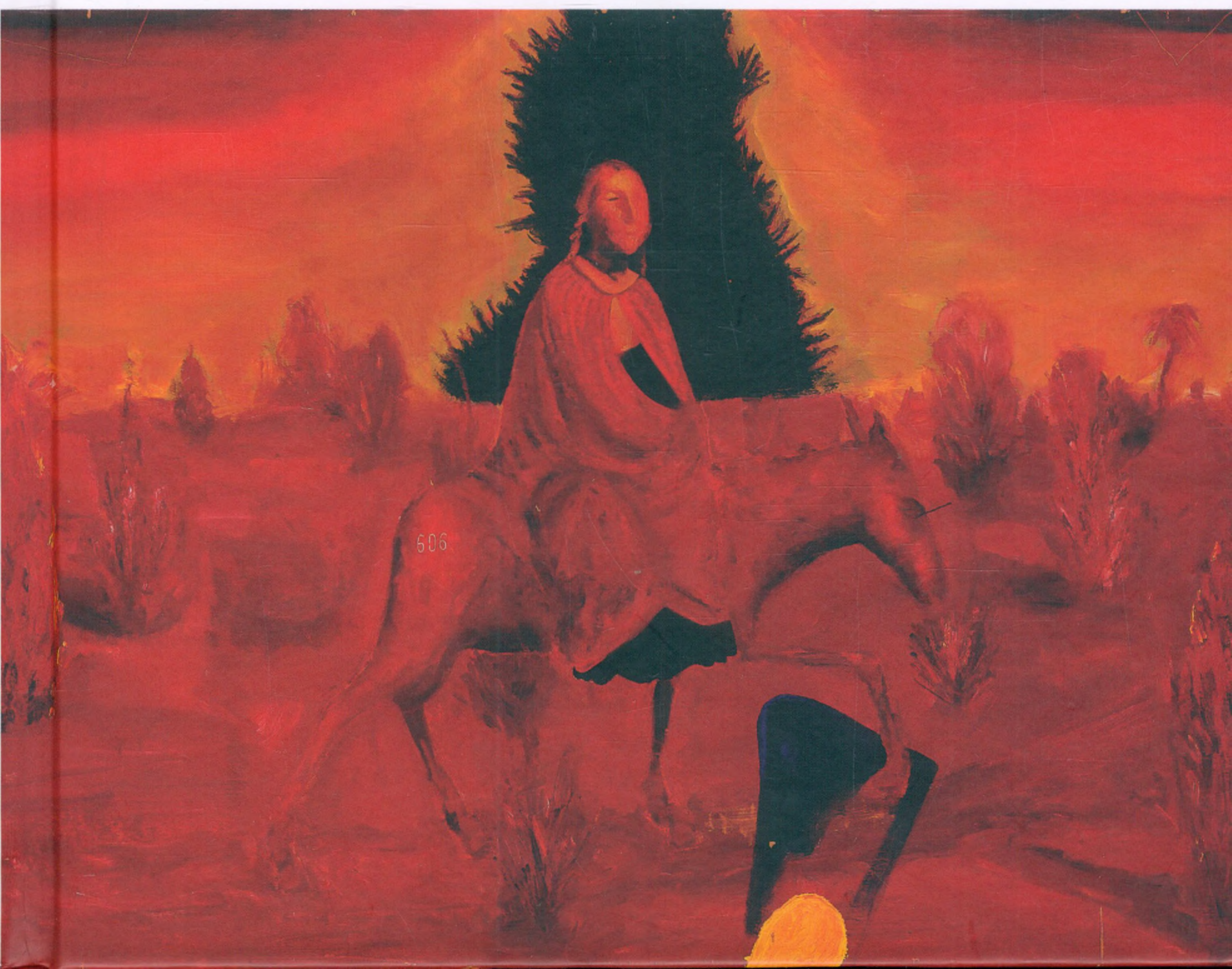
JŪRATĖ BARANOVA

JURGOS IVANAUSKAITĖS FENOMENAS:

tarp siurrealizmo ir egzistencializmo

TYTO ALBA

JŪRATĖ BARANOVA

JURGOS IVANAUSKAITĖS FENOMENAS:

VILNIUS 2014

UDK 821.172(092)
Ba407

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Lietuvos edukologijos universiteto Istorijos fakulteto taryba
(2014 m. balandžio 14 d.; protokolas Nr. 2)

Knyga išleista Lietuvos kultūros tarybai parėmus

Recenzavo:
Profesorė Viktorija Daujotytė
(Vilniaus universitetas)

Profesorė Vanda Juknaitė
(Lietuvos edukologijos universitetas)

Profesorius Vytautas Martinkus
(Lietuvos edukologijos universitetas)

Profesorius Gintautas Mažeikis
(Kauno Vytauto Didžiojo universitetas)

Viršelyje: Šarūnas Sauka, „Tamsus krūmas pakeliui į Egiptą", 1979
Ketvirtame viršelyje: Olegas Ablažiejus, „Aktorė Jurgos vaidmenyje", 1992

Paveikslus fotografavo Arūnas Baltėnas
Knygoje panaudotos nuotraukos iš asmeninio Jurgos Ivanauskaitės archyvo

ISBN 978-609-466-073-3

TURINYS

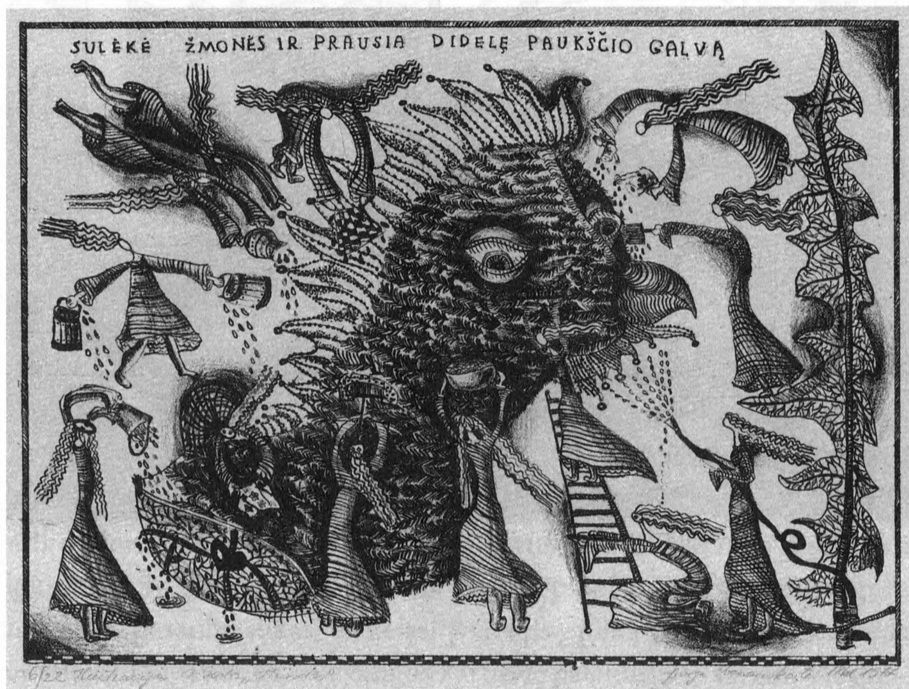
III. TIBETINĖ KŪRYBA: KELIONĖ SAVĘS LINK / 277

IV. POTIBETINĖ KŪRYBA: SOCIALUMO MOTYVAI / 369

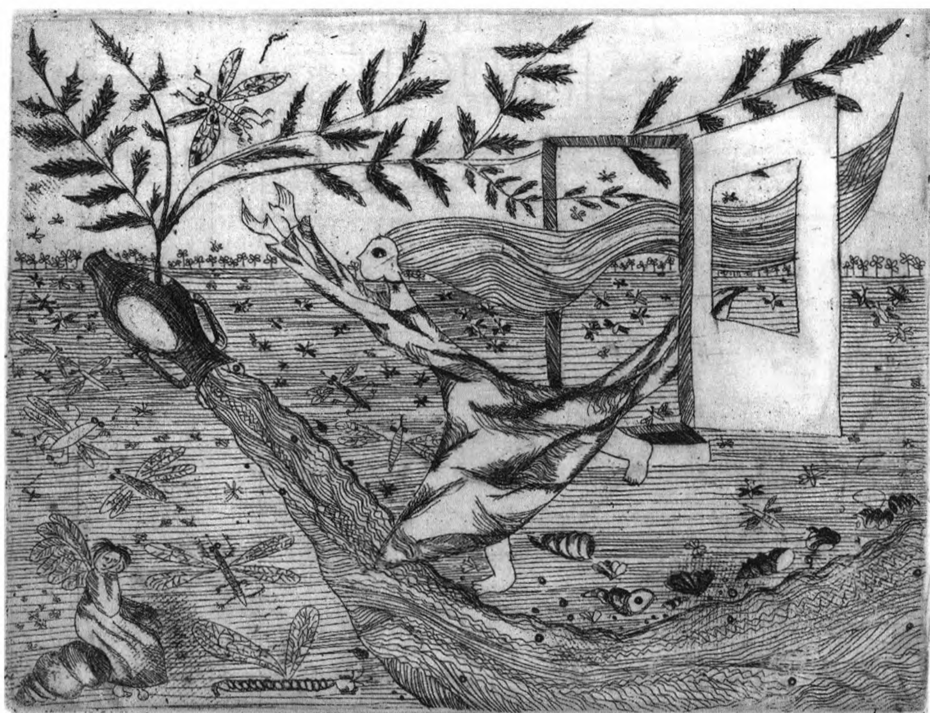
V. POST MORTEM / 431

ĮVADAS

JURGOS IVANAUSKAITĖS ŠIFRUOTĖS

Jurga Ivanauskaitė. Sigito Gedos poemos „Strazdas" iliustracija / 1977, IX klasė

Jurga Ivanauskaitė. „Sapnas" (Sigito Gedos giesmių motyvais) / 1977, IX klasė

Prarasto laiko beieškant

Ši knyga „pasirašė“ praėjus septyneriems metams po Jurgos Ivanauskaitės (1961 11 14–2007 02 17) mirties. Ką galėtų reikšti šis skaičius? Jurga esė apie angelus „Angeliškoji abrakadabra“ yra žaismingai pastebėjusi: „Skaičius 7 Kabaloje turi labai didelę reikšmę: septynios pagrindinės planetos (Saturnas, Jupiteris, Marsas, Saulė, Venera, Merkurijus, Mėnulis), septynios savaitės dienos, septyneri „vartai“ žmogaus sielai (dvi akys, dvi ausys, dvi šnervės ir viena burna), septyni žvaigždžių angelai (Michaelis, Barakielis, Gabrielis, Rafaelis, Chasidielis, Tzidchielis, Anatchielis).“[1] Apsisuko visos septynios planetos ir praskrido septyni žvaigždžių angelai – lyg akimirka. Laikas teka per greitai, nuplukdydamas ne tik mūsų gyvenimus, bet ir prisiminimus. Jurga sakytų – lyg karuselėje. Laiške savo mokytojui Algimantui Švėgždai ji rašė: „Viskas lekia taip neišpasakytai greitai, greitai, greitai, pasaulis sukasi ir liejasi į vientisą pilką miglą, kaip kažkada vaikystėje lunaparke, kažkur dingus karuselę paleidusiam sargui. Vis greičiau, greičiau ir greičiau. Ir vis mažiau ženklų, užkalbėjimų, pajėgiančių sustabdyti šitą piktą užburtą ratą... kartais tai milžiniškas raudonas amarilio žiedas, pražydęs anksti pavasarį ir, rodos, sukaupęs savy visą visatos gyvastį, arba – tobulai apvalus, pilkas lauko akmuo, mėnulio atspindys mariose, – žalia akim spoksantis paukščiukas, japonų eilėraštis ar muzika (kai randi jai laiko).“[2]

---

[1] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 297.

[2] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Algimantui Švėgždai, 1987 09 07, VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

Ši knyga – apie Jurgą Ivanauskaitę ir jos kūrybos ženklus. Kita vertus, tai ir mėginimas stabtelėti – trumpam susigrąžinti bent prisiminimus apie praeitį. Jurga gyveno ir kūrė ne beorėje erdvėje: ją skaitėme arba neskaitėme, priėmėme, kritikavome arba ignoravome. Čia nekelsime klausimų – kaip, kam ir kodėl. Tiesiog Jurgos Ivanauskaitės fenomenas žymi ryškią dalį jau nebesugrąžinamo laiko. Sekant jos pėdomis, galima aptikti ir XX a. antrojoje pusėje gimusios kartos pėdsakus. Nors iš pirmo žvilgsnio jie tarsi ir nėra labai matomi.

Antra knyga apie Jurgą Ivanauskaitę

„Kūryba man yra gyvenimas, o gyvenimas – kūryba", – sakydavo Jurga Ivanauskaitė, dvidešimties knygų autorė. Rašytojos gyvenimą lyg daugybė įvairiaspalvių veidrodžių atspindi jos draugų, bičiulių, artimųjų prisiminimai, kuriuos Dovilė Zelčiūtė surinko ir sudėjo į knygą *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai* („Tyto alba", 2008). Ji pasirodė praėjus metams po rašytojos mirties – viskas dar buvo labai artima ir gyva. Žmonės, kalbantys apie Jurgą, jaukūs ir šilti, net jei pasako ne viską. Toks knygos žanras – prisiminti visada gali iki tam tikros ribos. Tikslesnės biografijos neparašysi. Įspūdis virpa – jis tikras, be įprastinių biografinių štampų. Ne vienas Jurgos knygų herojus dūsta iš ilgesio ir nuo absurdo jausmo, gyvenimo prasmė jiems nėra savaime akivaizdi, bet skaitydamas šią prisiminimų knygą galvoji – vis dėlto prasmė yra, jei nugyventą gyvenimą galima taip šiltai ir įvairiapusiškai prisiminti. Kaip režisieriaus Paolo Sorrentino filme „Didis grožis" (*La grande bellezza,* 2013) sakė pagrindinis herojus Džepas Gambardela (akt. Toni Servillo), prasmė – tai galimybė prieš paliekant šį pasaulį dar pasižiūrėti vienas kitam į akis.

Knyga *Jurgos Ivanauskaitės fenomenas: tarp siurrealizmo ir egzistencializmo* parašyta iš kitos perspektyvos, tačiau, prisiminus Jurgos posakį „Kūryba man yra gyvenimas, o gyvenimas – kūryba", ją būtų galima vadinti antrąja prisiminimų knygos dalimi. Prie Ivanauskaitės fenomeno čia bandoma priartėti per jos kūrybos ženklus. Aptariama visa jos kūry-

ba. Visų pirma – dvidešimt knygų: du novelių rinkiniai: *Pakalnučių metai* (1985), *Kaip užsiauginti baimę* (1989); septyni romanai: *Mėnulio vaikai* (1988), *Pragaro sodai* (1992), *Ragana ir lietus* (1993), *Agnijos magija* (1995), *Sapnų nublokšti* (2000), *Placebas* (2003), *Miegančių drugelių tvirtovė* (2005); keturios eseistinės prozos knygos: *Ištremtas Tibetas* (1996), *Kelionė į Šambalą* (1997), *Prarasta Pažadėtoji žemė* (1999), *Kelionių alchemija* (2003); dvi poezijos rinktinės: *Šokis dykumoje* (2004) ir *Odė džiaugsmui* (2007); interviu knyga *Švelnūs tardymai* (2005); dvi knygos vaikams: *Stebuklinga spanguolė* (1991) ir *Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo* (2004); dienoraštis *Viršvalandžiai* (2007); pjesių rinktinė *Nežaiskite su mėnuliu!* (2008) ir meditacijų knyga *Angelo rūbas* (2011). Kita vertus, į tyrimą bandoma įtraukti ir vizualioji Jurgos kūryba: ankstyvieji plakatai, iliustracijos knygoms, piešinių ciklas „Mandalos", devynių paveikslų ciklas „Tibeto mirusiųjų knyga", dvylikos darbų ciklas „Angelariumas".

Knyga užaugo nuolat bendraujant su Jurgos mama Ingrida Korsakaite. Nors jos autorės ir mamos nuomonės bei vertinimai kartais skyrėsi, tekste girdimas jos balsas. Pakelti ir iki šiol neskelbti Jurgos laiškai bičiulei grafikei Jūratei Stauskaitei, mokytojui Algimantui Švėgždai, Olegui Ablažiejui bei Stasiui Eidrigevičiui, kai kurie dienoraščių fragmentai. Be to, buvo atverta Jurgos knygų spinta, perskaitytos jos pačios kadaise skaitytos knygos.

Naujo egzistavimo būdo išradimas

„Iškilaus rašytojo kūrybos stilius visada yra ir jo gyvenimo stilius – tai anaiptol ne kas nors asmeniška, o kokios nors gyvenimo galimybės, kokio nors egzistavimo būdo išradimas"[3], – sakė prancūzų filosofas Gilles'is Deleuze'as. Jurgos išrastas naujas ne tik kūrybos, bet ir egzistavimo būdas 2005 metais pelnė jai Lietuvos nacionalinę meno ir kultūros premiją – „už atvirumą pasauliui bei jo kultūrinei įvairovei ir kintančių vertybių pojūtį romanuose". Sekdama Sauliumi Tomu Kondrotu, Ivanauskaitė kartu su Ričardu Gave-

[3] Deleuze G., *Derybos: 1972–1990*, iš prancūzų k. vertė Z. Perkauskytė [ir kt.], Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 161.

liu įveda į lietuvių literatūrą kai kuriuos Vakarų kultūros eksperimentinio intelektualizmo aspektus. Romane *Ragana ir lietus* atsiranda vertikalusis laikas, kuriame visi įvykiai matomi lyg laiko kristale – vienu metu. Kita vertus, ji ieško šį intelektualizmą paneigiančios kultūrinės paradigmos – egzistenciškai siekia atsiverti Tibeto budizmui. Vakarų siurrealizmo, egzistencializmo, intelektualiojo romano, absurdo teatro, roko muzikos, modernaus kino, „sidabro amžiaus" rusų poezijos brandintą protą ji siekia ištrinti naujos kultūros simboliais ir ženklais. Įtampa tarp racionalumo ir iracionalumo, tarp perteklinės kalbos ir tylos neįmanomybės, tarp negalimos paneigti praeities ir sprogdinamai naujos patirties sukuria išskirtinę kūrybinę erdvę, kurioje gimsta *Kelionė į Šambalą* – aukščiausias taškas rašytojos kūryboje, unikali patirtinės prozos knyga. Laimantas Jonušys, aptardamas originalios, iš esmės novatoriškos lietuvių literatūros proveržius, pastebi: „Jurga Ivanauskaitė romane *Ragana ir lietus* aistra pulsuojančiu stiliumi nerdama į moters erotinės aistros sūkurį originaliai susiejo tris viena nuo kitos šimtmečius nutolusias laiko plotmes, o vėlesnį *Sapnų nublokšti* (šiaip jau ne patį geriausią Ivanauskaitės romaną) galima laikyti pirmu lietuvišku daugiakultūriu kosmopolitiniu romanu."[4]

Rašytojai teko peržengti ir dar vieną išbandymų slenkstį – po kelionių sugrįžti atgal.

Ar šios įtampos buvo trapios moters jėgoms? Jurgos Ivanauskaitės pasirinktą riziką gyventi, jos sukurtą egzistencijos stilių būtų galima apibūdinti Friedricho Nietzsche's žodžiais apie Zaratustrą: „Tai kelias į anapus pavojingas, kelionė pavojinga, žvelgimas atgalios tai pavojingas, virpėjimas ir sustojimas pavojingas. Žmogus – jis tuo be galo didis, kad tiltas jis yra, o ne joks tikslas: ir jeigu verta žmoguje ką nors mylėti, tai būtent tai, kad jis yra *ėjimas* ir *žlugimas*. Aš myliu tuos, kurie kitaip gyventi neįstengia, tik jaustis žlungančiais, o iš tikrųjų jie anapus eina."[5]

---

[4] Jonušys L., „Prozos proveržiai", *Literatūra ir menas*, 2013 01 11, p. 9–10.

[5] Nietzsche F., *Štai taip Zaratustra kalbėjo*, iš vokiečių k. vertė A. Tekorius, Vilnius: Alma littera, 2002, p. 30.

Tyrimo prielaidos ir išvados: siurrealūs ir egzistenciniai ženklai

Deleuze'as knygoje *Proustas ir ženklai* (*Proust et les signes*), rašydamas apie Prousto kūrybą, išskiria pagrindinius ženklus, iš kurių mokosi rašytojas ir jo personažai. Visa tai, kas mus ko nors moko, sako Deleuze'as, skleidžia ženklus. Rašytojams, jų personažams, mes sakytume – ir skaitytojams, belieka juos iššifruoti. Rašytojas yra egiptologas, hieroglifų šifruotojas. Kur slypi ženklai? Realybė pati juos kuria. Rašytojo pašaukimas – pasirinkti tam tikrus ženklus. Prousto kūryboje Deleuze'as išskyrė keturis ženklų tipus. Šie ženklai, kaip rašo Deleuze'as, sukuria atskirus pasaulius (*différent mondes*): „Tušti pasaulietiniai ženklai, apgaulingi meilės ženklai, materialūs jusliniai ženklai ir galiausiai svarbiausi, transformuojantys visus kitus, meno ženklai."[6]

Trys rašytojos Ivanauskaitės egzistavimo būdo lygmenys – ikitibetinis, tibetinis ir potibetinis – šioje knygoje tapo ir jos kūrybos klasifikavimo pagrindu. Mėginama atsekti, kaip šiais trimis periodais migruoja įvairūs galimi ženklai. Remiantis Deleuze'o metodologija bandant išskirti pagrindinius ženklus, kuriuos šifravo Ivanauskaitė savo kūryboje, pastebėti dviejų tipų ženklai: siurrealūs ir egzistenciniai. Vėliau jie buvo skirstomi dar smulkiau.

Siurrealūs ženklai:

1. sapnas;
2. ekstazė;
3. neįmanoma realybė;
4. susidvejinimas;
5. alternatyviosios tikrovės.

Egzistenciniai ženklai:

1. vienatvė;
2. betėvystė;

[6] Deleuze G., *Proust et les signes*, (*Quadrige*), Paris: Press Universitaires de France, 1964, p. 22.

3. baimė;
4. susvetimėjimas;
5. susinaikinimas;
6. mirtis;
7. kelionė;
8. meiliamirystė;
9. kančia;
10. aistra gyventi;
11. *numinosum*.

Šie ženklai nėra rašytojos sukurti – jie tiesiog iššifruoti. Kaip sako Deleuze'as, ne rašytojas Masochas sukuria mazochizmo simptomą – jis egzistavo visada, tik buvo neįvardytas. Masochas sugeba jį įžvelgti – diagnozuoja, įvardija, nubraižo originalią jo schemą. Iškilūs autoriai, iškilūs menininkai – gana specifiški gydytojai. „Masochas – didis simptomatologas.“[7] Lygiai taip pat Ivanauskaitė diagnozuoja egzistencinio nerimo šaltinius, suteikia jiems literatūrinę ir vizualiąją formą. „Niekas nerašo pasitelkęs savąjį „aš“, – sako Deleuze'as. – Rašymo aktas – tai bandymas gyvenimą padaryti kuo nors daugiau nei asmeniniu (gyvenimu), išlaisvinti gyvenimą nuo to, kas jį įkalina. Menininkų ar filosofų sveikata dažnai būna prasta, organizmas silpnas, pusiausvyra nestabili. <...> Bet juos palaužia ne mirtis, o veikiau patirto, apmąstyto gyvenimo perteklius. Gyvenimas juos pranoksta, bet kaip tik jų dėka „ženklas yra arti“.“[8]

Sapno ženklus šifruoja klasikiniai Paryžiaus siurrealistai. Salvadoras Dalí remiasi Freudu. Ivanauskaitė – Carlo Gustavo Jungo analitine psichoanalize, kurioje sapnas veda ne į asmeninį vaikystės patyrimą, o į kolektyvinę žmonijos patirtį, jos pasąmoninius archetipus. Sapno ženklai literatūroje ryškūs ikitibetiniame rašytojos kūrybos periode (jie artimi kai kuriems Šarūno Saukos paveikslų įvaizdžiams), o tibetiniu laikotarpiu, remiantis Jungo analitine psichoanalize, unikaliu sapno ženklų iššifravimu

---

[7] Deleuze G., *Derybos: 1972–1990*, iš prancūzų k. vertė L. Perkauskytė [ir kt.], Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 223.

[8] Ten pat, p. 224.

laikytinas vizualusis „Mandalų“ ciklas. Romanas *Sapnų nublokšti* tiesiogiai susijęs su sapno ženklu.

Sapno ženklai artimi **ekstatinių patirčių** ženklams, kurie labiausiai išryškėja romane *Mėnulio vaikai*. Ši ekstatinė, mistinė Niekio, Tuštumos ir Nebūties, labirinto, tunelio patirtis tampa daug svarbesnė už kasdienybės horizontą.[9]

Neįmanomos realybės ženklas yra apversta, perkeista, netikėtu rakursu parodyta tikrovė. Neįmanoma realybė artima Sauliaus Tomo Kondroto knygos *Pasaulis be ribų* prielaidoms. Ivanauskaitės kūryboje šis ženklas ryškiausias pirmajame novelių rinkinyje *Pakalnučių metai* – kaip „kas būtų, jeigu būtų“ žaidybinis modusas. Šis ženklas primena siurrealistinius René Magritte'o tapybos eksperimentus.

Susidvejinimas. Psichoanalizė kalba apie asmens šešėlį. Jungas asmens skilimą laiko natūraliu fenomenu, skatindamas kreiptis į antrąjį „aš“ taip, kaip kreipdavosi senovės alchemikai – kaip į *aliquem alium internum* (tą patį kitą, kuris yra viduje – *lot.*).[10] Knygos *Pakalnučių metai* novelėje „Kada ateis Godo?“ rašytoja vaizduoja asmens susidvejinimą, primenantį Magritte'o paveiksluose dažną asmens reprodukuojamumą. Kai kuriose mandalose piešiamos triveidės būtybės. Kai kuriose eksperimentinėse nuotraukose, imituodama Johną Lennoną ir Fridos Kahlo paveikslą su dviem Kahlo, rašytoja žaidžia savo pačios sudvejintu atvaizdu, o tai liudija jungiškojo sumanymo ištakas.

Alternatyviųjų tikrovių prielaida grindžiama romanų *Agnijos magija*, *Sapnų nublokšti* ir *Placebas* literatūrinė intriga. Alternatyviosios realybės premisa struktūruoja beveik visos vizualiosios Ivanauskaitės kūrybos („Mandalų“, „Angelariumo“, „Tibeto mirusiųjų knygos“) prieigas. Alternatyviosios realybės yra susijusios su keliais tikrovės lygmenimis ir magiškosios realybės pojūčiu.

Ivanauskaitės iššifruotiems **egzistencinį nerimą** keliantiems ženklams

---

[9] Mažeikis G., „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, in: *Inter-studia humanitatis*, 2012, Nr. 13: *Literatūros laukuose ir anapus jų*, p. 61.

[10] Юнг К. Г., *Синхронистичность: акаузальный, связующий принцип*, Москва: Рефл-бук, Киев: Ваклер, 1997, с. 159.

apibūdinti tiktų rašytojo Hermano Melville'o frazė, kurią akivaizdžiai pritardamas cituoja Deleuze'as: „Man patinka visi žmonės, neriantys gilyn. Bet kuri žuvis gali plaukioti paviršiuje, tačiau tik didelis banginis pajėgia nusileisti į penkių mylių ar dar didesnę gelmę..."[11]

Egzistenciniai vienatvės, betėvystės, mirties ženklai ryškūs visuose rašytojos kūrybos laikotarpiuose, tačiau ypač – ikitibetinėje literatūrinėje kūryboje. Vienatvės ir mirties ženklai neišnyksta nei Tibeto trilogijoje, nei tada, kai atsiranda socialumo motyvų potibetinėje literatūroje.

Susinaikinimo ženklas, kurį Jacques'as Lacanas pavadintų mirties troškimu, ypač ryškus ikitibetinėje literatūrinėje kūryboje, atskleidžiančioje Lietuvos bytnikų, hipių, pankų ir hipsterių mentalines ypatybes. Tik paskutiniame šio periodo romane *Agnijos magija* nuo savinaikos pasukama į išsigelbėjimą.

Rašytoja iššifravo ir aprašė įvairiausius galimus **baimės** fenomeno aspektus. Ryškiausios – apokaliptinės baimės, jos pradeda (*Kaip užsiauginti baimę*) ir užbaigia (*Miegančių drugelių tvirtovė*) Ivanauskaitės literatūrinę kūrybą.

Susvetimėjimo ženklas liudija ištuštėjusio miesto gyventojo jauseną, rašytojai jis asocijuojasi su tapytojo Giorgio de Chirico sukurtais simboliais. Jis ypač ryškus ikitibetinėje, bytnikų kartai skirtoje, literatūroje, čia visi herojai kalba monologais. Ypač jautriai visiško negalėjimo susikalbėti, susvetimėjimo ženklus rašytoja įžvelgia švedų režisieriaus Ingmaro Bergmano kūryboje.

Meiliamirystė – pačios rašytojos sugalvotas terminas nusakyti jos iššifruotam pernelyg didelės meilės, meilės be ribų, privedančios prie nepakeliamos dvasinės ir net fizinės **kančios**, fenomenui.

Kelionė yra egzistencinis išsigelbėjimas nuo visų ankstesnių negatyvią emocinę patirtį produkuojančių ženklų.

Aistra gyventi – ženklas, kuris lyg klijai sulipdo visą rašytojos kūrybą ir jos pasirinktą egzistencijos būdą ir meta iššūkį visiems anksčiau išskirtiems egzistenciniams kančią gimdantiems ženklams. Aistra gyventi

---

[11] Deleuze G., *Derybos: 1972–1990*, iš prancūzų k. vertė L. Perkauskytė [ir kt.], Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 164.

neatsiejama nuo drąsos eksperimentuoti – ne tik su popieriaus lakštu ar tekstu, bet ir su pačiu gyvenimu. Gyvenimo teigimas Jurgos kūryboje nustelbia kančią keliančius negatyvius ženklus. Jeigu sektume senovės alchemikais ir manytume, kad kiekvieno asmens likime dominuoja kuri nors stichija – oras, vanduo, žemė, ugnis, – tai Ivanauskaitės stichija, be abejonės, yra ugnis. Todėl ji drąsiai gali pereiti per degantį lauką, tačiau paniškai, lyg Apokalipsės, kaip prisipažįsta *Prarastoje Pažadėtojoje žemėje*, bijo vandens. Raudona spalva – raudonas raganos rūbas romane *Ragana ir lietus*, raudonas Kristaus drabužis, raudona Tibeto vienuolių apranga – turėjo simbolinę reikšmę rašytojos kūryboje ir biografijoje.

Numinosum archetipas – t. y. šventybės ilgesys – rašytojos lemtis ir kūrybos leitmotyvas ne tiek Rudolfo Otto, kiek Jungo išskirta prasme. Žodžiu *numen* senovės romėnai įvardydavo dievybės apsireiškimo ženklą. Šventybė nėra racionaliai apibrėžiama, tai iracionalus šventybės momentas, išgyvenamas to, kuris patiria šį jausmą. Kaip rašė Otto, *sensus numinis* „gali būti toks stiprus, kad persmelkia iki kaulų smegenų, kai šiaušiasi plaukai ir dreba visas kūnas, bet jis gali pasireikšti ir kaip vos juntamas susijaudinimas ar net vos pastebimas sielos būsenos pokytis“[12]. Šventybės jausmą Otto vadina jausmu tvarinio, kuris nugrimzta savajame Niekyje ir išnyksta, atsidūręs akivaizdoje to, kas bet kokį tvarinį pranoksta. Jurgos Ivanauskaitės herojai nuolatos patiria šventybės ilgesį, ieško to, kas juos pranoksta, kartais sutapatindami šią patirtį su visuotinumo išgyvenimu. Laiške Algimantui Švėgždai ji aprašo įspūdį, patirtą jo parodoje: „Ir pasaulis tapo toks, koks jis yra iš tikrųjų (gal turėjo būti?), pirmapradis, didingas, ramus ir išmintingas. Lyg aplink nė nebūtų visų šitų siaubų, pykčių, nevilties. Aš galų gale vėl patyriau tą Visuotinumo jausmą, kurį maniau jau nesurenkamai išbarsčius savo sujaukto gyvenimo labirintuose. Tiesa, tas prašviesėjimas, tas visuotinumo pajautimas buvo toks trumpas, bet aš vėl ir vėl jį susigrąžinu, nes Jūsų „Išminties“ rugeliai nutiesė tiltą tarp manęs tokios, kokia esu, į tą, kokia norėčiau būti – ramią ir

[12] Sodeika T., „Šventybė sekuliarizacijos procese“, in: *Sekuliarizacija ir dabarties kultūra*, sudarė R. Šerpytytė, Vilnius: VU leidykla, 2013, p. 270.

vientisą.“[13] Kartais šis ilgesys yra susijęs su aukštesnės realybės ilgesiu – su kito, galingesnio žmogaus, kūrėjo (romane *Mėnulio vaikai* – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio), kitos realybės patirties (romane *Agnijos magija* – magijos), mokytojo, guru (*Agnijos magija, Sapnų nublokšti, Tibeto mandala*), mylimojo (*Ragana ir lietus*), kitos kultūros patirties (trilogija *Tibeto mandala, Sapnų nublokšti*) apsireiškimu. Ilgesys šventybės, kuri pranoktų kasdienybės ribas, yra viena pagrindinių Ivanauskaitės kūrybos patrauklumo priežasčių. Jis skleidėsi tarp dviejų įtampos taškų: tarp gilaus tikėjimo ilgesio ir proto abejonės. Tam tikru aspektu tai yra modernaus žmogaus problema. Šis šventybės ilgesys peržengia konfesines ribas. Kita vertus, įtampa tarp mistinio Dievo patyrimo ir proto skepsio vėlyvuoju rašytojos kūrybos laikotarpiu atskleidžia naują dvasinės įtampos raišką. Krikščioniškojoje tradicijoje Ivanauskaitei yra artimiausios krikščionybės mistikų Mokytojo Eckharto ir Thomo Mertono įžvalgos. Tiksliausiai Ivanauskaitės vėlyvąsias religines patirtis nusakytų jos cituojama Mertono ištara: „Siela pažįsta Dievą ne todėl, kad regi jį akis į akį, o todėl, kad yra jo palytėta tamsoje.“[14]

Vienatvė ir sociumas

„Vienatvė man reiškia pilnatvę“[15], – tikino rašytoja interviu, kalbėdama su Sigitu Parulskiu. Tačiau jos sukurtus herojus vienatvė degina iš vidaus, sukelia netgi fizinį skausmą. Ivanauskaitė buvo skaitoma, mylima, populiari. Kaip paaiškėjo po knygos *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai* pasirodymo, ją supo daugybė geranoriškų žmonių ir bičiulių. Iš kur toks likiminis pasmerktumas vienatvei? Ar ne iš to paties *numinosum* ilgesio? Niekada negali sutapti su tuo, kas esi, kas supa tave, ir visada ieškai to, kas duotybę pranoksta.

Jurga tikino, kad yra kritikų nepastebima, neįvertinta, nepripažinta.

---

[13] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Algimantui Švėgždai, 1987 09 07, VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

[14] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008.

[15] Jurga atsako Sigitui Parulskiui: „Vienatvė man reiškia pilnatvę“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 32.

Nuolatos peikiama. Pasigilinus aiškėja, kad gal pasakyta kiek ir per stipriai. Gabrielė Gailiūtė rašo, kad, Lituanistikos duomenų bazės duomenimis, Jurga iš visų lietuvių rašytojų yra sulaukusi daugiausia akademinės lituanistų bendruomenės dėmesio.[16] Tai ryšku ir be duomenų bazių. Apie jos kūrybą įvairiais aspektais rašė V. Kubilius (1996, 1999, 2002), V. Daujotytė (2001, 2001, 2007, 2009), J. Sprindytė (2006), I. Gražytė-Maziliauskienė (2004), A. Peluritytė-Tikuišienė (2001, 2003, 2003, 2003, 2006, 2006), V. Rubavičius (1979, 1997, 2007), E. Baliutytė (2003), A. Balbierius (1999, 2013), G. Beresnevičius (1999, 2000, 2003), J. Černkutė (2009), V. Kelertienė (2004, 2006, 2006), G. Kazlauskaitė (2006, 2007), V. Juknaitė (2001, 2005, 2008), V. Jauniškis (1987), L. Jonušys (2013), G. Lučiūnienė (2005), J. Lukšytė (2000, 2000, 2006, 2006), S. Daugirdaitė (1993, 1999, 2000, 2000, 2002, 2006), A. Danielius (1996), V. Martinkus (2003), K. Navakas (2008), I. Vedrickaitė (2006, 2010, 2010), R. Pociūtė (2006, 2009), R. Rudaitytė (2009), A. Ruseckaitė (2005), M. Kvietkauskas (2003), L. Tirvaitė (1985, 1987, 1987, 1989), A. Samalavičius (1988), R. Skeivys (2007), K. Urba (2003). Rašė filosofai A. Andrijauskas (2004, 2007, 2007, 2010), G. Mažeikis (2012), A. Uždavinys (2002). Arvydas Šliogeris dažnai sakydavo: „Mes geri bičiuliai su Ivanauskaite." Beje, ir jos knygų lentynoje yra nemažai Šliogerio knygų. Apie Jurgą ir jos kūrybą įvairiausiais aspektais rašė ir O. Baliukonytė (1993), R. Baločkaitė (2007), R. Baltrušaitytė (1992, 2007), F. Barschas (2002), N. Brazauskas (2010), L. Bručkienė (1999), L. Bučienė (2007), Ž. Kuncaitė (2007), V. Butvilaitė (2008), V. Cucėnas (2000), M. Dautartienė (1993), J. Erlickas (1995), A. Jasevičienė (2010, 2010), A. Fomina (2007), M. Grigaitis (2006), A. Gudavičiūtė (2005), G. Iešmantas (2007), N. Jankutė (1993), A. Jaras (1993), A. Jurčiukonytė (2003), R. Gudėnaitė-Špokauskienė (2012), Ž. Kačanauskas (1985), A. Kalėda (1996), T. Kiauka (2010, 2010), N. Klimantavičienė (2010), L. Kudirkienė (2007), V. Lisauskienė (2005), I. Mataitytė (1997), D. Michelevičiūtė (2007), E. Nazaraitė (1990), M. Peleckis (2009, 2010), A. Rimkutė (2009), R. Šerelytė (1995, 2001, 2004, 2007), V. Šiušys (1996), D. Špokienė (2004), J. Šumauskai-

[16] Gailiūtė G., „Skonio politika: kas ir iš ko moka atskirti geras knygas", *Knygų aidai*, 2014, Nr. 1, p. 5.

tė (2000), D. Švilpienė (2008, 2010), A. Tebelškienė (1996), J. Vaskelienė (2005, 2007, 2009). Ją įvairiausiomis progomis kalbino S. Daugirdaitė, S. Parulskis, A. Ališauskas, V. Juknaitė, D. Zelčiūtė, D. Kajokas, L. Lavaste, A. Urbonaitė ir kt. Jurga buvo išskirtinai mylima daugelio žurnalistų.

Tiesa, kai kurie rašiniai Jurgą žeidė, bet visiems rašytojams tai tenka patirti (reikia prisiminti, kad Prousto romano *Prarasto laiko beieškant* rankraštį leidėjai iš pradžių atmetė kaip nesuprantamą, klausdami: „Apie ką jis? Kam jis? Ką visa tai reiškia? Kur visa tai veda? – Neįmanoma žinoti! Neįmanoma pasakyti!“[17]). Nemažai straipsnių pasirodė jau po Jurgos mirties. Apie vizualiąją kūrybą rašė V. Ryžovaitė (2005), R. Rachlevičiūtė (2011, 2012), K. Stančienė (2011), J. Sereikaitė (2011). S. Geda kartais minėjo Jurgą savo dienoraščiuose.

Kodėl ji buvo tokia populiari? Literatūrologė Loreta Mačianskaitė pastebi: „J. Ivanauskaitė vadinama labiausiai provokuojančia lietuvių rašytoja, tačiau jos novacijos nėra savitikslės, o pagimdytos skausmingos reakcijos į socialinio gyvenimo skurdumą ir egzistencinį beviltiškumą.“[18] Giedra Radvilavičiūtė, rašydama įvadines koncepcijas jos organizuojamiems tarptautiniams literatūros forumams „Šiaurės vasara“, du sykius grįžta prie Ivanauskaitės kūrybos, įžvelgdama joje kūrybinės vaizduotės ir maišto raišką: „Ivanauskaitė <...> į kalbos audinį lygiomis teisėmis įaudė Vakarų grupių dainas, idilišką, sentimentaloką, nostalgiškai provincialų gamtinį lietuvių prozos foną pakeitė dinamišku, egzotišku, gundančiu atsiduoti nuodėmingiems potyriams miestu.“[19] Filosofas Gintautas Mažeikis pastebi Ivanauskaitės drąsą balansuoti ties riba, kirsti ją, jausti per ją sklindantį galimo kitokio pasaulio alsavimą, drąsą atsiverti nežinomybei.[20] Kokio dar neįtikėtino, gal net ne šio pasaulio kritiko Jurga ilgėjosi?

Šioje knygoje bus remiamasi literatūros bei dailės kritikų įžvalgomis ir

---

[17] Tadié J.-Y., *Marcel Proust: A Life*, translated by E. Cameron, London: Penquin books, 2001, p. 575.

[18] Prieiga internete: http://bib.lt/book/export/html/610

[19] Radvilavičiūtė G., *Šiaurės vasara. Rašytojas ir maištas: tarptautinis šiuolaikinės literatūros forumas*: programa, 2008 06 12–15, Vilnius, Jurbarkas.

[20] Mažeikis G., „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, in: *Inter-studia humanitatis*, 2012, Nr. 13: *Literatūros laukuose ir anapus jų*, p. 46.

vertinimais. Teksto autorė susitelkia tik į surastų ženklų interpretaciją ir kūrinių prasmės šifravimą.

Įtakos, sinchroniškumas ir nebendramačiai gyvenimo matmenys

Knyga pradedama dalimi „Įtakos ir kontekstai". Joje aptariami tik tie dailininkai, rašytojai, muzikai, režisieriai, filosofai, kurių pavardės minimos pačios Jurgos tekstuose. Tiksliai pasverti įtakas nėra jokių galimybių. Įtakos persikristalizuoja, susipina, sukuria neįtikėtiniausius darinius. Galiausiai tos vadinamosios įtakos yra tik kontekstai. Pradėjus rašyti, nebuvo tikėtasi, kad dalis taip išsiplės. Tačiau interesų platumas – išskirtinis Jurgos bruožas. Atrodytų, kad knygą Jurga diktavo pati.

Knygoje apstu palyginimų. Lyginimas nėra sutapatinimas. Lyginimas taip pat nėra įtakos konstatavimas. Sekama Vytauto Kavolio idėja, kad net visai skirtingų kultūrų palyginimas atskleidžia kiekvienos jų išskirtinumą ir unikalumą. Jungas rašė apie sinchroniškumą – prasminius sutapimus. Sinchroniškumo idėja buvo artima pačiai Ivanauskaitei. Susirgusi ji tapatinosi su meksikiečių dailininke Frida Kahlo. Knygos paskutinės dalies skyriuje „Jurgos Ivanauskaitės *Viršvalandžiai* ir Fridos Kahlo dienoraštis" kai kurie Jurgos gyvenimo aspektai aptariami per jos pačios pasirinktą tapatumo projekciją – lyginami su Fridos Kahlo gyvenimu. Knygoje yra ir daugiau jų abiejų kūrybą siejančių paralelių. Tačiau kad Frida Kahlo būtų turėjusi tiesioginę įtaką ankstyvajai Jurgos kūrybai, įrodyti nepavyko, nors gal ir turėjo.

Pastebėti tam tikri archetipiniai kai kurių Ivanauskaitės ir danų režisieriaus Larso von Triero įžvalgų panašumai, bet tai tikrai nevertintina kaip tiesioginės įtakos ženklas. Juo labiau kad rašytoja, kaip sako jos sesuo Radvilė Racėnaitė, von Trierą ne ypač mėgo – jos yra kalbėjusios apie „Dogvilį" ir „Šokėją tamsoje". O filmas „Melancholija" (2011) sukurtas jau po Jurgos mirties. Tačiau pastebimas Ivanauskaitės ir von Triero jautrumas tam tikroms archetipinėms jausenoms veda prie prasminių sutapimų hipotezės.

Kita vertus, visi šie palyginimai ir galimos įtakos – tai tik perskaitymo

strategijos. Anapus šio teksto jos ištirpsta lyg japonė Juki Ivanauskaitės novelėje „Regėjimai geltonoje šviesoje“, – ji pasirodė besanti trumpam įsikūnijusi mintis. Jurga unikali. Reali Jurga Ivanauskaitė ir jos kūryba lygintina nebent tik su ja pačia.

Prasminiai sutapimai ir pritraukiantis magnetas

Ši knyga pradėjo „rašytis“ po knygelės *Angelo rūbas* pasirodymo 2011 metais, tiksliau, po jos pristatymo Kaune, Maironio lietuvių literatūros muziejuje. Gilinantis į angelų simboliką ankstyvosiose rašytojos novelėse, išryškėjo labai mėgstamo belgų siurrealisto Magritte'o pėdsakai. Jungas tai pavadintų prasminiu sutapimu. Tokių prasminių sutapimų toliau gilinantis į rašytojos kūrybinį palikimą atsirado labai nemažai. Pasirodo, ji žavėjosi ne tik belgų siurrealistais Delvaux ir Magritte'u, bet ir nebendramačiais kūrėjais: Švėgžda ir Sauka, Ingmaru Bergmanu ir Andrejumi Tarkovskiu, Sauliumi Tomu Kondrotu ir Fiodoru Dostojevskiu. Atidarius Jurgos knygų spintą, vakarietiškoji jos skaitytų knygų dalis pasitiko kaip šiltas praeities gūsis. Čia ir Albert'o Camus *Užrašų knygelės*, ir jo romanai *Svetimas* bei *Krytis*. Čia ir Jeanas-Paulis Sartre'as – jo autobiografija *Žodžiai* ir novelių romanas *Siena*, ir Virginios Woolf *Orlandas* bei *Savas kambarys*. Pasirodo, skaitėme tuos pačius Anos Achmatovos ir Marinos Cvetajevos eilėraščių rinkinius. Sekdama Ivanauskaitės sukurtų herojų kultūrinių interesų pėdsakais, autorė suprato, kad abi žavėjosi tais pačiais lietuvių dailininkais, tais pačiais Vakarų vizualiaisiais siurrealistais, skaitė tas pačias knygas. Šių eilučių autorė nuo literatūros pasuko į profesinę filosofinę literatūrą, o Jurga pasirinko mistiką, ezoteriką ir budizmo tekstus. Tačiau ji skaitė ir filosofų darbus – Šliogerį ir 1974-aisiais išleistą *Filosofijos istorijos chrestomatiją*, skirtą XIX–XX amžių filosofijai. Skaitė Søreną Kierkegaard'ą, Mircea Eliade ir Alphonso Lingį.

Jurgos nepažinojau. Turėjome bendrų draugų, bičiulių, artimų žmonių. Bet ir nepažinojęs kito žmogaus gali jaustis lyg kartu nugyvenęs gyvenimą, jeigu jūsų knygų lentynose – tų pačių autorių knygos. Žmonės kartais į slaptas sankalbas buriasi ne pagal lytį, plaukų spalvą ir kitokius parametrus, o būtent pagal skaitomų knygų sąrašus. Tačiau didžioji dalis

Jurgos skaitytų budistinių knygų, kaip ir ši jos palikimo dalis, lauks labiau patyrusio šios srities tyrinėtojo, čia bus bandoma prie jos tik prisiliesti.

„Mistinė“ Jurgos palikimo dalis intrigavo ir skatino norą prie jos priartėti. Klausiausi ir klausiausi viduramžių mistikės Hildegard von Bingen sukurtų šventosios Ieršulės šlovinimo giesmių (*Laudes de Sainte Ursule*), kurių nuolatos klausydavosi ir Jurga. Gilinausi į Jungo apmąstymus apie alchemiją, kuriais Jurga tikėjo. Galiausiai pati ėmiau jais tikėti. Tai buvo ne tik tyrimas, o ištisa mokykla. Jurga mokė mane, aš ėjau iš paskos. Kai kada mūsų keliai išsiskirdavo. Stengiausi suprasti. Bandžiau interpretuoti jai svarbius simbolius. Nemanau, kad visada pavyko.

Prarastoje Pažadėtojoje žemėje Jurga pasakoja, kad apsilankiusi Drakjerpoje, kur medituoja atsiskyrėliai tibetiečiai, pastebėjo, kad ji pati kaip magnetas traukia nedidelius metalinius daiktus: monetas, žirkles, šaukštus. Jai tai sukėlė prieštaringus jausmus: baimę ir pasididžiavimą. Papasakojo apie tai mamai – nepatikėjo. Mama sako, kad ji „prikurdavo nebūtų dalykų ir pati patikėdavo savo pramanais“[21]. Tačiau po Jurgos mirties, rinkdama iliustracijas knygos *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, ji netikėtai rado nuotrauką: Jurga stovi, o prie jos kūno prilipę visi minėti daiktai. Tik pamačiusi tą nuotrauką mama patikėjo. Pasaulis skirstomas į tuos, kurie labiau nutolę nuo neregimosios realybės, t. y. Tomo Netikinčiojo sekėjus, ieškančius galutinių patyrimu pagrindžiamų įrodymų, ir į tuos, kurie turi intuityvią dovaną šeštuoju pojūčiu gaudyti kitos realybės ženklus. Toks skirstymas, pasirodo, galioja net šiuolaikinėje fizikoje ir mokslo filosofijoje.[22]

Jurga iš tų žmonių, kurie intuityviai jaučia kažką esant anapus. Nors pati visada žavėjausi Jorge’s Luiso Borgeso išskleista paralelių laikų idėja, jaučiu, kad prie manęs kaip prie magneto jokie metaliniai daiktai neliptų. Ar gali interpretatorė, prie kurios nelimpa metaliniai daiktai, iki galo suvokti mentalinį horizontą autorės, prie kurios jie limpa? Žinoma, negali. Todėl ši knyga – tik labai siauras Ivanauskaitės kūrybos pamatymas. Jurgos palikimas laukia daugiau ir talentingesnių interpretatorių dėmesio.

---

[21] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 47.

[22] Žr. Lewis D., *On the Plurality of Worlds*, Oxford: Blackwell, 1986.

Rašyti apie abstrakčias idėjas ar apie XX amžiaus filosofus – daug paprasčiau nei rašyti apie atmintyje dar gyvą žmogų. Nesvarbu, kad Jurgos nebėra čia. Yra ją mylintys ir gedintys artimieji, yra draugai, yra jos žodžiai: „(Labiausiai žeidžia) brovimasis į asmeninę erdvę. Nesvarbu, kokia forma – intrigomis, apkalbomis, pavydu, grubiu žodžiu troleibuse ar net perdėtu garbinimu."[23] Rašantis apie kitą žmogų visada neišvengiamai braunasi į jo erdvę – panirsta į literatūrinio kanibalizmo nuodėmę. Ne sykį kilo mintis šio sumanymo atsisakyti. Knyga gimė dvejonėse ir prieštaravimuose. „Niekas juk nebuvo įlindęs į jos sielos gelmes. Kad ir ką kalbėčiau, būtų tik paviršius", – yra sakęs kunigas Julius Sasnauskas. Šie žodžiai tinka ir šiai knygai.

Komentatorius, pasak Martino Heideggerio, niekada nesupranta teksto geriau už jo autorių, bet supranta kitaip. Bet tas supratimas turi būti toks, kad užčiuoptų tą patį, apie ką mąstoma tekste. Buvo stengtasi kiek įmanoma arčiau priartėti prie pačios Jurgos matymo. Ji ir yra numanomas idealus šios knygos skaitytojas. Tačiau priartėti iki galo yra neįmanoma. Kito žmogaus ir kūrėjo erdvė visada priešinasi savo kitybe. Komentatorius tegali autoriui pasakyti: perskaičiau ir taip supratau. Kiti supras visiškai kitaip. Bet visi gali rašyti savąją knygą.

P. S. Šios knygos autorė nuoširdžiai dėkoja Jurgos mamai Ingridai Korsakaitei už bendradarbiavimą: pasidalinimą prisiminimais ir šeimos archyve sukaupta medžiaga, rankraščio skaitymą, konstruktyvias ir kritines pastabas, patarimus. Dėkoja ir Jurgos seseriai Radvilei Racėnaitei, patikslinusiai abejonių kėlusias teksto vietas. Dėkoja Vandai Juknaitei už pasidalinimą prisiminimais ir patarimus. Dėkoja Jūratei Stauskaitei už prisiminimus ir parodytus Jurgos laiškus, o Ramutei Rachlevičiūtei ir Laimai Spelskienei – už pagalbą ieškant Jurgos laiškų Algimantui Švėgždai. Dėkoja recenzentams profesoriams Viktorijai Daujotytei, Vytautui Martinkui, Gintautui Mažeikiui, kurių nuoširdus skaitymas ir solidarus palaikymas buvo didžiulė pagalba užbaigiant šį nelengvą tyrimą.

---

[23] Ivanauskaitė J., „Rytai–Vakarai meditacijų tyloje", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 32.

I.

ĮTAKOS IR KONTEKSTAI

Jurga Ivanauskaitė. Sauliaus Tomo Kondroto novelės „Vėjas" iliustracija / 1978, X klasė

1.
DAILĖ:
NUO BOSCHO IKI ČIURLIONIO

Boschas ir Bruegelis – siaubo simbolika

Viktorija Daujotytė knygoje *Parašyta moterų* Jurgą Ivanauskaitę apibūdina kaip vengiančią etikečių autorę: „Ji yra keitimosi, nesibaigiančios *kelionės į* save ir pasaulį žmogus.“[24] Ieškodama bendro jos kūrybos vardiklio, aprėpiančio ir literatūrą, ir dailę, kritikė daro išvadą: „<...> gal labiausiai tiktų *siurrealizmas,* įteisinantis spontaniškumą, intuiciją, pasąmonės žaismą, neribotas vaizduotės galimybes, sapnus; tai, kas tikrovėje, bet kartu virš tikrovės.“[25]

Ivanauskaitė viename interviu sako: „<...> mano pirmąsias noveles įkvėpė būtent dailė – siurrealistai, Boschas su Bruegeliu, rusų ikonos ir japonų graviūros.“[26] Kodėl Bruegelis? Ir kodėl Boschas? Dailės tyrinėtojai pastebi: „Jeigu siurrealizmą suprastume kaip nekonvencišką pasąmonės minčių išraišką, tai jis visada mene egzistavo. Hieronymus Boschas, fantazijų tapytojas olandas, Williamas Blake'as, anglų tapytojas ir poetas vizionierius, vokietis Casparas Davidas Friedrichas su keistais ir paslaptingais savo peizažais – visi jie tyrinėjo pasaulius anapus akivaizdžios realybės.“[27]

Visos Jurgos mintys taip pat nukreiptos į tai, kas yra anapus akivaizdžios realybės.

---

[24] Daujotytė V., *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 735.

[25] Ten pat, p. 735.

[26] Jurga atsako Sigitui Parulskiui: „Vienatvė man reiškia pilnatvę“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 511.

[27] Swinglehurst E., *The Art of the Surrealists*, New York: Shooting Star Press, 1995, p. 5.

Tikroji šio flamandų dailininko pavardė Jeroen Bosch van Aken (1450–1516). Hieronymus – sulotynintas Jeroen, o Boscho pavardę pasirinko pagal pavadinimą olandų miestelio Hertogenboscho, iš kurio buvo kilęs. Boscho paveiksluose daug magijos, mistiškų simbolių, paslaptingų užuominų, kvailybės parodijų. Menotyrininkė Donata Battilotti pastebi: „Pesimistinis požiūris į žmonijos kelią nuo pirmapradės nuodėmės iki amžinosios bausmės yra vienas iš mėgstamiausių Boscho siužetų; čia jo vaizduotė pasiekė aukščiausią lygį."[28] Tai Jurgai greičiausiai imponavo ne tik ankstyvuoju kūrybos laikotarpiu. Tada, žinoma, jai buvo ypač artima Boscho atverta anapusinė realybė. Bet Boscho simboliai nuolatos grįždavo į rašytojos atmintį, o kelionėje po Himalajus ypač. Keliaujant po Himalajus rašytojos atmintin nuolatos sugrįžta pragariškoji Boscho fantazija – triptikas „Paskutinis teismas". Kairėje triptiko dalyje nutapytas žemiškasis rojus, o dešinėje – pragaras, knibždantis keisčiausiais būdais kankinamų pasmerktųjų. Pano, vaizduojančiame Paskutinį teismą, užsimenama, kad išsigelbės nedaugelis, o didžiajai daliai bus lemta prasmegti pragaro tamsybėse.

Viename iš Ivanauskaitės poezijos rinkinio *Odė džiaugsmui* (2007) eilėraščių medituojama prie Boscho paveikslo „Šv. Antano gundymas". Medituojančioji susitapatina su šventuoju Antanu, leidžia jam prabilti, išsiveržti iš užbrėžtos paveikslo tylos. Šventasis Antanas čia kalbasi su Viešpačiu ir demonstruoja savo vidinę stiprybę: „Viešpatie, įausk mane, Antaną, kaip gėlę / į savo košmarų nėrinį / įmantriais slogučio mezginėliais, / parodyk man visas šio pasaulio / nuodėmes, iškrypimus, ydas, / kūnišką ekstazę, sueičių saldybę, / kankinimų siaubą, gyvų lavonų irimą, / nesusiviliosiu, neišsigąsiu, / neprarasiu proto, nė nemirktelėsiu, / rymosiu didžiulio triptiko nuošalėje / ir parėmęs galvą mąsliai žiūrėsiu / į man vienam žinomą vidinę erdvę."[29] Tik šis pokalbis leidžia šventajam Antanui išsaugoti sveiką protą pasaulio beprotybės akivaizdoje. Vaizdas labai nekoks: „Anava, dangumi kliedesio laivės skrenda, / neūžaugos, žiurkės, plėšrios žuvys žnaibosi, / kanda, duria, viena kitą ėda, gašliai

[28] Battilotti D., *Bosch*, iš italų k. vertė I. Tuliševskaitė, Kaunas: Šviesa, 1998, p. 20.

[29] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 95.

žudo <...>...“[30] Tačiau eilėraščio šventasis Antanas linkęs tikėti, kad šiais keistokais vaizdais jį Dievas balsingai kalbina: „...tik, šiukštu, / nesakyk, kad čia ir dabar velnias byloja.“[31]

Galima manyti, kad jaunų herojų patiriami košmarai į ankstyvąsias Jurgos noveles atplaukia iš Boscho paveikslų: „Kai atsimerkė, Kažkas, pažiręs nuo lempos, ėmė sklandyti juodomis skiautėmis, panašiai kaip sudegusio laikraščio draiskanos tarp laužo dūmų ir žiežirbų. Geriau įsižiūrėjusi Kamilė suprato, kad tai – juodi paukščiai žaliomis spindinčiomis akimis ir plėšriais geltonais snapais. Jie sklandė nepaprastai tyliai, ir net raudoni liežuviai, virpantys plačiai išžiotuose snapuose, nekėlė nė mažiausio garselio.“[32] Ankstyvosiose novelėse siužetas nesiklosto taip optimistiškai, kaip eilėraštyje-meditacijoje prie Boscho šv. Antano paveikslo. Jauni novelių veikėjai neturi jokio santykio su transcendencija, jie nesišaukia Viešpaties, jie dažniausiai apskritai neturi ko šauktis, todėl nėra tokie stiprūs, kad galėtų atlaikyti prieš jų akis atsiveriančią pasaulio baisybę. „Pamažėle mes visi virstame bepročiais... Lašas po lašo...“[33] – reziumuoja novelės „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta“ veikėjas Robertas, išsakydamas daugumos ankstyvųjų Jurgos novelių veikėjų jauseną. Tačiau nei *Pakalnučių metuose*, nei *Kaip užsiauginti baimę*, nei *Mėnulio vaikuose* ji tiesiogiai neįaudžia Boscho vaizdinių į teksto audinį. Boschas išnyra *Agnijos magijoje* – pagrindinė veikėja, atsidūrusi Amsterdame, savo jauseną lygina su pasmerktųjų potyriais Boscho paveiksle „Pragaras“: „Boschiškas pragaras, kurio šiurpulingi ratai sukasi siaurose viduramžiškose gatvelėse, pilnose gėlių, mirties nuojautų, muzikos, trivialaus kvatojimo ir geidulingumo.“[34]

Tačiau bene ryškiausiai Jurgos sukurtų veikėjų „apsėstumas Boschu“ atsiskleidžia romane *Pragaro sodai*. Boscho reprodukcijų knygą šiame romane atverstą laiko veikėja Roberta[35]. Boschą mini ir kitas veikėjas, kri-

[30] Ten pat, p. 95.

[31] Ten pat, p. 96.

[32] Ivanauskaitė J., „Kaip užsiauginti baimę“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 16.

[33] Ivanauskaitė J., „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 35.

[34] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 14.

[35] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 121.

tiškai vertindamas sceninį muzikos grupės įvaizdį: „Kam jam tie tamsiai mėlyni sparnai scenoje, dekadentiškas neoriginalus grimas ir visai niekam tikęs pretenzingas naujasis „Lango“ anturažas neva iš Boscho paveikslų?“[36] Veikėja, kurią pasakotoja įvardija kaip Mergaitę, bandydama apsakyti Domui dėl jųdviejų meilės istorijos patiriamas kančias, vėl pasitelkia Boscho simboliką: „Kai tavęs nebūdavo arba kai tu vakare išeidavai nepasilikęs nakčiai, manyje suliepsnodavo pragaras. <...> Aš prisimindavau visus tuos viduramžiškus pragarą vaizduojančius paveikslus, Memlingo „Paskutinį teismą“ arba Boscho „Malonumų sodą“ – kaip juose knibžda, draskosi, raitosi nusidėjėliai... Aš nesijaučiau nusidėjėlė, bet aš buvau pragare.“[37]

Į literatūrinį Jurgos dėmesio lauką nuolatos pakliūva ir vienas iš garsiausių Nyderlandų dailininkų – Pieteris Bruegelis vyresnysis (1525–1569), jo kūrybai didelį poveikį turėjo Boscho dailė. Bruegelis irgi minimas romane *Pragaro sodai*. Čia pagrindinė veikėja vaikystėje stebi, kaip tėvas lauke degina mirusios motinos daiktus, kaip juos apima ugnis, tarp daiktų – ir dantų protezai. Mergaitę apima siaubas, jai atrodo, „kad pati mirtis, jos motinos mirtis, šiepiasi iš ugnies beprasmiška, beprotiška šypsena“[38]. Veiksmas vyksta jai stovint iki kelių sniege ant stataus Neries skardžio, „nuo kurio buvo matyti neaprėpiami breigeliški peizažai“[39].

Giliai į sąmonę ir pasąmonę prasismelkę vizualieji Boscho ir Bruegelio įvaizdžiai lydi Jurgą ir kelionėje po Himalajus. „Luošiai ir išsigimėliai, kurie nesisapnavo nei P. Bruegeliui, nei H. Boschui“[40], pasitinka rašytoją, atvykusią į Indiją. Medituodama unikalią budistinio vienuoliškojo meno rūšį – sviesto skulptūras, lipdomas įvairių religinių švenčių proga, Jurga rašo: „Sviesto skulptūros būna 2–3 metrų aukščio, tačiau Lhasoje jos kartais pranokdavo ir kelių aukštų pastatą. Spalvoto sviesto bareljefai lipdomi ant odos, kuri ištempiama ant trapecijos, trikampio ar ovalo rėmų. Mažos verpstės formos skulptūrėlės yra būtinas naujametis visų tibetiečių namų

[36] Ten pat, p. 121.

[37] Ten pat, p. 248.

[38] Ten pat, p. 15.

[39] Ten pat, p. 14.

[40] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 19.

atributas. Didžiosios skulptūros stulbina neįtikimai sudėtingais ornamentais, augalais, vaisiais, gėlėmis, gyvuliais, paukščiais, žmonėmis, mistiniais padarais, dievais ir deivėmis. Spalvomis ir gaivalinga gausybe šie kūriniai prikelia atmintyje H. Boscho nutapytą Rojų ar Pragarą."[41]

Įsprausta į musoninių liūčių siaubiamą Dharamsalą, vis giliau grimzdama į mintis apie mirtį, Jurga kenčia dar ir dėl to, kad kelis mėnesius negauna laiškų iš namų, iš Lietuvos. Tada jai į atmintį įsiveržia vieno Bruegelio paveikslo įvaizdis: „Kaip koks šiurpus prisiminimas, stebėtinai supanašėjusi su Bruegelio „Beprote Greta", kiaurai persmelkta lietaus milžinė iš Piterio blaškosi pažliugusiais keliais ir garsiai deklamuoja mįslingas eiles: „Aš esu visatos esmės taške, kosminiame thiglės..."[42] Sakinys ir mintis kažkodėl nutrūksta.

Eilėraščių knygoje *Odė džiaugsmui* viena iš keturių poetinių meditacijų dailės kūrinių temomis skiriama Bruegeliui, ji taip ir vadinasi: „Pieter Bruegel". Medituojančioji susitapatina su pačiu dailininku, mato pasaulį jo akimis ir aprašo šį matymą kaip nepaliaujamą skrydį. Dailininkas tarsi kalba savo vardu, bando prisiminti, kaip jame užgimė ši skrydžio trauka, grįžta į savo vaikystę: „Skraidyti pradėjau, kai buvau / mažas vaikas, sapnuose." Čia jis susitikdavęs kitą skraidantį berniuką – Ikarą: „Vėliau vaikystės iliuzijų bičiulį / nutapiau viename savo peizaže, / pavaizdavau ne jo skrydį, o krytį: / iš žalsvo banguoto vandens, nepykit, / kyšo tik skęstančio skraiduolio kojytės." Tačiau Bruegelio kuriamas pasaulis medituojančiajai kelia šviesių asociacijų. Šioje meditacijoje nėra Boscho pabaisų knibždėlyno: „Bet labiausiai mane kelia į dangų / geltona laukų spalva per rugiapjūtę, / akinamas viduržiemio sniegas, / girtos kalbos smuklėse, Užgavėnių pokštai, / dar – pasakos apie Babelio bokštą."[43]

Eilėraščio erdvėje Bruegelio pasaulis yra skaidrus, tačiau prozos tekstuose ir Himalajų dienoraščiuose Bruegelį rašytoja mato kaip Boscho antrininką.

---

[41] Ten pat, p. 219.

[42] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 408–409.

[43] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 97–98.

Siurrealumas lietuvių dailėje: Sauka

Siurrealumas nebuvo ir nėra svetimas ir lietuvių vizualiajai kultūrai – jis čia turi savas šaknis. Į socialinį interneto tinklą „Facebook“ kartą atklydo nuotrauka, pavadinta „Siurrealistų grupė“. Iš kairės į dešinę sėdi Tristanas Tzara, Paulis Eluard'as, Andrè Bretonas, Jeanas Arpas, Salvadoras Dalí, Yves'as Tanguy, Maxas Ernstas, René Crevelis, Man Ray, Paryžius, XX amžiaus ketvirtasis dešimtmetis. Nepraėjo nė šimtas metų – ir štai 2013 metų kovo 28-ąją Ramutė Rachlevičiūtė į galeriją „Titanikas“ sukvietė grupę lietuvių siurrealistų – čia buvo atidaryta paroda „Dienos svajos, nakties košmarai“. Savojo André Bretono tarp jų kaip ir nėra, ši grupė neturi nei ideologijos, nei manifestų. Kai kuriems šis priskyrimas prie siurrealistų galėjo būti net netikėtas (parodos atidaryme viena grafikė stebėjosi čia atsidūrusi).

Rachlevičiūtė nuosekliai ir su atsidavimu pastebi ir globoja kiekvieną siurrealumo apraišką tapyboje, grafikoje, skulptūroje. 2012 metų lapkričio 20 dieną ji apgynė daktaro disertaciją „Siurrealumas XX a. II pusės Lietuvos dailėje“ (disertacijoje yra poskyris, kuris vadinasi „Jurgos Ivanauskaitės siurrealistiniai pasakojimai“[44]). Po keturių mėnesių, tęsdama savo idėją, surengė jau minėtą parodą.

Per atidarymą menotyrininkė pabrėžė, kad ši paroda skiriasi nuo kitų parodų, joje neliko nepastebėtos moterys, kaip kartais nutinka. Pasirodo, tas moteriškas lietuvių siurrealumas visai nebaisus: drastiškai nekeičia ir nesuardo tikrovės. Jis veikiau trapus (Irena Daukšaitė, „Dialogas“, 1988), erotiškai mistiškas (Ramunė Vėliuvienė, „Tankmėje. Švelni žiema“, iš ciklo „Moterys“, 1983; „Bėgimas į Egiptą“, iš ciklo „Evangelijos skaitymai“, 1983), žaismingas (Jūratė Bagdonavičiūtė, „Šokanti“, 1995; „Žemė ir dangus“, 1994), romantiškas (Valerija Ostrauskienė). Gal ryškiausiai neapibrėžtos, gana šaltos alternatyvios tikrovės vizija išryškėja Alfredos Venslovaitės-Gintalienės oneiriniuose lunapoliuose („Kelias“, „Kalva“, „Miesto

[44] Rachlevičiūtė R., *Siurrealumas XX a. II pusės Lietuvos dailėje*: daktaro disertacija, Vilnius: VDA, 2012, p. 116–123.

aikštė", „Gatvė naktį", iš ciklo „Mėnesiena", 1976–1978; „Civilizacijos metamorfozės", 1980; „Mėginimas pakilti", 1981). Tačiau Jūratės Mykolaitytės miglose paskendusių, tarsi iš kai kurių Michelangelo Antonioni filmų išplaukusių pasaulių vizijos atrodo švelniai viliojančios („Švyturys", 1989; „Griūvantis", 1992; „Peizažas", 1991).

Ir disertacijoje, ir parodos anotacijoje Rachlevičiūtė teigia, kad siurrealizmo Lietuvoje nebuvo nei tarpukariu, nei XX a. antrojoje pusėje, tačiau jo apraiškų vis dėlto galima aptikti. Tos apraiškos labai įvairios, disertacijoje menotyrininkė skiria galimas variacijas. Kokiu būdu ji aptinka šias apraiškas? Pasitelkia Jeilio universiteto profesorės Annos Balakian knygoje *Siurrealizmas: Kelias į absoliutą* pateikiamus siurrealios kūrybos aspektus.[45] Pasirodo, į siurrealizmą linkęs kūrėjas naikina įprastines daiktų prasmes, suteikia jiems naujas funkcijas ir naujus santykius. Todėl tokie menininkai renkasi iškraipymo, destrukcijos, naujų objektų kūrimo, simuliakrų, netikėtų sugretinimų vizualines strategijas.[46] Menotyrininkė jų aptinka Mindaugo Skudučio, Romano Vilkausko, Henriko Natalevičiaus, Broniaus Gražio, Raimundo Sližio kūryboje.

Parodoje eksponuojamas Mindaugo Skudučio darbas „Blogio triumfas" (1981–2011) yra, ko gero, stipriausias lietuvių siurrealumo eksperimentas. Įspūdinga ne tik darbo apimtis laiko ir matmenų požiūriu – atskleista vizija transformuoto pasaulio, kuriame pranyksta įprastos žmogaus kūno ir daiktų ribos, keičiasi pasaulio tankis, tūris ir gravitacija. Šiame paveiksle, kaip rodo ir jo pavadinimas, išryškintos galimos destrukcijos raiškos. Henriko Natalevičiaus („Žalias kambarys", 1986; „Muzikos instrumentas", 1988) ir Broniaus Gražio („Kėdėje", 1983; „Din... dan...", 1989) paveiksluose labiau atskleistos netikėtų sugretinimų, vizualinių strategijų galimybės.

Siurrealumo strategijų raiškos formos gali būti pačios netikėčiausios. Rachlevičiūtė pirmąsias siurrealumo apraiškas pastebi Vytauto Kalinaus-

---

[45] Balakian A. E., *Surrealism: The Road to the Absolute*, Chicago: University of Chicago Press, 1986, p. 213.

[46] Rachlevičiūtė R., *Siurrealumas XX a. II pusės Lietuvos dailėje*: daktaro disertacija, Vilnius: VDA, 2012, p. 57–58.

ko kūryboje, čia jos pasirodo kaip represuotas erotiškumas. O Stasio Eidrigevičiaus kūryboje – kaip sovietinės buities ir būties priešpriešа (parodoje eksponuota viena Eidrigevičiaus sukurta kaukė „Dovana"). Elvyra Kairiūkštytė siurrealumą išreiškia pirmykščiu instinktų pasauliu.[47]

Parodą jos sudarytoja pradeda dviem Šarūno Saukos ankstyvaisiais paveikslais („Šeimyninis portretas", 1983; „Sąmyšis", 1986). Sauką menotyrininkė vadina tikru ir vieninteliu lietuvių siurrealistu, tačiau pats menininkas, pasirodo, visai nenori būti priskiriamas šitai kategorijai. Rachlevičiūtė cituoja pokalbio su dailininku fragmentą: jis sakosi girdėjęs, kad siurrealizmas yra susijęs su sapnais ir kitokiais kliedesiais, o jis su tuo neturįs nieko bendra, nes labai gerbiąs protą ir tik juo vadovaudamasis kuriąs paveikslus. Vis dėlto dailininkas sutinka – jeigu kam reikia, gali jį dėti į tą siurrealizmo lentyną, jam neskaudės.[48]

Šioje parodoje nebuvo Jurgos darbų. Tačiau prieš metus Rachlevičiūtė ten pat, „Titanike", kuravo jos vienos kūrybos parodą. Savo disertacijoje menotyrininkė Ivanauskaitės kūryboje įžvelgia susipynusias skirtingas įtakas: popartą, Rytų meno tradicijas, – tačiau, jos nuomone, neabejotina ir siurrealios vaizdinijos žymė – stebuklų ir burtų, įasmenintos gyvūnijos ir fantastinių būtybių pasauliai.

Jurga iš šios lietuvių siurrealistų grupės išsiskiria tuo, kad siurrealų pasaulio matymą iš dailės perkėlė ir į literatūrą. Toks perkėlimas nėra savaime suprantamas. Juk žodis ir vaizdas, kaip teigė René Magritte'as ir Michelis Foucault, – skirtingos prigimties dalykai. „Verbalus ženklas ir vizuali reprezentacija niekada nėra duoti vienu metu. Visada tam tikra tvarka juos hierarchizuoja, pradedama nuo formos link diskurso arba nuo diskurso link formos"[49], – rašė Foucault. Piešti – tai ne teigti, tvirtino ir prancūzų rašytojas, literatūros kritikas Maurice'as Blanchot.

Jurga žavisi Šarūnu Sauka, siurreali jo paveikslų atmosfera jai suprantama. Howardas Jarvisas, žurnalistas, Vilniuje gyvenantis Jungtinės Karalystės pilietis, prisiminimuose apie Jurgą rašo: „Abu žavėjomės niūriu

[47] Ten pat, p. 83.

[48] Baranova J., „Koks tas lietuviškas siurrealizmas?", in: *Dailė*, Vilnius: UAB „Kiti langai", 2013, Nr. 1 (61), p. 24–25.

[49] Фуко М., *Это не трубка*, Москва: Художественный журнал, 1999, с. 38.

Šarūno Saukos genijumi. Vienas iš mūsų – nepamenu kuris – pasakėme, kad tas protą temdantis egzorcizmo procesas – iš vaikystės ir savos smegeninės atėjusių demonų varymas per meną – yra savižudiškos vienišo narsuolio grumtynės."[50]

Vienas iš pagrindinės romano *Ragana ir lietus* herojės Vikos sapnų galėtų būti nutapytas Saukos stiliumi. Vika pasakoja: „Mano rankos buvo aptemptos raudonomis, blizgančiomis lakinėmis pirštinėmis. Staiga suvokiau, kad jos – kruvinos ir palieka raudonus delnų atspaudus ant pilkų grindų. Burna buvo pilna gleivių. Vos galėjau atgauti kvapą ir galvojau, kurgi mano sesuo padėjo balionėlį, iš kurio pasipurkšdavo užėjus dusulio priepuoliams. Šalia manęs žingsniavo didelė išpurtusi moteris, apsivilkusi purviną baltą chalatą, pasirišusi guminę, kraujo purslais aptaškytą prijuostę, nuogas, venų žemėlapiu išvagotas kojas įsispyrusi į nukleiptus guminius batus."[51] Saukos 1989 metais tapyto paveikslo „Užutėkis III" apatiniame kampe matome mažą mergaitę, o kitame užutėkio krante – didžiulį į ją žvelgiantį vyrą su balta kruvina prijuoste. Mergaitė net nežiūri į vyrą, ji nejaučia grėsmės, vyras su kruvina prijuoste ją laimina, pakėlęs dešinę ranką. Daug grėsmingiau atrodo moteris 1988 metais tapytame paveiksle „Be pavadinimo". Moteris didžiulė, nuoga, po kaklu pasirišusi raudoną audeklą, kuris nežada nieko gera, dešinėje rankoje laiko kirvį. Pirmajame paveiksle, kuriame dominuoja vyras su kruvina prijuoste, matosi, kad užutėkis veda į jūrą ir atveria naują erdvę, todėl paveikslas palieka išsigelbėjimo viltį. Antrajame – su dominuojančia moterimi – klaustrofobiškai uždara erdvė, čia moters grėsmę suvokę vyrai, bandydami išsigelbėti, virtę tarakonais ir išsilakstę į visas puses. Moteris žvelgia į viršų – jie per menki, o ji susikaupusi, neseka jų žvilgsniu, bet jos beveik mitinis ryžtingumas rodo – niekas neišsigelbės.

Literatūriniame tekste tokia saukiška vizija ima judėti, įgyja dinamikos. Vika pasakoja sapną toliau: „Viena ranka ji gniaužė šikšninį pavadį, kurio galas buvo apvyniotas man aplink kaklą, kita stūmė sunkų surūdijusį veži-

---

[50] Jarvis H., „Smilkalai paliktuose namuose", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 342.

[51] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 97.

mėlį, su kaupu pilną kruvinų, pailgų mėsgalių..."[52] Literatūros kūrinio veikėja sapnuodama gali suvokti sapno sapniškumą ir vis tiek jaustis įkalinta: „Aš žinojau, kad tai – sapnas, bet mano pastangos iš jo išsiplėšti buvo beviltiškos. Muisčiausi, mėginau atsistoti, storoji moteris su nežmoniška jėga vėl klupdė mane ant grindų ir vilko paskui save. Besiblaškydama ir bekrutėdama apverčiau karutį. Mėsgaliai, kuriuos pati buvau nukandusi, pažiro ant žemės. Staiga įsijungė sirena, ir nuo jos veriamo kauksmo aš pabudau."[53]

Kodėl Ivanauskaitei imponavo Saukos kūryba? Juos sieja keli pasaulėžiūros taškai. Visų pirma, Ivanauskaitės ir Saukos kūrybą suartina giliai suvokta individo vienatvės minios akivaizdoje prielaida. Vienatvė – dominuojantis prasminis leitmotyvas ankstyvojoje ikitibetinėje ir net tibetinėje Jurgos kūryboje. Tą išskirtinę prasilenkimo su pasauliu ir vienatvės jauseną nusako pagrindinė pirmosios romano *Mėnulio vaikai* dalies veikėja: „Aš dažnai pasijuntu užvožta kažkokiu milžinišku, garso nepraleidžiančiu, vaizdus iškraipančiu stiklainiu. Tai atsitinka kaip tik tuomet, kai būtinai reikia reaguoti į aplinką: nusijuokt klausantis anekdotų, šyptelėt išgirdus komplimentą, aikčiot dėl pašnekovo ligos, pasisveikint su kadaise mane mylėjusiu žmogum, pamojuot draugės vaikui ir deramai piktintis, kai ji tauškia apie kivirčus su vyru ar anyta. Tuomet jaučiuos lyg iškritus iš laiko tėkmės ir atrodo, kad visas mano gyvenimas eina su periodiškai pasikartojančiom tuštumom..."[54]

Kai kurių Saukos paveikslų pagrindinis veikėjas – išskirtinis vienišius. Kartais jis būna rūpintojėlio pavidalo – sėdi vienas parimęs, minia šurmuliuoja kažkur apačioje („Paveikslas Lietuvos vardo tūkstantmečiui"), kartais pavirsta vabzdžiu, iš baimės prisispaudusiu prie lubų, kai anoniminė minia vienodais veidais žygiuoja pro šalį („Pabėgimas"), kartais guli vienas kaip pakirdęs Kristaus karys, o nuogalių minia šurmuliuoja aplink ir tauškia („Sakmė apie Sigitą Parulskį"). Saukos kūryba, kaip, beje, ir Iva-

[52] Ten pat, p. 97.

[53] Ten pat, p. 97.

[54] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 9.

nauskaitės, atveria gana paprastą, bet nuo savęs slepiamą tiesą: niekur nesijaučiame tokie apleisti, išsigandę ir vieniši kaip minioje.

Antra vertus, Sauką ir Ivanauskaitę sieja dėmesys kūnui. Bet ką galėtų reikšti iškreipti sudarkyti kūnai? Kruvinos mėsos? Kai kas sako: Saukos kūryba – tai Šėtono mišios. Šiuolaikiniame mene ir filosofijoje yra įvykęs posūkis, kurį prancūzų filosofas Deleuze'as reziumavo formule: „Duokite gi man kūną (*donnez-moi donc un corps*)." „Kūnas, – rašo Deleuze'as, – jau nebėra kliūtis, skirianti mintį nuo jos pačios, kūnas – ne tai, ką ji (mintis – *J. B.*) turi įveikti, kad pasiektų mąstymą. Priešingai, jis (kūnas – *J. B.*) yra tai, kur ji (mintis – *J. B.*) panyra ir turi panirti, kad pasiektų neįmanomybę, t. y. gyvenimą. <...> Dabar jau ne gyvenimas lyginamas su mąstymo kategorijomis, o nužeminta mintis kaip gyvenimo kategorija. Gyvenimo kategorijas kaip tik išreiškia kūno pozos, jo įpročiai. <...> Mes net nežinome, ką gali kūnas savo sapne, savo svaigulyje, besistengiantis ir besipriešinantis. Mąstyti ir reiškia mokytis to, ką gali nemąstantis kūnas, pažinti jo sugebėjimus, jo pozas, jo įpročius."[55]

Saukos vizualusis menas atveria netikėtas ir simbolines vaizduotės žaidimo su kūnu galimybes. Kūno problematika domino ir Ivanauskaitę, ir kaip rašytoją, ir kaip dailininkę. Kūnas, kaip neįveikiama egzistencinė problema, prislegia Elvyrą apsakyme „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta" (*Kaip užsiauginti baimę*). Ji bjaurėjosi savo kūnu, šlykštėjosi pati savimi, jautė neapykantą „savo milžiniškam, išpliurusiam, beformiam kūnui strazdanota, amžinai pleiskanojančia oda. <...> Ji dažnai vartydavo Bremo „Gyvulių gyvenimą", dirginama keisčiausių jutimų samplaikos – pasibjaurėjimo, gailesčio sau ir gyvūnams, sutvertiems kaip ir ji – lyg piktai tyčiojantis arba ciniškai abejingai: jūros drambliams, hipopotamams, raganosiams, vėpliams ir net – paprasčiausioms kiaulėms"[56]. Savo sielą ji jautė vertą visai kitokio – liekno, grakštaus, įdegusia oda kūno. „Kartais, apsėsta aklo įtūžio, Elvyra puldavo pati save daužyti kumščiais, inkšdama raitytis ant grindų, marintis badu, po valgio kišti galugerklėn

[55] Deleuze G., *Cinéma*, vol. 1: *L'Image-mouvement*, (*Critique*), Paris: Les éditions de Minuit, 1983, p. 246.

[56] Ivanauskaitė J., „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 23.

pirštą, kad išsivemtų – tačiau jos milžiniškas kūnas buvo neįveikiamas kaip tvirtovė."[57]

Kūnas gali tapti ne tik žeminančiu sielos kalėjimu, bet ir netikėtų potyrių šaltiniu. Erotinis kūniškumas pulsuoja piešinių cikle „Mandalos" ir netgi „Angelariumo" paveiksluose. Pagrindinė knygos *Agnijos magija* veikėja kūno teikiamą malonumą prilygina kosminiam jausmui: „Neapsakomas saldumas. Mūsų kūnai – tarsi du didžiuliai saldainiai kažkokioje kosminėje burnoje, niam-niam-niam-niam-niam štai ji mus sukramto į vieną saldų gniutulą, čepsi, čiaumoja, čiulpia, čiulpčioja, žinda."[58] „<...> Apie kūną kalbėti yra paprasčiau, jis visada „pasiekiamas ranka", o kur yra siela, niekas iki šiol taip ir nenustatė"[59], – sako Jurga pokalbyje su Dovile Zelčiūte.

Kita vertus, tiek rašytoja, tiek Sauka kuria ribinę mentalinę erdvę, kurioje pranyksta realaus pasaulio ir sveiko proto primatas, sapnas ir realybė atsiduria vienoje plokštumoje, ir dažnai sapnas tampa realesnis už realybę. Panašios pasaulėjautos yra ir rašytojas Samuelis Beckettas. Becketto personažas Molojus iš to paties pavadinimo romano, dviračiu „vėjo kryptimi" keliaujantis aplankyti motinos, primena kai kuriuos Saukos paveikslų personažus.

Ivanauskaitė įsigijo paveikslą, Saukos tapytą 1979-aisiais, dar studijų metais – „Tamsus krūmas pakeliui į Egiptą". Raudonai apsirengęs Kristus joja ant raudono asilo violetinio raudonumo pasaulio fone. Tolumoje blykčioja raudoni dangaus atšvaitai. Neatrodo, jog jis žinotų, kad joja gelbėti visos žmonijos. Jo nelydi apaštalai, nepasitinka minia, luošiai ir aklieji neprašo gydyti. Saukos Kristus nelyg Molojus keliauja vienas sau per pasaulį lyg dykumą. Ivanauskaitės romane *Mėnulio vaikai* vienas personažas pasakoja atsibudęs raudoname fone, tačiau tai nebuvo jaukus ir šiltas rudens raudonis: „Toji ryški, aitri spalva skambėjo it milžiniškas varpas.

---

[57] Ten pat, p. 24.

[58] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 265.

[59] Jurga atsako Dovilei Zelčiūtei: „Du krantai – kūnas ir siela", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 535.

Man ėmė gelt akis.“[60] Ivanauskaitės tekstuose spalvos įgauna savarankišką galią: jos žeidžia. Galbūt ir jos, pačios rašytojos žodžiais tariant, per meną išvaro „iš vaikystės ir savos smegeninės atėjusius demonus“[61].

Jos sukurti personažai niekada nemini Saukos vardo. Tačiau vėlyvajame potibetiniame periode Sauka šmėkšteli kaip albumo autorius. 2001-aisiais galerija „Maldis“ išleidžia albumą *Šarūnas Sauka* (sudarytojas Rimantas Dichavičius). Skaitytoją pasitinka Algio Uždavinio įžanga, kurioje teigiama, kad Sauka – nepralenkiamas tamsos genijus, vienas ryškiausių šiuolaikinių tapytojų ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje, nors ta Europa jo ir nepažįsta. Katė Bastetė, romano *Placebas* herojė, Sauką, taip pat ir Boschą, pažįsta labai iš arti: „Kvepėjo žuvimi. Dubenėlis su menkės uodega buvo padėtas tarp dviejų albumų: Saukos ir Boscho. Taip, kad pasiektų katė <...>.“[62]

Dalí: siurrealizmas kaip sapnas

Jurgai baigiant mokyklą, jos mama Ingrida Korsakaitė lankėsi Paryžiuje ir parvežė dukrai lauktuvių José Pierre'o knygutę apie siurrealizmą. Jurga anksti pradėjo domėtis šia meno kryptimi, o Lietuvoje tokios literatūros dar trūko. Vos atsivertus ją pasitinka įdėmiai žiūrinti Maxo Ernsto medžio akis („Šviesos ratas“, 1925). Ši įvairioms kultūroms būdinga akies simbolika kiek vėliau persmelkia ne tik Jurgos tekstus, bet ir gyvenamąją erdvę. Be Ernsto, knygelėje reprodukuojami Henri Rousseau, Pablo Picasso, Giorgio de Chirico, Marcelio Duchampo, Franciso Picabios, Jeano Arpo, Man Ray'aus, André Massono, Joano Miró, Yves'o Tanguy, René Magritte'o, Alberto Giacometti ir kitų dailininkų darbai. Galvojant apie Jurgos pasaulėjautą ir vėlyvesnį vizualiosios kūrybos stilių, atrodytų, jai artimiausias yra švedų siurrealistas Maxas Walteris

[60] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, p. 127.

[61] Jarvis H., „Smilkalai paliktuose namuose“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p 342.

[62] Ivanauskaitė J., *Placebas*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 65.

Svanbergas. Jo kūriniai spalvingi, ryškūs, dekoratyvūs, be erdvinės perspektyvos. Kita vertus, jie mistiški ir pilni paslaptingų archajinių ženklų – apskritų mandalas primenančių veidų-kaukių, mįslingų gyvūnų, iš kurių gimsta smulkiomis gėlytėmis išpuošti nuogų moterų kūnai („Keisto susitikimo keistas nėštumas", 1953).[63] Gyvūno ir nuogos moters kūno sąlytį Ivanauskaitė vėliau atskleis savo mandalų cikle. Svanbergo iliustracijose „Rimbaud knygai (Nr. 100)" smulkiais ornamentais išraižytame rate guli moters kūnas, o viduryje žioji, kaip Jurga vėliau pasakys, didžioji visatos burna. Didžiosios visatos burnos metafora ateina ir į Jurgos literatūrinę kūrybą, ir į mandalas. Neaišku, ar ji išsamiau studijavo Svanbergo kūrybą, ar tai tiesiog archetipinės, sinchroninės sąsajos, kaip pasakytų Jungas, bet anoje Pierre'o knygelėje netilpę Svanbergo darbai, kuriuose moteris lydintys mylimieji dėvi paukščių kaukes, labai artimi Jurgos iliustracijoms latviškame *Ragana ir lietus* leidime.

Toje pačioje José Pierre'o knygutėje yra ir Salvadoro Dalí (1904–1989) reprodukcijų. Rachlevičiūtė disertacijoje „Siurrealumas XX a. II pusės Lietuvos dailėje" nuodugniai aprašo Dalí siurrealizmo įtaką Lietuvos dailininkų savivokai. Poskyryje „Jurgos Ivanauskaitės siurrealistiniai pasakojimai" autorė pažymi: „Jurga Ivanauskaitė priklauso jaunesnei kartai, kuri formavosi devintajame XX a. dešimtmetyje ir turėjo geresnes galimybes susipažinti su siurrealizmu. Lietuvos bibliotekose, asmeninėse kolekcijose jau buvo nemažai siurrealistų kūrybos albumų, o J. Ivanauskaitės pažintis su siurrealizmu prasidėjo aštuntajame dešimtmetyje, dar mokantis M. K. Čiurlionio menų mokykloje, ir neužgeso iki jos gyvenimo pabaigos."[64]

Dalí minimas kaip galbūt daręs įtakos Ivanauskaitės kūrybai. Pastebima, kad knygelėje vaikams *Stebuklinga spanguolė* citrininio geltonumo liūtas atrodo žaismingai siurrealus – jame gausybė atsidarinėjančių stalčiukų, kaip Dalí perkurtoje „Milo Veneroje su stalčiais".

André Bretonas pirmajame *Siurrealizmo manifeste* pabrėžė, kad siur-

[63] Pierre J., *Le Surréalisme*, Paris: Fernand Hazan, 1978, Nr. 103.

[64] Rachlevičiūtė R., *Siurrealumas XX a. II pusės Lietuvos dailėje:* daktaro disertacija, Vilnius: VDA, 2012, p. 118.

realizmas nesiūlo naujų išraiškos priemonių, jis nėra ir metafizinio tipo poezija – tai totalaus proto išsilaisvinimo nuo cenzūros priemonė. Tam, kad būtų galima išlaisvinti pasąmonę, Bretonas siūlo imtis automatinio rašymo: rašyti pirmas į galvą atėjusias mintis be jokios sąmoningos *ego* cenzūros. Ir dailininkai turėjo rinktis automatinės kūrybos, be *superego* cenzoriaus, galimybę. Kai kurie net tapydavo pusiau tamsoje.

Freudo psichoanalizė tapo teoriniu tokios kūrybos pagrindu. Dalí buvo sutikęs Freudą tik vieną kartą: 1938 metais Londone, – naudodamasis proga parodė jam savo paveikslą „Narcizo metamorfozė", o vėliau iš atminties nupiešė psichoanalitiko portretą. Kitame to pat laiko Freudo portreto eskize Dalí jo kaukolę pavaizduoja kaip sraigės kiautą. Apie Freudą Dalí sako: „Vienintelis skirtumas tarp nemirtingų graikų ir dabartinio laikmečio yra Zigmundas Froidas, atskleidęs, kad žmogaus kūnas – graikų laikais visiškai neoplatoniškas – šiandien pilnas slaptų stalčių, kuriuos gali atverti tik psichoanalizė."[65] Pagal Freudo teoriją pasąmonėje „stalčiai reiškia alegoriją, skirtą tam tikriems draudimams iliustruoti ir iš jų sklindantiems nesuskaičiuojamiems narciziniams kvapams iššniukštinėti"[66]. Dalí tais įsivaizduojamais slaptais stalčiukais žaidžia kurdamas paveikslus „Antropomorfinis rašomasis stalas" (1936), „Deganti žirafa" (1935), „Milo Venera su stalčiais" (1936).

Akivaizdu, kad Jurga meditavo prie šių paveikslų ir pasiskolino pamėgtą Dalí motyvą, kurdama iliustracijas knygai *Stebuklinga spanguolė*. Jurgos darbuose neaptiksime išplaukusių, materijos tvarumą praradusių Dalí figūrų. Tačiau ar tas pasąmonės išlaisvinimas jos paveikslų cikluose „Mandalos", „Tibeto mirusiųjų knyga" būtų įmanomas be Bretono ir Dalí šūkio „Išlaisvinkime pasąmonę"?

Vis dėlto Jurgos siurrealizmo kelias kitoks – ji išlaisvina pasąmonę sekdama ne Freudu, o Carlu Gustavu Jungu. Jungas praplėtė Freudo psichoanalitinį požiūrį: Freudas kalbėjo apie individualią pasąmonę, vaikystės patirtį ar dviejų beveik biologinių gyvenimo ir mirties instinktų kovą, o

---

[65] Néret G., *Salvadoras Dalí, 1904–1989*, iš vokiečių k. vertė D. Navikaitė, Kaunas, Köln: UAB „Humanitas", Taschen, 2001, p. 38.

[66] Ten pat, p. 44.

Jungui pasąmonė yra kolektyvinė, talpinanti visą žmonijos patirtį, ne tik sapnų, bet mitų ir alchemijos.

2014 metais nuo balandžio 15-osios iki gegužės 31-osios Vilniuje, Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje, veikė paroda „Materialusis siurrealizmas" iš privačios Salvadoro Dalí kūrinių kolekcijos.

Jurgai ši paroda būtų buvusi labai įdomi. Dėl trijų priežasčių: išmonės blyksnių, tam tikrų simbolių, kaip detalių, ir konceptualaus gilinimosi į išganymo klausimą. Jurga yra sukūrusi dvylikos angelų ciklą, Dalí – krikščionybės ir tikėjimo temų įkvėptą dvylikos apaštalų litografijų ciklą „Dvylika apaštalų, arba Apskritojo stalo riteriai" (1977). Dalí apaštalai, kaip ir Jurgos angelai, nėra kanoniniai. Jo kūriniuose blyksi auksu dengti rutuliukai, Jurgos „Angelariumo" paveiksle, skirtame angelui Rapolui, fonas taip pat kai kur dengtas aukso potėpiais, primena ikonų simboliką. Parodoje eksponuotos keraminės lėkštės iš ciklų „Žaidimo kortos", „Las Flores Dalinianas", „Septyni menai". Viena iš ciklo „Septyni menai" lėkščių – „Architektūra" – stulbinamai panaši į Jurgos sukurtą mandalą „Rega", reprodukuojamą jos knygoje „Kelionė į Šambalą". Iš Dalí dekoruotos lėkštės žvelgia beveik trisdešimt akių, Jurgos mandaloje jų dvigubai daugiau. Sumanymas panašus. Antonio Pedro de Alarcóno apysakos *El sombrero de tres picos* („Triragė skrybėlė") ir to paties pavadinimo baleto iliustracijose (1959) galima įžvelgti pasikartojant drugio simbolį, mėgtą ir Jurgos. Dalí cikle drugiai, matomi daugumoje iš dvidešimties akvarelių, yra lyg juos jungiantis leitmotyvas – jie įvairiausių spalvų, netikėčiausių pozų, keisčiausiose situacijose. Kai kurie įtaisyti ant stiebo, pritvirtinto virš damos galvos, kiti pririšti prie stiebo, laikomo rankoje, vieni skrendantys, kiti prilipę prie nugaros lyg angelo sparnai, o dar kiti, atsidūrę prašmatniuose pūstuose damų sijonuose, apversti žemyn galva, primena aprangos dekoro dalį. Jurga taip pat piešė drugius ir apie juos rašė. Tarsi tęsdama Dalí sumanytų drugių nuotykių seriją, kurdama plakato projektą Giacomo Puccini operai „Madam Baterflai" tarp drugio sparnų įkomponavo svajingą moters japonės veido atspindį.

Didžiausias netikėtumas šio teksto autorei parodoje buvo Dalí darbas „Bernardas" (1945): centre – susiglaudusių baltų balandžių pora, dešinia-

jam balandžiui iš žaizdos teka kraujas, varva į atvirą apačioje gulinčios skulptūros akį. „Dievo širdyje, prie šventovės altoriaus, / baltas balandis auksiniame soste sėdėjo / žmogiška, faraono, valdovo poza. / Karvelėlio krūtinėje kraujavo žaizda, / į ją tebebuvo įbestas duonriekis peilis“[67], – rašo Jurga viename iš labiausiai vizionieriškų savo eilėraščių „Paskutinis regėjimas“. Tai prasminiai sutapimai, atskleidžiantys pasaulėvokos artumą, išplaukiantys iš erdvėje atskirtų kūrėjų siurrealių jausenų.

1993 metais Jurga rašo laišką Stasiui Eidrigevičiui, jame užsimena: „Man staiga šovė į galvą dar viena mintis: gal Jums būtų įdomu nupiešti *tarot* kortas, kaip tai darė Salvadoras Dalí ir kitos įžymybės?“[68] Jurgai Dalí įdomus ne tik kaip siurrealistas, bet ir kaip savitą pasaulėžiūrą išsakantis kūrėjas. Iš visų ekstravagantiškų Dalí apmąstymų Jurga įsimena ir cituoja būtent teigiantį reinkarnaciją: „S. Dalí tvirtino: „Kuo ryškiausiai prisimenu savo praėjusį įsikūnijimą. Aš buvau Šv. Kryžiaus Jonas, kuris su tokiu įkvėpimu aprašė žengimą per tamsiąją sielos naktį. Aš tiesiog matau savo vienuolyną ir tuomet mane supusius vienuolius“.“[69]Aiškindamasi, kas iš pasaulio protų pripažino reinkarnaciją, ji sudarė gana ilgą sąrašą. Į jį patenka Pitagoras, Platonas, Leonardo da Vinci, Paracelsas, Gottfriedas Wilhelmas Leibnizas, Johannas Wolfgangas Goethe, Victoras Hugo, Henry Davidas Thoreau, Waltas Whitmanas, Friedrichas Nietzsche, Augustas Strindbergas, Herbertas Georgas Wellsas, Jungas. Taip pat lietuviai Vydūnas ir Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Dalí – taip pat čia.

Filosofas Gintautas Mažeikis, aptardamas subkultūrų sąmoningumo raišką Jurgos romane *Mėnulio vaikai*, pastebi: „Dalí ir siurrealizmo išaukštinimas buvo psichologinio išsilaisvinimo manifestas, kaip ir „The Beatles“ ar „The Doors“ muzika.“[70] *Mėnulio vaikuose* yra scena, kai Gediminas, lankydamasis pas Leningrado hipsterius, sulaukia klausimo: „Ant ko sėdi?“ Nesupratęs jis pasitikrina, ar neprisėdo kokio nors daikto. „Tar-

---

[67] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 131.

[68] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Stasiui Eidrigevičiui, 1993, Vilnius. Šeimos nuosavybė.

[69] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 141.

[70] Mažeikis G., „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, in: *Inter-studia humanitatis*, 2012, Nr. 13: *Literatūros laukuose ir anapus jų*, p. 60.

čialini ar šyriniesi?" – patikslina klausiantysis. („Tarčialinti"– tai rūkyti žolę.) „Naujasis mano bičiulis „tarčialinti" ėmė nedelsdamas. Pasakojo sukrečiančias haliucinacijas, kurių galėtų pavydėti Salvadoras Dali ir LSD pranašas Timotis Leris."[71]

Dalí sukurti įvaizdžiai į Jurgos ir jos draugų aplinkos pasaulėvaizdį integruoti kaip savaime suprantami. Aprašydama įspūdį, kurį jai sukėlė pirmą sykį pamatyti didieji Tibeto vienuolynai, Jurga prisimena, kaip vienas jos bičiulis, žiūrėdamas tų vietovių nuotraukas, pareiškė: „<...> raudonos Tibeto vienuolių figūrėlės tose padūmavusiose lygumose atrodo tokios pat siurrealistiškos kaip ir iš sapnų iškilę Salvadoro Dalí peizažai..."[72]

Net ir aprašant sapnus literatūrinis tekstas netampa siurrealus, jei išlieka tarp pasakotojo ir sapno distancija. Tą matome Aido Marčėno eseistiniame dienoraštyje *Sakiniai* – čia aprašomų sapnų turinys jaukiai linksmina, nes pasakotojas nesitapatina su realybe. Marčėnas rašo: „Sapne iš kito sapno nubudau užsikniaubęs ant stalo virtuvėje, kur profesorė Viktorija Daujotytė triūsė prie puodų. Užuodžiau čirškinamų svogūnų kvapą, šiek tiek perštėjo akis. „Tai jau prabudai, girtuokli!" – ištarė profesorė."[73]

Deleuze'as, skaitydamas Proustą, pastebi jo mintį, kad kiekvieną sykį, kai gyvenime ieškome ko nors, kas atitiktų pradines esmes (*essences originelles*), tai randame ne kuriame nors personaže, o greičiau giliame lygmenyje – sapne. Miegantysis tampa valandų, metų ir pasaulių tvarkos autoriumi. Jis patiria stebuklingą išsilaisvinimą, kuris baigiasi tik nubudimo akimirką, kai vėl būna priverstas paklusti tekančiam laikui.[74]

Sapnai būna labai įvairūs, įvairiausių atspalvių ir tonacijų, skonių ir kvapų. Kai kas sapnus užsirašinėja. „Sapnus bandydavau užrašinėti ir anksčiau, be to, jie turėjo ir tebeturi įtakos mano kūrybai. Tik tiek, kad jie pernelyg lakūs, išslystantys, pasimirštantys. Kažkodėl manau, kad jie niekur nedingsta, tik nunyra į sąmonei nepasiekiamas mūsų sielos įdu-

---

[71] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 170.

[72] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 74.

[73] Marčėnas A., *Sakiniai: menkoji eseistika, 2010–2012*, Vilnius: LRS leidykla, 2013, p. 46.

[74] Deleuze G., *Proust et les signes*, (*Quadrige*), Paris: Presses Universitaires de France, 1964, p. 59.

bas. Gali būti, kad visi mūsų sapnai mumyse tebėra“[75], – rašo Kęstutis Navakas esė „Sapnai“. Kartais sapnai keičiasi kartu su sapnuojančiais, gal net sensta. Ivanauskaitės mėgstamas švedų režisierius Ingmaras Bergmanas autobiografinėje knygoje *Laterna magica* rašo: „Kai buvau jaunas ir kiečiau įmigdavau, mane kamuodavo bjaurūs košmarai: žudynės, kankinimai, smaugimai, incestas, griovimai, beprotiškas įtūžis. Senatvėj mano sapnai atitolę nuo tikrovės, bet malonūs, dažniausiai guodžiantys.“[76]

Kaip Marčėnas ir Navakas, taip ir Ivanauskaitės personažai savo sapnais dalijasi kaip konceptualiai svarbiais realybės fragmentais. Tačiau juose atsiranda siurrealistinių, panašių į Dalí vizijas, galimo siaubo motyvų. Romano *Mėnulio vaikai* veikėja pasakoja kasnakt sapnuojanti vis tą patį sapną: tekina lekia, laužydama akinamai raudonus meldus, ir atsitrenkia į savo mylimąjį. Toliau veiksmas vyksta tarsi Salvadoro Dalí paveiksle, atgijusiame ir tarsi virtusiame kino kadrais: ji ima slysti mylimajam iš rankų, virsta kažkokiu skysčiu, perregimu it vanduo. „Paskui viską aplinkui užlieja geltona spalva, manęs nebėra, o Tau ant galvos nutupia didžiulis tamsiai žalias paukštis švytinčiomis akimis. Tavo kūnas nuo jo svorio ar smūgio staiga ima skilti; nuo pat viršugalvio visas sueižėji ir pradedi trupėt smulkiom šukėm, kurios lekia į visas puses tarsi sviedžiamos išcentrinės jėgos, be garso, geltonai švytėdamos blausioje prieblandoje...“[77]

Kitas šio romano veikėjas atsibudęs supranta, kad sapnavo svetimą sapną. Pasakojimas skirtas artimai merginai, ji čia irgi sapnuojama: „Mane apėmė klaikus noras išvysti, ką gi tu turi ant to padėklo, tačiau nenumaldoma jėga ėmė kelti aukštyn, aš vėl atsidūriau tiesiai virš tavęs, tas pats smarkus vėjas nutraukė alyvuotą skudurą. Aš išvydau ant to spinduliuojančio padėklo gulinčią savo galvą. Sutikau pašaipų savo paties akių žvilgsnį, tu taip pat pažvelgei aukštyn.“[78] Pašaipus paties autoriaus nukirstos galvos žvilgsnis – kartais ir nuo padėklo – dažnas Saukos paveikslo

[75] Navakas K., „Sapnai“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 08 23, p. 1.

[76] Bergman I., *Laterna magica*, Vilnius: Alma littera, 1994, p. 176.

[77] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 135.

[78] Ten pat, p. 129.

motyvas („Autoportretas su slyva", 1983; „Autoportretas" Nr. 2, „Autoportretas" Nr. 4, 1985).

Monika Saukaitė, semiotiškai analizuodama paveikslą „Autoportretas su slyva", rašo: „Dvi viena su kita nesusijusios figūros, matomos iš dviejų skirtingų žiūros taškų, suponuoja galimus du atskirus pasakojimus, kuriuos lakoniškai išversti į žodinę kalbą galima būtų maždaug taip: (1) „Miega moteris", (2) „Ant padėklo guli galva". G. Genette'o pasakojimo lygmenų samprata leidžia susieti šiuos pasakojimus, išryškinant specifinę vizualios kalbos pasakojimo strategiją: tokioje struktūroje galime įskaityti du skirtingus pasakojimo lygmenis – mieganti moteris (diegetinis lygmuo) ir jos sapnas (metadiegetinis lygmuo).

Tokiu atveju pasakotojo figūra, kaip ir „Autoportrete arbatinuke", priklauso metadiegetiniam lygmeniui: pasakojantysis „aš", besikreipiantis į žiūrovą, yra sapnuojamas antrame plane miegančios moters. Tačiau sapnas atrodo realesnis už realybę – jis yra „arčiau" žiūrovo (pirmame paveikslo plane), toje pačioje erdvėje, toje pačioje koordinačių sistemoje (žiūrovo erdvės „viršus" sutampa su pasakotojo erdvės „viršumi"), detalesnis, kruopščiau nutapytas, ryškesnis, neištirpstantis tamsoje ir, be to, – žiūrintis tiesiai mums į akis."[79]

Viena iš Ivanauskaitės prozos ypatybių – sapnas čia irgi neretai tampa realesnis už realybę. Prancūzų filosofas Jacques'as Derrida knygoje *Aklojo memuarai* pasakoja, kad šalia lovos laikydavęs bloknotą ir rašiklį, kad vos prabudęs, dar tamsoje galėtų užsirašyti sapnus. Taip vieną naktį pusiau miegodamas, nedegdamas šviesos ir stengdamasis išlaikyti sapno giją, užsirašė tekstą, kuris tapo jo rengiamos parodos, skirtos akliesiems, koncepcija.[80] Viename interviu Jurga sako, jog ir ji diktofoną kartą buvo pasidėjusi prie lovos, kad vos pabudusi galėtų užsirašyti sapnus, nes kartais atrodo, kad susapnuoja kažką visiškai genialaus. Rytą paklausiusi – mieguistu balsu kažkokių niekų prišnekėta, ir pati sau tokia juokinga pasirodžiusi.

[79] Saukaitė M., *Pasakojimo strategijos Šarūno Saukos tapyboje:* daktaro disertacija, Vilnius: VDA, 2013, p. 104.

[80] Derrida J., *Memoirs of the Blind: The Self-Portrait and Other Ruins*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993, p. 16.

Bet viena iš mėgstamiausių jos pačios parašytų knygų, užbaigianti tibetinį ciklą, pavadinta *Sapnų nublokšti*. Rašytoja sako: „Ši knyga iš dalies atsirado per sapno būseną. Miegodama sukurdavau ištisus sakinius, frazes ar pastraipas. Miegodama patirdavau ir labai keistą pojūtį – kaip mano pasąmonė kuria tolesnę romano eigą ir herojų likimų posūkius. Pabudusi nieko neprisimindavau, bet, atsisėdus prie kompiuterio, tai, kas sapne buvo sukurta, palengva iškildavo į paviršių. Man net būdavo įdomu ir smalsu, kaip baigsis tas ar kitas epizodas, lyg skaityčiau svetimą knygą."[81]

Nukirstos galvos vizija lydi rašytoją ir keliaujant Himalajų papėdėje. Savo poetinėse meditacijose ji rašo: „Mirties viešpats alsuodamas ugnimi / Palinksta prie mano šalto guolio, / Surinku, išvydus kruvinam vėriny / Nukirstą galvą Lhasos vienuolio."[82]

Viename iš ankstyvųjų paveikslų „Sapnas", – jo fragmentu iliustruojamas paskutinės Jurgos eilėraščių knygos *Odė džiaugsmui* aplankas, – matome gulinčią mergaitę, greičiausiai dailininkės ir rašytojos *alter ego*, ji tarsi sapnuoja, bet žvelgia į pasaulį atviromis akimis. Ką ji mato? Baltą kardelį, svyrantį virš galvos. Tai lyg sapnas – svajonė, besiskiriantis nuo sapno – rupios realybės. Rachlevičiūtė pastebi, kad šis ankstyvasis Jurgos darbas yra tarsi mirties jaukinimas: „Miegojimo būsena glaudžiai susijusi su išėjimu anapusybėn: miegoti – tai kasnakt numirti ir kas rytą prisikelti."[83]

Sapno simbolika dar vienu netikėtu aspektu įsiaudžia į rašytojos patyrimo audinį kelionėje po Himalajų priekalnius. Čia ji nutaria aplankyti sapno jogą praktikuojantį Minlingą Rinpočę, padovanoti jam molio gabalėlį iš Mindrolingo vienuolyno, kurio valdovu jis yra buvęs. Jurga rašo, kad norinčiam praktikuoti sapno jogą svarbiausia suvokti, jog sapnuoji, ir atpažinti savo „iliuzinį" kūną, netapatinti jo su grubiuoju pavidalu ar *ego*. Dieną dera medituoti savo fizinio pavidalo iliuziškumą, stengiantis

[81] Ivanauskaitė J., „Rytai–Vakarai meditacijų tyloje", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 44.

[82] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 593.

[83] Rachlevičiūtė R., „Mėnulio šalies piligrimė", *Jurga Ivanauskaitė, 1961–2007. Sankryžos*: retrospektyvinės parodos katalogas, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 14–15.

įsivaizduoti jį ir visą aplinkui esančią tikrovę tik kaip atspindį veidrodyje. Susitikti su sapno jogą praktikuojančiu Rinpoče nėra lengva, nes kiekvieną kartą priimdamas paprastą žmogų jis turi nutraukti savo meditaciją ir sugrįžti iš Kitos realybės į šį, kasdieniškąjį, būvį. Bet rašytoja vis dėlto pasiryžta. Įspūdis pranoko lūkesčius: „Sangjum vėl duoda ženklą, ir mes nusilenkę tris kartus puolame ant žemės. Paskui keliais slenkame per grindis, išblizgintas tokių kaip mes maldininkų, nuo durų iki pat iš pažiūros kieto Rinpočės guolio. Čia suklaupus nebevalia į jogą pakelti nei galvos, nei akių. Jaučiu tik jo pulsuojančią jėgą, kuri mane baugina taip, kaip baugina kai kurie reikšmingi sapnai, esminės įžvalgos ar nuojautos."[84] Išėjusi į lauką rašytoja jaučiasi apstulbusi: „Negaliu atsikratyti įspūdžio, kad šį kartą tikrai pabuvojau ANAPUS DURŲ, tačiau suvokiu tik tiek, kad nieko nebesuvokiu. Kitų lygmenų dvelksmas, kurį ką tik patyriau, buvo toks galingas, kad dabar belieka pripažinti visišką savo pačios menkumą. Savo ribas. Savo žemą skrydį. Savo lėkštas fantazijas, kai bandau įsivaizduoti mums visiems pažadėtos, bet vos kelių pasiryžėlių teaplankytos Kitos tikrovės neaprėpiamybę."[85]

Ivanauskaitės dėmesingai skaitytas ir gerbtas Jungas pasakytų, kad pasąmonė yra autonominis psichinis esinys, bandymai ją treniruoti priveda tik prie laikinos sėkmės ir yra žalingi pačiai sąmonei. Sapnų sferoje gamta negali būti pagerinta, o jos paslaptys pakeistos, čia mes galime klausytis, bet turime nesikišti. Sąmonę galima apgauti, o pasąmonės – ne. Jungas prisimena Augustiną, dėkojusį Dievui, kad šis nepadarė jo atsakingo už savo sapnus.[86] Gal sapno pasaulis nėra anapus realybės, o tik integrali realybės dalis – kartais iš tiesų šokiruojanti, priverčianti naujai pamatyti tikrovę, skatinanti mąstyti, o kartais – tiesiog įdomesnė ir spalvingesnė? Jungas pasakytų kitaip: sapnas – simbolis, atveriantis egzistuojančią, bet neįsisąmonintą realybę. Jis pastebėjo, kad yra labai daug panašumų tarp senovės mitų, viduramžių mistikų vizijų ir ligonių haliucinacijų, kliedesių ir sveikų žmonių sapnų. Pasirinkęs keturis šimtus iš tūkstančio užrašytų

[84] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 625.

[85] Ten pat, p. 626.

[86] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 13.

vieno, kaip jis sako, puikiai išsilavinusio jauno žmogaus sapnų, Jungas parašo knygą *Psichologija ir alchemija*. Jungui atrodė svarbu, kad jaunuolio išsilavinimas ne istorinis, filologinis ar etnologinis, tad simboliai į sapną galėjo atplaukti tik iš pasąmonės, o ne dėl išsilavinimo. Kita vertus, nenorėdamas daryti įtakos tiriamajam, jis stengėsi kuo mažiau su juo bendrauti – susisiekdavo per asistentę. Jungas širdingai dėkojo sapnų „autoriui" už pagalbą mokslui.[87]

Kita vertus, kaip tik dėl šio iracionalaus, bet realaus psichinio pasaulio pasipriešinimo prie jo priartėjusi Jurga patiria galingą kitų lygmenų dvelksmą. Jungas sako, kad jei sąmonė sugeba kūrybiškai įvaldyti archetipą, sukuriami įsimintini meno kūriniai, gimsta naujos idėjos. Ivanauskaitės pagarba sapnams ir visai archetipinei žmogaus sielos daliai – kaip objektyviai ir simbolių prisodrintai realybės sferai – yra vienas iš jos kūrybos unikalumo aspektų

Artaud: beprotybė ir smegenų virpesiai

Sapnas nėra vienintelis siurrealumo kūryboje ženklas. Jau minėtas Saukos skepsis siurrealizmo atžvilgiu primena žiaurumo teatro pradininko prancūzo Antonino Artaud (1896–1948) diskusiją dėl sapno įvaizdžio perviršio siurrealizme. Artaud buvo aktorius, tačiau rašė pjeses, yra parašęs ir penkiolika filmų scenarijų. Iš jų visų tik vieną – „Dvasininkas ir kriauklė" (*La Coquille et le Clergyman*, 1927) – ekranizavo šauni moteris, viena pirmųjų prancūzų kino režisierių Germaine Dulac (1882–1942). Dabar šis filmas laikomas siurrealizmo klasika, nors pačiam Artaud jis nepatiko – nepatiko scenarijaus traktuotė – kaip paprasčiausio sapno. Dėl to paties jis priekaištavo Luisui Buñueliui ir Salvadorui Dalí, kurie, anot Artaud, filme „Andalūzijos šuo" (*Un chien andalou*, 1928) apsiribojo sapnui būdinga savivale. Buñuelis ir Dalí scenarijų šiam šešiolikos minučių siurrealistiniam filmui parašė pagal savo sapnus, o Artaud manė, kad

[87] Ten pat, p. 11.

siurrealistinės kūrybos siekis turėtų būti šokas, sukeliantis smegenų virpesius. Šios neurofiziologinės vibracijos įžiebtų mintį, nes būtent „mintis yra tokia matrona, kuri ne visada egzistuoja“[88].

Dėl to, atrodytų, atsiranda esminė takoskyra tarp dviejų siurrealumo galimybių – ko siekia kūrėjas: ar panardinti supantį pasaulį į somnambulišką nerišlumą, ar šokiruodamas įskelti naujo pasaulio matymo – ir kartu mąstymo – galimybę? O gal bet kuriuo atveju nutinka ir viena, ir kita?

Jurga žinojo Artaud ir domėjosi juo, kaip ir Dalí. Romane *Mėnulio vaikai* veikiantys, literatūrologės Ilonos Gražytės-Maziliauskienės žodžiais tariant, neprijaukintos generacijos personažai begaliniuose savo monologuose užsimena ir apie Dalí, ir apie Artaud. Vienas atsainiai mesteli: „Dėdė Salvadoras Dali, ir tas paseno.“[89] O Gediminas autoironiškai reflektuodamas save sako: „Iš šalies regėjau save patį. Besibastantį po senamiestį, kiurksantį „Stikliuose“, „Žemaičiuose“, besidarkantį kokių pienburnių ritualuose su švirkštais ir aguonų tinktūrom, pliurpiantį apie A. Arto žiaurumo teatrą išsižiojusioms pankiukėms...“[90] Apie Artaud žiaurumo teatrą kalbėti madinga ir įdomu. Taip galima patraukti merginų dėmesį. Artaud patrauklus, nes jis suardo konvencinę kultūros sampratą, naikina ribą tarp sveiko proto ir beprotybės. Beje, Artaud darbais domėjosi ir net juos studijavo Ivanauskaitės tekstuose minima ir jos adoruojama roko žvaigždė, grupės „The Doors“ lyderis Jimis Morrisonas. 1964 metais įstojęs į Kalifornijos universitetą Los Andžele, Morrisonas pasirinko lyginamosios literatūros programą ir Jacko Hirschmano seminarą apie Antoniną Artaud. Artaud siurrealistinis teatras turėjo didelę įtaką poetiniam Morrisono jautrumui ir kinematografiniam teatrališkumui.

Artaud, prancūzų teatro režisierius ir teoretikas, garsėjo ne tik radikaliomis teorinėmis įžvalgomis ir ambicingu metafizinio teatro projektu, bet ir kaip šizofrenikas. Būdamas penkerių, regėjo vizijas, primenančias

[88] Deleuze G., *Cinéma*, vol. 2: *L'Image-temps*, (*Critique*), Paris: Les éditions de Minuit, 1985, p. 216.

[89] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 87.

[90] Ten pat, p. 150.

meningito požymius. Paauglystėje kentėjo nuo neuralgijos ir depresijos, o 1914-aisiais patyrė mistiškus kliedėjimus. 1916 metais, pastebėjus ryškesnių simptomų (agresiją, baimę), Artaud buvo diagnozuotas somnambulizmas. 1936-aisiais jis lankosi Meksikoje, domisi Tarahumaros indėnų kultūra. 1937 metais vyksta į Airiją tyrinėti druidų kultūros, bet Dubline suimamas už valkatavimą ir viešosios tvarkos pažeidimą, pakliūva į psichiatrijos ligoninę. Jį lanko motina, Artaud jos nepažįsta, vadina save graiku.[91] Jam diagnozuojama viena iš šizofrenijos formų – parafrenija. Ilgą laiką praleidęs psichiatrijos klinikose ir prieglaudose, galiausiai 1946 metais jis buvo paleistas.[92]

Nepaisydamas ligos, Artaud daug rašė. Po ligoninės siurrealistai įtraukė jį į savo projektus, organizuodavo savotiškus „realybės šou", susitikimus-spektaklius, kur Artaud pasakodavo apie savo būsenas ir savo ligą.[93]

Tačiau į kultūros istoriją Artaud įėjo visų pirma kaip naujos „žiaurumo teatro" koncepcijos kūrėjas. Artaud siekė sukurti teatrą, kuris paliestų žiūrovo kūną, sukrėstų visą jo egzistenciją, priverstų šaukti. Artaud sakosi turįs galvoje ne kokį nors ištvirkimo ar sadistinį žiaurumą, o kalbąs apie „tyrą nevaržomą jausmą, tikrą dvasios krustelėjimą, atkartojantį patį gyvenimo gestą; ir apie tai, jog gyvenimas, metafiziškai kalbant, pripažindamas tįsumą, tankį, slėgį ir materiją, sykiu pripažįsta ir tiesioginį jų padarinių blogį ir visa, kas būdinga blogiui, erdvei, tįsumui, materijai. Visa tai galų gale baigiasi sąmone ir kančia ir sąmone kančioje"[94]. Gyveni-

---

[91] Grossman E., „Biographie", *Magazine littéraire*, 2004, Septembre, No. 434, p. 26.

[92] Žr. Karvelytė K., *Posūkis nuo kalbos link vaizdo postmoderniojoje filosofijoje*: daktaro disertacija, Vilnius: LKTI, 2011.

[93] Šiuos Artaud tekstus vertina ir interpretuoja Deleuze'as ir Derrida. Derrida, paklaustas, kodėl tiek daug dėmesio skyręs psichikos liga sirgusiam teatralui ir rašytojui, atsakė, kad jautė jam didžiulę simpatiją, tapatumo projekciją, suvokė jo kančią, kilusią iš begalinės aistros rašyti ir negebėjimo nieko pasakyti. Paklaustas, kodėl niekada nelygina Nietzsche's ir Artaud, nors juos lyginti įprasta, kaip du išprotėjusius genijus, Derrida atsakė, kad individo idiosinkrazija yra tokia unikali, jog Nietzsche's, Artaud, Hölderlino ar Novalio beprotybės yra absoliučiai skirtingos ir nelygintinos. Deleuze'as apie Artaud rašo knygoje *Prasmės logika*. Skyriuje „Šizofrenikas ir maža mergaitė", remdamasis Artaud patirtimi, jis suformuluoja „kūno be organų" (*corps sans organ*) konceptą. Anot Deleuze'o, Artaud patirtis atskleidė, kad sveiku protu grindžiamas minties vaizdinys neaprėpia visos galimos mąstymo patirties. Artaud parodęs, jog egzistuoja acefalizmas mintyje, amnezija atmintyje, afazija kalboje ir agnozija juslume (p. 147).

[94] Artaud A., *Teatras ir jo antrininkas*, iš prancūzų k. vertė D. Linčiuvienė, Vilnius: Scena, 1999, p. 101.

mo atsitiktinumai ir yra tikrasis žiaurumas, menas turi tiesiog leisti jiems reikštis be ypatingos neutralizuojančios kalbos galios. Artaud rašo: „<...> būtent toji rūstybė ir tas toliau besirutuliojantis gyvenimas, atsiveriantis per kančią ir visko trempimą, būtent tas nepermaldaujamas tyras jausmas ir yra žiaurumas."[95]

Ivanauskaitės pjesėje „Nežaiskite su mėnuliu!" viena iš pagrindinių veikėjų Inga, kuri ruošiasi vaidinti Salomėją to paties pavadinimo Oscaro Wildeo pjesėje, pasipuošusi raudona suknele (raudonojo mėnulio simbolika) stojasi ant palangės, deklamuodama Wildeą:

> INGA (*stojasi ant palangės, deklamuoja*): „Ak, aš pabučiavau tavo lūpas. Ir meilės paslaptis yra didesnė nei mirties paslaptis. Aš pabučiavau tavo lūpas. Aš jaučiu kartų skonį ant savo lūpų. Nejau tai kraujo skonis? Ne... bet galbūt tai meilės skonis?.. Jie sako, kad meilės kartus skonis... Bet tai neturi reikšmės! Kas iš to? Aš pabučiavau tavo lūpas..."
> POVILAS (*eina jos link*): O Herodas sako: „Užmuškit šitą moterį!" (*Čiumpa nuo stalo kardą, puola prie jos, Inga aikteli ir atbula iškrenta pro langą*)[96]

Realybė sutampa su išmoktu tekstu. Reprezentacija dingsta. Ivanauskaitė tarsi bando sukurti lietuvišką Artaud inspiruotą žiaurumo teatro spektaklio versiją. Kitas veikėjas Jonas, nelyg koks Jonas Krikštytojas, moko visus, kad meilės nėra, kad pasaulį valdo visuotiniai žiaurumo dėsniai. Meilė tesanti viena iš gausybės žiaurumo formų.[97]

Ivanauskaitė apie Artaud ligą nekalba, o jo tekstus vertina kaip unikalią patirtį. Jurga domisi ne vien estetinėmis Artaud pažiūromis, ji gilinasi ir į jo pasaulėžiūrą. *Kelionėje į Šambalą* cituoja Artaud kaip savo bendramintį, cituoja jo maldą: „O Didis Lama, palaimink mus savąja šviesa taip, kad mūsų suterštas protas įstengtų suvokti, perkeisk mūsų mąstymą, išmokyk mus, kaip galėtume tapti daugiau nebepririšti prie šios žemės..." – dau-

---

[95] Ten pat, p. 101.

[96] Ivanauskaitė J., *Nežaiskite su mėnuliu!*, Vilnius: Tyto alba, sudarė R. Racėnaitė, 2008, p. 47–48.

[97] Ten pat, p. 50.

giau nei prieš pusę amžiaus iš pačių sielos gelmių šaukė absurdo teatro pranašas Antoninas Artaud."[98]

Kai kurie rašytojos personažai dažnai patys balansuoja ties beprotybės riba arba iš tiesų yra ligoniai, kaip Vikos vyras Go romane *Ragana ir lietus*. Balansavimas ties beprotybės riba neretai teigia jų asmens tapatumą ir beveik autoironišką savivoką. Novelės „Atsitiktinis pokalbis birželio naktį" (*Pakalnučių metai*) pasakotoja naktį sutiktam vyriškiui, kuris prisistato esąs psichoanalitikas, nelyg žaisdama, čiauškėdama taip save apibūdina: „Ką jūs man patartumėte, ponas psichoanalitike, sergu ciklotimine depresija, mane naktimis kankina nemiga, kai užmiegu – košmarai, dienomis, žinoma, beprotiškai kamuoja snaudulys, turiu polinkį į sadizmą ir, be abejo, į mazochizmą, vaikystėje man įtarė šizofreniją, dabar kaltina alkoholizmu ir narkomanija, pati sau randu Edipo kompleksą, didybės maniją ir, kaip jūs tikriausiai atspėjote, nevisavertiškumo kompleksą. Stipriai reiškiasi grafomanijos simptomai, kleptomanija ir klaustrofobija."[99]

Kodėl tiek daug dėmesio skiriama labai sunkiai ir liūdnai ligai, dažnai negrįžtamai suardančiai asmens tapatumą ir išstumiančiai jį iš gyvenimo? Iš psichiatrijos ligoninės išėjusio Artaud nuotraukos yra tiksliausia šizofrenijos kaip egzistencinės tragikos iliustracija. Nelaimingas senukas su juodu paltu ir juoda berete – toks Artaud po ligoninės. Be dantų, veidas pažymėtas kančios – jame sunku įžvelgti ateities perspektyvą, ką nors romantiška ir žavinga, kas buvo taip ryšku vaikystėje ir jaunystėje. Matome tik žiaurią ligos grimasą.[100] Šios ligos tragizmas puikiai atskleistas islandų rašytojo Einaro Máro Guðmundssono romane *Visatos angelai*. Rašytojas dedikavo knygą dėl šios ligos iš pasaulio pasitraukusiam broliui. „Tarp manęs ir pasaulio yra siena, kuri niekada neišnyks", – mąsto panašia liga sergantis ir savo ligą suvokiantis islandų režisieriaus Fridriko Thóro Fridrikssono filmo „Visatos angelai" (1999) herojus.[101]

---

[98] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 298.

[99] Ivanauskaitė J., „Atsitiktinis pokalbis birželio naktį", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 54.

[100] Grossman E., „Biographie", *Magazine littéraire*, 2004, Septembre, No. 434, p. 26.

[101] Guðmundsson E. M., *Visatos angelai*, iš islandų k. vertė R. Ruseckienė, Vilnius: Tyto alba, 1996. Rež. Fridrikssonas F. T., „Visatos angelai".

Kai kurie Ivanauskaitės personažai reflektuoja šį susidvejinimą. Romano *Mėnulio vaikai* herojus Gediminas sako: „Niekaip negaliu atsikratyt nesveiko, nedoro smalsumo vadinamiems bepročiams. Kodėl mumyse visuose kunkuliuoja toks smalsumas? Gal todėl, kad beprotybę pažįstam tik iš reklaminių paveikslėlių: filmų apie pamišėles Holivudo žvaigždes, kurios tamposi elektrošoke nė nenusivaliusios makiažo; sensacingų genialių bepročių biografijų ar populiarių brošiūrėlių, kuriose šizofrenikas apibūdinamas: „tas, kuris daug filosofuoja". Tikroji beprotybė visai kitokia. Ji kaip pervažiuota katė kraujo klane, raudonu kailiu, ištėkštom žarnom, išsprogusiom akim – ir žiūrėt traukia, ir vemt verčia, ir nusisukus bėgt šalin norisi... Kodėl dabar kas trečias filmas, spektaklis, knyga apie bepročius, pamišėlius, šizofrenikus? Nors net išradingiausia, didžiausia fantazija pasižyminčio autoriaus opusas visai nublanksta prieš eilinį psichiatrijos vadovėlį."[102]

Labai tiksliai ir panašiai šią problemą nusako Bronius Radzevičius. Jo romano *Priešaušrio vieškeliai* veikėjas Juozas sako: „Staiga supratau be žodžių. Nes tikroji kančia, prasmė ir tikslas žodžių neturi, apie tai nė nesamprotaujama, o gyvenama. Jų neturi tikroji vienatvė. Ji nežino jokių poetiškų atributų, nieko nevilioja, nieko netraukia – tai nelaimė. Tai tyla. Aklina tamsa."[103] Tokioje tamsoje išnyksta Go – Vikos vyras romane *Ragana ir lietus*.

Vis dėlto dauguma ankstyvosios Ivanauskaitės prozos personažų gali būti apibūdinami kaip pamišėliai tik keruakiška šio žodžio prasme. „Aš buvau pritrenktas. Viskas buvo beprotiška"[104], – sako vienas iš Jacko Kerouaco romano *Kelyje* herojų. Jo veikėjų žodyne sakyti „beprotiška" reiškia, kad viskas buvo iš tiesų šaunu. Jurgos kūryboje „beprotiška" irgi dažnai reiškia, kad tai nekasdieniška, ypatinga, kad nuo to gniaužia kvapą.

Savo rytietiškoje odisėjoje Ivanauskaitė dažnai susimąsto apie tikros beprotybės pavojų. Net prisipažįsta, kad kartais ją ištinka beprotybės bai-

---

[102] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 223–224.
Psichiatrijos vadovėlius sovietiniais „brandaus socializmo" laikais paprastai skaitydavo vaikinai, ieškodami tinkamos diagnozės, kuri leistų jiems išvengti tarnybos sovietų armijoje.

[103] Radzevičius B., *Priešaušrio vieškeliai*, t. 2, Vilnius: Viltis, 1995, p. 353–354.

[104] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 48.

mė. Turi sukūrusi savo koncepciją apie beprotybės ištakas. Jos manymu, kartais žmogus pajunta kitos realybės dvelksmą, ilgesį ir tiesiog mėgina išsiveržti laisvėn. „Deja, dažniausiai, ypač Vakarų visuomenėje, tos pastangos būna nekontroliuojamos ir baigiasi šizofrenija, beprotybe. „Dvasios karys yra tas, kuris išprotėja neprarasdamas sveiko proto", – mokė Donas Chuanas."[105] Vienas iš tibetiečių lamų, sako rašytoja, yra suformulavęs „beprotiškos išminties" konceptą. Būtent ši „beprotiška išmintis" ir gebėjimas išprotėti, neprarandant sveiko proto, yra ir Kerouaco, ir Ivanauskaitės tekstų personažų ideali siekiamybė.

Jau po piligrimystės Tibete, atvykusi į Dharamsalą, laiške draugei dailininkei Jūratei Stauskaitei Jurga aprašo patirtą būseną: „Išgyvenu gana keistą absoliučiai užaštrintų emocijų periodą: tarp pačios tikriausios palaimos ir savižudiškos nevilties, kuri tokia panaši į tikrą beprotybę, jog kartais tiesiog privalau išeiti su žmonėmis pasikalbėti, idant patikrinčiau save, ar vis dar esu sveiko proto. Sakoma, kad piligrimystė aplink šventą Kailašo kalną Tibete labai suaktyvina karmą, apvalo žmogų, bet ir juodi kadais nuveikti darbai (jausmai, mintys) ima lįsti tarsi ylos iš maišo. Tad esu čia tų ylų badoma kaip koks šventas Sebastijonas (Sebastijonė), kartais norisi kaukti ar kandžiotis alkūnes iki skausmo, kas kad jis visai ne fizinis, o metafizinis."[106]

Ar galima iš šio laiško spręsti, kad rašytoja buvo priartėjusi prie beprotybės, pasiglemžusios Artaud, slenksčio? Tikrai ne. Tai tik baimė, bet ne realybė. Jei ir beprotybė, tik keruakiška šio žodžio prasme. Ji puikiai mato situaciją iš šalies, ironizuoja, vadina save Sebastijone. Ji žino, kad grįžusi prie raudono vyno taurės aptars su drauge tai, kas su ja dėjosi. Be to, ji praneša Stauskaitei, kad rašanti naują knygą ir gyvenimas teka toliau vidinio skausmo atmiešta, tačiau, kita vertus, įdomia ir prasminga vaga. Rašytojos žvilgsnis, leidžiantis išgyventi situacijos grožį, labai atidus. Jurga rašo: „O šiaip dabar čia vaivorykščių metas, jos, saulei leidžiantis, pasirodo tiesiog pulkais, didžiulės, neapsakomai ryškios ir, rodos, ranka pasiekiamos."[107]

---

[105] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto trilogija*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 335.

[106] J. Ivanauskaitės laiškas J. Stauskaitei, 1998, Dharamsala, J. Stauskaitės nuosavybė.

[107] Ten pat.

Chirico: negyvenama miesto erdvė

Pagrindinis novelės „Labai nemalonus atsitikimas“ pasakotojas, viliojamas į merginos namus, jau apsisprendęs slinko miestu: „Buvo karšta rugpjūčio popietė, pūtė sausvėjis. Miestas panėšėjo į dykumą, rodės, jaučiu burnoje grikšint smėlio kriślelius. Ilgokai ieškojau Ilonos namo naujame rajone, nykiame it Kiriko vizija, erdviame, įkaitusiame, gaudžiančiame.“[108]

Ką žymi ši vizija?

Kitaip nei ankstyvieji italai siurrealistai, dailininkas Giorgio de Chirico (1888–1978) tapė realistines scenas, klasikinę miesto architektūrą ir objektus, kuriuos galima atpažinti kaip realius. Chirico žavėjosi Schopenhaueriu, Nietzsche ir ankstyvąjį savo kūrybos periodą (1909–1919) vadino metafiziniu. Tuo laiku jo tapyboje išryškėjo keli pasikartojantys motyvai – tuščios arkados, bokštai, pailginti namų šešėliai, manekenai, traukiniai. Pagrindinis Ivanauskaitės novelės „Namas užmiestyje“ veikėjas, išvydęs apleistą namą, sako: „Keistai reaguoju į tokius apleistus statinius. Mane apima kone mistinis gailestis – kada, kodėl, kokie žmonės juos paliko? Jūs tikriausiai pastebėjote, kad tokie statiniai, kurie yra skirti žmonėms, – namai, stadionai, stotys, šventovės, – likę tušti įgauna keistą išraišką, kuri galiausiai ima bauginti. Ar kada matėte akis be vyzdžių? Iš pradžių akys kaip akys, o paskui – lyg kas karštu vandeniu šliūkštelėtų...“[109]

Dailininkas Chirico tapė miesto erdves be žmonių – tarsi savarankišką būtį įgiję pastatai ir daiktai kūrė išskirtinę apleistumo ir tuštumos nuotaiką. Ši nuotaika persmelkia, šaldo, stingdo, bet kartu ji kupina savotiškos metafizinės poezijos, panašiai kaip amerikiečių dailininko Edwardo Hopperio paveikslai ar kai kurie italų režisieriaus Michelangelo Antonioni filmai. Chirico darbais žavėjosi ir dailininkai siurrealistai, bet pats Chirico nesilygiavo į siurrealistus, po 1920-ųjų pakeitė stilių. 1926 metais, sulaukęs siurrealistų nepritarimo, iš viso atsiribojo, pavadinęs juos kretinais ir

[108] Ivanauskaitė J., „Labai nemalonus atsitikimas“, in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 135.

[109] Ivanauskaitė J., „Namas užmiestyje“, in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 85.

priešais. Chirico darbai įkvėpė kelis ankstyvųjų Ivanauskaitės herojų savivokai labai artimos poetės Sylvios Plath eilėraščius.

Chirico ištuštėjusio miesto atmosfera ankstyvuosiuose Ivanauskaitės prozos kūriniuose atsispindi ir personažų susvetimėjimo anatomijoje – tampa viena iš pagrindinių archetipinių jaunų miesto gyventojų jausenų. Rašytojos personažai daug bendrauja, buriasi draugėn, stengiasi būti kartu, tačiau tvirčiausiai juos jungiantis saitas yra tuštumos baimė. Dažnai spontaniškus ir aiškesnio tikslo neturinčius judesius lemia baimė likti vieniems ir slinkti neaiškia kryptimi negyvenamu miestu – Chirico vizijos spąstais. Jau cituota jausena – „Miestas panėšėjo į dykumą, rodės, jaučiu burnoje grikšint smėlio krislelius“, – tai beveik archetipinė susvetimėjusios gyvenamosios erdvės formulė, lakoniškai apibūdinta vieno *Pakalnučių metų* personažų.

Knygoje apie Ričardą Gavelį rašytoja prisimena, kaip kadaise, dar iki tibetinio laikotarpio, jie ragavę Gavelio pamėgtą „Kadarkos“ vyną, maišę jį su kitokiais alcheminiais skysčiais. Sublogavęs Gavelis, nenorėdamas pažadinti Jurgos močiutės, vien su kojinėmis bėgo į kadaise Biržiškai priklausiusį balkoną. Jurga pasakoja: „Aš neišspaudžiau nė lašelio užuojautos, o tik leipdama juokais klykiau į žiemos naktį, kad iš kairės mus stebi Krėvė, o iš apačios – Mykolaitis-Putinas su Sruoga. Tauro kalnas bolavo tarsi Kailašas, sniegas apšvietė juodą dangų, o gatvė buvo vaiduokliškai tuščia, kaip tuomet mėgau rašyti – „it Chirico paveiksle.“[110]

Romano *Ragana ir lietus* herojė Vika, pasakodama psichoterapeutei apie desperatiškus savo vienos nakties patyrimus, kaip būtinus atributus įtraukia mėnulį ir kirikišką nuotaiką: „Mėnulis ir ilgi siurrealistiniai šešėliai, kaip de Chirico paveiksluose.“[111]

Chirico vizijos lydi rašytoją ir vėliau Himalajuose. Knygoje *Kelionė į Šambalą* ji aprašo savo įspūdžius penktą valandą ryto patekus į Pathankoto miestą netoli Dharamsalos: „<...> Pathankotas – visiškai tuščias, tarsi išmiręs, indiškasis G. de Chirico siurrealistinių vizijų variantas. Tik au-

---

[110] Ivanauskaitė J., „Raportas apie šmėklą, kuri vadino save Ričardėliu“, in: *Bliuzas Ričardui Gaveliui*, sudarė N. Gavelienė, A. A. Jonynas, A. Samalavičius, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 102.

[111] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 77.

tobusų stotis gyva."[112] Tą patį įspūdį aprašo ir laiške Vytautui Rubavičiui: „Iš Delio iki čia bilietų nebebuvo, kasiausi per tokį Pantaketą, jame buvau 4 val. nakties viena vienužė, būrys rikšų susipešė dėl mano kuprinės, paskui dardėjau tamsiomis tuščiomis gatvėmis, prieš kurias visos siurrealistinės de Chirico fantazijos – grynas niekas."[113]

Metafizinė Chirico tapyba darė įspūdį Dalí, Ernstui ir dar dviem Ivanauskaitei svarbiems siurrealistams – Delvaux ir Magritte'ui.

Delvaux: nuogalės sustingusiame laike

1995 metais „Vagos" leidyklos išleisto romano *Agnijos magija* viršelyje – Paulio Delvaux paveikslo fragmentas. Kelios nuogos moterys sustingusiomis tarsi skenduolių akimis, žvelgiančiomis nežinia į ką, vaikštinėja po mišką, tolumoje matyti migloje skendintys kalnai ir kosminis peizažas: akmenys, katedros laiptai, pastatų liekanos. Viena nuogalė sėdi medyje, arčiausiai esanti tarsi buria, kairę ranką apsivyniojusi gebene, o vidurinė, prisiglaudusi prie medžio, baugščiai žvelgia į žiūrovą, nelyg viliodama jį į šią sustingusią paveikslo erdvę. Paveikslo pavadinimas „Vyras gatvėje" (1940), bet knygoje greta dailininko pavardės pavadinimas nenurodomas, nes viršelyje esančiame fragmente vyro nėra. Delvaux paveiksle vyras stovi moterims už nugaros su Magritte'o pamėgta „biurokratine apranga" – juodu kostiumu, juoda skrybėle – ir skaito laikraštį. Vyras į moterį nekreipia jokio dėmesio. Nekyla abejonių, kad jį iš viršelio eliminavo pati Ivanauskaitė. Jos poezijos rinkinyje *Odė džiaugsmui* yra eilėraštis „Paul Delvaux", jis prasideda taip: „Nuogalės, apstulbintos savo / geidulingų kūnų baltumo." Apie Delvaux moterų akis jame rašoma: „jų stiklinėse akyse atsispindi / beprotybės šviesulys mėnulis."[114] Romanas *Agnijos magija* būtent ir pradeda naują etapą rašytojos kūry-

[112] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 291.

[113] Laiškai Vytautui Rubavičiui, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 587.

[114] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 101.

boje: literatūrinį moteriško kūniškumo bei geismo tyrimą, ši tema jau buvo paliesta romane *Ragana ir lietus*.

Paulis Delvaux (1897–1994) – belgų tapytojas – buvo stipriai veikiamas metafizinės Chirico tapybos, ypatingos jo paveikslų atmosferos, jo tylių miestų, kur matomi tik žmonių šešėliai. Delvaux yra sakęs, jog jis savęs niekada neklausęs, ar tai siurrealizmas, ar ne – scholastine šio žodžio prasme. Dailininkas žavėjosi ir Magritte'o siurrealizmu, perėmė kai kuriuos jo sukurtus įvaizdžius. Tačiau ši, Ivanauskaitės žodžiais tariant, „nuogalių, apstulbintų savo kūno baltumo", apgyvendinta visata – išskirtinai Delvaux fantazijos vaisius. Kadaise, apsilankiusi gimtajame Delvaux Kokseidės miestelyje Belgijoje prie Šiaurės jūros, rašiau: „Vyrai Delvaux paveiksluose atrodo kaip svetimkūniai. Su juodais kostiumais. Moterys į juos net nežiūri. Jos mieliau žiūri vienos į kitas (*Le rendez-vouz d'Ephese*, *Les Dioscures*). Arba į veidrodį (*Déesses au miroir*). Arba į knygą (*La dame de Loo*). Štai viename paveiksle (*L'office du soir*) dvi moterys skaito, o vyras fone tuo metu groja joms fleita ar kokia kita dūdele. Apsinuoginusios arba visai nuogos moterys plaukia tik sau žinoma kryptimi, įbedusios ilgesingas undinių akis į tik joms matomą tolį. Kartais jos nešasi degančias lempas (*Toutes les lumières*). Šviesa – tiesos simbolis. Jos eina būriu, jų daug (*Le cortèges, Les vierges sages*). Pamatinius pasaulį palaikančius dalykus dailininkas patiki savo svajingosioms nuogalėms. Moteris Delvaux paveiksluose tampa sau pakankama ir neapibrėžta, ir kažką žinanti. Todėl ir apnuoginta, kaip kad ne viename paveiksle apnuoginama bandoma nutapyti tiesa. Neatrodo, kad sutikęs tokią moterį vyras būtų sujaudintas jos nuogumo. Jis geriausiu atveju nukelia skrybėlę (*Le Salut*). Taip pat neatrodo, kad Delvaux nutapytos moterys apskritai pastebėtų vyrą. Jis joms tarsi neegzistuoja. Jos jo neįsileidžia ir niekaip nekomponuoja į savo pasaulį. Jų pasaulyje gerai jaučiasi tik neerotiški vyriškos lyties atstovai – komiškas, sudžiūvęs mokslininkas, iš paveikslo į paveikslą einantis Jules'io Verne'o personažas (*Hommage à Jules Verne*). Taip pat dar nekalti berniukai. Jeigu vyras dar turi kokį nors erotinį svorį, tai matome tik jo nugarą (*Abandon*, *Les adieux*). Jis palieka ir moterį, ir paveikslo žiūrovą."[115]

---

[115] Baranova J., „Ko nori moterys", in: *Meditacijos: tekstai ir vaizdai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 35–36.

Ivanauskaitė, kitaip nei šio teksto autorė, jaučia, kad apstulbintos Delvaux nuogalės „ilgisi tąsių, klampių glamonių / ant miesčioniškų pliušo sofučių, / po purpurinio aksomo užuolaidomis“[116]. Iš tiesų jos negali nesiilgėti, nes aplink nematyti jokių glamonių iniciatorių (nebent paveiksle „Gyvenimo džiaugsmas“ (1937), čia viena nuogalė kažkokiu mistiniu būdu vis dėlto pakliuvo į magritiško kostiumo nešiotojo glėbį). Daug dažniau matomi griaučiai. 1930-ųjų pradžioje Delvaux apsilanko Briuselio mugėje ir Spitznerio medicinos įdomybių muziejuje pamato įsimenantį vaizdą: skeletai ir mechaninė Veneros figūra, eksponuojama lange su raudonomis aksominėmis užuolaidomis. Griaučių įvaizdis Delvaux svarbus visą jo kūrybinį laikotarpį. Ivanauskaitė Delvaux griaučius pastebi: „Kiekvienoje spintoje paslėptas / vis kitokio nusikaltimo skeletas, / kartais griaučiai žiūri pro langus, / nuobodžiaudami kažko laukia / tuščiose geležinkelio stotyse arba / kostiumuotų gašlūnų draugijoje / bastosi vaiduokliškomis gatvėmis.“[117]

Ką reiškia šis gražių moterų kūnų ir mirties simbolių griaučių koegzistavimas panašioje į Chirico vizijas ištuštėjusioje erdvėje? Rašytoja mato sustingusį laiką – „laikas neteka, niekada neateina rytas“[118]. Jeigu laikas neteka – šios merginos liks amžinai tokios, kokios yra, jos niekada nepasens, joms niekada neteks mirti. Tačiau Ivanauskaitės eilėraštyje, nors laikas neteka, visgi vyksta judėjimas: „bet vidurnakčio tramvajaus ratai / vis tiek bilda tą patį: / iš gyvenimo – į mirtį, / iš gyvenimo – į mirtį, / iš gyvenimo – į mirtį, / į mirtį, į mirtį, į mirtį...“[119] 1996 metų gruodžio 29 dieną Himalajų papėdėje Ivanauskaitė piešia mandalą, joje vaizduojama juodoji visatos burna. Juodą burną rėmina balti dantys, o ant iškišto raudono visatos burnos liežuvio smagiai įsitaisę sėdi dviejų žmonių griaučiai. Galima spėti, kad jie – skirtingų lyčių. Kaip įprasta ir Jurgos, ir Tibeto ikonografijos skeletams, jiems ant galvos vietoj vainiko – po penkias kaukolytes. Dveji griaučiai – populiarus Tibeto budizmo ikonografinis vaizdinys (įvedus į „Google“ paieškos sistemą žodžių junginį *Chitipati.*

---

[116] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 101.

[117] Ten pat, p. 101.

[118] Ten pat, p. 101–102.

[119] Ten pat, p. 101.

Dancing Skeletons in Buddhist Art, pasipila daugybė šokančių griaučių). Jurga nutapė savąją porą. Rankose jie laiko kapalą – apeiginį indą, padarytą iš žmogaus kaukolės, vienas – ertme aukštyn, kitas – ertme žemyn. Sudėjus abu dubenis, išeitų apvalus indas. Violetiniame fone, tarp rausvų džiovintų medžių lapų, jie, regis, turėtų simbolizuoti laimingą sąjungą. Tačiau laimingi šokėjai net laimės minutę savyje slepia mirtį – juos taikosi praryti juodoji visatos burna. Delvaux vizijose užhipnotizuotų nimfų pasaulis yra archetipiškai įstrigęs laike. Tai, ką Ivanauskaitė įžvelgia Delvaux kūryboje, gali būti jos paskutinių trijų ikitibetinių romanų išskirtinis bruožas: glaudi aistros ir mirties sąsaja.

Pirmasis romano *Ragana ir lietus* leidimas iliustruotas jau pačios rašytojos ranka sukonstruota vizija. Čia irgi matome dvi nuogales, pridengtas drugeliu ir apsuptas drugelių. Ivanauskaitės nuogalės skiriasi nuo Delvaux – jos gyvos ir tikros, šiltos ir jaukios, droviai suglaudusios galvas, moteriškai rankomis prisidengusios nuo žiūrovo, atkeliavusios į paveikslą iš senovinių nuotraukų.

Jurgos vizija iliustruoja ir antrąjį romano *Ragana ir lietus* leidimą. Juodai apsitaisiusi, tačiau linksmai nusiteikusi ragana su juodu viduramžišku raganos atributu – smailia kepure – joja ant juodo paukščio neaiškia kryptimi. Žvilgsnis jos somnambuliškas, panėši į Delvaux „vaidilučių", tačiau raganos ryžtas ir tikslingumas liudija – tai Ivanauskaitės kūrybinės erdvės personažas, kiek primenantis Fridos Kahlo pasaulio simboliką, tačiau neišplaukia iš jokių įtakų.

Magritte'as: kas būtų, jeigu būtų

Aptardama vieną iš šešių Ivanauskaitės dailės studijų diplominių darbų – plakatą „Gamta – mūsų namai" (1987) – Rachlevičiūtė pastebi, kad „juodame fone tarsi siurrealisto René Magritte'o paveiksluose atsiveria iliuzoriniai langai į spalvotą žaismingą gamtos, gyvūnijos erdvę"[120].

[120] Rachlevičiūtė R., *Siurrealumas XX a. II pusės Lietuvos dailėje:* daktaro disertacija, Vilnius: VDA, 2012, p. 117.

Kaip tikra belgų siurrealisto René Magritte'o (1898–1967) mokinė Jurga sukuria plakatą, skirtą roko grupei „Antis". Algirdas Kaušpėdas, tuometinis grupės lyderis, prisimena, kaip jis paprašęs sukurti plakatą: „Jurga mane labai nustebino, kai maždaug po savaitės atvežė visą šūsnį eskizų. Aptarę tuos eskizus, pasirinkome angelo idėją: jis pats tarsi mato save kaip angelą, o užantyje laiko... antį. Jurgos plakatas – kaip R. Magritte'o paveikslas, kuriame slypi daug prasmių. Manau, kad plakatas turi išliekamąją vertę."[121] Paskutiniame plakato variante matome, kad pagrindinis paveikslo herojus, paties Kaušpėdo *alter ego*, papuoštas juodu magritišku kostiumu, žiūri į veidrodį ir mato save kaip angelą – su sparnais. Tačiau žiūrovas mato, kad už nugaros – ne užantyje, o paveikslo pirmajame plane – jis laiko antį, kuri ir suteikia – veidrodyje, ne realybėje – jam sparnus.[122] Paralelė su Magritte'o paveikslu „Draudžiama reprodukuoti"[123] čia akivaizdi. Magritte'o paveiksle matome juodu kostiumu apsirengusį vyrą, atsisukęs į žiūrovus nugara, jis žvelgia į veidrodį. Žiūrovas mato jo nugarą, kita vertus – mato ir tai, ką jis regi veidrodyje. O veidrodyje vyras mato ne įprastą atspindį, bet tą patį, ką ir žiūrovas – savo nugarą. Jurgos plakate magritiškas personažas įgauna atvaizdą, tačiau jis yra netikras, dirbtinis, parodomasis. Kas yra tikra, mato tiktai žiūrovas ir žino pats antį už nugaros laikantis personažas. Tačiau jei kas nors matytų tik veidrodžio atspindį, galėtų manyti, kad susidūrė su angelu (žr. Nr. 5 iliustraciją).

Panašiai yra ir vėlyvesniame Jurgos tapybos darbe, kuriuo iliustruojamas romano *Mėnulio vaikai* antrojo leidimo viršelis (2004). Čia matome du susiglaudusius nuogus personažus – merginą ir vaikiną, tikriausiai įsimylėjėlius, jie su angelų sparnais. Jei paveikslas būtų kirstas pusiau, sparnai nirtų jiems iš už nugaros. Tačiau žiūrovas mato beveik du trečdalius jaunuolių kūno, mato ir tai, kad sparnus jie laiko pasikišę po pažastimis. Netikro angelo – angelo apgaviko – paralelė siejasi ir su Jurgos pamėgtu Martino Scorsese's filmu „Paskutinis Kristaus gundymas" (2009). Kristų

[121] Kaušpėdas A., „Visuomet – paslaptis", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 267.

[122] Ten pat, p. 268.

[123] Žr. Sodeika T., Baranova J., *Filosofija XI–XII kl.*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 126.

palikti kryžių sugundęs „labai angeliškas" angelas pasirodo besąs šėtonas. Jurgos darbe – ne šėtonas, o tiesiog žaismingas imitatorius – scenos žmogus. Atrodo, kad šiuo netikru įvaizdžiu jis gundo pirmiausia pats save. Tikėtina, kad jei Magritte'as būtų turėjęs galimybę matyti, kaip naujai ir žaismingai Jurga sužaidė jo idėja, jis būtų pritaręs sumanymui.

Magritte'as bendravo su Paryžiaus siurrealistais Bretonu, Eluard'u, Arpu, Miró, Dalí, iliustravo jų žurnalą *La Révolution surréaliste* („Siurrealistinė revoliucija", 1924–1929). 1934 metais Bretono tekstas *Qu'est-ce que le surréalisme?* („Kas yra siurrealizmas?") pasirodo su Magritte'o paveikslu *The Rape.* 1935 metais Eluard'as publikuoja eilėraštį „René Magritte". Tačiau 1946 metais Magritte'as paskelbia belgiško, kaip pats ją pavadino – „optimistinio", siurrealizmo versiją, publikuoja manifestą „Saulės apšviestas siurrealizmas" (*Le Surréalisme en plein soleil*)[124], atitoldamas nuo prancūziškojo sapninio siurrealizmo. Magritte'ui rūpi ne niūrus sapnų pasaulio drumstumas, o netikėtumas, žaismingumas, išdaiga.[125] Jis ir pats pajėgus teoriškai artikuliuoti ir apmąstyti savo siurrealistinės kūrybos principus ir oneirinę savo kūrybos prigimtį. Sapnai, kurie yra svarbūs kūrybai, anot Magritte'o, ištinka prieš pat nubundant – Freudas juos vadintų aiškiais sapnais. Jie panašūs į svajones ar pusiau sapnus. Tačiau Magritte'as atmeta Freudo psichoanalizę: „Niekas sveikai mąstantis netiki, kad psichoanalizė yra pajėgi paaiškinti pasaulio paslaptį. Tiksliau, pati paslapties prigimtis nepriima žingeidumo"[126], – sakė Magritte'as. Magritte'as manė, kad psichoanalizė nepajėgi paaiškinti ir kūrybos, nes ji yra neatsiejama nuo pasaulio paslapties. Atrodo, kad didžiausia problema psichoanalizei, anot Magritte'o, yra pati psichoanalizė.

Magritte'as pasakoja, kaip kartą 1936 metais nubudo kambaryje, kuria-

[124] Meuris J., *René Magritte 1898–1967*, Köln: Benedikt Taschen, 1994, p. 210–212.

[125] Apie Magritte'o polinkį žaisti šio teksto autorė rašė: „Kitą dieną dar užsuku į kaip tyčia, tarsi specialia proga veikiančią Magritte'ą vaizduojančių nuotraukų ir kino filmų retrospektyvą viename iš Briuselio muziejų. Užsuku ir matau – vienoje iš filmuotų medžiagų Magritte'as vėl išdarinėja komiškas grimasas, tai įsideda į akį optinį stiklą, tai vėl išsiima, rūko cigaretę ir toliau krečia visokiausius juokus užsimaukšlinęs kažkokį kareivišką senovinį katiliuką, nors jau yra garbaus amžiaus senukas."(Žr. Baranova J., *Baimė nuskęsti*, Vilnius: Apostrofa, 2009, p. 17–18.)

[126] Hammacher A. M., *René Magritte*, z angielskiego przełożył J. Aleksandrowski, Warszawa: Artes, 1994, s. 18.

me buvo narvelis su miegančiu paukščiu. Nutiko tai, ką Magritte'as pavadina „nuostabiu apsirikimu“: vietoj paukščio narvelyje jis pamatė kiaušinį. Magritte'as tvirtina, jog ne sapnas, o pats nubudimas leido jam pamatyti tai, ko iš tiesų nebuvo. Tas atsitiktinis patyrimas leidęs Magritte'ui eksperimentuoti toliau – ieškoti netikėtų, net neįmanomų daiktų tarpusavio jungčių.[127]

„Šis pasaulis – tai tik pokštas, / akibrokštas, smagus kuriozas, / nutapytas ant mėlyno dangaus / su baltais debesėliais drobės. / Daiktai mano paveiksluose / užkrėsti keista infekcija, / kas prie ko prisiliečia – / tuo ir pats tampa, jei netikite, / pasižiūrėkite: moterys žuvys, / damos padangės, nuogalės, / ištiktos staigaus sumedėjimo, / įspraustos į vyno butelius arba / prarytos baltų naktinių marškinėlių“[128], – rašo Ivanauskaitė eilėraštyje „René Magritte“ – viename iš dviejų siurrealistams skirtų eilėraščių knygoje *Odė džiaugsmui.* Jame, kaip ir eilėraštyje „Pieter Bruegel“, kalbama pirmuoju asmeniu, tarsi Magritte'o vardu. Tai, kas sakoma, liudija, jog dailininkė ir rašytoja yra suvokusi estetinius ir kūrybinius Magritte'o kūrybos principus. Mano galva, didžiausią įtaką siurrealistinei pirmųjų Ivanauskaitės novelių siužetinei intrigai, netikėtiems naratyvo apvertimams padarė būtent Magritte'o tapybiniai eksperimentai.

Magritte'as eksperimentuoja ne tik su netikėtomis galimomis ir neįmanomomis daiktų jungtimis, bet ir su žodžių bei vaizdų nebendramačiais ryšiais. Foucault pastebi, kad Magritte'as įvardija savo paveikslus tik iš pagarbos pavadinimams. Didžiulė distancija tarp pavadinimo ir paveikslo, neleidžianti mums būti vienu metu ir skaitytojais, ir žiūrovais, suteikia galimybę vaizdui netikėtai išnirti – pakilti virš žodžių horizontalumo. Taip sukuriama eksperimentinė paveikslo erdvė. Tam tikros kalba reiškiamos ir diskursyviu mąstymu besiremiančios pasaulio matymo taisyklės sufleruoja, kad tai, kas yra vaizduojama paveiksle, turi reprezentuoti tai, kas yra realybėje, būti į ją panašu. Tačiau taip nenutinka. Todėl Magritte'o paveikslai atveria nelinijinio mąstymo ir matymo galimybę. Žiūrovas-skaitytojas atsiduria tarpinėje erdvėje – tarp vaizdo ir žodžio.

[127] Ten pat.

[128] Ivanauskaitė J., „René Magritte“, in: *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 99.

Ivanauskaitė taip pat pastebi šį Magritte'o žodžio ir vaizdo takoskyros eksperimentą. Eilėraštyje „René Magritte“ sakoma: „Kaip pavadinsi – nepagadinsi, / batelis nepyksta, mėnuliu pakrikštytas, / kiaušiniui nesvetimas akacijos vardas, / o plaktuką pateiksiu vietoj deserto.“[129]

1985 metais Jurga išleido pirmą novelių rinkinį *Pakalnučių metai*, jame eksperimentavo ne tik su galimomis erdvėmis ir galimais paraleliais pasauliais, bet ir su absurdo ir siurrealizmo klasikų sukurtais ženklais. Novelėje „Kada ateis Godo?“ susitinka Magritte'as ir Beckettas. Žinodamas, kad Godo niekada neateis, pasakotojas tol vaikšto pas Irmą jo laukti, kol galiausiai pats tuo Godo pavirsta. Tačiau Godo niekada niekas nematė. Kaipgi jis turi atrodyti? Eidamas Katedros aikšte, pasakotojas sutinka pažįstamą, kuris klausia: „<...> vaikeli mielas, kas gi tau šovė per tokius karščius vaikščioti su paltu ir dar katiliuku ant galvos?!“[130] Magritte'o ženklus atpažįstantis skaitytojas supranta, kad pasakotojo, kuris tapo Godo, išvaizda atitinka personažą iš įvairių belgų siurrealisto paveikslų: paprastai iš nugaros matomą vyrą juodu paltu, su katiliuku. Jau minėtame eilėraštyje rašytoja sako: „Jei jums baisi vienatvė – tik pašaukite, / kaip lietaus lašai vienodi vyrai, / susisiautę ilgais juodais paltais, / elegantiškus katiliukus užsimaukšlinę / ateis, niūniuodami maršą, / sustos visose kambarių kertėse, / prasibraus į apstulbusius veidrodžius, / užpildys tarpus tarp atomų ir kvarkų.“[131] Personažo galimybe keisti fizinius pavidalus Ivanauskaitė eksperimentuoja ir kitose novelėse, taip pat ir apsakymų rinkinyje *Kaip užsiauginti baimę*.

Iškeliaudama į Himalajus, Jurga „pasiima“ ir Magritte'ą, ir kitus siurrealistus. Kiek ironiškai aprašydama vakariečius, kurie piligrimaudami Indijoje mėgsta postringauti apie meną, Jurga prisimena Magritte'o sukurtus įvaizdžius. *Ištremtame Tibete* rašo: „Samurajiškos išvaizdos japonas Kobo rymo apglėbęs gerokai už jį didesnį, į siurrealistinius René Magritte'o pieštus karstus panašų sitaro dėklą – tai klasikinės indų muzikos mokslų Kalkutoje atributas.“[132]

[129] Ten pat, p. 99.

[130] Ivanauskaitė J., „Kada ateis Godo?“, in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 18.

[131] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 99–100.

[132] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 209.

Magritte'o paveikslų detalių prisiminimai lydi Jurgą iki pat pabaigos. Jau atsidūrusi Švedijoje, Gocundoje, ji dienoraštyje užrašo: „Naktimis man į veidą plieskia gatvės žibintas, kuris tarp tamsių medžių siluetų atrodo it René Magritte'o paveiksle.“[133]

Rašytojos namuose, jos sukurtame mikrokosme, savo vietą turi ir Magritte'ą primenantis butelis, jos pačios dekoruotas Magritte'o paveikslų debesėliais. Panašūs debesėliai rikiuojasi ir ant pjaustymo lentos (žr. Nr. 6). Jurga mėgo dekoratyviai pagražinti buities daiktus, suteikdama jiems paradoksalius pavidalus, netikėtas jungtis. Praėjus šešeriems metams po rašytojos mirties ir jau susiklosčius koncepcijai dėl Magritte'o įtakos ankstyvųjų jos novelių siužetams, Jurgos mama netikėtai stalčiuose aptinka 1993 metų užrašų kalendorių. Tekstą, kurį ten rado, būtų galima pavadinti „Raganos užrašais“, nes jame konspektyvia forma surašyta tai, ką magė ir burtininkė turėtų žinoti: 72 dievo vardai pagal Horacijų, įvairios magijos formos ir pakopos, demonų vardai, taro simboliai, alchemijos ypatybės, vudu simboliai. Dalis šių užrašų pateko į romano *Agnijos magija* tekstą ir žodyną knygos gale. Magiškiausias šio radinio ženklas – visa surašyta Magritte'o kūrybai skirtame kalendoriuje, kai kurie burtai – tiesiog po iliustracijomis.

Viename puslapyje reprodukuojamas Magritte'o paveikslas *Le Domaine d'Arnheim* (1962) – matome mūrytą sieną, o ant jos lizdą su trimis kiaušiniais. Aukščiau didžiąją paveikslo dalį gožia kalno siluetas, virš jo – siauras mėnulis. Viskas skendi melsvoje mėnulio nutviekstoje prietemoje. Paveiksle slypi eksperimentinė staigmena: kalno siluetas reljefiškai primena paukštį, tikriausiai erelį. Kalno siluetas – erelis – ir kiaušiniai netikėtai susiejami. Jau minėtą eilėraštį, skirtą Magritte'ui, Jurga užbaigia: „Jei visai nusiminsite, atklyskite / į žydrą mano fantazijų paribį, / čia guli mėlynas lizdas, / jame – trys kiaušiniai: / Tikėjimas, Meilė, Viltis.“[134] Kalendoriuje po paveikslu rašytojos ranka užrašyta: „Mąstymas ir darbas, darbas ir mąstymas padės atskleisti paslaptis“, *Mutus Liber* – „Nebylioji knyga“. Akivaizdu, kad tai citata iš kažkokio vien Jurgai žinomo teksto. Laiške filosofui Foucault Magritte'as rašė: „Tai, kas iš tiesų nėra neprasminga, –

---

[133] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 113.

[134] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 1997, p. 100.

paslaptis, į kurią kviečia ir tai, kas matoma, ir tai, kas nematoma, ir į kurią tiesiogiai gãli kreiptis mintis, sujungianti daiktus tokia tvarka, kokia yra nukreipta paslapties link.“[135]

Ivanauskaitei, kaip ir Magritte'ui, pasaulio paslaptis yra vienas pamatinių egzistencinių ir kūrybinių iššūkių.

Klasikinė dailė: atgyjantys personažai

Ivanauskaitė baigė Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų mokyklos Dailės skyrių, tada tuometiniame Vilniaus dailės institute (dabar Vilniaus dailės akademija) – grafikos studijas (plakato specializacija). Akivaizdu, kad mokėsi klasikinės dailės istorijos, tai negalėjo visai nedaryti įtakos jos vizualiajam mąstymui. Ar įmanoma, kad klasikinė dailė būtų visiškai nepastebėta praslydusi pro Jurgos akis? Nors jos žymių nėra tiek daug, kiek siurrealizmo įvaizdžių, tačiau kai kuriuos pėdsakus įvardyti galima.

Klasikinės dailės istorijos įvaizdžiai gana netikėti. Vienas įdomiausių – atgyjantys personažai.

Kai novelės „Raudona suknelė“ (rinkinys *Kaip užsiauginti baimę*) veikėja Nora, desperatiškai ieškodama išsigelbėjimo iš raudonosios suknelės gniaužtų, aplanko siuvėją Aliną, ši stovi prie lango, „apšviesta tarsi Vermejerio paveiksle“ ir niūniuodama lygina kažkokį drabužį. Tačiau santūri Jano Vermeerio paveikslų erdvė Ivanauskaitės tekste išsprogsta barokiškai nutapytu pulsuojančiu aplinkos dekoru: „Kambaryje dviem aukštais kabojo įvairiausi kostiumai, apsiūti mezginiais, kaspinais, kutais, blizgučiais, lentynose puikavosi katiliukai, balti, mėlyni ir juodi cilindrai, plačiakraštės skrybėlės, puoštos plunksnomis, popierinėmis gėlėmis, vaisiais, ant grindų rikiavosi ištisos armijos batų, pradedant paprasčiausiais sandalais ir baigiant įmantriausiomis pelenių kurpaitėmis. Kambaryje tvyrojo dulkių ir naftalino kvapas, bet kandys skraidė tiesiog pulkais.“[136] Kita vertus, ta

[135] Фуко М., *Это не трубка*, перевод И. Кулик, Москва: Художественный журнал, 1999, с. 78.

[136] Ivanauskaitė J., „Raudona suknelė“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 169–170.

vermejeriška šviesa, gaubianti siuvėją jaukiame ir saugiame kasdienybės pasaulyje, yra Norą deginančios chaotiškos situacijos kontrastas.

Romane *Pragaro sodai* Agnė, kildama milžinišku liftu, staiga pagalvoja, kad jis tiktų vežioti tą „fantasmagorišką raganosį, kurį nupiešė Diureris“[137]. Albrechto Dürerio raganosis – tarsi iš siurrealistinio pasaulio. Atvykusi į Paryžių Agnė stebi, kas vyksta, ir mintyse tapo atskiras žmonių grupes: „Seni žydai raukšlėtais ir išmintingais it Rembranto paveiksluos veidais, įrėmintais plačiakraščių skrybėlių, žilų peisų ir išpuoselėtų barzdų, sustingę žvelgė į vieną tašką, tarsi jame regėtų visų paslapčių įminimą.“[138]

Jau Indijoje Jurga susidraugauja su gražuole kalmuke Lara, kuri, įsimylėjusi poetą, paliko motiną, devynmetį sūnų, vyrą, pardavė viską, ką tik turėjo, ir atkeliavo į Himalajus, norėdama tapti vienuole. Ji plikai nusiskuto galvą (to, beje, Himalajuose nepanoro daryti Jurga). Rašytoja pasakoja apie jųdviejų vakaronę po Laros iniciacijos: „Grįžtame į savo celę. Lara nedrįsta pažvelgti į veidrodį ir klausia, kaip atrodo. Sakau, kad nemačiau gražesnio žmogaus, ir nė kiek nemeluoju. Kaip Nefertitė, priduriu, bet ji nežino, kas yra Nefertitė. „Jūs – tokia išmintinga, Jurga-la“, – šnibžda. Paskui ji skalbia savo juodus plaukus baltame dubenyje ir it jūržoles dėlioja džiovinti ant laikraščio. Ji skolinasi mano kvepalus tai sruogai, kuri bus siunčiama poetui. Paskui skaito jo eilėraščius apie stepę, beržus, laukinukę merginą ir kartų it pelynas praradimo jausmą. Vakarop Larą apima panika, kad rytą ji nemokės apsivilkti vienuolės drabužių taip, kaip reikalauja regula. Aš sliūkinu ieškoti pagalbos ir parsivedu tris jukias vienuoliukes iš Nepalo. Žvakės šviesoje Lara stovi iškėlusi grakščias rankas, o vienuoliukės tūpčioja aplinkui, šiugždendamos purpurinius, raudonus ir geltonus audeklus. Man kažkodėl visa tai primena Velázquezo paveikslus, infantą ir jos freilinas. Naktį ilgai neužmiegame ir klausomės, kaip šmirinėdami ant lubų čiulba driežiukai. Rytą Lara skambina varpeliu ir žemu gomuriniu Imos Sumak balsu gieda himnus deivei Tarai.“[139]

Diego Velázquezo paveikslai rašytojos vaizduotėje atgyja, jų personažai

---

[137] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 273.

[138] Ten pat, p. 338.

[139] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 123–124.

prabyla ir ima judėti. Tapomas vaizdas primena trumpametražio filmo scenarijų: už kadro, tačiau imanentiškai pačiame kadre išsakomos labai skirtingos dviejų netikėtai susitikusių moterų gyvenimo istorijos (viena žino, kas yra Nefertitė, kita nežino, o žiūrovas savaime supranta, kad už to slypi neredukuojami kultūriniai ir mentaliniai skirtumai). Nepaisydama kultūrinės prarajos, pagrindinė pasakotoja solidarizuojasi su ką tik vienuole tapusia vienos celės gyventoja – ją guodžia (supranta, kaip skaudu moteriai netekti plaukų – tai virškultūriniai lyties bendrumai) ir konstruktyviai ieško pagalbos (atsiveda sumanias vienuoliukes). Tačiau, net empatiškai dalyvaudama veiksme, pasakotoja negali nematyti situacijos iš šalies – tapytojos žvilgsniu. Todėl gyvi žmonės neišvengiamai virsta matytų paveikslų personažais: jie arba sustingsta paveikslo poza, arba nužengia iš jo – šiuo atveju iš Velázquezo drobių. Filmas galėtų būti įgarsintas ir ne tik pokalbiais ar eilėraščiais iš Kalmukijos stepių – čia girdima daug įvairiausių garsų: audeklo šiugždesiai, driežo čiulbėjimas, gomurinis Imos Sumak balsas. Paskutinės inkų valdovo Atahualpos palikuonės (Yma Sumac, tikr. Zoila Augusta Emperatriz Chavarri del Castilo, 1922–2008) unikalus balsas (žemas ir šiltas, labai aukštas ir paukštiškas) taip pat netikėtai įsilieja į Jurgos kuriamą spektaklį. Šiame epizode matyti, kaip literatūrinis vaizdo tapymas leidžia peržengti ribotą ir sustingusią paveikslo erdvę, suteikia kinematografinį rakursą. Pasakodama apie Lamajuru, rašytoja įveiksmina ir atgaivina El Greco paveikslus: „Mes visi trys kiek nerimaujame, nes girdėjome, kad Lamajuru garsėja griežta tvarka. Čia nepataikaujama užsieniečiams, nes „turis“ (turistas iš Vakarų – *J. B.*), nors ir su milijonu rupijų ar dolerių, yra s v e t i m a s. O svetimiems nevalia dalyvauti slapčiausiose apeigose. Nuojauta mūsų neapgauna ir netrukus pasirodo labai asketiškos išvaizdos vienuolis ir egzistencinio nuobodžio pritvinkusiu balsu sako, kad mums, menkystoms (šito jis nemini, bet kuo puikiausiai pajuntam), teks nešdintis ten, iš kur atėjom. Šio žmogaus veidas su didelėmis, giliai įsodintomis akimis kupinas niūraus įkvėpimo, o visa jo povyza skleidžia ypatingą, tik El Greco portretams būdingą dvasingumą. Iš kur toks personažas Himalajuose? Jis atrodo nepermaldaujamas, todėl mes nebandom nei ginčytis,

nei prašyti. Tik pakeičiam savo strateginę padėtį. Nulendam į patį tamsiausią kampą, įsispraudžiam tarp lentgalių, skudurų, puodų, tūnom ten tarsi išgąsdintos pelės, o vienuolis žiūri į mus neslėpdamas pasidygėjimo ir spragsi ilgais kaulėtais pirštais."[140] Taip ir lauki, kad šis atgimęs, iš El Greco paveikslų nužengęs rūstaus dvasingumo įsikūnijimas, dailininkės-rašytojos-keliautojos fantazijos dėka sugebėjęs peršokti nemenką laiko ir erdvės nuotolį, ims ir išsitrauks kalaviją. Pasakojimo tonas čia kiek ironiškas ir autoironiškas.

Romano *Mėnulio vaikai* pabaigoje po įvairiausių jaunųjų herojų potyrių, blogų savijautų, nesėkmių, psichikos sutrikimų, narkotikų sukeltų haliucinacijų kaleidoskopo Jurga vis dėlto mėgina baigti pasakojimą šviesesne gaida, neminėdama vardo, ji pasitelkia į pagalbą šviesias, optimizmą keliančias Marco Chagallo vizijas: „Vėjo nuplėšti ir pagauti, tilindžiuodami pro šalį praskriejo neįtikėtinai dideli katilėlių žiedai. Niekas nė nepastebėjo, kaip mudu pakilom virš šimtamečių medžių <...>. Štai mes jau skridom virš nuprausto, saulėlydy švytinčio miesto, rankomis pačiupinėjom Misionierių bažnyčios bokštus, mėtėme skambančius žiedus į Užupį, Pilies gatvę, Universiteto kiemus, Katedros aikštę... Bet ir vėl – niekas mūsų nematė, niekas nepakėlė galvos net pažiūrėti į vaivorykštę..."[141]

Žvelgiant į Chagallo nutapytus virš gimtojo miesto skrendančius laimingus paveikslų personažus, gali kilti pagrįstas klausimas: o kaip jie pasiekia žemę? Akivaizdu, kad turi pasiekti, nes jie „įžeminti", labai realūs ir labai arti savojo *Lebenswelt* – gyvenamojo pasaulio. Juk neskris amžinai. Bet skrenda. Laikas sustoja, jų skrydis sustingsta amžinybėje. Literatūrinėje erdvėje, kitaip nei tapyboje, laikas turi tekėti. Todėl neišvengiamai tenka kristi. Ivanauskaitė užbaigia: „Mes pradėjom kristi. Miestas staiga sutyvuliavo dangaus vietoj, auksiniai debesys ir saulė žaižaravo po mumis, viskas apsivertė dar ir dar sykį, užsimerkiau, tiesiai po savim išvydęs tingiai gelsvus Neries vandenis..."[142] Jie nukrito į žemę kaip į prarastą, bet

[140] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 360.

[141] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 233.

[142] Ten pat, p. 234.

naujai atrastą rojų, nukrito ne tik kaip „rūgšties“ (LSD) pakylėti mėnulio vaikai, o ir kaip laimingi Chagallo skraiduoliai.

Čiurlionis ir Švėgžda: tikrieji Mokytojai

Siurrealizmas – vyraujantis Ivanauskaitės meninis skonis – ir kaip rašytojos, ir kaip dailininkės. Tačiau kaip įmanoma egzistenciškai išlikti savimi gąsdinančiame ir pusiau somnambuliškame ištuštėjusiame pasaulyje arba žaismingame pasaulyje-pokšte? Į ką dvasiškai atsiremti, kad būtų įmanoma nepasiduoti boschiško pasaulio keliamai baimei?

Jurga visada ieškojo ne tik to, kas yra anapus realybės. Jos kelią žymi ir nuolatinė Mokytojo iš didžiosios raidės paieška. Ankstyvuoju kūrybos laikotarpiu tokiais mokytojais, suteikiančiais atramą siūbuojančiame pasaulyje, jai tampa Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911) ir Algimantas Švėgžda (1941–1996). Vienas – virtualus, kitas – realus. Vienas – mokantis savo sukurtais ženklais, kitas – dėstantis Dailės institute akademinį piešimą. Jie abu jai imponuoja ne tik kaip kūrėjai, bet ir kaip neeilinės asmenybės.

Nei iš Čiurlionio, nei iš Švėgždos Jurga nesiekia perimti kūrybos principų. Bet Čiurlionio kūrybą jos sukurti personažai adoruoja. 1986 metais rašytoje novelėje „Paveikslas“ (*Kaip užsiauginti baimę*) pagrindinis pasakotojas Gytis gana egzaltuotai bando savo draugams paaiškinti, ką jis patyrė M. K. Čiurlionio galerijoje Kaune medituodamas prie Čiurlionio darbo „Žvaigždžių sonata“. „Čiurlionis grąžino man viltį ir tikėjimą. Tikėjimą pasauliu, žmonėm, kūryba, meile... Aš maniau, kad jau esu visa tai negrįžtamai praradęs. Buvo baisiai negera – jaučiausi kaip medis be šaknų. Tai štai, Čiurlionis man grąžino šaknis, ir dabar aš...“[143] – nebaigia sakinio. Egzaltuotą Gyčio kalbą pertraukia ironiški draugai, sakydami, kad jis plepa kaip kaimo mergaitė, tačiau jo tikėjimas Čiurlioniu kaip aukštesne dvasine jėga nuo to nė kiek nesumenksta, jis suvokęs, kad tai

[143] Ivanauskaitė J., „Paveikslas“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 62.

buvo kažkas daugiau nei akimirkos nuotaika, kad būtent tada jis prabudo, nušvito, praregėjo. Negana to, jis susapnavo, kad Čiurlionis jam padovanoja paveikslą „Grojantis angelas" – žaliam pajūry baltas angelas pučia auksinį trimitą, o į geltoną saulėlydžio dangų driekiasi sparnuotas šešėlis, aplink angelo galvą sūkuriuoja žydri drugiai. Gyčiui sapne net buvo nurodyta vieta, kur jis tą paveikslą turįs pasiimti: Leningradas, Vasilijaus sala, vienuoliktoji linija, keturioliktas namas, devynioliktas butas. Jis atvyksta į Leningradą, susiranda tą butą ir atsiduria sunykusios senutės kambary. Pirmiausia jis pamato paveikslą, tik paskui – senutę. Senutė nelabai teprisimena Čiurlionio pavardę, bet vis kartoja: „Geras, labai geras buvo tas ponas. Paveikslą man padovanojo. Daug ten tų paveikslų jis turėjo. Ir visi švytėjo kaip kokios svajonės. Ir tas ponas švytintis buvo. Oi, tikrai geras žmogus..."[144] Novelės intriga ir netikėta atomazga – paveikslo nėra realybėje, jo nepavyksta apčiuopti kaip materialaus daikto. Nors ir senutė, ir pagrindinis pasakotojas jį mato, jis tėra mentalinis jų abiejų vaizdinys.

Vienas iš pagrindinių romano *Mėnulio vaikai* veikėjų Gediminas taip pat žavisi Čiurlioniu. Susipykęs su visu pasauliu, sėda ant dviračio ir nurūksta į Kauną, į M. K. Čiurlionio galeriją, užsuka ir pas menininko dukrą Danutę Čiurlionytę-Zubovienę. Grįžta vėl pasauliu ir gyvenimu tikėdamas.[145]

1985 metų rugsėjo 24 dieną Ivanauskaitė apsilanko Sofijos Čiurlionienės namuose Kaune. Svečių knygoje palieka įrašą: „Esu be galo laiminga ir dėkinga likimui, kad pabuvojau šiuose namuose, pasisėmiau jėgų toliau gyventi, tikėti meile, menu, gėriu ir grožiu. Ačiū už šviesą!"[146] Grįžusi Danutei Čiurlionytei-Zubovienei rašo laišką, kuriame atsiprašo už nevykusį įrašą svečių knygoje ir pasakoja apie tai, kaip susijaudino supratus, kas gi iš tiesų yra Čiurlionis: „Aš labai pavargau nuo besaikio blaškymosi po Rytų ir Vakarų kultūras. Ramybės ir atsiribojimo nuo pasaulio doktrinos, skelbiamos Rytuose, buvo man neprieinamos, o Vakarų meno (ypač šiuolaikinio) nihilistinis idealizmas ir desperacija labai slėgė. Ir tada aš atradau Čiurlionį! Jo dailę, muziką, laiškus, poeziją, jo meilę Sofijai ir pačią

[144] Ten pat, p. 65.

[145] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 78.

[146] Sofijos Čiurlionienės namų archyvas, Kaunas.

Sofiją, juos abu, tarsi tapusius vienu asmeniu, spinduliuojančiu viską nugalinčia gėrio, grožio ir harmonijos šviesa. Taip daug rašau apie šviesą, nes Čiurlionis buvo bene vienintelis menininkas, kurio kūryba, gyvenimas, meilė spinduliuoja ypatingai ryškiai. Taip šviesa nugali ne tik asmeninius sielvartus, sunkumus, nusivylimus, kurių jo gyvenime buvo ne taip jau mažai, bet ir skausmą, neviltį, kančią, baimes, aplamai, kurių taip daug ir ypač – mūsų epochoj. Aš taip daug kalbu apie šviesą, nes tikiu, kad didžios asmenybės, apart kūrybos, palieka ir ypatingą savo sielų švytėjimą, kuris nepaliauja spinduliavęs, šildęs ištisus šimtmečius po jų mirties."[147]

Nemaža tikimybė, kad susižavėjimą Čiurlioniu Jurga galėjo perimti iš savo dėstytojo – tapytojo Algimanto Švėgždos. Švėgžda taip pat žavėjosi Čiurlioniu, nuolatos prie jo grįždavo. Jis žodžiu tapo Čiurlionio portretą: „Sėdi Čiurlionis ant kalvelės ir rašo laiškus: laišką saulei, pavasariui laišką, vasarai, žvaigždėms, jūrai, žalčiui, piramidėms... Čiurlionio išmintis tokia paprasta ir tokia didelė, kad galime pasakyti: būkite kaip Čiurlionis, ir Jums Dangaus karalystė. Čiurlionis tapydamas, piešdamas niekur nedaro meno. Jis tapo, kaip kalba. Juk mes nedarome kalbos! Jis neturi manieros, neturi stilistinių gudrybių... Jis yra paprastas Dievo vaikas, nuklydęs į lietuviškas pievas."[148]

Vida Godelienė prisimena susitikimą su Švėgžda 1991 metais Vilniaus dailės parodų rūmuose: „Kalbėjomės apie M. K. Čiurlionį, Lietuvą, jo kūrinius, studijas Vilniaus dailės institute ir dar apie kažką neapčiuopiamo, paženklinto sielos šiluma ir artumu. Tąsyk A. Švėgžda nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui užrašė 44 savo autorinius darbus."[149]

Švėgždos atsiradimas Ivanauskaitės gyvenime labai svarbus jos kaip asmens ir kaip kūrėjos tapsmui. Buvęs Ivanauskaitės dėstytojas dailininkas Juozas Galkus, prisimindamas jos studijų metus, sako: „Ypač grupė džiaugėsi jaunu piešimo dėstytoju Algimantu Švėgžda, neseniai grįžusiu

[147] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Danutei Čiurlionytei-Zubovienei, 1985 09 30, Sofijos Čiurlionienės namų archyvas, Kaunas.

[148] Švėgžda A., „Kad matytumėt grožę Jūsų", in: *Čiurlionio obelys*, Druskininkai, 1996, p. 4.

[149] Godelienė V., „Tai mano laiškai Jums", prieiga internete: http://samogitia.mch.mii.lt/kultura/Algimantas_Svegzda.htm

iš stažuotės užsienyje. Jo filosofinės nuostatos, intelektas, vakarietiškas pedagogo bendravimo su mokiniais stilius imponavo studentams. Tarp jų užsimezgė glaudus ryšys. Man atrodo, kad Jurgai šis bendravimas visam laikui uždėjo antspaudą, padėjo susiformuoti jos pačios pažiūroms."[150]

Jurgos bendrakursis Olegas Ablažiejus prisimena tuometiniame Dailės institute buvus gana daug muštro. „Ir būtų buvę visai liūdna, bet antrame kurse likimas mums nusišypsojo – atėjo naujas dėstytojas, Algimantas Švėgžda. Tai buvo mums kaip tyro vandens gurkšnis, jis atrodė kažkokio kito, geresnio pasaulio pasiuntinys. Švėgžda ne „dėstė", nenurodinėjo, jis tiesiog mąstė kartu su mumis – samprotavo, abejojo, ieškojo tiesos. Deja, neilgai tetruko ta šventė. Po metų Švėgžda buvo priverstas palikti institutą."[151]

Tų metų pakako, kad Švėgžda su savo studentais užmegztų dvasinį ryšį, jungusį juos visą likusį gyvenimą. 1984 metais Jurga siunčia Švėgždai savo pieštą atviruką su sveikinimu: „Tegu balti paukščiai su raudonom džiaugsmo uogom snapuose visad skraido po Jūsų namus!"[152] 1987-aisiais aprašo savo įspūdžius po jo parodos, vėliau siunčia Naujųjų, 1988-ųjų, Drakono metų, palaiminimą. Susirašinėja su juo keliaudama po Indiją, kelionių laiškuose kreipiasi į jį: „Sveikas, Algi."

Ivanauskaitė nei Čiurlionio, nei Švėgždos niekur nenurodo kaip kūrėjų, galėjusių daryti įtaką jos kūrybiniam stiliui. Jos ir Švėgždos kūrybiniai pasauliai suka priešingomis kryptimis. Jurga, pasitelkdama fantaziją, kūrė nerealių, kartais stulbinančių, net šokiruojančių būtybių pilną meninę erdvę. O Švėgždos kūrybą menotyrininkai kartais vadina fotorealizmu, joje, anot Viktoro Liutkaus, „nėra stilistinio *ego* ekspresyvios ir aktyvios jėgos, griaunančios gamtos harmoniją ir rimtį"[153]. Agnė Narušytė, 2011 metais apsilankiusi Nacionalinėje dailės galerijoje surengtoje apžvalginėje

---

[150] Galkus J., „Raudonas kaspinas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 101.

[151] Ablažiejus O., „Nuo juodos iki rožinės", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 111.

[152] Jurgos Ivanauskaitės naujametis sveikinimas Algimantui Švėgždai, 1984 12 17, VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

[153] Liutkus V., „A. Švėgždos kūrybos paroda", in: *Dailė*, Kn. 29, 1992, p. 74.

Švėgždos parodoje, pastebi: „<...> nebereikia sugalvoti turinio – viskas jau duota, viskas jau yra, mąstymas gali pasitraukti, užleisdamas vietą tokiam būties išgyvenimui, kai dingsta laiko pojūtis. Jei įprasta tapybos kūrinį skaityti kaip tekstą, tai vadinamųjų „fotorealistinių“ Švėgždos paveikslų tekstas vibruoja kažkur erdvėje, įtemptas tarp menininko, priemonės ir ja liečiamo pagrindo. Todėl piešinyje jis užrašo, kas svarbiausia: „kiniškas popierius, ąžuolinė lazdelė, tušas“, ar panašiai. Yra tik medžiagos ir jų kontaktas, skrebenantis pokalbis, o tai, kas nupiešta, yra tik laikinas to pokalbio laidininkas.“[154]

Akivaizdu, kad Švėgždai siurrealizmas buvo visai svetimas, nelipo prie jo pasaulėvaizdžio. „Mano darbai, – rašė pats Švėgžda, – tai bandymas prisiliesti prie Didžiosios Paslapties. Tad neieškokite manęs pas romantikus, kuriems gamta – tik aukštų idealų tarnaitė, nėra manęs ir pas siurrealistus, pasiklydusius Froido dvasinėse gelmėse, toli esu aš ir nuo superrealistų, pasaulį reginčių pro ciklopišką fotoaparato akį.“[155]

Ivanauskaitė žavisi Švėgždos kūryba, 1987-aisiais rašo jam, kad jo parodoje patyrė visuotinumo jausmą, nelyg nušvitimą, tačiau jos pačios kūrybinis stilius formuojasi kaip tik priešinga linkme. Prieš pat mirtį 2006 metais interviu Donaldui Kajokui, reziumuodama savo kūrybines ištakas, rašytoja nurodo tik siurrealistus: „Literatūrą man norisi lyginti su daile, mėgstu tokius paveikslus, kuriuos galima „papasakoti“, ir tapytojus „pasakorius“ – P. Bruegelį ir H. Boschą, siurrealistus P. Delvaux ir R. Magritte'ą, F. Kahlo ir F. Botero.“[156] O Švėgždos kūrybinį stilių, priešingai, galima būtų apibūdinti filosofo Arvydo Šliogerio žodžiais (nors jie ir ne apie Švėgždą), knygoje *Daiktas ir menas* jis rašo: „Vienintelis tapytojui likęs būdas kurti tikrą paveikslą – tai parodyti į daiktą vengiant bet kokių komentarų, bet kokios savivalės, bet kokių pretenzijų pademonstruoti savo „gilų mąstymą“, idėjas, autentiškumą, atsisakant bet kokios literatūros ir plepalų. Pa-

[154] Narušytė A., „Du Švėgždos. Paroda „Algimantas Švėgžda (1941–1996). Tapyba, grafika, piešiniai“ Nacionalinėje dailės galerijoje, *Artnews.lt*, 2011 03 18.

[155] Švėgžda A., *Algimantas Švėgžda: Grafik / Pastelle*: parodos katalogas, Detmold: Fritz Bartelt Institut für Lippische Landeskunde, 1992, p. 3.

[156] Jurga atsako Donaldui Kajokui: „Niekieno žemėje“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 554.

rodymas į daiktą arba daikto parodymas paveikslo plokštumoje turi būti maksimaliai nebylus, tylus, be jokios retorikos. Be to, būtina iš paveikslo pašalinti visus subjektyvaus santykio su daiktu pėdsakus, t. y. reikia būti maksimaliai objektyviam, nerodyti savo jausmų, vertinimų, išgyvenimų, simpatijų ir antipatijų, žodžiu, savo asmeninio požiūrio į daiktą. Paveiksle neturi būti jokios psichologijos ir jokios patologijos. Pasak Rilkės, tai reiškia žvelgti į daiktą taip, kaip į savo atvaizdą veidrodyje žiūri šuo, tarsi sakydamas: štai tupi kitas šuo. Ir viskas.“[157]

Baigusi studijas, Jurga Švėgždai į Vokietiją siunčia atvirlaiškį: „Labai labai Jums ačiū už laišką ir katalogą – nė neįsivaizduojat, kaip visa tai mane pradžiugino! Mes visi taip dažnai Jus prisimenam. Bartkus tikriausiai rašė, kaip baigėsi tas diplominių gynimo farsas? (Ablažiejus, Ausiejūtė, Jakaitytė gavo 4, Bartkus, Puipa ir aš – 5; likimo ironija, bet mano diplome ir iš piešimo didžiausias 5). Tik gavus diplomus buvo taip nyku ir bloga, it išlipus iš karuselės, kurioje šešerius metus sukomės. Jokio žadėtojo laisvės pojūčio. O paskui visai sunku pasidarė: praeitis kažkur dingo, ateities – nė ženklo, dabartis – pauzė, niekas. Atrodė, kad net vasara su visais puošniais atributais – žemuogių pievelėm, dobilienom, ežerais, kuriuose atsispindi debesys, šiltomis liūtimis, mėnesienoj skendinčiais rugių laukais – praeis pro šalį lyg kokios nors man svetimos religijos bažnytinė procesija, o aš nesugebėsiu, neįstengsiu prie jos prisijungti. Laimei, toji pauzė jau praėjo. Ėmiau kaip patrakus naudotis kiekviena besibaigiančios vasaros akimirka (rytais jau kvepia rudeniu) ir labai bijau žiemos. Truputį paišau, rašau, pradedu apsiprasti su visiškai suaugusio diplomuoto žmogaus padėtimi. Sekančią vasarą gal pavyks atvažiuoti į VDR, tada būtinai pasimatysim, gerai? Visi visi (jei pradėčiau vardinti, reikėtų pridėti atskirą vardų sąrašą) Jums siunčia daugybę linkėjimų, sveikatos ir ištvermės. Su pagarba – Jurga I.“[158] Laiško tonas jaukus ir šiltas. Kalbama su mokytoju labai pagarbiai, bet nelyg su draugu – jam galima apsakyti išgyventas būsenas, jis supras.

Aiškėja, kodėl Ivanauskaitė, nesekdama Švėgždos meniniu stiliumi,

---

[157] Šliogeris A., *Daiktas ir menas: du meno kūrinio ontologijos etiudai*, Vilnius: Mintis, 1988, p. 171.

[158] Jurgos Ivanauskaitės atvirlaiškis Algimantui Švėgždai, 1985 09 02, VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

vis dėlto būtent jį vadina savo tikruoju Mokytoju (iš didžiosios raidės). Švėgžda dėstė ne vien tik akademinį piešimą. Jis buvo mokytojas, keliantis ir egzistencinius klausimus. Visų pirma – sau. Ir tais klausimais uždegantis. Jis rado tinkamą toną kalbėti su jaunais žmonėmis.

Rašytoja prisimena, kaip ankstyvoje jaunystėje mokytojui Švėgždai norėjosi užduoti nerimą keliančius klausimus: „Kas mes esame? Kodėl? Iš kur ir kur einame? Tie klausimai lydėjo mane visą kelionę, visus dešimt mėnesių, tarsi pakibus Niekieno žemėje tarp Lietuvos ir Tibeto. Tarp Lietuvos ir Tibeto kaip įvaizdžių, veikiau filosofinių nei geografinių kategorijų. Kas esu „aš"? Kur yra tas „aš"? „Aš" – širdyje, smegenyse, pasklidęs visame kūne, įsisiurbęs kaulų čiulpuose, glūdintis sieloje, o jei taip, tai kur ta siela? Šiuos klausimus nuolat užduoda tibetiečiai mokytojai, su švelnia ironija stebėdami, kaip mes spurdame ir muistomės tarsi kokie oro pritrūkę žvėriūkščiai, trokštantys ištrūkti pro pernelyg ankštą urvo angą, arba priešingai, panikos apimti, besiveržiantys vėl ten, lyg į įsčias, žūtbūt sugrįžti.

Prisimenu, kaip perskaičius patį pirmą traktatą apie tai, jog nėra „aš", apie būtinybę, įžengus į Kelią, to nelemtojo „aš" atsisakyti, pasijutau pagauta siaubo, tarsi užsidegus namui, iš kurio nebegaliu rasti išėjimo. „Pasaulis yra apimtas ugnies, mūsų savastis yra apimta ugnies, viskas yra apimta ugnies", – kadaise kalbėjo Buda. „Jei manyje nebus „aš", kas rašys ir kas pieš, kas džiaugsis, kas kentės ir kas įsimylės?!" – norėjau vidurnaktį bėgti ir rėkti apie visa tai savo Mokytojui A. Švėgždai, kuris mums dėstė ne vien tik akademinį piešimą..."[159]

Ivanauskaitė susirašinėjo su Švėgžda keliaudama po Himalajus. Siunčia jam atviruką – dešinėje pusėje ant kresno arklio sėdi piemuo ir gano bandą. Užrašas: „Tibet." Kitoje pusėje – haiku. Tik haiku ir jokio kito teksto. Mokytojas supras. „Sudegė viskas, / Bet, mano laimei, / gėlės buvo nužydėję."[160] Susižavėjusi tankų tapytojo Aleksandro Kočiarovo sumanymu savo mokinius Tibete plačiau supažindinti su Vakarų menu, ji rašė

[159] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 265.

[160] Jurgos Ivanauskaitės atvirlaiškis Algimantui Švėgždai, 1993 10 05, Dharamsala, VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

draugams, prašydama atsiųsti meno albumų ir reprodukcijų. Parašė ir Švėgždai, prašė atsiųsti van Gogho ir savo paties reprodukcijų. Švėgždos atsakymas, jos pačios žodžiais tariant, atšaldęs entuziazmą: „Algimantas Švėgžda, kurį iki šiol vadinu savo pirmuoju, tikru Mokytoju, svarstė: „Bet aš noriu ir tavęs klausti, kaip ir kiek reikia su Europos menu supažindinti? Juk Europa <...> joks šventas ėriukas. Ir gausybė meno dalykų, sukurtų XX a., yra niekalas, egocentrizmo padiktuotos konvulsijos. Aš labai skeptiškai vertinu tokią kultūrą ir nematau jai ateities, o dabartinė Europos meno ir demagogijos politika apskritai neturi tų kertinių moralės, etikos normų, kurios yra būtinos menui.“[161]

1991–1992 metais Švėgžda sukuria šešiolikos darbų ciklą „Tibeto piemenims“. Kaip pastebi dailėtyrininkė Laima Laučkaitė, „pagaliuko ir virvutės derinys cikle „Tibeto piemenims“ (1991–1992) virsta tautos buities ir likimo įvaizdžiu“[162]. Kodėl pranešimą Tibeto piemenims Švėgžda siunčia pasitelkęs virveles ir pagaliukus? Dienoraštyje jis rašo: „Šitose virvelėse su pagaliukais yra, turi likti natūralus gyvenimo dramatizmas, peraugantis į ramią išmintį. Yra gyvenimas, yra mirtis, yra skausmas ir palaima. Virvelė apvyta, apsukta logiškai, nei jos, nei pagaliuko neišprievartaujant. Yra šviesa, rusvai ir rausvai pilkos sukepusios aslõs, molio, sutryptos žemės tonas ir šviesa; pro plyšį jau išskydusi, bet su aiškiu suvokimu, kad yra šviesos šaltinis. Tokie tai komponentai ir yra mano užuojauta Tibeto žmonėms. Noriu būti senas nomadas, kuris jau kankintas ir vėl paliktas, su viltimi ir neviltimi, su mažu tarpupirščio peršėjimu ir dideliu širdies skausmu, su viltimi apie gerą rytdienos orą ir neviltimi apie ateitį. Viskas sukasi savo ratu. Tik va laikmetis juodas. Bet ir tame juodame yra gyvenimas, paprastas kaip ir jo palydovė mirtis. Dramatizmas su optimizmu, rimtis ir įtampa, šventas laukimas, kantrybė, ištvermė ir išdidus tiesos žinojimas.“[163]

Jurgai buvo artimas Švėgždos atvirumas pasauliui. 1993–1995 metais Švėgžda sukuria ciklą „Amerikos čiabuviams“, domisi Laodzi mokymu,

[161] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 211.

[162] Laučkaitė L., *Algimantas Švėgžda. Retrospektyva*, Vilnius: Šiuolaikinio meno centras, 1997, p. 7.

[163] Dienoraščiai, sąsiuvinis Nr. 14, 1991 10 17, VDA bibliotekos Rankraščių skyrius, F. Nr. 1.

iliustruoja *Bhagavadgytą*. Tibetu Švėgžda susidomi 1990 metais – kiek anksčiau, nei Jurga leidosi į keliones. Jį sujaudina Dalai Lamos vizitas į Lietuvą. Kaip tik tada Jurga, monsinjoro Vasiliausko padedama, pirmą sykį susitinka su Dalai Lama. 1995-aisiais ant vieno ciklo „Tibeto piemenims" paveikslų kitos pusės Švėgžda užrašė: „Turbūt 1990 metais gavau Dalai Lamos knygą „Laisvės kelias" ir džiaugiausi, kad suvienytoje Vokietijoje galiu tokių puikių knygų gauti. Vėliau sužinojau, kad šventasis Dalai Lama aukštai įvertino taikų lietuvių kelią į laisvę. Esant Lietuvoje, atvyko Dalai Lama, bet aš galėjau jį apkabinti tik savo visa mentaline gyvybe ir meile. Džiaugiausi sužinojęs, kad Dalai Lama buvo geros nuotaikos mano tėvynėje. Berlyne norėjau kažkaip pratęsti savyje dialogą su kovojančiu už laisvę Tibetu ir taip gimė idėja tapyti paveikslus, bet tokius paprastus, tokius aiškius. Aš norėjau nuskristi į juodą Tibeto piemens jurtą ir jam tyliai pakuždėti: „Žiūrėk, tai tavo ugnis, tai tavo virvelė, tai tavo pagaliukas, argi tai ne tavo namai, argi ne tavo tėvynė, argi tai taip mažai? Tikėk, ateis laisvė, tikėk visa savo siela, visais savo troškimais, laisvė ateis!" Ir taip žiema po žiemos vis pakuždomis paišiau, dovanodamas savo meilę ir gaudamas dar didesnę meilę atgal. Buvau laimingas. 16 paveikslų gavosi. Neskaičiavau, dirbau, kol dirbosi. Bet kodėl 16 paveikslų vėliau ir Amerikos čiabuviams gavosi? Aš nežinau. Gal yra kokia jėga, kuri vertė dirbti ir liepė sustoti ten, kur reikia.

Erdvė pilka: asla, pelenai, žemė, dulkės. Virvelė yra susukta, iš galo žiūrint daug „absoliutų", daug ratų. Taigi suvijimas turi didelę kosminę prasmę. Prie pagaliuko užvyniota, įsprausta, pririšta rodo – buvo žmogus: vaikas, moteris, vyras, tai ryšys žmogaus su gamta. Aktyvus ir tobulas. Tikras. Erdvės šviesa, tarsi pro jurtos plyšį: saulės spinduliukas blyškus. Vis kitas, vis šventas, vis gėrį nešantis."[164]

1996 metų liepos 4 dieną Švėgžda miršta. Ivanauskaitė tuomet keliauja po Himalajus. Buvęs jos bendramokslis ir draugas Olegas Ablažiejus praneša jai apie Švėgždos mirtį. Ji atsako: „Esu apnikta labai gilaus liūdesio, beveik nevilties... Žinia apie Švėgždos mirtį (tai sužinojau tik iš Tavo laiš-

[164] Švėgžda A., 16 paveikslų ciklas „Tibeto piemenims", 1991, akvarelė, 36,5 x 51. Šiuo metu darbai saugomi VDA muziejuje, bet pagal Švėgždos valią keliaus į LDM.

ko) mane galų gale privertė pravirkti... Švėgžda man buvo tikras Mokytojas, Guru, Lama – rašiau jam apie tai ne kartą... Jo laiškai paskutiniais metais man buvo tikras jėgos ir įkvėpimo šaltinis."[165]

Jau kelionėje, praėjus nemažai laiko, turėdama su kuo lyginti, Ivanauskaitė kalbėdama apie Švėgždą pabrėžia – tikras Mokytojas. Jei yra „tikras", turėtų būti ir kitų mokytojų: gal ne visai tikrų, gal parodomųjų, gal laikinų ar tranzitinių. Bet būtent jų fone ir išryškėja tikrojo Mokytojo vardas. Vieną iš laiškų Mokytojui Jurga baigia žodžiais: „O prisimindama Laimės Šulinių akimirkas tikrai tampu laiminga ir kartoju, kartoju, kartoju kaip mantrą: „Ačiū, kad Jūs esat, ačiū, kad Jūs esat, ačiū, kad esat! Jurga I."[166]

---

[165] Olegas Ablažiejus, „Nuo juodos iki rožinės", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 113.

[166] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Algimantui Švėgždai, 1987 09 07, Vilnius, VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

2.
LITERATŪRA: NUO KEROUACO IKI GAVELIO

Kerouacas: kelionė *par excellence*

1972 metais „Vagos“ leidykla išleidžia pirmąjį Kerouaco knygos *Kelyje* (*On the Road*) leidimą. Knyga tampa tikru įvykiu.

Prancūzų kilmės amerikiečių rašytojas Jackas Kerouacas (1922–1969) – vadinamosios bytnikų kartos (*Beat Generation*) dvasinis įkvėpėjas. Kartu su Allenu Ginsbergu ir Williamu S. Burroughsu jie išsakė šios kartos savivoką ir jauseną. Žodis „bytnikai“ kildinamas iš frazės *I am beat to my socks* („esu plikas kaip tilvikas“ – *angl.*), kažkada ištartos rašytojo Herberto Huncke'o. Kerouacas iš jos sukūrė terminą *Beat Generation* (sudaužytoji, arba prarastoji, karta – *angl.*), t. y. karta be pinigų ir be ateities. Richardo Lernerio ir Lewiso MacAdamso dokumentiniame filme „What Happened to Kerouac?“ („Kas nutiko Kerouacui?“, 1986) rašytojas sako nemėgęs būti priskiriamas bytnikų kartai, jam bytnikų politinė programa buvusi svetima, jis save suvokiąs kaip kataliką, o pagrindinę savo romano *Kelyje* intrigą įvardijo kaip Dievo ieškojimą. Tačiau betikslė kelionė, alkoholis, narkotikai, seksualinė laisvė, imanentiškai struktūruojantys ir paties rašytojo, ir jo herojų gyvenseną, – neatskiriama bytnikų pasirinkto gyvenimo kelio dalis. Kerouacas mėgo autobiografišką ir spontanišką rašymo stilių, jo kelionė truko septynerius metus, nors pirmasis *Kelyje* variantas buvo parašytas per tris savaites. Rašė apie tai, ką buvo patyręs. Knygos *Kelyje* rankraštis išleisti buvo pateiktas su tikrais jos autoriaus draugų vardais, tik leidžiant knygą jie buvo pakeisti išgalvotais, išbrauktos seksualinį herojų gyvenimą aprašančios scenos. Dėl tokio eksperimentinio stiliaus ir alternatyvios įprastoms socialinėms normoms herojų laikysenos Keroua-

cas labai sunkiai rado leidėją, rankraštis ne sykį buvo atmestas. Knyga parašyta 1951-aisiais, o išleista tik 1957-aisiais. *Kelyje* sulaukė pasaulinės šlovės ir yra laikoma vienu ryškiausių XX amžiaus antrosios pusės kartos romanų. Jau išleistas net pirmasis, neišbraukytas, autentiškas rankraštis. Lietuvių kalba taip pat pasirodė net keli šios knygos leidimai.

Ivanauskaitė negalėjo nepastebėti šio Kerouaco romano. Bytnikų sekėjai buvo vieni iš jos ankstyvosios prozos herojų. Šis skyrius jau buvo parašytas, kai Jurgos mama tarp sesers Radvilės knygų surado lietuvišką 1972 metų Kerouaco *Kelyje* leidimą – visiškai nutrintą. Knyga, matyt, ėjo iš rankų į rankas, buvo skaityta ir perskaityta. Novelėje „Pakalnučių metai" Kerouacas pasirodė kaip ženklas, įsismelkęs į kai kurių veikėjų sąmonę: „Bet klausyk, – įsiterpė Danas, – atsimeni Keruaką? Arba pankus? Juos nuskriaudė gyvenimas, ir jie savo pykčiu protestuoja prieš miesčioniją", – ir nuraudo pasakęs tokią „drąsią" mintį."[167]

Jam oponuojama, sakoma, kad pyktis ir nusivylimas – tai ne protestas, o konformizmas, kad yra šventų dalykų, tokių kaip japonų menas, Bacho muzika, Chagallo tapyba. Romane *Agnijos magija* Agnija nuperka keliaujančiam vienuoliui bilietą, nes jis sakosi neturįs pinigų.

> Jis palydėjo mane iki kasos, paskui iki autobuso. Ir net atsisėdome mes kartu, vienas šalia kito. Jis buvo visai kitoks negu Karma, bet vis tiek apstulbau, kai autobusui pajudėjus vietoj rožinio išsitraukė anglišką knygą ir ne bet kokią, o – Keruako „Kelyje". Buvo jau ją bebaigiąs, todėl paklausiau:
> – Ar tau patinka?
> – Hm, ir taip, ir ne.[168]

Šis „ir taip, ir ne" – tarpinė būsena tarp Kerouaco pasaulio teikiamos laisvės pojūčio ir šventybės ilgesio – eis per visą Ivanauskaitės kūrybą.

Kai kurie ankstyvųjų jos kūrinių veikėjai bando perimti Kerouaco herojų gyvenimo būdą, nors ir nekeliauja. Novelės „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta" iš rinkinio *Kaip užsiauginti baimę* veikėja Elvyra savo gy-

---

[167] Ivanauskaitė J., „Pakalnučių metai", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 163.

[168] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 323.

venimo problemas – pernelyg didelis kūnas – bando spręsti vartodama narkotikus. „O vos prieš pusmetį Elvyra surado dar vieną naikinimosi priemonę – narkotikus. Tai buvo garantuota lėtinė savižudybė – taip vienu balsu tvirtino visa spauda, radijas ir televizija. Žadėtosios euforijos Elvyra nepatyrė nė sykio, išskyrus malonų žinojimą, kad po kiekvienos injekcijos ji slenka mažyčiais žingsneliais vis arčiau, arčiau ir arčiau išsvajotojo tikslo – savo šlykštuolio kūno sunaikinimo. Nors kūnas, kaip ir dera, priešinosi: tereikėjo šiek tiek padidinti dozę, ir prasidėdavo baisus vėmimas."[169] Paaiškėja, kad narkotikų tiekėją visai nesunku susirasti – tereikia paskambinti Aivarui. Narkotikų pasaulis pinasi su sovietmečio simboliais: „Švirkštas buvo suvyniotas į pionierišką kaklaraištį."[170]

Ivanauskaitę ir Kerouacą, kaip rašytojus, suartina ir tam tikros dalies sociumo skepsis bytnikų kultūros ir jų tekstų atžvilgiu. Atrodytų, koks skirtumas, ką sako kritikai, – kritikus nušluoja laikas, istorijoje lieka tiktai rašytojai. Tačiau Ivanauskaitė šiuos pasikandžiojimus priėmė itin skausmingai, dažnai jautėsi nesuprasta, neįvertinta. Ypač jautriai reagavo, kai sunkiai susirgo. Panašus sutapimas – Kerouaco eksperimentinis spontaniškas rašymas taip pat tampa kritiškų strėlių objektu. Trumanas Capote apie Kerouacą yra pasakęs, kad šis ne rašo, o spausdina (*not writing, but typing*). Poetas Michaelis McClure'as, Kerouaco ir Jimo Morrisono draugas, dokumentiniame filme „What Happened to Kerouac?" pastebi, kad kiekvienas Kerouaco kūrinys – tai nevilties ir pranašystės aktas. Kerouacui nesisekė, bet ir negalėjo sektis, – jei būtų pradėję sektis, jis būtų praradęs save, sako McClure'as. „Nelabai ir įsivaizduoju savęs liaupsinamos ir glostomos – sutrikčiau ir nebežinočiau, kaip elgtis. Beje, stebint bent jau lietuviškąjį kontekstą kyla mintis, kad sukantis vadinamojoje poperdvėje galima pažinti ir suvokti kur kas daugiau įvairiausių mus supančios realybės aspektų nei esant „viršūnėje", į kurią įkopus kartais bijoma net pajudėti."[171] Realybės

[169] Ivanauskaitė J., „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 26.

[170] Ten pat, p. 54.

[171] Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 527.

aspektai, jų gilioji prasmė ir Kerouaco kūryboje buvo nuolatinis dėmesio objektas ir kūrybinis stimulas.

Po romano *Kelyje* publikacijos Kerouaco draugas Nealas Cassady, pagrindinis knygos herojaus Dino Moriarčio prototipas, buvo areštuotas už marihuanos pardavimą – literatūros kūrinys gali tapti ir kriminaliniu liudijimu. Beužgimstanti narkotikų kultūra sovietinėje Lietuvoje nėra Ivanauskaitės literatūrinė išmonė. Kas yra narkotikai, rašytoja žino ne tik iš svetimos veikėjų prototipų patirties. Jos literatūrinis krikštatėvis rašytojas Jonas Mikelinskas liudija: „Mane visada stebino Jurgos atidumas kitiems bei atvirumas. Pavyzdžiui, be įprasto tokiais atvejais maivymosi ar savo poelgio sureikšminimo ji prisipažino, kad neatsispyrė pagundai ir svaiginosi narkotikais. Tik, ačiū Dievui ar Likimui, esą pats organizmas kvaišalus su baisiu pasipiktinimu atmetė.“[172]

Romaną *Mėnulio vaikai* galima būtų suvokti ir kaip siekį spontaniškai aprašyti lietuvių hipsterių kartą. Jo veikėjas Gediminas susiranda Leningrado hipsterius, kalba su jais apie Salvadorą Dalí ir LSD. Pats ragauja narkotikų, jie nelabai veikia, bet jį įdėmiai stebi hipsteriai, todėl jis kuria istoriją, kad mato haliucinacijas: atseit mato, kaip kambaryje lieka tik beveidžiai žmonės tarp knibždančių gyvačių. Jie patiki – haliucinacijos yra komunikacijos aktas, jungiantis į bendruomenę. Filosofas Gintautas Mažeikis pastebi, kad hipsteriai JAV paplito penktajame XX amžiaus dešimtmetyje. Būti hipsteriu reiškė „būti į temą“, atitikti tam tikrus įvykius, situacijas, aprangos stilių. Jie įdomiai rengėsi, gyveno šiandiena, ignoravo darbą, buvo apolitiški, seksualiai atsipalaidavę, artimi bohemai.[173]

Kerouacas, kaip ir Gavelis, galėjo taip pat paskatinti rašytoją rinktis maištą – tabu laužymą ir seksualinės laisvės teigimą. Ivanauskaitė tiesiog apvertė aukštyn kojomis nusistovėjusią paradigmą. Kerouaco romane šios laisvės įkūnytojai paprastai yra vyrai. Jie keičia merginas kaip žaislines lėles. Merginos šioje įspūdžių ir įvykių karuselėje paprastai atlieka antraeilį,

---

[172] Mikelinskas J., „Drąsa kurti save“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 311.

[173] Mažeikis G., „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, in: *Inter-studia humanitatis*, 2012, Nr. 13: *Literatūros laukuose ir anapus jų*, p. 56.

pasyvų vaidmenį. *Agnijos magijoje* mergina Agnija pati tampa šios laisvės skelbėja.

Tačiau didžiausią įtaką ne tik literatūrinei vizijai, bet ir pasaulėžiūriniam Ivanauskaitės apsisprendimui galėjo turėti du Kerouacui svarbūs dalykai. Pirma, Kerouaco sukurtas romantizuotas kelionės kaip pamatinės gyvenimo paradigmos, kaip tikslo savaime įvaizdis. Antra, Ivanauskaitei akivaizdžiai imponavo Kerouaco budistinės paieškos. *Tibeto mandaloje* ji nuolatos cituoja jo romaną *Dharmos valkatos*. Lietuvoje ši knyga, išversta Sauliaus Repečkos, pasirodė tik 2007 metais. Jurga ją galėjo skaityti kita kalba. Cituodama ji kartais nurodo anglišką pavadinimą *The Dharma Bums* (1958) arba kitaip verstą pavadinimą – *Dharmos bastūnai*. *Dharmos valkatas* rašytoja vadina pačia poetiškiausia ir tyriausia Kerouaco knyga. Vadinasi, yra skaičiusi ir kitas – galėjo lyginti.

Romane *Kelyje* jaunuolių važinėjimas iš Rytų į Vakarus, iš Vakarų į Rytus ir vėl atgal iš pirmo žvilgsnio, atrodo, neturi jokio aiškesnio tikslo. Tai tarsi kelionė *par excellence*. „Buvau jaunas rašytojas ir troškau leistis į kelią“[174], – taip paprastai pasakotojas nusako savo apsisprendimą. Pasakotojas ramiai leidžia Kalėdas pas giminaičius provincijoje, tačiau atvyksta kelionių aistros apsėstas jo draugas Dinas Moriartis, ir kažkoks beprotiškas gūsis jį vėl išginė į kelią. „Visiškai bereikšmės aplinkybės atginė Diną į čia, o ir aš važiavau su juo išvis be jokios priežasties.“[175]

Keliauti autostopu, vadinamuoju „tranzu“, stabdant pakeleivingus automobilius, minimaliai mokant už paslaugas – vienas iš savęs ieškančių sovietmečio jaunuolių pamėgtų kelionės tipų. Visi skaitė Kerouacą. Kerouaco herojai, nors nebuvo turtingi, kartais įstengdavo nusipirkti automobilį, sovietmečio jaunuoliui mašina buvo neįkandama prabanga. „Gyvenimas įgauna vertę, kai jį persmelkia kelionės archetipas. Keliauju, *ergo*, egzistuoju“[176], – rašo Eugenijus Ališanka esė knygoje *Gatvė tarp dviejų bažnyčių*, išsakydamas dabartinių šešiasdešimtmečių ar penkiasdešimtmečių tapatumo paieškų archetipą jaunystėje. Keliauti galima ir „brodu“

[174] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 13.

[175] Ten pat, p. 127.

[176] Ališanka E., *Gatvė tarp dviejų bažnyčių*, Vilnius: Tyto alba, 2012, p. 170.

(anksčiau buvusio Lenino, dabar Gedimino prospekto atkarpa šalia Muzikos ir teatro akademijos): „šlifuoti“ jį, slankioti iš vienos pusės į kitą be jokios aiškesnės prasmės.

Ališankos kronikininkas nemėgo „brodo“, jį traukė buvusios Sovietų Sąjungos platybės, „tranzavo“ iki Krymo, Ukrainos laukų su pernokusiais arbūzais. Ivanauskaitės jaunieji herojai, nors ir retai, kartais užsuka ir į „brodą“, tačiau mieliau irgi renkasi tolimesnes keliones: bando pabėgti (novelė „Pasiaiškinimas“), vyksta aplankyti draugų („Regėjimai geltonoje šviesoje“) arba „tranzuoja“ į šventas, ypatingas vietas (į Pskovą novelėje „Pakalnučių metai“), šiaip bastosi po pasaulį – atsiduria Leningrade (*Mėnulio vaikai*), Amsterdame (*Agnijos magija*). Visiškai keruakiškai skamba romane *Mėnulio vaikai* aprašomas jaunųjų herojų kelionės pojūtis: „Mašina lėkė pasiutusiu greičiu. Tuščias kelias ir kvapą gniaužiantis greitis ankstyvą rytą teikė kažkokią, sumišusią su liūdesiu, baime ir netikrumu, viltį.“[177] Kerouaco vardas šmėkščioja herojų savivokoje. Romane *Pragaro sodai* rašoma: „Autobuse, kuriuo keruakiška „Lango“ kompanija vyko į Sauliaus Strazdo vienkiemį, Roberta karštligiškai šnekėjosi su Agne, tačiau apie ką, ji nebūtų įstengusi pasakyti jau vos išlipusi laukan.“[178]

Lemiamu gyvenimo posūkiu kelionės paradigma tampa, kai Jurga pati išsiruošia į kelią.

Kodėl Ivanauskaitė atlieka, kaip pasakytų Deleuze'as, deteritorizacijos judesį ir sutapatina savo gyvenimo ir kūrybos būdą su kelione? Akivaizdu, kad priežastis buvo ne viena.

Posūkis į Rytus – bytnikų kartos bruožas. Pats Kerouacas į Rytus nekeliavo. Keliavo dvasiškai. 1954 metais jis atranda Dwighto Goddard'o *Budistų bibliją* (*A Buddhist Bible*), studijuoja ją ir pasineria į budizmą, 1955-aisiais parašo Siddharthos Gautamos biografiją *Pabudimas* (*Wake Up*), kuri nebuvo publikuota jam gyvam esant, bet vėliau pasirodė leidinyje „Tricyle: The Buddhist Review (1993–1995). Jurga Kerouaco knygą *Dharmos valkatos* vadina „tyriausia knyga“. Epitetas „tyras“ – ir vienas

[177] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 116.

[178] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 107.

iš Kerouaco herojaus Dino pamėgtų žodelių: „Viskas, apie ką jis šnekėjo, buvo labai miglota, bet tai, ką jis norėjo pasakyti, išreiškė kažkaip tyrai ir aiškiai. Jis dažnai vartodavo žodį „tyras“.“[179]

Ivanauskaitei žinomi šie Kerouaco tekstai. Atsidūrusi Indijoje, pasimokiusi pas budistų mokytojus, ji svarsto, ar ši masinė piligrimystė į Rytus nėra tam tikras Kalijugos eros išsigimimo ir nuopuolio ženklas. „Kalijugos ženklai nūnai yra itin akivaizdūs Vakaruose, o šios pasaulio dalies sūnų bei dukterų masinę piligrimystę į Rytus kai kurie Himalajų išminčiai laiko vienu iš pražūtingojo, apokaliptinio eskapizmo simptomų. Kurie pranašai pradėjo šią Kelionę į Pažadėtąją žemę: W. B. Yeatsas? H. Hesse? C. G. Jungas? A. Huxley? R. Kiplingas? Gal Allenas Ginsbergas, barzdotasis Prarastosios kartos arkangelas, kėlęs psichodelines orgijas Kalkutoje, gal Jackas Kerouacas, sukūręs tikrą odę keistiesiems Rytų piligrimams – savo pačią poetiškiausią ir tyriausią knygą *Dharma Bums*, gal bitlai, su tokiu entuziazmu nugrimzdę į transcendentinę meditaciją, apdainuotą auksinėj plokštelėj „Magical Mistery Tour“?.. Galų gale po garsių ir po niekam nežinomų vienišių prasidėjo tikrasis tvanas: hipiai.“[180]

Tačiau Kerouacas, kaip ir bitlai, – pačios Ivanauskaitės pranašai. Kritiškai vertindama juos, ji kritiškai žvelgia ir į save. Rašytoja kelionėje neretai tapatinasi su Kerouaco herojais. Knygos *Kelionė į Šambalą* skyrius „Priesaikos Kelionių Dievui“ – puikus keruakiškai rašytojos aprašytas kelionės vaizdelis. Lietus pliaupia kaip iš kibiro, nesinori judėti toliau, bet būtent tada jos draugai Piteris ir Kristina nusprendžia keliauti į Lehą. „Prakeikiu visas keliones, kai kiaurai permerkti patvinusiais upeliais mes leidžiamės prie Piterio džipo, kurio brezentinis stogas, pasirodo, liko Lehe. Todėl kelionėms po dykumas parengta mašina dabar yra tarsi gelda, pilna vandens. Vargais negalais jį išsėmę, mes susėdame ir visam kaimui entuziastingai palydint išvažiuojame.“[181] Tačiau pasakotoją čia pat apima kelionės entuziazmas: „Žiūrėdama į tą pasakišką debesų, šviesos, blizgesio teatrą, Himalajams alsuojant, kvatojant, triumfuojant, noriu verkti iš dėkingumo,

[179] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 132.

[180] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 292–293.

[181] Ten pat, p. 388.

kad esu čia ir dabar, su dar dviem bepročiais, džiaugsmingai klykiančiais džipo priešakyje. O Didysis Kelionių Dievas, staiga tapęs viskuo – oru ir vandeniu, žeme, kalnais, debesimis, dangumi ir pagaliau prasiveržusia saule, man nesiliauja kartojęs: „Šiame gyvenime tu būsi mano ir vien tik mano valioje!!!“[182]

Iš kur tas Kelionių Dievas? Vėlgi – ar ne iš Kerouaco *Kelyje*? Kerouaco pasakotojas šį sykį keliauja vienas, įsėda į automobilį, kurį vairuoja du vyrukai: „Pravažiavome Bertodo perėją, nusileidome į didžiulę plynaukštę, pralėkėme Tabernešą, Trablsomą, Kremlingą; pro Rebit Eirz perėją į Stimbout Springsą ir vėl tolyn; penkiasdešimt mylių apvažiavimas dulkėtu keliu; tada Kreigas ir Didžioji Amerikos dykuma. Kai perkirtome Kolorado–Utos sieną, danguje virš dykumos išvydau dievą, pavirtusį didžiuliais saulės auksu degančiais debesimis, ir, rodos, jis dūrė į mane pirštu ir pasakė: „Važiuok pro čia tolyn, tu kelyje, vedančiame į dangų.“[183]

Ivanauskaitė tęsia: „Mes važiuojame toliau. Vėl su muzika, dabar jau leidžiamės žemyn, o kelias tuštut tuštutėlis. Prisimenam Jacką Kerouacą ir dalijamės patirtim, kaip keliauti autostopu po šias dievų, debesų bei dvasių valdas.“[184] Panūdusiems taip piligrimauti šituo maršrutu rašytoja pataria negulti ant asfalto, nemojuoti, nekelti rankos ar net piršto, kai horizonte it miražas pasirodo džipas ar visas jų karavanas – turčių džipai niekada nesustoja. Autobusai, iškylantys iš dulkių ir karščio debesies lyg vaiduoklių laivai, visada būna sausakimši. „Telieka guostis, kad pakelėje nė karto nematėte boluojančių žmogaus griaučių su kuprinės likučiais, vadinasi, visi važiavusieji laimingai pasiekė tikslą“[185], – juokauja rašytoja. Sunkvežimiai tokioje kelionėje esą daug patogesni už autobusus. Visų keliautojų svajonė – milžiniški oranžiniai sunkvežimiai. „Įsiropštę į tokią kabiną, kurioje jau glaudžiasi kokie septyni žmonės, pasijuntat tarsi užsėdę ant dramblio, o kelias, k e l i a s, KELIAS iš čia atsiveria visais savo kerais.“[186]

---

[182] Ten pat.

[183] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 199–200.

[184] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 389.

[185] Ten pat, p. 390.

[186] Ten pat, p. 391.

Nei Kerouacas, nei Ivanauskaitė nerašė kelionių literatūros. Jiems abiem kelionė – tarsi dievoieška, *numinosum* ilgesys, ieškojimas to, kas pranoksta buitį ir kasdienybę. Dinas, nepaleisdamas vairo, kalbėdamas kiaurą naktį gana keistais, įmantriais minties vingiais išsako ir pačiam sau, ir rašytojui Kerouacui, ir Ivanauskaitei svarbų dalyką: „Ir, žinoma, dabar niekas negali pasakyti, kad nėra dievo. Mes regėjome visas jo formas. Atsimeni, Selai, kai aš pirmą kartą atvykau į Niujorką ir norėjau, kad Čedas Kingas paaiškintų man apie Nyčę. Matai, kaip tai buvo seniai? Viskas nuostabu, dievas yra, mes žinome, kas yra laikas."[187] Žinoti, kas yra laikas, – padrikoje Dino vertybių sistemoje yra aukščiausias žmogaus vertės matas. Rašytojai Ivanauskaitei tas jai apsireiškęs Kelionių Dievas taip pat parodė, kas yra laikas. *Kelionėje į Šambalą* ji rašo: „Bene akivaizdžiausiai laikinumą ir nepastovumą išvysti keliaudamas. Keičiasi miestai, miesteliai, kaimai, lygumos ir kalnų viršūnės, viešbučiai ir nakvynės namai, keičiasi nesuskaičiuojami veidai, nesenkamų pokalbių temos ir tylos gaida, keičiasi prisirišimo, susižavėjimo, meilės, geismo, nuostabos, liūdesio, pykčio, pasibjaurėjimo ir net abejingumo objektai. Tampa visiškai aišku, kad tokiose ypatingose vietose tokiu ypatingu laiku yra beprasmiška ką nors planuoti, numatyti, viltis."[188]

Tampa aišku, kad mes visi sukamės užburtame rate, iš kurio įmanoma ištrūkti tik visiškai pasidavus tikrajai gyvenimo tėkmei. Kaip tai padaryti? Rašytoja atsakymą sako radusi Tibeto budizmo dzogčeno tradicijoje: „Tapti erdviam, – moko Tibeto budizmą vainikuojanti dzogčeno tradicija, – užuot buvus it spazmiškai sugniaužtas kumštis, reikia sukurti neaprėpiamą erdvę savyje ir aplinkui, ją visa esybe išgyventi, patirti..." Tiesiog daugiau nebeprievartauti savęs, kitų, paties gyvenimo ir viso pasaulio remiantis tuo, kas Vakaruose kažkodėl vadinama „sveiku protu"."[189]

Šis atsivėrimas pasauliui ir „sveiką protą" neigiantis išėjimas į kelionę Dievo link yra tai, ką ir Ivanauskaitė, ir Kerouacas vadina beprotybe. Žmonėms, nedalyvaujantiems tame procese, toks judėjimas atro-

---

[187] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 131.

[188] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 299.

[189] Ten pat, p. 299.

do peržengiantis „sveiko proto“ ribas. „Man atrodo, jis dumia link savo idealiosios lemties, o toji lemtis – tai psichozė, atskiesta nedidele porcija psichopatinės neatsakomybės ir nežaboto veržlumo“[190], – sako apie Diną „sveikam protui“ atstovaujantys knygos *Kelyje* veikėjai. Ir pats pasakotojas save ir savo kelionės draugus vadina bepročių ekipažu. Tačiau tai nėra asmenybę naikinanti ir psichiatrijos ligoninėje užtroškinanti ligos beprotybė, o veikiau pasauliui iššūkį metanti desperatiška jauno žmogaus jėga, netrokštanti susitapatinti su buitine kasdienybe.

„Atrodome tarsi iš kokios beprotiškos komedijos“[191], – taip savo keruakišką kelionės ekipažą mato rašytoja Ivanauskaitė esė „Priesaikos Kelionių Dievui“.

Kerouaco knygos *Kelyje* pasakotojas sako: „Auštant autobusas zvimbė per Arizonos dykumą, didžiulę išdžiūvusią žemę, plytinčią iki Meksikos kalnų pietuose. Paskui pasukome į šiaurę link Arizonos kalnų, Flegstafo, link uolų miestų. Turėjau knygą, nušvilptą nuo prekystalio Holivude, Aleno Furnje „Didysis Molnas“, bet mieliau stebėjau pro šalį lekiantį Amerikos kraštovaizdį. Kiekviena iškilumėlė, gūbrys ar lyguma kažkaip mistiškai veikė mano ilgesį.“[192] Būtent ta mistika, veikianti ilgesį, yra vienas iš pagrindinių ir Ivanauskaitės egzistencinių kelionės motyvų. „Man net atrodo, kad nebebijau mirties“[193], – baigia rašytoja savo keruakišką esė „Priesaikos Kelionių Dievui“.

Jau prieš pat mirtį, rašydama prisiminimus apie Ričardą Gavelį, reflektuodama savo pačios kelionę, rašytoja sako, kad jos rytietiškos epopėjos „iš tikrųjų buvo tik tie patys apsauginiai bastionai ir grioviai“[194]. Tik „tie patys“? Niekuo neišsiskiriantys? Nuo ko saugojo? Nuo aplinkinio pasaulio, nuo gyvenimo, tokio, koks jis yra duotas, koks jis paprasčiausiai yra.

---

[190] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 162.

[191] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 388.

[192] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 114.

[193] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 393.

[194] Ivanauskaitė J., „Raportas apie šmėklą, kuri save vadino Ričardėliu“, in: *Bliuzas Ričardui Gaveliui*, sudarė N. Gavelienė, A. A. Jonynas, A. Samalavičius, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 104–105.

„Ar ne tiesa, jog pradedi gyvenimą kaip mielas vaikutis ir tiki nesudėtingą pasaulį po tėvų stogu? Paskui ateina praregėjimo diena, kai sužinai, jog esi skurdus, pasigailėjimo vertas, varganas, aklas, nuogas ir, regėdamas siaubingą, ilgesio nukankintą pamėklę, eini krūpčiodamas per košmarišką gyvenimą“[195], – kelionėje blyksteli Kerouaco pasakotojui mintis. Kai kelionės staiga nutolsta ir kelionių draugai išnyksta, jis sako: „Jaučiausi klaikiai vienišas.“[196] Vienatvė, nepaisant viso kelionės žavesio ir įdomybių, nepalieka ir Ivanauskaitės tibetinėje epopėjoje. Kerouaco ir Ivanauskaitės patirtis liudija: kad ir kur keliautum, iš paskos seka ne tik vienatvė, bet ir mirtis. Gal ši beprotiška, pačių rašytojų žodžiais tariant, kelionė ir yra mėginimas pralenkti mirtį, ištrūkti iš jos keliamo nerimo gniaužtų? Mirties kvėpavimas į veidą – vienas įtaigiausių Ivanauskaitės tibetinės patirtinės prozos motyvų. Kerouaco pasakotojas, paliktas kelionės draugo likimo valiai, kurį laiką badavęs, visai išsekęs pagaliau pasiekė tokį ekstazės laipsnį, apie kurį ne kartą buvo svajojęs. „Tai buvo absoliutus žingsnis per laiko tėkmę į belaikę šešėlių viešpatiją, nuostaba mirties karalijos gūdumoj, mirties nuojauta, lipte lipanti ant kulnų, raginanti skubėti, kai šmėkla seka karštomis pėdomis, o aš pats skubu ten, kur visi angelai balandžiais pakyla į viršų ir skrieja į šventąją nesukurtos tuštumos erdvę; galingas ir nesuvokiamas spinduliavimas švyti skaisčioje Proto Esmėje, nesuskaičiuojamos lotoso šalys atsiveria lyg magiški dangaus peteliškių spiečiai.“[197] Magiški dangaus peteliškių spiečiai – labai artima Ivanauskaitei poetinė vizija.

Kerouacas mirė sulaukęs keturiasdešimt septynerių, Ivanauskaitė – eidama keturiasdešimt šeštuosius. Mirė patyrę galingą ir kasdienybės lygmenyje net nesuvokiamą spinduliavimą, kuriuo juos pelnytai apdovanojo per anksti pasišaukęs Kelionių Dievas.

---

[195] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 117.

[196] Ten pat, p. 197.

[197] Ten pat, p. 190.

Vilniaus ženklai ir lietuvių literatūra

Jaunieji Ivanauskaitės herojai keliauja, skraido sapnuose ir realybėje tiesiogine ir perkeltine šio žodžio prasme. Kita vertus, jie yra labai aiškiai įkontekstinti. Jų judėjimo trajektorijos sukasi apie Vilniaus, kaip visatos centro, erdvę. Būtų galima net nubraižyti jos personažų judėjimo po Vilnių žemėlapį.

Laikas literatūros tekstus paverčia pusiau istoriniais dokumentais, nes juose dar galima įskaityti nykstančius miesto ženklus. Eugenijus Ališanka knygoje *Gatvė tarp dviejų bažnyčių* į literatūros erdvę įtraukia dabartinio Šnipiškių rajono, kadaise Felikso Dzeržinskio vardu vadintos Kalvarijų gatvės, istoriją. Vilniaus senamiestį ir Karoliniškių mikrorajoną savo romanuose užkoduota forma aprašė Ričardas Gavelis. Šiaurės miestelis – erdvė tarp Šnipiškių ir Žirmūnų, buvusi sovietų armijos karių dislokacijos vieta, vėliau mažų ir pigių autoservisų knibždėlynas – buvo nušluotas naujų namų bei prekybos centrų, tačiau sulaukė Sigito Parulskio plunksnos – eilėraščio „Šiaurės miestelis". Iš lyrinio subjekto akimis aprėpiamos panoramos aiškėja, kaip sparčiai modernėja kadaise buvusi priešiška teritorija, dykvietės: „domus galerija, korgas, canon, omnitel, honda / sidabrinis krioklys, durų fabrikas, darbo birža."[198] Šiaurės miestelyje esančią „Rimi" parduotuvę ruošiamasi sprogdinti Audronės Urbonaitės romane *Žydiškų daiktų kambarys.* Aidas Marčėnas literatūriškai įprasmino Antakalnio paupį, o vėliau – Rasų kapines, Giedra Radvilavičiūtė – rajoną prie Aušros vartų, taip pat ir Halės turgų. Ivanauskaitės tekstuose paprastai dominuoja miesto centras. Pagrindinis taškas – Katedros aikštė. Novelėje „Kada ateis Godo?" veiksmo kulminacija vyksta būtent čia: „Vakar ėjau Katedros aikšte. Diena buvo karšta, žmonės jautėsi lyg žuvys verdančiame vandenyje. Keikiau savo nutrintus džinsus[199] ir plonutėlius marškinius, kurie, rodos, sutraukė į save visą vidurdienio šutrą."[200]

---

198 Parulskis S., *Pagyvenusio vyro pagundos*, Vilnius: Baltos lankos, 2009.

199 Nutrinti džinsai buvo būtinas tų laikų save gerbiančio jauno vilniečio aprangos atributas. Naujus džinsus, kol nebūdavo pakankamai apsitrynę, trindavome su plyta.

200 Ivanauskaitė J., „Kada ateis Godo?", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 17–18.

Rašytojos sukurti personažai dažnai kur nors iškeliauja, bet visada grįžta, nors supranta, kad grįžta į kirikišką miestą ir į juos slegiančią erdvę. Agnija sako: „Aš sugrįžau į Vilnių. Vilnius – tai miestas, kuriame mano realybė apmiršta it augalas žiemą, nors čia irgi būna vasaros, tokios trumpos, tokios lietingos, nors kai kam, gal ir man, ši sostinė atrodo gražiausia Rytų Europoje. Visada ir iš visur aš veržďavausi atgal į Vilnių, bet niekada nemokėjau jame gyventi. Čia man paprasčiausiai nebuvo gyvenimo.“[201] Kita vertus, Agnija romantizuoja Vilnių: „Man vis atrodė, kad po Vilniumi, giliai, giliai, glūdi kažin koks magiškas klodas, dar vienas miestas su šventavietėmis ir aukurais, Požemių Karalystė, kurios gyventojų šauksmus mes retkarčiais girdime, bet nebemokame atliepti, tik lyg užkeikti grįžtam ir grįžtam čionai, atgalios, iš tolimiausių kampų, tik šokam į save kaip į šulinius, jau kadais užverstus žemėmis. O ten, aukštai, kur mūsų pavargę žvilgsniai jau nebepakyla, yra dar vienas Vilnius – paukščių, debesų ir bažnyčių. Bet mes – nei ten, nei ten, nei požemiuose, nei aukštybėse, nei šalti, nei karšti, tik – drungni, tokie, kokius dievai išspjauna.“[202]

Šita tarpine būsena – tarp požemių ir neįžvelgiamų aukštumų – rašytoja bando pateisinti labai svarbų savo tekstų antropologinį personažą – Vilniaus girtuoklį. Rašytojos dėmesio centre atsiduria ne eilinis girtuoklis, ne tas, kuris voliojasi patvory, o grįžęs muša žmoną, kankina vaikus, o tas, kuris nuo Katedros aikštės paprastai pasuka Pilies gatvės link ir būtinai užsuka į kadaise ten veikusią kavinę „Vaiva“.

Prie kavinių „Vaiva“ (dabartinės Pilies gatvės picerijos vietoje, prieš Šv. Jonų bažnyčią) ir „Rūta“ (ji buvo Gedimino (tada Lenino) prospekte, tarp dabartinės Lukiškių aikštės ir Martyno Mažvydo bibliotekos) šio teksto autorės ankstyvoje jaunystėje stovėdavo jaunimo eilės. Marčėno poezijos herojai susitinka kitoje vietoje – „Žibutės“ kavinėje, Vokiečių gatvėje (ten dažniausiai rinkdavosi narkomanai). Ivanauskaitės herojai paprastai keliauja į „Vaivą“. Edita apsakyme „Visi svajoja apie šunį“ eidama centro link

201 Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 58.

202 Ten pat, p. 60–61.

planuoja, kad užsuks į „Vaivą", kavinę, kurios nemėgo, nes jautėsi ten svetima. Kodėl lankytis nemėgstamoje kavinėje? „Vaiva" – nelyg prestižinė scena: čia užsukama ne tiek valgyti ar gerti, bet tiesiog prisistatyti, tapti matomam. Jai už nugaros slenka žmogus, kurį ji niekinamai mintyse vadina „plebėju". Ji niekina ir „Vaivos" čiabuvius – Vilniaus girtuoklius. Todėl kaip tik „Vaiva" tampa ta vieta, kur galima pademonstruoti savo panieką: „Šį sykį ji mėgausis, kai nuolatiniai, autsaideriais save laikantys lankytojai piktinsis jos aukštakulniais bateliais, ažūrinėmis kojinėmis, klasikinio kirpimo kostiumėliu, nepriekaištinga šukuosena."[203] Rašytoja ironiškai nutapo portretą arogantiškos merginos, nesuvokiančios, kad paskui ją slenkantis „plebėjas" yra žmogumi laikinai pasivertęs ją saugantis šuo. Kur supras – visos jos mintys sukasi apie tai, kaip ji atrodys „Vaivoje".

Kita judėjimo Vilniumi trajektorija – nuo miesto centro link Kino studijos Nemenčinės plente ir atgal, ir čia tenka pereiti Žirmūnų tiltu. Kino studija – labai svarbi vieta. Pati rašytoja prisipažįsta, kad yra slankiojusi apie ją ankstyvoje jaunystėje, tikėdamasi būti pastebėta.

Trečia trajektorija – Užupis. Tuometis Užupis nebuvo labai patraukli vieta, veikiau – blogio įsikūnijimas. Štai Agnija keliauja Užupiu: „Užtat Užupis atrodė tarsi išmiręs. Ėjau uosdama, kaip jis bunda iš pagirių, ir ant griūvančių namų sienų veltui ieškojau numerių. Kas keletas žingsnių ant apsilupinėjusių, tarsi lavondėmėmis apėjusių sienų raudonais nuvarvėjusiais dažais rėkte rėkė pragaištingieji skaitmenys 666, apversti kryžiai ir nelabojo vardas, užrašytas net trimis kalbomis: lietuviškai, rusiškai, angliškai. Matyt, čia kaip reikiant pasiautė kažkokie nupiepę satanistai."[204]

Šiandienis Užupis atrodo nebeturįs nieko bendra su Ivanauskaitės aprašytuoju. Nebėra velnio karalystės, Užupį globoja iškilęs Angelas. Kita vertus, paradoksas, bet būtent šioje „velnio karalystėje" atsirado vietos Tibeto skverui, kur Tibeto vienuoliai iš smėlio supylė mandalą, kurią pašventino atvykęs Dalai Lama. Tuo metu skverą puošė Ivanauskaitės Tibeto nuotraukų paroda.

---

[203] Ivanauskaitė J., „Visi svajoja apie šunį", *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 107.

[204] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 63.

Išnyko ne tik senasis Užupis – visas šis Jurgos aprašytas tipologinis sovietmečio kavinių kultūros peizažas negrįžtamai prapuolė. Seniausiai nebėra „Vaivos" kavinės, neliko net pačios demokratiškiausios ir laisviausios rašytojų kavinės „Suokalbis", apie kurią Ivanauskaitė *Viršvalandžiuose* sako: „Kokia nykuma „Suokalbyje"."[205]

Atrodo, kad vienintelė nepasikeitusi vieta Vilniuje beliko ketvirtas taškas – Rasų kapinės. Romane *Mėnulio vaikai* Gediminas, grįžęs iš Leningrado, sutinka nelaimingą Viką, norėdamas ją paguosti pasuka kartu su ja Pilies gatve aukštyn, sėda į autobusą ir važiuoja į Rasų kapines. Čia paguodos vieta, nes čia yra Čiurlionio kapas. Bet Vika sugeba įvertinti ir visų kapinių grožį. Kiek banaliai šūkčioja: „Oi, kokios gražios kapinės."[206] Sakosi niekada čia nebuvusi. „Vien lenkai ir vienuoliai! – Vika dairėsi kaip kokia užsienio turistė: – *Groby zakonu Bonifratow*! Fantastika! *Groboviec Siostr Wizytek!* Kaip gerai, kad mane čia atvedei."[207] Vika šūkčioja pamačiusi Kipro Petrausko, Kazio Borutos, Mykolaičio-Putino, Cvirkos, Sruogos, Lelewelio, daktaro Jono Basanavičiaus, galiausiai Čiurlionio kapus, ir visi jai gražūs. Norėtųsi mergaitei patarti: pasistenki nutilti ir medituoti, kapinėse ne vieta pernelyg audringai reikšti jausmus, bet Vikos entuziazmas suprantamas: šios kapinės – vienintelė vieta Vilniuje, kur ji gerai jaučiasi.

Ir vienintelė, nepasidavusi laiko tėkmei. Keičiasi tik naujos kapinės – plečiasi. Senosios – nelabai, ypač jei sulaukia nors minimalios priežiūros. Tad ir dabar, jau įsibėgėjant dvidešimt pirmam amžiui, poetas Aidas Marčėnas, atėjęs pasivaikščioti į Rasų kapines („Su ausinuku vaikštant po Rasų kapines skamba stebinančiai graži, taupiai ir tvirtai suausta valstybinio diktanto kalba."[208]), mato tuos pačius kapus kaip ir Vika su Gediminu.

---

[205] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 125.

[206] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 230.

[207] Ten pat, p. 231.

[208] Marčėnas A., *Sakiniai: menkoji eseistika, 2010–2012*, Vilnius: LRS leidykla, 2013, p. 15.

Rilke's poezija: keli vertimai

„Kodėl kai kurie tavo angelai tokie baisūs?" – paklausė Jurgos mama, kai ji nutapė „Angelariumą" – dvylikos angelų ciklą. „Rilke's angelai taip pat baisūs", – atsakė rašytoja.

Personalinėje Jurgos parodoje „Angelariumas" 2005 metais kartu su paveikslais buvo eksponuojama instaliacija, kurioje, be kitų objektų, kabojo jos kurtais maldų tekstais ranka išrašyti „Marškinėliai angeliškiems sapnams sapnuoti". Vėliau jiems prigijo „Angelo rūbo" pavadinimas. Maldų knygelė tokiu pavadinimu pasirodė jau po rašytojos mirties – 2011 metais. Viena malda skamba šitaip: „Kas, / jei surikčiau, / išgirstų mane / iš angelų būrio? / Jei kuris ir priglaustų ūmai mane prie krūtinės, / subyrėčiau nuo jo didingesnio buvimo. / Nes grožis tėra baisybės pradžia, / kurią dar ištverti įstengiam, / stebėdamiesi, / jog per menka jai būtų mus sudoroti. / Baisūs visi Angelai."[209] Šis fragmentas – tai pati pradžia pirmojo Rainerio Marios Rilke's (1875–1926) eilėraščio iš ciklo „Duino elegijos", parašyto 1923 metais, o lietuviškai prabilusio Sigito Gedos, Janinos Degutytės ir Vytauto Bložės vertimais. Rašytoja toliau tarsi aidu daug sykių atkartoja paskutinę eilutę. „Baisūs visi Angelai. / Baisūs visi Angelai. / Baisūs visi Angelai. / Baisūs visi Angelai. / Baisūs visi Angelai. / Baisūs visi Angelai. / Baisūs visi Angelai. / Baisūs visi Angelai. / Baisūs."[210] Pakartota devynis kartus. Akivaizdu, kad Ivanauskaitė skaitė Rilke's „Duino elegijas".

Kodėl Rilke's lyriniam subjektui baisūs visi angelai?

Atrodytų, pirmojoje elegijoje Rilke's lyriniam subjektui baisūs ne tik angelai, bet ir žmonės, baisus suvokimas, „kad ne tokie saviškiai mes esam / šitame suprastajam pasauly."[211] Kas tada lieka? Rilke's lyrinis subjektas atsako: „Galbūt, medis / koks lieka ant skardžio, kad kasdien / vis naujai pamatytum, vakarykštė gatvė <...>. / Ir naktis, ta naktis, kai visatos

---

[209] Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 101.

[210] Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 101.

[211] Rilkė R. M., „Duino elegijos", in: Rilkė R. M., *Poezija*, iš vokiečių k. vertė S. Geda [ir kt.], Vilnius: Vaga, 1975, p. 74.

verpetai / mūsų veidus užlieja <...>." Nors angelai ir baisūs, Rilke „Duino elegijose" prie jų nuolat grįžta. Antrojoje elegijoje rašo: „Ir vis viena, o varge, / apdainuosiu aš jus, vos ne mirtį nešą sielos paukščiai, / pažinodamas jus."[212] Ar įmanoma pažinti angelus? Rilke klausia: „Ar angelai / renka tiktai tą, kas jų spinduliuota, / ar kada nors, apsirikę, lašą / ir mūsų buvimo? Ar esam jų bruožuos / įmaišyti tik tiek, kiek viltingas trapumas / į veidus nėščioms moteriškėms?"[213] Klausimas retorinis. Vis dėlto Rilke's lyrinis subjektas nežino, kaip atrodo angelas. Viena iš Jurgos maldų skamba labai panašiai: „Mano Angele, / kaip norėčiau įsivaizduoti Tavo veidą: / ar atrodai lygiai taip, kaip aš, / ir drauge su manimi sensti, / o gal išsaugojai tą pavidalą, / kokį aš turėjau vaiku būdama? / Gal Tavo veidas – tik kaukė, / o gal – šviesos srautas, / ne mano akims?!"[214] Viena Rilke's ir Jurgos iškeltų hipotezių: angelai – tai spinduliavimas, tai šviesos srautas, jie apakina mus, todėl mes ir neįstengiame jų matyti.

Tačiau toliau, penktojoje elegijoje, Rilke's lyrinis subjektas, kreipdamasis į mylimąją, vadina ją Angelu, o septintojoje pokalbis su mylimąja, siekis ją prisišaukti virsta pokalbiu su Angelu: „Ar ne stebuklas tai? Angele, juk tai *mes*."[215] Devintojoje elegijoje lyrinis subjektas save ragina: „Angelui šlovink pasaulį", – ir nurodo dar vieną skirtumą tarp angelų ir žmonių: žmogus – tik naujokas visatoje, kurią šimtąkart jautriau jaučia angelai. Todėl didingais jausmais žmogus nenustebins angelo. Rilke skatina atskleisti pasaulį paprastumu: „Daiktus sakyk. Ir stovės jis apstulbęs <...>." Pasirodo, ir žmogus turi kuo nustebinti angelą: „Parodyk, koks laimingas gali būt daiktas, koks nekaltas ir / savas <...>."[216] Angelai vis dėlto yra pajėgūs mus išklausyti, girdėti, stebėtis. Dar baisesnė turėtų būti mirtis, tačiau Rilke'i ji veikiau keista nei baisi. Rilke mąsto apie tai: „Keista, iš tikro, žemėj daugiau negyventi, / įpročius tuosius palikt, kurių vos pra-

---

[212] Ten pat, p. 79.

[213] Ten pat, p. 80.

[214] Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 31.

[215] Rilke R. M., „Duino elegijos", in: Rilkė R. M., *Poezija*, iš vokiečių k. vertė S. Geda [ir kt.], Vilnius: Vaga, 1975, p. 101.

[216] Ten pat, p. 108.

mokom, / negalvoti, kad rožės ir kiti paslaptingi dalykai / gaubia prasmę žmonių būsimos ateities <...>. / Keista troškimų netekt. Keista visa, / kas buvo vieninga, pamatyt tuščioje / erdvėje subyrėjus. Ir mirusiu būti sunku, / ir pastangų reik palengva amžinybės / skiltelę pajusti.“[217] Būtent šais žodžiais Rilke nusako reikšmingą skirtumą tarp žmonių ir angelų: gyvieji nuolatos norėtų matyti skirtumą tarp mirusiųjų ir gyvųjų, o „Angelai (aš girdėjau) dažnai net nežino, / kur gyvieji, kur mirę.“

Rilke – vienas Jurgai labai svarbaus kunigo ir vienuolio Tėvo Stanislovo (Mykolo Dobrovolskio) pamėgtų poetų. Tačiau Ivanauskaitė skaito Rilke dar prieš susipažindama su Tėvu Stanislovu. Rilke's vardas nuskamba jau pirmoje Ivanauskaitės knygoje *Pakalnučių metai*, apsakyme „Labai nemalonus atsitikimas“. Siužetas ironiškas: pasakotoją viliodama Ilona kartais pacituoja jam kokį Rilke's posmą, siūlo jį aptarti: „Kaip tu manai, MYLIMASIS, kodėl taip kalbėjo Raineris?“[218]

Pasakotojas nelabai turi ką pasakyti ir tada, kai išgirsta Rilke's eilėraščio citatą, kuri vėliau pasikartos ir *Angelo rūbo* meditacijose: „Kas, jei surikčiau, išgirstų mane iš angelų / būrio? Jeigu kuris ir priglaustų ūmai / mane prie krūtinės: subyrėčiau nuo jo / didingesnio buvimo.“[219] Jis tiesiog apsidairo, ar nesimato kur angelų: „Užverčiau galvą, tikėdamasis išvysti angelų spiečių. Dangumi plūdo tik tiršti dūmai iš gretimo fabriko kamino.“ Tad rašytoja čia žaismingai ironizuoja.

Vokiečių režisierius Wimas Wendersas sako, kad Rilke's poezija įkvėpė jo filmus „Dangus virš Berlyno“ (*Der Himmel über Berlin,* 1987) ir „Taip toli, taip arti“ (*In weiter Ferne, so nah!,* 1993), kuriuose šalia žmonių pasaulio egzistuojančiame nematomame paraleliniame pasaulyje veikia angelai. Angelai tampa pagrindiniais filmų personažais.

Arvydo Juozaičio knyga *Tėvas Stanislovas* guli rašytojos knygų lentynoje. Joje filosofas Tomas Sodeika, kalbinamas Juozaičio, sako, kad Rilke's vardą pirmą sykį išgirdęs iš savo dėdės – Tėvo Stanislovo lūpų. Tėvas Stanislovas žavėjosi Rilke, išvertė į lietuvių kalbą tris „Valandų kny-

---

[217] Ten pat, p. 77.

[218] Ivanauskaitė J., „Labai nemalonus atsitikimas“, in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 137.

[219] Ten pat, p. 137.

gas", keturias „Duino elegijas", šį tą iš „Naujų eilėraščių", „Sonetų Orfėjui". Anot Sodeikos, Tėvo Stanislovo vertimas labai savitas – nelieka ritmikos, rimų, poetinės technikos, bet išgryninamas prasminis poezijos judėjimas. „Tuos vertimus jis skaitydavo balsu, ir tai darydavo labai stiprų įspūdį." „Gyva atmosfera judėdavo aplink Tėvą Stanislovą kartu su Rilkės žodžiais"[220], – sako Sodeika. Paberžėje prigijo Rilke's skaitymų tradicija. Arvydas Šliogeris pamena, kad pirmą kartą Rilke's poeziją išgirdęs sutinkant 1969-uosius, skaitant Tėvui Stanislovui.[221] Profesorius prisimena, kad tuomet jam tai nepadarę tokio įspūdžio, kokį patyręs vėliau, skaitydamas vokiškai, Šliogeris net parašė ontologinį etiudą „Daiktas ir santykis R. M. Rilkės poezijoje" ir pateikė savąjį Rilke's matymą – Rilke siekęs apsaugoti daiktų būtį nuo grynojo santykio stichijos: „Rilkė pasuko keliu, vedančiu prie daiktų būties. Jis pasirinko būties principą."[222] Šliogeris pastebi, kad į didžiųjų Rilke's ciklų poetinę erdvę atplasnoja angelas. Kas gi yra šis elegijų ir sonetų angelas, mįslinga, beveik mistiška figūra? – klausia filosofas. Iš karto atsako: „Būtent angelas saugo ir išsaugo daiktų būtį, panašiai kaip poetas ir filosofas, įžengęs į teorinės žiūros erdvę."[223] Savo koncepcijai pagrįsti pasitelkia paties Rilke's laišką: „Elegijų angelas, – sako Rilkė savo garsiajame laiške V. Hulevičiui, – tai būtybė, kurioje regimybę mes jau pavertėme neregimybe. Elegijų angelams visos kadaise buvusios pilys ir bokštai egzistuoja, nes jie seniai neberegimi, o dar egzistuojantys mūsų būties bokštai ir tiltai jau neberegimi, nors (mums) jie vis dar lieka daiktiški. Elegijų angelas – tai toji būtybė, kuri mums garantuoja, kad neregimybė yra aukščiausio rango realybė."[224] Kai 2009-aisiais lietuvių ir prancūzų kalba pasirodo Rilke's eilėraščių knyga *Rožės (Les Roses)*, išversta Vlado Braziūno, Šliogeris taip pat parašo savąjį „Himną Rožei". Jis pastebi, kad ciklas, iškvėptas vienu atodūsiu, šiek tiek primena vėjo gūsį, kiek lengvabūdiškas, „o kalba teliūskuoja Rilke's

[220] Juozaitis A., *Tėvas Stanislovas*, Vilnius: Džiugas, 1995, p. 154.

[221] Ten pat, p. 161.

[222] Šliogeris A., *Daiktas ir menas: du meno kūrinio ontologijos etiudai*, Vilnius: Mintis, 1988, p. 79.

[223] Ten pat, p. 91.

[224] Ten pat, p. 92.

sieloje tarsi vynas krištolinėje taurėje – spindintis, skaidrus, be drumzlių ir šešėlių“[225].

1975 metais „Vaga“ išleido jau minėtą Rilke's knygą „Poezija“, su Gedos, Bložės ir Degutytės išverstom „Duino elegijom“. Ivanauskaitė skaito vertimą ir susikuria savąjį Rilke's matymą. Šliogerio dėmesį patraukia daiktų, o Ivanauskaitės – Rilke's angelų visata: neregimybė, kaip sakė pats Rilke, jai visada buvo aukščiausio rango realybė. Ivanauskaitė žino ir apie Tėvo Stanislovo Rilke's vertimus. Jurgai gulint mirties patale, vienas bičiulis iš Paberžės atveža Tėvo Stanislovo nuotrauką, o draugės Jolantos, su kuria kažkada Paberžėje restauravo Tėvo Stanislovo surinktus procesijų žibintus ir kuri yra tapusi vieno iš romano *Ragana ir lietus* personažų prototipe, prašo atvežti Tėvo Stanislovo ranka rašytus Rilke's eilėraščių vertimus – antrąją Rilke's *Valandų knygos* dalį „Apie keleivystę“. Kai rankraštis buvo atvežtas, Jurga jau nebekėlė ragelio. Gavo paštu. Ar dar spėjo ją paskaityti? Kas dabar pasakys.

„Gal dėl to, kad aš einu per sunkius kalnus / kietose gyslose, lyg tas varis vienišas; / ir einu taip giliai, kad nematau jokios ribos / ir jokios tolumos: viskas man tapo artimybe, / ir kiekviena artimybė tapo akmeniu“[226], – būtų pasitikęs ir palydėjęs ją pirmasis šio rankraščio Rilke's posmas.

Jurga dalyvavo Tėvo Stanislovo laidotuvėse. Prieš uždarant karstą spėjo paliesti jo šaltą ranką. 2005 metų birželio 29 dieną, praėjus kelioms dienoms po laidotuvių, dienoraštyje užrašo: „Dabar esi tarp Angelų, tai padėk, padėk man, atsiųsk tą Šventosios Dvasios spindulį, kurio visą laiką man taip stinga.“[227]

Čechovas ar Dostojevskis?

Ivanauskaitės senelis Kostas Korsakas turėjo didžiulę biblioteką, ją paliko dabartiniam Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui, kuriam ilgus

[225] Šliogeris A., „Himnas Rožei“, in: Rilke R. M., *Rožės / Les Roses*, iš prancūzų k. vertė V. Braziūnas, Vilnius: Apostrofa, 2009, p. 61.

[226] Rilke R. M., *Valandų knyga*, iš vokiečių k. vertė A. M. Dobrovolskis, nepublikuotas rankraštis.

[227] Jurgos Ivanauskaitės dienoraščiai, 2005 06 29. Šeimos nuosavybė.

metus vadovavo. Jo duktė, Jurgos mama, Ingrida Korsakaitė rūpinosi, kad valia būtų įvykdyta. Jurga, užaugusi tarp senelio knygų, negalėjo jų pasilikti, nors ten, kaip ji sako, buvo tikrų įdomybių: XIX amžiaus pradžios maldaknygių, šalia Stalino raštų glaudėsi *Mein Kampf* ir albumai apie „gerąjį Hitlerį", Juozapo Skvirecko versta Biblija, gausiai iliustruota vokiška *Erotikos istorija*, knygos apie šunis ir kates ir t. t.

„Sau pasiėmiau tik Dostojevskio ir Gogolio raštus, Achmatovos, Cvetajevos, Mandelštamo, Bloko poeziją ir jau minėtas knygas apie šunis ir kates bei kiną. Taip pat – dailės albumus"[228], – sako rašytoja interviu Solveigai Daugirdaitei.

Klasikinės rusų literatūros kūriniai tapo atraminėmis rašytojos jaunystės knygomis. Vakarų rašytojų, nesvarbu, kur jie gyventų – Europoje, Amerikoje ar Argentinoje, – visada klausiama, ką jie labiausiai mėgsta iš rusų literatūros? Neklausiama, ar apskritai yra ką nors skaitę. Tai tarsi savaime suprantama: rašytojui klasikinė rusų literatūra reiškia tą patį, ką filosofui klasikinė vokiečių filosofija. Jorge Luisas Borgesas į šį klausimą atsakydavęs, kad jo nežavi nei Levas Tolstojus, nei Fiodoras Dostojevskis. Tolstojų skaitydavo prisiversdamas, o Dostojevskio herojai, Borgeso nuomone, pernelyg daug kalba ir pernelyg liguistai gilinasi į savo psichologinį „aš". Pats Borgesas vengė psichologizmo. Iš visos rusų klasikinės literatūros jis pripažino tik Antono Čechovo trumpuosius apsakymus.[229] O štai filosofas Friedrichas Nietzsche žavėjosi Dostojevskiu todėl, kad, jo žodžiais tariant, šis buvęs „gilus žmogus", jį minėdavo kaip vienintelį psichologą, iš kurio šį tą išmoko. Dostojevskio gelmė Nietzsche'i veriasi, kai jis interpretuoja apibendrintą nusikaltėlio atvejį. Nietzsche tikriausiai turi galvoje romaną *Užrašai iš mirusiųjų namų*, kuriame rašytojas atskleidė, ką reiškia jaustis nusikaltėliu – atstumtuoju, nedorėliu, suterštuoju. „Visų tokių natūrų mintys ir veiksmai turi požemio atspalvį; jose viskas labiau išblyškę negu tose, kurių egzistencija apšviesta dienos šviesos. Tačiau beveik visos egzistencinės formos, būdingos šiandienai, kadaise gyveno tokioje pusiau

---

[228] Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 519.

[229] Burgin R., *Conversations With Jorge Luis Borges*, New York: Avon Books, 1969, p. 103.

kapinių atmosferoje: mokslininkas, menininkas, genijus, laisvos dvasios žmogus, aktorius, pirklys, didis atradėjas."[230]

Rašytojos Ivanauskaitės jaunieji herojai žino, kas yra Čechovas. Novelėje „Užsidegusi vasara" iš rinkinio *Kaip užsiauginti baimę* herojai kalba apie du senukus: „Sudegė kur nors parke, skaitydami Čechovą."[231] Visas novelės akcentas – neišvengiamas senukų sudegimas, Čechovas čia lyg tarp kitko, Čechovas nuo tokio intrigos posūkio labai toli. Apsakyme „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta" intelektualioji savo milžiniško kūno įkalinta Elvyra lėtai, bet gurmaniškai skaito Čechovą, Bulgakovą, Faulknerį.

Bulgakovo romanas *Meistras ir Margarita* negalėjo likti Ivanauskaitės nepastebėtas, kaip ir Vladimiras Nabokovas (iš visų jo kūrinių dažniausiai minimas garsusis romanas *Lolita*), bet ji žavisi Dostojevskiu. *Kelionių alchemijoje* rašo: „Kai viena žurnalistė kartą paklausė, kokias eilutes apie save po mirties (!) norėčiau perskaityti enciklopedijoje, atsakiau, kad tai man visai nerūpi. Daug svarbiau, kaip pasirodysiu Anapusybės konsiliumui, kuriame, anot šmaikštaus rusų poeto, sėdi Li Bo, Dostojevskis, Achmatova, van Goghas, Kerouacas ir Johnas Lennonas (konsiliumo sudėtis, manding, priklauso nuo subjekto sąmonės)."[232] Ankstyvosios savo kūrybos stilių Ivanauskaitė akivaizdžiai kreipia Dostojevskio link. Jos literatūriniai herojai iš tiesų daug kalba ir iš tiesų daug gilinasi į savo psichologinį „aš". Romanas *Mėnulio vaikai* beveik neturi fabulos, jis sudarytas iš pokalbių ir prisiminimų. Kalbamasi ne su savimi, o su kitais: herojai tiesiog springdami bando vienas kitam išsakyti susikaupusias gyvenimo traumas. Pagrindinė veikėja labai dostojevskiškai laiške mylimajam atskleidžia savo jausenas: „Vaikystėj aš labai daug sirgdavau ir atprasdavau, nebemokėdavau žaisti, bendrauti su kitais vaikais. Be to, tariausi esanti siaubingai negraži. Man atrodė, kad visi kuo puikiausiai mato neįtikėtiną, išskirtinį mano bjaurumą ir tik iš gailesčio neišsiduoda. Turėjau aibę kompleksų, ir tie kompleksai liko visam gyvenimui, nors priežastys, juos

[230] Nyčė F., „Stabų saulėlydis", iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris, in: Nyčė F., *Rinktiniai raštai*, sudarė A. Rybelis, iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas [ir kt.], Vilnius: Mintis, 1991, p. 574.

[231] Ivanauskaitė J., „Užsidegusi vasara", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 128.

[232] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 289.

sukėlusios, lyg ir dingo. Net ir dabar, būdama tarp žmonių, bendraudama su jais, aš turiu dėt milžiniškas pastangas, kad išsiveržčiau iš savo nepermaldaujamos vienatvės skafandro. O žmonėms tos pastangos, ko gero, atrodo negražiai, gąsdina, atstumia, ir jie nepriima manęs į savo bendravimo apeigas. Aš lieku nuošaly. Man patinka juos stebėt iš šalies, nes aš jų nemyliu. Tarp jų man būtų neįdomu!"[233] Mergina pasakoja, pasakoja, pasakoja ir pasakoja, nori detaliai apsakyti visą savo istoriją, bijo ką nors praleisti. Ateina ir Dostojevskio eilė: „Kai visi klasiokai buvo ligi ausų paskendę pirmosiose meilėse, bučiniuose, „plotuose" (kurių adresais buvo išmarginta visa priešais „Vaivos" kavinę esančios tarpuvartės siena), aš lupau iki koktumo atsipykusius penketus, skaičiau Nekrasovą, manydama, kad tai tas rusų rašytojas, kuriam lygių nebuvo, nėra, nebus ir nuo kurio visi kaifuoja (tai yra – Dostojevskis), svajinga ir vieniša slankiojau po naktinį Paryžių, dainavau Džono Lenono ansambly ir filmavausi pas Bergmaną..."[234]

Šiame Ivanauskaitės romane, kaip ir pjesėje „Nežaiskite su mėnuliu!" sukuriama tobula monologinio kalbėjimo erdvė: visi siekia išsisakyti, tačiau niekas nenori klausyti. Stinga panašių į svarbiausius Dostojevskio sukurtus herojus, kuriuos Emmanuelis Lévinas pavadino pasaulietiniais šventaisiais – kunigaikščio Myškino, Aliošos Karamazovo, vienuolio Zosimos, Sonios Marmeladovos. Dostojevskis jais sušildo ir harmonizuoja paklaikusį ir pakrikusį dvasinių egocentrikų pasaulį. „Aš jų nemyliu. Tarp jų man būtų neįdomu!" – taip niekada negalėtų pasakyti Sonia Marmeladova. Tačiau Raskolnikovas iš romano *Nusikaltimas ir bausmė* – galėtų. O mėnulio vaikai ir yra mėnulio vaikai todėl, kad jie nežino, kas yra broliška meilė. Jie bando gelbėtis erotiniu prieraišumu nelyg narkotikais, o nei viena, nei kita neišgelbsti ir neišsaugo.

Dostojevskio vardas šmėkšteli ir keistokuose Kerouaco romano *Kelyje* herojų pokalbiuose. Dostojevskiu žavisi pasakotojas ir, ko gero, pats Kerouacas, nes pasakotojo draugas Remi klausia:

---

[233] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 50–51.

[234] Ten pat, p. 53.

– Kuo vardu tas rusų rašytojas, apie kurį tu amžinai šneki, – tas, kuris užsikišdavo laikraščius už bato aulo ir vaikščiodavo su cilindru, ištrauktu iš šiukšlių kibiro?

Taip Remi iškreipė mano pasakojimą apie Dostojevskį.

– Aha, tas, tai tas Dostjovskis. Žmogus su tokiu veidu, kaip to prižiūrėtojo, gali būt vadinamas tik Dostjovskiu.[235]

Vėlyvesniuose Ivanauskaitės kūriniuose Dostojevskis nebeminimas, tačiau mintyse jis lieka. Kas nutinka Monikai romane *Miegančių drugelių tvirtovė*, kad ji išsižada savo gyvenimo ir ima gelbėti prostitutes? To neįmanoma suprasti iš „labai sveiko" racionalaus mąstymo perspektyvos. Tačiau iš dostojevskiškos – tai savaime suprantama. Kodėl? Tokių klausimų čia net nekyla. Beje, gal tai ir sutapimas, bet Sonia Marmeladova taip pat buvo prostitutė.

Aktorė Rasa Samuolytė, vaidinusi pagrindinį vaidmenį filme „Nuodėmės užkalbėjimas", prisimena, kaip ji kalbėjosi su Jurga po ją ištikusio epilepsijos priepuolio: „Po jo Jurga pasakė: „Dabar žinau, ką jautė Dostojevskis."[236]

Sankt Peterburgas: Ivanovas ir Blokas

Sankt Peterburgas, tuomet vadintas Leningradu, – archetipiškai svarbus miestas Ivanauskaitei, ir ne tik dėl to, kad čia gyveno Dostojevskis. Kaip ji pati yra sakiusi – galbūt dėl to, kad ten ji buvo pradėta. Jos mama studijavo Leningrade. Čia gyveno tėvas Igoris Ivanovas, jo tėvai ir brolis. Čia sirgdama ligoninėje ji patyrė pirmą savo egzistencinę traumą – realų mirties artumą, jos šešėlis lydės visą kūrybinį kelią. Apie tai rašo jos mama: „Vienas stipriausių, dar vaikystėje patirtų sukrėtimų buvo bandymas gydyti astmą Leningrade (dabar Sankt Peterburgas), barokameroje. Ligai susikomplikavus, Jurga pateko į didžiulę Pediatrijos instituto ligoninę. Gretimuose stikli-

[235] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 75.

[236] Samuolytė R., „Tarp sapnų ir realybės", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 484.

niuose boksuose gulėjo mirštantys ligoniai – mergaitė, serganti ūminiu nefritu, iš vienos pusės ir berniukas – leukemija – iš kitos. Abu vaikai netrukus mirė. Vėliau Jurga sakė viską supratusi, nors buvo tik trejų metų."[237] Mama iš ligoninės ją pasiėmė nebekalbančią. Klausiu mamos, ar seneliai, Igorio Ivanovo tėvai, lankė Jurgą ligoninėje. Ji sako nebeprisimenanti. O tėvas? Jis tuo metu dirbęs Vilniuje, buvęs labai užsiėmęs. Bet prisimena, kad lankė dėdė – Igorio Ivanovo brolis, labai malonus žmogus. Seneliai taip pat buvę malonūs, tačiau šeimai iširus ryšys su jais nutrūkęs.

Kai tėvai išsiskyrė, Jurgai buvo ketveri metai. Tėvas tik sykį aplankė dukrelę. Kartą užėjo ne vienas, su draugu aktoriumi. Kam reikalingas draugas? Žinoma, dėl drąsos. Ir kad nebūtų taip nuobodu pasilikus vienam su mažu vaiku. Juk apie kūrybą nepakalbėsi. Ivanovas kurį laiką dar gyveno Lietuvoje, bet paskui išvyko į Leningradą.

Viršvalandžiuose, užrašydama mintis, kurios ateina į galvą, Jurga fiksuoja: „Mano tėvas. Tėvas palaidūnas. Gyvenimas be tėvo. Tėvo ieškojimas."[238]

Gyvenimas be tėvo – viena iš Jurgos kūryboje nuolatos išnyrančių egzistencinių tuštumų. Romane *Pragaro sodai* dvasiškai silpna Roberta prašo kito veikėjo Sauliaus Strazdo padėti jai apsikrikštyti: „Man taip reikia kieno nors pagalbos. Žinot, aš augau be tėvo. Kartais pagalvoju, kad kaip tik iš čia ir kyla visos mano problemos, nors nemėgstu psichoanalizės."[239] Betėvystė – vienas iš egzistencinių ženklų, siejančių Jurgą su jos mylimu bitlų dainininku Johnu Lennonu. Lennoną augino teta, jis retai matydavo savo tėvus. Jau suaugęs ir išgarsėjęs Lennonas vaikystės traumas gydėsi Arthuro Janovo riksmo terapija. Jis pastebi: „Augdami mes visi įgyjame per daug baimių; net jei ir nuslopiname, jos vis tiek lieka mumyse. Didžiausia baimė – būti nemylimam, suprasti, kad tėvams tu toli gražu nesi toks reikalingas, kaip jie tau..."[240]

---

[237] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai,* sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 26–27.

[238] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai,* Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 82.

[239] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai,* Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 186.

[240] Woodall J., *John Lennon, Yoko Ono: dvi maištingos sielos – viena poplegenda,* iš vokiečių k. vertė R. Augys, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 119.

Jurgai meilės netrūko. Ji mamos ir senelių šeimoje buvo mylimas, net lepinamas, nes nuolat sergantis vaikas. Jau baigiant rašyti šią knygą, Jurgos mama surado Kosto Korsako laiškus, rašytus mažai anūkei. Juose senelis kreipiasi į būsimąją rašytoją pačiais švelniausiais vardais: „Miela Jurgule", „Mielas Budzikai", „Budzik", „Miela Jurgute, didžioji šuniukų mylėtoja", „Miela Jurgute-Spurgute!"[241] Ji iš tiesų jautėsi mylima ir mylėjo savo šeimą (apie tai plačiau bus rašoma V dalies poskyryje „Nebendramačiai gyvenimo matmenys"). Tačiau tėvo ilgesys jos neapleido, ji negalėjo susitaikyti su tuo, kad tėvui nėra reikalinga taip, kaip jis jai. Nematomas tėvas provokuoja vaizduotę. Tai beveik kaip *numinosum*, šventybės ilgesys, pereinantis į Dievo Tėvo ilgesį, taip sako artimai su Jurga bendravusi Vanda Juknaitė. Jurgos mama prisimena: „Baigdama meno mokyklą, mokinių ekskursijos į Leningradą metu Jurga pati susirado tėvą, bet jis ir po šio susitikimo nepanoro užmegzti ryšių su išaugusia dukra, nesidomėjo jos tolesniu gyvenimu."[242] Vandos Juknaitės liudijimu, Jurga jau gulėdama mirties patale jai pasakojo apie tėvo ilgesį ir nesėkmingas jo paieškas. Atvykusi į Leningradą su ekskursija, ji nuėjo į teatrą, užėjo į tėvo kabinetą ir prisistatė esanti jo duktė, tačiau tėvas, matyt, sutriko, nes beveik nekalbėjo.

Paguosti būtų galima gal bent tuo, kad kai kada pernelyg jautrūs, kūrybiški ir kartu egocentriški vyrai neištveria tėvystės įtampos. Ypač tada, kai vaiko buvo išsižadėta, kai prislegia dar ir kaltė. Tėvystė – tai atsakomybė, išsižadėta tėvystė – triguba atsakomybė. Kad galėtum bendrauti, reikia kuo nors užpildyti tą praleistą laiką, kuris susluoksniavo skirtingus kontekstus ir neberedukuojamus į vieną gyvenimus – reikia sugrąžinti nesugrąžinamus dalykus. Ne kiekvienas turi jėgų tam ryžtis. O jei ir turi – ne visada pavyksta.

Ivanauskaitės mėgtas Kerouacas irgi bandė išsižadėti savo vienintelės dukters Janet.[243] Išsiskyręs su jos motina Joan Haverty Kerouac dar besi-

---

[241] Kosto Korsako laiškai Jurgai Ivanauskaitei. Šeimos nuosavybė.

[242] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 28.

[243] Janet Michelle Kerouac (1952–1996) – išleido autobiografines knygas *Baby Driver* (1981), *Trainsong* (1988).

laukiančia, jis nepripažino tėvystės, tik pagal kraujo testus po devynerių metų ją patvirtino teismas. Janet taip pat tapo rašytoja (kaip Jurga – teatro plakatų kūrėja), bandė susisiekti su tėvu, bet matė jį tik du kartus. Apie pirmąjį susitikimą jau užaugusi ji pasakoja dokumentiniame filme „Kas atsitiko Keruakui?“ (*What Happened to Kerouac?*) Janet užėjo į kambarį, kuriame Kerouacas sėdėjo su draugais, gėrė iš butelio viskį, ir prisistatė, kad yra jo duktė. Draugai sureagavo audringai, o Kerouacas tik pasuko galvą. „Iš to, kaip jis pažiūrėjo į mane, supratau, kad jis pažino, jog aš jo duktė“, – džiaugsmingai pasakoja Janet. Apie ką juodu kalbėjo? Beveik apie nieką. Kerouacas toliau gėrė viskį. Duktė paprašiusi tėvo palyginti jų abiejų rankas. Ji ieškojo savo nenuginčijamo panašumo į jį.

Kai kurie menininkai (ir ne tik menininkai), nepaisant kūrybinių ir kitų pasiekimų ar nesėkmių, yra prasti tėvai – beveik jokie. Tačiau be tėvo augusiai mergaitei tai menka paguoda.

„Mano tikslas metų metus buvo vienas – atgauti tėvą. Jis ir dabar tebėra tas pats – atsiimti tėvą iš jo paties. Nesvarbu, ar jis pats to nori“[244], – mąsto tokią pat betėvystės traumą išgyvenanti jaunoji herojė Audronės Urbonaitės romane *Žydiškų daiktų kambarys*. Jurgos romane *Agnijos magija* Agnija taip pat yra palikta tėvo. Ji prisimena savo vaikystę, kaip kaukdavo apimta vienatvės, o motina tylėdavo. Skęsdavo tylioje beprotybėje. Vis dėlto Agnija tėvui atleido, nes visada troško, kad jis sėdėtų ant jos lovos krašto: „Kad aš sirgčiau, gulėdama, nors ir iškankinta, bet žavi ir viliojanti, o ant mano lovos krašto sėdėtų tėvas, ką tik nuo balto žirgo nulipęs princas, transcendentinės išminties Mokytojas, intelektualas, kino žvaigždė, šamanas, burtininkas, Tibeto vienuolis. Kuris nors vienas iš jų, kupinas atidos, jėgų ir švelnumo.“[245] Tirdama betėvystės fenomeną, Ivanauskaitė atskleidė: mergaitė visada atleis tėvui, kad ir kada jis pasirodytų. Kita vertus, literatūrinėje Jurgos visatoje mergaitės santykis su nesamu tėvu gali būti gana erotiškas. Net nuodėmingas (kaip Agnijos ir tėvo suartėjimas Paryžiuje), liudijantis begalinį traumuotos mergaitės norą susitapatinti:

---

[244] Urbonaitė A., *Žydiškų daiktų kambarys*, Vilnius: Alma littera, 2014, p. 41.

[245] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 202.

„Mūsų gyslomis tekėjo tas pats kraujas ir štai jis ėmė suktis vienu ratu, pašėlusiai pulsuodamas, sprogdinte sprogdindamas dvi viena tapusias širdis... Na ir kas...“[246] Panašus erotinis tėvo ir dukters santykis atskleidžiamas ir Urbonaitės romane *Posūkyje – neišlėk* (2004). Ši knyga pasirodė beveik dešimt metų vėliau už *Agnijos magiją*. 2006-aisiais, jau grįžusi iš Švedijos, žurnalistės paklausta, ar ką nors kuria, Jurga atsakiusi: „Dabartinę mano patirtį labai sunku išreikšti žodžiais. Prisimink, kiek buvo įpykusių literatūros kritikų pasirodžius Audronės Urbonaitės „Posūkyje – neišlėk“. Ta knyga man patiko ir anksčiau, bet tik dabar, jau pati sirgdama, galiu suprasti drastišką ir aštrų kaip ašmenys jos stilių. Aš irgi vis pagalvoju apie knygą, kuri gal ir nepretenduos į aukštąją, „elitinę“ literatūrą, tačiau pastaraisiais mėnesiais man atsiskleidė daugybė naujų, tikrų dalykų, apie kuriuos norėčiau parašyti tiems, kurie tokius tekstus nori skaityti.“[247]

Ivanauskaitė šią literatūrinę tėvo ir dukters erotinę intrigą galėjo perimti iš rašytojos Anaïs Nin dienoraščių. Vienuolikmetė Anaïs Nin 1914-aisiais pradeda rašyti dienoraštį ir rašo jį iki mirties – iki 1977-ųjų. Ji yra užsiminusi, kad dienoraštis – tarsi laiškas tėvui, Kubos kompozitoriui Joaquínui Ninui, kuris buvo palikęs šeimą. Prirašė šimtą penkiasdešimt sąsiuvinių. 1966 metais jie pradėti publikuoti. 1993-iaisiais išleistame antrajame *Nekupiūruoto dienoraščio* tome „Incestas“ ji aprašo savo, dvidešimtmetės, incestinius santykius su tėvu. Vienas Nin dienoraščių tomas rusų kalba, kaip ir jos erotinės novelės *Paukšteliai*, išleistos lietuviškai, gulėjo Jurgos knygų lentynoje.

Tėvo–mylimojo apvertimu Jurga žaidžia ir novelėje „Labai nemalonus atsitikimas“ (*Pakalnučių metai*): Ilona prašo pasakotojo būti jos tėvu ir aplankyti ją bent kartą per metus. Pasakotojas pasiduoda: sutinka žaisti tėvo ir dukrytės žaidimą, bet tai buvo spąstai. Romane *Placebas* būrėja Julija jaučiasi dėkinga savo daug vyresniam trečiajam vyrui ne tik už būrėjai

[246] Ten pat, p. 204.

[247] Ivanauskaitė J., „Kaina už nuostabųjį gyvenimą“, kalbasi Rasa Pakalkienė, *Lietuvos žinios*, 2006 05 10, p. 1, 5.

tinkamą žydišką Kronberg pavardę, bet ir už tai, kad „sulaukė globėjiškos, tėviškos, suaugusio žmogaus meilės, kurios visada taip troško. Jis buvo vienintelis neinfantilus jos gyvenimo vyras, nes visi kiti taip ir nesuaugo, net sulaukę keturiasdešimties liko vaikais“[248].

„Aš turiu Elektros kompleksą“, – yra prasitarusi Jurga. Juknaitė filme „Šokis dykumoje“ kalba, kad jai yra paslaptis, kaip Jurga, sulaukdavusi tiek daug vyrų dėmesio, vis dėlto liko viena, ir įžvelgia priežastis šiame neužsimezgusiame santykyje su tėvu. Jos nuomone, Jurga visada perdėtai daug iš savęs reikalavo, o už to slypi baimė būti nereikalingai, nemylimai, nes ji negalėjo patikėti, kad gali būti reikalinga ir mylima. „Ji visada jautėsi negraži, negera, ne taip rašanti, ne taip daranti. Neįstengė priimti savęs tokios, kokia ji yra. Ją su savimi sutaikiusi tiktai liga“, – sako Juknaitė.

Vis dėlto Leningrade tėvas atėjo susitikti su Jurga. Bendraklasė Rasa Janonytė prisimena: „Kartą mūsų klasei atliekant dailės praktiką Leningrade, į kambarį, kuriame buvom apgyvendintos, įėjo impozantiškas vyriškis. Kresno sudėjimo, žilais vešliais plaukais, zomšiniu gelsvu švarku ir su bordine kaklaskare po kaklu – mano akimis žiūrint, „tikras dailininkas“. Jis pasiteiravo Jurgos, ir ši kiek sumišusi prisistatė. Jiedu kartu išėjo – taip visa klasė sužinojo, kad jos tėvas rusas.“[249] Bet klasės draugas Rimas Driežis prisimena, kad jie jau seniai žinoję, kas yra Jurgos tėvas: „Kai būdami dešimtokai vykome į Leningradą, jau žinojome, kad Jurgos tėvas – dailininkas Igoris Ivanovas. Kažkas dar iki išvykos atsinešė į mokyklą rusišką dailės žurnalą su teatro plakatų reprodukcijomis. Žurnalas ėjo per rankas, nes „siuriški“ (taip vadinom siurrealizmą) plakatai stebino, į tokius kūrinius norėjosi lygiuotis. Kai sužinojau, kad tai Jurgos tėvo darbai, buvo net pavydu. Leningrade susidarė įspūdis, kad miesto reklaminiai stulpai ir požeminių perėjų skydai nukabinėti vien puikiais Ivanovo plakatais – čia dailininkas gyveno ir buvo populiarus. Atėjęs į viešbutį susitikti su Jurga jis vėl nustebino, prabildamas lietuviškai: „Ieškau dukros.“ Paskui Jurga

---

[248] Ivanauskaitė J., *Placebas*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 205.

[249] Janonytė R., „Veidrodis“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 92–93.

prisimins, kad susitikimas buvęs šaltas...“[250] Bet vis dėlto jie susitiko. Tėvas trumpam atsiliepė į Jurgos ilgesį. Jurga mamai vėliau persakys labiausiai įstrigusią tėvo frazę: *Kak chorošo, moj angel, čto my drug druga našli.* Jis žadėjo vasarą atvažiuoti. Jurga visą vasarą įsitempusi laukė skambučio. Nesulaukė.

Kerouacas jau minėtame susitikime savo dukrai irgi pasakė vieną įstrigusią frazę. Ji bandė jį kalbinti, sakė, kad ruošiasi vykti į Meksiką. Turbūt norėjo sekti tėvo keliais – paskutinė *Kelyje* aprašyta kelionė kaip tik po Meksiką. Herojai audringai žavisi Meksika, nors pasakotojas suserga dizenterija, vos nemiršta, o jo šaunusis draugas Dinas jį palieka, išvažiuoja savais reikalais. Tada Kerouacas dukrai ištarė tarsi palaiminimą: „Taip, taip, važiuok į Meksiką. Parašyk apie tai knygą. Gali pasinaudoti mano pavarde.“

Jurga niekada nepaliovė mąstyti apie betėvystės sindromą. Jau po kelionių į Rytus rašomas romanas *Sapnų nublokšti* prasideda vienos iš veikėjų Ašaros (rašytoja gana tiesmukai vardu nurodo į personažo psichologinį portretą) ir Tenvaro Ošaro suartėjimu. Paskui Ašara „ūmai pasijuto maža, visų nuskriausta ir apleista mergytė. Prisiglaudė prie Džimbyno. Jis švelniai ją apkabino. Kaip dukterį. Ir ji staiga suvokė dar vieną netektį: iki juodžiausios nevilties klyksmo įsisąmonino tai, ką prarado, visą gyvenimą neturėjusi, net nepažinojusi savo tėvo“[251].

Kodėl tėvas Jurgą taip skaudino? Režisierė Aurelija Ragauskaitė kūrė su juo spektaklius Vilniuje, Rusų ir Jaunimo dramos teatruose, artimai pažinojo ir savo prisiminimuose tapo labai ryškų Ivanovo psichologinį portretą. Pasak jos, „Igoris buvęs sudėliotas iš neįtikėtinų prieštaravimų: <...> greitai paaiškėjo, jog didžiausias Igorio Ivanovo priešas buvęs pats Igoris Ivanovas“[252]. Kodėl? Ji prisimena, kaip kartą, įpusėjus spektaklio repeticijoms, Ivanovas staiga išvyko į Leningradą ir laiku negrįžo. „Į Leningradą ėjo telegramos, telefono skambučiai – Igorio surasti buvo neįmanoma.

---

[250] Driežis R., „Mokyklos laikai“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 86.

[251] Ivanauskaitė J., *Sapnų nublokšti*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 50.

[252] Ragauskaitė A., *Režisierės užrašai*, Vilnius: Scena, 2000, p. 118.

Paaiškėjo tai, ko aš dar nežinojau: Igoris per tuos porą metų darbo teatre kaip afišų stulpas buvo apkabinėtas papeikimais, įspėjimais, išmetimais iš meno tarybos ir t. t. Žodžiu, kokias sankcijas jam dar taikyti, niekas nebežinojo. Grįžęs Igoris paaiškino turėjęs sulaukti Peterio Brooko „Karaliaus Lyro“ su Paulu Scofieldu gastrolių. Nors verk – jis kaip menininkas teisus, nors juokis – jis sužlugdė teatro darbą. Kaip vertinti?“[253]

Ivanovas Ragauskaitės šeimai paliko du savo autoportretus[254], tapytus 1961-aisiais, kaip tik Jurgos gimimo metais. Du autoportretai atspindi tarsi du skirtingus asmenis. Pirmasis paveikslas labiau siurrealus, primenantis Amedeo Modigliani figūras. Autoportreto personažas šaltas ir tolimas – atsiribojęs. Jo galimą susidvejinimą pabrėžia viena mėlyna akis. Šaltumą paryškina mėlynas fonas, magritišką akcentą suteikia debesėliai. Sėdinčiajam ant rankos krenta kaktuso šešėlis. Antrasis paveikslas taip pat su kaktusu. Spygliuotas augalas turbūt neatsitiktinai pasirinktas kaip simbolis. Šis autoportretas labiau realistinis ir ekspresyvus. Nors žvilgsnyje atsispindi vidinis nerimas, paveiksle vyrauja daug šiltesnės rudeninės spalvos. Tokio emocingo, šilto, gyvo tėvo Jurga ilgėjosi. Pirmasis autoportretas atspindi tą šaltą distancišką tėvą, kuris galėjo palikti, tačiau kurio siurrealistinis pasaulio matymas Jurgai negalėjo nedaryti įtakos.

Ragauskaitė apie Igorį Ivanovą rašo: „Jeigu žodis „pareiga“ reiškia, kad žmogus daro ne tai, ką nori, o tai, ką reikia daryti, tai iš Igorio žodyno šis žodis buvo kategoriškai išbrauktas. Laimingi atvejai, kai „noriu“ ir „pareiga“ žodžiai sutapdavo, reikšdavo tik viena – kad Igorį tai domina, visais kitais atvejais galiojo tik žodis „noriu“. Jei pareiga buvo neišvengiama, Igoris paprasčiausiai dingdavo, pabėgdavo, ir jokia situacija nebūtų jo privertusi pasielgti kitaip.“[255] Jurga šiuo aspektu savo prigimtimi buvo labai toli nuo tėvo. Ne tik darbštumas, tikslo siekimas, bet ir begalinis pareigingumas, duoto žodžio svarba, ją pažinojusių žmonių liudijimu, buvę jos asmenybės bruožai. „Esu patologiškai disciplinuota. Tai perėmiau iš neapsakomai pareigingų senelių ir mamos“, – sako Jurga viename interviu.

[253] Ten pat.

[254] Juos režisierės vaikai Elena ir Adas Mackevičiai nuoširdžiai leido reprodukuoti šioje knygoje (žr. Nr. 1, 3).

[255] Ten pat.

Kita vertus, Jurgą su tėvu suartina interesų įvairovė ir užmojai. Ragauskaitė apibūdina Ivanovą kaip daugiaplanį žmogų: „O Igoris tikrai turėjo daug talentų: dar paauglystėje mestas iš vaikų meno mokyklos, staiga laimėjo tarptautinę Jawaharlalo Nehru premiją ir buvo „ant rankų“ nešte įneštas į Meno akademiją, greitojo čiuožimo meistras[256], dainininkas... Kažkodėl jį visą laiką supo jaunų žmonių palyda, kuriai buvo lyg ir koks pranašas, ir jam tai patikdavo.“[257] Ragauskaitė sako daug ko iš Ivanovo išmokusi: „Štai tada aš ir gavau pirmąją Igorio pamoką. Kai įprastu būdu pradėjau su juo kalbą apie spektaklio scenografiją, Igoris, klausydamasis mano samprotavimų, kurį laiką patylėjęs, pasakė, jog tai jam visiškai nesvarbu. Pradėjome aiškintis, ir aš supratau, kad jam svarbiausia tai, ką aiškintis su dailininkais iki šiol nemačiau reikalo, – spektaklio koncepcija. Tada prasidėjo tikrai įdomus pokalbis.“[258] Režisierė prisimena, kaip ją sužavėjo jo scenografija pirmajam jos režisuotam spektakliui Jevgenijaus Švarco „Šešėliui“: „Mane apstulbino šitas netikėtas estetinį pasigėrėjimą keliąs ir žavintis savo grakštumu scenovaizdis, atmosfera, kuria dvelkė šitas rafinuotas, drauge labai santūrus spektaklio įvaizdis.“[259] Režisierių Jaunimo teatre trūko, tad Ivanovas pats ėmėsi statyti Jeano Anouilh'aus „Žaną“. Nors Ragauskaitė nesitikėjo, spektaklis buvo baigtas laiku. „Protingas, intelektualus, jis skyrėsi savo skambėjimu iš visų spektaklių Lietuvoje. Jame tiems laikams labai įprastą emocionalumą pakeitė protas ir intelektas.“[260]

Janonytės frazėje „visa klasė sužinojo, kad jos tėvas rusas“ užkoduota dar viena Jurgą kankinusi problema. Ji ilgisi tėvo, kurio tarsi reikėtų ir gėdytis. M. K. Čiurlionio menų mokykloje, kaip ir daugumoje lietuvių mokyklų ar šeimų, rusas nebuvo pati prestižiškiausia tautybė. Esė „Melagystės mažos“ Jurga prisimena Josifą Brodskį, kuris viename autobio-

[256] Informacija nėra patikima, nes Jurgos mama teigia nieko apie tai negirdėjusi. Gali būti, kad Ivanovas gyrėsi, o rašančioji pernelyg jį išaukštino.

[257] Ten pat, p. 119.

[258] Ten pat, p. 113–114.

[259] Ten pat, p. 115.

[260] Ten pat, p. 119.

grafiniame rašinyje tvirtino, kad tikroji sąmonės istorija prasideda nuo pirmojo mūsų melo. Būsimasis Nobelio premijos laureatas prisipažino pirmą kartą sumelavęs septynerių, kai pildant bibliotekos skaitytojo anketą reikėjo pasakyti tautybę, – užuot pasakęs „žydas", bibliotekininkei sumurmėjo žodį „nežinau". „Savo pirmojo melo neprisimenu, – rašo Jurga, – bet įtariu, kad jis buvo gana panašus. Visada turėjau vargo dėl tėvavardžio, o ankstyvaisiais integravimosi į visuomenę metais – ir dėl pavardės. Dabar, kai kurių feminisčių džiaugsmui, mano pavardė, nors ir skamba tradiciškai, vis dėlto neatspindi priklausomybės nuo vieno iš dviejų moters gyvenimo vyrų, šiuo atveju – tėvo."[261] (Apie Jurgos pavardės keitimo aplinkybes bus rašoma V dalies poskyryje „Nebendramačiai gyvenimo matmenys".)

Jurgos troškimo turėti ryšį su tėvu nenuslopino jokios gyvenimo aplinkybės. „Egiptietiški faraono Echnatono bruožai primena mano tėvo jaunystės nuotraukas"[262], – rašo Jurga, 2001-aisiais keliaudama po Egiptą. Parsiveža šį tėvą primenantį suvenyrą. Rašytoja Juknaitė prisimena, kad jųdviejų pokalbyje apie tėvą prieš pat mirtį Jurga sakiusi, kad jam nusiuntusi laišką, kuriame parašiusi: „Tu kaltas, kad aš sergu." Mama klaususi, gal vis dėlto reikėtų pakviesti tėvą su ja atsisveikinti, bet Jurga atsisakė: „Visą gyvenimą nebuvau jam reikalinga, kodėl dabar turėčiau būti?" Kodėl tada parašė laišką? Betėvystės sindromą literatūriškai aprašiusi Audronė Urbonaitė sako: „Pagyti nuo to neįmanoma, visai, kokia didelė beužaugtum: senatvėje skauda taip pat, nė kiek nedyla tas skausmas, visai. Jisai kažkoks esmingas – tarsi kažkas, kas neturėjo teisės, išplėšė iš tavęs mėsos gabalą su krauju ir niekada niekada neatiduos, nes tos galios iš tėvo seniai atimtos. Jis prarado jas, nes tos galios duodamos trumpam laikui – draugauji su savo vaiku, arba palieki dukteriai tik begalinį liūdesį... pasmerki liūdėti visam gyvenimui, nes tik per šį gilų Tėvo, visagalio, neturėjimą mergaitė, paskui jauna mergina ir suaugusi moteris testuos pasaulį – visa, kas jame yra, tik per tą netekties jausmą, gilesnį už duobę. Ir visada manys, kad rei-

[261] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 283–284.

[262] Ten pat, p. 72.

kia gintis, net kai niekas nepuola, nes palaikyti nebuvo kam. Pagrindinio žmogaus NIEKADA jos gyvenime nebuvo."[263] Vanda Juknaitė, paklausta, kodėl, jos nuomone, Jurga rašė tą laišką, atsakė, kad jai yra įstrigusios į atmintį liūdnos Jurgos akys vaikystės nuotraukose. Ji sirgo, astma, dusulys, artėjančios mirties nuojauta, tėvo šalia nėra – tai neužmirštama. Ji tarsi maža mergaitė, tarsi tas sergantis vaikas šaukėsi jo visą gyvenimą. Niekas kitas negalėjęs užgydyti šios žaizdos. Visi jos ieškojimai buvę iš vidinės skausmo gelmės. Ir tas paskutinis laiškas buvo tėvo šaukimasis. Gali būti, kad tėvas to laiško negavo, gal pasikeitė jo adresas. Atsakymo Jurga nesulaukė.

Tačiau maldose Angelui Sargui 2005-aisiais ji nepamiršta ir tėvo: „Angele Sarge, / saugok ir mano tėvą Igorį, / kuris man niekad tėvu nebuvo, / atleisk jam šią jo nuodėmę, / bet primink apie mane kuo dažniau, / jei gali."[264]

Sankt Peterburgas (Leningradas) ankstyvojoje rašytojos kūryboje tampa antruoju svarbiausiu pasaulio miestu po Vilniaus. Romano *Mėnulio vaikai* pabaigoje veiksmas vyksta Leningrade. Gediminas pasakoja: „Pirmąsyk į Leningradą nuvažiavau su savo X b klase, auklėtojos vadovaujamas. Jau tada mane pribloškė, kad visas miestas, jo gatvės, aikštės, skverai, namai, tiltai, kanalai, pulsuojanti drėgme erdvė man nuostabiai gerai pažįstami. Pažįstami ne iš kokių filmų, knygų ar atvirukų, o taip – lyg daug sykių būčiau juos sapnavęs. Nors nei tada nemaniau, nei dabar netikiu, kad jau esu gyvenęs tame mieste – amžiaus pradžioje Aleksandro Bloko pavidalu."[265] Paaugliams iš Lietuvos atvykimas į Leningradą – ryškus konteksto pakeitimas. Tam tikra prasme jie demonstruoja provincialumą ir didybės maniją: negali nuslėpti ambicijų atrodyti čia kaip užsieniečiai. Gediminas prisimena: „Mūsų panos trainiojosi gatvėmis ir kaifavo skaičiuodamos, kiek sykių jas užkalbino negras, arabas ar girtas suomis. Bernai gėrė ir slankiojo po Ermitažą, vaidindami užsieniečius (tą panašumą

[263] Audronės Urbonaitės laiškas Jūratei Baranovai, 2014 04 12.

[264] Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 127.

[265] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 161.

turėjo suteikti tamsūs, kosmines sumas kainuojantys akiniai)."[266] Kadangi pasakojama būtuoju laiku, Gediminas jau distanciškas ir ironiškas: „Dabar, nors užmušk, negaliu suprast, kas tai per kaifas – vaidinti užsienietį?" Troškimas padaryti įspūdį nelieka nepastebėtas. Būtent Leningrade Gediminas patiria traumą – prabangiame „Astorijos" viešbutyje jį bando suvilioti ir išprievartauti kažkoks Frenkas iš Oksfordo. Jis prisiskambina auklėtojai, prašo pagalbos, bet auklėtoja tuo nepatiki – klasė išvyksta, palikdama jį likimo valiai. Galiausiai, klajodamas vienas po miestą, jis pajunta gailestį tam nelemtam Frenkui. Pats sau vienas galvoja: „Viskas beprasmiška ir jokios išeities. Velniava, gal tas Frenkas net neturėjo jokių piktų kėslų, o aš, pamatęs nepadorią fotografiją, ėmiau siautėti it senmergė, sausakimšame troleibuse netyčia gavusi per užpakalį."[267]

Užsuka Gediminas ir pas Leningrado hipsterius. Jurga, pasirodo, neblogai žinojo hipsterių traukos vietas. Kaip pastebi filosofas Gintautas Mažeikis, pagrindinė Lietuvos hipsterių bastymosi trajektorija buvo iš Kauno „Tulpės" kavinės į Vilniaus senamiestį – „Stiklius" ar „Žemaičių" restoraną, paskui į „Saigono" kavinę Leningrade, joje rindavosi *undergroundas*. Jurga *Mėnulio vaikuose* tiksliai nurodo kavinės vietą: „Pirmąsyk jį pamačiau „Saigone" <...>, tai tokia kavinė Nevskio ir Vladimirskajos sankryžoje, tikrojo jos pavadinimo tikriausiai niekas nė nežino."[268]

Gediminas įstringa hipsterių pasaulyje tarsi beorėje erdvėje. Atrodytų, situacija be išeities. Bet štai nelyg Sonia Marmeladova pasirodo Valiuša ir atpažįsta jame Aleksandrą Bloką: „Valiuša buvo tiesiog sukurta mylėti Aleksandrą Bloką ir vedžioti ekskursijas po jo muziejų. Ištisus mėnesius prasitryniau tuose mirusiuose mirusio žmogaus namuose, kur ir aš, ir Valia atrodėme lyg eksponatai."[269] Galiausiai pasakotoją ištinka susitapatinimo su Aleksandru Bloku sindromas: „Aš iš dalies sąmoningai, iš dalies žaisdamas, iš dalies nevalingai įsijaučiau į Aleksandro Bloko vaidmenį. Kažkaip pasiutusiai aiškiai pajutau, koks neapibrėžtas, neegzistuojantis

266 Ten pat, p. 161.

267 Ten pat, p. 168.

268 Ten pat, p. 98.

269 Ten pat, p. 171.

dalykas yra laikas, kai prieš mano akis per dvidešimt minučių po dvidešimt kartų per dieną praūždavo svetimas, nesuvokiamais saitais su manim susijusio žmogaus, gyvenimas."[270]

Rašytoja su laiku eksperimentuoja ir novelėje „Ar pas jus atėjo Naujieji Metai?" (*Pakalnučių metai*) keldama klausimą: kas būtų, jeigu Naujieji metai imtų ir niekada neateitų? Romane *Mėnulio vaikai* žaidžiama susitapatinimo su kitu asmeniu ir prisikėlimo galimybe. Pasakotojui kartais atrodydavo, kad jis pradeda atpažinti Bloko daiktus: „Balta krosnis, į kurią jis–aš paskutinėmis gyvenimo dienomis rėkdamas iš skausmo laidė buteliukus su vaistais, nukrėsdavo mane mirties šalčiu. Galutiniame tuščiame it vakuumas ekspozicijos kambaryje, žiūrėdamas į jo–savo pomirtinę kaukę po stikliniu gaubtu, jausdavau, kaip mano veidas tįsta, atsikiša skruostikauliai, nosis smailėja, ant jos ryškėja kuprelė, aplink akis ir lūpas susimeta ironiško kankinio raukšlelės ir mano stotas iš demoniško tampa mirtinai pavargusio Don Kichoto atvaizdu..."[271] Galiausiai Gediminas, ilgai žiūrėjęs į Bloko akis nuotraukoje, neatlaikė jo žvilgsnio: „Tas žvilgsnis smigo į mano akis it koks lobotomijos instrumentas, kiaurai vėrė galvą kaip dvi ilgos aštrios vinys. Išsigandau, kad liksiu čia amžiams jomis prikaltas, prikaustytas prie neregimos, tiesiog neegzistuojančios plokštumos. Aš jaučiausi lyg akis išdegęs (patikėk, tai ne skambi frazė, tikrai, atrodė, kad JO žvilgsnis išėdė man akiduobes kaip sieros rūgštis), puoliau laukan."[272] Ši Leningrado istorija galėtų būti ir atskira novelė. Ji – viena įtaigiausių romano vietų.

Kas pačiai rašytojai labiausiai įstrigo Leningrade? Jau vėlyvuoju savo kūrybos periodu prisimins – Dostojevskio ir Bloko pomirtinės kaukės: „Šios visą gyvenimą dramatiškų prieštaravimų draskytos, daug kentėjusios asmenybės baltose gipso atliejose veik kūdikiškai šypsojosi ir spinduliavo palaimingą ramybę. Nors galbūt toji ramybė palaiminga atrodo tik ant juodo aksomo, po muziejaus vitrinos stiklu."[273]

[270] Ten pat, p. 173.

[271] Ten pat, p. 173–174.

[272] Ten pat, p. 175.

[273] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 66.

Modernioji pasaulio literatūra

Ivanauskaitės romane *Mėnulio vaikai* pankė Vika, konstatavusi, kad gyvenime nėra kuo užsiimti ir kad čia galima mirti iš nuobodulio, vis dėlto nurodo galimą gelbėjimosi būdą: „Jei turi blatą ir sugebi gaut visokius Markesus, Heses, Borchesus – gali gelbėtis skaitymu. Nes čia nieko neparašo."[274] Frazė sugrąžina į sovietmečio realybę: geros knygos, kaip ir žali žirneliai – išskirtinis, ne visiems prieinamas deficitas. Tik nedaugeliui. Reikia „blato", t. y. pažinčių su asmenimis, turinčiais jų skirstymo privilegiją. Pasklidus žiniai, kad bus pardavinėjamos kai kurios knygos, prie knygynų nusidriekdavo eilės. Kartais – ir naktimis. Tą savo esė „Vienos vagystės istorija" prisimena ir Jurga. „Praėjusį kartą jau minėtais neatmenamais laikais deficitas buvo ne tik geri filmai, bet ir knygos. Nei Borgeso, nei Kafkos, nei Kerouaco, nei Cortázaro negalėjai tiesiog šiaip sau nusipirkti knygyne. Deficitiniai autoriai buvo parduodami tik pagal specialius sąrašus."[275] Todėl, juokauja rašytoja, anuomet pavogti kokį geidžiamą tomelį iš viešosios bibliotekos ar iš intelektualinių lobių neverto subjekto lentynos buvo laikoma ne piktinančiu prasižengimu, bet pačia tikriausia dorybe. Ar rašytoja yra nugvelbusi kokį trokštamos knygos egzempliorių? Ne, nėra. Esė apie tai, kaip ji išviliojo rusvaplaukį, akiniuotą, elegantišką, be galo panašų į Johną Lennoną juokingą nykštuką iš Vilniuje tuo metu labai populiarios vaikų kavinės „Nykštukas" lango.

Nuo knygų stygiaus gelbėjo bibliotekos. Formavosi tam tikras bibliotekinis gyvenimo būdas. Franzo Kafkos *Procesą* šio teksto autorė pirmajame studijų kurse skaitė tuometės Respublikinės (dabar Nacionalinė Martyno Mažvydo) bibliotekos skaitykloje – kai priėjo jos eilė. Laukė kokį mėnesį. Kafkos tuo metu kitur buvo neįmanoma gauti, nebent lenkišką vertimą socialistinių šalių knygyne „Draugystė". Kai kurie Ivanauskaitės romanų herojai skaito Kafkos *Procesą*. O Agnija studijuoja Hermanno Hesse's *Stepių vilką*. Magiškasis teatras – Stepių vilko įvaizdis. Amritsaro

[274] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 227.

[275] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 273.

turgus Olandijoje jai primena magiškąjį teatrą, o policijos nuovada – Kafkos *Proceso* koridorių labirintus. „Nežinau, ar kiekviena su nusikaltimu ir bausme susijusi vieta būtinai turi priminti Kafkos „Procesą", bet ši buvo kaip tik tokia: koridorių labirintas, begalė durų ir pergąsdinti, pasieniais suramstyti abiejų lyčių ir visokiausių rasių jozefai k."[276]

Argentinos rašytojo Jorge's Luiso Borgeso knygos sovietmečiu taip pat nesimėtė ant knygynų prekystalių. Bet 1982 metais pasirodė rinktinė *Lotynų Amerikos novelės*, kurioje buvo publikuojamos trys Valdo Petrausko verstos Borgeso („Babelio biblioteka", „Loterija Babilone", „Pietūs") ir dvi Gabrielio Garcíos Márquezo („Mūsų miestelyje vagių nėra", „Labai senas žmogus dideliausiais sparnais") novelės. Pirmoji Borgeso novelių knyga *Fikcijos*, versta Valdo Petrausko, Tomo Venclovos, Stasio Goštauto ir kt., pasirodo tik 2001 metais. Ji guli Jurgos knygų lentynoje. Tikėtina, kad atskiros „fikcijos" buvo publikuojamos žurnaluose. Kaip sovietmečiu buvo įmanoma skaityti Borgesą, jei jo nebuvo lietuviškai? Šio teksto autorė prisimena, kad skaitė rusiškai. Bet kuriuo atveju, Borgeso pavardė šmėkščioja ne tik Ivanauskaitės, bet ir Gavelio literatūrinėje visatoje.[277]

Knygų skaitytojai romane *Agnijos magija* panašūs į paslaptingo sąmokslo dalyvius. Magijos mokytoja Vilija pasakoja Agnijai, kad tuo metu, kai religija buvo vadinama opijumi liaudžiai (suprask, sovietiniais laikais, kuriuos jau minėtoje 2003-iaisiais rašytoje esė Jurga vadina „neatmenamais"), ieškodama reikiamos informacijos ji turėdavo griebtis visokiausių gudrybių. Į bukinistų knygynus eidavo su juodu paslaptingai ant veido nuleistu vualiu, kartais ten pavykdavo rasti senų tekstų, per stebuklą ar Dievo malonę išvengusių cenzūros tinklų. „Palengva aš ėmiau pažinti panašius į mane, slaptuosius sielų sankalbininkus. Knygas mes taip pat vadindavome slaptažodžiais: Avis Hermetis, tai yra slaptųjų žinių paukščiu, Mutus Lyber ar Lapis Invisibilitatis..."[278]

Nebylioji knyga, nematomasis akmuo – viskas labai arti ne tik alchemijos, bet ir Borgeso. „Netrukus knygos jau ateidavo pačios. Tereikėdavo tik

[276] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 313.

[277] Audicka A., „Ričardas Gavelis ir Jorge Luisas Borgesas", *Metai*, 2012, Nr. 10, p. 102–107.

[278] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 173.

man panorėti! Atsirasdavo tokios, kurių turėti net nesapnavau, baisiausiai mane nustebindamos“[279], – sako Vilija, ir tai labai primena tai, kas nutinka Borgeso apsakymo „Smėlio knyga“ veikėjui. Be to, Jurga akivaizdžiai žavėjosi ir absurdo literatūros klasika – Samuelis Beckettas pasitinka pirmosios *Pakalnučių metai* novelės pavadinimu – „Kada ateis Godo?“

Ivanauskaitės herojai neužsuka į bibliotekas, bet pati Jurga keliaudama sėdi bibliotekose, gilinasi į Rytų kultūrą. Dar iki kelionės knygų stygių jai, ko gero, kompensuodavo šeimos biblioteka. Ją kaupė senelis, jam, žinoma, padėjo ir Jurgos mama. Knygų turbūt gaudavo ir iš draugų. Jurga skaitė. Daug ir nuolat. Ji viena iš XX amžiaus lietuvių rašytojų erudičių. Skaitė tą pasaulinę literatūrą, kurią galima būtų pavadinti intelektualiąja. Tą rodo ir jos herojų skaitoma lektūra.

Jurgos knygų spintoje knygos buvo tvarkingai suskirstytos į tris dalis: dešinėje – modernioji literatūra, filosofijos ir religijos knygos, ne tik Šventasis Raštas, bet ir Koranas, kabalistikos pradmenys, kairėje – poezija ir psichologinė literatūra, o per vidurį, pačioje garbingiausioje vietoje – budistinė literatūra.

Kalbėdamasi su Donaldu Kajoku Jurga sakė, kad jos literatūriniai autoritetai, susiformavę ankstyvoje jaunystėje, nesikeitė, daugiau niekas nebepadarė tokio įspūdžio kaip Fiodoras Dostojevskis, Thomas Mannas, Vladimiras Nabokovas, Márquezas, Albert'as Camus, Oskaras Milašius ir Rilke. Didžiausias paskutiniųjų metų atradimas jai buvęs Marlen Haushofer *Siena*. Žavėjosi rašančiomis moterimis – Virginia Woolf, Elfriede Jelinek, taip pat krikščionių mistikėm Hildegard von Bingen ir Simone Weil. Įkvėpimo jai visada teikę Czesławas Miłoszas, Brodskis, Thomas Mertonas.

Rašytojas neprivalo būti geru skaitytoju, jis gali kuo puikiausiai atskleisti pasaulio paslaptį sekdamas savo patyrimu, agrarinė lietuvių kultūra buvo suformavusi tvirtą tokio rašytojo modelį. Nebūtina sėdėti užsivertus įvairiausia lektūra ir intelektualiam rašytojui – miesto ironikui, bet šį tą išmanyti apie pasaulinę kultūrą ir literatūrą vis dėlto reikia, kad galėtum

[279] Ten pat, p. 173.

perkelti žmonijos intelektualiąją patirtį į nematomus kūrinio sluoksnius. Kažkas panašaus į tai – vieną sakau, o du mintyje. Kitaip negimsta miesto literatūra. Literatūra, kaip ir bet kuris kitas menas, gali kurti prasmės sluoksnius, Aristotelis tai laikė esminiu žmogaus ir gyvūno skirtumu – protą turinčios sielos veikla. Toks buvo Jurgos pasirinktas kūrybos kelias. Ji yra viena ryškiausių XX amžiaus antrosios pusės lietuvių intelektualiosios prozos kūrėjų.

Kairėje knygų spintos pusėje, skirtoje poezijai, randu 1991 06 06 poeto Aido Marčėno jai dovanotą savo knygą *Dulkės* su įrašu: „Mielai Jurgai, šauniai bei drąsiai moteriai ir, deja, geriausiai lietuvių rašytojai.“

Modernioji lietuvių poezija

Jurgos jaunieji herojai kartais arogantiškai sako, kad lietuvių autoriai nesugeba nieko įdomaus parašyti. Tiesa, kai kuriuos jie vis dėlto pastebi. *Mėnulio vaikų* personažai, šalia daugybės užsienio rašytojų pavardžių, mini ir lietuvių rašytojus – Saulių Tomą Kondrotą, Sigitą Gedą, Antaną A. Jonyną. Anita prieš užmigdama beda pirštą į eilėraščių rinkinį, pataiko ant Vinco Mykolaičio-Putino „Somnambulo“: „Ir paliko mane vieną / Šitą klaikią mėnesieną / Ant šio plataus ir lygaus kelio / Su neramia širdim, / Blaiviu protu / Ir neįspėto somnambulo / Neištartu vardu.“[280] Anita apsiverkia. Neaišku, ar dėl eilėraščio grožio, ar dėl to, kad pati susitapatino su somnambulu. Visgi *Mėnulio vaikuose* daugiausia Aleksandro Bloko citatų. Kituose Ivanauskaitės kūriniuose eilėraščiai nebecituojami.

Agnijos magijoje pagrindinės veikėjos požiūris į poeziją daugiau ironiškas ir diagnostinis: poezija neatsiejama nuo alkoholio. Agnija pasakoja apie savo meilužius. „Vienas tuometinis mano vilniškis meilužis, sentimentalus egoistas, svajingai merdėjo nuo alkoholizmo ir net mūsų pasiglamonėjimai teprilygo du ar tris kartus per naktį užeinantiems chroniš-

[280] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 68.

kos agonijos priepuoliams. Nepaisant to, jis rašė beveik genialius eilėraščius. Kada ir kur jis sukdavo lizdus, iš kurių išskrisdavo nuostabūs žodžiai, net aš negalėjau suvokti. Antrasis, pas kurį aš bėgdavau nuo pirmojo, gėrė nė kiek ne mažiau, rašė ne prasčiau ir, nors buvo imperatoriškai egocentriškas, jautė man globėjiškus jausmus, vis kartodamas, esą primenu kaži kada jo paliktą dukterį. Kartkartėmis sprukdama nuo abiejų susitikdavau savo tėvą, atspėjote, girtą, šnabždantį japoniškus trieilius kokiai apdujusiai šešiolikmetei į rožinę ir kvepiančią ausį."[281]

Mokydamasi M. K. Čiurlionio menų mokykloje Jurga kuria litografijas Sigito Gedos eilėraščių motyvais. Baigdama mokyklą diplominio darbo tema pasirenka Eduardo Mieželaičio eilėraščius.

1988 metais Jurga iliustruoja Tomo Arūno Rudoko eilėraščių knygelę *Žūt būt*. Iliustracijose kartojasi vienas motyvas: dviejų asmenų artimumas. Jie arba suaugę galvomis, nelyg Siamo dvyniai su vienu kaklu, arba žvelgia vienas į kitą. Abu juos jungia iš galvų augantys augalai, lyg bendrų minčių lapija. Rudoko lyrinio herojaus intonacijos revoliucingos: „Bobute! / Ko tu / piktai kudakuoji ir koščioji, / pajutus / Rudoko / būdą / majakovskišką?!"[282] Poetas kalba pankų vardu ir Hamleto klausimą perkeičia į: pūti ar nebūti? Eilėraštis „Undinės gundymas" skirtas J. I. – tikėtina, kad pačiai Jurgai. Lyrinis herojus kreipiasi į menamą undinę, mėgindamas apsaugoti nuo juodojo angelo (suprask, mirties) šešėlio: „Vėl naktis išaugo lyg mistiškas augalas... / Žiedlapių dangumi atskrido juodas angelas. <...> Neklausyk jo, neklausyk juodo angelo"[283], – tarsi priesaką tris kartus pakartoja poetas.

Dar prieš didžiąsias savo keliones, 1989 metais, Jurga su Sovietų Sąjungos jaunųjų rašytojų grupe vyksta į Kiniją. Apie tai parašo esė „Viešbučių spindesys ir skurdas". Rašo žaismingu, ironišku, puikiu eseistiniu stiliumi. Atskleidžia visą situacijos, kurią patyrė Šanchajaus viešbutyje, komizmą. Prisipažįsta, kad ruošdamasi kelionei mokėsi iš Tomo Venclovos, cituoja

---

281 Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 68–69.

282 Rudokas T. A., *Žūt būt*: eilėraščiai, Vilnius: Vaga, 1988, p. 8.

283 Ten pat, p. 23.

jo eilėraštį: „Honkongo turguj pirktas žadintuvas / Sučirškia prieš septintą. Jo dyglys / Įbrėžia sąmonėj žodžius „Į stotį". / Jau dvi savaitės už langų šalis, / Kurioj vis vien tarsies nebuvęs."[284]

Ruošdamasi į Tibetą, Jurga rašo Tomui Venclovai, tariasi su juo, kaip geriausia tai padaryti – jis jau yra Tibete buvęs. Pasirenka jo nurodytą kelią. *Prarastoje Pažadėtojoje žemėje*, apžvelgdama Lhasos slėnio panoramą, ji tyliai sau deklamuoja Venclovos eilėraštį: „Negyvenami skliautai srovena / virš praradusios tikslą celės. / Vienuolyno skeletui nirvaną / pavaduoja akmuo ir smėlis."[285] Medituodama Tibeto peizažą, vėl prisimena poeto eiles: „Debesiai tarsi freskos šukėti, / net ir uolos atrodo netvarios, / ir beveik gali patikėti, / kad pasibaigė karas."[286]

Rengdama interviu knygą *Švelnūs tardymai*, Jurga kalbina ir Tomą Venclovą. Prisimena, kad jo vardą girdėdavusi nuo vaikystės: „Kai mano paaugliškos nuotaikos tapo kiek maištingesnės, senelis kartą net yra pasakęs – „susilauksi Tomuko likimo", mat šis tuomet jau buvo garsus disidentas."[287] Jurgos klausimai tame interviu atskleidžia ir jos požiūrį į poeziją. Ji mini Miłoszą, kuris ne kartą sakęs, kad šiais laikais poezijoje daugelis žmonių randa paguodos, kurios jau nebeįstengia suteikti religija – tai, kas nebegali būti išreikšta teologijos kalba, vis dar įmanoma perteikti poezijos forma. Kita vertus, ji domisi, ar įmanoma išversti eilėraštį. Prisimena neseniai matytą filmą „Pasiklydę vertime", kuris sukėlė jai abejonių. Baigdama pokalbį, Jurga sako, kad neišvengiamas yra klausimas apie meilę – ar Venclova yra parašęs meilės eilėraščių ir ką jis galvoja apie Brodskio frazę, kad „meilė yra didesnė už tą, kuris myli".[288] Venclova pripažįsta Brodskio teisybę, bet priduria, kad meilė yra didesnė ir už tą, kuris yra mylimas.

Rusų poeto, emigravusio į Vakarus ir palaidoto Venecijos saloje San Mikelėje Josifo Brodskio, rašytoja necituoja, bet seka jo pėdsakais *Kelionių alchemijoje*. Brodskis lydi rašytoją visą tą laiką, jis nuolat sugrįžta į

[284] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 162.

[285] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 527.

[286] Ten pat, p. 529.

[287] Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 275.

[288] Ten pat, p. 288.

įvairias esė. Ivanauskaitė rašo, kad jai malonu galvoti apie paslaptingą ir stiprią jėgą, kuria Venecija pritraukia ją jau antrą vasarį iš eilės: „Brodskis čia praleido septyniolika žiemų. Neketinu savęs lyginti su poetu, bet fatališka miesto trauka, kuri veikia nepaisydama žmogaus valios, tarsi apeidama ją, nustumdama į šalį ir virsdama likimu, yra ta pati.“[289] Sako, kad Brodskio knygą *Fondamenta degli Incurabili* ji išstudijavusi kaip Bibliją, cituoja jo mintį, kad Venecija žudo savimylą, nes „joks egoistas, teisus ar neteisus, nesugebės ilgai blizgėti šiose porceliano dekoracijose prie vandens, nes jos nustelbia bet kokią vaidybą“[290]. Rašo, kad jau yra išgyvenusi tą keistą beveik budistinę patirtį, kai blunka asmeninė individualybė, ir norinti dar sykį tai pajusti. Jurgos knygų lentynose yra didžioji Brodskio interviu knyga.

Atsiminimų, pokalbių ir laiškų knygoje *Jurga* solidarumą jai, kaip rašytojai ir kaip žmogui, išsako poetai – Dovilė Zelčiūtė, Vytautas Rubavičius, Donaldas Kajokas, Kęstutis Navakas, Vytautas Bložė. Tapęs kultūros savaitraščio „Šiaurės Atėnai“ redaktoriumi, Sigitas Parulskis užrašo tris interviu su jam įdomiomis rašančiomis moterimis. Pirmoji jų – Jurga.

Sigitas Geda 2007 metų vasario 17 dieną dienoraštyje rašo: „LNK pranešė apie Jurgos I. mirtį. Parodė ir ją pačią. Viktorija D. pasakė kelis gražius sakinius, maždaug – „Visi ten būsim, tik retam iš ten teks ką nors pasakyti.“ Jurga pasakė... „Sarkoma.“ Dar neseniai – prieš mėnesį ar du – atrodė, kad jai pavyko ar pavyks tą klastingą ligą įveikti. Deja. Visi mirsim, bet jinai dar galėjo pagyventi. Nesulaukė nė penkiasdešimties. Paskutinį kartą pasikalbėjome lėktuve iš Geteborgo į Kopenhagą. Tokia ir liks atmintyje – jau skausmą malšinančių tablečių nugelsvintu veidu. Labai džiaugėsi, kai pilotas leido „pavairuoti“ lėktuvą, t. y. prisiliesti prie šturvalo. Sakė, kad tai buvusi jos gyvenimo svajonė... Tiesą sakant, veržlesnė, dinamiškesnė nei daugelis. Dabar jau viskas. Buvo gimusi 1961 metų lapkričio 14 dieną. Pirmą sykį atėjo pas mus bene 1984 metais su Julium K.“ Geda mini ir Jurgos iliustracijas poemai „Strazdas“: „Toks

---

[289] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 73.

[290] Ten pat, p. 73.

psichodelinis variantas – 1 egz. Neišleistas iki šiol. Turėčiau jai gražiai padėkoti.“[291]

Poetas padėkojo, nes jos nepamiršo. Praėjus porai mėnesių po Jurgos mirties, 2007 metų balandžio 14 dieną Geda pro langą stebi varnėnus. Dienoraštyje užrašo: „Baisingai juodi, geltonais nagais. Matyt, kad neseniai iš kelionės... Čerškia, lekioja. Kaži kokie ne šio pasaulio. Kaip 1983-iųjų J. I. iliustracijose „Strazdui“[292].

Jurgos prisiminimas kirba Gedos sąmonės paribiuose. Jau prieš mirtį, prislėgtas asmeninio gyvenimo dramų ir teismų peripetijų, jį aplankiusiai žurnalistei kaip vieną įsimintiniausių savo gyvenimo įvykių pamini tas Jurgos iliustracijas. Žurnalistė Erika Baronaitė rašo: „Poetas pasidžiaugė dar vienu meno kūriniu – Jurgos Ivanauskaitės diplominiu (kursiniu – *J. B.*) darbu. Jis parodė šviesaus atminimo rašytojos ranka surašytą ir iliustruotą poemą „Strazdas“. Šį rankraštį S. Geda parodė vienai leidyklai, bet ši atsisakė leisti, nes tokią knygą esą sudėtinga būtų išspausdinti.“[293]

Poetas Aidas Marčėnas tuo metu, kai Jurga pradėjo kurti, buvo dar jaunas, todėl negalėjo pakliūti jos herojų akiratin. Tačiau pačios rašytojos akiratin pakliuvo. Kažkaip jie susitinka.

Marčėnas savo poezijoje ir eseistikoje nuolatos mezga poetinį dialogą su mirusiaisiais, su savo iškeliavusiais draugais. Šie poetiniai dialogai kuria jaukią žmogiškos šilumos cirkuliacijos sistemą. Vienas jos taškų – eilėraštis, palydintis išeinančią Jurgą, parašytas kelias dienas prieš jos mirtį. Poeto lyrinis subjektas puikiai suvokia, kad, nepaisant viešos erzelynės, mirštančiajai tenka išeiti vienai. Todėl solidariai padrąsina ir ištiesia ranką, padeda žengti pro numanomus amžinybės vartus: „Todėl keliaukim drąsiai nusiteikę, / kad jei nėra ten vartų, tai nereikia, / bet jei yra tie vartai, tai vartus / atkels, pašluos ir pasitiks prie vartų.“ O ką – jei nepasitiks? Nesvarbu: „Nes mes kietai gyvenom vieną kartą / kaip du kartus, kaip keturis kartus.“ [294]

[291] Geda S., „Priraišioti vieversiai (11)“, *Šiaurės Atėnai*, 2009 04 17, p. 5.

[292] Geda S., „Skruzdėlė ir vertikalė (13)“, *Šiaurės Atėnai*, 2009 07 31, p. 5.

[293] Baronaitė E., „Poetas jautėsi tikrovės įkaitu“, *Lietuvos rytas*, priedas *Mūzų malūnas*, 2008 12 15, p. 15.

[294] Marčėnas A., *Šokiai*: poezija ir eilėraščiai, Vilnius: LRS leidykla, 2008, p. 72.

Jurga į literatūrą ateina kaip poetė. Ir išeina kaip poetė – 2007 metais išleidžia poezijos knygą *Odė džiaugsmui*.

Intelektualioji lietuvių proza: Kondrotas ir Gavelis

1977 metais pasirodo Sauliaus Tomo Kondroto pirmoji novelių knyga *Pasaulis be ribų*. Knyga mažytė – dešimt trumpučių novelių („Senas namas", „Ko mes niekada nenorėtume", „Rūke mano siela", „Netekėsiu už Jūsų, Antanai", „Vėjas", „Ponas Marženovičius", „Kaolinas", „Rytas išaušo", „Laiminga pabaiga", „Facelija").

Jurgai tuomet buvo šešiolika, ji dar mokėsi mokykloje. Po dvidešimt aštuonerių metų ji prisimins: „Pirmoji Sauliaus Tomo Kondroto knyga *Pasaulis be ribų* kadaise man padarė milžinišką, tiesiog sukrečiantį įspūdį. S. T. K. man net ėmė atrodyti ne žmogus, o pusdievis. Įkvėpta jo novelių puoliau piešti joms iliustracijas ir iki šiol pamenu tą vėjuotą, lietingą dieną, kai su piešinių pluoštu gerą valandą laukiau garbinamo rašytojo ant Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos laiptų. Tačiau jis taip ir nepasirodė."[295]

Autorė, ieškodama šiai knygai vaizdinės medžiagos, paklausė Kondroto, ar jis ką nors žinąs apie tas Jurgos iliustracijas. Rašytojas atsakė, kad niekada jų nėra matęs ir apskritai abejojąs, ar tokios egzistuoja – juk tada, kai pasirodė *Pasaulis be ribų*, Jurga dar buvo vaikas, net nesimokė tuometiniame Dailės institute. Bendravęs su ja daug vėliau Frankfurto knygų mugėje.

Iliustracijas, nors jau praėjo trisdešimt septyneri metai, vis dėlto pavyko rasti M. K. Čiurlionio menų mokyklos archyve. Kelios – skirtos novelėms „Vėjas", „Senas namas", „Rūke mano siela" – reprodukuojamos šioje knygoje.

Šio teksto autorei pirmoji skaityta S. T. Kondroto knyga *Žalčio žvilgsnis* taip pat padarė milžinišką įspūdį. Nusipirkusi ją knygyne, ėmė skaityti

---

[295] Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 151.

laukdama troleibuso. Kol neperskaitė, nepakilo nuo suoliuko. Tačiau matydama jį VU Istorijos fakultete (jis studijavo tą pačią specialybę – psichologiją-filosofiją kartu su Audroniu Raguočiu, Liutauru Degėsiu, Nijole Petkevičiūte) labai nesižavėjo: erzino jo arogancija, kažkoks vidinis pasipūtimas. Tik daug vėliau suprato, kad tai buvo jo vidinės pasaulėjautos išraiška. Tą vidinę skeptinę jauseną (net kalbos intonacijas) buvo galima įžvelgti ir Kondroto bendrakursio bei bičiulio filosofo Audronio Raguočio laikysenoje, ją Aidas Marčėnas įvardija „stojišku cinizmu“[296]. Tačiau būtent ši vidinė nepriklausomybė sudarė integralią S. T. Kondroto, kaip rašytojo, kaip, beje, ir Raguočio, kaip filosofo, mito dalį.

Po dvidešimt aštuonerių metų rengdama knygą *Švelnūs tardymai* Jurga nusprendžia parašyti Kondrotui laišką, bet nelabai tikisi sulaukti atsakymo. Savo nuostabai – sulaukia. Ji jau nebėra ta niekam nežinoma rašytoją adoruojanti moksleivė, neviltingai trypčiojanti ant bibliotekos laiptų.

Su Kondrotu Jurga susirašinėja elektroniniu paštu. Kalbėtis nėra lengva: kad ir ko paklausia, Kondrotas vis nukerta savo skepsiu, vis moko ją vengti stereotipų. Netyčia suformuluoja klausimą, paminėdama jo „literatūrinį kelią“, jis iš karto atmeta: „Literatūrinis kelias – stereotipas. <...> Aš niekad nežengiau literatūriniu keliu, kaip ir jokiu kitu.“[297] Kondrotas nuolatos pabrėžia, kad nenori būti klasifikuojamas, kad su jokiomis žmonių grupėmis niekada neturėjęs nieko bendra, nes vienijimosi instinktas jam tiesiog atgrasus: „Draugai buvo hipiai su ilgais plaukais, bet aš nusiskutau galvą, kad hipiai neturėtų jokių iliuzijų, jog jiems priklausau. Aš niekam nepriklausiau, bet buvau su draugais. Tam amžiuj tai buvo įmanoma.“[298] Kodėl iš Lietuvos jis patraukęs būtent į Kaliforniją? „Renkantis gyvenimo vietą, ne paskutinį vaidmenį vaidina klimatas. Šaltis ir dargana žmogų žemina“[299], – sako rašytojas, tarsi teigdamas, kad iš tiesų gyvenime yra

---

[296] Marčėnas A., *Sakiniai: menkoji eseistika, 2010–2012,* Vilnius: LRS leidykla, 2013, p. 72.

[297] Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 154.

[298] Ten pat, p. 158.

[299] Ten pat, p. 159.

daug įdomesnių užsiėmimų nei rašymas ir kad jam net neįdomu kalbėti apie kažkokias rašytojų misijas, jo nejaudina kažkokia menama literatūrinė šlovė. Tačiau Jurgos energija, nuoširdumas, jo stereotipiškai vadinamo „gyvenimo kelio" išmanymas pamažu rašytoją nuginkluoja. Baimių galiausiai prisipažįsta turintis nemažai: „Niekad nemaniau, kad ateis toks laikas, kai bijosiu vienatvės. Dabar labai bijau", – sako Kondrotas, taip emociškai susivienydamas ir su Jurga, ir su visa likusia vienatvės bijančia žmonija.

Iš Jurgos formuluojamų klausimų galima spėti, kas jai Kondroto kūryboje buvo taip įsimintina ir kuo ji, gal net nejučia, galėjo sekti. Archetipiškai Jurgos jausenoms tikrai buvo artimas pats Kondroto novelių knygos pavadinimas – *Pasaulis be ribų* – siūlantis naują metafizinę erdvės ir laiko koncepciją. Nematomi, nekasdieniai realybės lygmenys kartojosi nelyg refrenas visoje Jurgos kūryboje. „Jūratė Sprindytė Jus vadina „mįslingiausiu lietuvių rašytoju". Iš tiesų, skaitant Jūsų kūrinius, neretai pajunti metafizikos dvelksmą, tarsi tai būtų kokio mistiko tekstas"[300], – sako Jurga Kondrotui.

Kondroto novelių intriga sukasi apie netikėtą perėjimą iš akivaizdžios realybės į neapčiuopiamą, tarsi realybė būtų išsinėrusi pati iš savęs. Perėjimas labai subtilus, ankstesni įvykiai jo neprognozuoja – taip sustiprinamas netikėtumo efektas. Rašytojas ilgai su visomis įsimenančiomis smulkmenomis tapo tikrovės vaizdą, o po to viskas staiga ima ir apsiverčia. Novelėje „Rūke mano siela" pasakotojas prisimena, kaip jis sėdi Odesoje ant suolelio, prie kažkokio paviljono. „Po drėgną, asfaltuotą aikštę priešais aerouosto pastatą slampinėjo benamiai šunys, uostinėdami visokius popierius, cigarečių pakelius, bene ras kokio maisto. Nebuvo jokio vėjo, absoliuti rudeniška ramybė, tik staiga pro medžius kitoje aikštės pusėje išvydau didelius, baltus, tarytum iš vidaus nušviestus liežuvius, vos pastebimai slenkančius iš rytų, nuo jūros pusės. Jie šliaužė, apgaubdami viską, kas tik pasitaikė kelyje: miesto pašvaistę tolumoj, juodus pastatų siluetus, medžius ir žolę."[301] Pasakoto-

[300] Ten pat, p. 157.

[301] Kondrotas S. T., *Pasaulis be ribų*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 24–25.

jas pajuto, kad būtent šią akimirką jo kūnas ir žvilgsnis gali atgimti kitame žmoguje ir kad niekas pasaulyje nebegalės jų atskirti. Galimo asmenybės susidvejinimo motyvas akivaizdus ir ankstyvojoje Jurgos novelėje „Kada ateis Godo?“ (*Pakalnučių metai*), tik Jurgos novelėje daugiau išdaigos – daugiau magritiško siurrealizmo. Kondroto novelėje pasakojimo tėkmė vėl tarsi sugrįžta į įprastą vagą – pasakojama apie pažįstamą Luką Galkį, kuris norėjęs parašyti vieną gerą apsakymą apie mirtį, bet žuvo autoavarijoje per rūką. Mirtis – ir Jurgos kūrybos nuolatinis leitmotyvas. Ją turėjo žavėti šios Kondroto novelės pasakotojo apmąstymai: „Aš niekaip nepajėgiau suvokti žmogaus išnykimo. Tas „nėra“ man būdavo paslaptingas ir nesuprantamas. Juk neseniai buvo, tai kaip gali jau nebebūti? Viskas, visi daiktai ir pasaulis likdavo koks buvęs, o to žmogaus jau nėra <...>. Bandydavau įsivaizduoti, kaip turėčiau jaustis negyvas, bet nieko panašaus tikrai nebuvau patyręs, ir todėl mirtis man atrodė dar nesuprantamesnė.“[302]

„Jūsų prozoje daug „sapniškų“ būsenų“[303], – pereina Jurga prie sau įdomios temos minėtame interviu. Klausia, ar jam svarbūs sapnai, ar įdomi psichoanalizė. Psichoanalizė, žinoma, Kondrotui neįdomi, o sapnai nerūpi. Labiau mėgstąs sapnuoti pats, nors sapnuojąs dažniausiai košmarus, paskui pusdienį negalįs atsigauti. Todėl sapnų neanalizuoja, o stengiasi kuo greičiau užmiršti.

Tokiu košmarišku sapnu galėtų būti ir paskutinė rinkinio novelė „Facelija“. Joje pasakotojas pasigiria nusipirkęs motociklą, labai detaliai, vyriškai aprašo visus jo parametrus. Kam ši informacija? Labai greitai paaiškėja kam. Staiga jis nelyg Alisa savo stebuklų šalyje sumažėja iki dujų molekulės dydžio ir jį įsiurbia jo paties motociklo variklis. Patekęs į karbiuratorių, ima samprotauti apie begalinę visatą, žmogaus menkumą ir didybę joje. Prisimena Pascalį, gailisi neturėjęs vaikų ir žmonos, kurie visą gyvenimą spėliotų, kur dingo jų vyras ir tėvas. Galiausiai atsiduria cilindro degimo kameroje. Jam lūžta kojos, šonkauliai. Skausmingai vaitoja supratęs, kad atsidūrė duslintuve. O ištrūkusį iš šio techninio

---

302 Ten pat, p. 31.

303 Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 157.

pragaro jį staiga vėl kaip oro dalelę įkvepia praeivis – ir prasideda naujos pragaro kančios.

Tokius žaismingus, bet apokalipse dvelkiančius apvertimus ankstyvojoje prozoje labai mėgo Jurga. Novelėje „Pakalnučių metai" pro gyvus kūnus lemtingai ir žudančiai prasikala pakalnutės. Paslaptingas skystis, surastas jūroje, staiga paverčia gyvųjų kūnus degia medžiaga – visi pradeda degti, žinodami, kaip ir Kondroto novelėse, kad išsigelbėjimo nėra. Kad neįmanoma išlįsti iš paslaptingos kūną tirpinančios raudonos suknelės, žino ir novelės „Raudona suknelė" pasakotoja. Ankstyvosios Jurgos Ivanauskaitės novelės dar turi siurrealistinio magritiško žaismingumo, bet apokaliptinės intonacijos ir apvertimai akivaizdžiai atėję iš Kondroto kūrybos magiškojo realizmo.

Tikėtina, kad ir Kondrotui, ir Ivanauskaitei darė įtaką Lotynų Amerikos literatūra. Stasys Goštautas, ilgai gyvenęs Kolumbijoje, atpažįsta šiuos ženklus: „Jurgos atveju aiškiai matyti Lotynų Amerikos įtaka, ypač Julio Cortázaro, kurio *Rayuela*, arba *Žaidžiame klases*, yra *Placebo* romano struktūros pamatas. („Ji mėgdavo šokinėti nuo vieno bokšto prie kito, kaip ir vaikystėje, žaidžiant „klases", kai ant vienos kojos straksėdavo per kreida nubrėžtą piešinį iš septynių kvadratų: kas į tolimiausią iš jų numes akmenėlį, nušuoliuos jo pasiimti ir sugrįš nepraradęs pusiausvyros, tas laimės.")."[304]

Viename iš interviu Jurga kalba labai kondrotiškai: „Aš niekad nelaikiau savęs rašytoja ir dabar susierzinu, kai kas nors taip pagarbiai mane tituluoja. Rašyti pradėjau ir rašiau tik todėl, kad pati sau patvirtinčiau ir kitiems praneščiau: nei pasaulis, nei žmogus neturi ribų; „tikrovė", kurią sau susikūrėme, tėra tik vienas iš begalybės Tikrovės aspektų; žmogus dažniausiai gyvena kaip kalinys, o visi jo bandymai ištrūkti tėra tik dar stipresnis kalėjimo sienų sutvirtinimas."[305]

Kondrotas išvyksta į saulėtą Kaliforniją. „Geriausio Lietuvos prozinin-

[304] Goštautas S., „Užrašai iš Vilniaus. Jurga Ivanauskaitė", *XXI amžius*, priedas *Visuomenės gyvenimo analizė ir komentarai*, 2007 04 13.

[305] Ivanauskaitė J., „Rytai–Vakarai meditacijų tyloje", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 43.

ko" vietą užima Ričardas Gavelis. Gavelis taip pat vartoja sapno simboliką ir įvairiausius galimus realybės apvertimus[306].

Ivanauskaitę ir Gavelį skiria daugybė dalykų – ir lytis (moteris), ir išsilavinimas (dailė / fizika), ir pasirinktos temos, ir rašymo stilius, ir koloritas, ir braižas. Net jų pasaulėžiūros skiriasi. Gavelį užtekstiniame lygmenyje labiausiai domino galima galia, literatūroje jis numanomai mąstė beveik kaip Michelis Foucault: suprasdamas galią ne kaip juridinį ar politinį pasireiškimą, o kaip tam tikrų santykių visumą, persmelkiančią visus įmanomai galimus santykius – politinius, socialinius, erotinius, viešus ir privačius. Ivanauskaitės dėmesio centre šalia sapnų, alternatyvių gyvensenos formų jaunystės kūryboje ir dvasinio atsinaujinimo paieškų Tibeto laikotarpiu visą laiką pulsavo meilės ir mirties dichotomija. Kartais nugalėdavo viena, kartais kita. Vieno žvilgsnis krypo Vakarų, kito – Rytų kultūros link. Tačiau nepaisant šių iš tiesų nesusikertančių trajektorijų vis dėlto kažkas juos siejo. Jų knygos *Ragana ir lietus* ir *Vilniaus džiazas* pasirodė vienu metu – 1993-iaisiais. Abiejuose romanuose kalbama apie tą patį: bandoma išsiveržti iš sunkiai nusakomos veikėjoms ir veikėjams atsivėrusios vidinės tuštumos, bet išeitys siūlomos skirtingos. Vienas romanas – vyriškas, kitas – moteriškas. Vyriškas labiau optimistiškas, moteriškas – veda į susinaikinimą. O pasak Andriaus Jakučiūno, skiriasi ir skaitytojas: dauguma Jurgos gerbėjų turbūt net nežino *Vilniaus pokerio* autoriaus pavardės.[307]

Tačiau Gavelį su Ivanauskaite vienija tai, kad teksto rašymo schema tampa pirminė tiesioginės patirties atžvilgiu, todėl šie kūrėjai pirmieji įkelia koją į postmodernaus rašymo tradiciją, kai savarankišką gyvenimą ima gyventi nuo tiesioginės patirties tolstanti miesto ženklų intelektinė erdvė. Vytautas Rubavičius, recenzuodamas Gavelio romaną *Vilniaus pokeris*, pastebi, kad jis žymi tam tikrą lūžį lietuvių literatūroje, nes tai „intelektuali miesto kultūros proza". Tą patį būtų galima pasakyti ir apie Jurgos prozą.[308]

[306] Audicka A., „Ričardas Gavelis ir Jorge Luisas Borgesas", *Metai*, 2012, Nr. 10, p. 102–107.

[307] Jakučiūnas A., „Apie angelus, tylą ir užmarštį", *Nemunas*, 2011 11 24–30, p. 10.

[308] Baranova J., *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 319–338.

Gavelis mirė penketą metų anksčiau už Ivanauskaitę. Knygoje *Bliuzas Ričardui Gaveliui* pateikiami Jurgos prisiminimai pavadinimu „Raportas apie šmėklą, kuri save vadino Ričardėliu". Prisimena, kokį įspūdį jai dariusi pati Gavelio figūra Vilniaus gatvėse, jo ironiška, kandi laikysena. Prisimena, kaip dar prieš jos kelionę į Tibetą jų pokalbius smelkė beribis ilgesys, kurį ji ironiškai nusako kaip formulę „Gera–Ten–Kur–Mūsų–Nėra". Grįžusi iš Tibeto susirašinėjo elektroniniu paštu: „Gavelio laiškeliai, veikiau – sakinėliai, man tapo vienintele priežastimi, dėl kurios prisiversdavau išropoti iš lovos, susipilti rytmetinę kavą ir sunkiai, kaip surūdijęs tankas, įriedėti į eilinę šlykščią dieną."[309]

Gavelis Ivanauskaitei – visų pirma neatskiriama Vilniaus dalis, jo metafizinio žemėlapio autorius. Gavelio mirtį ji suvokė kaip Juodosios skylės pačiame Vilniaus mieste atsivėrimą. Ji rašo: „Žinia apie Ričardo Gavelio mirtį, tiksliau, prašymas parašyti nekrologą „Respublikai", man buvo tarsi pranešimas, kad Vilniuje staiga atsivėrė Juodoji skylė ir prarijo ištisą kvartalą su visais namais, bažnyčiomis, skvereliais, upės vingiu bei kapinėmis. Juk kiekvienas miestas, be kartografų kruopščiai popieriuje išdėstyto abstraktaus prospektų ir aikščių tinklo, turi savo metafizinį žemėlapį, o R. G. buvo ne tik vienas svarbiausių jo sudarytojų, bet ir neatskiriama to piešinio dalis. Ričardėliui iškeliavus Anapilin, *Pokerio* ir *Džiazo* Vilnius tučtuojau ėmė nykti. Jau kadai nebėra Centrinio gastronomo ir vyninės Totorių gatvėje. Prospektas pakeitė ne tik savo grindinį, bet atsikratė ir senųjų medžių, iš gyvo padaro virsdamas iškamša su dailiai įsodintomis vitrinų akytėmis. Dangų darkantys modernūs stikliniai vibratoriai užgožė vargšą senąjį Vilniaus falą, o Katedros aikštėje išsikėtojo Valdovų rūmai su bergždžių menių vaginomis. Suvirškinęs padugnes, Užupis atiteko turčiams, Šnipiškės virsta pelenais, naiviai svajodamos apie fenikso dalią, Sereikiškių parke specialūs prietaisai ultragarsu vaiko balandžius ir varnas, benamiams šunims įsteigtos europinius standartus atitinkančios egzekucijų patalpos, o požeminiai garažai išstūmė visas šmėklų veisyklas."[310]

---

[309] Ivanauskaitė J., „Raportas apie šmėklą, kuri save vadino Ričardėliu", in: *Bliuzas Ričardui Gaveliui*, sudarė N. Gavelienė, A. A. Jonynas, A. Samalavičius, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 105.

[310] Ten pat, p. 106.

Bliuzas Ričardui Gaveliui pasirodė 2007-aisiais, rašytojos mirties metais. „Neilgai trukus gal susitiksime, jau tikraisiais, nebežemiškais, nebežmogiškais, nebešmėkliškais savo pavidalais“[311], – atsisveikina Jurga.

Jai buvo lemta nugyventi tik keturiasdešimt penkerius metus, Gaveliui – penkiasdešimt dvejus. Abu rašytojus sieja ne tik tam tikra Vilniaus miesto gyventojų mentalinė erdvė (ironija, skepsis, šmaikštavimai, sekant *Alisa stebuklų šalyje* stiliumi), bet ir kūrybinis bei epochinis laikas, Vilniaus metafiziniai žemėlapiai ir net kūrybinis kelias. Gavelis taip pat pradėjo nuo apsakymų, jie išleisti anksčiau nei Ivanauskaitės *Pakalnučių metai*, – pirmasis rinkinys *Neprasidėjusi šventė* išėjo 1976-aisiais. 1987 metais Gavelis išleidžia paskutinį apsakymų rinkinį *Nubaustieji*, o paskui imasi rašyti romanus. 1989 metais išleidžiamas pirmas jo romanas *Vilniaus pokeris*. Ivanauskaitė 1985 metais išleidžia novelių rinkinį *Pakalnučių metai*, o 1989-aisiais paskutinį rinkinį *Kaip užsiauginti baimę*. Pirmasis jos romanas *Mėnulio vaikai* pasirodo beveik tuo pat metu kaip Gavelio *Vilniaus pokeris* – 1988-aisiais, ir po to prie novelių ji nebegrįžta. Gavelis 1995-aisiais išleidžia apsakymų rinkinį *Taikos balandis*, bet jo kūryboje dominuoja romanai: *Jauno žmogaus memuarai* (1991), *Vilniaus džiazas* (1993), *Paskutinioji žemės žmonių karta* (1995), *Prarastų godų kvartetas* (1997), *Septyni savižudybės būdai* (1999), *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste* (2002).

Parašęs paskutinį romaną, Gavelis, kaip sako Jurga, „katapultavosi iš Vilniaus, Lietuvos ir šio pasaulio prieš pat 2002 metų Frankfurto knygų mugę, kuri jam galėjo tapti puikiu šansu įsilieti į vakarietiškąją literatūros rinką bei kultūrinį kontekstą“. Bet netapo. Ivanauskaitė jautėsi atsakinga už jo kūrybinio kelio tąsą, bet suprato vieną liūdną naujieną: „šmėklos mugės renginiuose nelaukiamos, pageidautini gyvi ir sveiki autoriai.“[312]

Toje mugėje ji iš paskutiniųjų siekė atlikti „gyvos ir sveikos“ rašytojos vaidmenį, nors jau nelyg bombą savyje nešiojosi ligą – kankinantį fizinį skausmą, įspėjantį apie tolesnį likimą.

[311] Ten pat, p. 107.

[312] Ten pat, p. 107.

Kodėl rašytoja Gavelį vadina šmėkla? Kas yra šmėkla? Čia vėl sugrįžta Kerouacas. Romane *Kelyje* Edas Dankelis sako pasakotojui: „Praeitą naktį aš nukulniavau iki pat Taimz skvero ir, kai tik atsidūriau ten, staiga supratau, kad aš šmėkla – šmėkla, einanti šaligatviu.“[313]

„Šmėkla, einanti šaligatviu“ – gali būti ir miesto kultūros suformuoto žmogaus savivokos archetipas.

[313] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 143.

3.
FOTOGRAFIJA: NUO KONDROTO IKI SONTAG

Minėtame interviu Jurga klausia rašytojo Sauliaus Tomo Kondroto, ką jis manąs apie fotografiją. Klausia ne šiaip sau, mat, gyvendamas JAV, jis fotografiją pasirinko kaip profesinį užsiėmimą. Jurgos klausimai liudija, kad apie fotografiją ji yra nemažai mąsčiusi: „Kuo fotografija skiriasi nuo prozos? Ar fotografija suteikia daugiau galimybių plėsti „pasaulio ribas“ nei tekstas?“[314] Kondrotas atsako, kad fotografija skiriasi nuo prozos taip, kaip hieroglifas skiriasi nuo raidės. Bet vis dėlto, jo nuomone, greičiausiai tai yra iš esmės nelygintini dalykai, nors tuoj pat randa paralelę su žanrais: fotografijoje irgi galima rasti ir lakonišką dvieilį ar ketureilį, ir romaną su visais charakteriais ir dramomis. O „pasaulio ribas plečia ne tekstas ar fotografija, o smegenys, kurios suvokia pasaulio sudėtingumą ir randa būdų tai perduoti smegenims, kurios dar to nepamatė“[315].

Jurgai fotografija parūpo neatsitiktinai – keliaudama ji fotografuoja pati. 1999 metais trečiojoje tarptautinėje Baltijos knygų mugėje eksponuojama jos fotografijų paroda „Tibetas – kita realybė“. 2000 metais su ta pačia paroda ji vyksta į savo protėvių kraštą Biržus – šešiolika nuotraukų apie Tibetą iškabinama Biržų rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje, o tiksliau – Biržų pilyje, kadaise priklausiusioje Radvilų giminei. 2005 metų sausio 17 dieną Kaune, Maironio lietuvių literatūros muziejuje, atidaroma Jurgos fotografijų paroda „Tibetas – prarasta Pažadėtoji žemė“. Jau po Jurgos mirties dar kelios nuotraukų parodos buvo surengtos įvairiose Lietuvos vietose. Trys rašytojos eseistikos knygos – *Ištremtas Tibetas, Prarasta*

[314] Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 154.

[315] Ten pat, p. 155.

Pažadėtoji žemė, Kelionių alchemija – iliustruotos jos pačios darytomis nuotraukomis. Jos nuotraukomis iliustruoti ir visi trys Tibeto trilogijos vertimai į latvių kalbą[316].

Pagrindinė romano *Agnijos magija* veikėja Agnija – fotografė. Ji atvyksta į Amsterdamą rengti savo nuotraukų parodos ir atsiimti apdovanojimo (mama sakė, kad pati Jurga taip pat yra vykusi į Amsterdamą dalyvauti feministinėje konferencijoje). Agnija daugiau domisi magija nei fotografija, tačiau kartais susimąsto ir apie savo profesijos filosofinę potekstę: „Aš gaudau, plėšte išplėšiu akimirkas iš Didžiojo Laiko, regėdama, kaip jo kūne, blizgiame, ritmingai banguojančiame, nelyginant milžiniško žalčio, sujuoduoja it adatos dūris žaizdelės. Jos užsitraukia akimoju, o man lieka tik nebegyvos odos atplaišos. Mirusios akimirkos."[317]

Prancūzų filosofas Jacques'as Derrida septyniolika metų atsisakinėjo pozuoti fotografams ir draudė publikuoti savo nuotraukas knygose. Jis manė, kad svarbesnis turi būti tekstas, ne autoriaus asmenybė (iš dalies taip ir reikėtų suprasti jo mintį, kad anapus teksto – nieko nėra). Tačiau kita priežastis buvo ta, kad iš kiekvienos nuotraukos, jo pastebėjimu, žvelgia mirtis.

Jurga, klausinėdama Kondrotą apie fotografiją, prisimena ir cituoja intelektualiąją amerikiečių rašytoją Susan Sontag (1933–2004), teigusią, kad „fotografija yra vienintelis menas, „sugebėjęs įgyvendinti didingus šimtmečio senumo siurrealizmo grasinimus uzurpuoti moderniąją jauseną"[318]. (Sontag knyga *Apie fotografiją* (Vilnius: Baltos lankos) 2000-aisiais išleidžiama lietuviškai. Jurgos knygų lentynoje yra angliška Susan Sontag knyga *A Susan Sontag Reader*, kurioje šalia svarstymų apie dvasinį gyvenimą Robert'o Bressono filmuose, tylos estetiką, pornografinę vaizduotę, Jeano-Luco Godard'o kiną yra ir skyrius apie fotografiją.) Jurga klausia Kondroto, ar fotografuodamas jis jaučiasi esąs toks uzurpatorius. Ir netikėtai ištaria tai, ką būtų galėjęs pasakyti jos ankstyvųjų novelių herojai, išgyvenantys apokaliptines baimes: „Ar fotografuojami bei nufotografuoti daiktai, geriau įsižiūrėjus, neatrodo Jums baisūs, tokie baisūs, koks kartais

[316] Visas tris knygas vertė Talrids Rullis.

[317] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 43.

[318] Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 154.

siaubingas atrodo gilus žvaigždėtas dangus naktį?"[319] Kondrotas sako neprisimenąs, ką sakiusi Sontag, bet jos stereotipinis galvojimas, kad menas yra, jam kelia įtarimą. Kondroto nominalistiniu žvilgsniu žiūrint, yra menininkai, o menas – tik prasimanymas. Ir nufotografuoti daiktai, žinoma, jam neatrodo baisūs. Bent jau ne baisesni už gyvenimą. „Kur kas baisiau man, – sako Kondrotas, – žmogus, pasiruošęs mirti dėl idėjos, kad ir kokia ji būtų. Pilėnai, japonų kamikadzės, Hamasas... Žmonės, savo noru pasirenkantys nematyti dangaus žvaigždėtą naktį."[320]

Kondroto ištara tarsi prieštarauja Jurgos ikitibetinės kūrybos herojų savinaikos jausenoms. Ne vienas jų pasirenka Pilėnų kelią, nors apgulties ir nėra: Vika žūsta kartu su Pauliumi degančiame automobilyje (*Ragana ir lietus*), Domantas susidegina (*Pragaro sodai*). Tačiau Jurga šiuo klausimu su Kondrotu nediskutuoja.

Šį interviu ji ėmė jau po savo kelionių, 2005-aisiais. Greičiausiai ir klausimai buvo išsiųsti visi iš karto. Tačiau klausimas, ar nufotografuoti daiktai neatrodo baisūs, atspindi jau ne Sontag, o pačios Jurgos jauseną.

Jurga ne tik apmąsto fotografijos ir realybės, fotografijos ir literatūros santykį, fotografuoja kelionės įspūdžius, bet ir pati fotografuojasi, daro fotomontažus, bandydama sukurti siurrealistinį pasakojimą. Siurrealistas Magritte'as taip pat mėgo fotografuotis su draugais, imituodamas įvairiausias intriguojančias situacijas. Vėliau pagal kai kurias iš tų nuotraukų eksperimentuodamas tapydavo paveikslus.

Apie 1980-uosius Jurga sukuria fotomontažą, kuriame žaidžia susidvejinimu – sujungia dvi savo pačios nuotraukas, o apačioje įkomponuoja savo mylimo bitlo Lennono nuotrauką. Abi Jurgas ir Lennoną jungia viena bendra detalė – juoda skrybėlė, todėl susidvejinimas virsta siurrealistiniu susitrejinimu.[321]

Susidvejinusios Jurgos fotomontažas buvo pakartotas vėlyvuoju jos gyvenimo tarpsniu, kai ji juto ypatingą artumą meksikiečių dailininkei Fridai Kahlo. 1939 metais, iš karto po skyrybų su Diego Rivera, Frida nutapė pa-

[319] Ten pat, p. 155.

[320] Ten pat.

[321] Žr. *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 38.

veikslą „Dvi Fridos". Jame – dvi už rankų susikibusios dailininkės, dešinioji apsitaisiusi balta tradicine meksikietiška suknele, o kairioji – labiau europietiškais drabužiais. Matomos jų abiejų širdys, sujungtos kraujagysle. Baltoji Frida kitą kraujagyslę yra nukirpusi ir lėtai kraujuoja, artėdama mirties link. Žirklės numestos ant baltos suknelės. Fotomontaže, vaizduojančiame Jurgą, taip pat matome dvi moteris – rašytoją ir jos *alter ego*. Jos, kaip ir Fridos, sėdi susikibusios rankomis – viena sveika, kita – jau po chemoterapijos, su peruku. Sveikoji rankoje laiko raudoną vaisių, tarsi laiminamą, turintį kažkokią simbolinę prasmę. Žurnalistė Elena Tervidytė 45-ojo Jurgos gimtadienio proga rašo matanti daug Meksikos dailininkės Fridos Kahlo ir dailininkės bei rašytojos Jurgos Ivanauskaitės likimų panašumų, todėl rengianti fotociklą „Fridučia". Ji sugalvojusi tokį koliažą: „Kartą kažkaip automatiškai iššoko tas vaizdinys (Jurga iki visų operacijų ir po jų). Bet tą iššokimą galėjo įtakoti Fridos Kahlo kūryba, nes savu laiku labai ja žavėjausi. Ir pas Jurgą kažkokia Fridos Kahlo reprodukcija kabėjo, bet ne „Dvi Fridos". Kai papasakojau Jurgai savo sumanymą, ji džiugiai sutiko. Tada dar nelabai mokėjau dirbti fotošopu, tai techniškai nemažai vargau. Derinau su Jurga."[322] Jurgos mama patikslina: ant palangės pas Jurgą stovėjo didelis 2006 metų Fridos Kahlo reprodukcijų kalendorius, kurį ji pati nupirkusi Jurgai, žinodama apie jos susižavėjimą Meksikos dailininke. Tervidytė prisimena: „Toje nuotraukoje Jurgai įdėjau į ranką obuolį, kad juodvi per kažką būtų sujungtos, ir Jurgai tai patiko. Nežinau, ar susidvejinimas Jurgai buvo svarbus, bet ji kabinosi už visko, taigi ir už vilties, kad gali rastis kita Jurga, kuri dar nemirs."

Klausiau Tervidytės, kaip Jurga vertino savo fotografijas. „Man nesusidarė įspūdis, – rašo Elena, – kad Jurga rimtai žiūrėtų į savo fotografavimą. Aš jos nuotraukų kažkodėl niekada niekaip nevertinau. Žiūrėjau, ir tiek. Esam daug sykių žiūrėję jos pačios darytas nuotraukas ir tas, kuriose ji nufotografuota (atrinkinėjom, aš skaitmeninau). Daugiausiai jos nuotraukų buvo iš kelionių. Tokios labiau reportažinės. Žmones irgi fotografuodavo tradiciškai – jie pozuodavo. Kartą klausiau, ar turi slaptų kadrų. „Tik galvoje", – nusijuokė Jurga."[323]

[322] Tervidytė E., „Ragana šventoji", *Dialogas*, 2006 11 10, p. 5.

[323] Elenos Tervidytės laiškas Jūratei Baranovai, 2014 04 13.

4.
MUZIKA:
NUO BITLŲ IKI BEETHOVENO

Dar viena ryški paralelė, siejanti ankstyvąją Ivanauskaitės ir Kerouaco kūrybą, yra nuolatos tekste skambantis muzikinis fonas. Ivanauskaitės, kaip ir Kerouaco, tekstai gali būti įgarsinti – tereikia įsivaizduoti, kad leidžiami muzikos įrašai, kaip literatūrinį tekstą lydintis akompanimentas. Kerouaco romano pasakotojas, įstrigęs kelyje, guodžiasi džiazu: „Aš kiūtojau susigūžęs šaltame, lietingame vėjyje ir stebėjau viską iš liūdnų spalio vynuogynų slėnyje. Mano galvoje skambėjo puiki daina „Mylimasis", kurią dainuoja Billie Holiday[324]; krūmuose aš irgi pakoncertavau: „Kurią nors dieną susitiksim, / Man ašaras nušluostysi, / Kažką švelniai kuždėsi. / Bučiuosi, glamonėsi. / Ach, ko mes ilgimės, / O mylimasis, kurgi tu..." Čia svarbūs ne tiek žodžiai, kiek labai harmoninga melodija ir Billie dainavimas, atrodo, lyg moteris glostytų vyro plaukus švelnioj lempos šviesoj. Vėjas stūgavo. Aš sustirau."[325]

Kerouaco herojai žavisi džiazu ir bliuzais: „O visų keisčiausia buvo tai, jog šiame Pensilvanijos pakelės name saksofonistas pūtė nuostabų bliuzą; aš klausiausi ir dūsavau."[326] Kerouaco herojai – amerikiečiai iki kaulų smegenų. Tų dienų Amerika liejasi džiazu ir bliuzais. „Visi Friske buvo pamišę dėl džiazo. Tai buvo kontinento pakraštys; jiems į viską buvo nusišvilpt."[327]

Amerikietiškas džiazas atplaukia ir į jaunųjų Ivanauskaitės herojų

[324] Patikslintas vertimas; 1972-ųjų vertime dainininkė vadinama Biliu Holidėjumi. Billie Holiday – amerikiečių džiazo dainininkė ir dainų autorė (tikrasis vardas *Eleonora Gough McKay-Fagan*, 1915 04 07–1959 07 17).

[325] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 109.

[326] Ten pat, p. 116.

[327] Ten pat, p. 195.

pasaulį. Novelėje „Labai nemalonus atsitikimas“, prieš paversdama savo naująjį pažįstamą atvaizdu, priklijuojamu prie lubų, gudrioji mergaitė su juo klausosi muzikos. Pasakotojas nieko neįtaria: „Sėdėjome, gėrėme kavą, apyprastį raudonąjį vyną, klausėmės Armstrongo, Besės Smit, Diuko Elingtono. Aš kaip visada žvilgsniu tyrinėjau priešais sėdinčią Iloną, o ji – mane.“[328] Džiazo muzikos fonas kuria idilę, atrodo, nieko neatsitiks. Bet atsitinka. Kitoje novelėje laukiant Naujųjų metų, kurie vis neateina, džiazas įsipina į patį teksto audinį, sukuria nerimo ir neišsipildymo atmosferą. Rašytoja ir vėl žaidžia paradoksaliu magritišku apvertimu – muzikos garsai įgauna materialią formą: „Artūras vėl įjungė magnetofoną, kuris per mūsų girtas linksmybes buvo užmirštas. Muzika it koks tirštas, lipnus, salsvai kvepiantis skystis tryško iš abiejų magnetofono kolonėlių ir tvindė kambarį. Rodės, gali semti rieškučiomis putojančius triūbos ar žaižaruojančiais burbuliukais kylančius saksofono garsus. <...> Toji lipni, karšta, greitai stingstanti džiazo melodijos masė pro ausis, nosį, burną, akiduobes, poras iš pradžių palengva skverbėsi, o veikiai nesulaikomais pliūpsniais skambėdama plūdo į mūsų pavargusius kūnus. Naujieji Metai neatėjo! Jaučiau, kaip mano gyslose kraujas maišosi su šia melodinga, skambančia, dainuojančia, giedančia mase, tirštėja, stingsta. Naujieji Metai neatėjo. Pajudėti nebegalėjau.“[329] *Pakalnučių metuose* jaunoji rašytoja net ir muzikai suteikia netikėtą pavidalą – džiazo garsams leidžia materializuotis ir tiesiogine prasme veikti žmogaus kūną.

Kita vertus, Ivanauskaitės herojai jau yra užburti europietiško roko, ypač 1960 metais blykstelėjusios ir iki 1970-ųjų klestėjusios anglų muzikinės grupės „Bitlai“ (*The Beatles*) iš Liverpulio, kurią sudarė keturi muzikantai: Johnas Lennonas, Paulas McCartney, George'as Harrisonas ir Ringo Starras. Įdomu, kad 1968 metais grupė nemažai laiko praleido Indijoje studijuodama transcendentinę meditaciją su Maharišiu Mahešu Jogu. Ivanauskaitė negalėjo apie tai nežinoti. Iš visos grupės ji išsirenka dainuojantį ir ritmine gitara grojantį Johną Lennoną, jį adoruoja. Len-

[328] Ivanauskaitė J., „Labai nemalonus atsitikimas“, in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 138.

[329] Ivanauskaitė J., „Ar pas jus atėjo Naujieji Metai?“, in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 81–82.

nonas kartu su Paulu McCartney buvo pagrindiniai dainų kūrėjai, parašė daug itin garsių dainų, tokių kaip „Strawberry Fields Forever", „In My Life", „Help", „All You Need is Love", „Come Together" ir kt. 1969 metais, grupei iširus, Lennonas su Yoko Ono tęsė solinę karjerą. 1969-ųjų balandį jis pasikeitė vardą į John Ono Lennon. 1980 metų gruodžio 8 dieną jį prie pat namų Niujorke nušovė gerbėjas Markas Davidas Chapmanas. Lennono mirtis pribloškė milijonus žmonių visame pasaulyje. Jurgą šis įvykis sukrėtė. Rašytojos bendrakursis Olegas Ablažiejus pamena, kaip studijų metais pasiūlė jai kartu važiuoti pas jo draugą į Lvovą. „Atsakė pagalvosianti. Kitą dieną ji įteikė man raštelį. Turinys buvo toks: po Johno Lennono mirties jos jau niekas nebepradžiugins, ir apskritai ji nematanti prasmės gyventi tokiame pasaulyje, todėl niekur nevažiuos."[330]

Po tragiškos Lennono žūties Jurga sukuria keletą dailės kūrinių jo atminimui (žr. iliustraciją Nr. 21). Jau prieš pat mirtį paskutiniuose dienoraščio įrašuose Jurga dar kartą apmąsto savo susižavėjimo trajektorijas: „Paauglystės romantika, indėnai ir muškietininkai, aktoriai, „dangiškasis" meilužis Johnas Lennonas."[331]

Novelės „Kada ateis Godo?" pagrindinė veikėja, stengdamasi atsikratyti Godo baimės, garsiai dainavo seną bitlų dainelę: *Yesterday, all my troubles seem so far away!*[332] Bitlų dainų tekstus rašytoja cituoja originalo kalba, kai kur šalia pateikia lietuvišką vertimą. Toks buvo sovietinių laikų melomanų rafinuotas žaidimas: klausant muzikos įrašų, suvokti anglišką tekstą ir jį užrašyti.[333]

Muzika Ivanauskaitės herojams tampa tarsi apsaugos skydu nuo slegiančio ir nesuvokiamo aplinkinio pasaulio. Romano *Mėnulio vaikai* veikėja grįžusi į Vilnių pajunta, kad jis mažas ir ankštas, nelyg labirintas. Tada ji užsirakina duris, nieko neįsileidžia, neatsakinėja į telefono skam-

[330] Ablažiejus O., „Nuo juodos iki rožinės", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 110.

[331] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 151.

[332] Ivanauskaitė J., „Kada ateis Godo?", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 16.

[333] Šių eilučių autorė iki šiol turi pirmo kurso antikos filosofijos konspektų sąsiuvinį, aprašinėtą angliškomis įvairių grupių dainų citatomis.

bučius. „Gulėjau lovoje, rūkiau ir klausiausi visu garsu paleistos muzikos. Ne, aš nesiklausiau, aš iš jos pasistačiau sieną, saugančią mane nuo viso pasaulio ir pačios savęs. Tai buvo savigynos, savisaugos priemonė, pripildanti visą tuštumą aplinkui. Manyje neliko vietos kančiai, meilei, Tau. Manyje pasiutusiu garsu pulsavo preciziška ir subtili „Queen'ų" erotika, paaugliška „AD/DC" kančia ir energingas pyktis, neaprėpiama „Bitlų" nostalgija, talentinga, rafinuota Frenko Zapos beprotybė, negailestingas „Pink Floyd'ų" egzistencializmas, Džanis Džoplin mazochizmas, drastiškas „Led Zeppelin'ų" blaškymasis... Tu taip pat tiksliai kaip ir aš žinai, kurią muzikinę piliulę kuriuo momentu priimti. „Music is my escape!" – tokį plakatą atnešė mano kaimynė Valdūnė. Viskas baigėsi tuo, kad perdegė mano patefonas, paskiau – ir magnetofonas. Kurtinama tyla užgriuvo drauge su baisiu liūdesiu ir nepakenčiamomis mintimis, mėginau keltis iš lovos, bet juoda pašėlusi nevilties banga bloškė mane atgal."[334]

Muzika yra tokia integrali jaunųjų herojų pasaulio dalis, kad jie su ja tapatinasi ir be jos negali ištverti. Klausydami muzikos patiria ekstazę ir entuziazmą. Gediminas romano *Mėnulio vaikai* pabaigoje praeivį ant suoliuko Leningrade mato kaip Paulą McCartney, atsitiktinio sutiktojo pakviestas į jo viešbučio kambarį, svaigsta aptikęs grupės „Pink Floyd" įrašą „The Wall", kurio dar nėra Lietuvoje, tuoj pat ima jo klausytis, neįtardamas jokios grėsmės. Dainos frazė *We don't need no education* jam skamba kaip išlaisvinantis simbolis. Kai Frenkas paklausia, ko jis norįs iš gyvenimo, atsako, kad nori groti tokiame šauniame ansambliuke kaip „Led Zeppelin", „Rolling Stones" arba „Doors"[335]. Įtaręs, kad Frenkas turi nedorų kėslų, puolęs į paniką ir paspukęs, Gediminas apsistoja kažkokioje landynėje. Kas čia vyksta? Vėl visi klausosi muzikos: „Magnetofono griuvėsiai „nonstopiškai" džeržgė „Hair", „Animals", „Grateful Dead" ir Džono Lenono „gabalus", kažkam ypač nevykusiai pritariant gitara. Kiti murmėjo ar niūniavo į taktą."[336]

[334] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 107–108.

[335] Ten pat, p. 163.

[336] Ten pat, p. 169.

Mažeikis pastebi, kad Ivanauskaitės cituojama „Pink Floyd“ daina (*We don't need no education / we don't need no thought control*) yra lyg subkultūrinės edukacijos šūkis. Pagrindinis tokio lavinimosi šaltinis – muzikos grupių klausymas: „Subkultūriniam pasauliui buvo ir lieka būdinga nepriklausomas savaiminis lavinimasis, nieko bendra neturintis su sovietiniu (o, sakyčiau, ir posovietiniu) švietimu Lietuvoje. <...> Ivanauskaitės herojai auga klausydamiesi Bruce'o Springsteeno socialiai orientuoto, išlaisvinančio ir suburiančio roko, įkvepiančio bendruomeniniam veiksmui motyvo. Ne mažiau reikšminga lavinimui buvo ir rūgšties roko (*Acid rock*) atstovų „The Doors“ ir jo lyderio Jimo Morrisono muzika, legenda apie Woodstocko festivalį.“[337]

Be to, Mažeikis rašo, kad Ivanauskaitės laikų hipsteriai neturi istorinės atminties ir nesiklauso „Boogie Woogie“, kaip šių dienų jaunimas nebesiklauso *Mėnulio vaikų* laikų hipių psichodelinio miuziklo „Hair“.

Romane *Pragaro sodai* muzikinis pasaulis lyg ir turėtų būti veikėjų dėmesio centre, nes kai kurie jo herojai yra muzikantai, veiksmas sukasi apie roko grupę „Langas“ (pavadinimas, ko gero, sugalvotas reaguojant į Morrisono grupę „Durys“ („The Doors“), bet galimas prototipas ir roko grupė „Antis“), tačiau muzikos čia mažiau, nei galima tikėtis – herojams labiau rūpi asmeniniai išgyvenimai, nors už lango bręsta revoliuciniai įvykiai. Vis dėlto vienas iš *Pragaro sodų* veikėjų paleido Stingo „Mėnulį virš Burbonų gatvės“: „Jis akimirkai nutilo ir uždainavo Stingo balsu: *I must love what I destroy and destroy the thing I love...*“ – tada pamokomu, paternalistiniu ir familiariu tonu vaikinas merginai (kaip ekspertas neišmanančiai) rekomendavo: „Na, iš mielųjų tautiečių galėtum pasiklausyt Mamontovų Andriuko. Jis labai jautrus berniukas. Nors šiaip lakrimozesnės yra moterys. Pasiklausyk Džanis Džoplin, pakvaišėlės Janės Žioplytės – kaipmat pravirksi ir raudosi tris paras nesustodama.“[338]

Samprotavimai apie muziką užima svarbią vietą jaunų *Mėnulio vaikų* herojų pokalbiuose. Vika, klejojanti, psichiatrijos ligoninėje besigydanti

[337] Mažeikis G., „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, in: *Inter-studia humanitatis*, 2012, Nr. 13: *Literatūros laukuose ir anapus jų*, p. 59.

[338] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 101–102.

Gedimino draugė, tikino, kad jos motina uždariusi ją į ligoninę, nes jai nepatikęs jos mylimasis. O jos mylimasis – Sidas Viciousas, grojęs „Sex Pistolls" ansamblyje. Gediminas prisiminė, kad „Sidas per koncertus pjaustydavosi butelių šukėmis ar skustuvais, nuo galvos iki kojų išsiterliodavo krauju, negailėdamas šito gero sužvėrėjusiai publikai, kurią trankydavo per galvas gitara ir dosniai apdalydavo marihuanos nuorūkomis"[339].

Romane *Ragana ir lietus* Vika pasakoja apie savo pirmą povestuvinę naktį Go namuose, kai jis išnyko nieko nesakęs. Ji labai nesiskundė: jautėsi tarsi bibliotekoje ar mediatekoje. Go, pasirodo, turėjo puikią dailės albumų ir muzikos įrašų kolekciją. Ji klausėsi Vivaldi, grigališkųjų choralų, Pergolesi, Mozarto, Messiaeno, tada skaitinėjo Eliotą, Traklį, Baudelaire'ą, Rilke'ę, Rimbaud ir vėl klausėsi Ellos Fitzgerald, Mahalios Jackson, Janis Joplin, Jimo Morrisono. „Svarbiausioji mano naktis Go namuose slinko be jo."[340] Matyt, jaunikio nebuvo ilgai, nes Vika spėjo visko prisivartyti ir prisiklausyti.

Rašytojas Kęstutis Navakas įrašinėdavo Jurgai kompaktines plokšteles – filmus ir muziką. Ką Jurga mėgo? „Mėgo J. Lennoną (ypač), hipišką muziką ir aštuntojo dešimtmečio roką"[341], – sako Navakas. Jurgos mama prisimena, kad duktė mėgusi ir senąją sakralinę muziką, ypač – viduramžių mistikę Hildegard von Bingen, turėjo daug jos muzikinių įrašų, o iš JAV buvo parsisiuntusi jos knygą *Mystical Visions* („Mistinės vizijos"). Labai mėgo Philipą Glassą ir Arvo Pärtą.[342] Jurga džiaugėsi, kad Amerikoje gyveno net dvi jos tetos. Viename interviu yra sakiusi: „Abi tetas intensyviai išnaudojau tik paauglystėje, tai ir prašymai buvo atitinkami: knygos apie indėnus, plokštelės („Pink Floyd", „Beatles", „Rolling Stones", „Doors", „Sparks", „Led Zeppelin", „Kiss" ir t. t.), žinoma, džinsai, žinoma, kramtoškė ir net žydra, labai labai labai amerikoniška suknelė mokyklos išleistuvių baliui."[343]

---

339 Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 214.

340 Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 189.

341 Navakas K., „Odė vijokliui", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 370.

342 Ingridos Korsakaitės laiškas Jūratei Baranovai, 2014 01 17.

343 Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 525.

Ivanauskaitė ne tik klauso muzikinių įrašų, ji gilinasi į roko žvaigždžių kūrybą ir gyvenimo vingius. Jos asmeninėje bibliotekoje yra likęs antrasis Jimo Morrisono dainų ir eilėraščių tekstų tomas *The American Night* (1990) bei Jerry'o Hopkinso ir Danny'o Sugermano parašyta Jimo Morrisono biografija *No one here gets alive* (1980), tapusi bestseleriu. Morrisonas – charizmatinė mitinė figūra, simbolizuojanti roką išpažįstančių amerikiečių išsilaisvinimą nuo konvencinių sociumo vertybių. Morrisono gyvenimas – tai balansavimas ant ribos ir palaipsnis artėjimas susinaikinimo link. Sociumas reaguoja į ekshibicionistinį Morrisono iššūkį scenoje per koncertą Majamyje – jis teisiamas, pripažįstamas kaltu, atleidžiamas nuo įkalinimo, bet turi mokėti baudą. Išsikvėpęs ne tik kūrybiškai – ir egzistenciškai, išvyksta į Paryžių rašyti eilėraščių, bet 1971 metais, sulaukęs 27-erių, miršta neaiškiomis aplinkybėmis – tikėtina, kad galėjo perdozuoti narkotikų. Morrisonas buvo išsižadėjęs savo tėvų, ilgai tvirtino, kad jie mirę. Kuo jam nusikalto tėvai? Metė jį mažą, paliko be globos ar duonos kąsnio? Ar paliko auginti tetai, kaip buvo nutikę Lennonui? Nieko panašaus. Ar buvo asocialūs, reikėjo jų gėdytis? Irgi ne. Tėvas buvo kariškis, todėl, kai sūnus, nusprendęs imtis muzikinės veiklos, parašė jam laišką, klausdamas, ką apie tai galvoja, atsakė tiesmukai, parašė manąs, kad sūnus neturi muzikinių gabumų. Motina bandė sūnų susigrąžinti, kviesdavosi kartu švęsti Kalėdų, bet paprašiusi vieno – nenervinti tėvo ir nusikirpti ilgus plaukus, kurie buvo neatskiriama Morrisono įvaizdžio dalis. Tada Morrisonas visiškai nutraukė ryšius su šeima. Negi jo tėvai vieninteliai pasaulyje nesuprantantys savo vaiko? Prieš palikdamas sceną Morrisonas vis dėlto pripažino turintis tėvus, bet niekada pas juos negrįžo. Praėjus keleriems metams po jo mirties tėvai Paryžiuje, Père-Lachaise'o kapinėse, pastatė paminklą, ant jo užrašė: „Jis tikėjo savo vidiniais demonais."[344] Viename interviu Ivanauskaitė primena Morrisoną, sakydama: „Tačiau nepriklausau tam žmonių tipui, kurie garbina protėvius. Man artimesnė nuostata, kad į konkrečią erdvę, laiką, giminę, šeimą užklystame daugmaž atsitiktinai, o po mirties ir vėl būsime nublokšti kažkur labai toli nuo čia. Todėl dabar nesijaučiu ypatingai giminystės ryšių susaistyta.

[344] Dokumentinis filmas „The Doors", rež. Oliver Stone, 1991.

Jau veikiau esu tarsi augalas be šaknų, kokia nors Jerichono rožė, kuri ritinėjasi po dykumą, genama vėjo, ir tik trumpam šen bei ten prigyja."[345]

Taip radikaliai, kaip Morrisonas, Jurga šeimos saitų nesikratė, bet ankstyvosiose novelėse dominuojanti susinaikinimo paradigma yra artima Morrisono dvasiai. *Raganoje ir lietuje* rašytoja cituoja Morrisono dainos „The End" žodžius: *This is the end, beautiful friend, / This is the end, my only friend, / the end, / of our elaborate plans, / the end / of everything that stands, / the end, / no safety or surprise, / the end. / I'll never look into your eyes again.*[346] Šis Morrisono tekstas kaip konceptualus fonas galėtų skambėti ir daugumoje jos ankstyvųjų novelių.

Ką iš pamėgtų muzikos įrašų Jurga pasiėmė iškeliaudama į Indiją? Juk ir per pasaulį galima keliauti taip, kaip vaikštinėja Marčėnas po Rasų kapines – su ausinuku. Pasirodo, buvo pasiėmusi Thomo Waitso, „The Doors" ir „Enigmos" įrašų. Apie juos rašė: „...vis pažadinančiais ir pažadinančiais manyje nepageidaujamų lūkesčių, nuojautų bei troškimų maišalynę."[347] Kelionės pažįstamai Zanai iš Londono praneša, kad šias kasetes jau yra išdalijusi. Išdalijusi taip, kaip ir kvepalus. Atsikračiusi jų, nes yra pagauta budistinio įkarščio, apsisprendusi daugiau nerašyti. Pasirodo, pasaulio garsai ir kvapai – neatskiriama rašytojos įkvėpimo dalis. Bet rašydama apie tai Jurga jau nebėra tokia tikra dėl savo sprendimo: „Aš troškau, kad mano gyvenimas 24 valandas per parą tviekstų žūtbūtinių neofito pastangų karščiu. „Iš pradžių mes visi būname fundamentalistai", – po įprastos mano desperatiškos išpažinties sako amerikietė budistė Thubten Čodron, devyniolikos vienuoliškų metų nugludinta kaip deimantas, mano pavydžiomis akimis žiūrint, beveik iki tobulybės, tačiau nepraradusi nei švelnios ironijos, nei tiesiog virtuoziško humoro jausmo."[348]

Kita vertus, net ir išsižadėjęs savo jaunystės muzikos, jos gali būti užkluptas Kelyje. Kavinėje „Šambala", į kurią rašytoja mėgdavo užeiti at-

[345] Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 518.

[346] Morrison J., *The American Night*, vol. 2, New York: Vintage Books, 1991, p. 111.

[347] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 209.

[348] Ten pat, p. 209.

sikvėpti nuo mistikos ir tantros paslapčių studijų, ji išgirsta pažįstamus garsus. „Šambaloje“, – rašo ji, – visada skamba pati geriausia muzika, nes baigdami vieną ar kitą savo klajonių ratą bastūnai būtent čia palieka Kelio džiaugsmais bei vargais su jais besidalijusius Thomą Waitsą, Jimą Morrisoną, Stingą, Philą Collinsą, Janis Joplin ar Diamandą Galás. Bet dažniausiai čia karaliauja Bobas Marley.“[349]

Vis dėlto nei rokenrolas, nei džiazas, nei kita jaunatviška muzika nebegrįžta į potibetinę Ivanauskaitės kūrybą. Jos literatūrinė visata nutilsta.

Tik kaip paskutinis akordas suskamba Ludwigo van Beethoveno *Odė džiaugsmui*. Taip pavadinta paskutinė, su rašytojos mirtimi sutapusi eilėraščių knyga. Šis eilėraščių rinkinys – santūri poetinė nevilties meditacija. Kodėl tad ji vadinasi kaip Beethoveno kūrinys? 1987 metais parašytos novelės „Kas atsitiko Monikai“ (*Kaip užsiauginti baimę*) pagrindinė veikėja Monika viską mato kino režisierės žvilgsniu, nuolatos pati virsdama kino kamera. Važiuodama autobusu iš stadiono į viešbutį, ji įsivaizduoja siaubingą katastrofą: mato, kaip autobusas pakimba virš skardžio. Monika suklykia: „O Viešpatie, mes krentam, viskas!!!“[350] Visi krenta ilgai ilgai tarsi sulėtintame filme, efektingai dūžta stiklai, plastiškai vartaliojasi mergaičių kūnai, tarsi jos būtų meninės gimnastikos čempionės. Ir tada lyg tyčia pasigirsta įrašyta Beethoveno „Odė džiaugsmui“. Galima manyti, kad šis kūrinys, jo pavadinimas, per paradoksalų apvertimą turėjo išryškinti bedugnėn krentančių žmonių nevilties begalybę.

[349] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 317.

[350] Ivanauskaitė J., „Kas atsitiko Monikai“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 146.

5.
KINAS:
NUO BUÑUELIO IKI BERGMANO

Kerouaco romano *Kelyje* pasakotojas dažnai keliauja į Los Andželą. Čia pat ir Holivudas. Ten bando gauti darbo vasaros kino teatre, bet nieko nepeša. Sako: „Holivudo prospektas – tai didžiulė, spiegianti, paklaikus mašinų lavina; nedidelės avarijos čia įvyksta maždaug kas minutę; visi veržiasi pirmyn, į sėkmę, o už jos – dykuma ir niekas. <...> Miesto pakrašty mudu su Tere pavalgėme kavinėje, įrengtoje kaip grotas: visur kyšojo kažkokių deivių metaliniai speneliai ir abejingi akmeniniai pasturgaliai, vidury kėksojo įtaikus Neptūnas. Sėdėdami prie krioklių, žmonės niūriai sotinosi, o jų veidai buvo net žali nuo jūros ilgesio. Visi LA faraonai – lyg dailūs nuomojami šokių partneriai; tikriausiai jie čia atvažiavo svajodami tapti kino aktoriais. Visi čia važiavo su ta svajone, net ir aš."[351]

Jaunajam Kerouacui nepavyko gauti darbo net vasaros kino teatre, tačiau jo tekstai ekranizuojami kaip bytnikų klasika.

Jaunoji Ivanauskaitės novelės „Visi svajoja apie šunį" iš rinkinio *Kaip užsiauginti baimę* herojė keliauja Nemenčinės plentu, prieina ir Kino studiją. „Prisiminė, kaip būdama kokių penkiolikos metų su drauge kiauras dienas trindavosi apie tą, tada dar į tvirtovę panašų pastatą, vildamasi kristi į akis kokiam nors režisieriui ir būti pakviesta filmuotis."[352] Nekrito. Panašią patirtį prisimena ir pati rašytoja. Jai irgi nepavyko „kristi į akis kokiam nors režisieriui", bet jos, kaip ir Kerouaco, kūriniai ekranizuojami.

[351] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 95–96.

[352] Ivanauskaitė J., „Visi svajoja apie šunį", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 98.

„Buvo nuspręsta, jog aš liksiu lūšnoje ir rašysiu originalų, pritrenkiantį apsakymą Holivudui“[353], – sako Kerouaco romano pasakotojas. „Pirmąsias savo noveles bei romanus kūriau kaip savotiškus scenarijus, net numatydavau aktorius vienam ar kitam vaidmeniui“[354], – sako Ivanauskaitė viename interviu. Abu rašytojai net gyvenimo posūkius priima kaip savotišką besitęsiantį kino scenarijų, kuriame įvykiai vyksta pagal iš anksto kokio nors rašytojo sukurtas žaidimo taisykles. „Viskas kaip iš Hemingvėjaus“, – sako Kerouaco pasakotojas. „Keruakiška „Lango“ kompanija“, – sako Ivanauskaitės *Pragaro sodų* herojė.

„Jaunystėje svajojau kurti filmus, tad dabar šios dvi raiškos sritys – literatūra ir dailė – turbūt yra savotiški neįgyvendinto, nerealizuoto troškimo recidyvai“[355], – yra sakiusi Jurga. Ir dar: „<...> norėjau pasakot ilgus siužetus su daug herojų. Svajojau studijuoti kino režisūrą, bet tai buvo beveik neįmanoma, nes moterų į Maskvos valstybinį kino institutą beveik nepriimdavo, o iš Baltijos šalių pakliūdavo po vieną studentą kas trečius metus.“[356]

Ivanauskaitė net neįtarė, kaip arti realybės buvo jos svajonės – per plauką ji vos netapo scenarijaus autore. Režisierius Algimantas Puipa jau po rašytojos mirties prisiminė, kad jos novelę „Raudona suknelė“ jam davęs paskaityti brolis, dailininkas Audrius Puipa, su kuriuo Jurga mokėsi viename kurse (žr. Olego Ablažiejaus piešinį įklijoje Nr. 22). „Kūrinys pasirodęs keistas, siurrealistinis, bet labai kinematografiškas“, net galvojęs ją ekranizuoti. Bet netrukus pasirodė recenzija, kurioje Ivanauskaitė buvo lyginama su Jolita Skablauskaite: buvo rašoma, kad Skablauskaitė kopia į kūrybos kalną kaip alpinistė – su sunkia kuprine ir vos atplėšiamais nuo žemės batais, o Ivanauskaitė keliauja viršukalnėn apsiavusi sportiniais

[353] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 68.

[354] Jurga atsako Donaldui Kajokui: „Niekieno žemėje“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 554–555.

[355] Jurga atsako Sigitui Parulskiui: „Vienatvė man reiškia pilnatvę“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 511.

[356] Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 524.

kedais, straksėdama ir pasišokinėdama. Todėl režisierius pasirinko Skablauskaitę, sukūrė du filmus pagal jos tekstus – „Žuvies diena“ ir „Žaibo nušviesti“.[357]

Ivanauskaitei ilgokai teko laukti savo eilės. Bet sulaukė. Ji jaučiasi laiminga ir dėkinga, nors gyvenimas jau slysta, – ji retai begali dalyvauti filmavimuose. Sako: „<...> labai džiaugiuosi, kad teko nors truputį sudalyvauti filmuojant „Raganos ir lietaus“ bei „Placebo“ hibridą (režisierius A. Puipa). Buvimas filmavimo aikštelėje tapo labai senos mano svajonės išsipildymu.“[358]

Jeigu įsivaizduojamame pasaulyje Ivanauskaitei būtų pavykę tapti kino režisiere, ji tikrai būtų pati rašiusi scenarijus savo kuriamiems kino filmams. Į ką siektų lygiuotis? Kokiomis mokyklomis sektų?

Tekstai liudija, kad į jos dėmesio lauką buvo pakliuvę labai įvairūs režisieriai. Apsakyme „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta“ iš rinkinio *Kaip užsiauginti baimę* Elvyra apmąsto savo baimę likusi viena tuščiuose namuose. Ji bijodavo nulipti į pirmą aukštą, bijodavo atidaryti duris į virtuvę, bijodavo įeiti į tualetą ar vonią, bijodavo išeiti iš savo kambario, bet ir būti jame bijodavo. Savo pašnekovui Elvyra sako: „Tu nė įsivaizduoti negali, kiek kraupiausių garsų yra tuščiuose namuose. Šiurpiausiai bijojau, pati nežinodama ko. Vis maniau, kad tai nuo tų Hičkoko ir Kubriko filmų.“[359]

Ivanauskaitei giliai į atmintį įstrigę ir italų režisieriaus Federico Fellini filmai. Apsakyme „Raudona suknelė“ Nora ir Vilija bando atsekti raudonos suknelės kilmės istoriją – gal ji priklausė Bel Irenai, kuri demonstravo savo tatuiruotes Pupkino name, kadaise Vilniuje, dabartinėje Pilies gatvėje, buvusiame panoptikume, o gal barzdotai moteriškei iš „Saksonijos“ viešbučio arba milžinei Jelizavetai Lyskai. „Didžiausia pasaulio milžinė... – svajingai nutęsė Vilija, – tai jau Felinio filmas, o

[357] Puipa A., „Nesijaučiu svetimas“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 485.

[358] Jurga atsako Donaldui Kajokui: „Niekieno žemėje“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 555.

[359] Ivanauskaitė J., „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 32.

ne Vilniaus istorija."[360] Romane *Pragaro sodai* Agnė sako: „Man cirkas patinka tik tada, kai pasižiūriu kokį Felinio filmą."[361]

Navakas prisimena, kad paskutinis Jurgai įrašytas filmas buvęs Martino Scorsese's „Paskutinis Kristaus gundymas"[362]. Šį filmą ji mini Tibeto trilogijoje. Kaip, beje, ir Francis'o Coppolos režisuotą „Šių dienų apokalipsę". Ji pasakoja apie kelionę į Dardžilingą su valkataujančiu ketvertu iš Šveicarijos, porele iš Belgijos ir dviem triukšmadariais žydais – visi jie atsitiktinumo, o gal Kelionės dėsnio suplakti draugėn ir nusviesti Himalajų papėdėn. Kelionės įspūdžiai pranoksta lūkesčius: „Aplinkui siautėja dionisiškoji Divali. Pro šalį praskrenda mažyčiai kalnų kaimeliai, kur visos pakelės nustatytos moliniais dubenėliais su degančiu aliejumi, o kiekvienas namas papuoštas oranžinių ir geltonų gėlių girliandomis. Iš po džipo ratų trykšta bengališkų ugnių fontanai, dunksi sprogimai, į dangų švilpdamos kyla įvairiaspalvės raketos, ritasi auksinių, raudonų, žalių, violetinių dūmų kamuoliai, aidi muzika ir viskas truputį primena F. F. Coppolos „Apokalipsę"... Iš tamsos išnyra šokantys, mojuojantys žmonės, džiugūs veidai, kažkur skubantys tibetiečiai vienuoliai..."[363]

Keliaudama Himalajų papėdėje Ivanauskaitė nuolatos mato japonų režisieriaus Kurosavos personažus, kartais pasijunta lyg dalyvaujanti jo režisuotuose filmuose. Naujuosius metus Sarnathe ji sutinka japonų dzenbudistų vienuolyne, kartu su jais kalba ritualines maldas saulei tekant ir leidžiantis. „Paskui visi atsistojame ir vis dar mušdami būgnus – TAM. TAM. TAM. *tam-tam-tam* – vorele einame vingiuotais japonų sodo takeliais aplink šventyklą. Visi – tai indai (virėjas, šlavėjas, sodininkas, skalbėja), keletas dzeną išpažįstančių (arba neišpažįstančių) vakariečių ir du šio vienuolyno vienuoliai. Į Kurosavos personažus panašus senis ir jauniklis, šiaip jau vadinantis save *very sexy japanese monk.* (Visą laisvą nuo maldų laiką jiedu, nepakildami nuo stalo, kauliukais pliekia kažką panašaus

[360] Ivanauskaitė J., „Raudona suknelė", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 168.

[361] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 220.

[362] Navakas K., „Odė vijokliui", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 370.

[363] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 57.

į domino.) Tris kartus apėję šventyklą, sustojame jos prieangyje ir, jaunajam vienuoliui labai vingriai ir balsingai giedant, sutinkame tekančią saulę. <...> Tolumoje dunda ir dunda traukiniai lyg nesibaigianti mantra, primenanti man, jog esu Kelyje, Kelyje, Kelyje, Kelyje...“[364]

Filmai kartais padeda rašytojai iliustruoti kai kuriuos budizmo doktrinos aspektus. Aptardama budizmo postulatą, kad tiek dievybė, tiek nušvitęs asmuo gali reikštis ne vienu, o keliais kūnais, dažniausiai – trim, rečiau – penkiais, ji prisimena Bernardo Bertolucci filmą „Mažasis Buda“, – ten garsus lama sugrįžta trijų vaikų pavidalais: „Mes einam per kabantį tiltą, apačioje – išdžiūvusi upės vaga, kurioje romiai stovi vandens buivolai, taip sužavėję B. Bertolucci filmuojant „Mažąjį Budą“. Dideli pilki jų kūnai nuo krintančio rūko pasidengę tarsi kokiais spindinčiais rasos lašelių tinklais.“[365]

Tačiau trys Ivanauskaitės kūrybinės visatos atraminiai „drambliai“, atklydę iš kino pasaulio, – ispanų režisierius Luisas Buñuelis, rusų režisierius Andrejus Tarkovskis ir švedų režisierius Ingmaras Bergmanas. Ir kinematografinis jos skonis klostėsi tarp siurrealizmo ir egzistencializmo. Visi trys – nesubendravardiklinami, tačiau kažkuo ir labai artimi.

Ivanauskaitė sako, kad jos pasaulėžiūrai didžiausią įtaką darė būtent Buñuelis. Luis Buñuel Portolés (1900–1983) – siurrealistas. Impresionistinio prancūzų kino klasikas Jeanas Epsteinas, su kuriuo Buñuelis dirbo, įspėjo, kad šis saugotųsi siurrealistų, nes jie yra išprotėję. Bet Buñuelio tai neišgąsdino. 1929 metais su Salvadoru Dalí jie sukūrė jau minėtą 16 minučių filmą „Andalūzijos šuo“ (*Un chien andalou,* 1929), tapusį siurrealistinio kino klasika. Scenarijų parašė per šešias dienas Dalí namuose, remdamiesi savo sapnais, atsisakę bet kokių loginių asociacijų. Kaip sakė pats Buñuelis, idėja buvusi labai paprasta: neįtraukti jokios idėjos ar vaizdinio, kuriuos būtų galima racionaliai paaiškinti. Kūryboje svarbu atverti duris iracionalumui ir pateikti tik tuos vaizdus, kurie stebina, nesistengiant nieko aiškinti. Tačiau Deleuze'as ispanų režisieriaus kūryboje

[364] Ten pat, p. 119.

[365] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 453.

visų pirma įžvelgia natūralizmą: „Buñuelio santykis su siurrealizmu nuo pat pradžių buvo toks, kaip Stroheimo su ekspresionizmu: jis naudojosi jo metodais, bet visiškai kitais tikslais, dėl visagalio natūralizmo."[366] Buñuelis, pasak Deleuze'o, atradęs tokias pat stiprias sielos aistras kaip ir kūno aistros – alkis ar seksualumas. Paklaustas, koks jo santykis su religija, Buñuelis mėgdavęs atsakyti: „Esu ateistas, ačiū Dievui", bet, Deleuze'o manymu, „ne tokie jau neteisūs yra ir tie, kurie Buñuelio kūryboje įžvelgia nuolatinį ginčą su savo paties krikščioniškaisiais impulsais: iškrypėlis, ir ypač Kristus, veikiau nužymi anapusybę nei tai, kas yra šiapus, ir aiškiai iškelia išsigelbėjimo problemą, nors pats Buñuelis labai abejojo visomis išsigelbėjimo priemonėmis: ir revoliucija, ir meile, ir tikėjimu"[367].

Jurgą turėjo intriguoti tokia dviprasmybė. Jos pačios kelias buvo pažymėtas ir šventybės ilgesio, ir abejonės. Sielos aistros ir išsigelbėjimo problema – nuolatinė Ivanauskaitės kūrybos paradigma. *Pakalnučių metuose* herojai kalbasi apie Buñuelį kaip reginio meistrą: „O, Juliui patinka iš visko padaryti reginį Bunjuelio dvasia, – pasakė Dalia su kažkokiu tiesiog motinišku pasididžiavimu, – žmogus ne veltui mokosi kinematografijos institute."[368] Rašytoja yra sakiusi, kad sovietmečiu jai vis dėlto pavykdavo pamatyti Bergmano ir Buñuelio filmų, kurie šiaip nebuvo rodomi, nebent vienas kitas. Kita vertus, Buñuelio filmai: „Dienos gražuolė" (*Belle de jour*, 1967), „Kuklus buržuazijos žavesys" (*Le Charme discret de la bourgeoisie*, 1972), „Tas niūrus geismo objektas" (*Cet obscur objet du désir*, 1977) buvo parodyti ir plačiajai publikai, mat režisierius vienu metu buvo įstojęs į Komunistų partiją. Tiesa, netrukus, suvokęs siurrealizmo ir komunizmo nesuderinamumą, iš partijos pasitraukė, argumentuodamas tuo, kad kaip siurrealistas yra „buržuazinis degeneratas".

Romano *Pragaro sodai* veikėjas Domantas paskutiniais sovietmečio metais atvyko į miestuką, kurio net pavadinimo nežinojo. Viskas skendėjo dulkiname tingiame abejingume. Atrodė, kad gyvenimas čia absoliučiai beprasmiškas. Bet ant medinio stendo su užrašu „Kinas" vėjas plaikstė

---

[366] Deleuze G., *Cinéma*, vol. 1: *l'Image-mouvement, (Critique)*, Paris: Les éditions de Minuit, 1983, p. 183.

[367] Ten pat, p. 183–184.

[368] Ivanauskaitė J., „Regėjimai geltonoje šviesoje", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 97.

skutus afišų, buvo galima įskaityti filmo pavadinimą – „Kuklus buržuazijos žavesys". „Dieve mano, na kam šitiems žmonėms Bunjuelis?!"[369] – su tam tikra miesto žmogaus arogancija stebisi Domantas. Siurrealizmas pagal apibrėžimą turėtų būti visai svetimas mažo miestelio dvasiai.

Bergmanas, kitaip nei Buñuelis, nejuokauja, jis savo tiriantį žvilgsnį kreipia į asmens vidų, preparuoja pasąmonines, egzistencines įtampas, metafizinį nerimą. Ingmaras Bergmanas (1918–2007) – švedų kino ir teatro režisierius, pastatęs daugiau kaip šešiasdešimt kino filmų, dažniausiai pats kurdavęs jiems scenarijus. Lenkų kino režisierius Krzysztofas Kieślowski apie jį sakė: „Šis žmogus yra vienas iš kelių kino režisierių – galbūt vienintelis pasaulyje – pasakęs tiek pat daug apie žmogaus prigimtį kaip Dostojevskis ar Camus."[370] Egzistencinėms Jurgos pajautoms labai artimos Bergmaną dominančios temos. Jos tekstuose mirtis visada yra šalia arba bent mintyse, Bergmano filmuose mirtis personifikuojama („Septintasis antspaudas" (*Det sjunde inseglet*, 1956); ji artėja kaip vienatvės ir agonijos ženklas („Tylėjimas" (*Tystnaden*, 1961–1963)). Šį nevilties pjūvį Deleuze'as vadina veido nihilizmu *(le nihilisme du visage)*. „Bergmanas, – rašo Deleuze'as, – privedė iki kraštutinės ribos veido nihilizmą, kurį galima pavadinti tuštumos arba nebuvimo baime, baime veido, matančio savo nebūtį *(la peur du visage en face de son néant)*."[371] Įvairiausio pobūdžio baimės, taip pat ir metafizinė, t. y. „baimė veido, matančio savo nebūtį", yra ir vienas iš Ivanauskaitės kūrybos nuolatinių leitmotyvų.

Ypač stiprų įspūdį Jurgai palieka Bergmano filmas „Šnabždesiai ir riksmas"[372] (1972). Čia moterys suvažiuoja pabūti šalia mirštančios sesers, tačiau tai nesumažina kenčiančiosios vienatvės. Virš visų Bergmano personažų galvų kaip Damoklo kardas kabo grėsmingas negalėjimas susikalbėti, – šiame filme seserų santykiai nesušyla net mirties akivaizdoje.

---

[369] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 233.

[370] Kieślowski K., „In Memoriam Ingmar Bergman, Michelangelo Antonioni", prieiga internete: *http://newsblog.aol.in/2007/ 08/04/in-memoriam-ingmar-bergman-michelangelo-antonioni*

[371] Deleuze G., *Cinéma*, vol. 1: *L'Image-mouvement*, (*Critique*), Paris: Les éditions de Minuit, 1983, p. 142.

[372] Į lietuvių kalbą verčiama labai įvairiai: „Riksmai ir šnabždesiai" (*Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*), „Kuždesiai ir šauksmai" (Ingmar Bergman *Laterna magica*).

„Rudens sonatoje“ (1978) motina pianistė nesusikalba su jai atleisti nepajėgiančia dukra. Kaip priešpriešą šiai beveik metafizinei negaliai kai kurie personažai pasirenka tylą. Pavyzdžiui, buvusi aktorė filme „Persona“ nustoja kalbėti. Jos globėjos nuolatinis čiauškėjimas tylinčiosios akivaizdoje dar labiau paryškina tikros komunikacijos negalimumą. Bergmano kinematografinis žmogaus prigimties tyrimas baigiasi šviesiomis spalvomis, tačiau tuo ryškiau matomas nevilties ir susvetimėjimo pjūvis.

Neviltis ir susvetimėjimas – vienas iš ankstyvosios Ivanauskaitės prozos leitmotyvų. Romane *Pragaro sodai* ji net vartoja terminą „bergmaniana“: „Froidžiukėle, tik nepasakok man šitos bergmanianos, nepjaustyk, nemėsinėk, neskrosk savo ir JOS santykių kaip gyvos varlės <...>.“[373]

Kokius filmus Jurga mėgo labiausiai? Navakas rašo: „Kino režisierių čia būtų galima vardyti daugybę, gal tepaminėkime Ingmaro Bergmano „Riksmus ir šnabždesius“, kuriuos pamačiusi Jurga norėjo (ar mėgino, jau nepamenu) žudytis, tiek buvo persmelkta filmo. Panašiai atsiverti sugebėdavo daug kam, nors iš išorės atrodė stabili ir nepažeidžiama.“[374] Rašytoja sako: „Apnuoginta ir preparuojama siela mane visada sukrėsdavo ir sukrečia labiau, nei drastiški fiziologiniai žaidimai. I. Bergmano „Personoje“ ar „Šnabždesiuose ir riksme“ į moterį įsiskverbta daug giliau nei juodžiausiam porno su kamera lendant į vaginą.“[375] Bergmaniškus baimės ir susvetimėjimo preparavimo motyvus galima įžvelgti Ivanauskaitės psichologizuotuose rinkinio *Kaip užsiauginti baimę* apsakymuose ir moters savivoką tyrinėjančiuose romanuose *Ragana ir lietus* bei *Agnijos magija.*

Ivanauskaitės knygų lentynoje stovi knyga – *Андрей Тарковский. Архивы, документы, воспоминания.* Joje ir paties Tarkovskio tekstas „Запечатленное время“. Pasirodo, Tarkovskis, kaip ir Jurga, labai mėgęs Buñuelį. Dailėtyrininkė Rasa Janonytė prisimena: „Jau po pirmosios Jurgos knygos pasirodymo manęs nepaleido mintis, kad jos tekstams labai

[373] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 48.

[374] Navakas K., „Odė vijokliui“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 370.

[375] Jurga atsako Dovilei Zelčiūtei: „Du krantai – kūnas ir siela“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 536.

artimas kino režisieriaus, tiksliau – kino filosofo Andrejaus Tarkovskio kinematografinis mąstymas, persmelktas viduramžiško krikščioniško simbolizmo, tai yra specifinio laiko, erdvės, spalvos, linijos, formos suvokimo. Gerai pamenu, kai dar mokiausi mokykloje, A. Tarkovskio filmas „Veidrodis" (1975) buvo rodomas tuometiniame „Kronikos" kino teatre. <...> O po to buvo „Rubliovas", „Stalkeris"... Jurgos prozos nesugebėčiau iššifruoti be Tarkovskio. Būtent iššifruoti, nes minti mįsles, kurti keistą, paslaptingą, nerimą keliančią atmosferą, pasiremti tik užuominomis apie vieną ar kitą literatūrinį ar kultūrinį, rečiau istorinį motyvą ji itin mėgo."[376]

Tarkovskis, kitaip nei Bergmanas, žvilgsnį nuo pasąmonės įtampos nukreipia į laiką, suka dvasingumo ir numanomos transcendencijos link. Rašytojas Petras Venclovas prisimena sakęs Jurgai, kad jos novelėje „Namas užmiestyje" ryškiai juntama Andrejaus Tarkovskio filmų įtaka. „Jurga šyptelėjo lūpų kampučiu ir prisipažino, kad šią novelę parašė pažiūrėjusi „Stalkerį"."[377] Viename interviu ji sako, kad *Pakalnučių metų* laikotarpio noveles rašydavo nelyg kino scenarijus, o galimus vyrų vaidmenis jos vaizduotėje „atlikdavo" A. Tarkovskio aktoriai – Aleksandras Kaidanovskis ir Anatolijus Solonicynas.

Nors kelionėse po Himalajus rašytoja daugiausia mini ir cituoja Martino Scorsese's „Kundun" ir Bernardo Bertolucci „Mažąjį Budą", tačiau Tarkovskis taip pat iškyla iš sąmonės paribių. Atvykusi prie Manasarovaro ežero, tyvuliuojančio už trisdešimties kilometrų nuo Kailašo kalno, patirtą įspūdį ji apibūdina taip: „Tai peizažas, kuriame Andrejus Tarkovskis be jokių dekoracijų būtų galėjęs filmuoti „Soliarį" ar „Stalkerį". Tai erdvė, kurioje liaujasi veikę žodžiai ar sąvokos, ir jau nežinia kurį kartą per šią kelionę akivaizdus tampa jų beviltiškas bergždumas."[378]

Jurga liko ištikima Tarkovskiui visą gyvenimą. Jos draugė Jurga Užkurnytė prisimena, kad vieni iš paskutinių filmų, kuriuos Jurga prašė atnešti,

[376] Janonytė R., „Veidrodis", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 95.

[377] Venclovas P., „Misija", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 315.

[378] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 587.

buvo Julie Taymor „Frida“ ir Tarkovskio „Andrejus Rubliovas“. Ji rašo: „Ant pastarosios vaizdo kasetės perskaičiau A. Tarkovskio mintį, jog menininko pašaukimas yra įžvelgti šviesą net juodžiausioje tamsoje.“[379] Jurgos dėmesys Tarkovskiui kai kuriais aspektais primena dėmesį Švėgždai. Šioje atogrąžoje svarbu ne tiek *pasisemti*, kiek *atsiremti*.

[379] Užkurnytė J., „Man patiko būti Mažąja“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 245.

6.
MOTERŲ KŪRYBA: NUO DURAS IKI DAVID-NÉEL

Jurgos bičiulė kino kritikė Izolda Keidošiūtė prisimindama, kokius filmus jos su Jurga mėgo žiūrėti, išsitaria: „Mano nuomonė apie kino režisieres moteris iš esmės yra neigiama, nors pastaruoju metu ši nuostata po truputį keičiasi. Abi pripažinome vieną išimtį – Kirą Muratovą. Kai Puipa ėmėsi „Dievų miško“ ir atidėjo filmavimą, Jurgai siūlė moterį režisierę, tačiau Jurga buvo kategoriškai prieš. Esą jos romanuose ir taip per daug moteriško prado ir ji norėtų, kad tuos romanus būtinai ekranizuotų vyras.“[380]

Kyla abejonių, ar iš tiesų Jurga taip stipriai galėjo būti nusiteikusi prieš moteris režisieres. Kaip jau minėta, jos draugė Jurga Užkurnytė prisimena, kad vieni paskutinių filmų, kuriuos Jurga prašė atnešti – ne tik Tarkovskio „Andrejus Rubliovas“, bet ir moters režisierės Julie Taymor „Frida“.

Kas gi yra tas moterų kinas ir kaip jame veikia „moteriškasis pradas“? Deleuze'as pastebi, kad moterų sukurto kinematografo reikšmė – ne vien karingasis feminizmas. Daug didesnę reikšmę turi tai, kokių naujovių moterys režisierės įnešė į kūno kinematografą: „nelyg moterims būtų tekę įveikti savo pačių pozų šaltinį ir laikinumą“ (*comme si les femmes avaient à conquérir la source de leurs propres attitudes et la temporalité*).[381] Kūno problema visada buvo svarbi ir Ivanauskaitei. Šiuos individualius ir bendrus gestus Deleuze'as pastebi prancūzų režisierės Agnès Varda filmuose „Kleo nuo 5 iki 7“, „Viena dainuoja, kita ne“[382]. Aptardamas bel-

---

[380] Keidošiūtė I., „Kinomanės“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 492.

[381] Deleuze G., *Cinéma*, vol. 2: *L'Image-temps, (Critique)*, Paris: Les éditions de Minuit, 1985, p. 256.

[382] Ten pat, p. 256.

gų režisierės Chantal Akerman filmus, Deleuze'as pasako tai, kas puikiai apibūdina ir Jurgos romanų herojus (ypač *Ragana ir lietus* personažus), ir pasakotoją (*Tibeto mandala*): „Moters kūnas erdvėje įgauna neįprastą nomadiškumą (*un étrange nomadisme*), tai leidžia jai peržengti epochas, situacijas, vietoves." Ir skliaustuose priduria: „tokia Virginios Woolf paslaptis literatūroje."[383] Mes priduriame: tokia ir Jurgos Ivanauskaitės paslaptis lietuvių literatūroje.

Deleuze'as rašo apie Marguerite Duras filmą „Agata, arba begalinis skaitymas" (1981). Priskiria šį filmą eksperimentinių filmų kategorijai, nes jame kameros judėjimo laikas sutampa su pasakojimo laiku, o veikiantys personažai primena savo pačių šešėlius.

Ivanauskaitė savo tekstuose ne sykį mini Marguerite Duras – kaip rašytoją, romano *Meilužis* autorę. Galimas dalykas, kad Jurga net nežinojo, jog Duras pavyko įgyvendinti jos pačios taip aistringai puoselėtą svajonę – tapti kino režisiere. Apie tai, kad Duras ne tik rašytoja, bet ir režisierė, šio teksto autorė irgi sužinojo tik prieš kelerius metus, pradėjusi nuodugniai skaityti Deleuze'o dvitomį *Cinéma*. Beje, Deleuze'as net neužsimena, kad Duras buvo ir rašytoja, kalba tik kaip apie režisierę. Prancūzijoje tai buvo įmanoma. Lietuvoje, aišku, būtų daug sunkiau. Būti moterimi rašytoja ir dar režisuoti Ivanauskaitei Lietuvoje trukdė ir toks vertinimas: jos romanuose ir taip per daug moteriško prado. Marguerite Duras tekstuose prancūzų psichoanalitikas Jacques'as Lacanas taip pat įžvelgė daug moteriško prado, bet sugebėjo tuo pasidžiaugti. Vienu metu jis buvo tiesiog apsėstas Duras, ypač jos romano *Lolos V. Stein apžavėjimas*. Paskambino, pasiūlė susitikti tą pačią dieną vėlai vakare bare, atbėgęs iš karto paklausė, kur ji radusi savo heroję, kuri savo erotine perversija, privedančia prie psichozės, idealiai atitiko paties Lacano koncepciją. Nors Duras Lacano entuziazmas didelio įspūdžio nepadarė, šis adoravo ją, manė, kad ji anksčiau negu jis pats intuityviai suvokė moters erotinių troškimų prigimtį.

Jurgai už mėginimą suvokti moters erotinių troškimų prigimtį Lietuvoje teko gana skaudžiai mokėti. Savo prisiminimuose, minėdamas roma-

[383] Ten pat, p. 255.

ną *Ragana ir lietus*, jos literatūrinis krikštatėvis Jonas Mikelinskas priekaištauja: „Ir ką bendra turi toji romano ragana su ta būtybe, įsikūnijusia į Angelą Sargą, kuris taip mąsliai susikaupęs globoja, laimina ir sergsti senovinės ir nūdienės lietuvybės simbolius?“[384] Dėl to „pernelyg moteriško prado“ iš vyrų ji nesulaukia tiek kritikos, iš moterų – daugiau skepsio. Sirgdama į tai reagavo labai skausmingai. Ypač kai buvo tikinama, kad apie Ivanauskaitės kūrybą apskritai nėra ką kalbėti, kad apie ją net neverta rašyti.[385] Jurga rašo SMS iš Švedijos Audronei Urbonaitei: „O tu dar nusipirk „Metų“ žurnalą ir paskaityk apie 2005 metų prozą. Ypač Renatos Šerelytės „opusą“. Mudvi su tavim esame tautos ir literatūros priešės, todėl mums laikas į kapines.“[386]

Moteris tarsi turėtų įkūnyti Jurgos išsvajotą švelnumo idealą – skleisti atjautą. Tačiau moters prigimtis – nesvarbu, ar ji kokia prekeivė, ar rašytoja – gali pasirodyti besanti pikta ir storžieviška. *Prarastoje Pažadėtojoje žemėje* Ivanauskaitė apie tai rašo: „Tačiau Tsari kalne Veikliosios užuojautos deivė kažkodėl užsirūstino ant visos moterų giminės. Legendos byloja, kad kadaise, norėdama perprasti tikrąją vyrų ir moterų prigimtį, Dolma atsigulė ant Tsari khoros tako paliegusios elgetos pavidalu. Keliu atskubėjęs vyras ją mandagiai apėjo, o moteris kažką piktai sumurmėjo ir peržengė. Tarą supykdė toks jos storžieviškumas, ir galingoji deivė silpnajai lyčiai visiems laikams uždarė pačią sakraliausią Tsari Jėgos vietą.“[387] Sakralumas dažnai išnyksta ne materialioje, bet mentalinėje – moters sąmonės erdvėje.

Apaštalas Paulius mokė: *mulier taceat in ecclesia* – tetyli moteris bažnyčioje (*lot.*), Napoleonas pridūrė: *mullier taceat in politicis* – tetyli moteris politikoje (*lot.*), o Nietzsche pridūrė, kad tikras moterų draugas bus tas, kuris šiandien joms griežtai tars: *mullier taceat de mulliere* – tetyli moteris apie moterį (*lot.*). Nietzsche rašė: „Pagaliau aš keliu klausimą: ar yra kada

---

[384] Mikelinskas J., „Drąsa kurti save“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 306–307.

[385] Šerelytė R., „Amžiaus krizės romanai“, *Metai*, 2006, Nr. 3, p. 146–148.

[386] Urbonaitė A., „Vieneri Jurgos Ivanauskaitės metai“, *MM*, 2006, gruodis, p. 31.

[387] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 591.

nors buvę, kad moteris pripažintų kitos moters protą esant gilų, o širdį – teisingą? Ir ar ne tiesa, kad iki šiol „moterį" labiausiai niekino moterys, o ne mes?"[388] Gal ne visai Nietzsche teisus. Visada yra gradacijos laipsniai. Daugybė Lietuvos moterų atpažįsta Jurgos sukurtoje erdvėje tam tikrus sau artimus archetipinius simbolius. Nors, kita vertus, Jurga viename interviu užsimena, kad keletas asmenų, kuriais pasitikėjo, ją yra skaudžiai išdavę: „Labiausiai gailiuos ne dėl pačios išdavystės sukelto skausmo, o dėl pakirsto pasitikėjimo, kuris ne taip greit grįžta. Taip pasielgė moterys, todėl kur kas labiau pasikliauju vyrais, su kuriais šnekėtis man lengviau ir įdomiau."[389]

Nepaisant to, Nietzsche's formulė, išsakyta retoriniu klausimu: „Ir ar ne tiesa, kad iki šiol „moterį" labiausiai niekino moterys, o ne mes?" – netinka pačios Jurgos fenomenui aptarti. Jurga, kitaip nei kai kurios jos rašytojos kritikės, labiau domėjosi ne bukomis, degradavusiomis ar prasigėrusiomis, o kuriančiomis, mylinčiomis, kenčiančiomis ar išsigelbėjimo ieškančiomis moterimis. Jurga gebėjo žavėtis moters prigimtyje slypinčiu pozityvumu, kūrybine galia ir neordinariu gyvenimo stiliumi. Ji žavėjosi meksikiečių dailininke Frida Kahlo (apie tai bus rašoma V šios knygos dalyje). „Jurga visada domėjosi moterimis mistikėmis. Buvo net pasiūliusi kažkuriam moterų žurnalui straipsnių seriją apie jas. Bet žurnalas atsisakė – skaitytojoms, atseit, bus neįdomu"[390], – rašo Jurgos mama.

Naršydama po Jurgos knygų lentyną randu Simone Weil knygų. Randu ir atšviestus eilėraščius, ranka užrašytus lapus: „Lena Eltang. *Stichi.* Ris. G. A. V. Traygot."

Klausiu mamos, kaip Jurgos knygų lentynoje atsirado Lenos Eltang eilėraščiai. Ji atsako: „Prisimenu tik tai, kad Jurga kartą sakė žadanti eiti į vakarėlį (gal ir platesnei publikai skirtą renginį), kur, jei neklystu, turėjo būti pristatoma Eltang knyga. Tada ji man papasakojo apie šią neeilinę

[388] Nyčė F., „Anapus gėrio ir blogio. Ateities filosofijos preliudija", iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas, in: Nyčė F., *Rinktiniai raštai*, sudarė A. Rybelis, iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas [ir kt.], Vilnius: Mintis, 1991, p. 438.

[389] Ivanauskaitė J., „Rytai-Vakarai meditacijų tyloje", in: *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 49.

[390] Ingridos Korsakaitės laiškas Jūratei Baranovai, 2014 01 30.

ir talentingą asmenybę. Anksčiau nieko apie ją nebuvau girdėjusi. Atrodo, tąsyk minėjo ir Tomo Venclovos vardą. Kada tai buvo, tiksliai negaliu pasakyti, gal apie 2000-uosius."[391] Kas apie 2000-uosius metus Lietuvoje plačiai minėjo Lenos Eltang vardą? Ji daugiau buvo žinoma Maskvoje ar Peterburge.

Lena Eltang gimė tuometiniame Leningrade, nuo 1991 metų gyveno Vilniuje. 2003-iaisiais išėjo pirmas jos eilėraščių rinkinys (jo įvadą parašė Tomas Venclova), vėliau dar keli, veikiai poetė ėmėsi ir prozos. Kaip prozininkę, ją išgarsino jau pirmas romanas *Gervuogės ūglis* (pateko į trumpąjį premijos „Nacionalinis bestseleris" sąrašą), o 2008 metais išleista knyga *Akmeniniai klevai* pelnė autorei premijos „Naujoji rusų literatūra" laureatės vardą. 2012 metais Vladas Braziūnas šį daugiasluoksnį romaną išvertė į lietuvių kalbą, jis buvo pripažintas geriausia verstine knyga. 2011-aisiais Eltang išleidžia knygą *Kiti būgnai*, ji pateko į trumpąjį Rusijos nacionalinės literatūros premijos sąrašą. Dabar Eltang – viena ryškiausių šiuolaikinių prozininkių Lietuvoje. Jurgai tai buvo aišku jau daug anksčiau. „Neeilinė ir talentinga", – Jurga galėjo taip pasakyti apie kitą moterį.

Romanas *Akmeniniai klevai* pasirodė rusiškai jau po Jurgos mirties – 2008-aisiais. Eltang romano veiksmą stumia pirmyn subtiliai išjudinta kalbos daugiaprasmybės galia. Šio išjudinimo nutylėta prielaida – kažkokia neįmenama paslaptis, tarsi migla, aptraukianti visa tai, kas jau buvo nutikę, ir tai, kas dar atsitiks. Todėl visos netektys, kurios ištinka Aleksandrą (Sonią) ir kitus veikiančius asmenis – apgauti ir nužudyti šunys, motinos, tėvo mirtis – nusėda į siužeto dugną kaip integralūs epo kristalai, nelyg akmenys laiko upės dugne, nevirsdami apnuogintu skausmu, kaip Ivanauskaitės romane *Ragana ir lietus*. Kita vertus, Sonią (Aleksandrą) pašaliniai stebėtojai, kaip ir Viką ar M. V. Ivanauskaitės romane *Ragana ir lietus*, mato kaip raganą. Ji ir pati, kaip Ivanauskaitės herojės, nesibaido raganos epiteto, ironiškai šmaikštauja:. „Jie laiko mane ragana, vadinasi – su manim galima elgtis kaip patinka. Žinoma, aš ragana, o kas gi dar. Aš neužleidžiu avių maro, neskraidau ant lauro šakų, nešoku nuogutėlė

---

[391] Ten pat.

akmenų rate ir nesitepu slėpsnų tuopų aliejum, ką jau ten – net neturiu padoraus varinio katilo virš židinio. Bet jeigu man kas surištų rankų pirštus su kojų pirštais ir įmestų į upę, ko gera, ant vandens kiek pasilaikyčiau, ne trumpiau nei Metju Hopkinsas. Tai viena. Mano pinigai pavirsta į sausus karvės blynus, nespėsi nė mirktelėt. Tai antra. O štai jums ir trečia – galiu išgydyti galvos skausmą, susirašinėju su dvasiomis, o atsigulusi miego nežinau, į kokius kraštus būsiu nunešta iki aušros, tai, aišku, raganystės požymis, už tatai būdavo deginama be jokio gailesčio."[392] Sonia marinuoja pienių žiedpumpurius ir skaito mamos paliktą žolynų knygą. Tai mėgtų daryti ir Ivanauskaitės „raganos". Tačiau Soniai negresia Ivanauskaitės „raganų" meiliamirystės sindromas. Sonia kieta kaip uola. Ją mylėjęs ir atstumtas vyras prisimindamas sako: „Tavyje jau tada glūdėjo baiminga atodaira, sumišusi su vienatve ir atšiaurumu, ji virto neviltimi."[393] Ivanauskaitės „raganos" neria į atvirą susinaikinimą – pamilsta tuos, kurių valios yra nepajėgios palaužti – todėl galiausiai tampa aukomis. Artimiausias pagal stilistiką Eltang *Akmeniniams klevams* būtų Ivanauskaitės romanas *Placebas.*

Beveik kiekvienoje Tibeto trilogijos knygoje Ivanauskaitė grįžta prie jai įdomios moters problemos. Tačiau daugiausia dėmesio sulaukia dakinės knygoje *Kelionė į Šambalą*. Skyrius pavadintas „Dakinės – žengiančiosios dangumi".

Rašytojai imponuoja joginė Džėtsunma (1852–1953), kuri buvo viena iš paskutinių joginių, gyvenusių pagal visas čodo adeptų tradicijas, keliavusi po Himalajų kalnus bei dykumas, lankiusi šventas Tibeto, Indijos, Nepalo vietas. Netikėtai Jurga sužino, kad netoliese gyvena šios joginės buvusi mokinė Rigdzin Čosang. Žinoma, ji pasistengia pas ją patekti. „Nepaisau išmintingų garsiosios Šugsepo joginės pamokymų ir taip jaudinuosi prieš susitikimą su Džėtsunmos mokine, kad net dribteliu paslydusi ant akmens tiesiai prie jos durų. Ant slenksčio pasirodo jaunutė vienuolė ir kviečia užeiti."[394] Varganoje aplinkoje šmirinėja pelės. „Joginė žvelgia į mane ir Džampą Čokji su kažkokia švelnia nuostaba, droviai, tarsi mergy-

[392] Eltang L., *Akmeniniai klevai*, iš rusų k. vertė V. Braziūnas, Vilnius: Vaga, 2011, p. 18.

[393] Ten pat, p. 100.

[394] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 443.

tė, besiruošianti pritūpti, abiem rankom laikydama suėmusi iš šonų savo vienuolišką drabužį“[395], – rašo besisvečiuojanti. Jurgai įdomus moters klausimas, ir ji pradeda, kaip ji pati sako, feministinį pokalbį, klausia, ką ši mananti apie moters prigimtį. Vertėja burba, kad klausimą bus keblu išversti, nes tibetiečių kalboje moteris – *kjeman,* deja, reiškia „žemesnę prigimtį“. „Joginė gūžteli pečiais ir dabar jau šypsodama tik viena puse lūpų atsako, kad apie tai nemananti nieko. Tuomet teiraujuosi, ar apie tai ką nors savo mokinėms kalbėjo Džėtsunma. Rigdzin Čosang užsižiūri kažkur į tolumas, nors vienintelis langelis uždengtas sudriskusia užuolaida, atsako, kad Džėtsunma daug prisikentėjo vien dėl to, kad buvo moteris. Ji jau buvo pasiekusi labai aukštą dvasinio tobulumo lygį, todėl sąmoningai galėjo pasirinkti savo būsimąjį įsikūnijimą. Paskutiniais gyvenimo metais visą laiką ir meldėsi, kad atgimtų vyru.“[396] Jai pavyko. „Ko ji pasiekė būdama vyru?“ – klausia rašytoja. „Ogi – nieko“, – atsako joginė. Pasirodo, kad vyro netraukė dvasinė praktika, jis sukūrė šeimą ir ėmėsi prekybos. „Teiraujuosi švelnų liūdesį spinduliuojančios Rigdzin, ar žinodama šitą istoriją ji tebetrokšta atgimti vyru? O taip, ji to meldžianti kiekvieną dieną po daug daug kartų.“[397] Visas pokalbis rašytoją labai nuliūdina, ji net nesiryžta prabilti apie tai, ko čia atėjusi, – apie čodo praktiką.

Panašu, kad Jurga abejoja, ar moteriai verta taip uoliai melstis, kad galėtų atgimti vyru, kad ir klestinčiu. Ivanauskaitės požiūris vakarietiškas: moters prigimtis jai neatrodo tokia antrarūšė kaip Tibeto joginėms. Juk yra tokių moterų kaip mistikė, knygų autorė, kompozitorė Hildegard von Bingen (1098–1179), kaip prancūzų filosofė, krikščionių mistikė ir politinė veikėja Simone Weil (1909–1943), kurių knygas anglų kalba ji atsisiunčia, skaito, klausosi muzikos. Tokių kaip keliautojos į Tibetą teosofė madam Blavatskaja (1831–1891) ir spiritualistė Alexandra David-Néel (1868–1969), kurių vardus ji mini savo tekstuose ir kurių pėdomis seka.

Domėdamasi kelionių į Tibetą istorija rašytoja apmąsto ir moterų kelią. Tibetas buvusi uždara šalis, neprieinama svetimšaliams. Į Lhasą veržėsi ne

---

[395] Ten pat, p. 444.

[396] Ten pat.

[397] Ten pat.

tik vyrai, bet ir moterys. Ivanauskaitė atrado, kad teosofiniai šaltiniai skelbią, jog Jelena Blavatskaja net tris kartus bandė patekti į Tibetą, o kai 1864 metais jai pagaliau pavyko tai padaryti, ji tapo mahatmų mokine viename iš ašramų. Ivanauskaitė jautriai reaguoja į savo pirmtakių nesėkmes. Ji pastebi, kad du kartus į Lhasą bandžiusi įžengti kanadietė gydytoja ir misionierė Susie Rijnhart kelionėje palaidojo sūnelį, paskui ir vyrą, o 1898 metais netoli Lhasos mirė pati, vos pagimdžiusi antrąjį vaiką Tačiau pirmoji Vakarų moteris, prasiveržusi į Dievų miestą, buvo, rašytojos žodžiais tariant: neprilygstamoji prancūzaitė Alexandra David-Néel. Jai tai pasisekė įgyvendinti 1923 metais. Sulaukusi penkiasdešimt ketverių, David-Néel laisvai kalbėjo tibetietiškai, rengėsi tibetietiškai ir keliavo lydima savo įsūnio. Į Lhasą ji atvyko įsimaišiusi piligrimų minion ir išsitepusi veidą suodžiais.[398]

Belgijoje gimusi Alexandra David-Néel parašė daugiau kaip trisdešimt knygų apie savo keliones, Rytų religijas ir filosofiją. Jas skaitė, jos įtaką patyrė rašytojai Jackas Kerouacas ir Allenas Ginsbergas, filosofas Alanas Wattsas, ezoterikas Benjaminas Creme. Ivanauskaitė cituoja jos žodžius: „Daugelis būdavo sulaikomi pakeliui į Lhasą ir nuolankiai susitaikydavo su pralaimėjimu. Aš taip nedarysiu ir tesėsiu savo priesaiką. Aš visiems parodysiu, ką gali moteris!“ Ir ji parodė. Knygą *Voyage d'une Parisienne à Lhasa* (*Paryžietės kelionė į Lhasą,* 1927) David-Néel užbaigė ugningu priesaku būsimoms Vakarų piligrimėms: „Pirmoji balta moteris įžengė į uždraustąjį Lhasos miestą ir parodė kelią visoms. Te kitos ja paseka ir teatveria Stebuklų šalies vartus mylinčioms širdims vardan gėrio, vardan visų gyvų būtybių laisvės! LHA GJALO!!!“ „Man beliko atsiliepti į šį įsakmų kvietimą“[399], – reziumuoja tyrimą Jurga.

Akivaizdu, kad atsiliepti ji nusprendė būtent kaip moteris – moteris *par excellence* – su visu savo vadinamuoju moteriškuoju pradu, o ne kaip savo prigimties besigėdijanti ar ją neigianti tibetietė joginė ar radikali Vakarų feministė.

---

[398] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 513.

[399] Ten pat.

7.
FILOSOFIJA: NUO NIETZSCHE'S IKI KIERKEGAARD'O

Vienoje ankstyvųjų, 1981 metais rašytų, Ivanauskaitės novelių „Atsitiktinis pokalbis birželio naktį" mergaitė naktį atsitiktinai susitinka psichoanalitiką ir užmezga su juo pokalbį. Sugniaužusi sudaužytos stiklinės šukę, susikruvina ranką. Šį savo poelgį ir pasirodžiusį kraują palydi tokiais žodžiais: „Giliai geltono ir karštai raudono, taip mano skonis nori, jis kraujo į visus dažus primaišo! Kas savo namus baltai teplioja, tas man parodo savo sielą baltai nutepliotą. Žinai, kas taip kalbėjo? Taip kalbėjo Zaratustra, – pasakė ji, kandžiodama lūpas." Psichoanalitikas jai pataria neskaityti Nietzsche's, geriau skaityti Françoise Sagan, Ray Bradbury, Agathą Christie, klausytis Mozarto. Tačiau mergaitė maištingai atkerta: „Dykuma auga, vargas tam, kas dykumą savyje slepia! Taip kalbėjo Zaratustra."[400]

Toks Nietzsche's tekstų kaip iššūkio skaitymas buvo būdingas ir roko žvaigždei Jimui Morrisonui. Morrisonas vienoje dainoje „The End" mintimis grįžta namo: *And he came to a door, / and he looked inside, / „Father?" / „Yes, son?", „I want to kill you. / Mother, I want to...*"[401] Morrisono išdainuota frazė: „*Fuck the mother, kill the father*" sukrėtė Ameriką – ją tarsi mantrą kartojo to meto garso studijų įrašuose, ji tapo ribos peržengimo, absoliučios laisvės simboliu. Pats Morrisonas šį savo judesį aiškino Nietzsche's veikalo *Tragedijos gimimas iš muzikos dvasios* įtaka, joje Nietzsche aptaria Sofoklio tragediją „Edipas karalius". Nietzsche, kaip ir Sofoklis, Edipą laikė liūdniausia figūra graikų scenoje, kilniu žmogumi,

[400] Ivanauskaitė J., „Atsitiktinis pokalbis birželio naktį", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 58.

[401] Morrison J., *The American Night: The Writings of Jim Morrison*, vol. 2, New York: Vintage Books, 1990, p. 112.

kuris, nepaisant savo išminties, buvo pasmerktas klysti ir liūdėti, bet labai kentėdamas turėjo magišką gydantį poveikį aplinkiniams, nedingusį ir po jo mirties. Bet Morrisonas Edipą pateikia tik kaip Sfinkso mįslės įminėją, tėvo žudiką ir savo motinos vyrą.[402]

Ivanauskaitė žavisi Morrisonu, bet Freudu nepernelyg, nors jos knygų lentynoje guli Freudo veikalas *Anapus malonumo principo*. Jei paminėdavo jį – tai tik ironiškai. Ji labiau domėjosi ir gilinosi į jungiškąją psichoanalizę.

1982 metais rašytos novelės „Pasiaiškinimas" pagrindinė veikėja pradeda tolti nuo kasdienybės ir bando paaiškinti tai filosofo Henri Bergsono „prisiminimo apie dabartį" idėja[403]. 1981-aisiais rašytos novelės „Pakalnučių metai" veikėjas Saulius, siekdamas paprotinti savo draugus, bando jiems priminti Kanto kategoriškąjį imperatyvą: „Atsimenate Kanto kategoriškąjį imperatyvą? Žmogus daro gera, nes jis geras ir taurus iš esmės, nepriklausomai nei nuo tikslų, nei nuo aplinkybių. Jūs tiek energijos išeikvojate pykčio, sarkazmo priepuoliams, o galėtumėt gyventi vien gėriu, meile."[404] Beje, Kantą pokalbiuose mėgsta pacituoti ir kai kurie Gavelio herojai.

1974 metais „Minties" leidykla išleidžia *Filosofijos istorijos chrestomatiją*, skirtą XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofijai. Ivanauskaitės mama ją įsigyja, Jurga irgi skaito, gilinasi. Iš to, ką pasibraukė, galima spręsti, kas jai įstrigo labiausiai. Subraukytas šviesaus atminimo filosofijos dėstytojos Kristinos Rickevičiūtės rašytas įvadas „G. Hegelis – žmogus ir filosofas", ypatingai paryškinta Hegelio dialektikos išvada: „dvigubas neigimas tampa vėl teigimu."[405] Pačiame Hegelio tekste pabrauktos mintys: „pasaulio istorija rutuliojasi dvasios šviesoje", „visos dvasios savybės egzistuoja tik laisvės dėka", „galutinis laisvės tikslas buvo apibrėžtas kaip dvasios supratimas savo laisvės"[406]. Matyti, kad dvasios ir laisvės są-

---

[402] Žr. Hopkins J., Sugerman D., *No One Here Gets Out Alive*, New York: Warner Books, 1980, p. 98.

[403] Ivanauskaitė J., „Pasiaiškinimas", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 39.

[404] Ten pat, „Pakalnučių metai", p. 163.

[405] *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*, sudarė B. Genzelis, Vilnius: Mintis, 1974, p. 36.

[406] Ten pat.

vokos domina rašytoją. Pribraukytas ir Ludwigo Feuerbacho tekstas – jis, kaip ir Hegelis, buvo įtrauktas į marksistinės filosofijos studijų programą tuometiniame Dailės institute. Kas įsiminė rašytojai iš Feuerbacho? „Religija remiasi esminiu žmogaus *skirtumu* nuo gyvulio; gyvuliai neturi *jokios* religijos. <...> Tačiau religija yra begalybės (*des Unendlichen*) supratimas; taigi ji yra – ir niekuo kitu būti negali – žmogaus supratimas *savo* esmės ir būtent ne baigtinės, ribotos, bet *begalinės* esmės."[407]

Užkoduoti religijų simboliai visada domino ir traukė rašytoją. Jos knygų lentynoje guli ir Biblija, ir budistiniai tyrimai, ir Koranas, ir knygos, skirtos kabalistiniams tyrinėjimams.

Tačiau didžiausio rašytojos dėmesio sulaukia egzistencinės pakraipos rašytojai. Pribraukytas Sørenas Kierkegaard'as. Ypatingai paryškinta etiko pastaba estetui: „Ir Tu iš nerimtumo darai tą patį, Tu mokaisi meno, kaip pasidaryti visiems mįsle. Mano jaunasis drauge! O jeigu staiga neatsiras nė vieno, kas norėtų įminti Tavąją mįslę, koks gi tada Tau džiaugsmas iš viso to?" Pabrauktas ir paskutinis Kierkegaard'o ištraukos sakinys: „Aš, kaip laisva dvasia, gimstu iš prieštaravimo dėsnio arba gimstu iš to, kad pasirenku pats save."[408] Kruopščiai pabraukytas filosofo Jono Repšio įvadas „K. Jaspersas ir egzistencialistinė filosofija". Kas įstrigo rašytojai? „Kaltė – tai pats žmogus. <...> Kaltė, kaip ir laisvė, K. Jaspersui yra lyg amžini žmogiškosios būties reiškimosi palyginimai."[409]

Ivanauskaitė ne sykį yra prisipažinusi, kad yra slegiama keisto kaltės jausmo. Jo nepadeda atsikratyti ir budistinės studijos. Kaltės jausmo priežastys kartais labai netikėtos, išplaukiančios ne iš konkrečios situacijos, o iš giliųjų slaptų asmenybės sluoksnių. *Ištremtame Tibete* rašo, kaip rytais ji kylanti į kalną pas savo Mokytoją: „Pusryčiauja. Skustagalviai, amuletais apsikarstę seniai išmintingais, raukšlių išvagotais veidais sveikinasi laiminančiais gestais, tačiau jų akys tokios skvarbios, jog esu šventai įtikėjus: šitie naldžorpos vos tik žvilgtelėję sužino apie mane viską. Todėl ūmai pasijuntu kalta, pirmapradės nuodėmės užnuodyta, nenusipelniusi šio įs-

[407] Ten pat, p. 74.

[408] Ten pat, p. 124.

[409] Ten pat, p. 384.

tabaus ryto, neverta nieko, ničnieko, kas teikia man džiaugsmo. Kažkokia niekinga, purvina vagilė, įsibrovusi į šventų žmonių sritį..."[410]

Karlo Jasperso ištraukoje *Filosofijos istorijos chrestomatijoje* rašytojos dėmesį patraukia ir ribinės situacijos samprata: „Atsitrenkęs į ribinių situacijų „sieną", žmogus atšoka atgal į save. Pajutęs pralaimėjimą, jis prabunda egzistencijai."[411] Sakinyje „pati reikšmingiausia situacija, atskleidžianti žmogiškąją egzistenciją, esanti mirtis, kuri tarsi valdanti visas kitas situacijas", rašytoja apveda ir išryškina žodį „mirtis". Mirtis eina per visą rašytojos kūrybą kaip viena iš pagrindinių ją dominusių žmogaus egzistencijos problemų. Skirtingais laikotarpiais ir skirtinguose tekstuose ji įgauna labai įvairius pavidalus. Ankstyvuosiuose tekstuose didžiausią dėmesį Ivanauskaitė skiria mirčiai kaip savižudybei. Kai kada mirtis jos tekstuose personifikuojama. Romane *Pragaro sodai* mirtis įgauna personifikuotą, bet nematomą pavidalą: „Mirtis pabeldžia į duris arba langą, o jas atidaręs žmogus pamato, kad ten nieko nėra. Šiais laikais ji sakosi spaudžianti durų skambutį ar net paskambinanti telefonu. Ji mėgsta barbenti į sieną arba naktį garsiais žingsniais pereit per miegamąjį ir pastumt kėdę. Kartais ji sudaužo veidrodėlį, numeta nuo sienos paveikslą, sustabdo visus namuose esančius laikrodžius arba staiga išjungia šviesą. Neretai savo kvapu tiek išgąsdina šunį ar katę, kad tie vargšai gyvulėliai, ypač kaime, sprunka kur akys mato ir sugrįžta tik išrinktajam mirus. Ji suklinka paukščiu, ir visus prie vakarienės stalo sėdinčius namiškius persmelkia ta pati baisi mintis, jie nieko nesakę sužiūra į mirtininką, pasmerktasis supranta į jį susmeigtų žvilgsnių prasmę, tačiau irgi tyli. Mirtis triukšmingai praveria langą ir, plevėsuodama užuolaidom, įsiveržia į ligonio palatą, nors lauke nėra jokio vėjo. Mirtis duodasi sapnuojama. Ji pašaukia savo pasirinktąjį vardu ir stebi, kaip tas kvailai dairosi, ieškodamas, kas gi jį kvietė... Paliečia einantį per aikštę ar pievą..."[412] Kelionėse po Rytus, kur mirties kultūra yra įgavusi labai įtaigią ritualinę formą, rašytoja pati patiria stingdančią ir persmel-

[410] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 267.

[411] *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*, sudarė B. Genzelis, Vilnius: Mintis, 1974, p. 385.

[412] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 323–324.

kiančią egzistencinę mirties baimę. Šiuo atveju mirtis galėjo nubusti ir siųsti ženklus kaip pasąmonės archetipas. Ivanauskaitės dienoraštis *Viršvalandžiai* atveria jau realios mirties akivaizdybę.

Toliau rašytoja pasibraukia Jasperso mintis apie filosofinį gyvenimo būdą, apie meditaciją ir komunikaciją, savirefleksiją, transcendentinį susimąstymą. Pasibraukia mintį, kuri taps jos tam tikro gyvenimo laikotarpio moto: „Mūsų esmė yra būti kelyje. Mes norėtume prasiveržti pro laiką."[413] Romane *Agnijos magija* veikėja Agnija vienu metu taps ir filosofe: „Agnija Filosofė jau rezgė apibendrinimus, kad visas mūsų gyvenimas tėra kelionė, trumpi sustojimai nakvynės namuose, atsitiktiniai susitikimai, neišvengiami išsiskyrimai, ir vėl – nesibaigianti kelionė amžinybėje..."[414]

Rašytoja jautriai reaguoja į žmogaus prigimties dualizmo išryškinimą: „Pakilimo akimirkomis mes paliečiame už savo būsenos ryškėjančias ištakas, bet nuolatos gresia aptemimo pavojus."[415] Svarbu tai, kad Jaspersas filosofą palygina su drugiu. Rašytoja braukia Jasperso mintį: „Jis žvelgia į laivą – filosofinio mąstymo ir filosofinio gyvenimo būdo metodą, – į laivą, kurį jis mato, bet nėra galutinai pasiekęs; jis spurda; lyg apsvaigęs skraido keisčiausiais vingiais. Mes esame tokie drugiai ir sutrinkame, nustoję orientuotis tvirtoje sausumoje. Bet mes nepatenkinti, turėdami joje pasilikti."[416]

Ivanauskaitės taip pamėgti drugiai į jos kūrybinę visatą galėjo užklysti ir iš Jasperso filosofijos. Galėjo ir neužklysti.

Toje pačioje chrestomatijoje rašytoja skaito – negali neskaityti – Gvidono Bartkaus įvadą apie Albert'ą Camus, pabraukia Camus citatą: „Absurdas – tai susidūrimas tarp to, kas iracionalu, ir begalinio šviesos troškimo, kurio šauksmas girdėti pačioje žmogaus sielos gilumoje."[417] Ypatingai – vingiuota linija – išryškinta pamatinė Camus mintis: „Paty-

---

[413] *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*, sudarė B. Genzelis, Vilnius: Mintis, 1974, p. 403.

[414] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 362.

[415] *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*, sudarė B. Genzelis, Vilnius: Mintis, 1974, p. 403.

[416] Ten pat, p. 403.

[417] Ten pat, p. 407.

ręs absurdą ir pasirinkęs gyvenimą, o ne savižudybę, žmogus ypatingai vertina kiekvieną būties akimirką. Jis siekia gyventi kuo ilgiau, kuo giliau pajusti gyvenimo aistrą: kiekvieną akimirką jausti egzistavimo momento džiaugsmą." Paskutinė frazė dar paryškinta riebiu brūkšniu. Pačiame Camus tekste švelniai pabraukta: „Šis maištas duoda vertę gyvenimui. <...> pasinerti į šį begalinį tikrumą (mirties), nuo tada būti visai svetimu savo paties gyvenimui, kad būtų jis praturtintas ir pergyventas be įsimylėjėlio trumparegiškumo, – štai išsilaisvinimo principas."[418]

Gebėjimas pajusti ir išgyventi absurdą yra būdingas rašytojos asmenybės bruožas. Kelionėje po Indiją ji rašo: „Autobusas visai sulėtina greitį, slenka beveik be garso, o tie žmonės akmenys iš visų pakraščių irgi neapsakomai tyliai rieda į mus. Mane kažkodėl apima baimė. Akimirką net pamanau, kad jie, žvelgiantys hienų, vilkų, šakalų akimis, plačiaburniai ir baltadančiai, gali užpuolę autobusą mus paprasčiausiai suėsti. Bet tai tik sąmonės pastangos užmaskuoti veik kosminį siaubą, visada tvyrantį mūsų pasąmonės gelmėse. Koks tai siaubas? Ogi siaubingas pats suvokimas, kad BERGŽDŽIOS visos mūsų pastangos suteikti prasmę šiam pasauliui, kuris yra ne kas kita, kaip kančios ir absurdo mišinys."[419]

Neabejotina, kad Sartre'as, kuris, lankydamasis Lietuvoje, buvo nuvežtas į jos senelių vasarvietę Turniškėse ir labai stebėjosi ten augusiomis didžiulėmis braškėmis, taip pat negalėjo praslysti pro rašytojos akis. Pabraukta Sartre'o mintis: „Nėra kito pasaulio, išskyrus žmogiškojo subjektyvumo pasaulį." „Egzistencializmui svetima skandinti žmogų beviltiškume", – pabraukia ir šią mintį. Toliau: „Bet jeigu neviltimi vadinsime kiekvieną bedievio poelgį, kaip tai daro tikintieji, egzistencializmo išeities tašku bus originali neviltis." Rašytoja paryškina pabraukimą: „Ši teorija greičiau skelbia, kad jeigu Dievas ir egzistuotų, nuo to niekas nepasikeistų; štai mūsų išeities taškas. Esmė ne tai, ar mes tikime, ar netikime Dievo egzistavimu, – mes galvojame, kad problema nesusijusi su Dievu; reikia, kad žmogus save rastų pats ir įtikintų, kad niekas be jo paties negali jo išgelbėti, jei tai būtų netgi

[418] Ten pat, p. 426, 429.

[419] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 400.

išbandymas, vertas Dievo egzistavimo. Ta prasme egzistencializmas yra optimizmas, veiksmo doktrina..."[420] Čia pabraukimas nutrūksta.

Rašydama pirmuosius apsakymus, Ivanauskaitė jau galėjo būti išstudijavusi šias egzistencializmo pamokas. Galėjo tai nutikti ir kiek vėliau. Bet kuriuo atveju, susikrovusi kelionės krepšį ir iškeliavusi sau pačiai įdomia kryptimi, rašytoja pasielgė tarsi tikra Sartre'o mokinė: įrodė, kad egzistencializmas yra ne liūdesio, o veiksmo doktrina. Tai jai suteikė jėgų paprieštarauti ir Sartre'ui, ir kitiems filosofams.

Į gyvenimo prasmės ir beprasmybės klausimus Jurga yra suradusi savo pačios sodria ir skausminga patirtimi grįstus atsakymus, kurie labai skiriasi nuo prancūzų egzistencializmo ir veda į dialogo filosofiją. *Kelionėje į Šambalą* ji rašo: „Kančia ir absurdas... Kartais jie tampa tokie akivaizdūs, o stropiai austa prasmingumo uždanga staiga nukrinta ir apnuogina visą mūsų būties tuštybių tuštybę, sumaiščių sumaištį." Toliau tęsia: „Visuotinės beprasmybės ir absurdo akivaizdoje tarsi ryškiausia šviesa užlieja suvokimas, kad vienintelė vertybė, vienintelė prasmė ir tikslas, vienintelė netuščia pastanga, praktika, talentas, vienintelė puoselėtina savybė ir aukščiausioji siekiamybė iš tikrųjų yra meilė artimui, švelnumas, užuojauta. Tai yra gebėjimas bent kiek praskaidrinti kito ir savo skausmingai vienišą būtį, bent jau bandymas išsiskleisti meiliu žodžiu, lipšniu judesiu, muzika ar tyla, kiek leidžia jėgos ir egoizmas beribio kosmoso šaltyje."[421] Po šiomis rašytojos surastomis įžvalgomis pasirašytų Kaune gimęs, kaip ir ji su Dostojevskio knygomis užaugęs prancūzų filosofas Emmanuelis Levinas.

Kelionėje rašytoja jau subrendusi padiskutuoti ir su žinomais Lietuvos filosofais. Kažkada vienas garsus Lietuvos filosofas (šių eilučių autorė atpažįsta, kad tai galėjęs būti Arvydas Šliogeris) jai sakęs, kad ilgalaikė meditacija prilygstanti savižudybei. „Tuomet niekuo negalėjau atsikirsti, – rašo po Indiją keliaudama rašytoja ir priduria: – Tačiau dabar jau žinau, kad kaip tik meditacija, ko gero, ir yra pati kūrybingiausia žmogaus veiklos sritis."[422]

[420] *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*, sudarė B. Genzelis, Vilnius: Mintis, 1974, p. 450.

[421] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 402.

[422] Ten pat, p. 306.

Kelionėje kažkada skaityti filosofų tekstai išnyra visai netikėtu aspektu. Ji aplanko Sapno jogą praktikuojantį „miegantįjį lamą“ ir yra sukrėsta įspūdžio: „Ūmai prisimenu Martiną Buberį, samprotavusį apie gyvūno žvilgsnį, kaip apie „lemenimą“ gamtos, kuri pirmą kartą pateko dvasiai į rankas, gamtos, kuri „dar nepasidavė dvasiai, jos kosminei rizikai, vadinamai žmogumi“. Žinau, kad dabar mano akyse atsispindi tas pats užsisklendimas, „kosminės rizikos“ baimė, „tapsmo baugulys“, kurį M. Buberis pastebėjo akyse katės, žvelgiančios į žmogų – „pabaisą“ (*Untier*, paraidžiui: „ne-žvėrį“). Aš irgi žiūriu į Minlingą Rinpočę kaip į „pabaisą“, „ne-žmogų“, kažką daug daugiau nei žmogus, kažką anapus žmogaus. Tai turbūt trunka tik kelias sekundes, bet jos sustingsta amžinybėje, nes nuo Sapno jogo dvelkia ne-laiku ir ne-erdve.“[423]

Ir grįžusi iš kelionių rašytoja perka filosofines knygas. Jos lentynose guli ne tik Platono *Dialogai*, Epikteto, Marko Aurelijaus knygos, *Filosofijos istorijos chrestomatija*, skirta antikai, Alberto Schweitzerio, Ericho Frommo, Šliogerio knygos *Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas*, *Būtis ir pasaulis, Daiktas ir menas*, prancūzų filosofo Gastono Bachelard'o, kviečiančio svajoti apie ugnį, vandenį, žemę, orą, visą pasaulį, save, kūną, pojūčius, sielą, vaizduotę, knyga *Svajonių džiaugsmas*, bet ir vėlyvesni postmoderno mąstytojų lietuviški leidiniai: Jeano Baudrillard'o *Simuliakrai ir simuliacija*, Georges'o Bataille'o *Akies istorija*, Jacques'o Derrida ir Gianni Vattimo *Religija*. Ar dėl to, kad rašytoja domisi postmoderno filosofija, ir jos kūrybą galima kvalifikuoti kaip postmodernią? Būtų pernelyg tiesmukas apibendrinimas, nors tam tikri archetipiniai ženklai vis dėlto išryškėja. Vytautas Martinkus knygoje *Literatūra ir paraliteratūra* Jurgą Ivanauskaitę mini šalia Ričardo Gavelio ir Jurgio Kunčino kaip populiariausius mūsų postmodernistus.[424] Jeigu sektume Ihab Hassano išskirtais ir surūšiuotais modernizmo ir postmodernizmo bruožais[425], tai postmoderniosios literatūros ženklų Ivanauskaitės kūryboje aptikti galima. Jie sutampa su kai

[423] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 625.

[424] Martinkus V., *Literatūra ir paraliteratūra*: straipsniai, esė, Vilnius: LRS leidykla, 2003, p. 254.

[425] Hassan I., „Link postmodernizmo sąvokos“, in: *Miestelėnai*, kn. 2: *Miestas ir postmodernioji kultūra*: kultūrologinis almanachas, sudarė E. Ališanka, Vilnius: Taura, 1995, p. 40–41.

kuriais siurrealiaisiais ženklais, ypač matomi pirmoje knygoje *Pakalnučių metai*, kur autorė renkasi ne tikslą, o patį žaidimą, atsitiktinumą vietoj plano, anarchiją vietoj hierarchijos, išsklaidymą vietoj koncentravimo, hepeningą vietoj užbaigto darbo, kombinaciją vietoj atrankos, pasekmę vietoj priežasties, ironiją vietoj metafizikos, imanenciją vietoj transcendencijos, mažąją istoriją vietoj didžiosios istorijos, nebuvimą vietoj buvimo, intertekstą vietoj griežtų žanro ribų. Tačiau vėlesnėje kūryboje vis dėlto labiau išryškėja ir ima vyrauti egzistenciniai ženklai, kurie yra ne postmoderniosios, o moderniosios literatūros bruožai. Visų pirma jie yra orientuoti į gelmę, ne į paviršių, į interpretaciją, o ne į klaidingą perskaitymą, į didįjį naratyvą, o ne mažąjį pasakojimą, į Dievą Tėvą, o ne į Šventąją Dvasią, į tam tikrą metafiziką ir transcendenciją, veikiau į paranoją nei į šizofreniją, į kilmę, o ne į skirtingumą, į lytiškumą, o ne į androginiją. Kažkada šio teksto autorė Gavelį ir Ivanauskaitę pavadino postmoderno prieigos rašytojais, nes „realybė šių autorių kūryboje vis dėlto prasiveržia su savo neatskiriamu palydovu – mirtimi. O postmoderniuose Kunčiaus tekstuose nebelieka tikrosios mirties pėdsakų. Ji tampa tik ženklu tarp ženklų“[426]. Dabar pridurtume – Ivanauskaitės kūryboje realybė veržiasi per įvairiausius egzistencinius ženklus: vienatvę, betėvystę, baimę, susvetimėjimą, susinaikinimą, mirtį, kelionę, meiliamirystę, kančią, aistrą gyventi, šventybės ilgesį. Jurga skaitė Alphonso Lingio[427] leviniškas fenomenologines meditacijas apie mirtį ir knygoje *Kelionių alchemija* jį cituoja: „Bendrumas – tai buvimas kartu gerais laikais, ėjimas kur nors drauge, – rašo jis. – Tačiau draugystė privalo tęstis ir tada, kai eini niekur. Todėl lydėti kitus žmones į mirtį yra buvimo kartu esmė.“[428]

Rašytojai artimesnis yra Kierkegaard'as nei Baudrillard'as. Jos knygų lentynoje – Kierkegaard'o *Filosofijos trupiniai, arba Truputėlis filosofijos*. Kierkegaard'as išbuvo su Jurga iki pabaigos. Tarp paskutinių skaitytų kny-

[426] Baranova J., *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 321.

[427] Alphonso Lingis – lietuvių kilmės JAV filosofas, nužudyto „Respublikos“ dienraščio žurnalisto Lingio tolimas giminaitis, fenomenologas, keliautojas, Emmanuelio Levino knygų vertėjas į anglų kalbą, rašantis užburiančią patirtinę kelionių fenomenologiją su labai subtiliu egzistenciniu atspalviu. Jo laisvalaikio užsiėmimas ir gyvenimo būdas – auginti įvairiausius paukščius būtų ypač priimtinas Jurgai.

[428] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 264.

gų šalia Henrio J. M. Nouweno, Oscaro Wildeʼo, religinio mistiko Thomo Mertono atsiduria ir labiausiai religinė lietuvių kalba pasirodžiusi Kierkegaardʼo knyga *Laukų lelija ir padangių paukštis*. Rašytoja skaito ir *Viršvalandžiuose* cituoja jai įsimintinas Kierkegaardʼo frazes. Kaip priešpriešą savo pačios reflektuojamai puikybei ji renkasi jo citatą: „Nes paukštis ir lelija Dievui besąlygiškai klusnūs, klusnumu tokie naivūs arba tokie iškilūs, jog tiki, kad visa, kas vyksta – besąlygiška Dievo valia, ir kad šiame pasaulyje daugiau nėra jiems ką daryti, tik arba besąlygiškai klusniai Dievo valią vykdyti, arba besąlygiškai klusniai Dievo valioje tverti.“[429] Jurgą visada traukė filosofinės meditacijos apie tylą. Ir čia ji pastebi Kierkegaardʼo žodžius: „Melsti – tai ne save kalbant girdėti, bet nutilti ir tylėti, laukiant tylėti – kol išgirsi Dievą.“[430]

Religinis egzistencialistas Kierkegaardʼas, pasitikęs rašytoją 1974 metų *Filosofijos istorijos chrestomatijoje*, išlydi ją ir į amžinąją tylą, ir kas žino, gal iš tiesų – kierkegoriškojo Dievo link.

---

[429] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 70.

[430] Ten pat, p. 76.

8.
KULTŪROLOGIJA: NUO ELIADE'S IKI JUNGO

Siekdama iššifruoti kelionėje pastebėtus Rytų kultūrų ženklus, rašytoja pasitelkia du pagrindinius autoritetus – Mircea Eliade ir Carlą Gustavą Jungą. Mircea Eliade (1907–1986) – Prancūzijoje gyvenęs rumunų kilmės kultūrologas, religijotyrininkas, vienas iš komparatyvistinių religijų tyrinėjimų pradininkų – apie Rytų religijas žinojo ne tik iš knygų. Kalkutos universitete jis studijavo indų filosofiją ir sanskritą. Lietuviškai išleistoje knygoje *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė* Eliade rekonstruoja pasaulėvaizdžius tų kultūrų, kurios išpažįsta ikiistorinį-ciklinį, arba, kitais žodžiais tariant, mitinį laiką. Eliade įžvelgė laiko koncepcijos panašumus antikos filosofų tekstuose ir Rytų mokymuose. Eliade's svarbą konceptualiam Rytų kultūros suvokimui Ivanauskaitės Tibeto trilogijoje yra pastebėjusi Rudaitytė[431]. Iš tiesų bandydama sau ir skaitytojui išaiškinti Rytų kultūros prasmes rašytoja beveik dešimt sykių grįžta prie Eliade's[432].

Tačiau ne mažesnę įtaką rašytojos pasaulėvaizdžiui ir pasaulėjautai yra padaręs šveicarų psichologas, analitinės psichologijos pradininkas, kultūros tyrinėtojas Carlas Gustavas Jungas (1875–1961). Jurgos knygų lentynose yra likę nemažai Jungo knygų. Anglų kalba išleistoje knygoje *Žmogus ir jo simboliai* (*Man and His symbols*) Jungas aptaria sapnų ir simbolių svarbą. Jurga ypač domėjosi Jungo sapnų alchemija – turėjo rusišką knygą *Алхимия снов (Sapnų alchemija)*, pabrauktose vietose kalbama apie filosofinį akmenį. 1997 metų šios knygos leidimas sudarytas iš Jungo knygos *Psichologija ir alchemija* ištraukų ir jo veikalo *Keturi archetipai*, kuriame

[431] Rudaitytė R., „In Search of The Self: Jurga Ivanauskaite's A Journey to Shambala", in: *Literatūra: mokslo darbai*, Vilnius: VU leidykla, 2009, Nr. 51 (4), p. 114–120.

[432] Ivanauskaitė J., *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 334, 339, 340, 378, 379, 468, 469, 478, 496.

aiškinama apie motinos, dvasios, triksterio ir persikūnijimo archetipus. Lentynoje taip pat guli Jungo knyga *Синхронистичность* (*Sinchroniškumas*), kurioje svarstoma apie kovą su savo šešėliu, neatskleistą tapatybę, persikūnijimo ir sinchroniškumo fenomenus. Yra taip pat lietuviškas Jungo knygos *Žvelgiant į pasąmonę* leidimas, angliška *The Psychology of Kundalini Yoga* (*Kundalini jogos psichologija*), pristatanti 1932 metais Jungo vestus seminarus. Ivanauskaitę domino egzistencijos paslaptis ne tik magritiška ar borchesiška, bet ir jungiška šio žodžio prasme. Kažką iš Jungo veikalų greičiausiai skaitė ir pasiėmusi iš bibliotekos (ko gero, Indijoje), nes yra prasitarusi, kad matė Jungo pacientų pieštas mandalas (tokio albumo tarp jos knygų nėra). Jeigu Ivanauskaitė būtų pasirinkusi studijuoti psichologiją, be jokios abejonės, būtų tapusi profesionalia jungiste.

Rašydama romaną *Ragana ir lietus* (1993), Jurga jau tikrai buvo skaičiusi Jungą. Vika kalbasi su psichoterapeute ir pasakoja jai savo sapną – ji sapnavusi save kaip vyrą. Nerimauja, kad tai gal nėra normalu. Psichoterapeutė ją ramina, sako: „Visiškai nieko baisaus. Juk skaitei Jungą ir žinai, kad kiekviename žmoguje yra du pradai – moteriškasis ir vyriškasis. Anima ir Animus. Tu tiesiog sapnavai savo Animus.“[433] Vertikalusis laikas šiame romane susieja įvairias epochas ir atskleidžia archetipinę moters meilės prigimtį.

Jungiškieji motyvai labai stiprūs romane *Agnijos magija*. Agnija sapnuoja labai nemalonų sapną. Veiksmas vyksta Romos Šv. Petro bazilikoje, kurioje ji niekada nėra buvusi. Tik staiga su bloga lemiančiu švokštimu iš aukštybių pasipila tiršta, tamsi, dvokianti masė. Agnija užsidengia rankomis galvą ne iš siaubo, o iš gėdos. Pabunda. Sako sau: „Jau seniai laukiau šito chrestomatinio sapno, bet dabar, jo pakirsta, negalėjau net krustelėti. K. G. Jungas vylingai šyptelėjo ir dingo už užuolaidos.“[434] Labai jungiškai nuskamba Agnijos nuojautos, kai ji sako: „Staiga lyg milžinišką driežą už uodegos pagavau tai, kas mane visą neilgą kelią labiausiai baugino – nejaukią lemtingų įvykių nuojautą, tarsi būčiau išvykus kelionėn, iš kurios nebegrįšiu.“[435]

[433] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 135.

[434] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 37.

[435] Ten pat, p. 76.

Jungiškąją potekstę, recenzuodamas romaną, pastebi ir Vytautas Rubavičius: „Beje, C. G. Jungas libido pagrindu susiejo daugelį senųjų esminių indoeuropiečių kalbos žodžių; išryškino žodžio *tejas* reikšmių – ašmenys, ugnis, spindesys, grožis, jėga, gyvybinė energija, dvasinė ir maginė galia, vyro sėkla – seksualinius atspalvius ir, pasiremdamas mitu apie Agni, interpretavo dieviškosios Trejybės simbolį, paryškindamas lyties simbolikos aspektus (pavyzdžiui, ugnis, ugnies krosnis – motina). Knygoje esama visų tų ryšių.“[436]

Nuo 1929 metų Jungas susidomi alchemija. 1944 metais išleidžia knygą *Psichologija ir alchemija* (Ivanauskaitės knygų lentynoje, kaip jau buvo minėta, yra rusiškai išleista šios knygos ištrauka *Алхимия снов*). *Prarastoje Pažadėtojoje žemėje*, kai remdamasi Jungu sako, kad „pagrindinis alchemikų tikslas buvo atrasti ne išorinę, bet vidinę nemirtingumo substanciją, išgryninti dvasios auksą“[437], Jurga cituoja anglišką leidimą *Psychology and Alchemy*. Magijos mokytoja Vilija romane *Agnijos magija* iš atminties cituoja Jungo mėgtus alchemijos traktatus. Šį kartą iš *Bėgančioji Atalanta* (*Atalanta Fugines*), parašytos 1617 metais: „Padaryk iš vyro ir moters apskritimą, iš jo – kvadratą, iš kvadrato – trikampį, iš trikampio – vėl apskritimą ir turėsi Filosofinį akmenį!“ „Chimeriški šešėliai apdengs retortą tamsiu uždangalu, ir tu jos viduje rasi tikrąjį Drakoną, nes jis ryja savo uodegą.“[438] Drakonas, ryjantis savo uodegą, – pasikartojantis pirmųjų Jungo interpretuojamų sapnų *Sapnų alchemijoje* archetipas. Tačiau panašu, kad Jurga pati studijavo ir gilinosi į kai kurių alchemikų darbus. Vilija praneša Agnijai, kad Paracelsas yra buvęs Vilniuje – jis čia kažko ieškojęs ir kažką radęs, nes savo knygoje *Archidoxae* sakosi gavęs naudingų žinių. Jurga knygoje *Kelionė į Šambalą* persako Jungo alcheminius apmąstymus, kuriuos jis išdėstė *Sapnų alchemijoje*: „Jungas lotoso atitikmeniu Vakaruose laikė rožę, „romantiškąją rozenkreicerių gėlę, mistinį Dante's „Rojaus augalą“. Jis pabrėžė, kad ir lotosas, ir rožė simbolizuoja moteriškąjį pradą, įsčias, nes Mergelė Marija bažnytinė-

[436] Rubavičius V., „Kelionė į Neten ir atgal“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 96.

[437] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 632.

[438] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 171–172.

se giesmėse lyginama su rože, o kūdikėlis Jėzus kartais vadinamas „Rožės pagimdytuoju". C. G. Jungas taip pat pastebėjo gėlės ir mandalos panašumą, o jo pacientai piešdami besiskleidžiančių žiedlapių ratus, pusračius bei spirales pasiekdavo ne tik įsivaizduojamo augalo branduolį, bet ir savo pačių esmę."[439]

Jungas, kaip ir Eliade, apie kitas kultūras žinojo ne vien iš knygų. Jis keliavo. 1920 metais jis keliauja į Šiaurės Afriką (Alžyras, Tunisas, Sacharos dykuma). 1925–1926 metais išvyksta į ekspediciją į Keniją ir Ugandą. 1938 metais keliauja į Indiją ir Ceiloną, domisi senovės Indijos filosofija ir religija. Išleidžia knygą *Psichologija ir religija.* Jungas domisi ir senovės kinų *Permainų knyga.* 1929 metais rašo komentarus kinų *Auksinės gėlės paslapčiai.* Jungas savo teoriją grindžia ne vakarietiško priežastingumo, bet sinchronijos (visų reiškinių vienalaikiškumo) principu, kurį, kaip konceptualų, paaiškinantį jai daug neaiškių tikrovės paslapčių, perima ir Jurga. Knygoje *Prarasta Pažadėtoji žemė*, bandydama išsiaiškinti savo paskutinės kelionės Rytų link – į Tibetą priežastis, ji pasitelkia Jungo sinchroniškumo sampratą: „Tuomet (ir, be abejo, staiga) prasidėjo tai, kas C. G. Jungo psichoanalizėje vadinama „sinchroniškumu", o Tibeto tantriniame budizme – *tendrel rabmo* principu. Šimtai atsitiktinių aplinkybių ėmė klostytis į vieną tiesų kelią. Supratau, kad jėgos, kuriomis vis dar užsispyrėliškai netikiu, dabar jau noriu nenoriu pristatys mane į Lhasą. Bijojau tos kelionės. Tačiau ji buvo neišvengiama. Tad pasiėmusi kelis talismanus, kurių magiškomis jėgomis abejojau, pasikvietusi seserį Radvilę, kurios entuziazmas ir nuginkluojanti šypsena turėjo galios, tiesiog pasidaviau srovei."[440]

Jurga pritaria Jungo kritiškam požiūriui į vakariečius Indijoje. Pakartoja, kad Jungas apie Rytuose piligrimaujančius vakariečius yra pasakęs, jog šie visuomet esti „vakarietiško oro buteliuose", atsitvėrę nuo Indijos įvairiausiais intelektiniais postringavimais, abstrakcijomis, dogmomis ir klišėmis. Ji pati jaučiasi tokia vakarietė, nes visada siekia perkeisti, pri-

[439] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 341.

[440] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 514.

jaukinti kambarius, kuriuose tenka apsigyventi. „Juk rytietis liktų sau palaimingai sėdėti tarp keturių nedraugiškų sienų ir nieko net nebandytų keisti“[441], – sako rašytoja.

Jurga primena, kad Jungas, pats labai išsamiai gilinęsis į Rytų pasaulėžiūrą, ne kartą yra įspėjęs apie pavojus, su kuriais gali susidurti užsieniečiai, bandantys aprėpti Oriento erdvę, svetimą jų gimtajai kultūrai. Jis svarstė, ar įmanomas pasikeitimas dvasinėmis vertybėmis, juo labiau jų visiškas perėmimas ir permanymas, ar vakariečių žavėjimasis Rytais pasmerktas likti vien tik imitacija. Sąmoningą ar nesąmoningą rytietiško gyvenimo būdo mėgdžiojimą Jungas laikė ne mažiau pavojingu už pamišimą, kuris apima „išjungus visus įprastinio gyvenimo saugiklius“, atsisakius sociumo priimtų normų. Jis rašė, kad daugelis žmonių dabinasi Rytų metafizikos teorijomis kaip egzotiškomis plunksnomis ir tampa visai paklaidinti, nes išplėšia vien „magiškąsias“ idėjas iš Oriento pasaulėžiūros konteksto ir vartoja jas tik išoriškai, kaip kvepalus arba papuošalus. „Žmonės yra pasiryžę viskam, nesvarbu, kaip absurdiška tai būtų, kad tik išvengtų akistatos su pačiais savimi“, – tvirtino šiai akistatai visą savo gyvenimą paskyręs mąstytojas.“[442]

Sekdama Jungo mokymu, Jurga vis dėlto išlaiko kritinę distanciją ir siūlo atskirti psichoanalizę ir budizmą. Jungas pataręs, kad „prieš pradedant gilintis į savo pasąmonę, vadinasi, su ja konfrontuoti, reikėtų turėti „saugiklius“: tvirtą, gerai subalansuotą psichikos struktūrą ir vidinę pusiausvyrą“[443].

Jungas ateina rašytojai į pagalbą, kai jai reikia suvokti sudėtingus savojo „aš“ ir aplinkinio pasaulio santykius. Kita vertus, rašytoja pasitiki Jungo atrastu terapijos metodu, jis yra jos autoterapijos mokytojas. Jai padarė įspūdį Jungo prisipažinimas, kad po penkerių ar šešerių metų kovos su savo pasąmone jis kasdien ėmė piešti po mažą mandalą. Ivanauskaitė gilinasi į Jungo koncepciją, siekdama sau atverti, kodėl mandalų piešimas gali gydyti sutrikusią asmenybę. Randa: „C. G. Jungas rašė, kad asmeny-

---

[441] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 292.

[442] Ten pat, p. 294.

[443] Ten pat, p. 295.

bės esmė, kurią jis vadino *Self* (budizme tai, mano manymu, įvardijama kaip Budos prigimtis), yra svarbiausias viso mūsų dvasinio augimo tikslas. Šis augimas vyksta ne linija, bet spirale, sukantis ratu, todėl geriausia šio proceso išraiška kaip tik ir yra mandala."[444] Jurga seka Jungo pasiūlytu metodu ir sukuria 110 mandalų ciklą. „Piešdama, – skaitome rašytojos ir dailininkės ranka rašytą laišką, – negalvojau apie jokį žiūrovą, netgi stengiausi tai, ką darau, žūtbūt nuslėpti nuo bet kokios svetimos akies. Tačiau keliui pasibaigus baigėsi ir ją lydėjusi maginė apeiga. Ratas užsidarė. Tibetiečiai iš spalvoto smėlio supiltas mandalas suardo, o smiltis išpila į upę. Savo mandalas aš tiesiog pasiunčiau oro paštu į Lietuvą, nusprendusi, kad jei jos pradings pakeliui – taip turi būti, o jei pasieks Vilnių, vadinas, joms dar lemtas kažkoks kitoks likimas..."[445] Kadangi visos 110 mandalų sėkmingai pasiekė Vilnių, Jurga tikriausiai neprieštarautų, jei vieną dieną jos visos (ar bent jau pusė, nors du trečdaliai) būtų išleistos vienu albumu. Tai būtų pirmas Lietuvoje Jungo įdiegtos mandalų piešimo, kaip autoterapijos technikos, vizualusis registras. Kaip jau minėta, Jurga sakė mačiusi Jungo pacientų tapytas mandalas: „Man teko matyti C. G. Jungo pacientų – namų šeimininkių, tarnautojų, verslininkų, mokslininkų – pieštas mandalas, kurios savo struktūra ir išraiškos priemonėmis niekuo nesiskyrė nuo tų, kurias iš savo spalvoto smėlio pila Tibeto vienuoliai ar slaptuose rankraščiuose vaizdavo viduramžių Europos mistikai. Tai byloja ne tik apie kolektyvinę pasąmonę, bet ir apie kiekviename žmoguje slypinčias kūrybines jėgas. Manyčiau, kad kūrybos esmė bei prasmė kaip tik ir yra perteikti tą žmogaus dvasios pilnatvę."[446] Šį autoterapijos būdą ji rekomenduodavo ir nuo depresijos kenčiantiems artimiesiems.

Užbaigdama knygelę vaikams *Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo*, Jurga kreipiasi į savo skaitytojus ragindama užrašyti savo laimės receptą. Įvedusi šios mandalos piešimo, kaip autoterapijos praktikos, galimybę į mūsų kultūros sluoksnį, Jurga tarsi ragina ir sako mums: „Tave kankina vienatvė,

[444] Ten pat, p. 338.

[445] Šios mandalos – šeimos nuosavybė, kelios jų reprodukcijos yra knygoje *Kelionė į Šambalą*.

[446] Ivanauskaitė J., „Rytai–Vakarai meditacijų tyloje", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 38.

nerimas, baimė, neaiški vidinė sumaištis? Tiesiog piešk savo mandalas."[447] Piešti gali visi. Juk nebūtina piešinių eksponuoti. Mandalas galima piešti, o paskui deginti – atsisveikinti su jomis taip, kaip į upę pilamomis smėlio mandalomis. Piešiama sau, užmezgamas pokalbis su savo giliausiais archetipiniais kolektyvinės pasąmonės sluoksniais. Jei padėjo Jurgai, padės ir kitiems. Mandalos kūrimas – tai visų pirma meditacija.

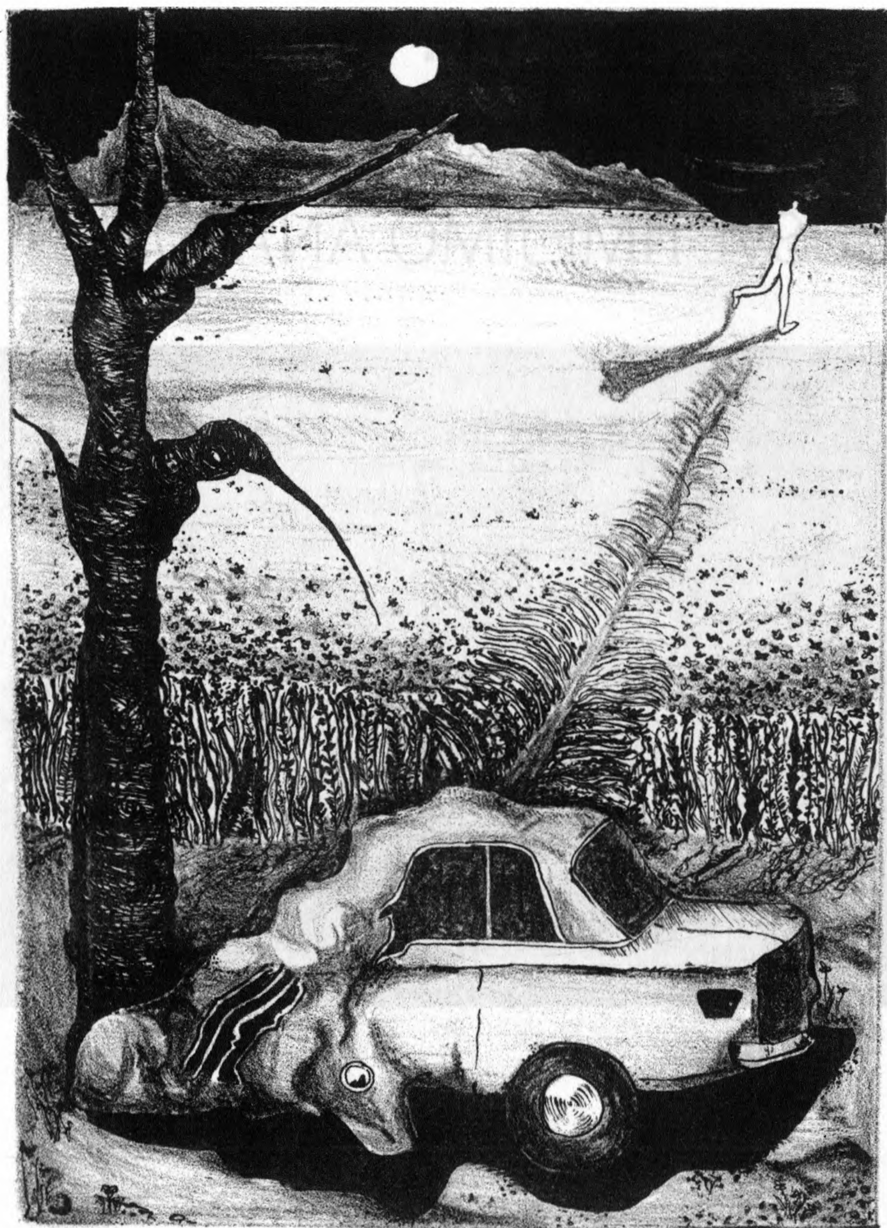
---

[447] Ivanauskaitė J., *Kelionė į Šambalą*, Vilnius: Tyto alba, 1997, įklija.

II.

IKITIBETINĖ KŪRYBA: SUSVETIMĖJIMO ANATOMIJA

Jurga Ivanauskaitė. Sauliaus Tomo Kondroto novelės „Rūke mano siela" iliustracija / 1978, X klasė

1.
IVANOVO IR IVANAUSKAITĖS PLAKATAI

1979–1985 metais Jurga Ivanauskaitė studijuoja grafiką tuometiniame Lietuvos TSR valstybiniame dailės institute (dabar Dailės akademija). Jos pačios pasirinkimas ar likiminis sutapimas, kad baigdama *Alma mater* Jurga gauna dailininko grafiko diplomą, o specializacija – plakatas. Tai suartina ją su išsiilgtuoju tėvu – scenografu, plakatistu, tapytoju? Jokiame interviu Jurga nemini tėvo kaip dailininko, kuris būtų galėjęs daryti įtaką jos kūrybiniam matymui. Tėvo dailininko tema šmėkšteli tik viename jos sapne, užrašytame likus pusmečiui iki mirties: „Moteris mostu mane pakviečia atsisėsti ant žemės rytietišku stiliumi. Pagalvojau, kad su savo koja taip nesusirangysiu, bet vis tiek atsisėdu. Salėje stoja absoliuti tyla, suprantu, kad visi manęs klausosi. Verkdama pradedu kalbėti, ant sienos kabo paveikslas su alyvų puokšte, panašu į Vrubelį. Suprantu, kad toji moteris yra dailininko duktė. Mes ilgai kalbamės, man darosi vis lengviau ir lengviau, verkiu iš dėkingumo. Staiga išsipuščiusi dama pasienyje sušunka: „Šita įsibrovėlė jauna, sveika ir puikiai atrodo, ji sugalvojo įsiteikti moteriškei vien todėl, kad jos tėvas dailininkas.“[448]

Ar Jurga buvo mačiusi tėvo darbus, ar panašumai yra genetiškai nulemti? Jos šeimos namuose yra likę du Ivanovo tapyti Jurgos senelių – Kosto Korsako ir Halinos Korsakienės – portretai ir keli jos mamos, Ingridos Korsakaitės (žr. įklijoje reprodukciją Nr. 15), bet toks tarsi tradicinis akademinis stilius niekada Jurgos netraukė. Kita vertus, Jurgos mama liudija, jog grįžusi iš ekskursijos į Leningradą Jurga pasakojo, kad susitiko su tėvu, jis buvo nusivedęs ją į studiją, rodė darbus, kalbėjo apie savo kūrybą.

---

[448] *Jurgos Ivanauskaitės dienoraščiai*, 2006 06 1–2. Šeimos nuosavybė.

2002 metais Jurgos pažįstama dailininkė ir dainininkė Grytė Pintukaitė vyko į Sankt Peterburgą. Jurga jos paprašė aplankyti tėvą. Jie susitiko. Jurgai parvežė tėvo nuotrauką, kurioje jis stovi apsikabinęs du storus katinus (ji publikuojama atsiminimų apie Jurgą knygoje, 220 puslapyje). Pintukaitė rašo: „Susitikome su Jurgos tėvu jo bute. Ilgai pasakojau apie jo dukterį. Sėdėdama šalia tylaus, paprasto žilaplaukio vyriškio, žymaus dailininko, pajutau tą pačią rimties erdvę, kurioje mėgdavo pabūti ir Jurga. Joje viešpatauja ne žodžiai, o suartinantis skrydis. Tame skrydyje, tikiu, jie vėliau susitiko ne kartą."[449]

Ir jie tikrai susitiko. Nesvarbu, kad ne realiame gyvenime. Jie susitiko daug anksčiau – 1990 metais kultūrinėje realybėje, – kaip pasakytų filosofas Karlas Popperis, trečiojoje dimensijoje.

1990 metais (Jurgai 29-eri) ji ir jos tėvas Igoris Ivanovas, tuo metu jau Leningrado teatrų dailininkas, dar gyvena toje pačioje vienoje valstybėje.

Maskvos leidykla „Sovetskij chudožnik" išleidžia retrospektyvinį geriausių sovietinių kultūrinių plakatų albumą – *Советский зрелищный плакат. Театр, кино, балет, цирк.* 1917–1987 (*Tarybinis plakatas. Teatras, kinas, baletas, cirkas. 1917–1987)*. Įspūdingas laiko tarpas – nuo Spalio socialistinės revoliucijos iki tuometinės dabarties. Igoris Ivanovas pakliūva į šią išrinktųjų plejadą – pristatomi net keturi darbai.

Kurdamas plakatą V. Belovo pjesei „Добро, ладно, хорошо" Ivanovas tarsi žaidžia su Matthiaso Grünewaldo piešiniu „Triveidis"[450]. Grünewaldo piešinyje matome vieno kūno, bet trigalvę būtybę, trys veidai skirtingi ir atgrasūs. Ivanovas plakato centre taip pat tapo triveidę figūrą, tačiau veidai yra gana mieli ir jaukūs, kaip geranoriškų rusų kaimo gyventojų. Grünewaldo paveiksle didžiulė triveidė galva be kepurės, o Ivanovo – lyg ir su kepure, ant jos užmaukšlinta puiki medinė sodyba.

Atsitiktinis paradoksalus sutapimas ar vis dėlto įtaka? Jurgos „Angelariumo" paveiksle, skirtame angelui Čamujeliui (jis ir ant knygos *Miegančių drugelių tvirtovė* viršelio), taip pat matome siurrealią triveidę būtybę, tik

[449] Pintukaitė G., „Skara ant pečių", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 221.

[450] Žr. Sodeika T., Baranova J., *Filosofija: vadovėlis XI–XII klasėms*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 36.

ne tokią taikią kaip Ivanovo plakate. Be to, visi trys veidai identiški, provokuojantys ir grėsmingi. Ant angelo galvos – Rytų stepių gyventojų kailinė kepurė su trim plunksnom, o kiekviename veide – po tris akis. Motyvas kartojasi. 1996-aisiais Jurgos sukurtoje mandaloje „Bodhičita" („Budos prigimtis"), kurią ji dovanojo Jūratei Stauskaitei, taip pat matome mėlyną trigalvę būtybę. (Mandala reprodukuojama knygoje *Kelionė į Šambalą.*) Į žiūrovus (stebėtojus, skaitytojus) veidu ir krūtine pasisukusi pasikartojanti Jurgos mandalų mėlynoji būtybė. Iš dešinės pusės matome vyro galvą, iš kairės – baltą kaukolę. Paralelė tarp šių Ivanovo ir Ivanauskaitės darbų likiminė, Jungas sakytų – sinchroninė, t. y. archetipinė. Triveidžiai (o gal net keturveidžiai) personažai į Jurgos vizualųjį mąstymą atplaukė iš Tibeto sakralinės ikonografijos. Marici mandalos centrinė figūra yra triveidė ir šešiarankė Marici[451], o Mahamaya ir Samaros mandalų dievybės turi net keturis veidus, žvelgiančius į keturias pasaulio puses[452].

Tėvą ir dukrą taip pat sieja kūrybinis žaidimas su Magritte'o siurrealizmu. Ivanovo sukurtame Friedricho Dürrenmatto pjesės „Fizikai" plakato siužetas itin magritiškas. Uždara, tarsi kartoninė balta erdvė, perrėžta pusiau. Žiūrovas pagal žiūros tašką, iš kurio jis mato, kas vyksta, talpinamas šios dėžės viduje, jis įspraustas į ją kartu su personažais. Pro prasivėrusį plyšį įkišta balta pirštinėta ranka, ji lyg vabzdį laiko suėmusi vieną iš personažų. Kitas, grojantis smuiku, plūduriuoja neapibrėžtoje erdvėje, o trečias dedasi nieko nematąs, susiėmęs už galvos sėdi nusisukęs į baltą sieną. Kairėje plakato pusėje raudonuoja labai magritiškas obuolys. Ką paskui, išsinešusi pirmąjį, iš paveikslo pasiims pirštinėta balta, tarsi chirurgo, ranka. Dar vieną personažą, o gal patį žiūrovą?

Muzikinės komedijos „Trufaldinas" plakato centre vaizduojamas nesvarumo būsenos virš Venecijos kanalų pakibęs juokdarys – *commedia dell'arte* personažas. Jis perskilęs pusiau.

Didžiausias jau minėto plakatų albumo netikėtumas – iš lietuvių autorių atsirenkami keturi: Juozas Galkus, Vytautas Kaušinis, Vladas Lisinas ir

---

451 Vira R., Chandra L., *Tibetan Mandalas*, New Delhi: International Academy of Indian Culture, 1995, p. 58.

452 Ten pat, p. 42.

Jurga Ivanauskaitė. Jurgos plakatas skirtas Vydūno pjesės „Pasveikimas“ pastatymui Vilniaus „Lėlės“ teatre (režisierius Rimas Driežis). Visi trys pagrindiniai veikėjai – vyras, moteris ir mergaitė – plakate iki pusės skilę pusiau, o iš jų figūrų kyla vėl jos pačios, tarsi pakartojančios pačios save iš naujo. Siurrealistinė Jurgos vizija tarsi atliepia ir pratęsia siurrealistinę tėvo darbų atmosferą. Tai matoma knygos įklijoje publikuojamose reprodukcijose Nr. 2 ir Nr. 4. Dėsningumas ar atsitiktinis sutapimas, kad tėvo ir dukters darbai, nepriklausomai nuo aplinkybių, atsiduria tame pačiame leidinyje? Jurgos plakatas 1987 metais buvo rodytas Baltijos plakatų parodoje Rygoje ir sąjunginėje plakatų parodoje Penzoje. Tikriausiai iš tų parodų albumo sudarytojai ir atsirinko dalį kūrinių. Leidinio rengėjai įvertino naujovišką Jurgos plakatų braižą.

Ar Jurga žinojo apie šį netikėtą jųdviejų „susitikimą“? Jos mama sako, kad nežinojo. Šį albumą ji gavusi jau daug vėliau po Jurgos mirties. Jurga tėvo ilgėjosi tiesiog kaip tėvo, ne kaip dailininko. Tačiau akivaizdu, kad siurrealistiniai tėvo kūrybos stiliaus bruožai turėjo jai įtakos. „Siuriški“ (taip buvo vadinamas siurrealistinis stilius) jo plakatai stebino Jurgos bendraklasius; kaip prisimena Driežis, jiems norėjosi į jį lygiuotis, tad ar galėjo būti, kad Jurga nematė to žurnalo, kurį vartė jos draugai? O jeigu matė – greičiausiai įtraukė į giliuosius savo sąmonės ir savimonės klodus. Ar įmanoma, kad lankydamasi tėvo studijoje ji būtų nepastebėjusi jo kūrybos? Na ir kas, kad santykiai buvo įtempti? *Pater absconditus* – nematomas tėvas – tampa vienu iš pirmųjų ir gal net įtakingiausių Jurgos siurrealizmo mokytojų. Bet kuriuo atveju, jie abu mokėsi iš Vakarų siurrealistų.

1974 metais kurtame Ivanovo plakate Dostojevskio pjesei „Stepančikovo kaimas ir jo gyventojai“ (*Село Степанчиково и его обитатели*) visą erdvę užima šviesus rąstų sienos fragmentas. Mediena nelygi, aptrupėjusi, kai kur matomos vinys. Tačiau svarbiausias akcentas – dvi po nuopjovos likusios medžio akys. Dešiniame plakato kampe išpjautas nedidukas langelis, pro jį žvelgia dvi akys – bet skirtingų personažų. Medžio akys ir žmogaus akys pratęsia vienos kitas, jos kalbasi, jos tarsi vieno konteksto fragmentai. Tačiau žmogaus žvilgsnis nustebina – jis netikėtas, išnyra

apačioje, dešiniame kampe. Žiūrovas, skaitydamas užrašą viršuje, bandydamas susivokti, koks čia spektaklis, kieno, jau yra įdėmiai stebimas. Bet tai supranta tik tada, kai nuleidžia žvilgsnį žemiau. Įspūdžio netikėtumą sustiprina tai, kad žiūrovas nežino, kas konkrečiai jį stebi, nes pro mažą kvadratinę skylę matyti tik fragmentai – dviejų personažų smalsios akys. Mato po vieną akį, bet kai jos dvi – tai jau žvilgsnį, skirtingos akys sustiprina netikėtumo efektą, jos savo įtaiga užvaldo visą plakato erdvę, nors yra tarsi antraeiliame plane – kampe apačioje. Nepaisant tokios išradingos kompozicijos, plakatas kelia natūralumo ir jaukaus paprastumo įspūdį. Tarp užrašo ir akių nupieštas mažas paukštukas, tarsi vaiko ranka. O ir akys, kurios žiūri pro plyšį, – labai smalsios, nors kiek atsainios, – taip pat galėtų būti vaikų ar paauglių.

Turbūt sutapimas atsitiktinis, greičiausiai Jurga niekada šito tėvo plakato nematė, bet stebinti akis tapo vienu iš archetipinių jos pasaulėvokos simbolių. Ji kolekcionavo Apvaizdos akis, daugeliui tikėjimų būdingus akies įvaizdžius, ši kolekcija buvo sukabinta jos miegamajame ir lydėjo ją iki paskutinio atodūsio. Mama jau po dukters mirties dar papildė kolekciją – pakabino Lino Giedrimo mėlyname fone išraižytą Dievo akį.

Tačiau kitoje vizualiojoje kūryboje Jurgą traukė dekoratyvi puošyba – ji nutolsta nuo tėvo plakatų stiliaus. Ivanovo plakatai stebina paprastumu, netikėta išmone, bet jie santūrūs. Netikėta išmone Ivanauskaitė vizualiuosiuose darbuose ir literatūroje akivaizdžiai tam tikrais aspektais panėši į plakato meistrą Igorį Ivanovą. Agnės Marcinkevičiūtės filme „Šokis dykumoje“ Ingrida Korsakaitė sako, kad gabumus dailei Jurga paveldėjusi iš tėvo.

1985 metais kaip diplominį darbą Jurga sukūrė šešis plakatus. Diplominio darbo vadovas buvo žinomas plakatistas profesorius Juozas Galkus.

Pusė vėliau sukurtų jos plakatų buvo skirti spektakliams: Gražinos Mareckaitės pjesei „Eglės namai“, Sigito Gedos ir Kęstučio Antanėlio roko operai „Meilė ir mirtis Veronoje“, Albert'o Camus „Kaligulai“. Vaizdžiu metaforiškumu patraukiantis Mareckaitės pjesės „Eglės namai“ pastatymo Šiaulių dramos teatre (režisierius Saulius Varnas) plakatas buvo išleistas masiniu tiražu ir pateko į trisdešimt dviejų XX a. devintojo dešimtme-

čio lietuvių plakatų kolekciją, dovanotą Fairleigh Dickinsono universiteto bibliotekai Madisone (Naujasis Džersis, JAV), ten buvo surengta šios kolekcijos paroda[453].

Dar studijų metais Jurga, sukrėsta Johno Lennono žūties, sukuria kelis jam skirtus darbus. Dviejuose piešiniuose matome gulintį dainininką. Viename jų atpažįstamas tik Lennono veidas, kūnas jau virtęs paukščiu. Kitame – guli papilkėjusiu mirusio žmogaus veidu, jį aptūpę juodi kovarniai, viršuje – tarsi kitoje, gyvybės, erdvėje kybo raudona uoga (žr. iliustraciją Nr. 21). Knygoje *Sapnų alchemija* Jungas rašo, kad paukščiai senovės alchemikų simbolikoje reiškė mintį ir mirtį. O juodas varnas gali simbolizuoti Merkurijų – jo dvilypę prigimtį, vienu metu ir gyvsidabrį, ir auksą.[454] Trečiame dainininko nuotrauką gaubia pabirusios raudonos žemuogės lyg kraujo lašai, paveikslas turi kelti asociaciją su bitlų atliekama daina *Strawberry fields forever*. Pirmajame piešinyje Lennoną apsėdę gedintys jo artimieji. Mažas berniukas (galbūt dainininko sūnus) rankose laiko pomirtinę Lennono kaukę, Yoko Ono nuima dar vieną. Pomirtinė kaukė rašytojai visą gyvenimą buvo intriguojanti mįslė. Jau vėlyvuoju kūrybos laikotarpiu, rašydama apie kaukės simboliką, ji prisimins Yoko Ono liudijimą apie Johno Lennono pomirtinę kaukę: „Ji kalbėjo, kad Mirtis (net tokia staigi ir netikėta kaip legendinio eksbitlo) praneša apie savo atvykimą jau prieš kokias tris dienas. Tuomet gyvo žmogaus veidas įgauna ypatingų pomirtinės kaukės bruožų. Iš tiesų, pasižiūrėjus į Johno Lennono fotografijas, darytas tragedijos prie Niujorko *Dakota House* išvakarėse, matyti beveik ta pati Dostojevskio ir Bloko pomirtiniuose veiduose sustingusi romaus susitaikymo, palaimingos kapituliacijos išraiška."[455]

Minėtame paveiksle ant dainininko-paukščio sustatyti keturi suvenyriniai drambliukai – pamėgtas Jurgos simbolinis atributas (ji kolekcionavo drambliukus, drambliukas dabar kasmet įteikiamas Vilniaus knygų

[453] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 30.

[454] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 27.

[455] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 66.

mugėje rašytojui, gavusiam Jurgos Ivanauskaitės literatūrinę premiją). Paveikslo centre sėdi du mįslingi gedėtojai: vienas jų su japoniškais rūbais, jam iš kairės – dubenyje patiekta žuvis. Tai galėtų būti pačios Jurgos *alter ego*, nes viename iš savo autoportretų ji vaizduoja save su raudonu kaspinu perrišta kasa, pakaklėje pasikabinusią būtent šią japonišką kaukę. Šalia sėdi maža mergaitė taip pat su japonišku kimono ir didžiuliu kaspinu, ji labai gudriai ir džiaugsmingai žvelgia žiūrovui tiesiai į akis, o rankose laiko elektros kištuką ir perjungiklį, ruošiasi juos sujungti – atrodytų, tuoj įvyks sprogimas. Kas ta maža mergaitė? O pačiame kompozicijos viršuje – trečiame ar net ketvirtame lygmenyje – miniatiūrine forma pasakojama kita istorija: moters, apsikabinusios ant raudonos kėdės tupintį paukštį. Tokie skirtingi dydžiai – didžiulis angelų pasaulis ir mažytės moters figūros – būdingi ir dailininkės „Angelariumo“ ciklo paveikslams. Moteris su paukščiu-mylimuoju vėliau pasikartos latviško *Raganos ir lietaus* leidimo iliustracijose.

Religijotyrininkas Gintaras Beresnevičius teigė, kad vienoje Afrikos gentyje tikima, jog mirusios sielos pavirsta paukščiais. Gali būti, kad šis paukštis miniatiūriniame paveikslo viršaus pasaulyje – tai Lennono siela, jau palikusi gedėtojų būrį ir atskridusi pas savo „dangiškąją meilužę“. Juo labiau kad paukštiški pašarvoto Lennono apdarai ir viršutinio paukščio pavidalas sutampa. Dar paveiksle yra stovas su baltu lakštu, kuriame surašytas šiurpokas juodojo humoro tekstas – instrukcija: „Norintys skraidyti privalo tapti paukščiu, jei tai neduos norimų rezultatų, siūlome įsijungti į elektros tinklą. Linkime sėkmės.“

Tai Jurgos sukurta alchemija, slaptas kodas, turintis prišaukti klajojančią dainininko sielą. Kuri iš merginų paauglystėje neįsimyli garsaus dainininko ar aktoriaus? Bitlų muzika, kaip uždraustas vaisius, tuometinėje Lietuvoje dažnai turėjo ir socialinį atspalvį. Tačiau reta sugeba taip nuosekliai meilę auginti ir, svarbiausia, gedėti ją praradusi. Lennono gedėjimas tapo integralia jaunosios rašytojos savivokos ir mito dalimi.

Baigusi Dailės institutą Jurga dar porą metų kūrė plakatus teatro spektakliams: Williamo Shakespeare'o dramai „Ričardas II“ Kauno valstybiniame dramos teatre (1985, režisierius Jonas Vaitkus), minėtai Vydūno

pjesei „Pasveikimas" (1986) ir Rabindranatho Tagore's pjesei „Paštas" (1987) Vilniaus „Lėlės" teatre (abu režisuoti Driežio), spektakliui vaikams pagal Aldonos Liobytės pasaką „Trys negražios karalaitės" Lietuvos valstybiniame akademiniame dramos teatre (1987, režisierė Stefa Nosevičiūtė), galiausiai savo pačios pjesei „Nežaiskite su mėnuliu!", kuri taip pat buvo pastatyta Valstybiniame akademiniame dramos teatre (1987, režisierius Gytis Padegimas). Įsimintinas ir jau I dalyje aptartas roko grupės „Antis" koncertų plakatas.

Menotyrininkė Ramutė Rachlevičiūtė pabrėžia siurrealumo motyvus Jurgos vizualiojoje kūryboje: „Niekad parodose nerodytas Jurgos kūrinys be pavadinimo, sąlygiškai pramintas „Arbatos gėrimo ceremonija" (9-ojo dešimtmečio pirmoji pusė), pasižymi siurrealumu. Trys moterų figūros su kimono ir įvairiaspalvėmis gėlių puokštėmis vietoj galvų – nenuspėjamos ir žavios"[456] (žr. iliustraciją Nr. 9). Plakate spektakliui pagal Rabindranatho Tagore's pjesę „Paštas" kritikė ant žemės gulinčiame berniuke įžvelgia mergaitiškų Jurgos bruožų: „Guli jis nei gyvas, nei miręs, apdėtas gėlėmis ir apstatytas degančiomis žvakėmis (šie motyvai atsikartoja ir Samuelio Becketto pjesės „Belaukiant Godo" plakate, kompozicijose su Johnu Lennonu, viename ciklo „Angelariumas" paveiksle ir kt.). Atsiradę žemiškasis ir anapusinis planas plito Jurgos darbuose ir buvo ne tik ir ne tiek kompozicinis, kiek idėjinis, teminis matmuo."[457]

Jolanta Sereikaitė, rašydama apie „Titanike" surengtą apžvalginę Jurgos darbų parodą, skirtą jos penkiasdešimtmečiui, pastebi ne tik vizualiąją dailininkės darbų raišką, bet ir egzistencinęs jausenas: „Menininkės piešiniams, grafikos kūriniams, atspindintiems jos kūrybos kelio pradžią, būdinga aiški, neretai – statiška kompozicija, plastiškos, skulptūriškos formos. Lakoniškuose portretuose užfiksuoti J. Ivanauskaitės artimieji. Jurgos autoportretuose dažnai atsiveria egzistencinis liūdesys, susikaupimas, vienišumas. Štai teatrališkame, plakatiškame autoportretų cikle ji, tarsi slėpdamasi, vaizduoja save su paslaptinga no teatro kauke. Menininkės

---

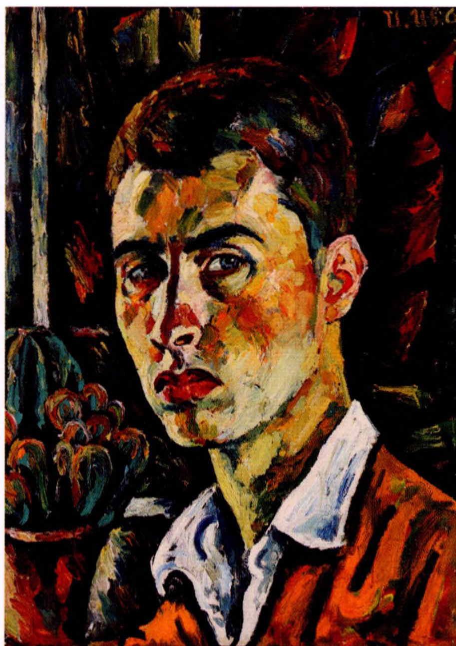
[456] Rachlevičiūtė R., „Mėnulio šalies piligrimė", in: *Jurga Ivanauskaitė 1961–2007. Sankryžos*: retrospektyvinės parodos katalogas, sudarė I. Korsakaitė, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 11.

[457] Ten pat, p. 15.

1. Igoris Ivanovas. Autoportretas / 1961

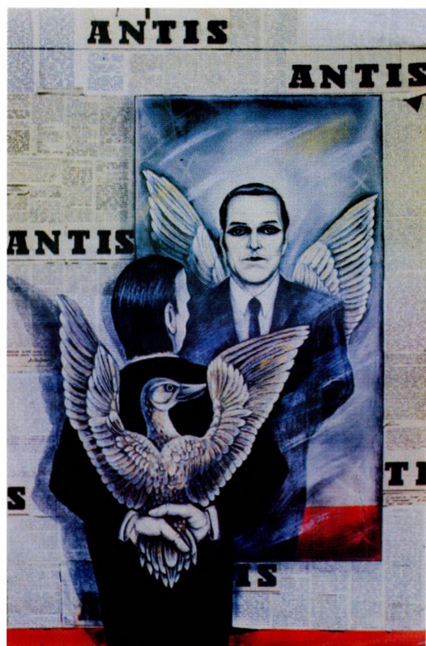

2. Igoris Ivanovas. Spektaklio pagal Carlo Goldoni pjesę „Trufaldinas" plakatas / 1982

3. Igoris Ivanovas. Autoportretas / 1961

4. Jurga Ivanauskaitė. Spektaklio pagal Vydūno pjesę „Pasveikimas" plakatas / 1986

5. Jurga Ivanauskaitė. Roko grupės „Antis" koncertų plakatas / 1988

6. Jurga Ivanauskaitė. Dekoruoti objektai / XX a. pabaiga

7. Jurga Ivanauskaitė. Iš ciklo „Mandalos". „Lytėjimas" / 1996

8. Jurga Ivanauskaitė. Giacomo Puccini operos „Madam Baterflai" plakato projektas / Iki 1985

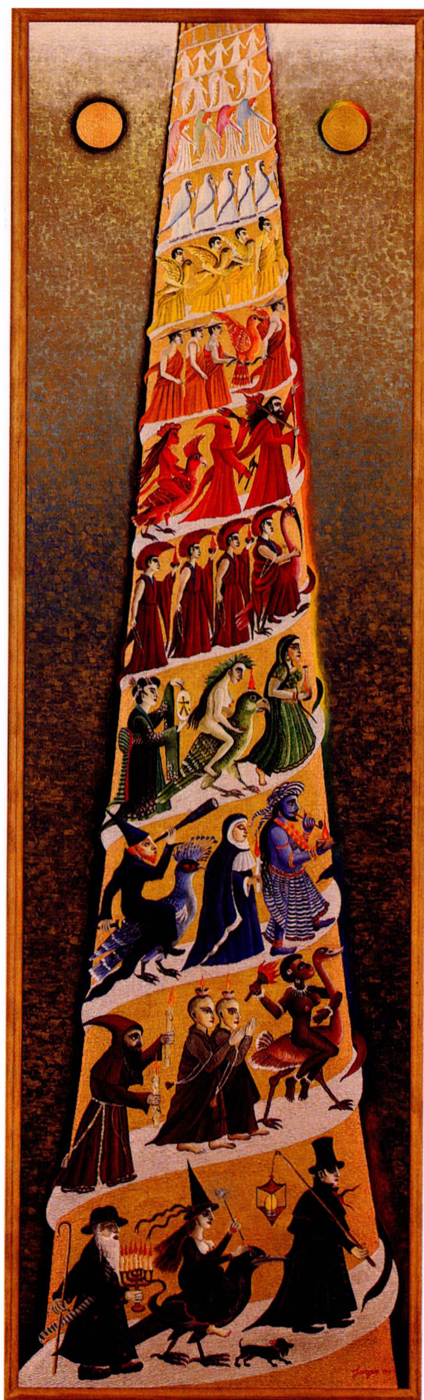
9. Jurga Ivanauskaitė. Be pavadinimo (arba „Arbatos gėrimo ceremonija“) / XX a. 9 deš. pirma pusė

10. Jurga Ivanauskaitė. Iš ciklo „Mandalos". „Skonis" / 1996

11. Jurga Ivanauskaitė. Iš ciklo „Mandalos". „Ego sunaikinimas IV. Jama, Mirties viešpats" / 1996

Jurga Ivanauskaitė. Iš ciklo „Tibeto mirusiųjų knyga“
12. „Kilimas į laimės viršūnę“ / 2000–2002
13. „Kritimas į skausmo gelmes“ / 2000–2002

autoportretai dažnai frontalūs, su didžiulėmis, tiesiai žvelgiančiomis akimis, bylojančiomis apie atvirą ir šiek tiek vaikišką, betarpišką santykį su aplinkiniu pasauliu, drąsą atskleisti savo vidų, nebijant parodyti, koks esi iš tikrųjų, apnuoginti savo jausmus. Jau tuomet menininkės piešiniuose ryškėjo ją pakerėjęs Tolimųjų Rytų pasaulis, ypač – rafinuotos Japonijos estetikos atspindžiai: minimalistinė spalvų gama, egzotiškų ceremonijų, ritualų motyvai."[458]

Tačiau Jurga neišsitenka savo kuriamų plakatų pasaulyje. Vieną dieną ji ima rašyti. Kodėl dailininkas iškeičia teptuką į rašiklį arba – kaip šiandien – į kompiuterio klaviatūrą? Jurga visada juto stiprią literatūros trauką. Ji sako: „Mano paveikslai iki šiol yra labai literatūriški, mėgstu, kad juose būtų ne tik lakoniškas siužetas, bet ištisas pasakojimas, istorija, herojai, kad tai truputėlį primintų animacinį filmą, kuriame viskas juda iš taško A į Z, kinta nuo įžangos iki finalo."[459] Dailininkas ir rašytojas Leonardas Gutauskas (beje, Jurgai pardavęs savo paveikslą su sidabriniu angelu) LRT radijo laidoje „Kultūros savaitė", apmąstydamas dailininkų posūkį literatūros link, sako: „Čia viskas paprasčiau, nes paveikslą nutapei, ir jis numirė. Nutapei, pavyzdžiui, medį, ir jis jau nebeaugs tūkstančius metų, niekas jo nenupjaus, nenukirs. Arba koks angelas (kaip aš tapydavau) iškelto kardo nenuleis nė per tūkstančius metų. Tapyba iš esmės yra kaip mumija – užbalzamuoja gyvenimą. O literatūra visą laiką verda, kruta, gyvena, keičia pavidalus. Ji nemirtinga. Ne dėl to, kad kūrinys geras, – ji iš principo nemirtinga, nes visą laiką kaip geizeris koks. Taigi yra skirtumas tarp to, ką nutapęs numarini (žinoma, kartu padarai amžiną ir nemirtingą), ir literatūros, kuri visą laiką kaip kraujotaka suka tą ratą ir suka."[460]

Nors lietuvių kultūros istorijoje Ivanauskaitė visų pirma svarbi kaip rašytoja, ji nuolatos sugrįždavo ir prie vizualios savo jausenų raiškos. Ke-

[458] Sereikaitė J., „Dovana Jurgai", *Literatūra ir menas*, 2011 12 09, p. 9.

[459] Jurga atsako Sigitui Parulskiui: „Vienatvė man reiškia pilnatvę", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 511.

[460] Gutauskas L., „Dabartinėje literatūroje – daug laikraštinio mąstymo", prieiga internete: *http://www.lrt.lt/naujienos/kultura/26/29517/*

liaudama po Indiją ji sukuria įspūdingą mįslingų mandalų ciklą. Vėliau – devynis pailgo formato paveikslus – septynis horizontalius ir du vertikalius (antroje knygos įklijoje Nr. 24 ir Nr. 25), pavadintus „Tibeto mirusiųjų knyga", ne mažiau egzotišką dvylikos angelų ciklą „Angelariumas". Jurga yra sakiusi, kad rašymas ir tapyba – du skirtingi dalykai: „Knygos rašymas labai vargina ir kankina, nuolat jauti įtampą, jauti, kaip pasąmonė verda, dirba. Kiauras naktis, kol rašau romaną, sapnuojasi tekstai. Klaikiai varginantis ir sekinantis procesas. Visą dieną rašai, o paskui dar visą naktį miegodamas toliau dėlioji žodžius. Paveikslai man – gryna meditacija. Pamedituoji ir ramiai užmiegi. Visą dieną tapei, baigei darbą – ir viskas. Nukrenta nuo pečių tas svoris ir nebekankina."[461]

Ar šie Jurgos dailės darbai turi išliekamąją vertę tik todėl, kad jų autorė yra garsi rašytoja? Teigiamai į šį klausimą atsakytų kai kurie dailės kritikai. Per daktaro disertacijos „Siurrealumas XX a. II pusės Lietuvos dailėje" gynimą Rachlevičiūtė iš kai kurių komisijos narių sulaukė priekaišto dėl skyriaus „Jurgos Ivanauskaitės siurrealistiniai pasakojimai" ir jame aptariamų dailės kūrinių plokštumo bei dekoratyvumo.[462] Tačiau plokštumas ir dekoratyvumas gali būti ir kūrėjo individualus braižas, be to, tai nepaneigia vertikalaus prasminio kūrinio skaitymo galimybės. Plokštumas ir dekoratyvumas būdingas ir budistinės dailės kūriniams, tai galėjo padaryti įtaką Jurgos stiliui. Kaip pastebi Viktorija Daujotytė, „Jurga netaps techniška menininke nei dailėje, nei literatūroje. Jos erdvė – *už*, sutelkta į kažką bendresnį, ko atkakliai ieškoma skirtingose kultūrose, religijose, patirtyse"[463].

Ar negali nutikti taip, kad profesiniai štampai dailės kritikams kartais trukdo pamatyti kai kuriuos prasminius Ivanauskaitės vizualiųjų darbų aspektus, kurie geriau matomi interdiscipliniškai mąstantiems vertintojams? Kaip pastebi Ivanauskaitės bendramokslis režisierius Rimas Driežis: „Nors Jurgos dailė liko literatūros šešėlyje, bet mane labiau traukė būtent

[461] Ivanauskaitė J., „Tikrasis angelo rūbas – sudžiovinti gėlių žiedlapiai", kalbina R. Mikšionienė, *Lietuvos rytas*, priedas *Mūzų malūnas*, 2005 04 29, p. 1–2.

[462] J. Baranova, viena iš gynimo komisijos tarybos narių, yra išsaugojusi posėdžio konspektą.

[463] Daujotytė V., „Baudelaire'as apie Jurgą Ivanauskaitę", *Šiaurės Atėnai*, 2011 11 25, p. 3.

ji."[464] Režisierius Gintaras Varnas taip pat įspėja: „Nepamirškime, kad Jurga dar ir dailininkė, ir labai įdomi dailininkė, jos tapyba pakeri."[465]

Jolanta Sereikaitė po minėtos parodos rašo: „Japoniška dvasia alsuojantis Giacomo Puccini operos „Madam Baterflai" plakatas (reprodukcija Nr. 8 šios knygos įklijoje) man tapo vienas įdomiausių. Čia baltame fone plazda moters-drugelio veidas (kaukė). Manau, jis peržengia konkretų spektaklį pristatančio kūrinio ribas ir tampa simboline gyvenimo, kaip amžino teatro, personifikacija, įkūnyta vos keliais minimalistiniais kompoziciniais elementais baltoje erdvėje. Taigi apie J. Ivanauskaitę šiandien galime kalbėti ir kaip apie savitą plakatistę. O juk šis žanras, t. y. dailininko ranka sukurtas plakatas, šiuolaikinių technologijų, skaitmeninių efektų eroje tampa egzotika."[466]

„Nors ir keista, – sako Jurga viename interviu 2006-aisiais, – man vis dar atrodo, kad rašytoja esu tik laikinai, kad dar imsiu ir patiesinsiu stalčiuje gulintį dailininkės diplomą. Dailei buvau ruošiama nuo pat vaikystės, turbūt todėl tai labai giliai įsiskverbė į mano pasąmonę."[467]

---

[464] Driežis R., „Mokyklos laikai", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 86.

[465] Varnas G., „Ruzvelto aikštę" dedikavau jai", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 475.

[466] Sereikaitė J., „Dovana Jurgai", *Literatūra ir menas*, 2011 12 09, p. 9.

[467] Budvytienė G., „Jurga Ivanauskaitė: kovoju su slibinu, kuriam vis atauga galvos", *Kauno diena*, priedas *Aukštyn žemyn*, 2006 10 14, p. 3.

2.
SIURREALŪS ŽENKLAI NOVELĖSE: *PAKALNUČIŲ METAI* (1985)

Rašyti Jurga pirmiausia pradėjo eilėraščius ir noveles. Pirmieji jos eilėraščiai spausdinti „Moksleivyje“ 1978 ir 1979 metais, kai ji dar mokėsi paskutinėse klasėse.

Eilėraštis „Tą ramią valandą“ simboliškai, t. y. jungiškai, siejasi su ateitimi. Jauna poetė rašo: „Tą ramią valandą, kai / gausmas kvepiančių / žydrų žiedų pripildo / tylintį rūke pasaulį, / kai apšarmojus saulė / kyla iš už ajerų ir / iš šeivamedžių ištrykšta / kvepiantis žolynų kraujas, / tuo skambančiu laiku, / kai baltuose rugiuos / nutils varinis svirplio balsas, / ir prasivers skaidrus dangus, / keistiems kerėjimams rytiniams / pakilk ir skrisk aukštyn / pro virpančius medžius, / skrisk savo sielos link, – / sielos, žydinčios iš ilgesio!..“[468]

1979 metais Vytautas Rubavičius, jaunas literatas, dar nepažįsta moksleivės Jurgos Ivanauskaitės. Jis rašo apžvalgą „Literatūrai ir menui“ apie tų metų liepos, rugpjūčio ir rugsėjo mėnesių literatūrinę mozaiką. VU tada šventė 400 metų jubiliejų, o Eduardas Mieželaitis – šešiasdešimtmetį. Rubavičius rašo: „Pereidamas prie poezijos kasdienybės, buvau užsimojęs pabandyti kaip mozaikos „sensaciją“ iškelti moksleivių poeziją. Juk „moksleivių poezija – mūsų ateitis; moksleiviai – didžiausia skaitytojų grupė, moksleiviai...“ Tačiau trijuose „Moksleivio“ numeriuose poezijai tebuvo skirti tik du puslapiai; juose kažkaip sugebėjo sutilpti aštuoni jauni autoriai; įsiminė tik V. Sasnausko eilėraštis „Kirų skundas“ bei J. Ivanauskaitės eilutės: „skrisk savo sielos link, – /sielos, žydinčios iš ilgesio!..“[469]

---

[468] Ivanauskaitė J., „Tą ramią valandą“, *Moksleivis*, 1979, Nr. 8, p. 29.

[469] Rubavičius V., „Poetinės kasdienybės pėdomis“, *Literatūra ir menas*, 1979 11 03, p. 4–5.

Jaučiami kažkokie bendri archetipiniai ženklai – vėliau Rubavičius taps Jurgos draugu, kritiku, po jos mirties – rūpinsis jos vardo literatūrinės premijos likimu[470].

1980-aisiais parašomos pirmos novelės „Kada ateis Godo?" ir „Dvi pasakos apie savižudžius", o 1981 – „Atsitiktinis pokalbis birželio naktį". 1982 metais „Nemuno" žurnale (Nr. 7) publikuojamos novelės „Namas užmiestyje" bei „Atsitiktinis pokalbis birželio naktį". Jurga tuo metu studijuoja Dailės instituto trečiame kurse grafiką. Rašytojas Jonas Mikelinskas tampa savotišku literatūriniu jaunos rašytojos krikštatėviu, jis trumpai pristato autorę: „Be pagrindinės savo specialybės, Jurga nebe pirmus metus bando jėgas ir literatūroje – rašo noveles. Ir, reikia pasakyti, rašo įdomiai, savitai. O kuo įdomios, savitos tos novelės? Pirmiausia tuo, kad gana gerai atspindi Vakarų jaunuolio vidaus pasaulį, jo buitį, dvasines krizes, draugystę, meilę, atkaklų savęs ieškojimą, pastangas susigaudyti savyje ir aplinkoje."[471]

1982 metais uoliai „kuriamas" brandus socializmas, Lietuva – viena iš Tarybų Sąjungos respublikų, dar neįvykęs esminis lūžis, iki nepriklausomybės paskelbimo likę aštuoneri metai, – tad ką reiškia Mikelinsko pasakymas, kad Ivanauskaitės kūryba „atspindi Vakarų jaunuolio vidaus pasaulį"? Juk daugumos Ivanauskaitės novelių veiksmas vyksta Vilniuje – labai atpažįstamoje aplinkoje. Galbūt ir tuometinis Vilnius – jau Vakarai, gal nepaisant politinių realijų kultūrinis lūžis jau buvo įvykęs, Vakarų kultūra jau buvo prasiskverbusi ir užvaldžiusi jaunų kūrėjų sąmonę. O juk oficialiai tarsi turėjo vykti kova su buržuazine kultūra, nors ir ne tokia arši kaip pokario metais. Juk kadaise Ivanauskaitės seneliui Kostui Korsakui teko muštis į krūtinę, atgailauti dėl savo nepakankamai socialistinių literatūros vertinimų. Bet, matyt, ši kova Lietuvos kultūroje jau buvo kiek apsilpusi, o gal Mikelinskas ją tiesiog disidentiškai ignoravo. Iš šios dviprasmiškos situacijos jis išvairavo pakankamai sumaniai, apsiribodamas „ginčytinų moderniojo meno apraiškų" konstatavimu. Mikelinskas rašo:

---

[470] Po Jurgos mirties leidykla „Tyto alba" įsteigė Jurgos Ivanauskaitės vardo literatūrinę premiją.

[471] Mikelinskas J., „Keli žodžiai apie autorę", *Nemunas*, 1982, Nr. 7, p. 16.

„Galbūt jaunosios autorės pasaulėjauta yra kiek neįprasta, hiperbolizuotai jautri, paveikta siurrealistinių vizijų, netgi pastangų įsismelkti į ketvirtojo matavimo sferas, tačiau šias ginčytinas moderniojo meno apraiškas nustelbia žmogiška širdgėla dėl pasaulio susvetimėjimo, žmonių abejingumo, vartotojiškos moralės, noras bent kiek pakelti uždangą ties žmogaus galimybėmis ir ypač nepraeinančių vertybių ilgesys."[472]

1983 metais žurnale „Pergalė" (dabar „Metai") publikuojamos dar dvi novelės: „Pakalnučių metai" ir „Namas užmiestyje". Po dvejų metų, 1985-aisiais, jau pasirodo dvylikos novelių knyga *Pakalnučių metai*. Donaldas Kajokas pastebi: „Daug kas, ką Jurga parašė, yra puiku, bet šiandien kaip literatūriškai vertingiausius išskirčiau jos apsakymus, Tibeto trilogiją ir kokius tris keturis eilėraščius. Kalbu apie tai, kas man užima kvapą."[473] Literatūros kritikė Jūratė Sprindytė pirmąsias Ivanauskaitės knygas *Pakalnučių metai* (1985) ir *Kaip užsiauginti baimę* (1989) pavadina akinamai blykstelėjusiu debiutu.[474] Kodėl taip netikėtai ir naujai nuskambėjo lietuviškos prozos kontekste pirmieji Ivanauskaitės apsakymai?

Viena iš hipotezių: jauna autorė rašo gyva kalba. „Jurga turėjo labai gražų sakinį, jis ryškus jau *Pakalnučių metuose* – pirmojoje jos knygoje. Ilgainiui jos kalboje atsirado žurnalistinio stiliaus priemaišų, bet po kelių puslapių ji vėl grįždavo į savo gražią kalbą"[475], – mano Kajokas.

Kita hipotezė: lakūs ir netikėti rašytojos fantazijos bei išmonės vingiai, „įteisinantys stebuklą". Giedra Radvilavičiūtė, apibrėždama 2007 metų tarptautinio šiuolaikinės literatūros forumo Jurbarke „Šiaurės vasara. Literatūra – tarp fakto ir išmonės" programinę koncepciją, sako, kad „rašytojas yra pajėgus įteisinti stebuklą". Šalia Borgeso ir Bulgakovo

---

472 Ten pat.

473 Kajokas D., „Prie artimiausių durelių", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 449.

474 Sprindytė J., *Prozos būsenos, 1988–2005*: monografija, *(Naujosios literatūros studijos)*, Vilnius: LLTI, 2006, p. 103.

475 Kajokas D., „Prie artimiausių durelių", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 449.

tekstų cituoja trumpą ištraukėlę iš Ivanauskaitės *Pakalnučių metų*: „Ūmai aštrus skausmas man pervėrė dešinę ranką. Atsimerkęs pakėliau galvą. Aplinkui – vien pakalnutės. Dešinį delną vėl suskaudo. Pažvelgęs apstulbau – kiaurai perdygę du pakalnučių stiebeliai."[476] Kaip įmanoma, kad pakalnutės, išdygusios ant žmogaus kūno, taptų ne kliedesio, o išmonės ir fantazijos vaisiumi?

Pati Ivanauskaitė apie save sako: „Aprašinėju" tuos vaizdus ir paveikslus, kuriuos matau savo vaizduotėje."[477] Viena novelės „Atsitiktinis pokalbis birželio naktį" veikėja apie save kalba trečiuoju asmeniu: „Tai ji (pankė!) paleido vaizduotę beprotiškam skrydžiui į didmiesčio tamsą. Ji mėgo žaisti pati su savimi, su savo keista siela, kuriai buvo leidžiama viskas."[478] Buvęs Ivanauskaitės dėstytojas dailininkas Juozas Galkus prisimena, kad, nors nepritardavęs jos kuriamų plakatų šmaikščiam stiliui, Jurgos pateikiamos idėjos jį „tiesiog pritrenkdavo originalumu"[479].

Trečia hipotezė, tęsianti dvi pirmąsias: rašytojos vaizduotė rašomame tekste žaidžia panašiai kaip netikėta išmonė belgų siurrealisto René Magritte'o tapybiniuose eksperimentuose. Magritte'as galimą netikėtą pasaulio tvarkos suardymą tapo ant drobės, o rašytoja Ivanauskaitė šį naujai išnirusį pasaulio vaizdą pirmuosiuose apsakymuose tiesiog aprašo.

Magritte'as eksperimentuoja su nusistovėjusia ribotų žmogaus galimybių pasaulio tvarka. Jis kuria alternatyvių galimybių erdvę. Jo paveikslai tarsi klausia: kas būtų, jeigu būtų. Kas būtų, jei dailininkas pajėgtų nutapyti kitą žmogų kaip realų kūną ir asmenį („Siekimas to, kas neįmanoma")? Kas būtų, jei žmogus vietoj dviejų turėtų keturias rankas („Magas")? Kas būtų, jei jo galva šviestų kaip saulė („Malonumo principas")? Kas pasikeistų, jei pasaulį galėtume matyti ir tomis kūno dalimis, kuriomis dabar ne-

[476] Radvilavičiūtė G., *Šiaurės vasara. Literatūra – tarp fakto ir išmonės: tarptautinis šiuolaikinės literatūros forumas*: programa, 2007 08 24–26, Vilnius, Jurbarkas.

[477] Jurga atsako Donaldui Kajokui: „Niekieno žemėje", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 554.

[478] Ivanauskaitė J., „Atsitiktinis pokalbis birželio naktį", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 53.

[479] Galkus J., „Raudonas kaspinas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 102.

matome, ar išliktume tuo, kuo esame dabar („Stiklinis namas“)? Kas būtų, jei kiekvieną mūsų žingsnį dubliuotų šalia paralelinėje erdvėje esantis mums tapatus asmuo („Polio Nužo portretas“)? Kas nutiktų, jei gulėdami prie jūros staiga pajustume, kad pamažu mūsų galva virsta žuvimi („Kolektyvinis išradimas“)? Kas nutiktų, jei pažvelgę į veidrodį pamatytume save ne iš priekio, o iš nugaros („Draudžiama reprodukuoti“)? Paveiksle užkoduota intriga gali tapti lygiavertė filosofiniam klausimui – vizualia abstrakčiai labilaus, alternatyvaus mąstymo provokavimo priemone. Interpretuojant Magritte'o paveikslus galima prisiminti Derrida mintį, išsakytą viename interviu, kad mums svarbu ne tik tai, kas mus ištinka, bet ir tai, kas neištinka. Magritte'as pridurtų: ir net niekada negalėtų ištikti. Būtent per negalimybės refleksiją atsiskleidžia iš pirmo žvilgsnio nematomos pasaulio savybės.

Kai kurių Ivanauskaitės novelių architektoniką struktūruoja panašus principas – prikelta ir kvestionuojama negalimybė. Novelė „Kada ateis Godo?“ sukasi apie klausimą – kas būtų, jei literatūriniai herojai ir drobėse nutapyti personažai staiga nužengtų iš savo virtualiosios erdvės ir pabandytų įsiterpti į mūsų kasdienį gyvenimą? Maža to – kas būtų, jei šie aprašyti literatūriniai herojai ir paveiksluose nutapyti personažai imtų ir sutaptų? O jei paaiškėtų, kad mes ir esame tie herojai? Visai ne realūs, o virtualūs? Rašytoja novelėje toliau žaidžia šios Becketto pjesės sukurtais ženklais, tarsi suteikdama jiems daugiau egzistencinio turinio. Viena iš novelės veikėjų praneša: „Jis, Godo, jis atėjo“, – t. y. praneša, kad įvyko tai, kas Becketto pjesėje net ir negalėjo įvykti, nes pagrindinis jos personažas ir yra nepersonifikuotas neišsipildantis laukimas. Tačiau kas būtų, jeigu būtų: kas būtų, jeigu Godo vis dėlto ateitų, – ši intriga struktūruoja visą Ivanauskaitės novelę. Pasakotojas, gerai žinodamas Becketto pjesės tekstą, pasipiktina, tarsi veiksmas turėtų vykti tiktai taip, kaip numatė Beckettas, tarsi ir novelės veikėjų gyvenimo laikas sutaptų su pjesės laiku: „Tai jau buvo nebepakenčiama.“ Bandydamas suniekinti naivią pašnekovę, jis ima cituoti Beckettą: *Štai taip gimdoma, išsikėtojus ant kapo. Blykstelės diena ir – vėl naktis. Laikas – tik tam, kad pasentum. Oras sklidinas mūsų vaitojimo...* – pacitavau demonstruodamas, jog ne

tik ji, bet ir aš žinau šį tą apie Samjuelį Beketą ir absurdo teatrą. – Godo neateis, mergyte. Čia visa mūsų gyvenimo esmė. Mes jo laukiame, o jis – neateina. Viltis, jog jis ateis, yra mūsų gyvenimo variklis, – įsileidau į patetiką.“[480]

Tačiau naivioji mergytė, pasirodė, pranešė tiesą. Godo ateina į Irmos kambarį, klausosi bitlų plokštelės. Pasakotojas, iš pradžių manęs, kad tai Irmos isterijos ir haliucinacijos, greitai gali pats įsitikinti, kad Godo atėjo: atpažįsta jį, pamatęs Irmos kambaryje stovintį prie lango nugara. Pamato, kad tai Magritte'o personažas, su juodu katiliuku ant galvos.

Becketto sukurtų absurdo literatūros ženklų išradingas supynimas su siurrealistiniais Magritte'o ženklais sudaro ne tik šios novelės, bet ir daugumos ankstyvųjų apsakymų konceptualiąją liniją.

Mantas Bacevičius, aptardamas asmens tapatumui iššūkį keliančio antrininko (šiuo atveju antrininkės) galimybę Krzysztofo Kieślowskio filme „Dvigubas Veronikos gyvenimas“, irgi atkreipia dėmesį į šią Ivanauskaitės novelę: „Šis K. Kieślowskio filmas susišaukia ir su lietuvių rašytojos Jurgos Ivanauskaitės novele „Kada ateis Godo?“, kurioje susipina belgų dailininko René Magritte'o paveikslo „Grafų derlius“ „tikrovė“ su mūsų gyvenama tikrove: „Bandžiau save įtikinti, jog Godo – paprasčiausias Irmos draugas ir jie vaidina man komediją su siaubo filmo elementais. <...> Atsisukau į Irmą... Ji bučiavosi su Godo. <...> Taigi vienas Godo stovi ir rūko veidrodžio fone, kitas bučiuoja Irmą lango fone. <...> Pirmasis Godo taip pat atslinko virtuvėn. Bet, pamatęs antrąjį ir Irmą, matyt, pajuto atėjęs ne laiku, dėbtelėjo į mane, sumurmėjo „atsiprašau“ ir nužingsniavo prie virtuvės lango.“ Kas tie Godo? Tai vyrai iš R. Magritte'o paveikslo, „visi vienodi it lietaus lašai, be galo šaltais ir be galo kilmingais veidais, su katiliukais ant galvų...“ Paveikslo personažai įsiveržia į šio pasaulio audinį taip, kaip K. Kieślowskio filme, būdamos tik knygos personažais, į šį audinį įsiveržia Veronikos; taip, kaip J. L. Borgeso susapnuotas žmogus įsiterpia į tikrovę. Knygoje *Krikščionybės esmė* L. Feuerbachas teigia, jog „tikroji asmenybė skiriasi nuo kokios nors įsivaizduojamos vaiduoklio as-

[480] Ivanauskaitė J., „Kada ateis Godo?“, in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 8.

menybės vien kūnu". Tačiau kyla klausimas: ar tikrai tik kūnas nubrėžia asmenybės kontūrus?"[481]

Asmens tapatumo problema – vienas iš didžiausių XX amžiaus žmogaus egzistencinių iššūkių. Ivanauskaitė prie jo priartėja per siurrealistinę magritiškąją trajektoriją.

Kiekviena novelė *Pakalnučių metuose* – tarsi atviras klausimas. Kas būtų, jei išgyventume prisiminimus apie dabartį, kaip nutiko novelės „Pasiaiškinimas" pasakotojai? Jeigu į mūsų gyvenimą įsiterptų gelbstintys angelai, kaip į jos gyvenimą įsiterpė Šamilis? Ir jei paaiškėtų, kad angelo realybėje nėra? Kaip atskirtume realybę nuo savo haliucinacijų ir kliedesių?

Kas būtų, jei staiga pradėtume girdėti kitų žmonių mintis, kaip nutiko novelės „Apie tai, kaip..." herojui Tomui? Ar išsigąstume taip, kaip išsigando Tomas, jaustume, kaip „kūnu, užliedamos visus kitus jausmus, ritosi šleikščiai geltonos nuogąsčio bangos"[482]. O gal pavyktų apsiprasti ir tuo pasinaudoti? O galbūt tik tada ir suprastume, kad didžiausia gyvenimo išmintis – gebėti klausytis tylos. Tokią pamoką patiria Tomas. Vokiečių režisieriaus Wimo Wenderso filme „Dangus virš Berlyno" gebėjimas girdėti kitų mintis yra angelų privilegija.

Jeigu Becketto absurdo pjesėje „Belaukiant Godo" žaidžiama su Godo laukimu – nesulaukimu, tai rašytoja Ivanauskaitė apverčia tą alternatyvą – Godo būtent ateina. Ir dar – pasirodo, jis besąs Magritte'o pamėgtas personažas – ponas su juodu paltu ir juodu katiliuku ant galvos. O novelėje „Ar pas jus atėjo Naujieji Metai?" įvyksta perkeistas judesys: laukiama ne Godo, bet Naujųjų Metų. Rašytoja valiūkiškai klausia: o kas būtų, jei Naujieji Metai imtų ir neateitų? O ką, jei iš kalendoriaus netikėtai dingtų diena, kaip nutinka novelės „Diena, kurios nebuvo" pasakotojui? O jei sutikta mergaitė pasirodytų besanti angelas?

Nietzsche's veikalo *Linksmasis mokslas* 125-ajame fragmente „Išprotėjęs žmogus" kalbama apie keistuolį, dienos metu vaikščiojantį po žmo-

---

[481] Bacevičius M., „Asmens tapatumo problema Kieślowskio filme *Dvigubas Veronikos gyvenimas*", *Aplinkkeliai.lt*, 2012 10 11.

[482] Ivanauskaitė J., „Apie tai, kaip...", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 64.

nių sambūrius su žibintu ir kartojantį: „Ieškau Dievo! Ieškau Dievo!“ Visi juokėsi. Staiga šis keistuolis, peržvelgęs visus veriančiu žvilgsniu, suklykė: „Mes visi jį nužudėme – jūs ir aš! Mes visi jo žudikai!“[483] Susirinkusieji neišgirdo žinios, kurią norėjo pranešti pamišėlis. O jei kas nors būtų išgirdęs? Kaip įmanoma patiems nužudyti Dievą?

Taip nutinka vienos iš ankstyvųjų Ivanauskaitės novelių „Namas užmiestyje“ pasakotojai. Kas būtų, jei staiga išgirstume, kaip senos freskos apleistame name staiga atgyja ir ima šaukti? Pasakotoja iš karto supranta, kad tai – Dievo balsas, kurio ji nenori girdėti. Mėgina išspręsti iškilusį rebusą: kitą dieną pasiima skardinę juodų dažų, baltą teptuką ir ant liūdnų akių ir skausmingai perkreiptų lūpų užtepa tvarkingus juodus stačiakampius visiems dvidešimt devyniems freskų personažams. „Dabar freska priminė būrį žmogžudžių, besiblaškančių iš siaubo prieš egzekuciją. Patikėkit, man buvo labai baisu, man buvo taip baisu, kad neprisimenu, nei ką jaučiau, nei ką galvojau, negaliu to čia aprašyti. Jei kas iš jūsų savo rankomis yra užmušęs dievą – mane supras.“[484]

O kas būtų, jei mūsų mintys staiga atgytų, išsipildytų ir virstų realybe? Novelės „Regėjimai geltonoje šviesoje“ pasakotojas mintis lygina su paukščiais: „Juk mes nekantraujame kiekvieną galvon užklydusią minteliūkštę tučtuojau iškelti dienos švieson, kad išvystų, išgirstų, pasigrožėtų kiti. Jei nėra kas klauso – užrašyti dienorašty arba dailiame, truputį pageltusiame popieriuje su vandens ženklu, galų gale pirmoje pasitaikiusioje laikraščio skiautėje. Mes paniškai bijome, kad tie mūsų galvosna iš kažkur užskridę paukščiai išsprūs ir nebeteksime jų visiems laikams. Nors, esu tikras, mintys mums niekada nepriklausė, nepriklauso ir nepriklausys! Jų knibžda visata. Mintys skraido spiečiais ir po kelias, sklando po vieną, būna ryškios ir margaspalvės, žydros ir mažytės, juodos raudonai blyksinčiomis akutėmis, pilkos sunkiais kvadratiniais sparnais, o kartais – oranžinės, gaiviai skambančios. Jos tik užlekia mūsų galvosna trumpam poilsiui, nutupia kaip paukščiai ar virpančios

[483] Nietzsche F., *Linksmasis mokslas („La gaya scienza“)*, iš vokiečių k. vertė A. Tekorius, Vilnius: Pradai, 1995, p. 152.

[484] Ivanauskaitė J., „Namas užmiestyje“, in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 89.

plaštakės. Man juokingas išminčių garbinimas, reikia žavėtis mintimi, o ne galva, kurion ji nusileido.“[485]

Šis Ivanauskaitės aprašytas žaismingai laisvas minčių migravimas turėtų priminti žodžių sudaiktėjimą šizofreniko suvokiamoje erdvėje. Deleuze'as, rašydamas apie prasmės steigtį ir jos subyrėjimą šizofreniko visatoje, pastebi: „Kiekvienas žodis čia fizinis ir tuoj pat paveikia kūną. <...> Bet tuo momentu, kai prismeigtas žodis netenka savo prasmės, jis subyra į gabalus, jis suyra į skiemenis, raides ir, maža to, priebalsius, tiesiogiai veikiančius kūną, įsiskverbiančius į jį ir jį traumuojančius.“[486] Jei jaunoji rašytoja Ivanauskaitė būtų turėjusi galimybę (kurios neturėjo[487]) skaityti Deleuze'o knygą *Prasmės logika*[488] ir būtų turėjusi kantrybės sekti sunkiais Deleuze'o minties raiškos labirintais (nes Deleuze'ą skaityti itin sunku), ji tikrai būtų atkreipusi dėmesį į skyrių „Šizofrenikas ir maža mergaitė“, nes jame kaip tik kalbama apie Artaud atlikto Lewiso Carrollio knygos *Alisa stebuklų šalyje* vertimo nesėkmes. Ir *Alisa stebuklų šalyje*, ir Artaud – Ivanauskaitės kūrybinės visatos integrali dalis. Jeigu tai būtų nutikę menamoje erdvėje (akivaizdu, kad ne pačioje realybėje), jaunoji rašytoja būtų pažaidusi ir su žodžių subyrėjimu, ir su priebalsių prievarta kūnui. Tačiau novelėje „Regėjimai geltonoje šviesoje“ ji dar sykį pakartoja savo pamėgtą magritiškąjį žaidimą su savarankiškai egzistuojančiomis mintimis, išvengdama haliucinuojančio sunkios ligos prieskonio. Kas būtų, jeigu mums išsakant kurią nors metafizinę hipotezę, kad ir apie minčių savarankiško egzistavimo galimybę, ji imtų ir išsipildytų? Jauniesiems herojams taip ir nutinka. Po jų postringavimų apie savarankišką minties egzistavimą juos sustabdo nuogutėlė moteris – japonė Juki. Ji keliauja toliau kartu su diskusijos dalyviais. Pamatę, kad Juki neturi šešėlio, jie supranta, jog ji tėra tik trumpam įsikūnijusi mintis.

Novelėje „Labai nemalonus atsitikimas“ vėl žaidžiama virtualumo ir realybės apvertimu. Rašytoja akivaizdžiai šaiposi iš pasakotojo. Jis leidžia-

---

485 Ten pat, p. 92.

486 Deleuze G., *Logique du sens*, (*Critique*), Paris: Les éditions de Minuit, 1969, p. 107.

487 Deleuze'o knyga *Prasmės logika* (*Logique du sens*) prancūziškai pasirodė 1969-aisiais, tačiau į anglų kalbą išversta tik 1990-aisiais, o rusiškas leidimas išėjo 1998-aisiais.

488 Deleuze G., *Logique du sens*, (*Critique*), Paris: Les éditions de Minuit, 1969, p. 101–114.

si įkalbamas atsitiktinai atklydusios į cukrainę mergaitės, vardu Ilona, apsilankyti pas ją ir palaipsniui grimzta į vilionių žabangas. Jos namuose jam kelia nerimą vyriškis iš fotografijos. Pradžioje Ilona sako, kad tai jos tėvas, vėliau – kad autokatastrofoje žuvęs mylimasis. Novelė baigiasi labai netikėtai.

Mantas Bacevičius tekste „Alaino Robbe-Grillet žaidimai labirinte" šią Ivanauskaitės novelę lygina su rašytojo ir režisieriaus Robbe'o-Grillet filmu „Palaipsninis slydimas į malonumą" (*Glissements progressifs du plaisir*, 1974): „Tiek filme, tiek novelėje gvildenama žmogaus tapatumo problema. Keliamas klausimas, kaip vieną asmenį paversti kitu? Kaip Kitą priversti tapti Kitu? Ar tai įmanoma? Atsakymas į šį klausimą teigiamas, tačiau tik su viena sąlyga – asmenys turi būti identiški kūnais.

Filme advokatė savo išvaizda yra identiška nužudytajai Norai. Nuo pat pirmųjų akimirkų, kuomet ji pasirodo kaltinamosios kameroje, ši nepaliaujamai apie tai kalba. Ji ne tik apie tai kalba, tačiau ir siekia, kad advokatė taptų Nora: sušukuoja jos plaukus visiškai taip kaip Noros, aprengia Noros drabužiais ir t. t. Tačiau tikrasis advokatės virtimas Nora įvyksta tada, kai atkuriamas nusikaltimo veiksmas: advokatė pririšama prie lovos tokia pat poza kaip ir Nora ir galiausiai nužudoma. Būtent mirties akimirką viena asmenybė įgyja kitos tapatumą.

J. Ivanauskaitės novelėje pagrindinis veikėjas priverstas nuolat keisti savas tapatybes: vieną akimirką jis mylintis tėvas, kitą – mylimasis, trečią – brolis. O viskas prasideda gan mistiškai, kai prie kavinėje sėdinčio vyriškio prisėda mergina ir paprašo leisti jį mylėti, nes jis labai panašus į jos mirusį tėvą, ir, kad patvirtintų tuos žodžius, parodo nuotrauką: „Vyriškis fotografijoje tikrai nepaprastai į mane panašus: liesu veidu primena kurtų veislės šunį, o ir kreivos šypsenėlės neatskirtumėt nuo manosios. Apžiūrinėjau fotografiją, lyg tai būtų mano paties atvaizdas."[489] Identiškumas su kito žmogaus atvaizdu priverčia pagrindinį novelės veikėją tapti tuo Kitu žmogumi. J. Ivanauskaitė lengvai žaidžia šia asmens tapatumo idėja. Novelės finalas dvelkiantis siurrealizmu ir stebina: „Aš pajutau, kad mažėju, o daiktai ap-

[489] Ivanauskaitė J., „Labai nemalonus atsitikimas", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 134.

linkui – skleidžiasi ir plečiasi tarsi milžiniškų tropikų augalai sulėtinto filmavimo juostoje. <...> Aš netapau Ilonos VAIKU. Aš pavirtau... to vyriškio FOTOGRAFIJA. Ilona pakėlė mane nuo lovos. Pajutau vėsų jos virpančių pirštų prisilietimą."[490] Virtimas fotografija anaiptol neatitolina novelės nuo filmo, o tik dar labiau suartina, nes kuomet filme mirdama advokatė virsta Nora, ji tuo pat metu tampa dekoro elementu – manekenu."[491]

Žaismingu tonu rašytoja čia lyg valiūkiškai klausia: o ką, jei iš tiesų turėtume tokią galią neišleisti iš akių tų, kurie mums brangūs, o paversti juos atvaizdais ir tiesiog prilipdyti matomiausioje vietoje. Pavargstame į juos žiūrėti – tiesiog pakeičiame eksponatą. Taip kai kurie kolekcininkai laiko sudžiovintus drugelius.

Novelėje istorija pasibaigia kiek juokingai. Visi tie realybės ir virtualybės žaidimai *Pakalnučių metuose* atrodo visai nekalti. Mirtis čia dar nėra tikra, ir net savižudybė atrodo kaip žavus prasimanymas. Kai jauna autorė literatūriškai vaizduotėje žaidžia įvairiais galimais realybės ir galimo pasaulio supynimo variantais, į jos akiratį neišvengiamai pakliūva ir du savižudžiai. Novelė apie juos pavadinta pasakomis – „Dvi pasakos apie savižudžius". Čia Danguolės L. artėjimas link savižudybės beveik romantiškas. Ji gyveno stebuklo laukimu ir štai ją aplankė beveidis žmogus – ji suprato, kad tai jos Liūdesys. Kai po jo apsilankymo pažvelgė pro langą į naktį, kur švietė mėnuo, jos kambarys liko tuščias. Autorė nedetalizuoja, kas gi nutiko. Ji akina skaitytoją pabandyti pačiam kokį sykį mėnesienoje, kukuojant gegutėms, obelų žiedlapiams byrant kartu su pirmąja kruša, paimti švelniai už rankos savo liūdesį ir pažvelgti jam į veidą. „Atsiminsite – MĖNESIENOJE?! Gal tai padės jums iš ČIA ištrūkti"[492], – tarsi vaikišką burtų paslaptį sako novelės pasakotoja skaitytojui. Atrodytų, jai patinka žaisti tokius beveik mistinius žaidimus, neteikiant jiems egzistencinio svorio ir pernelyg nesureikšminant tokios vilionės grėsmės. Šį motyvą – savižudybės pagundos sąsają su mėnulio simbolika – rašytoja vėliau pakartos pjesėje „Nežaiskite su mėnuliu!".

---

[490] Ten pat, p. 143.

[491] Bacevičius M., „Alaino Robbe-Grillet žaidimai labirinte", *Aplinkkeliai.lt*, 2014 07 20.

[492] Ivanauskaitė J., „Dvi pasakos apie savižudžius", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 128.

Kita savižudžio istorija papasakota beveik juokaujant ir ironiškai. Pranas N. vaikšto Upynos pakrantėmis, svajodamas apie savo mirtį: kaip jis „kėpsos nedailia milžiniškos žuvies poza, stiklinėmis akimis spoksodamas į dangų", kaip žmonės nulenks galvą prieš jį, „drįsusį atverti žydras ATSARGINIO IŠĖJIMO duris pilkoje mūsų gyvenimo sienoje!"[493] Tačiau naktį vaikščiodamas po kapines ir žvalgydamasis į mirusiųjų nuotraukas Pranas N. staiga suprato vos nepadaręs klaidos – išėjo nepalikęs nė vienos savo nuotraukos, nė vieno atvaizdo, kuriuo galėtų gėrėtis kiti, eidami paskui jį. Todėl atidėjo savo sumanymą ir ėmė laukti ryto: „Atsirėmęs drėgno medžio kamieno, apglėbęs rankomis kelius, panarinęs galvą, užsnūdo nelyginant didelis negražus beuodegis paukštis."[494] Kitą rytą jis puolė bėgioti po fotoateljė ir dauginti savo nuotraukas. Plušo tol, kol vieną dieną staiga suprato: tegul kiti naudojasi ta privilegija – išeiti pro atsargines duris. O jis nubaus juos visus tiesiog gyvendamas. Deja, rašytoja nebeleido jam pasimėgauti tokia paprasta, nors ir banalia, išeitimi. Ji užbaigė jo sumanymą: kažkodėl tarsi paukščiui staiga užsidegė rankos, jis pavirto daugybe Pranų – liepsnojančiais drugeliais. Labai romantiška ir netikėta istorijos atomazga. Perštųsi moralas, kad su mintimis apie savižudybę geriau nežaisti, tik nepanašu, kad Jurgai rūpėtų moralas. Tiesiog yra tokia trapi žmogiškųjų būtybių rūšis, kuriai lemta tapti drugiais. Ir net jeigu jie apsigalvoja, už juos nusprendžia lemtis. Prano N. numanomi galimi savinaikos motyvai gana nykoki – jis tarsi nori kažką nubausti ar savo veiksmu padaryti neišdildomą įspūdį.

Čia sunku neįžvelgti paralelių su Salvadoro Dalí paveikslu „Deganti žirafa". Juk Pranui taip pat tarsi paukščiui užsidega rankos ir jis pavirsta liepsnojančiais drugeliais. Kita vertus, kyla asociacija su Tarkovskio filmų degančiais simboliais.

Ar galėjo inovatyvi siurrealistinė Ivanauskaitės proza prasiskverbti į tuometinių skaitytojų sąmonę nesukeldama jokio susierzinimo ir skepsio? Tikrai negalėjo. Ligi tol lietuvių literatūra buvo labiau agrarinė, socio-

[493] Ten pat, p. 113–114.

[494] Ten pat, p. 116.

logizuota arba psichologizuota. Siurrealistinių *Pakalnučių metų* recepcija reikalavo intelektualios vaizduotės. Tarkovskis po filmo „Veidrodis" pasirodymo yra gavęs įvairiausių laiškų, pavyzdžiui: „Kokia banalybė, koks niekalas! Fui, kaip bjauru! Ir taip – manau, kad jūsų filmas – tuščias šūvis. Žiūrovo jis nepasiekė, tai svarbiausia."[495] Saulius Šaltenis, 1985 metais aptardamas prozos debiutus „Pergalėje", *Pakalnučių metų* herojus apibūdina daug švelniau: „<...> lyg kokie ypatingos veislės sutvėrimai žaidžia ir žaidžia keistus žaidimus... tarytum paniškai būtų bijoma verkt ar juoktis, džiaugtis ar kentėt dėl savo paties ir artimųjų netobulumo."[496] Dar priekaištauja, kad niekas tiems herojams šonkaulių nelamdo ir duona kasdieninė jiems nesvarbi. Šaltenis Jurgos debiutą laiko talentinga pradžia ir pristato kaip gerą naujieną: „Jos novelės atrodo lyg kokie egzotiški tolimų kraštų paukšteliai – kolibriai ar papūgėlės, netikėtai suplazdėję virš mūsų pilkų dirvonėlių. Kai taip pasiilgstam ryškesnių spalvų, kai net šiferį stengiamės dažyti raudonai, tai tokie ryškiaspalviai paukšteliai patraukia akį, kartu priversdami pasikasyti pakaušį: gal ir galima būtų juos palengva užgrūdinti, nors mūsų šiaurietiškas klimatas ne jų lepiems organizmams?"[497] Kritikas primygtinai reikalauja, kad herojai sugrįžtų į realų pasaulį, prašo paprastumo, nepastebi, kad Jurga savo novelėse sąmoningai kuria siurrealų pasaulį. Kritikas priekaištauja, kad herojai nuobodūs, tokie nei „giminės, nei sielos broliai". Maža to, rašytojas ir pačią autorę ima traktuoti kaip personažą – atsainiai paskelbia jai diagnozę: drovumas, nevisavertiškumo kompleksas, – nors jis ne psichoterapeutas ir Ivanauskaitė nesiprašė pas jį konsultacijon.

Jurga reaguoja jautriai, ją tai žeidžia. Jaučia, kad jos kūryba traktuojama nerimtai, be to, viešai aptariami jos asmens bruožai. Ji teisinasi, tarsi būtų kalta, sako: „*Pakalnučių metai* – visai praeitas etapas. Noveles rašiau, kai man buvo aštuoniolika." O juk šios novelės – vienas įdomiausių ir novatoriškiausių eksperimentų, suartinančių jos kūrybą su Borgeso *Fikci-*

[495] Тарковский А., *Андрей Тарковский: архивы, документы, воспоминания*, составила П. Волкова, Москва: Подкова, Эксмо-пресс, 2002, с. 99.

[496] Šaltenis S., „Viltys ir nusivylimai: apie 1985 m. prozos debiutus", *Pergalė*, 1986, Nr. 1, p. 139.

[497] Ten pat.

jų atmosfera. Rašytoja jaučiasi nesuprasta, bando pasiaiškinti, sako: „Bet rašiusieji apie *Pakalnutes* tiesiog jų nesuprato. Dauguma rašė ne apie knygą, o apie... net nežinau ką. Panašiai atsitiko ir dabar, kai „Literatūroje ir mene“ buvo išspausdintas „Paskutinis traukinys“, o vėliau ten pat aptartas A. Bučio. Juk nesuprato novelės kritikas! Ji apie vienatvę, ir tiek – ne apie narkomaniją. Ir apie tai, kad gyvas žmogus gali būti jau miręs (tai tokia sena situacija literatūroje). Kritikas pats puola už „madingą“ narkomanijos temą, pats ant jos ir užkimba. Bijau, man prisegs etiketę, kad rašau tik apie narkomanus...“[498]

Neprisegė. Atsirado ir tokių kritikų, kurie suprato pagrindines Ivanauskaitės kūrybos trajektorijas. Knygoje *XX amžiaus literatūra* Vytautas Kubilius pamini ir Jurgos Ivanauskaitės rinkinį *Pakalnučių metai*, pastebi, kad ji išreiškia „atominės eros vaikų netikėjimą bet kokiais pozityviais idealais ir apokaliptinę neviltį“. Kritikas pastebi ir kitus jos kūrinius – romanus *Mėnulio vaikai*, *Ragana ir lietus* – ir pavadina ją „intensyvios dvasinės energijos rašytoja“: „Lengvai ir greitai kurdama (rašyti – džiaugsmas ir malonumas), savo pjese „Nežaiskite su mėnuliu!“ (1987), apsakymų knyga *Kaip užsiauginti baimę* (1989) ir trimis romanais iškilo kaip naujosios feministinės literatūros kūrėja, ginanti emocinės prigimties teises kompiuterizuotoje civilizacijoje, ardanti katalikiškos visuomenės moralinius tabu ir desperatiškai ieškanti aukščiausios tiesos (išvyka į Indiją pas Dalai Lamą).“[499]

Kita vertus, Jurga sulaukia ir tikrų *Pakalnučių metų* gerbėjų (kaip, beje, ir Tarkovskis – „Veidrodžio“). Režisierius Oskaras Koršunovas pasakoja: „Aš labai gerai prisimenu momentą, kai išėjo *Pakalnučių metai*. Va, šiandien, eidamas alėja į repeticiją iš savo tėvų namų Žirmūnuose, prisiminiau tą įspūdį, tuos pokyčius, kurie prasidėjo po *Pakalnučių metų* pasirodymo. Tai iš tiesų buvo kažkoks sunkiai nupasakojamas įvykis. Laike jau tvyrojo laisvė. Nauji personažai – Godo ir kiti – dar mums, lietuviams, nepažįstami... Nelabai ir žinojome, kas tasai Godo, dar nebuvome arčiau susipažinę

[498] Tirvaitė L., „Teatras – mano realybė“, *Komjaunimo tiesa*, 1987 03 27, p. 3.

[499] Kubilius V., *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996, p. 654–655.

nei su Samueliu Beckettu, nei apskritai su pasauline dramaturgija. Tačiau tos užgintos temos, jų dvasia jau gyvavo literatūroje ir tarp mūsų. *Pakalnučių metai* man buvo durys į laisvę.“[500] Giedrė Kazlauskaitė prisimena, kad Jurgos Ivanauskaitės vardas jos paauglystėje reiškė gerą knyginį skonį, taurią protesto laikyseną, tuo metu madingus ezoterinius interesus, asmenybės laisvę ir savotišką nihilizmo legitimaciją: „Nes ji rašė apie mus, Čiurlionkės pankus ir Jaunimo sodo jugendą – ar bent mums taip atrodė. Tapatinomės su *Mėnulio vaikais*, ėjom žiūrėti jos pieštų mandalų Mažvydo bibliotekoje, o frazė „Blogas žmogus yra laisvas žmogus“ įėjo į daugelio mūsų jaunystės manifestus.“[501]

---

[500] Koršunovas O., „Mūsų savijauta meno pasaulyje panaši“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 498.

[501] Kazlauskaitė G., „Šventusi gyvenimą“: [in memoriam], *Šiaurės Atėnai*, 2007 02 24, p. 2.

3.
APOKALIPTINIO ABSURDO ŽENKLAI: *KAIP UŽSIAUGINTI BAIMĘ* (1989)

Apsakymo „Užsidegusi vasara“ iš knygos *Kaip užsiauginti baimę* siužeto intriga sukasi apie neįprastą organinio kūno gebėjimą užsidegti. Ir ne nuo liepsnos – o nuo paslaptingo skysčio, kuriuo apsipurškia poilsiaujantys pajūryje draugai, tuščiame pliaže išsitraukę iš jūros paslaptingą dėžutę. Po kurio laiko jie ima liepsnoti mėlyna liepsna. Pirma užsidega šuo Šiurkė, tada Raimos galva. Šiurkė dingsta, jos vietoje ant kilimėlio lieka tik storas pilkai žalių nuosėdų sluoksnis. Skaitytojas jau ima įtarti kažką negera, artėjančią grėsmę, tačiau veikiantys asmenys linksminasi, plepa ir dar nejaučia pavojaus. Kai pradeda merdėti deganti Raima, pasakotojas palieka ją vieną, išeina į gatvę, bandydamas išvengti bet kokių minčių apie mirtį. Ir tada jo akyse ima šmėkščioti mėlynos liepsnelės. Galiausiai liepsna ima įgauti apokaliptinį pobūdį – išnešiojami sudegusiųjų pelenai uždega viską, prie ko prisiliečia. „Šaltoji liepsna palengva apima VISA, KAS GYVA: žolę, medžius, vabalus, paukščius, žuvis, gyvulius, žmones, sako, keliose vietose dega net jūra. Dabar praūžė staigi liūtis, bijoma, kad po jos liepsna dar labiau įsisiautės.“[502]

Jei *Pakalnučių metuose* vyrauja žaismingas magritiškas siurrealizmo stilius (išskyrus pačią novelę „Pakalnučių metai“, kur žaismė siejasi su apokaliptiškumu), tai apsakymų rinkinyje *Kaip užsiauginti baimę* jau vyrauja boschiškos apokaliptinės, nieko gera nežadančios nuotaikos. Tik vienas apsakymas „Joninės“ dar tiktų prie *Pakalnučių metų*, nes tai, kas jame vyksta, nevirsta egzistenciniu siaubu, o lieka nors ir nelengvu, bet vis dėlto pakeliamu išbandymu, todėl – įdomiu nuotykiu. Pasakotojas keliau-

---

[502] Ivanauskaitė J., „Užsidegusi vasara“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 128.

ja su draugais. Jiems sugriuvus į pakelės žolę, žolynai kaipmat susiglaudė virš galvų – „lyg būtume panėrę į vandenį“[503]. Pasakotojas atsiskiria nuo visų ir užsuka į netoliese dūlančius griuvėsius. Čia tikrovė ima dvejintis tarsi nepavykusioje fotografijoje, kur vienas kadras uždengia kitą. Jis pastebi dvi mergaites, kurios akivaizdžiai jo nemato. Supratęs, kad yra nematomas, jis sekioja joms iš paskos, suvokia, kad jos čia atsidūrė iš praeities. Bando susigaudyti, iš kokio laiko. Paaiškėja – iš XX amžiaus pradžios. Joninių vakaras, galioja visokie burtai, viena iš mergaičių nusiima nuo galvos vainiką ir ištraukia trylika žolynų. Mergaitė staiga pamato pasakotoją, jų akys susitinka: „Mergaitė tikriausiai nesuprato žiūrinti į ateitį. Vyliausi, gal ji tokia naivi ir tikinti, kad priskirs visą šį košmarišką vaizdą Joninių nakties kerams... Ji tyliai suvaitojo ir apalpo.“[504] Pasakotojas nepanoro akis į akį susitikti su mergaite, jos gaivinti ir aiškinti, kaip čia atsidūręs. Suprato, kad jos švariame pasaulyje jis bus it nelauktas juodasis Apokalipsės raitelis.

Rašytoja per šio veikėjo apmąstymus išsako savo vertybines nuostatas: praėjusio laiko žmonės buvę švaresni, tikresni, jų akyse galėjai išskaityti neblėstantį tikėjimą ir viltį. Jie dar tikėjo išsigelbėjimo galia, lyg Tarkovskio personažai. „Atrodė, kad visi tie žmonės stovėdavo ne prieš fotoobjektyvą, o prieš kokį nors orakulą, didžiu balsu bylojantį apie ranka pasiekiamą pažadėtąją žemę“[505], – sako pasakotojas. Savo amžininkų nuotraukose šio tikėjimo jis nebemato: „<...> aš matau atbukimą, abejingumą, abuojumą, nykiausią nuovargį arba – neviltį. Ir štai toji neviltis staiga apima mane lyg gaivališka liepsna benzinu sulaistytą kūną, štai ji godžiai šokčioja nuo daikto prie daikto, ir viskas, visut viskas tampa lyg neginčijamais beprasmybės, visiško absurdo, totalinės nevilties įrodymais <...>, aš pats, kreivai atsispindintis aptaškytame lango stikle, toks vienišas, purvinas, apdaužytas, susikruvinęs, niekam, net pats sau, nereikalingas...“[506]

Knygoje *Kaip užsiauginti baimę* žaidimas su negalima galimybe išlieka, bet negalimybė tampa dar vienais grėsmę ir net siaubą keliančiais jaunų

[503] Ivanauskaitė J., „Joninės“, in: *Kaip užsiauginti* baimę, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 80.

[504] Ten pat, p. 86.

[505] Ten pat, p. 88.

[506] Ten pat, p. 88–89.

veikėjų tykančiais spąstais. Novelėje „Raudona suknelė" tokiais spąstais jaunoms aktorėms tampa raudona suknelė – sunaikinanti jas tarsi liepsna apsakyme „Užsidegusi vasara". Ta suknelė – iš antikvariato. Herojai su užsidegimu kalba apie tai, kokie įvykiai kadaise vyko jų gyvenamoje erdvėje – Vilniaus mieste. Tačiau praeitis įsibrauna į dabarties laiką ne kaip romantiška reminiscencija, o kaip naikinantis paveldas.

Sartre'o romane *Šleikštulys* pagrindinis veikėjas Antuanas Rokantenas ima jausti augantį metafizinio nerimo jausmą – kaip šleikštulį. Dėl šio jausmo viskas aplinkui jam pamažu pradeda atrodyti netikra. Pasaulis – tik kartoninė dekoracija, kurią bet kada galima pakeisti. Baimę kelia mintis, kad nutikti gali bet kas, absoliučiai viskas. Visa yra labai trapu. „Ko gero, pasaulis išlieka toks pat tik iš tingumo, – mąstė Rokantenas. – Šiandien atrodė, kad jis nori keistis. Todėl *bet kas, bet kas* galėjo įvykti."[507]

Sartre'o romano pagrindinis herojus galimą apokaliptinę nemotyvuoto pasaulio virsmo situaciją tik įsisąmonina kaip galimybę, o Ivanauskaitės novelėse ji tampa jaunųjų herojų realybe. Novelėje „Paskutinis traukinys" pagrindinis herojus Martynas jaučiasi miręs. Supanti realybė jam kelia panašų pasišlykštėjimą kaip Rokantenui: „Išėjęs į lauką, nepajuto jokio palengvėjimo. Naktis buvo šilta ir alsi, kaip pietuose. Atrodė, kad dvokiantis tirštas oras gličiomis plėvėmis veliasi aplink rankas, limpa prie veido, dusindamas užkemša nosį ir gerklę. Martynas kelissyk atsikrenkštė ir nusispjovė, tiesiog stebėdamasis, kodėl seilės nepakimba tamsiame ore, o tekšteli ant garuojančio asfalto."[508] Martyno vienatvė, kitaip nei Rokanteno, nėra savo noru pasirinkta. Kaip ne savo noru pasirinkta ir Eugène'o Ionesco vienišiaus – likiminė – vienatvė („Sveiko proto likučiai man sakė, jog nesu vienintelis. Kiti irgi buvo „aš", visai kaip aš, tebekuždėjo protas, kurį stengiausi nuslopinti. Kai jaučiuosi vienišas, vienišas kosmoso atžvilgiu, lyg pats būčiau savęs kūrėjas, savo paties dievas, šmėklų valdovas, tuomet jaučiuosi toli nuo pavojų."[509]). Ir ne iš irzlumo, nepakantumo

---

[507] Sartre J.-P., *Šleikštulys*, iš prancūzų k. vertė A. Kiliesaitė, Vilnius: Vaga, 2002, p. 93.

[508] Ivanauskaitė J., „Paskutinis traukinys", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 69.

[509] Ionesco E., *Vienišius*, iš prancūzų k. vertė V. Gylikienė, Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 47.

žmonėms ji kyla, kaip Augusto Strindbergo vienišių („Galų gale pats sau vienas esi ponas. Niekieno mintys nekontroliuoja mano minčių, niekieno nuomonė, užgaidos neslegia manęs. Siela vėl pradeda klestėti, atgavusi laisvę, jauti neregėtą vidinę ramybę ir tylų džiaugsmą, tikrumą ir atsakomybę už save.“[510]). Martyno vienatvė – daug gilesnė ir juodesnė nei jau minėtų literatūrinių personažų. „Praėjus vaikystei, Martynas pasijuto lyg vanduo ąsotyje, iš kurio išėmė nužydėjusias gėles. Jis prarado skaidrumą, drumstėsi, švinko. Martynui atrodė, kad aplinkiniai užuodžia iš jo sklindantį užsistovėjusio, pūvančio vandens dvoką ir suka nuo jo veidus, traukiasi, bėga. Gal tai ir buvo mirties kvapas, daręs jį svetimą žmonėms, nors pats savo vienatvę laikė savanoriška ir verta pasigėrėjimo.“ Jam patiko stebėti žmones, jis kolekcionavo įspūdžius. „Bet, nepaisant visų pastangų, gyvenimas ėjo pro šalį jo nė nepaliesdamas, tesukeldamas amžiną praradimo liūdesį.“[511] Martyno apokalipsė ta, kad jam nepavyksta prasiveržti į realybę, nepavyksta susilieti su dabartimi. Jo nėra niekur – nei praeityje, nei dabartyje, nei ateityje. Jis jaučiasi likimiškai iškritęs iš laiko.

Baimė – nuolatinė ankstyvųjų rašytojos romanų herojų jausena. Baimės šaltiniai gali būti labai įvairūs. Ne tik Ivanauskaitės personažai yra smelkiami baimės. Jeanas-Paulis Sartre'as veikale *Būtis ir nebūtis* yra pasakęs: „Žmogus – tai baimė.“ Rašytojos mylimas bitlų lyderis Johnas Lennonas nuo baimių gydėsi riksmo terapija. Panašiai Ivanauskaitės romane *Agnijos magija* magijos mokytoja Vilija mėgina gydyti Agniją – riksmu. Ji atsiveda Agniją prie Lukiškių aikštės ir sako: „Štai, mes dabar čia, priešais Lukiškių aikštę, atsistosim, ir tu garsiai suriksi. Kiek tik turi jėgų ir kvapo. Kuo ilgiau rėksi, tuo geriau. Riksmas išlaisvina ypatingas žmogaus jėgas.“[512]

Lennonas vėliau reflektavo šią patirtį: „Terapija priverčia tave įsisąmoninti kiekvieną gyvenimo akimirką, kiekvieną aspektą. Žiauru, kai staiga suvoki, kad baimė, nuo kurios naktį prabundi smarkiai besidaužančia širdimi, yra ne pasiųsta kažkieno iš dangaus, o tavo paties dalis. Ji – išdava to, ką su tavimi padarė tėvai ir aplinkinis pasaulis. Kai aš tai suvokiau, viskas

---

[510] Strindbergas A., *Pamišėlio išpažintis. Vienišas*, iš švedų k. vertė E. Stravinskienė, Vilnius: Vaga, 1992, p. 259.

[511] Ivanauskaitė J., „Paskutinis traukinys“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 74.

[512] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 162.

pasidarė aišku. Terapija mane išgelbėjo nuo viso šito religinio mėšlo. <...> Dauguma žmonių savo baimes slopina Dievo baime arba masturbacija, arba svajodami apie kokią sėkmę. Terapija – tai lyg kokia pamažu vykstanti LSD „kelionė" po tavo kūną. Sunku apie tai kalbėti, nes iš pradžių persekioja jausmas, kad aš pats esu baimė, ir tai atrodo lyg kokia beprotystė. Tačiau baimę dabar suprantu visiškai kitaip, nes pats savo kūnu patyriau visas jos formas. Tai atrodė taip, lyg nusimautum pirštinę ir pirmą kartą paliestum savo odą."[513] Ši citata iš 2000-aisiais lietuviškai pasirodžiusios knygos apie Lennoną, ji iki šiol guli Jurgos knygų lentynoje. Lennono žodžiai galėtų būti apie ją pačią, apie tą baimės kelią, kurį teko nueiti ir jai, ir jos herojams. Audrius Beinorius prisimena: „Bene apie 2000-uosius Jurga ėmė lankytis pas psichoanalitiką. Esame su ja apie tai truputį kalbėję – sakė, kad išgyvena kažkokią asmeninę krizę."[514]

Ivanauskaitės personažai nėra Camus absurdo herojai, kurie, kaip Camus aprašytas mitinis herojus Sizifas, maištauja – meta absurdui iššūkį, siekdami su juo nesusitapatinti. Rašytojos herojai silpni – jie palūžta po absurdo našta, susitapatindami su savo baimėmis.

Apokaliptines jausenas gali gimdyti vienišo vaiko naktyje vaizduotės sužadintos baimės. Novelės „Kaip užsiauginti baimę" (1987) pagrindinė veikėja Kamilė – dar maža mergaitė, kurią miegančią kuriam laikui – vienai nakčiai – paliko mama, išėjo su meilužiu. Naktis pilna gąsdinančių garsų. Mergaitė iš paskutiniųjų bandė save raminti, „bet iš baimės pradėjo pasiutusiai daužytis širdis ir mausti duobutę po šonkauliais. Užsimerkus, kad nematytų Kažko, atsispindinčio veidrodyje, ji giliai įkvėpė ir ėmė skaičiuoti iki dešimties, nes kartą girdėjo tetą Nijolę aiškinant, kad tai ramina. Bet Kažkas taip įdėmiai spoksojo Kamilei į pakaušį, kad ji, tarsi už virvutės traukiama, atsistojo ir, apvertusi kėdę, atsisuko. Kažkas, didumo sulig šikšnosparniu, purptelėjo į koridorių"[515]. Galiausiai įsižiūrėjusi Kamilė

[513] Woodall J., *John Lennon, Yoko Ono: dvi maištingos sielos – viena poplegenda*, iš vokiečių k. vertė R. Augys, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 119.

[514] Beinorius A., „Dvasinės piligrimystės keliais", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 138.

[515] Ivanauskaitė J., „Kaip užsiauginti baimę", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 15.

suprato, kad tas Kažkas – tai juodi paukščiai žaliomis spinduliuojančiomis akimis ir plėšriais geltonais snapais. Iš kur tie paukščiai – iš Kamilės vaizduotės ar iš rašytojos sukurtos pasakojimo realybės? Bet kuriuo atveju šie nieko gera nelemiantys paukščiai išpranašavo blogą žinią: mergaitės pasaulis ėmė byrėti – vaiko vaizduotė gimdė vis naujas ir naujas pabaisas. Bet kuris prisiminimas naikino įprastas pasaulio formas. Juodieji rugiai pradėjo tįsti, virsti medžiais, jie prakirto kambario sienas. Mergaitė neatsilaiko prieš šią vaizduotėje vykstančią siaubo orgiją, kai visas pasaulis praranda įprastas formas. Viskas šioje istorijoje ima priminti siaubo filmą, ji neturi laimingo finalo. Novelės pabaigoje Kamilė paliekama viena – mama negrįžta, niekas neateina ir neišgelbsti mergaitės nuo vis augančio siaubo – neįprasmina jos kančios. Rašytoja kuria erdvę be utopijos zonos. Ji nesiūlo skaitytojui lengvos paguodos. Tai tarsi istorijos be pabaigos. Panašiai apie režisieriaus Michaelio Haneke's refleksyvųjį filmą „Vilko metas" rašė Nerijus Milerius: jis „steigia pasaulio pabaigos kiną be fiksuotos pabaigos"[516]. Taip, anot Mileriaus, sekant Giorgio Agambeno konceptais, struktūruojasi mesianistinis laikas, iškrentantis iš nuoseklios laiko sekos. Viktorija Daujotytė kažkada įžvelgė artumą tarp šio Jurgos apsakymo ir Šatrijos Raganos „Irkos tragedijos".[517]

Visos šio rinkinio novelės neturi laimingo finalo. Jos nesiekia išblaškyti skaitytojo ar jį pralinksminti. Novelės „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta" (1987) pagrindinė veikėja Elvyra stingsta nuo mirties ir narkotikų baimės. Prie mirties artinasi Elvyros senolis. Skaitytojas nesužino, ar jis bijo mirties, gal reaguoja ramiai, kaip ir dera senoliui, bet galima jo mirties baime persiima Elvyra. Sėdėdama prie mirštančiojo lovos, ji „lyg užhipnotizuota klausėsi senolio alsavimo: achchaa, achchaa, achchaa – ir pajuto, kaip palata, ligoninės pastatas, miestas, visas pasaulis sūpuojasi šiuo ritmu, tarsi laivas per štormą: aachchaa, aachchaa, aachchaa..."[518] Ji paniškai bijojo ne

[516] Milerius N., *Apokalipsė kine: filosofinės prielaidos*, Vilnius: VU leidykla, 2013, p. 222.

[517] Daujotytė V., „Kitas atskaitos taškas", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, p. 112.

[518] Ivanauskaitė J., „Aš mirštu, tu miršti, jis (ji) miršta", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 49.

tik mirties, bet ir to, kas jau įvyko: fizinės savo priklausomybės nuo narkotikų. Būtent narkotikai veda į tai, ko ji labiausiai bijo, ir artina ją prie susinaikinimo. Atrodytų, turėtų kas nors įvykti, kad Elvyra išsigelbėtų, bet apokaliptinės Elvyros jausenos tik stiprėja. Ji desperatiškai svaičioja, kad pasaulyje vis daugiau ir daugiau mirties, nes vis daugėja ir daugėja mirusiųjų. Jų – daugiau nei gyvųjų, net kyla pavojus, kad gyviesiems greit nebeužteks nei maisto, nei vandens, nei oro. Kas turėtų išgelbėti Elvyrą? Jos pasaulyje mesijas nepasirodo. Nuo brolio savo artėjančią pražūtį ji slepia, o narkotikų tiekėjas Aivaras laksto po jos namus pasišokinėdamas ir dainuodamas lyg operetės, o iš tikro – mirties miuziklo personažas. Elvyra miršta perdozavusi narkotikų. O galėjo tapti puikia rašytoja, nes pats didžiausias džiaugsmas gyvenime jai buvo rašymas: „Galima sakyti – rašymas ir buvo tikrasis jos gyvenimas, TEN ji galėjo daryti viską, sąmoningai rinkdamasi netikėčiausias veiksmo vietas, į kurias žinojo niekada nepakliūsianti. Sugrąžinta iš TEN, ji jausdavosi nejaukiai, it pažadintas lunatikas.“[519]

Numanoma novelės potekstė: išsigelbėjimas slypi nebent viduje, nėra ko tikėtis paguodos ir palaikymo iš išorės. Panirti į save ir visai nematyti savęs iš šalies, nemąstyti apie savo netinkamumą pasauliui, tiesiog mėgautis vidinio gyvenimo teikiamais džiaugsmais – toks galėtų būti terapinis patarimas Elvyrai. Tačiau ji, nors ir didelio kūno, o galbūt kaip tik dėl to – trapi ir silpna. Ji palūžta nuo savo vidinių baimių kaip ir Kamilė. Akivaizdu, kad rašytojos Ivanauskaitės simpatijos – šių silpnų, palūžusių, baimės slegiamų herojų pusėje. Jos veikėjai – lyg Dostojevskio aprašyti „pažemintieji ir nuskriaustieji“. Rašytoja kuria personažus, su kuriais tapatintis skausminga. Juos norisi užjausti. Tai antipopulistinė literatūra. Joje nėra *hepiendo* ir nugalėtojų.

Labai iškalbingas senolio, kaip personažo, įvedimas į siužetą. Senolis, mirus žmonai Angelei, „užsidaręs visas langines, užsirakinęs ir užrėmęs duris, padegė savo namelį, bobulės garbei apsodintą bajorėmis, jurginais, medetkomis, nasturtomis. Namelis supleškėjo ligi pamatų, o senolį, vi-

[519] Ten pat, p. 25.

siškai sveiką, net sąmonės nepraradusį, kaimynams pavyko išgelbėti. Namelis supleškėjo ligi pamatų, tačiau senolis, rodos, to nė nepastebėjo, lyg niekada jokio namelio nė būti nebuvo, tik vis vaitojo ir vaitojo: „Sudegė, sudegė vienintelis gėlių darželis visam Komių krašte, mano Angelės darželis sudegė..."[520]

Novelė parašyta 1987-aisiais. Metais anksčiau, 1986-aisiais, Tarkovskis sukuria „Aukojimą". Pagrindinis veikėjas Aleksandras (akt. Erlandas Josephsonas) duoda įžadus atsisakyti visko, kas jam brangiausia: sūnaus, namų, kalbos – kad tik išgelbėtų pasaulį nuo chaoso ir apokalipsės. Filmo pabaigoje Aleksandras padega savo namus. Galiausiai jo pasiimti atvyksta psichiatrijos ligoninės ekipažas. Ar apokalipsės grėsmė buvo reali, ar tik Aleksandro galvoje? Bet kuriuo atveju filmas pasibaigia nuojauta, kad šis pasaulis vis dėlto bus išgelbėtas. Elvyros senolis taip pat pakliūva į psichiatrijos ligoninę, bet namų padegimas anūkui kelia tik juoką. Pasaulis šių padegėjų negali suprasti. Elvyros senolis tiesiog norėjo kartu su viskuo, ką turėjo brangiausia, iškeliauti į geresnį pasaulį, nepalikdamas jokių pėdsakų. Tarkovskio filmo Aleksandras siekė paaukoti save, kad išgelbėtų visą pasaulį. Ne apokalipsės angelas užkuria ugnį – jie patys. „Ugnelė šventa, oi kokia šventa..." – vis kalba Elvyros senolis. Kaip atskirti tikrąjį gelbėtoją nuo padegėjo?

Apsakyme „Kas atsitiko Monikai" (1987) pagrindinė veikėja Monika jau mirusi, ką tik palaidota. Ji mato, kaip užklydusios vargetos apiplėšinėja jos kapą – vagia gėles. Pasakoti iš mirusio veikėjo perspektyvos mėgo Ričardas Gavelis. Taip struktūruojamas veiksmas jo romane *Jauno žmogaus memuarai.* Tai postapokaliptinė literatūra. Tokiuose pasakojimuose apokalipsė jau yra įvykusi – pasaulis jau užgesęs, išsigelbėjimo net nelaukiama, todėl sugrįžimas atgal atrodo lyg leidimasis į požemio karalystę. Dar būdama gyva Monika svajojo tapti režisiere, kūrė vaizduotėje siaubo filmus. Jos filmuose turėjo būti gausu apokalipsės vaizdų – skendimo ir liepsnų. Kai sprogus benzino bakui užsiliepsnojo pragariškai graži liepsna, ji pastebėjo, „kad liepsna anaiptol nėra bežadė, o skleidžianti šiurpų ir

[520] Ten pat, p. 41.

didingą lyg sakralinis tibetiečių giedojimas gaudesį“[521]. 1987-ieji. Iki Ivanauskaitės kelionės Tibeto link dar likę šešeri metai, bet tibetiečių giedojimas jau gaudžia rašytojos sukurtame įvaizdyje – ugnyje. Visas pasaulis užsidega šalta liepsna ir jau minėtoje novelėje „Užsidegusi vasara“.

Sprogimu ir liepsna baigiasi Jurgos mėgto ispanų režisieriaus siurrealisto Buñuelio filmas „Tas niūrus geismo objektas“ (1977). Čia net lieka neaišku, ar abu pagrindiniai herojai žūsta, ar lieka gyvi. Tarkovskio filme „Nostalgija“ (1983) šventasis beprotis Domeniko (jį, kaip ir Aleksandrą „Aukojime“, vaidina Josephsonas), trokšdamas išgelbėti pasaulį, susidegina, o jam paralelus herojus Gorčakovas (akt. Olegas Jankovskis) bando pernešti degančią žvakę per baseiną. „Staiga driokstelėjo sprogimas. Aidas nusirito įmirkusiais laukais. Ugnis akimirksniu apėmė visą automobilį. Milžiniška liepsna skleidė gūdų ūžesį. Vienkiemyje lojo šunys. Dulkė lietus. Švito...“[522] – tokiu apokaliptiniu vaizdu baigs Ivanauskaitė romaną *Ragana ir lietus*. Neabejotina, kad jai, kaip ir Tarkovskiui, liepsna turi ne tik naikinimo, bet ir sakralinę prasmę.

Įsimintinas yra vargonininkės Jolantos Antanaitienės pasakojimas: „Vieną sykį, važiuodamos Tėvelio Paberžės link, kairėje kelio pusėje išvydome degantį lauką. Buvo tekę regėti panašių laukų, bet šis – ypatingas: be galo didelis, bekraštis, juodi dūmai temdė dangų. Pereiti buvo likę tik maži tarpeliai. Sustabdžiau mašiną, keletą minučių žiūrėjome apstulbusios į reginį, tas vaizdas mus prikaustė. Tai buvo tarsi Apokalipsės reginys. Jurga išlipo iš mašinos ir tylėdama, bet drąsiai ir išdidžiai nuėjo tiesiai į ugnį. Laukas ją tarsi įtraukė į save. Kurį laiką Jurgos siluetą dar regėjau, bet ji ėjo vis tolyn ir gilyn, lengvai laviruodama tarp ugnies stulpų. Ėjo tol, kol jos siluetas dingo ir liko tik ugnis ir aukštyn kylantys juodi debesys. Niekada nebūčiau drįsusi pereiti tokiu lauku pati. Neišdrįsau netgi sekti jai iš paskos. Jurga – perėjo...“[523]

Jurgos knygų lentynoje guli *Filosofijos istorijos chrestomatija*, skirta

---

[521] Ivanauskaitė J., „Kas atsitiko Monikai“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 147.

[522] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 255.

[523] Antanaitienė J., „Ugnies laukas, arba Jurga ir Tėvelis“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 148–149.

antikai, ten Herakleitas sako: „Šis pasaulis yra visiems tas pats. Jo niekas nesukūrė nei iš dievų, nei iš žmonių. Bet jis visada yra ir bus amžina ugnis, dėsningai užsideganti ir dėsningai užgęstanti."[524] Jungas retoriškai klausia, ar ne dėl to Herakleitas antikoje buvo vadinamas tamsiuoju, nes kalbėjo labai paprastai apie dviprasmiškus dalykus.[525] Jungo nuomone, būtent sekdami Herakleitu filosofai alchemikai *aqua nostra* (mūsų vandenį – *lot.*) laikė ugnimi. Šis vanduo-ugnis simbolizavęs, anot Jungo, gyvenimo srautą, jo energiją, jo šilumą, aistros paslaptį, apie kurią sakoma – ji „dega"[526].

Degančio lauko įvaizdis atkeliauja į romaną *Pragaro sodai*: „Dar kiek pavažiavęs, pro dūmų debesis išvydo fantastišką reginį: laukais, kiek tik akys teužmato, ropojo, šliaužė, bėgo liepsnos. Matyt, taip buvo deginamos ražienos ar dar kas nors, ką tik žemdirbys tesupranta. Domantas vėl sustabdė mašiną ir išlipo laukan. Ugnies liežuviai lyg neregėti augalai, tvarkingai pasėti lygiagrečiomis eilėmis, atrodė, dygte dygo iš žemės. Domantas žengtelėjo kelis žingsnius į priekį, ir dabar jau liepsnos priminė mažas gyvačiukes, spoksančias į jį hipnotizuojančiom oranžinėm akim ir piktai, bet gundančiai šnypščiančias. Oras buvo sklidinas to raudono šnypštimo ir tirštas nuo akis graužiančių jų žvilgsnių. Ugnies gyvačiukės jį kvietė eiti pirmyn. Jis žengė dar tris žingsnius. Veidą nutvilkė karštis. Pasitraukė atgal atatupstas. Pagalvojo, ar galėtų žmogus neišprotėjęs pereiti tokį degantį lauką. Įsėdo atgal į mašiną. Užtrenkė duris, lyg ugnis kėsintųsi šokti iš paskos."[527] Kaip tik romane *Pragaro sodai* herojų ugnies apsėdimas pasiekia apogėjų. Domantas, neišdrįsęs pereiti per degantį lauką, romano pabaigoje susidegina.

Šveicarijos miestelyje Keningsfeldene Jungas randa XIV amžiaus vitražą, kuriame pavaizduotas Jėzus su degančiomis stigmomis.[528] Kai Jurga Himalajų papėdėje pieš mandalas, dievybę įrėminantis liepsnelių ratas bus vienas svarbiausių jų elementas.

---

[524] *Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika*, sudarė B. Genzelis [ir kt.], Vilnius: Mintis, 1977, p. 44.

[525] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 145.

[526] Ten pat, p. 78.

[527] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 253–254.

[528] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 79.

Vanda Juknaitė aplankė Jurgą prieš mirtį, kai paskutinį kartą buvo pasijutusi geriau. Padainavo iš savo vaikų stovyklų repertuaro dainelę: „Man, mažam tešlinukui, baisiai pasisekė, kad atsikando manęs tik trečdalį..." Ramiai šnekėjosi, juokavo. „Ar tu tikrai nebijai?" – paklausiau. – „Ne, – atsakė ji, – nebijau, nes visą laiką atsiveria."[529] Mirtis artėjo lyg atsiveriantys vartai, o gal tiksliau, durys.

Durų simbolika Jurgai buvo svarbi. Romane *Pragaro sodai* muzikinės grupės pavadinimas „Langas" – aiški aliuzija į grupę „The Doors". Mąstydama apie Tibete medituojančius atsiskyrėlius, Jurga keliavo į Drakjerpos meditacinių olų vienuolyną. Rašė: „Žingsniuoju siauru taku ir jaučiuosi tarsi skrisčiau. Kai kur, uolose ar iš akmenų suritintose sienose, įtaisytos durys. Galbūt tai yra Suvokimo Durys, apie kurias kadaise kitame pasaulio pakraštyje bylojo ekstatiškasis regėtojas W. Blake'as, tapęs krikštatėviu nuopuolio laikų pranašo Jimo Morrisono kūdikiui „The Doors". Ant vienų durų kabo spynos, kitos iš vidaus užrakintos. Galiausiai pamatau praviras raudonai dažytas, visai mažytes dureles ir dvilinka susirietusi, kaip kokia Alisa Stebuklų Šalyje, ryžtuosi pro jas įeiti."[530] Jurgos mama sako, kad ji buvo sumaniusi ciklą fotografijų, kuriose kartotųsi durų motyvas.

Mintimis kreipdamasi į jau išėjusį Tėvą Stanislovą, Jurga sako: „Norėčiau, kad jei ne savo gyvenimu (atsiprašau už viską, atsiprašau, atsiprašau, atsiprašau už viską), tai bent savo mirtimi Tėvelis man atvertų tas duris. TAS DURIS, kurios gal jau seniai, gal net visada atvertos, bet vis niekaip neperžengiau jų slenksčio."[531]

Juknaitė prisimena: „Kalbėjomės apie valandą. Ir toj valandoj buvo kažkoks skaistus grynas aiškumas, neturėjau jėgų pakilti ir išeiti. Mačiau, kad ji pavargo, bet išsiskirti, išeiti iš to grynumo į lėkštą turgaus šurmulį buvo neįmanomai sunku. Ji ištarė: „Susitikim dar kartą, net jei jau būsiu be sąmonės."[532] Naktį prieš pat Jurgos mirtį ar iš karto po jos Juknaitė sapnuoja sapną. Jurga guli toje pačioje lovoje, jos oda lyg medžio žievė,

---

[529] Juknaitė V., „Susitikim dar kartą", *Literatūra ir menas*, 2008 11 07, p. 20.

[530] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 619.

[531] Jurgos Ivanauskaitės dienoraščiai, 2005 06 29. Šeimos nuosavybė.

[532] Juknaitė V., „Susitikim dar kartą", *Literatūra ir menas*, 2008 11 07, p. 20.

ruda, atrodo tarsi mumijos gaubtas. Staiga atsidaro sarkofago durelės ir pliūpteli labai intensyvus, labai galingas ugnies sūkurys. Lieka tiktai žievė, Jurga pradingsta.[533]

Jungas interpretuodamas sapną, kuriame sapnuojantysis regi degantį kalną ir jaučia, kad ugnis, kuri neišsiveržia į paviršių, yra šventoji ugnis, cituoja Dievo žodžius iš nekanoninės Evangelijos: „Tas, kuris arti Manęs, arti ugnies.“[534] Ši nekanoninė ištara, tęsia Jungas, skirta tiems, kurie turi ausis, kad girdėtų.

Praėjus pusmečiui po Juknaitės liudijimų, ji šio teksto autorei parašo laišką: „Miela Jūrate, čia apie tai, ką kalbėjome pavasarį. Iš Pauliaus laiško žydams (12, 28–29): „Todėl, kadangi gauname nesudrebinamą karalystę, reiškime padėką. Ir garbinkime Dievą priimtinu būdu, su pagarbia baime, nes mūsų Dievas yra praryjanti ugnis.“[535]

[533] Sapnas papasakotas Jūratei Baranovai, tekstas patvirtintas Vandos Juknaitės.

[534] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 144–145.

[535] Vandos Juknaitės laiškas Jūratei Baranovai, 2014 09 21.

4.
SIURREALUS EGZISTENCINIS TEATRAS: „NEŽAISKITE SU MĖNULIU!" (1987)

1987 metais režisierius Gytis Padegimas Vilniaus akademinio dramos teatro Mažojoje salėje pastato Ivanauskaitės pjesę „Nežaiskite su mėnuliu!". Su teatru Ivanauskaitė buvo susijusi – kūrė plakatus Kauno dramos teatro spektakliams „Ričardas II", „Literatūros pamokos". Kaip nutiko, kad Jurga, metusi piešti spektaklių plakatus, ėmė rašyti pjeses? Ji pati viename interviu prisimena: „Ilgai buvau visiškai abejinga teatrui. Mano močiutei, pavyzdžiui, teatras – šventovė, kurioje ji gyveno, kurioje kūrė Mironaitė, Juknevičius, Čechovas... Man teatras nieko nereiškė iki Kauno teatro gastrolių, kol pamačiau Jono Vaitkaus spektaklius – „Paskutiniuosius", „Kaligulą"... Paskui perskaičiau spaudoje Gyčio Padegimo kvietimą jauniems autoriams rašyti pjeses. Pabandžiau. Susidėjo daug atsitiktinumų."[536]

Režisierius Padegimas 1986–1987 metų sandūroje imasi režisuoti pjesę. Prisimena: „Repetavome žiemą Vilniuje, Akademiniame dramos teatre. Ivanauskaitė buvo dar ir spektaklio scenografė. Kaip dabar suprantu, teatras jai buvo ta vieta, kurioje bendraudami žmonės nugali vienatvę. Bendrija, kurią minėjau, jai buvo tarsi dvasinis šeimos modelis. Dirbome mažojoje scenoje. Mums pavyko išsaugoti tą pačią bendrumo atmosferą."[537]

Ingrida Kilšauskaitė ir Vaiva Mainelytė vaidino Ingą, Albinas Arkauskas – Povilą, Rimantas Bagdzevičius – Joną. Vaidino taip pat Ramūnas Abukevičius, Dora Tautavičiūtė.

Kaip pastebi teatro kritikas Vaidas Jauniškis, pjesės premjera – „bruz-

536 Tirvaitė L., „Teatras – mano realybė", *Komjaunimo tiesa*, 1987 03 27, p. 3.

537 Padegimas G., „Pati sau laboratorija", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 463.

desys nemažas, ypač jaunimo tarpe: naujas kūrinys – pastatytas teatre – Jurgos Ivanauskaitės, taip, tos pačios, kuri, pamenate, pirmoji parašė apsakymą apie pankę mergaitę dar tada, kai tų pankų pas mus ne tiek jau ir buvo, ir tas „Nemuno“ numeris tikrai neužsigulėjo kioskuose!“[538]

Kaip pavyko pjesės pastatymas? Pats režisierius sako: „Premjera tikrai turėjo pasisekimą. Spektaklis buvo rodomas gana ilgai. I. Kilšauskaitė savo trapumu, netgi šiokiu tokiu išoriniu panašumu labai tiksliai perteikė Jurgos *alter ego*. Man atrodo, kad spektaklyje mums pavyko išsaugoti paslaptingumą, atskleisti įvairius kultūros sluoksnius, juk skambėjo Salomėjos tema.“[539] Pati pjesės autorė nėra tokia tikra dėl sėkmės. Sako: „Nelaikau savo pjesės „Nežaiskite su mėnuliu!“ didele sėkme. Tiesą pasakius, labiau savimi pasitikėjau, kurdama scenografiją spektakliui... Jaučiau, kad pradžioje aktoriai tarsi priešinasi mano tekstui, nesuvokė iki galo, reikalavo kažką keisti. Visaip buvo – ir baisu...“[540]

O ką mano kritikai? Iškalbinga yra Vaidoto Jauniškio recenzija „Žaidimai Mažojoje scenoje“ – pjesei verdiktas neskelbiamas: nesakoma – nepavyko, tačiau ir nesakoma, kad tai šedevras. Jaučiamas atsargus vertinimas. Kritikas pastebi, jog pagrindinė pjesės intriga – kad herojai yra vieni iš mūsų: „Todėl ir eini pažvelgti į apšviestą save scenoje, išnarstytą po kauliuką. Arba ne, į save, į kitus, koks tu dar nebuvai ar jau nebesi. O gal paprasčiau – eini pasižiūrėti naujo reiškinio, kuris vien tuo įdomus ir geras, – pirmosios mūsų padangėje pjesės apie jaunimą – ne mokiniškąjį ar „kingiškąjį“, o tą, kuris jau tapo problema, apie kurį vis dažniau kalbama.“[541]

Dviejų veiksmų pjesėje veikia penki pagrindiniai veikėjai (Inga, Jonas, Povilas, Agnė, Kristina) ir du nepažįstamieji. Į standartinio blokinio namo butą, kuriame gyvena aktorė Inga, ateina jos bičiulis Jonas ir atsiveda tris savo draugus, kuriuos ši žadėjusi apnakvindinti. Jie žada pagyventi savai-

[538] Jauniškis V., „Žaidimai Mažojoje scenoje“, *Komjaunimo tiesa*, 1987 07 17, p. 3.

[539] Padegimas G., „Pati sau laboratorija“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 464.

[540] Tirvaitė L., „Teatras – mano realybė“, *Komjaunimo tiesa*, 1987 03 27, p. 3.

[541] Jauniškis V., „Žaidimai Mažojoje scenoje“, *Komjaunimo tiesa*, 1987 07 17, p. 3.

tę, paskui turėtų autostopu „šauti į Kaukazą“. Agnė ir pankas Povilas, jau buvę Ulan Udėje, pasakoja Ingai, koks ten esąs „kaifas“. Kodėl „kaifas“? Unisonu paaiškina: „Ten yra toks pribloškiantis budistų vienuolynas, tiesiog kaip iš „National Geographic“ paveiksliuko!“ Ten yra ir „vienuoliai skustom galvom ir raudonais drabužiais“[542]. Iki Jurgos kelionių dar likę penkeri šešeri metai, bet vienuoliai skustom galvom ir raudonais drabužiais jau apsigyvenę jos kūrybinėje visatoje.

Potekstinė pjesės intriga – autorės žaidimas su Oscaro Wilde'o (1854–1900) pjese „Salomėja“ (*Salomé,* 1893). Wilde'as rėmėsi bibline istorija, bet gerokai ją pakeitė. Evangelijoje pagal Matą ir Evangelijoje pagal Morkų pasakojama, kaip Jonui Krikštytojui buvo nukirsta galva. Dėl jo mirties kaltos dvi moterys: Erodo žmona Erodiana ir Erodianos duktė, Erodo podukra, kuri šioje istorijoje tokia nesvarbi, kad net jos vardas neminimas. Tik daug vėliau, jau V a. po Kr., ji bus pavadinta Salomėja. Erodiana – buvusi Erodo brolio Pilypo žmona. Jonas Krikštytojas – ne Holofernas, kuriam galvą nukirsdino kita Senojo Testamento herojė Judita. Holofernas buvo priešas, asiras, ir Judita gelbėjo izraelitus nuo apgulties. O Jonas Krikštytojas – pranašas, skelbiantis krikščionybės tiesas. Jis manė, kad negalima taip lengvai pasiduoti apėmusiai aistrai, todėl priekaištavo Erodui, kad šis gyvenąs su brolio žmona. Erodas už šiuos pamokslus suėmė Joną Krikštytoją, laikė įkalinęs, bet nužudyti nedrįso, nes žinojo jį esant teisų ir šventą vyrą. Erodiana, priešingai, nekentė Jono Krikštytojo ir troško jį nužudyti. Proga pasitaikė. Jos duktė (menama Salomėja) šoko per Erodo gimimo dienos pokylį. Jos šokis taip patikęs karaliui ir svečiams, kad šis pažadėjęs jai duoti, ko panorėsianti. Mergaitė nenorėjusi nieko, todėl kvailokai paklausė motinos, ko jai prašyti. Ši ir patarusi: „Jono Krikštytojo galvos.“ Karalius labai nuliūdo, bet pažadą ištesėjo. Salomėja (ne taip, kaip Judita) jam galvos nekirto – Erodas į kalėjimą pasiuntė budelį. Šis nukirstą galvą atnešė dubenyje mergaitei, o ji atidavė ją savo motinai. Nelabai ir aišku, kam Salomėjai reikėjo tos Jono Krikštytojo galvos. Juk taip ji išdavė savo tikrąjį tėvą, kurio pamintą garbę siekė apginti pranašas.

---

542 Ivanauskaitė J., *Nežaiskite su mėnuliu!*, sudarė R. Racėnaitė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 10.

Wilde'as parašė savo pjesę inspiruotas prancūzų dailininko Gustave'o Moreau darbų, poetų Heinricho Heine's ir Stéphane'o Mallarmé kūrybos. Ją jau ketino statyti Londone 1882 metais, vaidinti turėjo ir Sarah Bernhardt, bet lordas Chamberlainas neleido – mat Britanijoje tuo metu buvo draudžiama scenoje rodyti biblinius siužetus. Wilde'as su artimu bičiuliu lordu Alfredu Douglasu išvertė pjesę į prancūzų kalbą, tad išleista pirmą sykį ji buvo Prancūzijoje 1893 metais ir tik po metų – 1894-aisiais – Anglijoje. Premjera įvyko 1896 metų vasario 11 dieną Paryžiuje (Wilde'as buvo kalėjime).

Wilde'as pakeičia biblinę istoriją, paversdamas Salomėją pagrindine veikėja. Erodianos vaidmuo tampa antraeilis. Jis sukuria trūkstamą Salomėjos užgaidos motyvą. Infantili mergaitė virsta fatališka moterimi, kuri pamilsta įkalintą Joną Krikštytoją, o šiam atstūmus jos meilę pažada vis tiek kada nors pabučiuoti jį į lūpas. Taip ir padaro, kai gauna nukirstą Jono Krikštytojo galvą. Pasibaisėjęs Erodas įsako ją nužudyti: „Tuez cette femme!“ (Nužudykite šią moterį – *pranc.*)[543]

Jurgą įkvėpė ne biblinė Salomėjos istorija, o jos interpretacija Wilde'o pjesėje. Jos pjesės pavadinimas „Nežaiskite su mėnuliu!“ (kaip ir romano – *Mėnulio vaikai*) sugrąžina prie Wilde'o simbolių. *Mėnulio vaikuose* pagrindinis herojus Gediminas atmintinai moka ne tik visas Juškos surinktas lietuvių liaudies dainas, bet ir Wilde'o pjesės tekstą. Wilde'as savo pjesėje veda paralelę tarp Salomėjos ir mėnulio kaip simbolio. Prancūziškai mėnulis – *la lune* – moteriškosios giminės žodis. Kai kurie kritikai pabrėžia, kad mėnulio simbolis į Wilde'o pjesę atkeliavęs iš pagoniškųjų dievybių simbolikos, – dievybė, kaip ir Salomėja, lyg apsėsta saugojo savo nekaltybę ir jautė malonumą naikindama vyrišką seksualumą. Atskiruose epizoduose Wilde'as išryškina skirtingas mėnulio spalvas. Salomėja ir Jonas Krikštytojas susitinka baltoje mėnulio šviesoje, šokis ir galvos nukirtimas vyksta švytint raudonam mėnuliui, o pabaigoje juodi debesys turi mėnulį uždengti.

Ankstyvosios, jau minėtos, Ivanauskaitės novelės „Raudona suknelė“

543 Wilde O., *Salomé. Drame en une acte*, http://www.ebooksgratuits.com/

iš rinkinio *Kaip užsiauginti baimę* visos trys veikėjos yra aktorės. Visos trys turi vaidinti viename spektaklyje – Wildeo pjesėje „Salomėja“. Elegija ir Nora gavo Salomėjos vaidmenis, o Gerda – jaunojo Siro. Raudona spalva – lyg raudonas mėnulis Wildeo pjesėje – čia simbolizuoja grėsmę ir išnykimą.

Ivanauskaitės bendrakursis Olegas Ablažiejus, įkvėptas novelės „Raudona suknelė“ simbolikos, iš atminties (Jurga tuo metu nepozuodavo) tapo Jurgos portretą – su ryškia raudona suknele, pavadina jį „Aktorė Jurgos vaidmenyje“ (paveikslas reprodukuojamas ketvirtame šios knygos viršelyje). Už sėdinčios su raudona suknele Aktorės – Jurgos nugaros telkiasi juodi debesys, lyg Wildeo pjesėje.

Jurgos pjesės „Nežaiskite su mėnuliu!“ Inga, kuri ruošiasi vaidinti Salomėją, pabaigoje taip pat pasirodo su raudona suknele, tarsi pratęsdama Wildeo pjesės nelaimę pranašaujančio raudonojo mėnulio simboliką. Pjesės veiksmas vyksta per pilnatį. Aktorė Inga, pas kurią svečiuojasi keletas draugų, kartoja jai įsiėdusį Salomėjos tekstą, ruošiasi vaidmeniui, nors jaučia, kad jis jai netinka. Inga deklamuoja ištraukas iš Wildeo pjesės: „Kokia puiki mėnesiena. Ji tyra ir šalta. Esu tikra – ji – nepraradusi mergystės. O taip, ji – nekalta. Ji niekada nebuvo susiteršusi. Ji niekuomet nebuvo atsidavusi vyrui kaip kitos deivės.“[544] Susirinkusius krečia šiurpas nuo tų monologų, kažkas sako, kad Oscaras Wildeas pasiustų sužinojęs, jog mėnulis lietuvių kalba yra „jis“, o ne „ji“. Tarsi dingsta pagrindinė mėnulio prasmė – simbolizuoti šaltą nekaltą Salomėjos tyrumą. Povilas su tuo nesutinka, pastebėdamas, kad atvirkščiai, gal kaip tik apsidžiaugtų, nes mėgęs labiau „juos“, o ne „jas“. Tai aliuzija į Wildeo homoseksualumą. Britų režisieriaus Keno Russello 1988 metais pastatytame filme „Paskutinis Salomėjos šokis“ (*Salomes Last Dance*) taip pat kuriama tiesioginė aliuzija į Wildeo homoseksualumą, kaip fabula remiamasi Wildeo pjese, bet į veiksmą įtraukiami ir Wildeas su lordu Douglasu. Tik kai Salomėja sušoka garsųjį šokį su septyniomis skraistėmis, paaiškėja, kad ji yra vyras.

[544] Ivanauskaitė J., *Nežaiskite su mėnuliu!*, sudarė R. Racėnaitė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 14.

Ivanauskaitės pjesėje Inga tapatinasi su mėnuliu (ir su Salomėja), sako negalinti įsivaizduoti, kad mėnulis – tai „ji". Turėtų būti lyg vyras, nes veikiąs ją magiškai, užpildąs jos vienatvę. Ji visai abejinga saulei. Ar gali magiškai veikti moteris moterį? Abejotina. Veikėjas Jonas tarsi atstovautų Jonui Krikštytojui, bet pats ima į rankas kardą. Sako, kad jaučiasi nei šiaip, nei taip: „Tarsi kokia Salomėja man būtų galvą nupjovusi. (*rodo atitinkamą judesį*)"[545] Galiausiai, paskutinėje pjesės scenoje, viena iš viešnių, Kristina, ima pasakoti, kaip buvo baisu per „Salomėjos" premjerą, kad Salomėja visą savo tekstą (o kas antras žodis – geidžiu, geidžiu, geidžiu) išrėkė. „O paskutinius žodžius ji išlemeno tokiu abejingu ar pavargusiu balsu, lyg būtų ne gavusi, o viską praradusi. Nors ar įmanoma prarasti daugiau, nei ji pati iš savęs atėmė..."[546] Tada Inga, kuri ruošiasi vaidinti Salomėją, pasipuošusi raudona suknele (vėl raudonojo mėnulio simbolika) stojasi ant palangės ir vėl deklamuoja Wilde'ą: „Ak, aš pabučiavau tavo lūpas. Ir meilės paslaptis yra didesnė nei mirties paslaptis. Aš pabučiavau tavo lūpas. Aš jaučiu kartų skonį ant savo lūpų. Nejau tai kraujo skonis? Ne... bet galbūt tai meilės skonis?.. Jie sako, kad meilės kartus skonis... Bet tai neturi reikšmės! Kas iš to? Aš pabučiavau tavo lūpas..." Povilas priėjęs prie jos kalba už Erodą: „O Herodas sako: „Užmuškit šitą moterį!" (*Čiumpa nuo stalo kardą, puola prie jos, Inga aikteli ir atbula iškrenta pro langą*)"[547]

Tikėtina, kad kas nors padėjo Jurgai išversti angliškos arba prancūziškos Wilde'o pjesės fragmentus į lietuvių kalbą, nes jos mama prisimena, kad tuo metu ji konsultavosi su Vilniaus universiteto užsienio kalbų dėstytojais ir labai domėjosi mėnulio simbolika.

Tačiau spektaklio „Nežaiskite su mėnuliu!" žiūrovai labiau pastebi siurrealius Ivanauskaitės pjesės virsmus nei Wilde'o motyvų pėdsakus. Jauniškis toliau aiškina pjesės veiksmą: „Fiesta prasideda. Jonas iškeliauja namo, bet tuoj pat atveria kito kambario duris ir išeina per langą (9 aukštas!), ir vėl pasirodo su žmona lyg niekur nieko. Juo paseka Inga, iškritusi per tą

[545] Ten pat, p. 15.

[546] Ten pat, p. 47.

[547] Ten pat, p. 47–48.

patį langą ir vėl sugrįžusi. Visi šoka, bet įeina Nepažįstamieji ir ima aiškinti, kad labai panašūs į juos apačioje guli negyvi." Kritikas klausia: „O jeigu šią fantasmagoriją nuleistume iki realybės lygmens? Ką atsakytum draugui paklaustas, ką ten rodė?" Atsako: „Rodė elementariausią, eilinį „plotą" (*nota bene*: tai nebūtinai jaunimo pasilinksminimo vieta), kur paprastai imami aiškintis įsisenėję santykiai ar prieš penketą metų buvę įvykiai, kur žmonės vieną po kitos keičia įsimylėjėlio, ciniko, pavyduolio kaukes ir nebeatsirinksi, kuris jų tikrasis veidas, ir tik po paniško spiegimo neaiškiai suvoki, kad kažkas, ko gero, visai nemistiškai išėjo per langą ir jau ilgai nedaro kito kambario durų. Ne, paskutinio veiksmo šiame spektaklyje nebuvo. O gal ir buvo... „Bičių nesupaisysi, – sakydavo Mikė Pūkuotukas, pasimetęs gyvenimo painiavose."[548] Kritikas apmąsto režisieriaus Gyčio Padegimo kūrybos produktyvumą, neatsistebi juo, tačiau kelia retorinį klausimą – „bet kokybė?" Išsako palankumą jo režisūriniam metodui – neutraliai, nešokiruojančiai, veik neužčiuopiamai režisūrai. Bet režisūra vis dėlto yra, „nes jauti, kaip subtiliai, švelniai viskas sustatoma į eilę, pajungiama minčiai". Kita vertus – labai atsargiai išduoda ir savąjį pjesės vertinimą: „O aforizmai pjesėje liejasi kaip iš gausybės rago, ir pabandyk atsijoti pelus nuo grūdų."[549] Šis aforistinio mąstymo perteklius, ko gero, ir buvo priežastis, kodėl Ivanauskaitei nepavyko tapti ryškia dramaturge. Jos personažai kalbasi monologais.

Kritikas ir pagiria, ir kiek ironizuoja: „Gražus režisieriaus – dailininkės duetas (dailininkė – taip pat J. Ivanauskaitė, todėl stilistika jau pažįstama: jei mergina su chalatu ir dar raudonu, tai ant jo nugaros būtinai turi būti išsiuvinėtas drakonas)."

Ramutė Rachlevičiūtė, aptardama Jurgos sukurtus scenografijos eskizus šiam spektakliui, rašo: „<...> dėmesį patraukia aitrios geltonos spalvos interjerai. Somnambuliška jų erdvė, regis, mėnesienos (ne tikros, o kažkokios dirbtinės, elektrinės) nutvieksta. Pilnatis lyg lempos gaubtas šviečia aklame nakties juodume. Ant centre esančių durų – Jurgos plakatas su gaižiai sal-

[548] Jauniškis V., „Žaidimai Mažojoje scenoje", *Komjaunimo tiesa*, 1987 07 17, p. 3.

[549] Ten pat.

džiu Salomėjos bučiniu Jonui Krikštytojui, tikriau, jo galvai. Begalviai personažai, žmonių galvos-vazonai, kruvinos spalvos baldai, vėjyje besiplaikstančios draperijos, pamėkliškos, bet gyvybės ženklų nestokojančios kaukės, gipsiniai liejiniai, kita fantasmagoriška atributika kuria baugiai siurrealistišką, geltoniu erzinančią atmosferą, kuri tik iš dalies buvo perteikta Dramos teatro Mažojoje salėje. Kitame veiksme kaukių vietoje atsiradusi aibė veidrodžių pagal menininkės sumanymą turėjo deformuoti kambario erdvę, gerokai apnaikindama ar net visai sunaikindama buitiškumą.“[550]

Jauniškis atskleidžia ir vidinę pastatymo dinamiką: „Trapecijos pavidalo scenoje lyg gali išskirti realybės–fantastikos (atitinkamai melo–natūralumo) ribas. <...> Langas, pro kurį šviečia mėnulis, šalia kurio rūkys Jonas – tarsi atklydęs iš vieno apsakymo juodas paslaptingasis Godo; jis išeis per langą, ir duris atvers drovusis Džonis, taip jį vadina žmona; anapus lango gulės tikrieji jie, o šiapus šoks ir siautės gyvenimiškieji jų pavidalai. Raudonoje šviesoje skleisis jų įsiūtis, žiaurumas, blausioje mėnesienoje spręsis jų likimai, o Jonas-Godo, nukreipdamas į kitus baltą žibintuvėlio spindulį, ciniškai kalbės savo tiesą, pats bandys suvokti save čia, šitame kambaryje, pasaulyje, kur šviečia pro langą mėnesiena, prisidedanti prie žemės žaidimų. Šis penketas laviruoja peilio ašmenimis, nes „vienoje pusėje – norma, kitoje beprotybė“, ir tu bijai nukristi, nes norma – tai prisitaikymas prie kitų, rezignacija, o beprotybė – pavojinga, bet ir ji jau tapo mada. Todėl belieka cituoti įvairias filosofijas, kaip panacėjas (nuo ko?), bet pats „nė velnio tuo netiki“, ir už tai Povilas siūlo užvažiuoti per snukį, nes jo, atėjusio iš vaikų namų, tokiais fokusais nenustebinsi.“[551]

Kaip sekėsi aktoriams vaidinti tokius neįprastus eksperimentinius vaidmenis? Juk Jurga sakė, kad jie kartais reikalaudavo keisti tekstą. Jauniškio liudijimu: „Povilas (A. Arkauskas), atrodo, blaiviau už kitus suvokia tikrovę: jo kalba ciniška, pagiežinga, tik ne tokia aforistiška, kaip Jono-Godo. Kai Inga pasakoja apie save, tarsi charakiri peiliu skrosdama savo dvasią, Povilas šaltai ardo jos manekeną ir tokį – išnarstytą iki kauliukų – palieka

---

550 Rachlevičiūtė R., „Mėnulio šalies piligrimė“, in: *Jurga Ivanauskaitė 1961–2007. Sankryžos*: retrospektyvinės parodos katalogas, sudarė I. Korsakaitė, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 10.

551 Jauniškis V., „Žaidimai Mažojoje scenoje“, *Komjaunimo tiesa*, 1987 07 17, p. 3.

gulėti. Jo rolė mėnesėtoje gatvėje – stovėti, užsikimšus ausinėmis ausis (bet ar toks jis – tikras?). Tai jaunimo atstovas, jo lūpose be falšo skamba „šakės", „fintai"... Kiek kebliau su žargonu R. Jakučionytei – Agnei. Tarsi aktorė gyvenime nebūtų tarusi tokių žodžių... Apskritai – Agnė tokia beveidė žmogysta. <...> Apie Jono žmoną Kristiną žinoma tiek: buvusi hipė, bet tai, anot jos pačios, ne daugiau kaip „subtili narkomanijos forma, saviapgaulė", kaip ir budizmai, krišnaizmai ir kitokie -izmai. Užsikabino už Džonio. Krista – J. Brogaitė laikosi vyro iki šiol – tai jos išsigelbėjimas, be jo baisu, kažkas atsitiks. Ne, ji nenueis jaunystės takeliais, nes stebi ją ir matai, – na, nebuvo ji hipė, nebuvo <...>."

Vis dėlto recenziją kritikas baigia solidaria gaida, skatindamas skaitytojus trumpam susitapatinti su herojais ir su spektaklio kūrėjais: „Eikime nors kartą tyloje pasižiūrėti į dangų", – tokie paskutiniai Jono ar Godo (o gal ir kurio mūsų) žodžiai. Prašymas. Kreipimasis į mus visus. Duokdie, kad tas skiauterėtasis tai išgirstų. Ir to būtų gana... Bet – ką aš čia dabar?.. Iš tiesų – geriau eikime ir užverskime tyloje galvas aukštyn. Juk perkūniškai seniai taip darėme. Gal nuo šito ir reikėjo pradėti recenziją."[552]

Ivanauskaitė interviu prisipažino, kad spektaklio gimimas vis dėlto ją pavergė. „Norėčiau ir toliau dirbti su teatru. Turiu dar vieną pjesę – „Karuselė". Teatras – mano realybė, kurios labai norėjau"[553], – tikina rašytoja.

Režisierius Vytautas Balsys prisimena dar vieną 1992 metais rašytojos jam atsiųstą pjesę provokuojančiu pavadinimu – „666", ją, išverstą į vokiečių kalbą, jis statęs Vokietijoje, Hamburgo teatro festivalyje. „Jos pagrindas – tikras įvykis, kai Lietuvoje jau paskelbus Nepriklausomybę vaikinai dar buvo šaukiami į tarybinę armiją. Pjesės centras – Naujųjų metų sutikimas beprotnamyje. Susitinka ir „dezertyrai", ir tikri ligoniai. Dar viena veikėja – mergaitė, apsėsta savižudybės idėjos. (Tos mintys būdingos visai Jurgos kūrybai.) Yra ir gydytojas, kuris kaip sadomazochistas mėgaujasi kitų meilės scenomis. Vienas ligonis kalba Dalai Lamos tekstais."[554] Vo-

---

[552] Ten pat.

[553] Tirvaitė L., „Teatras – mano realybė", *Komjaunimo tiesa*, 1987 03 27, p. 3.

[554] Balsys V., „Spindinčioji, arba Talento kaina", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 459.

kiečiams nelengva buvę suprasti visas tas realijas apie beprotnamį ir kodėl jame gerai, todėl, režisieriui laikinai išvykus ir pasikeitus festivalio valdžiai, spektaklis buvo atšauktas – vietoj jo pakviesta padainuoti Veronika Povilionienė.

Gintaras Varnas sako, kad bendrauti su Jurga pradėjo jai susižavėjus jo režisuotu spektakliu Pedro Calderóno de la Barcos „Gyvenimas – tai sapnas", 2000-aisiais pastatytu Lietuvos nacionaliniame dramos teatre. Jurga jam pasakiusi tokią frazę: „Aš dešimtį metų nėjau į teatrą, buvau praradusi tikėjimą teatru, o šitas spektaklis man vis dėlto jį sugrąžino."[555] Kitas Jurgą sužavėjęs Varno spektaklis buvo „Nusikaltimas ir bausmė". Varnui žinomos net trys Jurgos pjesės: „Bomba, arba Ariel", „Skylė" ir „Nemiga". Apie pirmąją režisierius pasakoja: „Ten tokia trilerio, kriminalinė situacija. Nutarėm, kad reikia dar dirbti. Toks buvo bent mano pasiūlymas. Man vis atrodė, kad ką nors galima padaryti iš jos kitos kūrybos, prozos, rašytos ne teatrui."[556]

Nors didžiuosiuose teatruose kitų Ivanauskaitės pjesių pastatyti nepavyko, jas mėgo alternatyvūs teatrai. 2011-aisiais rašytojos penkiasdešimtmečio proga Užupio teatras pastato Varno minėtą pjesę „Bomba, arba Ariel". Premjera įvyksta lapkričio 5 dieną Šv. Kotrynos bažnyčioje. Spektaklio režisierė Rita Urbonavičiūtė, paklausta, kodėl pasirinko Ivanauskaitės pjesę, atsakė: „Jurgos Ivanauskaitės pjesės yra pakankamai sudėtingos, kad jas galima būtų inscenizuoti, gal todėl teatruose beveik nestatomos. Reikalingas labai savitas matymas. Tačiau šita pjesė pasirodė man artima. Joje užkoduota daug gilios prasmės, pasaulio išminties, intelektinių kodų. Tarsi lietuviškasis Leonardo da Vinci kodas. Ilgai svarstyti nereikėjo – tekstas tarsi pats prilipo prie manęs. Šis kūrinys apima skaudžiausias mūsų pasaulio temas: tikėjimą, meilę ir viltį dvidešimt pirmojo amžiaus kontekste, ekologinę krizę. Pjesės personažai – puolę angelai Samaelis, Asmodėjus ir Barbelo – yra šešių tūkstančių metų amžiaus. Tik veikia taip, tarsi gyventų šiais laikais. Pjesėje jiems tenka simboliniai, ar-

[555] Varnas G., „Ruzvelto aikštę" dedikavau jai", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 472.

[556] Ten pat, p. 473.

chetipiniai vaidmenys. Manau, tarp mūsų rastume ir gyvų šių personažų atitikmenų.“[557]

Jurgos sesuo Radvilė Racėnaitė sudarė penkių Ivanauskaitės pjesių („Nežaiskite su mėnuliu!“, „Karuselė“, „Nemiga“, „Skylė“, „Bomba, arba Ariel“) rinktinę, 2008 metais ją išleido leidykla „Tyto alba“.

Teatras masino Jurgą kaip kaukės erdvė, jos pjesėse, kaip kadaise pastebėjo Jauniškis, žmonės vieną po kitos keičia įsimylėjėlio, ciniko, pavyduolio kaukes ir nebeatsirinksi, kuris jų tikrasis veidas. Kaukė – teatro simbolis yra vienas iš pamėgtų Jurgos motyvų. Kaukė nuolatos šmėkščioja jos vizualiojoje kūryboje. Iš kelionių ji parsiveža kaukių, jomis dekoruoja savo namų erdvę. Esė „Kaukės“ rašytoja, apsilankiusi Venecijos karnavale, nuodugniai apmąsto kaukės istoriją[558]. Ji, pasirodo, daug platesnė už teatro istoriją.

Jurga, kaip ir kaukė, – į teatrą tik užsuka, bet su juo nesutampa.

---

[557] „Ilgai laukta Užupio teatro premjera Ivanauskaitės gimimo 50-mečiui“, prieiga internete: http://www.alfa.lt/straipsnis/12862691/ilgai-laukta-uzupio-teatro-premjera-ivanauskaites-gimimo-50-meciui/#.Ux7vAz9_uHg#ixzz2veSIo6GX

[558] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 65–72.

5.
NEPRIJAUKINTOS GENERACIJOS VAIKAI: *MĖNULIO VAIKAI* (1988)

Po dviejų novelių rinkinių pasirodymo spaudoje pasigirdo užuominų, kad Ivanauskaitė rašo romaną, pavadinimu *Klajojantys medžiai*. Tačiau tokio ji niekada neišleido, pavadinimas buvo pakeistas į *Mėnulio vaikai*. Mėnulis rašytojai yra archetipinis simbolis. Literatūrologė Ilona Gražytė-Maziliauskienė pastebi, kad Ivanauskaitės romane „panaudojant saulės ir mėnulio metaforą, ryškiai apšviestą kelionę pakeičia klaidžiojimas nakties šešėliuose, racionalų sprendimą ar projektą – intuicija; iš anksto priimtos etinės vertybės pakeičiamos (kiekvienu momentu) tų vertybių išbandymu. Saulės vaikai ieško aiškumo, mėnulio vaikai adoruoja paslaptingumą. Jiems žmogus visados daugiau negu tai, ką galima jame matyti ir girdėti. Todėl ir jokiai sistemai ar mokyklai nepavyksta jų prijaukinti. Vadinami įvairiai – demimondu, bohema, bytnikais, hipiais, pankais (taip keičiasi etiketės per dešimtmečius) – jie išslysta iš drausmintojų rankų“[559].

Kęstutis Navakas apie ankstyvąją Ivanauskaitės kūrybą sako: „*Pakalnučių metai*, žinoma, tiems laikams ir jaunai mūsų dvasiai buvo tinkama knyga, tačiau *Mėnulio vaikai* vėl pasėjo kiek skepsio. Kažkas ten buvo pernelyg sudėtingai *gaudoma*, paskui ką tekstas nebespėjo. Vis dėlto Jurga atėjo, ir vargu kas jai galėjo prilygti. Tokia sunkokai apibūdinama prasme.“[560]

Palyginus su *Pakalnučių metų* novelių grakštumu, romanas *Mėnulio vaikai* atrodė kiek eklektiškas ir sunkiasvoris. Autorės išmonė, kuri žaižaravo pirmosiose novelėse, ir šiame romane tai ten, tai šen blyksteli, bet

[559] Gražytė-Maziliauskienė I., *Idėjų inventorius: literatūros kritika*, sudarė S. Daugirdaitė, Vilnius: LLTI, 2004, p. 157.

[560] Navakas K., „Odė vijokliui“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 367.

ji nebestruktūruoja visos teksto intrigos – jis sudarytas tarsi iš daugybės atskirų novelių, kurios kiek atsitiktinai sulipdytos. Romanas kaip visuma neįgavo tokio konceptualaus vientisumo, kokį turėjo ankstyvosios novelės.

Antra vertus, romano veiksmas vyksta būtajame laike. Nėra čia ir dabar vykstančios naratyvinės intrigos. Jo personažai patys jau neveikia, o pasakoja kitiems, kas jiems yra nutikę. Pasakoja tarsi springdami tuo, ką žūtbūt nori išsakyti. Net nelaukdami kitų reakcijos. Tarsi bijodami, kad tuojau pat liks vieni ir nebebus kam jų klausytis. Dažnai savo monologus užbaigia apgailestavimu, atsiprašymu, bet kartu – ir apsisprendimu tęsti, nepaisydami klausančiojo reakcijos. Pasakotojas tampa manipuliuotoju, sako: „Nevertėjo tau viso to pasakot, bet pasidaviau kvailai, beprasmei, negerai madai. Nepyk. Ir dar truputį paklausyk manęs, gerai?“[561] Apie tai, ką galvoja klausantysis tuo metu, kai pasakotojas nesiliauja pasakoti, – skaitytojas nesužino. Romanas sudarytas iš monologų, tačiau jaunieji herojai net nesiilgi prasmingesnių dialogų, jie jų nesitiki. Visi tarsi neaprėpiamame vandenyne plūduriuoja savo pačių sapnuose, nutikimuose, vidinėje patirtyje, yra apstulbinti, išgąsdinti, sunerimę. Jie tarsi šešėliai slankioja ištuštėjusia *à la Chirico* miesto erdve ir vienas kitam gali transliuoti nebent savo neviltį, dar labiau aštrinančią susvetimėjimą. Jų trumpalaikiai suartėjimai – atsitiktiniai, neįpareigojantys, be ateities. Šiuo aspektu šį romaną galima traktuoti kaip miesto jaunimo tam tikro susvetimėjimo – su savimi, kitais ir pasauliu – jausenos anatomiją. Pasaulis nebesusitelkia į vientisą visumą? Ar jis begali susitelkti, kai kartais išplaukia į narkotikų keliamas haliucinacijas.

Gražytė-Maziliauskienė savo tekstą apie romaną *Mėnulio vaikai* pavadina „Neprijaukintos generacijos vaikai“. Kritikė Jurgos Ivanauskaitės ir Jurgio Kunčino kūrybą metaforiškai vadina „aukštuoju baroku“. Ji pastebi: „Klasikiniame buitiniame romane personažas yra autoriaus užbaigtas, matome jo principus, silpnybes ir kovas. Koks jis bebūtų psichologiškai komplikuotas, jaučiame, kad jį pažįstame. Tuo tarpu čia personažai yra savęs kūrimo procese. Apskritai modernus romanas vis dažniau atsklei-

561 Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 224.

džia asmenybę ne kaip fiksuotą tašką, iš kurio matomas pasaulis, bet kaip asmenybės bandymą sukurti save, paskutinę tiesą paliekant atvirai interpretacijai.“[562] Kritikė pirmajame rašytojos romane įžvelgia „neprijaukinamų žmonių blaškymąsi ir tragiką“. Jos manymu, Jeromeʼo Salingerio herojus Holdenas Kolfildas labai gerai suprastų Ivanauskaitės žmones.

Tos kartos žmonės, kurie tuo metu bendravo su rašytoja, gal net tapdavo jos personažais, liudija, kad ji naudojosi kitų žmonių patirtimi, paversdavo ją savo tekstu. Tai autorė yra girdėjusi net iš kelių šaltinių. Poetas A. M. paklaustas, ar yra artimiau bendravęs su Ivanauskaite, atsakė: „Tris kartus. Ji kažką man pasakodavo, stengiausi tylėti, žinojau, kad ji aprašo.“ Dailininkas G. U. į šiuos rašymus žiūri kritiškai, sakydamas, kad ji nesupratusi iki galo tų, kuriuos aprašė. Ji mačiusi viską tik iš šalies, o pati gyveno knyginį, uždarą gyvenimo būdą. Jo manymu, rašytoja daugiažodžiauja, jos kūryboje jis neatpažįstąs savo kartos. Nėrius Pečiūra, Jolanta Antanaitienė filme „Šokis dykumoje“ taip pat sako jaučiasi aprašyti – tapę Ivanauskaitės knygos personažais, vienas *Pragaro soduose*, kitas – *Raganoje ir lietuje*[563].

Praslinkus laikui, aiškėja, kad literatūrinis kanibalizmas (taip šių eilučių autorė vadina tiesioginį kitų žmonių, jų patirties panaudojimą meno kūrinyje) praranda prasmę, nebesvarbu, kas ką, kaip ir kodėl aprašė. Tekstas sugeria gyvenimus nepalikdamas pėdsakų. Šio teksto autorė, kaip ir Ivanauskaitė, gyveno knyginį gyvenimo būdą, nepažinojo nei rašytojos, nei jos herojų prototipų, todėl niekaip nesugebėtų aptikti tiesioginių teksto paralelių su jais. Ir vargu, ar verta to ieškoti. *Mėnulio vaikų* personažai jau yra tapę tam tikros paskutinių sovietmečio metų jaunimo grupės apibendrintu simboliu. Šiuo aspektu romanas virsta savotišku epochos liudijimu – tiems, kurie negalėjo susidurti su bytnikais, hipiais ar pankais.

---

[562] Gražytė-Maziliauskienė I., *Idėjų inventorius: literatūros kritika*, sudarė S. Daugirdaitė, Vilnius: LLTI, 2004, p. 503.

[563] Jolanta Antanaitienė liudija, kad perskaičiusi *Raganą ir lietų* atpažino kai kuriuos įvykius ir jausmus, jie buvo tokie tikri, kad nuplikė kaip karštu vandeniu. Tačiau kiti smerkė ir jų teismas buvo toks apgailėtinas. Ji pati jautėsi keistai – lyg ant ešafoto, bet laikui bėgant visa transformavosi į kitus jausmus. Jurga, sutikusi bendrus pažįstamus, perdavė: „Pasakykite Jolantai – labai jos atsiprašau.“ Dabar Jolanta dėkinga Jurgai už patirties įprasminimą. (Iš Jolantos Antanaitienės laiško Jūratei Baranovai, 2014 06 10.)

Filosofas Mažeikis šiame romane įžvelgia 1984–1985 metų Lietuvoje susiklosčiusių subkultūrų gyvensenos liudijimą. Jis pastebi, kad čia veikia hipsteriai ir pankai, kurie šiaip priklauso skirtingoms subkultūroms. Hipsteriai – gana turtingai atrodantys jaunuoliai, vilkintys siaurus džinsus, turintys užsienio grupių diskų. Toks yra Gediminas – visas apsitempęs juodos odos drabužiais. Pankai kartais niekinamai žvelgė į hipsterių išorinį blizgesį, tačiau Ivanauskaitės romane jie gan draugiškai sutaria.[564] Kita vertus, filosofas pabrėžia ekstatinių, mistinių potyrių aprašymą. Jaunoji herojė po erotinių išgyvenimų kalba apie mistinį Niekio potyrį. Gediminas važiuoja į Druskininkus ir patenka į tunelį, tik po kurio laiko suvokia, kad pakeliui į Druskininkus tunelio nėra. Anot Mažeikio, romano herojė ir herojus ekstatinę, „mistinę Niekio, Tuštumos ir Nebūties, labirinto, tunelio patirtį suvokia ir atkartoja kaip esminių savo veiksmų, pasirinkimų, išsipildymo horizontą, daug reikšmingesnį nei kasdienybės rūpesčiai, tačiau atveriantį kelią ypatingam, egzistenciniam, dramatiškam ryšiui su didžiąja poezija, Čiurlionio ir dervišų muzika, Kundalini energijomis“[565].

Kita vertus, Ivanauskaitė, kaip ir Gavelis, aprašė realų fenomeną: savo kartos didmiesčio jaunimo savižudiškos sąmonės slinkties sindromą. Savinaika – tarsi kartos devizas. Pagrindinis Gavelio romano *Septyni savižudybės būdai* veikėjas Rimas Vizbara mano, jog gyvenimas – tai ilgalaikė laipsniška savižudybė. Jis yra prigalvojęs įvairių savižudybės būdų. „Vienintelė tikra mūsų gyvenimo problema – suskubti laiku nusinuodyti“[566], – sako vienas romano veikėjų. Ivanauskaitės herojų pesimistinę savimonę aštrina lėtinė populiarių muzikos grupių žvaigždžių savinaika narkotikais ir jų ankstyva mirtis. Ivanauskaitės mylimas bitlas Lennonas visus 1967-uosius ir dar pusę 1968 metų praleido LSD „kelionėse“[567]. Kartą net pusantrų metų buvo pasinėręs į svaiginimąsi alkoholiu ir narkotikais Los

[564] Mažeikis G., „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, in: *Inter-studia humanitatis*, 2012, Nr. 13: *Literatūros laukuose ir anapus jų*, p. 57.

[565] Žr. ten pat, p. 61.

[566] Gavelis R., *Septyni savižudybės būdai*, Vilnius: Tyto alba, 1999, p. 153.

[567] Woodall J., *John Lennon, Yoko Ono: dvi maištingos sielos – viena poplegenda*, iš vokiečių k. vertė R. Augys, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 57.

Andželę, kurį laiką net buvo dingęs iš visuomenės akiračio.[568] 1967-aisiais „The Rolling Stones“ muzikantai Keithas Richardsas, Mickas Jaggeris ir Brianas Jonesas buvo nuteisti už narkotikų laikymą.[569] Aidas Marčėnas, visą gyvenimą sekęs jų kelią, jau brandžiame amžiuje, mirus britų dainininkei Amy Winehouse, samprotauja: „Prieš porą metų Viliūtei pasakiau, kad Amy, jei jos liūdnas gyvenimas tikras – o, regisi, jis buvo tikras, – turėtų, kaip Jimis, Jimas ir Janis (na, dar ir Brianas su Kurtu), numirti dvidešimt septynerių. Ir štai, nutiko, kaip sakiau. Pranašavau. Nors anokia čia pranašystė. Tas pats, kaip teigti, kad tuoj prapliups lietus, kai niaukiasi, o ir vėjas – iš tos pusės.“[570] Ankstyvos Jimio Hendrixo, Jimo Morrisono, Janis Joplin mirtys perdozavus narkotikų tapo integralia jų mito dalimi. Susinaikinimas to meto kartos savimonėje galėjo tapti autentiško gyvenimo ir išskirtinio savęs realizavimo paieškos ženklu. Todėl nėra keista, kad jis įsiaudžia ir į modernių lietuvių rašytojų tekstus.

Tomas Kelertas Gavelio romane *Vilniaus džiazas* mąsto apie savižudybę, nes jaučiasi savęs nerealizavęs, netapęs tuo, kuo tikėjosi tapti. Pirmoje romano dalyje visi veikėjai nykiai erzeliuoja ir visiškai nesupranta, ką su savimi daryti. Kelertas nuosekliai ir ramiai ruošiasi savižudybei, supratęs, kad negali būti tuo, kuo norėtų. O būti eilinis irgi negali – jautėsi pernelyg pasipūtęs.[571]

Ivanauskaitės romane *Mėnulio vaikai* pagrindinė pasakotoja labai detaliai, beveik patyrimiškai nusako savižudiškos sąmonės vidinę jauseną. Ji sakosi nebeprisimenanti, kada pirmą kartą pagalvojo apie savižudybę, bet tuo metu, kai vyksta romano veiksmas, ji vos pabudus ima galvoti apie mirtį: „Būtent apie savižudybę. <...> Beprasmybė smigte smigo į mane giliau, giliau, giliau, jaučiau, kaip skylu.“ Pasaulis jai atrodo svetimas ir priešiškas. Ji jaučiasi negalinti išsiveržti iš nepermaldaujamos vienatvės skafandro, nes kitus žmones gąsdina jos desperatiškos pastangos. Todėl ji visada liekanti nuošalyje. Ji jaučiasi įstrigusi, jai trūksta oro: „Aš dažnai

568 Ten pat, p. 26.

569 Ten pat, p. 80.

570 Marčėnas A., *Sakiniai: menkoji eseistika, 2010–2012*, Vilnius: LRS leidykla, 2013, p. 209.

571 Gavelis R., *Vilniaus džiazas*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 130.

pasijuntu užvožta kažkokiu milžinišku, garso nepraleidžiančiu, vaizdus iškraipančiu stiklainiu."[572] Panašiai jautėsi Sylvios Plath romano *Stiklo gaubtas*[573] pagrindinė herojė prieš savižudybę: tarsi po stiklo gaubtu. Jei Gavelio romane *Vilniaus džiazas* Tomą Kelertą gelbsti keisto gyvenimo mokytojas Bachneris, tai Ivanauskaitės *Mėnulio vaikuose* pagrindinė veikėja pati bando gelbėtis egzaltuota meile, tačiau ši jos neišgelbsti. „Kiekvienas gelbėjasi kaip išmano. O kančia – geriausias gelbėjimosi nuo beprasmybės būdas. Nuostabi situacija – mylėti mirusįjį"[574], – taip iš šalies įvertina jos užmojį sutiktas draugas.

Gavelio romane gelbėjimosi scenarijus yra metafiziškesnis ir optimistinis, Ivanauskaitės – pesimistiškas. Pirmos dalies pasakotoja vis dėlto nusižudo – apie tai sužinome antroje dalyje. Gediminui kažkas pasako. Neatrodo, jog ši žinia jį sujaudintų. Jo paties klajonės baigiasi daug optimistiškiau. Palikęs Leningrade Valiušą ir nesugebėjęs padėti Irmai, kuri pakliūva į psichiatrijos ligoninę, jis visai atsitiktinai sutinka Viką. Vikai, kaip ir kitoms šios knygos merginoms, labai negera. Gediminas ją gelbsti vesdamas į Rasų kapines prie Čiurlionio kapo. Galiausiai jie ima skraidyti, lyg Chagallo drobių herojai. Tarsi juos būtų išskraidinusi Čiurlionio dvasia. Išmanantis LSD narkotikų poveikį gali sakyti, kad juos taip paveikė šių narkotikų porcija – tada vaizduotėje skraidoma. Nelygu, kaip pažiūrėsi. Bet kuriuo atveju skraidantieji krenta žemyn. Tačiau paskutinė romano pastraipa nuskamba optimistiškai. Pasakoja pats Gediminas: „Atsipeikėjau – prieblandoje. Netoliese čiurleno vanduo ir kvepėjo dumblu. Gulėjau veidu į žemę, net burnoje jaučiau jos grikšintį prėską skonį. Prietemoj regėjau, kaip prieš pat mano akis geltonas lyg kanarėlė žiedas sprogdina pumpurą kaip skaisčiai žalią kiaušinio lukštą. Mažytis žemės lopinėlis knibždėte knibždėjo gyvybės: nežinia kokios jėgos šokdinamų žolelių, daigelių, lapeliukų, vorelių, kirminėlių, vabaliukų, sraigyčių... Giliai suleidau pirštus į žemę ir pajutau, kaip visą kūną bangom užplūsta džiaugsmas ir liūdesys, džiaugsmas ir liūdesys. Apsiverčiau aukštielnin-

---

[572] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 9.

[573] Plath S., *Stiklo gaubtas*, iš anglų k. vertė R. Akstinienė, Vilnius: Tyto alba, 2004.

[574] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 39.

kas. Šalta gaivi mėnesiena šliūkštelėjo man į veidą, ir aš supratau, kaip beprotiškai viską *myliu*!"[575]

Romane *Ragana ir lietus* Vika psichoterapeutei pasakoja sapną, kuriame ji sapnuoja save kaip vyrą (aliuzija į Jungo *animus* konceptą). Sapnavo, kad jai, kaip vyrui, virš galvos skrido mergaitė ir įnirtingai mojavo baltais sparnais: „Kvatodamas kritau į purią šiltą žemę, iš kurios jau kalėsi pirmieji vaiskiai žali ūgliai. Mergaitė kabojo tiesiai viršum mano galvos ir įnirtingai mojavo sparnais, nuo kurių man ant veido biro kvepiantys obels žiedlapiai. Pilna krūtine kvėpiau derlų žemės aromatą, laimės pojūtis darėsi tiesiog nebepakeliamas, ir nuo to... pabudau."[576] Ivanauskaitės herojai paprastai kenčia nuo vidinių įtampų. Beveik nepakeliamas laimės pojūtis – išskirtinės jų gyvenimo akimirkos. Jos ištinka dažniausiai sapne, bet pasitaiko ir realybėje.

Miesto žmogus, verždamasis iš kirikiškų miesto slėgio ir jam atliepiančios vidinės tuštumos, gelbstisi priglusdamas prie žemės, pasinerdamas į jos gyvybingą tapsmą. Šį motyvą Ivanauskaitė pakartoja ir kituose savo tekstuose. *Agnijos magijoje* Agnija taip pat nuo vienatvės gelbėdavosi ištrūkdama iš „vampyrėjančio miesto į mišką ar pievas". Ji kartais jausdavosi panašiai kaip *Mėnulio vaikų* Gediminas: „Kartais kunkuliuojantis gamtos gyvybingumas mane tiesiog priblokšdavo. Augalams, vabzdžiams ir kitiems, net patiems mažiausiems gyviams buvo nė motais mūsų visų apokaliptinės nuojautos ar pranašystės. Perduodamas iš kartos į kartą, prieš ir po Kristaus gimimo, nuolatinis slogutis Pasaulio Pabaigos belaukiant jiems visai nerūpėjo. Aš jau sakiau: žolės stipresnės už žmones."[577]

Atsitiktinis sutapimas, žinoma, tačiau jis liudija panašų dviejų rašytojų sąmonės kryptingumą: Kerouaco romano *Kelyje* pasakotojas kiek santūriai, bet vis dėlto pasako, kad yra išgyvenęs tokią žemės trauką. Jis įsidarbino medvilnės rinkėju, neturėdamas jokios patirties, renkant jam įskausdavo nugarą. „Tačiau vis viena – kaip buvo gera klūpoti prigludus prie tos žemės. Jei užsimanydavau pailsėti, atsiguldavau ir lyg ant pagal-

[575] Ten pat, p. 234.

[576] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 137.

[577] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 70.

vio padėdavau veidą ant rusvos drėgnos žemės. Tarsi akompanuodami čiulbėjo paukščiai. Man atrodė, kad radau darbą, apie kurį svajojau visą gyvenimą."[578]

Jurgos mama pirmuose Jurgos eilėraščiuose, dar spausdintuose „Moksleivyje", pastebi gamtos motyvų, lyrišką santykį su žeme ir dangumi: „Juodoj nakty / staiga pražydo paukščio siela, / sučiulbo ir nuskrido į dausas – visai kaip krintanti viršun žvaigždė! / Tamsiam skliaute išmėtytos mėlynių uogos, / ir paukščiui gera jas lesioti. /...Žvaigždžių kriokliai nusinešė / mane kažkur į / gilią naktį..."[579]

Jurgos asmeninėje bibliotekoje yra knyga *Raganos biblija* (*The Witch's Bible*), joje bandoma atgaivinti senąjį keltų *wicca* tikėjimą, raginama kalbėtis su augalais, pasakoti jiems, kas su jais vyksta, kodėl jie yra čia, o ne kitur, kas jų laukia toliau, nes ir jie turį sielą: mėgsta muziką, neigiamai reaguoja į supančią mirtį ir gali numatyti ateitį.[580] Mergaitė ankstyvojoje rašytojos novelėje „Joninės" vaikštinėja su vainiku ant galvos, iš jo ištraukia trylikos žolynų puokštelę. „Nežinau, ar tikrai jų vardai buvo: rasakila, jonažolė, motiejukas, sidabražolė, veronika, anemonas, kraujažolė, neužmirštuolė, vėdrynas, juodagrūdė, baltažiedė plukė, raženė, pelėžirnis – dažnai kartojami mano draugės Tinos, o man visai nepažįstami, skambantys kaip gera lemiantys užkalbėjimai"[581], – svarsto pasakotoja, lyg pati išpažintų *wicca* tikėjimą. Romane *Ragana ir lietus* Jėzus praeidamas prakeikia figmedį ir šis bematant nudžiūsta, o Marija Magdalietė, kad ir kaip mylėdama Jėzų, negali suprasti šitokio jo poelgio, apsiverkia: „Suėmė graudulingas gailestis tam medžiui, net dingojosi, kad regėjau, kaip jis krūptelėjo, Mokytojo prakeiktas."[582]

Rašytojos senelių ir tėvų vasarvietėje Turniškėse, Vilniaus priemiestyje, iki šiol klesti Jurgos sodinti rododendrai ir dekoratyvūs krūmai. Nušalo

---

[578] Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 106.

[579] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 32.

[580] Frost G., Frost Y., *The Witch's Bible*, Los Angeles: Nash Publishing, 1972, p. 15–16.

[581] Ivanauskaitė J., „Joninės", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 85.

[582] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 160.

tiktai raganė, augusi prie pat namo, – pamėgta rašytojos ankstyvųjų vizualiųjų darbų gėlė. Tačiau ji liko rašytojos eilėraščių knygos *Odė džiaugsmui* iliustracijose – šalia kardelių ir katilėlių. Jurgos buto langų nedengia nei užuolaidos, nei žaliuzės – buto erdvę nuo išorės skiria žalių didžiulių kambarinių augalų lapai. Net praėjus septyneriems metams po rašytojos mirties jie, prižiūrimi rūpestingos Jurgos šeimos, toliau klesti, liudydami, kad buvo labai mylimi, kad jie, ko gero, buvo matomi kaip turintys sielą, gal net su jais buvo kalbama.

Vieno mėgstamiausių Ivanauskaitės režisierių Tarkovskio filme „Veidrodis“ pradžioje matome moterį (akt. Margarita Terechova), sėdinčią ant kaimo tvoros. Ji sėdi, rūko – akyse ilgesys. Ji laukia nesulaukia mylimo vyro. Hamake miega du maži jos vaikai. Ji nežino, ar vyras grįš, ar negrįš. Tarkovskis, filmuodamas šią sceną, neatskleidė aktorei jos herojės tolesnio likimo. Ji buvo neskaičiusi scenarijaus – toks buvo režisieriaus kūrybos braižas, taip siekė kuo didesnio realumo. Juk ir gyvenime nežinome, kaip viskas baigsis. Tik retrospektyviai žinome, kad vyras taip ir negrįžo, o Terechova suvaidino tobulą moters ilgesį. Pro šalį einantis keleivis (akt. Anatolijus Solonicynas) tarsi prieina paklausti kelio, bet iš esmės – jį patraukia bežadis moters ilgesys. Prisėda prie jos ant tos pačios karties. Kartis lūžta – jie abu krenta ant žemės. Vyras juokiasi, sako, jam smagu nukristi su įdomia moterimi. Tada, dar gulėdamas, jis įdėmiai apsidairo ir ištaria frazę, kurią galėtų pasakyti ir Ivanauskaitės herojai: „Jūs niekada negalvojote, kad augalai jaučia, įsisąmonina, netgi suvokia. Niekur nebėgioja. Tai mes vis bėgiojame, blaškomės. Viskas dėl to, kad mes netikime gamta, kurią turime savyje.“

6.

APOKALIPSĖS LIEPSNA: ISTORINĖ AR ASMENINĖ? *PRAGARO SODAI* (1992)

Romanu *Mėnulio vaikai* Ivanauskaitė jau turėtų atsisveikinti su nežinančia, ką daryti su savo gyvenimais, ir desperatiškai ieškančia išsigelbėjimo „neprijaukintąja generacija". *Mėnulio vaikams* ranką netikėtai ištiesia pati istorija. Sovietmetis eina į pabaigą. Griūva pasaulis. 1990 metų kovo 11 dieną paskelbiama Lietuvos nepriklausomybė. Prieš tai, 1989-aisiais, rašytoja visa galva pasineria į netikėtų įvykių sūkurį. Jos herojai į įvykius reaguoja daug pasyviau. Bet ar istorija pajėgi išgelbėti neprijaukintąją kartą nuo pamatinio susvetimėjimo ir stingdančios vienatvės? Ar prie istorijos galima prisiglausti ir nurimti, panašiai kaip prie žemės?

Romanas *Pragaro sodai* buvo rašomas sovietmečio griūties metais, 1989–1990-aisiais, ir išleistas žurnalo „Nemunas" jau po nepriklausomybės atgavimo – 1992-aisiais. Tai dviejų epochų sandūros romanas. Jo veiksmas vyksta dar sovietmečiu. Tačiau nepriklausomybė jau tvyro ore. Lito dar nėra, romano herojai atsiskaitinėja sovietmečio valiuta – kapeikomis. Radijas transliuoja šiuo metu labai keistai skambančias žinias: „...laikotarpiu, kol Lietuva dar nėra atgavusi visiško valstybinio suvereniteto, Lietuvos TSR piliečiams leidžiama naudotis ir TSRS pasais..."[583] Nepriklausomybė dar nepaskelbta, bet pirmieji mitingai jau praeityje ir jų keliamo dvasinio entuziazmo jau ilgimasi kaip prarasto rojaus: „Roberta delnais suspaudė ausines, išgirdo Arvydo Juozaičio balsą ir prisiminus TUOS LAIKUS pravirko."[584] Romaną *Pragaro sodai* galima skaityti kaip lūžio epochos dokumentą – pagrindinių įvykių kontekstas struktūruojamas apie tris istorinius atskaitos

[583] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 371.

[584] Ten pat, p. 168.

taškus: Roko maršą per Lietuvą, Arvydą Juozaitį, „Sąjūdžio žinias". Roko marše per Lietuvą, kaip žinia, dalyvavo ir Algirdas Kaušpėdas su roko grupe „Antis". Kaip filme „Šokis dykumoje" pastebi save šiame romane atpažinęs Nėrius Pečiūra, Kaušpėdas taip pat gali būti vienas iš prototipų. Režisierius Vytautas Balsys prisimindamas tuos laikus sako, kad tuo metu Jurga buvo įsimylėjusi „Antį", o Kaušpėdas tapo jos personažu.

Dar vienas jungiškas simboliškas sutapimas – šuolis į ateitį. 1987 metais įvyksta Roko maršas per Lietuvą. Žurnalistė Lolita Tirvaitė (Lolita Varanavičienė – leidyklos „Tyto alba" direktorė ir Jurgos leidėja bei jos palikimo puoselėtoja) organizuoja diskusiją – sukviečia jaunimą pasikalbėti apie dvasinio gyvenimo problemas. Viena pakviestųjų – Jurga Ivanauskaitė, 25 metų amžiaus, o kitas – Algirdas Kaušpėdas, roko grupės „Antis" lyderis, Kauno architektų sąjungos atsakingasis sekretorius, 34 metų amžiaus. Amžius svarbu, nes jie reprezentuoja jaunimą. Žurnalistė provokuoja diskusiją, klausinėja apie jaunimą slegiančias problemas. Skaitant straipsnį iš šių dienų perspektyvos, lieka neaišku, apie ką gi jie kalbasi. Diskusijos dalyviai (ypač Kaušpėdas) skundžiasi, kad jauni žmonės ne taip suprantami, ne taip vertinami kaip vyresnieji. Skaitai ir galvoji: ko jūs jaudinatės, pakentėkite truputį, juk tai (jaunystė) praeis. Įdomios portretinės nuotraukos: Jurga viduryje, iš kairės – dar jaunas filosofas Adomas Šulcas, o iš dešinės – Kaušpėdas. Kyla klausimas: kodėl jaunimui gėda dainuoti. Jurga konceptualiai baigia neaišku apie ką vykusį pokalbį: „O gal mes nebenorim vientisumo, darnos, harmonijos, gal mes, gyvendami savo laikmečio ritmu, tegalim būti pakrikusiomis sielomis, pikti, agresyvūs, lyg su kokia prakeikimo žyme? Rokas – masinė kultūra. Minia naikina asmenybę, naikina individualybę. Rituališkas susiliejimas su minia per roko koncertus turi terapinį poveikį, ir tai kiekvienam bent sykį verta patirti. Tačiau koncertais tai nesibaigia. Net užsidaręs su tokia muzika pats sau esi minios narys, ir kartais tai paguodžia, nutolina gniuždantį mirties pojūtį. Tebegalioja pasirinkimas – ar tapti minios nariu, ar likti amžinai vienam? Lik amžinai vienas – ir tada nebus gėda dainuoti."[585] Tarsi pati sau likimiš-

[585] Tirvaitė L., „Lietuvos jaunimas: dvasinio gyvenimo problemos", *Gimtasis kraštas*, 1987 09 10–16, p. 4.

kai būtų linkėjusi moteriškos vienatvės. Ar tokio dvasinio intensyvumo moteris apskritai turėjo galimybę nelikti viena?

Arvydas Juozaitis, buvęs plaukikas, olimpinis prizininkas, vėliau – filosofas, 1986-aisiais apsigynęs daktaro disertaciją apie Wilhelmo Dilthey'aus istorijos sampratą, bet atsisakęs stoti į TSKP ir todėl priverstas palikti dėstytojo vietą tuometinėje Konservatorijoje (dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademija), tarybiniais metais slapta platino „Lietuvos katalikų bažnyčios kroniką", nuolat klausėsi žinių iš Vašingtono, vienas pirmųjų pajuto epochos lūžio artėjantį šuorą ir kartu su kitais 1988 metų birželio 3 dieną Mokslų akademijos salėje įsteigė Sąjūdį. Būtent Juozaitis pradėjo leisti „Sąjūdžio žinias", kartu su kitais organizavo pirmuosius – tūkstantinius – Sąjūdžio mitingus ir su naująja žinia patraukė per Lietuvą. Juozaitis prisimena: „Roko maršas vyko ir 1987-aisiais – pirmasis, bet tada manęs jame nebuvo nė kvapo. (Šiaip taip bandžiau gyvas atsialsuoti <...>.) Tada jie vežėsi ką tik Maskvoje įkurto ir Lietuvoje atkartoto „Kultūros fondo" vėliavą. <...> 1988 metų rugpjūčio pradžioje jau mes pajudėjome su tautinėmis ir Sąjūdžio vėliavomis dviem autobusais ir keliais scenos įrengimų treileriais. Maršrutas Biržai–Šiauliai–Mažeikiai–Klaipėda–Kaunas–Vilnius. Panevėžys mūsų neįsileido, o Kaune iškvietė (mudu su Kaušpėdu ir dar Babravičių, kaip menedžerį) į Partijos komitetą ir pasakė, kad jeigu išeisiu į sceną ir kalbėsiu, išjungs elektrą. Atsimenu, kad pirmąjį Kauno partijos komiteto sekretorių išgąsdino Ginto Babravičiaus replika: „Išjunkite, tik tada mes negarantuojame, ką dešimt tūkstančių ar kiek ten vaikinų padarys su stadionu."[586] Vėliau šį judėjimą, kaip ir per visas revoliucijas, aplipo kitos politinės figūros, tačiau nepriklausomybė be Juozaičio yra neįsivaizduojama ir neįmanoma.[587]

Ivanauskaitė taip pat prisideda prie šio judėjimo, dalyvauja leidžiant „Sąjūdžio žinias". Tuo metu, kai dar grėsė politinio susidorojimo pavojus, ji lankydavosi Juozaičio namuose (tuo metu jo šeima gyveno Žvėryne, Vilniuje) lyg kariniame štabe. Jurga dalyvavo kuriant

---

[586] Arvydo Juozaičio laiškas Jūratei Baranovai, 2014 05 30.

[587] Žr. Sodeika T., Baranova J., *Filosofija: vadovėlis XI–XII klasėms*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 339.

dokumentinį filmą „Vieniša tiesa“ (rež. Tomas Ribaitis), pagrindinis filmo herojus buvo Juozaitis. Prieš porą metų šio teksto autorė rašė Juozaičiui laišką klausdama: „Pamenu, kažkada Jurga kūrė filmą apie Tave. Neturi to filmo koordinačių?“ Juozaitis atsakė: „Išduosiu paslaptį: Jurga to filmo visai nekūrė. Ribaitis pats sau buvo ir ponas, ir tarnas. Jurga nebuvo parašiusi scenarijaus. Sakė man: pavadinimas bent mano. O tą pavadinimą... aš jai pasakiau, kai ji klausė, kokie žodžiai man svarbiausi.“[588] Bet kuriuo atveju, ir Juozaitis, ir Ivanauskaitė – likiminiai vienišiai. „Vieniša tiesa“ – jiems abiem tinkantis pavadinimas. Juozaitis gali vesti minią, bet bangai nuslūgus nebegali sutapti su minia, jam neišvengiamai reikia prieštarauti, jis nesitenkina tuo, kas jau pasiekta, ir kalba savo unikaliu balsu.

Kai istorinės asmenybės realizuoja laiku tai, ką buvo sumaniusios, rašė Georgas Hegelis, jos arba anksti miršta (Aleksandras Makedonietis), arba nužudomos (Cezaris), arba ištremiamos (Napoleonas). Juozaitis pats save ištremia. Iš pradžių į Karaliaučių, ten dirba kaip diplomatas, yra visų mylimas, daug nuveikia stiprindamas Lietuvos ir Karaliaučiaus kultūrinius ryšius. Bet konjunktūra pasikeičia, ir, pasibaigus diplomato rotacijai, jis iš diplomatinės tarnybos atleidžiamas. Paradoksas tas, kad jį atleidęs pareigūnas netrukus pats yra ištremiamas, tiktai egzotiškesnių kraštų link, kur ilgiau neužsibuvo. Juozaitis kurį laiką gyveno Rygoje, šiuo metu – Klaipėdoje.

Ivanauskaitė neabejoja, kad Juozaitis – istorinė asmenybė, nes ji labai gerai žino situaciją. Taip Jurga atėjo į žurnalistiką: „Mano debiutas buvo „Sąjūdžio žinios“. Pamenu, kaip apimta švento virpulio nešdavau savo rašinėlius Arvydui Juozaičiui į Lenktąją gatvę Žvėryne ar kaip užsnigtais, slidžiais keliais važiuodavom į kitą „slaptą“ redakciją Vildžiūnų namuose Jeruzalėje.“[589] Todėl jau suvisam grįžusi iš Tibeto Jurga ima iš jo interviu. Pavadintą „Arvydas Juozaitis: meilė Lietuvai – meilė gyvenimui“, jį publikuoja kultūros savaitraštis „Šiaurės Atėnai“. Kaip tik Juozaitis buvo šio savaitraščio įkūrėjas, ir laikraščio pavadinimas jo sugalvotas, tad Jurgos poelgis atrodo tikslus ir teisingas. Kaip tik tada šio teksto autorė viena-

---

588 Arvydo Juozaičio laiškas Jūratei Baranovai, 2012 03 08.

589 Ivanauskaitė J., „Rytai-Vakarai meditacijų tyloje“, in: *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 54.

me parodos atidaryme netikėtai susitinka Jurgą Ivanauskaitę ir pirmą bei paskutinį kartą su ja kalbasi – apie šį interviu. Apie Juozaitį. „Ar man šį interviu dėti į interviu knygą *Švelnūs tardymai*?" – tada klausė Jurga. Pritariau šiai minčiai. „Buvai pats tikriausias atgimstančios Lietuvos simbolis"[590], – pradeda rašytoja pokalbį su Juozaičiu. Toliau klausia apie jo romanus, apie pjesę, skirtą Salomėjai Nėriai, apie jo susidomėjimą Fiodoro Dostojevskio kūryba.

Juozaitį ji prisimena netikėčiausiose pasaulio vietose. Kartą, keliaujant po Himalajus, Jurgai su bendrakeleiviais susėdus po paskubomis ištemptu skėčiu mėlynakis vienuolis iš Hemiso atneša jiems po didelę tormą nuo paskutinių Mirties apeigų altoriaus. Pakerėtas vienuolio išvaizdos, Jurgos bendrakeleivis Piteris sušunka: „Dievulėliau, ką, po šimts, Kevinas Costneris, persirengęs budistu vienuoliu, veikia Himalajuose?!" Rašytoja jam atšauna: „Tai visai ne Costneris, o Arvydas Juozaitis, olimpinis čempionas ir filosofas, kuris viena beprotiškai drąsia paskaita 1988 m. pradėjo Sąjūdį už Lietuvos laisvę."[591]

Revoliucija praeina, gyvenimas sugrįžta į kasdienybę. Kasdienybė Jurgos romane *Pragaro sodai* yra stipresnė už istoriją – labai greitai išstumia revoliuciją į paribį. Tačiau visi penki jo pagrindiniai herojai (Domantas, Saulius Strazdas, Agnė, Roberta ir Mergaitė) nesugeba ta kasdienybe džiaugtis. Kasdienybė jiems neįdomi lygiai taip pat kaip ir istorija. Jie nėra istorinės asmenybės, nėra pasiruošę jomis tapti, o lyg Dostojevskio herojai panirę į savo psichologinį „aš", kurį paprastai apčiuopia per kančią. Mažeikis pastebi: „1970–1989 metų Lietuvos subkultūrų atstovai: hipsteriai, hipiai, pankai..., visą laiką nešę pirma egzistencinės ir tik todėl politinės laisvės vėliavą, liko neįgyvendinę savo desubjektyvacijos, išsilaisvinimo iš tradicinių prisirišimų rato. Dar daugiau, jų reikšmė šiame ne *perestoikos*, o senamiesčių ir kavinių dvasios kelyje liko beveik nepastebėta. Viena kūrybingumą gniuždanti tradicija buvo pakeista analogiška kita."[592]

---

[590] Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 86.

[591] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 385.

[592] Mažeikis G., „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose", in: *Inter-studia humanitatis*, 2012, Nr. 13: *Literatūros laukuose ir anapus jų*, p. 49.

Pagrindinis personažas, apie kurį sukasi romano veiksmas, yra Domantas – roko grupės „Langas“ lyderis. Muzikos grupės pavadinimas, kaip jau buvo minėta, savotiškai siejasi su rašytojos mėgtos Jimo Morrisono grupės „Durys“ (*The Doors*) pavadinimu. Morrisonas palieka grupę, išvyksta į Paryžių, rašo eilėraščius ir čia miršta, perdozavęs narkotikų. Domantas taip pat palieka „Langą“, baigia rašyti knygą apie Oskarą Milašių ir susidegina. Visos trys romane veikiančios moterys – Domanto žmona Agnė, grupės dailininkė Roberta ir Mergaitė (net neturinti vardo) – myli Domantą neišsipildančia meile. Rašytoja toliau tęsia moterų – meilės vergių temą, pradėtą romane *Mėnulio vaikai.* (Kulminaciją ši tema pasiekia romane *Ragana ir lietus.*) Iš visų jų tik Agnė sugeba nesusitapatinti su savo meile – ji dar myli ir patį gyvenimą. Ji bando mesti iššūkį – pasiima dukrą ir išnyksta Paryžiuje, kur mėgina gelbėtis, nerdama į erotinio susinaikinimo tėkmę. Jai nesiseka – negali pamiršti Domanto ir vis tikisi jo sulaukti. Roberta ir Mergaitė, be meilės Domantui, visiškai nežino, ką daryti su savo gyvenimu, – abi panyra į meilės teikiamą nesaugumo ir neišsipildymo kančią ir apraizgo pagrindinį herojų savo neviltimi, nelaimingumu, o Mergaitė – net ir neapykanta. Mergaitė, su kuria jį siejo laisvi, romantiški, neįpareigojantys santykiai, be kasdienybės erzelynės, kurią laikė savo gyvenimo atrama, atvirumo minutę išrėžia: „Aš pervertinau tave. Tavy nėra jokios paslapties.“[593] Kita vertus, Mergaitė prisipažįsta nuolatos mintimis jį naikinanti: „Tu nepyk, Domai, aš įsivaizdavau, kaip tu, grįždamas iš čia, žūsti autokatastrofoj. Tos mintys kasvakar prieš užmiegant kartodavosi lyg koks keršto ritualas. Tu tik nepyk. Man pačiai tai buvo labai baisu. Pragaras. Aš įsivaizduodavau, kaip mašina užsidega ir kaip tu raitaisi ugny...“[594] (Šį Mergaitės sumanymą vėliau įgyvendins jos sekėja Vika romane *Ragana ir lietus.*) Ar dėl to susidegina Domantas? Galima klausti: „Kas nutiko Domantui?“ Kaip kitoje novelėje rašytoja klausė: „Kas nutiko Monikai?“ Tada bandė atnarplioti įvykių, privedusių Moniką prie savižudybės, seką. Tikriausiai ne dėl to. Domanto apsisprendimą lėmė jo paties metafizinės

[593] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 84.

[594] Ten pat, p. 251.

savimonės rėžiai. Gyvenimas jam ėmė kelti nirtulingą pasišlykštėjimą: „Viskas jau buvo paženklinta Pykčio antspaudu – ir jo mylimo miesto gatvės su taip spėriai grąžinamais romantiškais senaisiais pavadinimais, ir žmonės, kurių veidai buvo virtę nuovargio ir nirtulio kaukėmis. Kiekvienas, net mažiausias, daiktas, koks nors raudonas vaiko kastuvėlis ar ryškiai žali klipsai besijuokiančios mergaitės ausyse, jam atrodė potencialūs blogio skleidėjai. Bet viso šio blogumo epicentras buvo jis pats, ir šį blogį reikėjo sunaikinti – kaip ir dera – ugnimi.“[595]

Vytautas Kubilius apie romaną *Pragaro sodai* rašė: „Ivanauskaitės pasakojimas teka lengvai ir impulsyviai, išsišakodamas į dialogines partijas – mylimųjų išpažintis, kaip ir J. Kunčino romanuose. Tik jos žodis nėra toks atviras išorinės tikrovės atributikai ir šnekamosios kalbos frazeologijai. Jis sutelktas į vidinę savistabą, sklando psichologinių, filosofinių, kultūrinių sąvokų erdvėje, nujausdamas anapus regimų pavidalų slypinčias grėsmingas demoniškas jėgas. <...> Išdalinusi stebėjimo taškus ir pasakojimo teises net keliems romano personažams, romanistė konstruktyviai surezga jų gyvenimo istorijas į vieningą kompozicijos kamuolį, išlaikydama emocinio įsijautimo ar net vidinės tapatybės atmosferą.“[596]

Šiame romane, kitaip nei ankstesniuose, rašytoja į literatūrinę erdvę įtraukia gėrio ir blogio kovą, kaip metafizinių jėgų perskyrą. Domantas susidegina, nes suvokia, kad jis yra velnio apsėstasis – blogio pranašas. Saulius Strazdas, gavęs leidimą tarti žodį prieš jo koncertą, miniai kalba apie Antikristo karalystę, gąsdina, kad į žemę nukrito Velnias, ir net skaito savotiškas egzorcistines meditacijas. Domantas klausėsi žodžių su atlaidžia intelektualo ironija, bet galiausiai suabejojo, ar tikrai nėra tas langas, pro kurį į pasaulį žiūri šėtonas. Įtarimas sustiprėja, pasidomėjus, kas gi yra tas velnias. „Vargšas, jis nemyli“, – šitaip velnią apibūdino šventoji Avilos Teresė.“ O Saulius Strazdas pridėjo: „Velnias – tai Dievo nuobodulys.“[597] Domantas kenčia, nes nesugeba nieko mylėti ir žino esąs įsikūnijęs nuobodulys. Meilė dukrai – Daigeliui, kaip ją vadina, – yra per silpna. Be to,

[595] Ten pat, p. 305.

[596] Kubilius V., *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996, p. 657.

[597] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 88.

žmona Agnė išsivežė ją į Paryžių. Jis neprieštaravo. Savo nuogąstavimus jis bando išsakyti Sauliui Strazdui. Domo neguodžia, kad, anot Strazdo, nuobodulys, savimyla ir negebėjimas mylėti yra būdinga daugeliui žmonių. Domanto susideginimo auka tam tikra prasme yra lyg bandymas gelbėti pasaulį nuo blogio sėklos.

Susideginimo simbolika kartojasi ir Tarkovskio filmuose. Jo filmas „Nostalgija" atplaukia į Domanto sąmonės lauką, kai pradeda mąstyti apie ugnies prasmę: „Agnė – ugnis – aukuras – auka – agonija – angelas. Ugnis: deganti žirafa Salvadoro Dali paveiksle, degantis žmogus „Pink Floyd" plokštelės viršelyje, degantis Erlando Jozefsono herojus Tarkovskio „Nostalgijoj".[598] Taigi Domanto susideginimas nėra politinis veiksmas. Romo Kalantos mirtis jam, šešiolikmečiui, nepaliko didelio įspūdžio, – tada rūpėjo kiti dalykai, norėjosi gyventi Amerikoje ir groti garsiausiose roko grupėse. Atvažiavęs prie Arkikatedros, kur ketino įgyvendinti tai, ką sumanė, staiga ima matyti save tarsi kino filmo veikėją. Niūniuoja: „Lietuva, tėvyne mūsų" – ir tuoj pat supranta, kad jei kas jį filmuotų – tai būtų banaliausia filmo scena. Jokios politinės aplinkybės neprovokuoja tokio Domanto poelgio, apie politiką jis beveik nemąsto, romane niekas neabejoja, kad bus paskelbta nepriklausomybė. Susideginimą Domantas bando paversti teatriniu aktu, kviečia žiūrovus – kviečia Saulių Strazdą, bando prisišaukti ir Mergaitę, nepasiseka. Bet prapliumpa lietus, degtukai sudrėksta, ir jam tenka pasitraukti į mišką. Ten užtenka žiebtuvėlio – sudega vienas.

Vienatvė, susvetimėjimas, nuobodulys ir realybės jausmo stoka yra autentiškiausia šio romano herojų jausena, kaip ir visoje ankstyvojoje Ivanauskaitės prozoje. *Pragaro sodai* – dar vienas susvetimėjimo anatomijos tyrimas. Nuo vienatvės ir neišsipildančios meilės kančios stingsta ir Robertos, ir Mergaitės kraujas. Roberta kenčia nuo įvairiausių baimės atmainų: „Netikrumo, nerealumo pojūtis buvo jos esybės branduolys, koncentriniais ratais skleidžiantis melancholišką ilgesį – gal Prarastojo Rojaus, gal Prarastojo Laiko, gal Pažadėtosios Žemės; begalinę nepaaiškinamą

[598] Ten pat, p. 157.

nostalgiją; niekuo nevirsiančias nuojautas; įvairiaspalves baimes. Baimė savęs nepažinti ir baimė save pažinti, kai apsisuka galva, lyg pažvelgus į bedugnę. Baimė likti vienišai ir baimė būti su kuo nors – netikrume, nuovylyje, nepasitenkinime. Baimė pasijusti laimingai (nes tai jai sukeldavo kaltės jausmą) ir baimė tapti nelaimingai (nes tai jai irgi sukeldavo kaltės jausmą). Baimė spengti laisvėje ir baimė tapti priklausomai. Baimė atsiskleisti ir baimė likti niekieno neatskleistai, kaip knygai neišpjaustytais lapais. Baimė būti ir baimė išnykti. Baimė gyventi ir baimė numirti."[599] Saulius Strazdas, kuris turi šeimą, atsidavusią žmoną, du vaikus, taip pat yra smelkiamas nepaaiškinamos vienatvės: „Man staiga pasirodė, kad viskas, ką matau ir girdžiu, tėra siaubinga apgaulė, kad iš tikrųjų pasaulis yra joks, – <...> kad jis – tuštuma, niekas, tatai, ko neįmanoma jokiom žmogiškom sąvokom apibūdint. Man atrodė, kad aš vienintelis esu gyvas, tikras, neapsakomai vienišas, įmestas į pasaulį kaip kačiukas į šulinį... Šis absoliučios tuštumos suvokimas, netgi pamatymas buvo pats baisiausias dalykas mano gyvenime."[600]

„O kiekviena nusekusi siela – tai Antikristo pergalė", – pranašauja Saulius Strazdas miniai prieš „Lango" koncertą. Romano veiksmas pamažu juda link Apokalipsės. Herojams nepavyksta suartėti ir susitikti. Agnės ir Domanto meilė, sutarimas, gerovė, bendras vaikas ir gyvenimas drauge ne panaikina, o kaip tik subrandina susvetimėjimą: „Moteris puikiai matė, kad jos irzlus, nepatenkinamas valdingumas, nuolatinis ir net kiek isteriškas reiklumas Doną trikdo, vargina, erzina."[601] Jie metus gyvena atskirai, Donas nori sugrįžti, nes, sakosi, yra pavargęs nuo mitingų ir pasiilgęs pats savęs, bijantis, kad nepriklausomoje Lietuvoje jis bus dar vienišesnis negu esąs. Agnė jaučia, kad nepaisant jo noro grįžti Donas jai tapo „svetimas kaip praėjęs amžius, kuriame ji niekada negyveno" ir kad jo grįžime slypi kažkokia netiesa. „Savo absoliučia klausa Agnė išgirdo, kad jis negrįžo nei pas ją, nei pas Teresėlę ir niekad nebegrįš."[602] Jungas yra

[599] Ten pat, p. 32.

[600] Ten pat, p. 223.

[601] Ten pat, p. 128.

[602] Ten pat, p. 133.

pastebėjęs, kad neapykanta yra jėga, kuri skiria ir išskiria. Kai du žmonės pamilsta vienas kitą, jie pradžioje yra beveik tapatūs, ištirpsta mistiniame dalyvavime (*participation mystique*), todėl jiems reikia neapykantos, kad galėtų atsiskirti. Jie negali išlikti bendroje pasąmonėje – tai yra nepakeliama. Graikai neapykantą tiesiog pakeitė žodžiu „baimė" – *phobos*. *Phobos*, kaip neapykanta, atskiria dar labiau nei baimė, nes baimė skatina bėgti, pasišalinti iš pavojingos vietos. Optimistai, anot Jungo, sako, kad realus dalykas yra meilė, pesimistai – kad baimė.[603]

Agnės ir Robertos bendravimas primena Bergmano filmų moterų neapykantos ir slaptos kovos atmosferą. Agnė emigruoja į Paryžių ir jau lėktuve neria į erotinių nuotykių sūkurį. Tačiau skaitytojo nepalieka mintis: o ką gi veikia jos maža mergytė, kol motina lėktuvo tualete mylisi su atsitiktinai sutiktuoju? Kaip tik nuo šios paskutinės romano *Pragaro sodai* dalies Ivanauskaitės kūryboje prasideda tai, ką Audinga Peluritytė pavadina juslinės, erotinės vaizduotės raiška. Romane *Mėnulio vaikai*, kaip ir novelėse, šios erotinės vaizduotės dar beveik neįžvelgiame. Peluritytė rašo, kad „erotinė vaizduotė Ivanauskaitės prozoje mėgina sujungti suskilusį žmogaus pasaulį į vientisą visumą, leidžia pajusti savo kūniškąjį „aš", apčiuopti tapatybę"[604]. Tačiau Agnei nutinka kaip tik atvirkščiai – per erotiką ji siekia išsivaduoti nuo savojo „aš", save prarasti, įsivaizduodama esanti Bertolucci filmo „Paskutinis tango Paryžiuje" personaže. Erotika, kuri šiame romane atrodo kaip keistas ir ne visai skoningas posūkis, Agnei tampa bandymu paneigti savo ankstesnį gyvenimą ir emocinę priklausomybę nuo abejingojo Domanto. Ji palaipsniui degraduoja, palieka savo dukrytę likimo valiai, jaučia kaltę ir tuštumą. Domantas tarsi ilgisi šeimos, bet nebepajėgia į ją sugrįžti. Jį smelkia nuobodulys: „Nuobodulys it milžiniškas druskos kristalas, ėste įsiėdęs į visą jo esybę."[605] Galiausiai pasirenka susinaikinimą. Roberta suserga vėžiu ir pati sau to nepajėgia

---

[603] Žr. Jung C. G., *The Psychology of Kundalini Yoga: Notes of the Seminar given in 1932*, edided by S. Shamdasani, (*Bollingen Series*, Book 99), Princeton (NJ): Princeton University Press, 1996, p. 5.

[604] Peluritytė A., „Egzotinė vaizduotė: Jurga Ivanauskaitė", in: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarė G. Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 211.

[605] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 90.

pripažinti. Vienintelė prošvaistė – romano pabaigoje paaiškėja – Mergaitė laukiasi Domanto kūdikio, ir atsiranda viltis, kad po šių herojų pasaulio Apokalipsės dar vis dėlto kažkas liks. Nors kas suteiks jiems jėgų sukurti kitą – tikresnį ir laimingesnį, mažiau vienatvės smelkiamą – pasaulį, nėra aišku. Antikristas gali triumfuoti.

Rašytoja, kaip ir novelių knygoje *Kaip užsiauginti baimę*, vėl kuria erdvę be utopijos zonos, vėl nesiūlo skaitytojui lengvos paguodos. Tai vėl istorijos be pabaigos. Taip dar sykį Ivanauskaitės kūryboje struktūruojamas mesianistinis laikas, iškrentantis iš nuoseklios laiko sekos.

Kaip jau buvo minėta, Jurgos knygų lentynoje guli knyga: *Андрей Тарковский: архивы, документы, воспоминания*. Joje rašoma, kad Tarkovskis buvo parengęs kelis filmo „Veidrodis" scenarijų variantus. Pirmajame pagrindinis veikėjas serga vėžiu. Vėliau šio sumanymo atsisakyta. Mirties epizode filme „Veidrodis" filmuojasi pats Tarkovskis. Viename iš filmo „Aukojimas" scenarijaus variantų Aleksandras taip pat turėjo sirgti vėžiu, vėliau to irgi atsisakyta. Tarkovskis jautė trauką antroposofijai, jos mokymui apie gyvenimą ir ligas. Jo vėžys – taip, kaip jis jį priėmė – buvo gyvenimo liga. Paola Volkova, pristatydama jo knygą *Запечетленное время*, rašo: „Jame klajojo mirties nuo vėžio nuojautos šešėlis."[606]

Apie Jurgą ir jos kūrybą galima pasakyti tą patį: klajojo vėžio nuojautos šešėlis. Romane *Pragaro sodai* vėžiu suserga Roberta. Robertos vėžį rašytoja įvardija „TA liga" tarsi siekdama, kad pavadinimas nepriliptų prie sakančiojo. Akivaizdu, kad TA liga kelia ir pačiai romano pasakotojai, ir personažams, lankantiems Robertą ligoninėje, (ypač Domantui) pasibaisėjimą. Domantas mato: „TA liga čia jau tvyrojo kaip pilkšvas rūkas, pro kurį buvo sunku įžiūrėti lėtai slampinėjančių, nuskalbtais flaneliniais chalatais aprengtų žmogystų veidus."[607] Jis tiesiog paniškai bijo pamatyti Robertą, jau apgaubtą gelsvo, nuodingo it sieros garai TOS ligos rūko. Net išėjus iš ligoninės Domanto nepaliko jausmas, kad į jį, kaip vanduo į poroloninį žaislą, įsigėrė TOS ligos kvapas. O Roberta, nieko nesuprasda-

[606] Волкова П. Д., „Статъ самим собой", in: Тарковский А., *Андрей Тарковский: архивы, документы, воспоминания*, Москва: Подкова, Эксмо-пресс, 2002, с. 56.

[607] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 291.

ma, tikino save ir kitus, kad ji TA liga neserga, todėl ji vis labiau tolo nuo aplinkinių, ypač nuo Domanto. Roberta atsiremia į tikėjimą, apsikrikštija. Ivanauskaitė po nepriklausomybės atkūrimo padaro tą patį – ją krikštija monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas. Iki išgirstant fatalinę diagnozę jai buvo likę penkiolika metų.

Romane *Ragana ir lietus* vėžiu sirgo Vikos vyresnioji sesuo, kurią ji pagal Buñuelio filmą „Dienos gražuolė" vadino Dienos gražuole. Ji buvo labai graži, panaši į prancūzų aktorę Cathérine Deneuve. Sesuo jau mirusi, Vika apie ją pasakoja psichoterapeutei: „Gydytojai diagnozavo plaučių vėžį. O man rodos, ji tiesiog uždusо iš neapykantos. Iš neapykantos visai vyrų giminei."[608] Košmariškame sapne Vika blaškosi: „Kurgi mano sesuo padėjo balionėlį, iš kurio pasipurkšdavo užėjus dusulio priepuoliams."[609] O ir Vika, kai bando nesėkmingai susigrąžinti Paulių, sugalvoja sau menamą ligą – mini plaučius.

2006 metų balandžio 3 dieną Jurga savo dienoraštyje užrašo: „Po antros plaučių operacijos panika, kad dūstu. <...> Frida. Rūta. Nuo plaučių vėžio mirę Tarkovskis ir Solonicynas."[610]

Keliaudama po Himalajus Jurga staiga sugalvoja, kad serga vėžiu, ir pasakoja apie tai čia sutiktam tibetiečiui daktarui: „Pasakoju Drubgjudui apie Černobylį ir apie tai, kad nuo vėžio mirė mano geriausia draugė ir mylima teta, o dabar – mano eilė. Kliedžiu apie Šiugdeną, nes esu nugirdusi, kad jei gavai tantrinių įšventinimų iš jo garbintojų, o ir iš jo priešininkų, tai tarsi atsiduri mirtiname pavojuje."[611] Tada iki išgirstant fatalinę diagnozę buvo likę dešimt metų.

2005-aisiais Ivanauskaitė išleidžia romaną *Miegančių drugelių tvirtovė*. Viena iš trijų Monikos globojamų prostitučių Emanuelė irgi suserga vėžiu. Ji guodžiasi Monikai, kad nutiko tai, ko ji labiausiai bijojo: vyrai daktarai nebežiūri į ją kaip į moterį. Monika didžiulės užuojautos jai nejaučia, pati sau sako: „Nemėgstu vaiduoklių. Todėl kaip įmanydama

[608] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 92.

[609] Ten pat, p. 97.

[610] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 112.

[611] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto* mandala, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 409.

atidėlioju vizitą į ligoninę."[612] Romano pasirodymas sutapo su fataline diagnoze.

2007-aisiais pasirodo *Viršvalandžiai*. TA liga – jau diagnozuota, jau sava, nors kartu ir svetima. Jurga rašo: „Palengva įsitikinu, kad vėžio diagnozė – kaip žemės drebėjimas, cunamis ar kokia kita stichinė nelaimė. Juk ne išsyk suvoki milžiniškos katastrofos mastą. <...> Kelias dienas slankioju it sapne, slapčia vildamasi, kad pabusiu ir diagnozė išsisklaidys lyg miegančios sąmonės pagimdytas košmaras. Kiekviena mano esybės dalelė užsispyrusiai tvirtina, kad *man šitaip atsitikti negali!* O jei jau atsitiko, *tai kodėl būtent man? Už ką?*"[613] Kita vertus, *Viršvalandžių* tekstas sutaiko su TA liga, ji rašančiajai nebe tokia baisi ir atgrasi kaip jos romanų herojams.

Kai po chemoterapijos Jurgai nuslinko plaukai, ji sakė, kad įvyko tai, ko ji nepajėgusi padaryti Indijoje. Ji išvengusi budistinės vienuolystės, nes prieš iniciaciją reikėjo nusiskusti plikai. Plikai iš nevilties skutosi mylinčios moterys romane *Ragana ir lietus.*

Ar rašytoja prisišaukė ligą, ar tiesiog nujautė ją, kaip ir Tarkovskis? Tikslesnė, ko gero, būtų antroji hipotezė.

Beje, vieną iš šviesiausių „Angelariumo" ciklo angelų – Gabrielių rašytoja padovanojo Vilniaus universiteto vaikų ligoninės Onkohematologijos skyriui, kuriam skirta paramos akcija dėl to buvo pavadinta „Viltis po angelo sparnu". Jurga paskelbta viena to projekto globėjų, o jos dovanotas paveikslas puošia šio skyriaus sienas.[614]

---

[612] Ivanauskaitė J., *Miegančių drugelių tvirtovė*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 319.

[613] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 17.

[614] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 42.

7.
VERTIKALUSIS LAIKAS IR METAFIZINIS ILGESYS: *RAGANA IR LIETUS* (1993)

1993 metais Ivanauskaitė išleidžia romaną *Ragana ir lietus* ir, savo nuostabai, sulaukia netikėtos reakcijos. Romanui prisegama etiketė „pornografinis", mistinė cenzūra, – o tiksliau, Vilniaus savivaldybės Etikos komisija – uždraudžia romaną kaip antikrikščionišką ir neatitinkantį tautos etinių vertybių. Draudimas sukuria intrigą. Giedrė Kazlauskaitė prisimena: „Kai buvau trylikos, Operos ir baleto teatre mačiau iš po užančio pardavinėjamą *Raganą ir lietų*. Kas tai ir kodėl? Nesupratau tada, tik labai įsiminė pats konspiracinis judesys, paslaptingai nelegalus veiksmas tarp pompastiško spektaklio dalių."[615] Sklinda gandai, kad romanas gali būti pardavinėjamas tik sekso reikmenų parduotuvėse. Rašytoja šokiruota. „Aš neketinau niekam mesti iššūkio. Tai buvo savotiška išpažintis. Savotiškas apsivalymas", – sako ji Agnės Marcinkevičiūtės filme „Šokis dykumoje". Tą patį po daugiau kaip dešimties metų pakartos ir interviu, kai romanas bus prisimintas kuriant filmą. „Mane kankino beveik nepakeliamas kaltės jausmas"[616], – sakys.

Iš esmės moters erotinės laisvės temą ji buvo pradėjusi plėtoti jau ankstesnio romano *Pragaro sodai* pabaigoje. Tačiau niekas į tai neatkreipė dėmesio (neperskaitė romano iki pabaigos?). „Ji labai pergyveno dėl tokios reakcijos. Bijojo, kad dabar visi ją smerks, niekas nebendraus", – prisimena Marcinkevičiūtės sukurtame filme „Šokis dykumoje" tą laiką artimai su rašytoja draugavusi Vanda Juknaitė.

Tačiau neįrodysi, kad nieko neketinai šokiruoti – į literatūros istoriją

[615] Kazlauskaitė G., „Šventusi gyvenimą": [in memoriam], *Šiaurės Atėnai*, 2007 02 24, p. 4.

[616] Ivanauskaitė J., „Dar niekada mano gyvenime nebuvo tiek daug ramybės ir šviesos", *Moters savaitė*, 2006 09 12, p. 8.

Ivanauskaitė jau įrašyta kaip provokatyvi autorė. Autoriaus intencijos gali nesutapti su pačiais tekstais. Mindaugas Kvietkauskas gretina Jurgą Ivanauskaitę su Aidu Marčėnu (g. 1960) ir Sigitu Parulskiu (g. 1965), sakydamas, kad jie – „svarbiausios literatūros raidos pokytį naujos kartos kūryboje ženklinančios figūros. Visų šių trijų autorių reikšmę kartu su kūryba lemia ir viešas provokatyvus įvaizdis, iššūkiai konvencionaliam literatūros vertės ir literato laikysenos suvokimui, „geram tonui", simbolinės kultūros tvarkos atmetimas. Priešgyniaujančio rašytojo mitologiją formuoja Ivanauskaitės intelektualaus, bet pilno pornografijos scenų romano *Ragana ir lietus* (1993) sukeltas skandalas, Parulskio viešumoje „įteisinta" žemoji leksika iš rašytojo lūpų ir sarkastiškos recenzijos, pagarsėjęs Marčėno raštiškas prašymas LRS valdybai: „Prašau man dabar išmokėti pinigus, kuriuos Rašytojų sąjunga vis vien turėtų išleisti mano karstui bei būsimoms laidotuvėms, nes po mirties susideginsiu ir išsibarstysiu po Lietuvą. O dabar noriu valgyti."[617]

Giedra Radvilavičiūtė, rengdama Tarptautinį šiuolaikinės literatūros forumą *Šiaurės vasara* Jurbarke 2008-aisiais tema „Rašytojas ir maištas", vėl atsigręžia į Jurgos kūrybą. Ne tik primena, kad ji „lietuvių literatūroje stebuklą pateikė kaip realybę", bet ir interpretuoja ją kaip vieną iš maišto lietuvių literatūroje pavyzdžių, rašo: „Rašytoja, knygoje *Ragana ir lietus* sukūrusi aistringą kunigo ir jaunos moters meilės istoriją, buvo imta kvestionuoti krikščioniškosios moralės sergėtojų (kai kam meilė Dievui atrodo mažiau paradoksali nei meilė kunigui), o romanui, žinoma, tai buvo į naudą. Savo prozos herojes <...> J. Ivanauskaitė padarė marginalias asmenybes, į kalbos audinį lygiomis teisėmis įaudė Vakarų grupių dainas, idilišką, sentimentaloką, nostalgiškai provincialų gamtinį lietuvių prozos foną pakeitė dinamišku, egzotišku, gundančiu atsiduoti nuodėmingiems potyriams miestu."[618]

Draudimas romanui galiojo tik dvi savaites. Tačiau ne jis lėmė kny-

[617] Kvietkauskas M., „Jaunesniųjų rašytojų pasaulėžiūros orientyrai", in: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarė G. Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 164.

[618] Radvilavičiūtė G., *Šiaurės vasara. Rašytojas ir maištas: tarptautinis šiuolaikinės literatūros forumas*: programa, 2008 06 12–15, Vilnius, Jurbarkas.

gos sėkmę. Užsienio skaitytojui tai mažai ką reiškė. *Ragana ir lietus* – pirmasis Ivanauskaitės romanas, pelnęs tarptautinį pripažinimą. Jau po metų, 1994-aisiais, išverstas Talridso Rullio, jis išleidžiamas latvių kalba, 1997-aisiais – estų kalba (vertėjas Mihkel Loodus), 2002-aisiais ir 2004-aisiais pasirodo du vokiški leidimai (vertėjas Markus Roduner), 2003-iaisiais kroatų kalba (vertėja Loreta Vasilij), 2005 metais romanas išleidžiamas švedų (vertėjas Jonas Öhman), 2006-aisiais – čekų (vertėja Gabriela Šroubková), 2013-aisiais – italų (vertėjas Pietro U. Dini), 2014-aisiais – slovėnų (vertėjas Klemen Pisk) kalbomis.

Rullis pradėjo versti romaną į latvių kalbą nepažinodamas autorės (jie susitiko tik po dešimtmečio) ir neturėdamas jokios išankstinės sutarties. Jis prisimena: „12 tūkstančių egzempliorių tiražu išleistas romanas *Ragana ir lietus* bemat dingo iš knygynų ir iki šiol atsiranda šios knygos ieškančių skaitytojų. Latvijoje *Ragana ir lietus* tapo tikra sensacija. Jau keletą metų nebuvo išleista nė viena lietuvių autoriaus knyga, ir šitoks pasisekimas buvo netikėtas. Nuomonių buvo įvairių: vieni Jurgos knygą peikė, neigė, kiti buvo sužavėti.“[619] Lietuvoje lygiai taip pat: vieni peikė, kiti buvo sužavėti. Šio teksto autorei tai buvo pirmas susitikimas su Jurga Ivanauskaite. Likau sužavėta, nes pajutau, kad rašytoja sugebėjo užčiuopti archetipinį moters meilės ilgesį, kuris nesutampa su konkrečia moterimi, o driekiasi kaip moteriai skirto likimo šleifas per įvairias epochas. Joks vyras negali numalšinti šio ilgesio, negali kaip lygus moteriai atliepti, nes, kaip pastebėjo Vytautas Kubilius, jis yra metafizinės prigimties. Apie romaną *Ragana ir lietus* Kubilius rašė: „Kaip ir J. Kunčinas, ji puoselėja lietuvių prozoje vakarietiško vidutinio romano standartą, imlų naujai medžiagai, kurią sulydo graužianti vidinė savistaba ir estetizuotas metafizinis ilgesys.“[620] Vyrų giminę (tiksliau, silpnąją jos pusę) šis moters metafizinis meilės ilgesys turėjo gąsdinti ir bauginti – tai tarsi cunamis, atskleidžiantis iki tol jų pačių nuo savęs slėptus tam tikrus lyčių santykių aspektus. Jonas Mikelinskas prisimena, kad apie *Raganą ir*

---

619 Rullis T., „Du pasimatymai ir dvidešimt metų kartu“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 333.

620 Kubilius V., *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996, p. 657.

lietų viename literatų susitikime kalbėjęs kaip apie ryškų, novatorišką, nevienaprasmį kūrinį.[621]

Laimantas Jonušys, apmąstydamas paskutinių dvidešimties metų lietuvių literatūros proveržius, išskiria iš esmės novatorišką prozą, kurios iki tol mūsų literatūroje nėra buvę. Tarp paminėtųjų atsiduria ir Ivanauskaitė. Jonušys rašo: „Jurga Ivanauskaitė romane *Ragana ir lietus*, aistra pulsuojančiu stiliumi nerdama į moters erotinės aistros sūkurius, originaliai susiejo tris viena nuo kitos šimtmečius nutolusias laiko plotmes."[622]

Šios originaliai susietos per šimtmečius nutolusios laiko plotmės, kartojančios tuos pačius moters metafizinio ilgesio aspektus, susieja romaną su Jungo išskirta archetipų simbolika. Ar gali šiuolaikinė moteris suvokti save atsiribodama nuo tos praeities, kuri archetipiškai įsispaudė į moters ir vyro santykių istoriją? Jungas atsakytų, kad negali. Jungo nuomone, modernus žmogus negali atsiriboti nuo savo praeities: kiekviename individe koegzistuoja konfliktuojančios kultūrinės tendencijos, ir visos šios skirtingos kultūrinės tendencijos, siekiančios net katalikiškuosius viduramžius, iki šiol tebeveikia mumyse ir sukuria skirtingus mūsų psichikos lygmenis.[623]

Romaną struktūruoja trys susipinančios istorijos: Vikos meilė kunigui Pauliui, Marijos Viktorijos meilė atsiskyrėliui Povilui Paukštiečiui (dar tais laikais, kai moterys už raganavimą būdavo deginamos ant laužo) ir Marijos Magdalietės meilė Jėzui. Yra dar biblinės personažės Salomėjos meilė pranašui Jonui, apie kurią nuolatos mąsto Marija Magdalietė, bandydama suvokti savo meilės nerimą. Salomėjos ir Jono Krikštytojo simbolika jau buvo vartojama pjesėje „Nežaiskite su mėnuliu!". Visos šios istorijos koegzistuoja tarsi viename laike. Kontekstų skirtumai išnyksta. Tokį laiko matmenį iliustruoja Jungo terminas *unus mundus*, pasiskolintas iš viduramžių filosofijos. *Unus mundus* (vieningas pasaulis – *lot.*), anot

[621] Žr. Mikelinskas J., „Drąsa kurti save", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 310.

[622] Jonušys L., „Prozos proveržiai", *Literatūra ir menas*, 2013 01 11, p. 9.

[623] Žr. Dawson T., „Literary Criticism and Analytical Psychology", in: *The Cambridge Companion to Jung*, edited by P. Young-Eisendrath, T. Dawson, Cambridge: University Press, 2008, p. 279.

Jungo, – tai „potencialus pasaulis anapus laiko", kur viskas yra tarpusavyje susiję ir kur nelieka skirtumo tarp psichologinių ir fizinių faktų, tarp praeities, dabarties ir ateities. Šioje ribinėje būklėje laikas, erdvė ir amžinybė yra kartu, nes jas suvienija magiškas mandalos ratas, sudarantis psichikos pagrindą. Tai ir yra kolektyvinės pasąmonės rezervuaras.[624]

Marija Magdalietė apsako šio nechronologinio laiko įspūdį: „Stojo visiška tyla. Ir toje virpančioje tyloje Jis suėmė mane už rankos ir nusivedė paskui save. Išėjome laukan. Buvo jau visiškai tamsu. Kokiais keistais pliūpsniais ėmė tekėti laikas!"[625] Čia iš atminties iškyla garsioji Hamleto frazė: *The time is out of joint*. Kaip pastebi Kristupas Sabolius, ši frazė gali būti verčiama ne tik kaip „sugverusi gadynė", kaip išvertė Aleksys Churginas. „Čia Hamletas nusako ir pačią spektrinio apsireiškimo sąlygą – laikas išsinarina iš savo įprastos trajektorijos, jis nebėra unifikuojanti sintezė, o išsišakoja taip, tarsi turėtų keletą lygiagrečių tėkmių. *The time is out of joint* – reiškia ne ciklinį pasikartojimą, bet visų fazių sutapimą, kuris neįmanomas normalioje tėkmėje, – tai vertikalusis laikas, išsiskaidantis akimirkai į horizontalią spektrinę išklotinę."[626]

Visos romano *Ragana ir lietus* istorijos vyksta vertikaliajame laike, čia jos sutampa pamatiniais archetipiniais taškais. „Grįžusi į savąjį būstą, niekaip negalėjau rasti ramybės. Ir mano siela prisipildė neapsakomo ilgesio"[627], – rašo Marija Magdalietė savo dienoraštyje, norėdama nusakyti savo meilės Jėzui ženklus. „IR MANO SIELA PRISIPILDĖ NEAPSAKOMO ilgesio... – pratarė Vika, išsitiesė ant kušetės, užsimerkė ir giliai atsiduso. – Tai atsitiko akimirksniu, vos pirmą kartą tą žmogų pamačius."[628] Šis nepaaiškinamas, anot Kubiliaus, metafizinis ilgesys negali būti nusakomas kasdienybės parametrais. Jame nėra net geismo priemaišų, nes geismas gali gimti ir skleistis tik konkrečioje realybėje. Mylinčios moterys

[624] Žr. Salman S., „The Creative Psyche: Jung's Major Contributions", in: *The Cambridge Companion to Jung*, edited by P. Young-Eisendrath, T. Dawson, Cambridge: University Press, 2008, p. 59.

[625] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 128–129.

[626] Sabolius K., *Įsivaizduojamybė*, Vilnius: VU leidykla, 2013, p. 146.

[627] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 43.

[628] Ten pat, p. 43.

myli meilę labiau nei mylimo vyro kūną. Būtent vyrai (Paulius, Povilas Paukštietis) realybėje sužadina arba nuslopina (Jėzus) jų geismą. Meilė joms – tik tramplinas, kad pasiektų kažko daugiau. Ko būtent? Jos pačios nežino. Bando aiškintis. Marija Magdalietė rašo dienoraštį, kurį vėliau, viduramžiais, bevardė M. V. kameros draugė (įdomu, kodėl rašytoja nesuteikė jai vardo?) verčia į graikų kalbą, už tai yra suimama, dienoraštis deginamas, ji pati apšaukiama ragana, uždaroma rūsyje. M. V. per išpažintį apie savo nepaaiškinamą ilgesį mėgina pasikalbėti su kunigu. Kunigas ima šaukti: „Ragana", – tarsi gelbėdamasis nuo užpuolimo. Ji irgi suimama, uždaroma rūsyje kartu su Marijos Magdalietės dienoraščio vertėja. Šiuolaikinė moteris Vika vaikšto pas psichoterapeutę, bandydama nuo savo ilgesio išsivaduoti, bet nesitikėdama, kad pavyks suprasti jo kilmę. „Man ir dabar atrodo, kad aš niekada, lyg pačios didžiausios paslapties, neįminsiu to, kas man atsitiko..."[629] – sako ji psichoterapeutei, bet iš esmės – sau. Marija Magdalietė taip pat jaučia neapsakomą graudumą. Bando pati sau paaiškinti, kodėl: „Nesupratau to aitraus jausmo priežasties, o gal tik nenorėjau prisipažint sielvartaujanti, kad Jėzus man visados liks neprieinamas, nesuprantamas, nepažintas. Mįslė. Didžioji paslaptis..."[630] M. V., pamilusi atsiskyrėlį Povilą Paukštietį, nesiliauja savęs klaususi, kodėl būtent jai buvo skirta ši sunki, keista, beviltiška meilė: „Ir tarsi bandydama kaip nors įprasminti savo buvimo miglą, vis kartojau vieno išminčiaus frazę, kurią radau piešdama cinoberiu inicialus senose knygose: „Mes nieko nežinome. Visa tėra mūsų vaizduotės vaisius." Taigi visa tėra mūsų vaizduotės vaisius. Aš nesistengiau įminti Povilo Paukštiečio mįslės. Aš nepajėgiau jo nė truputėlio pažinti."[631]

Rašytoja atskleidžia vyro ir moters santykius siejančias archetipines trajektorijas: paslaptį ir kitybę. Kita lytis visada lieka išslystančia paslaptimi. Apgręžus santykį, pažvelgus į šį ryšį iš vyro perspektyvos, apie moterį galima pasakyti, kaip pasakė Nietzsche veikale *Štai taip Zaratustra kalbė-*

[629] Ten pat, p. 51.

[630] Ten pat, p. 70.

[631] Ten pat, p. 148.

jo: „Žinoki, – viskas motery yra mįslinga...“[632] Emmanuelis Levinas pastebėjo, kad „meilė kaip dviejų būtybių susiliejimas yra klaidinga romantikų idėja. Erotinio santykio patetiką sudaro tai, kad esama dviese ir kad kitas yra visiškai kitas“[633]. Meilės patetiką, anot Levino, sudaro neįveikiamas būtybių dualumas. Tai santykis su tuo, kas amžinai išslysta – kitas sugrįžta į savo paslaptį.

Raganos ir lietaus personažės suvokia, kad ištiktos lemtingo meilės jausmo susidūrė su neįmenama paslaptimi. Tačiau tas suvokimas nemažina kančios, jų esybės trokšta susiliejimo – nesvarbu, kad, kaip sakė Levinas, tai yra klaidinga romantikų idėja. Marija Viktorija eina keliu. Sutinka mylimąjį – Povilą Paukštietį. Tylėdamas viena ranka apglėbė jos liemenį, kita – suėmė už kaklo ir dar stipriau prie savęs prispaudė. Ji prisimena šią akimirką kaip išskirtinį įvykį – tobuliausią savo meilės istorijos momentą: „Pro Povilo Paukštiečio petį žiūrėjau, kaip neaprėpiamose pievose mirguliuoja baltieji aštriasnapiai paukštukai. Jaučiausi visiškai rami ir laiminga. Man atrodė, kad štai šitaip, glausdamiesi vienas prie kito, du žmonės, vyras ir moteris, sugalvojo žodį „palaima“.“[634]

Šis susilietimas – tik blyksnis, trumpam ištraukiantis mylinčias *Raganos ir lietaus* moteris iš nuolat smelkiančios vienatvės. Už trumpą palaimos blyksnį tenka skaudžiai mokėti. Marija Magdalietė, sekanti paskui Jėzų, patiria tik aplinkinių panieką ir neapykantą: „Ūmai pasijutau labai labai vieniša.“ Vika, palikta mylimojo kunigo, kuris nusprendė atsidėti vienuolystei, sako psichoterapeutei: „Mane sustingdė sopulinga vienatvė. Jau žinojau – ji niekada nebepraeis. Jei tik liksiu gyva, ir inkšiu visą man skirtąjį laiką siaubingoj vienatvėj.“[635] Atėjusi į mišias, kurias aukojo jos mylimasis, ji patyrė baimę ir geismą, bet tai pergalėjo stipresnis jausmas – vienatvė. Povilas Paukštietis M. V. paaiškina, kodėl žmonės taip gerai jaučiasi vienas kito glėbyje: „Jie visą savo gyvenimą krenta. Krenta ir krenta.

[632] Nietzsche F., *Štai taip Zaratustra kalbėjo*, iš vokiečių k. vertė A. Tekorius, Vilnius: Alma littera, 2002, p. 79.

[633] Lévinas E., *Etika ir begalybė: pokalbiai su Philippe'u Nemo*, iš prancūzų k. vertė A. Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 64–65.

[634] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 63.

[635] Ten pat, p. 86.

Ir tik vienas kitą apsikabinę sustoja. Liaujasi kritę.“[636] Vika psichoterapijos seansų metu suvokia, kad jos meilė kunigui Pauliui – tai Prarastojo Rojaus ilgesys: „Tiesiog – baisus troškimas to, kas neįmanoma, nepasiekiama, ko negalima pasotinti ar patenkinti...“[637]

Mylinčios moterys trokšta jaukumo, uždaro saugaus pasaulio. Tačiau jų mylimieji žvelgia kita kryptimi. Jie pašaukti aukštesniam tikslui – žmonijos atpirkėjas Jėzus, atsiskyrėlis Povilas Paukštietis, kunigas Paulius negali ištirpti mylinčių moterų glėbyje. Jie ginasi nuo desperatiško moterų meilės ilgesio, apeliuoja į išmintį ir racionalumą. Tačiau jokie argumentai neguodžia atstumtų moterų – jos pasijunta lyg beorėje erdvėje. „Ūmai pasijutau, lyg ne žmogus būčiau, o kažkokia ertmė, plyšys, praviros durys tarp dviejų pasaulių, pro kurias jo žodžiai pralekia it skersvėjo pagauti sudžiūvę lapai“[638], – sako apie save M. V. Bet labai greitai jos pasaulis susispaudžia iki minimumo – ji lieka uždarytoje celėje su Marijos Magdalietės dienoraščių vertėja. Kadangi celėje tamsu, nesimato jos veido. Jos kartu, to paties likimo kankinamos, ir neišvengiamai bus sudegintos. Erdvė ankšta, jos negali išsitiesti, beveik negali judėti – tai kodėl nesusijungia, nesusivienija, netampa viena kitai tuo prarastu rojumi? Vyrų giminė paskelbė joms šventą karą. Kodėl jos negali taip atsidavusiai mylėti viena kitos, bet myli vyrą – priešą iš jų kankintojų stovyklos? Deja, negali. M. V. intymūs suartėjimai su Upe buvo galimi tik todėl, kad jos mylėjo tą patį vyrą ir buvo genamos smalsumo. Tačiau M. V. šie bandymai sukėlė tik pasišlykštėjimą. Jausmas, kuris šiame romane sieja vieną moterį su kita, yra ne meilė, o pavydas. Mylimi tiktai vyrai. Ir ne geidulingąja, o egzistencine nepasotinama meile, sutampančia su metafiziniu ilgesiu.

Mano galva, pornografijos šiame romane nėra. Abejonių kelia net tai, ar jį galima priskirti erotinei literatūrai. Vien dėl šokiruojančių erotinių scenų, dėl kurių romanas buvo draustas kaip pažeidžiantis etines tautos vertybes? Rašytoja akivaizdžiai nesiekė tokio tikslo, ji tiesiog išdrįso pavaizduoti intymias mylinčių herojų suartėjimo scenas, net masturbaciją ir

[636] Ten pat, p. 114.

[637] Ten pat, p. 74.

[638] Ten pat, p. 153.

dviejų moterų intymų suartėjimą, bet šie aprašymai nėra savitiksliai. Jie turi tam tikrą prasminį svorį – po Vikos ir Pauliaus suartėjimo romano pradžioje ryškesnė tampa Vikos neviltis, nes kaip tik tada jis pareiškia, kad ją palieka. Atsitiktiniai Vikos santykiai apleistame name yra bandymas save ištrinti ir sunaikinti. Rašytojai rūpi atskleisti herojų jauseną intymaus suartėjimo metu, bet ne išorinę veiksmo sceną, skatinančią skaitytoją tapatintis su herojais. Net vyresniosios Vikos sesers masturbaciją skaitytojas turi nuspėti, nes ji aprašyta mažos mergaitės pamatytu žvilgsniu, jos prasmė – mergaitės patirtas siaubas ir numanoma gili vyresniosios sesers vienatvė.

Po daugelio metų Ivanauskaitė kalbės apie tris siužeto ištakas: „Romanas atsirado iš mano noro išsiaiškinti savo jausmus ir jų padarinius. Žinoma, romane visos spalvos sutirštintos ir nėra nė vienos realybę atitinkančios situacijos. <...> Kita siužetinė romano linija atsirado iš domėjimosi, kas iš tiesų buvo inkvizicijos ant laužų deginamos raganos. Trečiąjį pasakojimą įkvėpė mane tiesiog užbūrę gnostikų tekstai, rasti praėjusio amžiaus viduryje Egipte, Nag Hamadžio vietovėje. Tarp jų buvo apokrifas „Marijos Evangelija“, priskiriamas Marijai Magdalietei.“[639] Iš kur rašytoja sėmėsi drąsos aprašyti intymias savo herojų suartėjimo scenas? Tai buvo novatoriška, kaip rašo Radvilavičiūtė, maištas lietuvių literatūroje. Tačiau pasaulinėje literatūroje ši tradicija jau turi savo klasiką. Jurgos knygų lentynose galima rasti erotinių romanų – Georgeso Bataille'o *Akies istoriją* (1997) ir Anaïs Nin *Paukštelius (*1996), taip pat Anaïs Nin dienoraščius rusų kalba. Tiesa, lietuvių kalba šios knygos pasirodė jau po *Raganos ir lietaus* išleidimo 1993-iaisiais. 1989 metais pasirodo pirmas Gavelio romanas *Vilniaus pokeris*. Jurga, kaip ir Gavelis, domisi pasauline literatūra, skaito angliškai, rusiškai. Bataille'o romanuose *Akies istorija* ir *Abatas C.* erotinės scenos vaizduojamos bažnyčioje: *Abate C* Eponina mėgina bažnyčioje suvilioti abatą, o *Akies istorijoje* du jaunuoliai (pasakotojas ir Simona), nuolat ieškantys naujų transgresinių erotinių patirčių, atvykę į Ispaniją ir pasismaginę bulių kautynėse, užsuka į bažnyčią. Autorė apie

639 Ivanauskaitė J., „Dar niekada mano gyvenime nebuvo tiek daug ramybės ir šviesos“, *Moters savaitė*, 2006 09 12, p. 10.

šiuos romanus rašė knygoje *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*. Aptarusi Bataille'o scenas bažnyčioje, daro išvadą: „Kažkada Lietuvoje draustas dėl erotikos supynimo su tikėjimu Jurgos Ivanauskaitės romanas *Ragana ir lietus* Bataille'o romanų fone atrodo kaip nekaltas gimnazistės idealizmas."[640] Kodėl?

Todėl, kad romanas *Ragana ir lietus* – tai romanas apie moters meilės kaip metafizinio ilgesio archetipą, išsiskleidžiantį vertikaliajame laike. O štai erotinės literatūros intencijos paprastai būna pati erotika, kuri supinama su transgresija. Tokį savaiminį erotikos grožį siekė atskleisti Anaïs Nin tekstai. Ji pati gana tiksliai nusako savo rašomos erotinės literatūros intencijas: „Prancūzija nuo senų laikų turi rafinuotos, elegantiškos erotinės literatūros tradiciją. Kai pradėjau rašyti užsakovui, maniau, kad čia [Amerikoje] ji taip pat egzistuoja, bet klydau. Viskas, ką teko skaityti, tebuvo antrarūšių rašytojų sukurptas šlamštas. Atrodo, nė vienas geras rašytojas net nebandė rašyti erotikos. Subūriau poetus ir mes visi kūrėme nuostabią erotiką. Nors iš mūsų primygtinai reikalavo gašlybių, negalėjome suvaldyti aistringos poezijos šėlsmo. Erotikos rašymas mums rodė kelią į šventumą, o ne į nuodėmę. Homoseksualai rašė tarsi jie būtų moterys. Drovieji rašė apie orgijas. Frigidiškos moterys – apie beprotišką aistrą. Patys lyriškiausieji pasinėrė į kūnišką pasitenkinimą, patys tyriausieji atsidavė perversijų tyrinėjimui."[641]

Romane *Ragana ir lietus* daug didesnė intriga yra realios erotikos suspendavimas. Marija Magdalietė mylisi su Jėzumi tik sapne. Realybėje viskas vyksta kitaip: „Atleisk, – pasakė švelniai stumdamas mane šalin, – bet negaliu pagarbinti tavo kūno ir įsiskverbti į esmę..."[642] Tačiau būtent ši meilės istorija yra stipriausia ir pozityviausia iš visų trijų. Magdalietė sugeba sekti paskui mylimąjį kaip paskui mokytoją, laikytis per atstumą, suprasti jį, nesiekia jo sunaikinti. Magdalietė demonstruoja brandžios moters meilę – gebėjimą mylėti iš toli, nesiekiant paversti mylimojo savo turimu daiktu. „Tu gali jį turėti", – akina ją kitos moterys. Bet ji suvokia,

640 Baranova J., *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 181.

641 Nin A., *Paukšteliai: erotika*, iš anglų k. vertė U. Katinaitė, Vilnius: Charibdė, 1996, IV viršelis.

642 Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 131.

kad meilė yra ne turėjimas, o buvimas. Vienoje iš eilėraščių rinkinio *Šokis dykumoje* poetinių meditacijų Ivanauskaitė taip pat kritiškai apmąsto meilės ir turėjimo santykį: „Kai išskrodžiu / savo meilę / atrandu tik norą turėti / gražų ir gerą daiktą / tik godumą / tave prie savęs glausti / savyje jausti / su niekuo nesidalyti / na ir kas?“[643]

Marija Magdalietė sugeba įveikti šį moters meilės pagimdytą turėjimo geismą, o Marija Viktorija ir Vika – nesugeba. Jos pasuka biblinės personažės Salomėjos keliu. Salomėja, troškusi pranašo Jono meilės, bet jos nesulaukusi, nukirsdino jam galvą. Mylinti moteris tampa kraštutinai egocentriška – potencialia žudike. M. V. savęs kritiškai klausia: „Ko gi tu geidi? Pranašo meilės? Šiurpaus princesės Salomėjos likimo?“[644] Ji vadina Salomėją pamišėle ir tarsi norėtų išvengti panašaus veiksmo, ji nenori nužudyti Povilo Paukštiečio, tačiau neapdairiai prisipažinusi kunigui apie jųdviejų ryšį pražudo ne tik save, bet ir jį, o kartu ir kitą jo mylimąją – Upę: kai M. V. suima inkvizicija, Povilas Paukštietis ir Upė pasikaria, suprasdami, kad jų laukia tas pats likimas. Tačiau tikroji Salomėjos sekėja, vyrų žudikė, yra Vika. Pasirodo, vaikščiodama pas psichoterapeutę, ji tik vilkino laiką, tik įgarsino savo vidinę jauseną, pati kažką išsiaiškino. Bet nepasveiko. Romanas baigiamas jos ir Pauliaus žūtimi – jai užtenka jėgų važiuojant automobiliu pasukti vairą taip, kad šis nulėktų nuo skardžio. Istorija pasibaigia liepsna, M. V. irgi sudega ant raganai skirto laužo.

Algimanto Puipos filmas „Nuodėmės užkalbėjimas“ sukurtas Ivanauskaitės kūrinių motyvais, tai nėra romano *Ragana ir lietus* ekranizacija. Filme dingsta vertikalusis archetipinis laikas ir moters meilės kaip metafizinės nevilties judesys. Iš trijų meilės istorijų paliekama tik viena – Vikos ir kunigo Pauliaus istorija. Romane istorinis meilės archetipo pasikartojimas išryškina jos dėsnį: amžiną, nuo laiko nepriklausomą moters pasmerktumą meilės kančioms. Vika serga meile, yra jos apsėsta, todėl negali pasveikti. Ji ir yra ragana, nes, suvokusi savo meilės beviltiškumą, sumano užbaigti jųdviejų istoriją savižudybe ir žmogžudyste. Rašytojos

---

[643] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 44.

[644] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 65.

sukurtame pasaulyje ugnis tampa išganymu: ji sudegina kančią ir beprotybę, o gyvenimas eina savo vaga. Puipos sukurtame filme viskas apverčiama aukštyn kojomis: Vikos sumanyta savižudybės ir žmogžudystės scena pateikiama tik kaip herojės ketinimas. Ji mato, kad taip galėtų būti, bet apsigalvoja. Galiausiai Vika pasveiksta ir tampa besvoriu personažu. Visiškai aišku, kad ji „nesirgo meile", tai tebuvo „blūdas". Nelieka jokio likiminio ženklo. Filme, tarsi užsikrėtusi nuo Vikos, suserga psichoterapeutė. Šis siužeto vingis neįtikina.

Anot Renatos Baltrušaitytės, filmas palieka ir daugiau klausimų be atsakymų: „Ar subtili pusamžė psichologė puls demonstruoti brangaus apatinio trikotažo egoistiško savimylos namuose vien todėl, kad ją tuo metu paliko vyras? Arba ims suvedinėti sąskaitas su gyvenimu kaip tik tada, kai namo pagaliau grįžta ilgai laukta paklydusi duktė? Ir ką šia finaline savižudybe norėta pranešti žiūrovui?"[645]

Režisierius pripažįsta, jog Ivanauskaitė norėjusi, kad filmas baigtųsi pagrindinės herojės – Vikos – žūtimi. Jis atsakęs: „Sakiau Jurgai, kad jei reikėtų statyti Vienuolio *Paskenduolę*, aš daryčiau filmą ne apie Veroniką, o apie Kazelį, kuris išvažiavo į Ameriką ir dirbdamas anglies kasyklose siunčia laiškus į Lietuvą."[646] Kodėl nusižudė psichoterapeutė? Ji – paties Puipos išplėtotas personažas. Romane ji labiau panaši į klausinėjantį mechanizmą nei į gyvą asmenį.

Režisierius Puipa pokalbyje su psichoterapeutu Eugenijumi Laurinaičiu pripažįsta, kad psichoterapeutės linija nėra pavykusi. Kita vertus, sako, jog kurdamas šį filmą stengėsi pasaulį pamatyti moters žvilgsniu. Režisieriaus pastangas palankiai įvertino kritikė Laima Kreivytė, pastebėjusi, kad Puipos filme „Nuodėmės užkalbėjimas" konkreti vieta ir laikas nėra svarbu: „Tai tarsi mitinis pasakojimas, kuriame herojai ieško atsakymų į esminius būties klausimus"[647], bet Puipos „tapsmas moterimi" neįtikino Audronės Žukauskaitės. Tekste nevienaprasmiu pavadinimu „Banalybės

[645] Baltrušaitytė R., „Filmas – paminklas Jurgai", *Veidas*, 2007 03 01, p. 57.

[646] Puipa A., „Nesijaučiu svetimas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 489.

[647] Kreivytė L., „Užkalbėję nuodėmę: A. Puipos „Nuodėmės užkalbėjimas", *7 meno dienos*, 2007 03 09, p. 6.

užkalbėjimas“ filosofė pastebi, kad filmas viešai atidengė patriarchalines hegemonines klišes, valdančias lietuviškąją politinę vaizduotę, kur moterys reprezentuojamos ne kaip žmonės, o kaip grynai seksualinės būtybės.[648] Kadangi kritikė prisipažįsta iki galo neperskaičiusi Jurgos knygos, o ir į filmą užklydusi atsitiktinai, jo pabaigos nesulaukusi, galima sakyti, kad tokią pat formulę būtų galima taikyti bet kuriam kitam filmui, kuriame gilinamasi į vyro kaip vyro ir moters kaip moters santykį. Formulė pateikta Lauros Mulvey, ji dar 1975 metais tekste „Vizualinis malonumas ir naratyvusis kinas“ (*Visual Pleasure and Narrative Cinema*) demaskavo Holivudo patriarchalinę ideologiją. Tačiau nuolat kartojama Mulvey formulė jau yra tapusi kiek banaloka kliše ir Puipos filmui ne visai tinka. Skirmantas Valiulis, priešingai, pastebi ir įvertina Puipos pastangas „tapti moterimi“: „Apžvelgę vyrų šuoliavimus, pasididžiavimus ir pasišokinėjimus, galime konstatuoti, kad bene pirmą kartą mūsų kine vyrams yra proga pasižiūrėti į save ironiškai.“[649]

Mes sakytume: gal ir per stipri buvo rašytojos sukurta įtampa ir joks vyras režisierius nebūtų galėjęs iki galo pažvelgti į pasaulį meilės apsėstos moters žvilgsniu. Juk vaizdai turi galią, jie įtaigūs, labiau įsimena – gal iš tiesų perkėlus į ekraną tai, ką parašė Jurga, būtų pažeista vyrų teisė nebūti moterų sudegintiems automobilyje? Biblinė Salomėja gali bet kada atgimti.

Kai filmas pasirodo ekranuose, Jurga jau labai sunkiai serga. Jai į namus atgabenamas pats didžiausias televizorius. Dalia Ibelhauptaitė, kartu su Jurga žiūrėjusi „Nuodėmės užkalbėjimą“, prisimena: „Ji labai šiuo filmu džiaugėsi ir sakė, kad „tiesiog gėda prisipažinti, bet labai patiko“. Buvo labai sužavėta ir sujaudinta aktorių darbo.“[650] Bet mamai prisipažinusi, jog pusę filmo jau sunkiai matė.

Filmas mintimis sugrąžino Jurgą į praeitį. Viename iš paskutinių interviu sakė: „Vika buvo labai seniai. Romaną rašiau dar nebūdama nė trisdešimt metų ir daugelį tos herojės išgyvenimų gerokai primiršau. Tačiau

[648] Žr. Žukauskaitė A., „Banalybės užkalbėjimas“, *Šiaurės Atėnai*, 2007 04 28, p. 4.

[649] Valiulis S., „Filmo magija“, *Literatūra ir menas*, 2007 03 09, p. 9.

[650] Milkevičiūtė G., „Žodžiai, kylantys iš spengiančios tylos“, *Respublika*, priedas *Brigita*, 2007 02 24, p. 6.

filmavimo aikštelėje stebėdama Vikos pokalbius su psichoanalitike ėmiau jaudintis vos ne iki ašarų <...>. Toji filmo (ne knygos) Vika dabar atrodo tarsi kokia manyje tebegyvenanti ugniaplaukė mergaitė, nors seniai išaugau iš kraštutinių aistrų maksimalizmo.“[651]

Tačiau Jurgos romanas turi tai, ko neturi filmas, – gilią egzistencinę potekstę – meilė yra egzistencinis apsisprendimas, tai tarsi kierkegoriškas arba–arba blyksnis. Negalima mylėti po truputį, paviršutiniškai, buitiškai. Meilė yra rizika, lemtis, susinaikinimas ir naikinimas. Tik nedaugeliui, išskirtiniams mylėtojams – Magdalietei ir Kristui – lemta priartėti prie tikrosios – ne turėjimu, o buvimu grįstos meilės. Romane *Ragana ir lietus* meilė romantizuojama, paverčiama viena iš stipriausių žmogaus aistrų ir galių.

Viktorija Daujotytė knygoje *Parašyta moterų* pastebi, kad Ivanauskaitė pakartojo Salomėjos Nėries maksimą: „Moters esmė yra meilė. <...> Kaip tik meilėje pasireiškia moters individualizmas ir individualumas.“[652] „Moters meilė yra labai individualus, labai tylus, vienišas ir galbūt bejėgis bandymas sulaikyti grėsmingą, vis greitėjančią šio pasaulio slinktį į nebūtį“[653], sakiusi Jurga 1989 metais „Santaros–Šviesos“ suvažiavime Čikagoje. Violeta Kelertienė jai uždavusi klausimą: „Kodėl Jūs Lietuvoje nepalaikote feminizmo?“ Nežinau, ką atsakė Jurga. Bet kai aš 2005-aisiais buvau pakviesta skaityti pranešimo į „Santaros–Šviesos“ suvažiavimą, sulaukiau to paties Violetos klausimo. Tada nesumojau, ką atsakyti. Dabar atsakau: Lietuvoje yra pakankamai feminisčių, bet mudvi su Jurga manome, kad moters esmė yra meilė.

---

651 Ivanauskaitė J., „Dar niekada mano gyvenime nebuvo tiek daug ramybės ir šviesos“, *Moters savaitė*, 2006 09 12, p. 10.

652 Daujotytė V., *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 739.

653 Ivanauskaitė J., „Moters individualizmas Lietuvoje“, *Metmenys*, Chicago: AM&M Publications, 1990, Nr. 58, p. 166–173.

8.
KŪNO FENOMENOLOGIJA IR MISTIKA: *AGNIJOS MAGIJA* (1995)

Nors rašytoja ne sykį yra tikinusi, kad į kelionę ją išginė skandalas, kilęs po romano *Ragana ir lietus* pasirodymo 1993-iaisiais, neatrodo, kad ji būtų to skandalo labai išsigandusi. Jurga tuoj pat pradeda rašyti naują romaną *Agnijos magija* ir parašo jį per 1993–1994 metus. Romanas pasirodo 1995-aisiais. Tuo laiku rašytoja jau keliauja po Šiaurės Indiją. Romano veiksmas prasideda Amsterdame, o pabaigoje taip pat persikelia į Indiją. Pasakojimas pradedamas Borgeso pamėgtu stiliumi: kažkokia moteris ant Žaliojo tilto Vilniuje perduoda pasakotojai savo romano rankraštį ir paslaptingai dingsta. Ši susidomi tekstu. Romanas – tai tarsi Agnijos dienoraštis, prasideda jos išgyvenimais, kai atvyksta į konferenciją Amsterdame. Agnijai svaigsta galva nuo atsivėrusio naujo pasaulio keliamų įspūdžių: margaspalviai žmonių srautai, įvairiausi kvapai, spalvos, gėlės, garsai, laisvo gyvenimo galimybė. Violeta Kelertienė *Agnijos magijoje* įžvelgia laisvus ir neįpareigojamus lietuvių „postkolonialų nuotykius Europoje"[654]. Agnija vaikšto po raudonųjų žibintų kvartalą, smalsiai stebi kasdienį prostitučių gyvenimą, mintyse svarsto, kas būtų, jei susikeistų su jomis vietomis. Ji panyra į naktinio Amsterdamo gyvenimo šėlsmą, rūko marihuaną, neatsargiai užsigerdama brendžiu ir viskiu, atsiduoda naktyje sutiktam juodadarbiui indui – jis vedasi ją į savo dėdės namus ir ji panyra į geismo teikiamą švelnią palaimą. Kaip pastebi Rubavičius, „Agnijos nuotykiai vaizdingi, persmelkti pajautų, nuojautų ir didžiųjų tiesų aidų. Tačiau kol kas ji dar negali pradėti gyventi pagal tas tiesas, nes jos vis dėlto neįveikia kūno, kuris nori visų ir kurio

[654] Žr. Kelertienė V., *Kita vertus...: straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 230–238.

nori visi“[655]. Jei romane *Ragana ir lietus* visos moterys yra meilės vergės, įklimpusios į ją, Žemaitės žodžiais tariant, „tarsi muselės į išrūgas“, o geismas yra meilę lydinti, integrali jos dalis, tai *Agnijos magijoje* iš pradžių moteris yra išsilaisvinusi iš meilės pančių (tikroji vienintelė meilė likusi kažkur praeityje), todėl jos santykiai su vyrais lengvi ir neįpareigojantys – juos lemia ne meilė, bet geismas. Šiame romane ryškiausiai matoma tai, ką Audinga Peluritytė vadina erotine vaizduote Ivanauskaitės kūryboje: būtent čia visa jėga į literatūrinę erdvę įsiveržia kūnas. Agnija elgiasi taip, kaip elgtųsi vyras – ji ištrūksta iš sociumo moteriai nustatytų ir iš jos pačios prigimties kylančių standartų, juos peržengia. Agnija sudarinėja ir kažkur stalčiuose slepia vyrų, su kuriais mylėjosi, sąrašą. O juk tokių sąrašų sudarinėjimas buvusi išskirtinai vyrų privilegija (menanti bukaprotišką „karininkų“ kodeksą). Tai buvo drastiška, maištinga ir nauja – nieko nuostabaus, kad romanas nebuvo labai entuziastingai sutiktas. Jonas Mikelinskas, literatūrinis Jurgos krikštatėvis, rašo: „Neturėjau ir neieškojau progos Jurgai pasakyti savo nuomonės ir apie romaną *Agnijos magija*, kuris man padarė blankoką įspūdį. Beje, jis gerokai atšaldė ir mano susidomėjimą Jurgos kūryba.“[656] O Vytautas Rubavičius, rašydamas apie romaną *Agnijos magija*, aptaria rašytojos nueitą kelią nuo sąmonės kūno link ir tai, kad Ivanauskaitė pateikė išsamiausią literatūrinę kūno fenomenologiją, apie kurią kalbant padėtų, ko gero, ir Jungo kolektyvinės pasąmonės metaforos, ir Henry'o Millerio aidas.[657]

Tuo metu Lietuvos kultūrinėje panoramoje kaip tik pradėjo skambėti Henry'o Millerio vardas. Budizmo žinovas, Jurgos tekstuose minimas šviesios atminties Antanas Danielius išverčia Henry'o Millerio romaną *Ožiaragio atogrąža* ir „Vaga“ 1994 metais jį išleidžia. Kyla susidomėjimo Millerio kūryba banga, steigiasi neformalus jo gerbėjų klubas, aktyviausi

[655] Rubavičius V., „Kaip sugrįžti į kūną“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI, 2007, p. 95.

[656] Mikelinskas J., „Drąsa kurti save“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 310.

[657] Žr. Rubavičius V., „Kaip sugrįžti į kūną“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI, 2007, p. 96.

jo nariai: Almantas Samalavičius, Herkus Kunčius. Pasirodo ten ir Vytautas Rubavičius. Klubo nariai susitikę skaito erotinę savo kūrybą.

Anaïs Nin, – viena pirmųjų erotinių romanų autorė moteris, – buvo artima Henry'o Millerio draugė. Kaip minėta, Jurgos knygų lentynoje – ne tik lietuviškas *Paukštelių* vertimas, bet ir Nin dienoraščiai rusų kalba. Anaïs Nin pėdomis rašytoja ima sekti jau romano *Pragaro sodai* pabaigoje, kai Agnė išvyksta į Paryžių. Agnija romane *Agnijos magija* atvyko į Amsterdamą. Išvykimas iš Lietuvos Ivanauskaitės romanų moterims tarsi suteikia naują erotinės laisvės alternatyvą. „Mano šiaurietiškai patirčiai palengva vėrėsi begalybė. Dar niekad nebuvau patyrusi tokios nežabotos, nepavargstančios, nesibaigiančios aistros“[658], – mąsto Agnija paryčiais po meilės nakties.

Bet kyla klausimas, ar ant Ivanauskaitės romano *Agnijos magija* viršelio būtų galima užrašyti taip, kaip ant Nin romano *Paukšteliai* – „erotika“. Drįstume suabejoti, nors erotinė vaizduotė, kurią nurodė Peluritytė, iš tiesų čia labai ryški. Erotika yra integrali tos kūno fenomenologijos, kurią mini Rubavičius, dalis. Tačiau, kita vertus, pamatinė romano gija yra kiek kita – tai „išsigelbėjimo“ romanas. Apokalipsė šiame romane neįvyksta: nesuliepsnoja liepsnos, kaip romanų *Pragaro sodai* ir *Ragana ir lietus* pabaigose, apie jas tik užsimenama. Nors laisvės pojūtis laikinai atitolina baimes, Agnija mokosi nebijoti, negalvoti, kad pasaulis kerštauja, bet baimės tiksi joje lyg uždelsto veikimo bomba, ji žino, kad jos niekur nedingo. Baimės tiesiog laikui bėgant keičia pavidalą. Agniją smelkia ta pati apokaliptinė nuojauta kaip ir ankstesnius Ivanauskaitės romanų herojus, ypač moteris. Smelkia senatvės baimė: „Ne, aš nebijau senatvės. Bet bijau senėjimo, tokio vangaus, tokio lėto, tokio kankinamai ilgo.“ Pažvelgusi į veidrodį, ji atšoka, tartum atspindys būtų spjovęs siera jai į veidą. „Reikėjo skubėti, springstant, dūstant, vaitojant susiurbti į save visą Agnijai skirtąją begalybę, pasenti ir numirti per vieną vienintelę vasarą.“[659] Labai įtaigi, giliai įžvelgta yra dvejopos jausmų prigimties analizė: jausmų pulsacija

[658] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 26–27.

[659] Ten pat, p. 39.

tarp dviejų kraštutinumų – palaimos ir baimės: „Atsisėdau ant suolelio. Ūmai mane užplūdo absoliutus, palaimingas aiškumas. Aš tarsi laikiau savo rankose Filosofinį Akmenį. Skaidrų, tobulą, daugiabriaunį kristalą. Jaučiausi, lyg būčiau įminusi Paslapčių Paslaptį, lyg regėčiau pasaulį tokį, kokį Viešpats jį norėjo sukurti, tobulai vientisą, nepažįstantį nei gėrio, nei blogio. <...> Aš ir pati buvau vientisa, rami, tyra it krištolo piramidė. Bet tai tetruko mirksnį." Tačiau kitą akimirksnį Agnija žino, kad ši palaima nesitęs amžinai – ji laikina: „Aš išsigandau, kad nepajėgsiu ką tik rankose laikyto Išminties grynuolio nusinešti į juodžiausias savo valandas, kurių buvo ir bus. Buvo ir bus. Žinojau, kad grimztant į sielvartą manyje nesuspurdės net menkiausi šios akimirkos Aiškumo prisiminimai."[660]

Agnija nėra nei erotomanė, nei nimfomanė, nei klasikinė postkolonialė, t. y. užguita provincialė, pasirodžiusi Vakaruose, skubanti patirti tai, ko iki šiol nepatyrė. Ji veikiau primena Sartre'o romano *Šleikštulys* herojęę Ani, Rokanteno mylimąją, kurios romano veiksmo metu jis buvo nematęs jau kokius trejus metus. Ani visada ieškojo išskirtinės akimirkos, negalėjo sutapti su kasdienybe. Ani ieškojo savojo išsigelbėjimo – panašu, kad tos akimirkos ji nerado. Vaidino teatre, tikėjosi čia rasti, bet „paaiškėjo, kad jos niekur nėra, nei šiapus, nei anapus rampos, – ji neegzistuoja: tačiau visi apie ją galvojo"[661]. Agnija taip pat desperatiškai ieško išsigelbėjimo – alcheminio ištirpimo. Ir Agnija randa. Šis Ivanauskaitės romanas nuo *Pragaro sodų* bei *Raganos ir lietaus* skiriasi tuo, kad parodo išsigelbėjimo nuo destruktyviųjų jėgų, slypinčių vidujybėje, perspektyvą. Grįžus iš Amsterdamo į Lietuvą Agnijos laisvė pamažu ima sklaidytis, jai tampa ilgu, neramu, ji vis galvoja, ką šiuo metu veikia jos buvęs meilužis. Bet pamažu jo skambučiai ima varginti, ši istorija jai pasidaro nebeįdomi. Agnija – tipiška apokaliptinių baimių ir egzistencinio nerimo persmelkta Ivanauskaitės personažė.

Agnija įsikalusi į galvą tvirtą taisyklę: „Tik neįsimylėk jo, nes plyši iš sielvarto"[662], bet romano pabaigoje jos laisvė subliūkšta. Ji ieško moky-

[660] Ten pat, p. 40–41.

[661] Sartre J.-P., *Šleikštulys*, iš prancūzų k. vertė A. Kiliesaitė, Vilnius: Vaga, 2002, p. 173.

[662] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 330.

tojo, jau Indijoje sutinka vienuolį Situ. Konstatuoja: „Pasaulis nebebuvo ir daugiau niekada nebebus man tuščias. Jame yra Situ. Mes dviese. Alchemija...“[663] Tačiau alchemija įvyksta ne tiek realybėje, kiek jos vaizduotėje. Agnija, kaip ir dviejų ankstesnių romanų *Pragaro sodai* bei *Ragana ir lietus* herojės, pamažu virsta meilės verge – ją užvaldo neurotinė priklausomybė nuo vyro. Ji nori ne tik mokytis, ji nori mylėtis – geismu susilieti su mylimo mokytojo kūnu, ištirpti jame. Mokytojui nepasirodžius, bėga jo ieškoti, blaškosi po vienuolyną. Situ neapsisprendžia, nori laikytis įžadų – Agnija kelia jam banalias moteriškas isterijas. Tampa panaši į Mergaitę iš *Pragaro sodų,* kuri mintyse žudė Domantą, į Viką iš *Raganos ir lietaus*, kuri mintis įgyvendino. Situ sako, kad ji elgiasi kaip vaikas, kuriam nedavė norimo žaislo. Purtydamas už pečių ir bandydamas atvesti Agniją į protą, klausia: „Ko tu apskritai atvažiavai į Indiją? Kad nuolat pakliūtum į absurdiškas situacijas? Kad draskytumeis ir keltum isterijas? Tą patį gali daryti nė kojos iš savo namų neiškėlus... Aš nesuprantu, ką apskritai tu šiame gyvenime veiki! Ei, atsakyk man!“[664]

Tačiau Agniją gelbsti jos prigimtinis intelektualumas ir smalsumas. Rašytoja, matyt, sąmoningai prie romano pavadinimo prirašė: „Tik ne intelektualams“, – tarsi saugodama Agnijos vertinimą nuo skeptiškesnio žvilgsnio. Agniją gelbsti ne tiek užsiėmimas fotografija, kiek knygos, susidomėjimas magija, kelionė į Indiją ir naujasis mokytojas. Tai vienintelė ikitibetinio laikotarpio rašytojos knyga, kurioje niekas nemiršta ir nenusižudo. Intensyvi Ivanauskaitės gyvenimo prasmės paieška, plėtojant literatūros kaip išsigelbėjimo trajektoriją, pasibaigė netikėtai šviesiu atradimu. Meilė nėra išsigelbėjimas. Erotika taip pat nėra išsigelbėjimas. Miestas ir kultūra kelia įtampą. Laikinai nuramina sąlytis su gamta. Išsigelbėjimas nėra netgi kūryba: Elvyra iš rinkinio *Kaip užsiauginti baimę* buvo rašytoja, bet nusižudė, o gabus muzikantas Domantas romane *Pragaro sodai* susidegino. Istorija taip pat nėra išsigelbėjimas nuo apokaliptinių nuojautų. Lygiai taip išsigelbėjimu netampa ir narkotikų teikiamas svaigulys. Išsigel-

[663] Ten pat, p. 344.

[664] Ten pat, p. 351.

bėjimas slypi pačiame pasaulyje – jo kuriamoje intrigoje, jo neįmenamoje paslaptyje. Prieiga prie šios paslapties yra arba magija, arba kelionės, panirimas į kitos kultūros prasmes ir ženklus.

Agnijos mokytojas mylimasis Situ moko ją keistis: „Agnija, tu juk mokaisi MAGIJOS! Viskas taip paprasta. Tik gyvenk be apgaulės, atvira širdim, ir miestas, apie kurį kalbi su tokiu nusivylimu, bus ne prastesnis už Šambalą, ir tada tu galėsi net pačią pilkiausią sieną, net patį nelaimingiausią žmogų paversti magišku veidrodžiu, kuriame atsispindi Visata."[665]

Agnija mato, kaip jos mokytojas užbaigia mandalą. Mandala yra pačiame šventyklos kiemo centre. Tada jis ima krauti ant savo kūrinio malkas.

Kai Situ žingtelėjo paimti dar vieno žabų glėbelio, paklausiau:

– Kam tai?

– Hm... Tai Ugnies ritualo širdis, – atsako Situ.[666]

Ugnies ritualas kartojasi visuose trijuose paskutiniuose Ivanauskaitės romanuose. Tačiau jei *Pragaro soduose* susidegina Domantas, o *Raganoje ir lietuje* – Vika kartu su Pauliumi, tai *Agnijos magijoje* sudega tik malkos, sunaikindamos mandalą.

Ar Agnija paklausė savo mokytojo mokymų? Jautėsi pasikeitusi – išaugusi iš vieno savo gyvenimo tarpsnio lyg iš seno drabužio. Jos galvoje įvyksta konceptualus lūžis, prilygstantis alcheminiam junginiui. Ji pamato pasaulį, kuriame viskas, visut viskas byra į dulkes, molekules, atomus, į švytinčias daleles, ir jos siaubingu greičiu lekia į niekur. Į Tuštumą. Ši meditacija leido Agnijai išsivaduoti iš egocentrizmo ir pajusti savąjį nebuvimą: „Nebebuvo Vilniaus, nebebuvo manęs ir net Situ nebebuvo. Liko tik Tuštuma. Įstabi ir bauginanti."[667]

Romano pabaiga vėl sugrąžina prie Jungo, jis tekste apie kolektyvinės pasąmonės archetipus pastebi, kad žmonijai niekada netrūko vaizdų, kurie magiška apsaugine siena saugotų sąmonę nuo klaikaus gyvenimo, glū-

[665] Ten pat, p. 359.

[666] Ten pat, p. 333.

[667] Ten pat, p. 368.

dinčio sielos gilumoje. Pasąmonės formos visada įgauna išraišką – tai apsauginiai ir gydantys vaizdiniai – ir kartu yra perkeliamos į anapus sielos esančią kosminę realybę.[668]

Išgyvenama tuštuma Agnijai atveria naują pasaulio vaizdą: „O paskui ir vėl mane užgriuvo pasaulis, kurį aš troškau justi nesuskaičiuojamais savo kūno ir dvasios čiuptuvais, aprėpti, patirti, sugerti iki pačių sielos gelmių, ištirpti, užkerėta jo grožio, akimirką, kuri tęsis amžius. Viskas buvo viena, vieninga ir vientisa. Be pradžios ir be pabaigos“[669], – tokiais sakiniais Ivanauskaitė baigia labiausiai mėgtą paskutinį ikitibetinio laikotarpio romaną. Ši knyga jau įžengia į rytietišką epopėją, o kitas jos mėgstamas romanas – *Sapnų nublokšti* – ją užbaigs.

Kas būtų nutikę, jei rašytoja būtų daugiau nieko nebeparašiusi? Juk buvo toks sumanymas – išnykti budistinėje visuomenėje ir liautis rašyti. Sunku tai įsivaizduoti. Tačiau net jei iš tiesų būtų šitaip nutikę, du Ivanauskaitės novelių rinkiniai (*Pakalnučių metai, Kaip užsiauginti baimę*) ir keturi romanai (*Mėnulio vaikai, Pragaro sodai, Ragana ir lietus, Agnijos magija*) jau buvo įrašyti į lietuvių beletristikos erdvę kaip modernioji miesto literatūros klasika. Kita vertus, Ivanauskaitė viena pirmųjų davė pradžią tarp siurrealizmo ir egzistencializmo svyruojančiai intelektualiajai lietuvių literatūrai.

---

[668] Žr. Юнг К. Г., *Архетип и символ*, Москва: Ренессанс, 1991, с. 104.

[669] Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 368.

III.

TIBETINĖ KŪRYBA: KELIONĖ SAVĘS LINK

Jurga Ivanauskaitė. Sauliaus Tomo Kondroto novelės „Senas namas" iliustracija / 1978, X klasė

1.
BUDIZMO PRADŽIAMOKSLIS: *IŠTREMTAS TIBETAS* (1996)

Literatūros kritikė Jūratė Sprindytė brandžiausia rašytojos literatūrinės kūrybos dalimi laiko Tibeto trilogiją, kuri, jos manymu, „deramu lygiu retransliuoja Rytų kultūros patirtį į lietuvišką terpę“[670]. Sudarydama sąlyginį XX a. paskutinio dešimtmečio lietuvių literatūros reikšmingiausių kūrinių dešimtuką kritikė įtraukia ir Jurgos Tibeto trilogiją. Kaip jau buvo minėta, ir poetas Donaldas Kajokas sako, kad nuo Tibeto trilogijos, kaip ir nuo ankstyvųjų Jurgos novelių, jam užima kvapą. Atvirumas pasauliui – išskirtinis Ivanauskaitės kūrybos bruožas. Ji atvira ir Vakarų, ir Rytų kultūrai. Tačiau ar įmanoma svetimą Rytų kultūrą integruoti taip, kaip rašytoja jau buvo į giliuosius savos sąmonės klodus įtraukusi tam tikrus avangardinius Vakarų kultūros mentalinius aspektus?

1993 metais pasirodžius romanui *Ragana ir lietus*, Ivanauskaitė iškeliauja į Indiją, apsilanko Dharamsaloje, kur įsikūrusi Tibeto tremties vyriausybė. 1994–1995 metais vėl išvyksta į Indiją – keliauja po Šiaurės Indiją, aplanko Dardžilingą, Kalimpongą, Varanasį, Bodhgają, Sikimo sostinę Ganktoką. Ilgiau apsistoja Dharamsaloje, šio miesto bibliotekoje renka medžiagą apie Tibeto kultūrą, religiją, papročius, budizmo istoriją ir filosofiją. 1996 metais grįžusi į Lietuvą išleidžia knygą *Ištremtas Tibetas*. Kodėl rašytoja ir dailininkė staiga tapo keliautoja? Gali būti keli atsakymo variantai.

Galimas **socialinis situacinis paaiškinimas**: susiklostė tam tikros aplinkybės, skatinančios palikti gimtus namus. Tokių aplinkybių genamas – kaltinamas mokesčių nemokėjimu – Švediją turėjo palikti mėgsta-

[670] Sprindytė J., *Prozos būsenos, 1988–2005*: monografija, (*Naujosios literatūros studijos*), Vilnius: LLTI, 2006, p. 46.

mas rašytojos kino režisierius Ingmaras Bergmanas, jis kuriam laikui išvyko į Vokietiją. Dokumentiniame filme „Šokis dykumoje" Ivanauskaitė, kalbėdama Frankfurto knygų mugėje, savo kelionės priežastimi nurodo susiklosčiusį socialinį spaudimą – jos žodžiais tariant, skandalą po romano *Ragana ir lietus* pasirodymo. Bet rašytojos, kitaip nei Bergmano, policija nepersekiojo. Draudimas platinti knygą kaip pornografinę galiojo tik dvi savaites. Romanas sulaukė didžiulio susidomėjimo. Kodėl Ivanauskaitei socialinė situacija tapo sunkiai pakeliama?

Rimtesnės atrodo **psichologinės priežastys**. Filme „Šokis dykumoje" jas pabrėžia rašytoja Vanda Juknaitė, artimai bendravusi su Ivanauskaite paskutiniais jos gyvenimo metais. „Aš bėgau nuo savęs tokios, kokia buvau *Raganoje ir lietuje*", – sakiusi jai Ivanauskaitė. Interviu Arnui Ališauskui Jurga sako: „Matyt, buvau pasiruošusi lemtingam pasikeitimui. Jaučiausi labai pavargusi nuo sukimosi užburtame nihilizmo, destrukcijos, vadinamosios bohemos rate. Išeitį mačiau ir maniau, kad ji – ne budizmas, o savižudybė."[671] Savižudybės problema – vienas iš dominuojančių ankstyvosios, ikitibetinės rašytojos kūrybos leitmotyvų. Tačiau tibetiniu ir potibetiniu periodu ši problema išnyksta iš tekstų, vadinasi, išnyksta ir iš jos sąmonės. Iš to plaukia, kad kelionė gali atlikti ir terapinį vaidmenį. Jau grįžusi 2006 metais interviu Vandai Juknaitei Ivanauskaitė sako: „Aš sau taikau sūnaus palaidūno mitą ir sakau, kad esu dukra palaidūnė. Pasaulį man reikėjo apeiti vos ne keliais ir grįžti stipriai aplamdytais šonais, kad pamatyčiau, jog ir savo namuose viską turiu. <...> Anksčiau buvau labai destruktyvi ir užvis labiausiai mėgau save naikinti, o pasaulį mačiau niūriausiomis spalvomis. Dabar esu daug pozityvesnė, ramesnė, o ir pasaulis man nebeatrodo ta vieta, kurioje esu už bausmę."[672]

Tačiau galimas ir **antropologinis genetinis** kelionės troškimo paaiškinimas. Kai kurie asmenys, Deleuze'o žodžiais tariant, yra nomadai, keliautojai *par excellence* – linkę keisti vietas daug dažniau nei sėslieji planetos

---

[671] Jurga atsako Arnui Ališauskui: „J. Ivanauskaitė prisimena, kad buvo įspėta Dalai Lamos", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 502–503.

[672] Jurga atsako Vandai Juknaitei: „Kuo rizikuoja religiją keičiantis žmogus", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 549.

gyventojai. Atrodytų, kad Jurga iš mažens puoselėjo svajonę keliauti. „Labai mėgau, kai senelis mūsų kambaryje kurdavo krosnį, ugnis garsiai ūždavo, o man tas garsas kažkodėl primindavo traukinį, tad įsivaizduodavau, kad važiuoju (kažkodėl) į Afriką.“[673] Rašytoja ne sykį yra kalbėjusi apie savo nomadišką jauseną.

Jaunystėje Jurga žavisi Japonija, kai kurie ankstyvųjų jos dailės darbų personažai apsitaisę japoniškais kimono. Japoniški motyvai vyrauja šioje knygoje pirmą sykį publikuojamose reprodukcijose Nr. 8, Nr. 9, Nr. 14, Nr. 16. Galima netgi interpretuoti, kad „Mergaitė ir kvepiantys žirneliai“ (Nr. 14) – tai Jurgos, įsivaizduojančios save kaip japonę, autoportretas. Juki iš novelės „Pakalnučių metai“, trumpam įsikūnijusi mintis, – japonė. Ivanauskaitė yra sakiusi, kad japonų graviūros turėjusios įtakos jos ankstyvosioms novelėms. Jurgos mama taip pat domisi japonų menu. Jurga pavaizduoja ją su tupinčiu ant rankos varnu japoniško medžio fone (reprodukcija Nr. 16).

Rašytoja būtų galėjusi keliauti į Japoniją ar po Afrikos dykumas, bet pasirinko Himalajų papėdę. Kodėl? Vėl galimi keli atsakymai: likiminis, kultūrinis ir dvasinis.

Likiminis paaiškinimas sakytų (kartais tai mėgo pabrėžti pati rašytoja), kad Tibetas buvęs jos tikrasis likimas, kad Tibete ji praeitame gyvenime yra gyvenusi ir jos siela persikūnydama tik trumpam užsuko į Lietuvą. Toks paaiškinimas reikštų, kad šio teksto autorė net negali suprasti nei Ivanauskaitės, nei jos kūrybos, nei jos kelionės intencijų, nes nėra to pati patyrusi. Jis akcentuotų mistinę nepaaiškinamą trauką, kuri išginė rašytoją į kelionę, akcentuotų racionaliu protu nesuvokiamą jos prigimtį. Toks paaiškinimas paprastai tinka ekstrasensams ir pranašams, skatina tik žavėtis ir adoruoti, bet ne analizuoti. Žinoma, galimas ir toks rašytojos-dailininkės-keliautojos fenomeno suvokimas. Gal jis net ir tikslesnis, gal net pačiai Ivanauskaitei būtų priimtinesnis. Kartais ji pati kuria tokią interpretuotę atsitiktinai sutiktam pakeleiviui ir, aišku, Lietuvoje likusiems skaitytojams: „Aš sakau, kad taip pat buvau Tibeto vienuolė.

[673] Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 520.

Pasakoju, kaip paauglystėje pirmą kartą pamačiusi Lhasos vaizdus, Potalą, vienuolius skustomis galvomis ir vyno raudonumo drabužiais blizgančiuose „National Geographic" žurnalo puslapiuose, buvau tarsi ištikta šoko, drebėjau ir verkiau užplūsta neapsakomo ilgesio, nors tuomet nieko nežinojau nei apie budizmą, nei apie patį Tibetą. Mūsų šalyje apie tai nebuvo jokios informacijos, gal tik ateizmo vadovėliuose. Dordžė juokiasi. Pasakoju toliau, kaip pirmą sykį sutikau budistų vienuolį Ermitaže, Egipto menui skirtų tuščių ir aidžių salių prieblandoje. Pajutau didžiulį norą tiesiog klauptis ant žemės ar kaip kitaip pagarbinti tą žmogų. Bet ir tuomet aš beveik nieko nežinojau apie budizmą, nors žodis „Tibetas" jau skambėjo mano galvoje kaip magiškas burtažodis."[674]

Kyla dar vienas klausimas: rašytoja iškeliavo, bet ir sugrįžo. Kodėl? Jeigu esi likimo pašauktas, turi likti, kur iškeliavęs, sutapti su ta vieta, su tais žmonėmis, ištirpti toje kultūroje, kuri yra nelyg prigimtinė. Bet taip neįvyko. Filme „Šokis dykumoje" Ivanauskaitė labai blaiviai paaiškina savo sugrįžimą: „Negali prisikurti naujų dievukų, naujų stabų."

Todėl, mano galva, į kelionę ją išlydėjo ir iš jos sugrąžino tos pačios priežastys, jas galima įvardyti kaip kultūrines bei dvasines. **Kultūrinis dvasinis** paaiškinimas akcentuotų kelionę kaip tam tikrą unikalios dvasinės patirties paiešką. Paieška prasideda ir baigiasi. Kažkas surasta, kažkas prarasta, bet vis dėlto – daugiau surasta. Prarastos tik iliuzijos. Lieka – neįkainojama dvasinė patirtis.

Kelionę galima traktuoti ir kaip **asmeninio tapatumo konstravimo galimybę**. Regina Rudaitytė, remdamasi Homi Bhabhos ir Stuarto Hallo idėja, kad tapatybė konstruojama per santykį su kultūrine kitybe, ji nėra stabili ar fiksuota, veikiau fluidiška, kinta priklausomai nuo vietos ir laiko, Ivanauskaitės tekstą *Kelionė į Šambalą* interpretuoja kaip asmens tapatumo konstravimo diskursyvinę praktiką.[675] „Manęs labai dažnai klausia, – sako Jurga viename interviu, – kodėl nusprendžiau keliauti į Rytus, kokiais argumentais remdamasi katalikybę pakeičiau budizmu, apskritai,

[674] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 55.

[675] Rudaitytė R., „In Search of The Self: Jurga Ivanauskaite's A Journey to Shambala", in: *Literatūra: mokslo darbai*, Vilnius: VU leidykla, 2009, p. 114–120.

kaip nusprendžiau iš esmės perversti savo gyvenimo būdą. Iš tikrųjų aš nieko nesprendžiau, neplanavau ir nesirėmiau jokiais argumentais. Mane tiesiog pagavo kažkokia stipri jėga ir nusinešė, vargu ar būčiau galėjusi jai pasipriešinti.“[676]

Mūsų galva, svetimybė pakeri rašytojos vaizduotę visokeriopo – dvasinio, egzistencinio, net kūniško – atsinaujinimo galimybe. Tokių intencijų skatinamas tapytojas Paulius Klee kartu su draugais vyksta į Šiaurės Afriką – Tunisą. Pablo Picasso niekur nevyksta, bet įkvėpimo ieško Afrikos mene ir sukuria Afrikos periodo darbų ciklą (1906–1909). Ivanauskaitės minimas ir cituojamas Artaud 1930-aisiais keliauja į Meksiką, į indėnų genties Tarahumaros žemes ieškoti pirmapradės patirties. Tarahumaros žemės, kaip vaizduotės žadintojos, šmėkščioja ir Kerouaco romanuose. Jos visai čia pat. Niujorkas – Meksikas – San Fransiskas – tokia kelionių erdvė, savotiškas Dharmos ratas. Kaip tik dėl tokių kultūrinių ir dvasinių priežasčių Kerouaco *Dharmos valkatų* pasakotojo draugas Džefis Raideris su liūdesiu palieka saulėtąją Kaliforniją, kur jaučiasi kaip žuvis vandenyje, ir išvyksta į Japoniją.

Draugai jį išlydi liūdėdami – juk jis buvo kompanijos siela.

Vorenas Kaflinas tarė:

– Labai blogai, jis tikriausiai pranyks kur nors Vidurinėj Azijoj, ramiai keliaus įprastu maršrutu iš Kašgaro į Lančou per Lasą su jakų karavanu, pardavinėdamas kukurūzų dribsnius, degtukus ir įvairiaspalvius siūlus, retsykiais kops į Himalajus ir galiausiai apšvies patį Dalai Lamą ir visą jo šutvę daugelį mylių aplinkui, o daugiau apie jį niekas nieko nebesužinos.

– Ne, nepranyks, – pasakiau. – Jis pernelyg mus myli.[677]

Iš tikrųjų nepranyko. Poetas Gary Snyderis, Džefio Raiderio prototipas, jau pagyvenęs, vėl grįžęs Amerikon dokumentiniame filme „Kas

[676] Ivanauskaitė J., „Rytai-Vakarai meditacijų tyloje“, in: *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 18.

[677] Kerouac J., *Dharmos valkatos*, iš anglų k. vertė S. Repečka, Vilnius: Baltos lankos, 2007, p. 186–187.

nutiko Kerouacui?" (*What Happened to Kerouac?*) pasakoja apie jųdviejų su Kerouacu draugystę. Paklaustas, kaip susidraugavo, atsako, kaip dera bytnikui – mėgdavę kartu išgerti. O kaip budizmas? Taip, jie kalbėdavę ir apie budizmą. Kerouacas labai nustebęs, kad Amerikoje yra ir daugiau budistų. „Mes ten, San Fransiske, visi buvome budistai", – sako Snyderis.

Ivanauskaitės azartiškas domėjimasis Tibeto kultūra primena Džefį (Snyderį): „Galiausiai Džefis išmoko kinų ir japonų kalbas, tapo orientalistu ir atrado didžiausias pasauly Dharmos valkatas – Kinijos ir Japonijos Dzeno Pamišėlius."[678]

„*Ieškojimo nerimas* gena Jurgą šio pasaulio keliais ir takais. Nerimas, kuris galiausiai turėtų atnešti *sielos ramybę*"[679], – rašo Viktorija Daujotytė. 1993 metais Ivanauskaitė pirmą sykį keliauja į Indiją. Tų metų pabaigoje Jurga sveikina Švėgždą su artėjančiais Naujaisiais. Užsimena, kad jau yra Vilniuje, bet niekaip negali sugrįžti: „Rodos, visa pasilikau ten, anoje erdvėje, ir čia vaikštinėja tik kažkoks kūniškas mano pačios apvalkalas. Galvoju tik viena – kaip greičiau ten atgalios sugrįžti, o čia stengiuosi kiek galima daugiau rašyti apie Tibetą."[680]

1994-aisiais vėl keliauja po Indiją. Apsistoja Dharamsaloje. Rašo Švėgždai: „Pagaliau esu vėl ČIA ir DABAR, pagaliau vėl AŠ. Jaučiuosi sugrįžusi Namo, ir, sakydama tai, turiu omeny ne tik gamtą, kalną, vienuolynus, debesis ir mane supančius žmones, o tai, kad tik čia sugrįžtu pati į save, į savo sielos Namus. Pasaulis kaip magiškose alcheminėse formulėse – vienas, vieningas ir vientisas."[681]

Ivanauskaitės troškimas keliauti buvo ne vien noras patirti naujų įspūdžių, kurie leistų praplėsti horizontą ir sukurti naujos kokybės tekstus, – tai buvo *numinosum* ilgesys, šventybės paieškos. Kita vertus, tai buvo ir kultūrinis, egzistencinis ir pažintinis apsisprendimas. Kaip ir Snyderio – iki galo suvokti kitą kultūrą, nerti į ją visa galva, galbūt net tapti jos dalimi

[678] Ten pat, p. 10.

[679] Daujotytė V., „Baudelaire'as apie Jurgą Ivanauskaitę", *Šiaurės Atėnai*, 2011 11 25, p. 3.

[680] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Algimantui Švėgždai, 1993 12 15, VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

[681] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Algimantui Švėgždai, 1994, Dharamsala, VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

tam tikra prasme. Todėl knyga *Ištremtas Tibetas* iš pradžių primena budizmo pradžiamokslį, rašytoja gilinasi į svetimą kultūrą, siekia išsiaiškinti jos simbolius, potekstes ir prasmes. Visų pirma pati sau. Su savo atradimais, tarsi jau būtų bodhisatva, kiek didaktiškai stengiasi supažindinti ir skaitytoją, net neteikdama daug dėmesio savo patirčiai. Tekstas informatyvus, publicistinis, jis kaip besitęsianti kronika publikuojamas tuometiniame „Lietuvos ryto" dienraštyje.

Norinčiam skaityti Tibeto trilogiją pradėti reikia būtinai nuo *Ištremto Tibeto* – ši knyga supažindina ne tik su Tibetu, jo kultūrinėmis, pasaulėžiūrinėmis, religinėmis, politinėmis realijomis, bet ir su rašytojos požiūriu į įvairius Tibeto istorijos faktus, atskleidžia jos politines pažiūras, jos nesitaikstymo su Tibeto okupacija priežastis.

Kerouaco romane ėjimas į budizmą yra kitoks – paprastesnis ir paviršutiniškesnis. Čia apie budizmą vienas kitam pasakoja du draugai – Džefis ir Rėjus Smitas (prototipas – pats Kerouacas), jie vienas kitam neleidžia per daug nukrypti į detales. Nors Džefis norėtų. Džefis elgiasi labai panašiai kaip Ivanauskaitė: „Džefis išmanė visas tibetiečių, kinų, mahajanos, hinajanos, japonų ir net Birmos budizmo subtilybes, bet aš išsyk jį perspėjau, kad man nusispjaut į mitologiją, visokiausius vardus ir tautinius budizmo atspalvius, nes mane domina tik pirmoji iš keturių tauriųjų Šakjamunio tiesų – „Visas gyvenimas yra kančia". Ir kažkiek trečioji – „Kančios galima išvengti", nors tuomet ir nelabai tikėjau, kad šitai įmanoma. (Dar nebuvau perpratęs Lankavataros raštų, kurie galiausiai įrodo, kad pasaulyje nėra nieko daugiau, tik pats protas, todėl įmanoma viskas, įskaitant ir pergalę prieš kančią."[682]

Kaip jau minėtame filme sako poetas Snyderis (Džefio prototipas), pats Kerouacas sėdėjo mažo miestelio bibliotekoje ir rimtai studijavo budizmo tekstus. *Dharmos valkatose* apstu nuorodų į Tibetą.

Tibetas šmėkščioja Džefio eilėraščiuose, kuriuose jis kalba apie Dzuaną Cungą, „didįjį kinų vienuolį, su smilkalų lazdele rankoje nukeliavusį

[682] Kerouac J., *Dharmos valkatos*, iš anglų k. vertė S. Repečka, Vilnius: Baltos lankos, 2007, p. 12–13.

iš Kinijos į Tibetą, iš Landžou iki Kašgaro ir Mongolijos“[683]. Arba: „Vėjas sustūgo kaip filme apie Tibeto įkapes.“[684]

Džefis atsiveda merginą, kurią pasakotojas vadina Princese, ir ruošiasi su ja užsiimti erotiniais žaidimais. Pasakotojas stebisi ir kiek nerimauja, kad tai nėra gerai. Džefis tuoj pat paaiškina, kad tokie „Jab-Jum“ žaidimai įprasti Tibeto šventovėse. Sako: „Tai šventas ritualas, jis atliekamas skambant šventoms giesmėms. Žmonės meldžiasi ir kartoja: „Om Mani Pahdme Hum“, tai reiškia „Amen, žaibas tamsioj tuštumoj“. Aš – žaibas, o Princesė – tamsi tuštuma, aišku?“[685] Gal Džefis prisigalvojo ir budizmą traktuoja taip, kaip jam patogiau, siekdamas suteikti erotiniams nuotykiams pikantiškesnį skonį – ritualinį, menantį senuosius budistų tekstus? Nepanašu, kad prisigalvojo. Ketvirtoje knygos *Ištremtas Tibetas* dalyje Ivanauskaitė aptardama tantrą kaip dviejų priešingų elementų – noumeno ir fenomeno – jungtį irgi traktuoja ją kaip „Jab-Jum“ – mistinių, kosmiškųjų Tėvo ir Motinos jungtį. Prisimena ir Kerouacą. Rašo: „Jackas Kerouacas knygoje *The Dharma Bums* („Dharmos ieškotojai“) šiai porai sukūrė tikrus bytnikų eros seksualinės revoliucijos himnus.“[686] Kita vertus, rašytoja jaučiasi pažengusi toliau nei Kerouaco herojai, sako, kad jie iki galo nesupratę visos Aukščiausiosios realybės esmės, nes Aukščiausioji realybė esanti ne tokia, kokia mūsų sudrumstam protui atrodo. „Tantra pripažįsta, kad psichofizinė energija, atsirandanti seksualinės jungties metu, yra stipriausia iš visų, kokias tik gali patirti nenušvitęs žmogus, tačiau orgazmas jau yra blankus šešėlis tos absoliučios Palaimos, kuri užplūsta pažinus Išmintį ir Tuštumą. Tinkamai kreipiama seksualinė energija gali tapti jėga, kuri svieste sviedžia į Nušvitimą.“[687]

Skaitantys *Ištremtą Tibetą* apie šį unikalų kraštą sužino labai daug įdomių ir įvairių dalykų. Išdėstomas ne tik budizmo pradžiamokslis, pasakojama apie Budos tiesas, Budos kilmės istoriją, jo mokymą apie tuštu-

---

683 Ten pat, p. 14.

684 Ten pat, p. 73.

685 Ten pat, p. 28.

686 Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 98.

687 Ten pat.

mą, budizmo raidą, pagrindines budizmo kryptis, jo plitimą Tibete, apie vienuolių gyvenimo būdą, Tibeto magiją ir mistiką, Naropos jogą, susinaikinimo apeigas, karmą ir reinkarnaciją, apie mirties sampratą Tibeto kultūroje, laidojimo tradicijas. Knygoje rašoma apie Tibeto dalailamų istoriją, Tibeto kultūros bruožus, tankų tapybą, mandalas, architektūrą, kalendorines šventes, astrologiją, mediciną, būrimo menus. Nenutylimi ir žmogaus teisių pažeidimai Tibete, ir jo kultūros bei religijos naikinimo faktai. Atrodo, rašytoja ne keliauja po Indiją, o sėdi bibliotekoje ir rašo unikalią studiją.

Bet ji – keliauja. Galima braižyti jos kelionių žemėlapį.

Kita vertus, atrodo, kad rašytoja apsisprendė pažaboti savo fantaziją ir kūrybinį pradą, nori ne kurti savo pasakojimus, o tiesiog informuoti apie didžią Tibeto budizmo istoriją. Bando ištrinti save, pamiršti savo emocinę patirtį. Bet ar įmanoma ją ištrinti? Ar įmanoma nuslopinti tai, kas sudaro didžiąją asmens ir gyvenimo dalį? Juk, kaip yra pastebėjęs Vytautas Kubilius, Ivanauskaitė – stipraus dvasinio intensyvumo kūrėja. Pradėtas slopinti šis dvasinis intensyvumas keičiasi gana netikėtai. Iš pradžių – pozityvios spalvos. Rašytoja pora sykių patikina skaitytoją ir save, kad dėl to, ką patiria, jaučiasi laiminga. Nors ji net ne Tibete (Tibetas – kinų valstybės dalis), ji keliauja po Indiją, kur, jos pačios žodžiais tariant, klesti fiziologija, vyrai niekina moteris, o keliaujančias – juo labiau, kur įžūliai priekabiaujama.

Ivanauskaitė demonstruoja kantrybę ir stiprybę. Ji linkusi pastebėti ir akcentuoti pozityvius dalykus. Kam dejuoti dėl kelionės sunkumų, jei galima skaičiuoti palaimos akimirkas, kurias čia ir dabar taip gausiai dalija gyvenimas? Beždžionėlę šokdinantis luošys, žydinčios vyšnios, persikai, mango medžiai, iš purvo dygstą lotosai, saulėtekiai ir saulėlydžiai, mėnulio šviesoje žėrinčios kalnų viršūnės, kriokliai, paskui džipą bėgantys ir mojuojantys vaikai, raiteliai audroje ir t. t. „Staiga pajuntate, kaip Didysis Kelionių Dievas karšta ranka paliečia jūsų kaktą, ir tampate užkerėta, pavergta, maloningai pasmerkta Kelio begalybei; žodis „namai" jums nebekelia ilgesio, o ramybė ar pastovumas vėl darosi grasūs. Šitaip įšventinta, viena kelio dulkėse jūs sau sakote: „AŠ ESU VISIŠKAI LAIMINGA."[688]

[688] Ten pat, p. 88.

Tai labai artima Kerouacui. Kita vertus, net ir naikinant savąjį *ego* jis sugrįžta kaip ataidintis aidas: „Ir vėl keliauju iš vienuolyno į vienuolyną, mano batai aplimpa karvių mėšlu ir švelnučiais rožiniais vyšnių žiedlapiais. Pakelėse veši bambukų giraitė, žydi orchidėjos, tarp kurių kriuksi nusipenėję juodi it anglis paršai... Jaučiuosi beištirpstanti padūmavusioje Himalajų erdvėje, ir tik kartais kažin kokios nuotrupos – muzika, veidas, kvapai, filmo pavadinimas suplyšusioje afišoje, knyga bukinistų rietuvėse (M. Kundera) – man primena... pačią save, tą, kuri gyvena Vilniuje. Tada kyla graudulys, praradimo jausmas ir dar kažkas, ką sunku nusakyti, kas it dulkės nusėda ant šio pasaulio daiktų iš sapnų karalystės.“[689]

Kelionė pati savaime yra labai įvairi. Uoli budizmo doktrinos mokintinė nepajėgia užgniaužti savyje rašytojos, todėl atsiverianti patirtis jai neretai šviečia įprastu kafkišku ar siurrealistiniu absurdu. Ivanauskaitė žodžiais nutapo vaizdą, primenantį Edvardo Muncho paveikslą „Šauksmas“: „Po keturių parų kelionės traukiniais ir autobusais Hubli miesto stotyje jaučiuosi kaip košmariškame sapne, kuriame esi nuogas, pametęs visus daiktus, pavėlavęs į visus traukinius, vatinėmis rankomis ir kojomis, iš suparalyžiuotos gerklės nebeišrėkiantis net pagalbos šauksmo.“[690]

Ego ilgesys ir kasdieninės meditacijos, kad jis atsitrauktų. Nauji kelionės įspūdžiai, praturtinantys *ego*, ir bandymas priimti mokymą, kuris įteigtų *ego* nereikšmingumą, – ši paradoksali įtampa įskelia naujas, netikėtas įžvalgas, leidžia kitaip pamatyti save pačią. „Staiga pajuntu, kaip du mano gyvenimai – praėjusysis ir šis – susijungia it dvi grandys. Sakytum net išgirstu metalinį to susijungimo garsą. Bet stebuklingas vientisumo ir aiškumo pojūtis išnyksta tą pačią akimirką. Kartais man atrodo, kad į ateitį, į tą iki skausmo, iki visiškos nevilties nepažįstamą Rytų pasaulį skverbiuos vien tik kad prisiminčiau praeitį.“[691]

Rašytoja susidoroja su šia atsivėrusia dviejų kultūrų įtampa, tačiau puikiai supranta: „Kelias į savo paties gelmes, pasirodo, kartais yra pragaiš-

689 Ten pat, p. 60.

690 Ten pat, p. 117.

691 Ten pat, p. 122.

tingas.“[692] Jos draugė Lara vieną rytą pareiškia, jog daugiau nebeis į Kalačakros iniciaciją, ir pradeda vaitodama kartoti, kad nebegali pakelti įtampos. Rašytoja prisimena, kad lygiai taip pat linguojant Dharamsaloje ji mačiusi mergaitę Jutą: „Žvali ir juki mergaitė studijuoti budizmo atvažiavo prieš kelerius metus, o paskui kažkas atsitiko, ir ji virto bežade, bespalve, jai vienai tegirdimų garsų ritmu besisūpuojančia marionete. Kažkas atsitiko ir korėjiečiui Li, buvusiam dzeno vienuoliui, vėliau – pranciškonui, galiausiai panūdusiam pažinti tibetiečių tantros paslaptis. Jis ėmė kliedėti ir klaikiai šaukti naktimis, ir visi Dharamsaloje gyvenantys korėjiečiai susirinkdavo jo celėje ir tamsos valandomis balsiai skaitydavo šventuosius tekstus. Kažkas atsitiko Hansui, kuris kadaise buvo panašus į Renesanso paveikslų angelą ir nykte sunyko tiesiog mūsų akyse... Kai jį vos ne surištą draugai bandė išvežti namo, tai buvo jau nebe Hansas...“[693]

Jei tai atsitinka kitiems, kodėl ji turėtų to išvengti? Ir baimė, kuri lyg ir buvo išguita uolių budistinių tekstų studijų ir kelionės įspūdžių įtaigumo, staiga vėl pakelia galvą. Grįžusią po meditacijų su naldžorpa vienuolyne aukštai kalnuose draugai klausinėja, kaip ji nebijanti – juk tai pavojinga: ir leopardai, ir dešimt puslaukinių vyrų, aplink nieko nėra – neprisišauksi pagalbos, jei kas atsitiks. Rašytoja prisipažino bijanti. Tik ne to, apie ką kalba draugai. „Aš bijau to, kas anksčiau ar vėliau iškyla Kelyje visu grėsmingumu. Aš bijau prarasti save pačią, tą, kurią laikiau savimi ir kurią pažino man artimi žmonės, įprastą save, saugią kaip namai, jaukią kaip senas pamėgtas drabužis. Turbūt tai ir vadinama identitetu. Ši baimė yra tiesiog gyvuliška, stipresnė už troškimą patirti, pažinti, įsiskverbti į svetimą, uždarą sistemą ar ištrūkti iš ankštų *ego* ribų. Kaip jau sakiau, gindamasis protas viską bando įvardyti įprastiniais žodžiais, versti simboliais, archetipais arba priešingai – paviršutiniškais dalykais: žurnalistiniu reportažu, nuotykiu, kurį ne be pasididžiavimo aprašysiu laiškuose Lietuvoje pasilikusiems draugams. Bet staiga tai nebegelbsti. Atsiduriu visiškai svetimoje erdvėje, tarsi kokioje oloje, ieškojusi lobių ir užritinta akmeniu.

[692] Ten pat, p. 125.

[693] Ten pat.

Todėl baimės užvaldyta aš daugiau nebekylu į aukštybes, viršum debesų, pas savo Mokytoją naldžorpą. Aš atsiduodu tingėjimui."[694] Rudaitytė pastebi, jog Rytų kultūra rašytojai leidžia mesti iššūkį vakarietiškajam egzistencializmui kaip vakarietiškojo individualizmo kertiniam akmeniui, o kita vertus, ir postruktūralistinei pasaulio kaip diskurso sampratai.[695] Jurga meta iššūkį, bet iššūkiu viskas ir baigiasi. Egzistencinis nerimas, besiskleidžiantis per įvairiausias galimas baimes, o ypač mirties, – išskirtinis egzistencinės jausenos *Tibeto mandaloje* ženklas. Jurga ketina neberašyti, kelis kartus duoda tylėjimo įžadus, tačiau prirašo septynis šimtus puslapių Tibeto triados, didelė jos dalis – patirtinė proza. Nedrįsčiau tvirtinti, kad postruktūralistinė pasaulio kaip diskurso samprata yra paneigta.

Nauja patirtis subrandina ir naujas baimes. Rašytojos *ego* ją apdairiai įspėja: saugokis. Taip pasibaigia knyga *Ištremtas Tibetas*. Taip pasibaigia antroji 1994–1995 metų kelionė po Šiaurės Indiją. Baimės keliauja kartu. Rašytoja grįžta namo. Nėra lengva – naujos baimės vėl susitinka su senosiomis. Adaptacijos krizė: vėl tenka mokytis gyventi iš naujo. „Ji kiekvieną sykį iš savo kelionių grįždavo visa drebanti", – sako ją pažinojusi Jūratė Stauskaitė. Tačiau ratas apsisuka, Kelionių Dievas pamoja pirštu, ir rašytoja vėl iškeliauja. Ji negali neiškeliauti.

---

694 Ten pat, p. 269.

695 Žr. Rudaitytė R., „In Search of The Self: Jurga Ivanauskaite's A Journey to Shambala", in: *Literatūra: mokslo darbai*, Vilnius: VU leidykla, 2009, p. 114–120.

2.
PATIRTINĖ ESEISTINĖ PROZA: *KELIONĖ Į ŠAMBALĄ* (1997)

1996 metais rašytoja vėl iškeliauja į Indiją. Keliauja po Ladaką, nuvyksta į Nepalą. 1997 metų pradžioje lankosi Nepalo sostinėje Katmandu. Tais pačiais metais pasirodo antroji Tibeto trilogijos dalis – *Kelionė į Šambalą*.

Budizmo pradžiamokslis jau įveiktas, doktrina suprasta, todėl antrojoje trilogijos dalyje mažiau konspektyvių nuorodų į paties budizmo ypatybes, čia rašytoja atsigręžia į savo pačios patirtį. Ta patirtis atskleidžiama keliais rakursais: viena vertus, Ivanauskaitė pasakotoja – keliauja, priima netikėtus sprendimus. Kita vertus, ji ir ieškotoja – tebeieško slaptųjų Rytų kultūros kodų, net rizikuodama savimi stengiasi įsiskverbti į jos gelmes (ir praktiškai, ir teoriškai – studijuoja gausius budizmo tradiciją aiškinančius ar interpretuojančius šaltinius). Rašytoja erudite siekia tapti savo kelio eksperte. Trečia vertus, ji yra tas, kas yra – asmuo, žmogus su savo psichologija. Pasąmonė kala tarsi mašinos variklis ir siunčia jai netikėtus įspūdžius bei signalus. Kartais – traumuojančius. Be to, ji dar ir rašytoja, pasakojanti ne tik apie atrastas kultūros ypatybes, bet ir apie tai, kas nutinka jų ieškančiajai. Ji nuolatos atsitraukia ir žvelgia į tai, kas vyksta, iš šalies – nelyg paveiksle, o tiksliau – filme. Viską apmąsto, ir situaciją, ir save tada pamato daug giliau ir netikėtu rakursu, pastebi tai, ko nebūtų įmanoma pastebėti buitinėje kasdienybėje. Visi tie susipinantys aspektai ir iš to kylančios įtampos pateikti intriguojančiu ir nuolat iššūkius keliančiu naratyvu, jį kuria tarsi Ivanauskaitė, tarsi – pati kelionė, kaip unikalus gyvenimo fragmentas, o iš tiesų – objektyvumo siekianti pasakotoja, kuri stengiasi matyti pasaulį be iliuzijų šydo, suvokti viską taip, kaip yra iš tiesų, tad įžvelgia ir visas kitas galimas *ego* sklaidas ir variacijas. Kartais – visiškai beaistriu žvilgsniu. Atgręžia kritišką žvilgsnį ne tik į hipių vaikus,

kurie plūsta į Indiją tarsi skėriai, nors jų čia niekas nelaukia, bet ir pati į save. Todėl sukuria tokią teksto erdvę, kuri įtaigumu pranoksta visus kitus jos rašytus tekstus. Tai nėra kelionės dienoraščiai ar pažintinė literatūra – tai literatūrinis patirtinis tekstas, parašytas kaip dvasinis eksperimentas. Apie šią knygą galima pasakyti tai, ką pati Ivanauskaitė yra pasakiusi apie Kerouaco *Dharmos valkatas* – tai pati poetiškiausia ir tyriausia knyga.

Jurga ir toliau seka Kerouaco atradimais. Antroje *Tibeto mandalos* dalyje *Kelionė į Šambalą* ji siekia paaiškinti čodo ypatybes. Sako, kad čodas ją pakerėjo dar tada, kai perskaitė kelias sunkiai suvokiamas užuominas apie Tibeto magiją ir mistiką. Trokšdama išmokti šios apeigos paslapčių, ji apsigyveno pas lamą Vangjalą.

Čodas – tai slaptas susinaikinimo ritualas, kurį atliekantysis įsivaizduoja kosminius mastelius įgaunantį išsiplėtimą per 3 000 visatos lygmenų. „Prieblandinę" čodo poeziją, anot rašytojos, lydimą niūrios muzikos ir siurrealistinių vizualizacijų, gali suvokti tik žmogus, pažinęs ar bent intuityviai pajutęs Šunjatą – Didžiąją Tuštumą. Toks žmogus jai atrodė esąs Kerouacas, jį cituoja kaip šiuolaikinį autoritetą: „Jeigu kam nors, skepsio ir ironijos iškankintam, XI a. Rytų išminčiaus žodžiai neatrodo įtikinami, pacituosiu dar ir Deimantinės bei Lotoso sūtrų įkvėptą Jacką Kerouacą: „Kas žino, mano Dieve, ar visata iš tiesų nėra vien plati užuojautos jūra, tikrasis šventas medus, užgožtas viso šių asmeniškumų ir žiaurumų demonstravimo. Iš tiesų, kas žino, bet ar tai nėra viską vienijančios esencijos vienuma, negimstančios visų dalykų esencijos, neprasidėjimo vienatvė, o ne ta tikra gryna amžinybė, ta didžiulė bevardė jėga, galinti išspinduliuoti viską, ką nori, iš savo bekraštės gausos, tos spindinčios palaimos, Matavadžrakaruana, Transcendentinė Deimantinė Užuojauta."[696]

Matome, kad rašytoja yra nuodugniai išstudijavusi Kerouaco budistinius tyrinėjimus. Šis tekstas – ne iš romano *Dharmos valkatos*. Beje, ir *Dharmos valkatos* tuo metu dar nebuvo išleistos lietuvių kalba.

Kelionėje į Šambalą Jurga aprašo ją ištikusią adaptacijos krizę: „Virš Himalajų tvenkiasi tamsiai mėlyni audros debesys ir žaibuoja. Dar tik

[696] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 434.

ankstyvas rytas, o žinau, kad šiandien išprotėsiu. Jaučiu, kaip TAI manyje jau vyksta. Man gaila Tsėringo – tiktai šito jam per tėvo laidotuves tetrūko. Išprotėsiu taip ir nesulaukusi išganingojo rytojaus, kai ketinau iš Tėjos išvažiuoti. Išprotėsiu, jei per artimiausias dvidešimt keturias valandas neatsiras kažkas, su kuo vėl galėčiau pasijusti savimi ir paplepėti apie tai, kas man patinka: Amsterdamą, Bergmaną, Bitlus, Salvadorą Dalí, Rilke'ę, raudonąjį vyną... Deja, nei Tsėringas, nei garbusis kempo lama, nei mėlynakis šokėjas čia nepadės. Aš išprotėsiu. Jau kraustausi iš proto. Laimei, jie atūžia atviru džipu ir atbrenda upeliais! Du bodhisatvos-mahasatvos, – visai kaip Jacko Kerouaco *Dharmos bastūnuose*. Tai gražioji Kristina ir jos bičiulis Piteris, jau keturiolika metų besidžiaugiantis hipišku gyvenimu Indijoje. Kaitra galutinai atslūgsta ir ima dulkti smulkus lietus. Aš išgelbėta."[697]

Pasak rašytojos, yra dviejų rūšių piligrimystė: kai žmogui svarbiausias atrodo tikslas ir kai svarbiausia – pati kelionė. Jurgai svarbi pati Kelionė.

Kadangi Šambala – tik įsivaizduojama šalis, niekas nežino, kur ji – gal paraleliniame pasaulyje, paraleliniame laike, – tad kelionė į Šambalą yra pati tikriausia kelionė į save *par excellence*. Keliaujama savęs praradimo ir savęs atradimo link – tarsi tarp dviejų įtampos polių, niekada neleidžiančių nusiraminti, surasti galutinę paguodą ar įstrigti kažkur viduryje. Ši įtampa blaško tarp absoliučios laimės akimirkų ir visiškos nevilties.

Rašytoja kaip ir anksčiau, ikitibetiniu laikotarpiu, ieško Mokytojo. Juk į Indiją to ir vykstama, čia visi ieško mokytojo. Norėtų surasti mokytoją lamą, tačiau nenori atsisakyti ir sau būdingos saugios stebėtojos pozicijos. Ji abejoja ir negali apsispręsti, skundžiasi nerandanti mokytojo jau trejus metus. Tačiau vieną dieną nutaria nerti stačia galva į gąsdinantį mistinį patyrimą ir išsiruošia į kalnus – pas mistiką lamą, minėtą čodo mokytoją, į vienuolyną, kelionėn, kurioje kyla grėsmė prarasti save. Situacija aprašyta labai vaizdžiai, net kinematografiškai, galėtų būti scenarijus kino filmui. Matome rašytoją, virpančią iš baimės – bet vis dėlto kylančią į kalną nelyg lietuvė Karin Roberto Rossellini filme „Strombo-

[697] Ten pat, p. 385.

li“, kurią vaidina Ingrid Bergman. Skirtumas tas, kad Karin kyla viena, o Ivanauskaitės pasakotoją lydi Lara – jau inicijuota vienuolė kalmukė, ištikima draugė. Filme „Stromboli“ Karin nebegali grįžti, nes bėga nuo nebeištveriamo gyvenimo. Bet ir į priekį kelio nebėra – išsiveržia ilgai tylėjęs vulkanas ir Rossellini palieka Karin visiškai sutrikusią – spręsti už Karin tarsi turėtų žiūrovas. Bet ką galima patarti, kai tenka rinktis iš dviejų alternatyvų – dvasinės ar fizinės žūties? Ivanauskaitės pasakotojos situacija nėra tokia dramatiška – ji dar galėtų leistis žemyn, bet irgi negali, nes jau treji metai neturi mokytojo. Jei neras – tai ko ji čia atvažiavo? Ji privalo nugalėti savo baimę ir kopti aukštyn. Pagaliau mokytojas lama, kad ir mistikas, nėra toks baisus kaip vulkanas. „Man pradeda skaudėti pilvą kaip prieš valstybinį marksizmo-leninizmo egzaminą (nejaugi ir tai buvo šiame įsikūnijime?!)“[698], – sako pasakotoja. Tačiau viskas toliau klostosi ne taip jau blogai. Ji pamažu adaptuojasi, kaip pati sako, savo nekasdieniškoje kasdienybėje. „Gyvenu vienuolyno ritmu ir jaučiuosi kaip namie, tarsi visada tik čia ir būčiau buvusi. Esu laiminga, neapsakomai laiminga, o visiems savo draugams siunčiu triumfališkus laiškus, kad atradau Šambalą!“[699] Kodėl pasakotoja tokia laiminga? Ką ji surado šiame vienuolyne, ko iki tol gyvenime nebuvo patyrusi? Sunku pasakyti. Ji jaučiasi egzaltuotai laiminga gal ir dėl to, kad ši ezoterinė laimė buvo lydima neįprastų išgyvenimų: „Tiktai kartais pasijuntu kaip šuo: valgau, miegu, trokštu nuolat būti šalia savo šeimininkų, nesuprantu, nors nujaučiu, ką jie kalba, ir nieko negaliu pasakyti.“[700] „Būti kaip šuo“ – iš tiesų nėra kasdieniškas modusas moteriai intelektualei, bet, ko gero, suteikia saugumo, jei šeimininkas myli šunį ir gyvena vienas su šunimi. Tačiau lama apsuptas ir kitų mokintinių. Šuo (bent jau šio teksto autorės kalaitė Tina) nepavydi šeimininkui kitų žmonių (jis pats gali prie jų prisimeilinti), bet labai pavydi šeimininko dėmesio kitiems šunims. Lama ir kitiems mokiniams skiria daug dėmesio. Pasakotoja autoironiškai aprašo gimstančio pavydo kančias ir savo blaškymąsi. Akivaizdu, kad tikrosios budistinio nusižemi-

698 Ten pat, p. 300.

699 Ten pat, p. 304.

700 Ten pat.

nimo dvasios link nelabai tepasistūmėjo, nes jaučiasi ir elgiasi kaip moteris vakarietė: reikliai ir išdidžiai.

Kita vertus, ji pati mano toli pažengusi: „Kas, kad *ego* man pašaipiai šnabžda, jog kadaise mėgau prancūzišką virtuvę ar kiniškus delikatesus, seną raudonąjį vyną, o į bičiulius rinkausi rafinuotus estetus? Bet tuomet ir ten man nuolat kažko trūko, o čia ir dabar, kirpdama paukštiškus nagus nuo nepraustų lamos kojų, jaučiuosi laiminga. Galbūt tai ir yra palaima, kurią tegali suteikti asmeninės istorijos ištrynimas. Čia niekas nesidomi nei mano gimtąja šalimi, nei miestu, kalba, nei profesija, socialine padėtimi, nei šeima, amžiumi ar tikruoju vardu. Aš esu moteris Niekas, atvykusi iš Niekur šalies, kurioje laikas turbūt turėtų vadintis Niekada."[701]

Ar galėjo rašytoja įstrigti šiame Niekada laike? Ar galima įsivaizduoti ją iki gyvenimo pabaigos nuolankiai tarsi šunį su pasigėrėjimu kerpančią paukštiškus savo mokytojo lamos nagus? Klausimai retoriniai. Ji tuo metu buvo įsitikinusi, kad gali, todėl siuntė laiškus į Lietuvą, jog liksianti čia visiems laikams, daugiau nebegrįšianti. Tačiau emocinis sprogimas ir staigus katapultavimas nuo kalno, pabėgimas iš vienuolyno lyg iš degančio laivo buvo tartum užprogramuotas. Nužemintas *ego* buvo įtemptas tarsi lankas, galiausiai trenkė atgal. „Tačiau mano *ego* ir vėl ruošia naują klastą, nes pavojaus nuojauta vis stiprėja"[702], – sako pasakotoja, nujausdama šios edukacinės praktikos baigtį.

Ką atranda šioje kelionėje į kalnus rašytoja ir ką praranda? Paliekame spręsti skaitytojui – tai viena labiausiai intriguojančių *Kelionės į Šambalą* vietų. Mūsų galva, produktyviausias šios eksperimentinės patirties rezultatas yra gilesnis savęs suvokimas, tiksliau, suvokimas, kad iki galo neįmanoma nieko suvokti – net savęs: „Dabar jau žinau, kad visa mano istorija su lama Vangjalu nepriklausė magiškai tantros perkeistajai būčiai, o tebuvo vaidinimas, kas kad labai nuoširdus, toks nuoširdus, kad net pati juo šventai patikėjau. Deja, nujaučiu, kad atgal pas lamą Vangjalą sugrįžusi tik vėl tą patį pakartočiau. Tai būtų sugrįžimas ne dėl jo ar manęs pa-

[701] Ten pat, p. 313.

[702] Ten pat.

čios, o dėl kitų: Dondupo, Laros, buriatų, apsišaukėlio rinpočės ir visada pavydžiu žvilgsniu mane nulydinčios jo mamytės, dėl tų nepažįstamųjų, kuriems „Šambalos“ kavinėje neslėpdama pasididžiavimo galėsiu ištarti: „...o žinot, mano lama, lama naldžorpa, štai jo nuotrauka...“ Ne! Desperatiškai stengiuosi apčiuopti savo tikrąjį, neapsimestą pavidalą, ne tas nesuskaičiuojamas *ego* sukurtąsias kaukes, bet po jomis esančią paslapčių paslaptį. Tačiau jeigu ją pavyktų rasti, ar tai vis dar būčiau aš?“[703] – retoriškai klausia rašytoja. Per savo pačios patirtį ji priartėja prie klausimų, kuriuos jau yra kėlęs ne vienas mąstytojas.

Kaipgi aptikti tą tikrąjį neapsimestinį pavidalą? Ar mes, pradėję tyrinėti save, esame pajėgūs save apčiuopti? Ar tikrasis, neapsimestinis, pavidalas gali atsiverti mūsų patirčiai? „Žmonės nemato mano širdies, jie mato tik mano užsidėtą kaukę“[704], – rašo XVI amžiaus mąstytojas Michelis Montaigne'is. Kiti mato mūsų kaukę, mes esame priklausomi nuo to, kaip kiti mus vertina. Tačiau – kas esu aš pats? Kai bandome analizuoti save, neišvengiamai susidvejiname: vienas „aš“ yra stebimas – analizės objektas, kitas „aš“ – kuris stebi (subjektas). Ar įmanoma jų harmonija? Montaigne'is pamažu priartėja prie minties, kad tokia harmonija neįmanoma. Asmenybė tampa daugiaveide ir nesuprantama chimera: „Aš pats keičiuosi, patirdamas vidinį nestabilumą; kas dėmesingai įsižiūri į save, gali įsitikinti, kad du kartus neišgyvena tos pačios būsenos <...>. Nelygu, kaip žiūriu į save, aš suvokiu, kad galiu gėdytis ir būti įžūlus, ir nekaltas, ir palaidas, ir plepus, ir linkęs tylėti, būti darbštus ir išlepęs, ir išradingas, ir bukas, ir paniuręs, ir geraširdis, ir melagis, ir teisuolis, ir išsilavinęs, ir neišmanėlis, ir išlaidus, ir šykštus. <...> Aš nieko negaliu pasakyti apie save paprastai ir pagrįstai. Aš negaliu apibūdinti savęs vienu žodžiu“[705], – reziumuoja savo pradėto „aš“ tyrimo atradimus prancūzų eseistas. Šie asmens susidvejinimai ir kaukės nėra Ivanauskaitės ar Montaigne'io išskirtinės būdo savybės. Jie – nuoširdaus ir iliuzijų nekuriančio tyrimo rezultatas. Patyrinėjęs save nuoširdžiai, ne vienas surastų kažką panašaus.

---

703 Ten pat, p. 337.

704 Montaigne M., *Essais*, Bruges: Éditions de la Nouvelle Revue Française, 1937, p. 644.

705 Ten pat.

„Tad kur tas aš, jei jo nėra nei kūne, nei sieloje? Ir kaip mylėti kūną ar sielą, jei ne dėl šių savybių, kurios manęs nesudaro, nes yra prarandamos?“[706] – klausė prancūzų filosofas Blaise'as Pascalis. „Jei aš bandyčiau suprasti tą save, kuriuo norėčiau būti tikras, jei bandyčiau jį apibrėžti ir reziumuoti, tai būtų tas pat, kaip noras sučiupti tekantį tarp pirštų vandenį. <...> Aš visuomet būsiu svetimas pats sau“[707], – rašė Albert'as Camus. Ivanauskaitės pasakotoja, nepaisydama stulbinamų kelionės potyrių ir įspūdžių, cituotoje ištraukoje sako tą patį. Spėliojame, kas iš tikrųjų esame, slepiamės po kaukėmis – be jų neištvertume – gyvenimas be kaukės beveik neįmanomas. Kaukė būtina kaip kasdienė jautraus *ego* apsauga.

Kaukė – vienas iš Jurgos dėmesį nuolat patraukiančių simbolių. Jos namuose vieną koridoriaus sieną dengia parsivežtos kaukės. Grįžusi iš Venecijos karnavalo, ji rašė: „Kasdieniškajame gyvenime, būdami minioje, gatvėje ar bet kokioje kitoje viešoje vietoje, mes dažniausiai vengiame akių kontakto su kitais žmonėmis. Mūsų žvilgsniai susiduria tik trumpam, o ilgiau vienas į kitą stebeilydami pasijuntame nepatogiai, kartais net išsigąstame. Mumyse vis dar gyvas archajiškas tikėjimas, kad iš akių galima išskaityti kito mintis, o kartais net pagrobti sielą. <...> Perkeistoje karnavalo realybėje viskas vyksta iš esmės priešingai. Žmonės, apsigobę kostiumais, kuriuose dažniausiai nėra palikta net lopinėlio atviro kūno, ir prisidengę sustingusios, neutralios išraiškos kaukėmis, jaučiasi saugūs. Jie nebebijo atviro žvilgsnio.“[708] Nuo atviro žvilgsnio, kaip ir nuo išlavinto kritiško proto, susikurtos kaukės subyra, suaižėja ar ištirpsta. Tada įvyksta nušvitimas, supratimas – tiesos blyksnis nušviečia ir perkeičia sąmonę.

Sąmonę perkeičia ir autentiškas santykis su mirtimi, drąsa atsiverti Niekui, kaip teigė Martinas Heideggeris, įsisąmoninant savo baigtinumą. Tačiau ar ši baimė iš tiesų sustiprina? O gal nualina ir gyvenimą paverčia slegiančia mirties baime? Įtaigiausia ir labiausiai jaudinanti knygos *Kelionė į Šambalą* vieta yra šios kelionės – paieškos – eksperimento netikė-

---

[706] Pascal B., *Mintys*, iš prancūzų k. vertė A. Tamošaitis, Vilnius: Aidai, 1997, p. 104.

[707] Kamiu A., „Sizifo mitas“, iš prancūzų k. vertė G. Bartkus, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*, sudarė B. Genzelis, Vilnius: Mintis, 1974, p. 422.

[708] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 70–71.

tas posūkis – staigus atsivėrimas Mirties baimei. Už netikėtus atradimus, neįkainojamą patirtį, už pačią tikriausią knygą – *Kelionę į Šambalą* – rašytojai tenka sumokėti grynąja siaubo patirtimi. Ją ištinka ne tiek metafizinė baimė, kai baiminamasi nežinia ko, o tikrasis *angst* – mirties, kaip išnykimo, siaubas. Dėmesingai skaitant *Kelionę į Šambalą* galima įžvelgti, kad likimine, labiausiai gąsdinančia liga rašytoja susirgo būtent kelionėje. Tačiau ji čia buvo ir išgydyta.

Ivanauskaitė atvyksta į Ladaką, apsigyvena mažame kambarėlyje, iš jo puikiai matomi Himalajai. Stebi juos valandų valandas, dienų dienas, negalėdama atplėšti akių ir niekur neišeidama – kaip pati sako, taip į jokį mylimąjį, į jokį meno kūrinį, į jokios dievybės atvaizdą nėra žiūrėjusi. Lietuvoje prasideda Rasos ir Joninės, o Ladake tuo pat metu – čamų festivaliai. Čamos – tai ritualiniai šokiai. Rašytoja išsiruošia į Hemiso vienuolyną jų stebėti. Sėdi ir stebi, kaip kaukė, vaizduojanti Jamą, Mirties viešpatį, šoka lėtą, didingą, užburiantį Mirties šokį. Prisipažįsta, kad tuo metu galvoja tik apie mirtį. Netgi žino, kaip ji ateis – panašiai kaip šokanti kaukė. Tačiau paaiškėja, kad šis spalvingas ir labai švelnus reginys dar nėra tikroji mirtis – pasirodę Jamos demonai sugrąžins rašytoją atgal – gyventi. Tai tebuvo kūrybinė fantazija, pakurstyta stebimo Mirties šokio. Tačiau perskrodžia ir grėsmingas dūris: „Tik staiga karys iš Mirties palydos lėtai lėtai lėtai apsisukęs ratu kalaviju duria tiesiai man į širdį. Butaforinis ginklo smaigalys tepaliečia drabužį, tačiau įkypų akių žvilgsnis iš po šalmo antveidžio perveria kiaurai. Šalimais sėdintys „turis" nejaukiai sukikena: „Ženklas..." ŽENKLAS! Bet koks?"[709] – retoriškai klausia rašytoja.

Labai greitai paaiškėja, koks ženklas: tai judesys, perskrodęs sąmonę stingdančia mirties baime ir nuojauta.

Rašytoja toliau nenuilstamai ieško savo tikrojo „aš" ir stengiasi pasislėpti nuo persekiojančios mirties baimės. Naujas sumanymas – vienatvė ir mantros. Ji apsigyvena kaimelyje, viena su vietos gyventojais. Uoliai kartoja mantras, bet jaučia, kad negali pasislėpti: „Mirties kaukės iš Hemiso ir Lamajuru paslapčia manyje apsigyveno, o nuo begalinio man-

[709] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 355.

trų kartojimo jos pabunda, atgyja, veržiasi laukan. Jos it gėlė „paleistuvė“ sproginėja nesuskaičiuojamom sėklom, tuoj pat sudygsta maži nuožmūs padarai, auga ir vėl dauginasi, o mano ranka nebespėja visų tų ryškiaspalvių pavidalų išguldyti ant popieriaus.“[710]

Jurga grįžta į Dharamsalą, bet žmonių apsuptis ir bendravimas nesumažina mirties baimės, tik dar ją paryškina. Greta apsigyvena jaunas vienuolis, beldžiasi į duris, prisistato. Sako, kadaise ji ėmusi iš jo interviu, o dabar atrodanti liūdna ir pasikeitusi. Klausia, kas yra. „Todėl, kad aš tuoj mirsiu“[711], – atsako ir įsileidžia vidun. Jis, pasirodo, besąs daktaras iš Čagpori. Daktarui tenka išklausyti rašytojos nuogąstavimus: Jurga juo pasitiki – yra girdėjusi, kad iš pulso dažnio, ypatingų vibracijų, kurias skleidžia mūsų kūno organai, ertmės, skysčiai, tibetiečiai gydytojai gali diagnozuoti ligą beveik be paklaidų. „Jis labai susikaupęs trimis pirštais čiuopia abiejų mano rankų riešus, kažką aiškinasi spausdamas stuburo slankstelius ir tiria vos vos paliesdamas saulės rezginį. „Nieko baisaus“[712], – pasako be jokios išraiškos. Rašytoja netiki, supranta – jis kažką nutyli. Yra girdėjusi, kad tibetiečiai gydytojai gali pasakyti net mirties laiką. Sako norinti žinoti tiksliai, kada mirtis ateis. Argumentuoja išmintingai: privalo būti tam pasiruošusi. „Nieko nesakęs jis paima mano riešą, net užsimerkęs į kažką įsiklauso ir man atrodo, kad tai tęsiasi beveik amžinybę, kaip kiekvienam, nuosprendžio laukiančiam. Paskui visiškai ramiai, su ta pačia neiššifruojamos palaimos šypsena sako: „Gali visai nesinervinti. Tau tikrai dar liko kokie ketveri penkeri metai.“[713]

Tačiau mintys apie tai, kiek liko laiko, nebepaleidžia. Rašytoja su drauge Lara kopia į kalnus aukštyn, nori aplankyti paslaptingų atsiskyrėlių – vienuolių joginių – buveines. Užlipusios girdi, kaip iš didžiulės urve įrengtos šventyklos sklinda grėsmingos tibetiečių giesmės. Vietoj laukiamos palaimos apima grėsmės nuojauta: „Tokiomis akimirkomis man atrodo, tarsi būčiau staiga išvydusi visą samsaros mechanizmą, nepridengtą jokiomis

---

[710] Ten pat, p. 380.

[711] Ten pat, p. 409.

[712] Ten pat.

[713] Ten pat, p. 410.

iliuzijų, išsiblaškymo ar užsimiršimo skraistėmis, kosminį laikrodį su besisukančiais ir vienas kitą įsukančiais geismo, įtūžio, abejingumo, nevilties, palaimos, bjaurumo ir grožio krumpliaračiais, pasibaisėtiną visatos širdį, karštą, kruviną, gličią, absoliučiu ritmu pulsuojantį raumenį, įsiurbiantį senus pasaulius ir naujus išspjaunantį... O visame tame glūdi grėsmė, kad tuoj išnyksiu, būsiu naikinte sunaikinta, nors mano paskutinė akimirka dar tęstųsi dvidešimtį, dešimtį ar penkerius, kaip pranašavo Drubgjudas, metus."[714] Jai buvo likę dešimt gyvenimo metų.

Šiame labai budistiniame visatos, kaip gyvo mistinio kūno, pajutime nėra jokios palaimos ar susitaikymo ženklo. Argentinos rašytojas Borgesas vienoje iš vėlyvųjų esė „Nemirtingumas", kurią parašė jau sulaukęs septyniasdešimt aštuonerių metų, išsako ir asmeninį egzistencinį santykį su galimu išnykimu. Jis prisipažįsta bijantis amžinybės ir nenorintis amžiams likti pats savimi. Geriau jau tapti kitu. „Būtų siaubinga pasirodyti esant amžinam, taip ir egzistuoti Borgesu. Aš pavargau nuo savęs, nuo savo vardo, nuo savo šlovės ir norėčiau, kad tai baigtųsi."[715] Panašiai mąsto ir rašytoja Ivanauskaitė: „Visame tame glūdi grėsmė, kad ir vėl atgimsiu dideliam liūdesiui, mažiems džiaugsmams, mirties baimei. Nežinia, kas man kelia didesnį siaubą – mirtis ar naujasis atgimimas, pasibaisėtina užkeikto rato, iš kurio neįmanoma ištrūkti, tobulybė."[716]

Rašytoja atvyksta į Nepalo sostinę Katmandu galvodama apie mirtį. Vien tik apie ją mąsto dienų dienas. Jaučiasi artėjanti prie kažkokio labai svarbaus atsakymo, lyg prie mandalos centro, Šambalos, kuri yra čia pat, bet išsigąsta supratusi, kad paskutiniam žingsniui jai gali neužtekti laiko, gal net kelių lemiamų akimirkų. „Vis dar paniškai bijau mirties ir minčių apie ją sukrėsta verkiu"[717], – rašo. Tokią besigraudinančią ją aplanko bičiulis Rikis ir nuveda pas garsiąją Lhamo, orakulę iš Katmandu.

Kelionės į Šambalą skyrius „Katmandu orakulė Lhamo" yra jos kulminacija, pačios rašytojos konceptais tariant, jėgos centras. Gydymo sean-

---

[714] Ten pat, p. 432.

[715] Борхес Х. Л., „Бессмертие", in: *Собрание сочинений*, Санкт-Петербург: Амфора, 2005, т. 3, с. 514–515.

[716] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 432–433.

[717] Ten pat, p. 457.

sas aprašytas kinematografiškai vaizdžiai. Lhamo, kurios tikrasis vardas Dolkar, laiko save paprasta, niekuo neišsiskiriančia moterimi. Jurga vėliau ją vadins Amala, kas tibetietiškai reiškia „mama". Tuo mistišku amatu Dolkar verčiasi jau septynetą metų, mat į ją įsikūnijanti deivė Dordžė Jundronma. Tuo metu Dolkar pavirstanti orakule Lhamo. Skaitytojas regi orakulės judesius, ji kupina ypatingos jėgos ir įtūžio, mato akių nepakeliančius nepaliečius ir tibetiečius, ir galutinai to, kas vyksta, sugniuždytus stebėtojus iš Vakarų. Mato ir rašytojos baimę leistis apžiūrimai, ir kitų pacientų drovumą (diagnostika ir gydymas vyksta viešai – kiti pacientai sėdi apsupę tiriamąjį ratu ir viską stebi). „Eikš čia, neišsisukinėk, juk pati žinai, kad reikia!"[718] – galiausiai įsako orakulė. Toliau matome tokią mizansceną: „Kažkokios informacijos ieškodama čiuopia pirštų galiukais ir tada sako: „Blogai." Visi tai išgirsta ir staiga kambaryje stoja mirtina tyla. „Blogai! Blogai! Blogai!!! – užrinka deivė Dordžė Jundronma. – Tu sergi ir nesigydai!" Pasakotoja išsigąsta, bet tik tiek, lyg kalama prie gėdos stulpo. Bando teisintis, kad keliauja, neturi kada gydytis, kad kažką nujaučia, bet jau nusprendusi mirti Himalajuose. „Dabar pasijuntu ligonė ir palinkusi prie pat orakulės ausies tyliai tyliai, taip, kad niekas negirdėtų, klausiu: „Ar tai vėžys?" O ji, gana šiurkščiai atstūmusi mane nuo savęs, visu balsu užrinka: „Taip, tau vėžys! Ir tu nesigydai! Kodėl?!"[719]

Scena aprašyta – nutapyta taip įtaigiai, kad skaitytojas gali girdėti į orakulę įsikūnijusios deivės Dordžės Jundronmos balsą. Po seanso pasakotoja tenorinti vieno – užmiršti. Bet grįžta ir gydymą tęsia. Jos ligą per orakulę išsiurbinėja dangiškasis šuo Kjitrapala. „Po kelių susitikimų su šia paralelių pasaulių būtybe vos begaliu paeiti iš skausmo, o visas mano pilvas nusėtas kumščio didumo mėlynėmis. Tačiau guodžiuosi tuo, kad nei Kjitrapala, nei Dordžė Jundronma manęs dar neatstūmė, vadinasi, dar galiu turėti viltį. Lhamo atsisako gydyti kraujo ligas ir AIDS. Taip pat jai ne visada sekasi įveikti ypač stiprių dvasių ir demonų apsėstuosius."[720]

[718] Ten pat, p. 460.

[719] Ten pat, p. 461.

[720] Ten pat, p. 462.

Grįžusi namo ji toliau piešia, tačiau liaujasi piešusi mirtį. 1996 metų gruodžio 23 dieną Jurga sukuria mandalą, kurios centre sėdi pati galingoji deivė Dordžė Jundronma (mandala reprodukuojama knygoje *Kelionė į Šambalą*). Deivė – įspūdinga moteris, didingai sėdi ant violetinio žirgo, kuris lekia trypdamas kelyje pasitaikančius mažų žmogeliūkščių kūnus. Rankoje ji laiko žydrą skeptrą, kurį tarsi jėga iš aukščiau siekia strėlė iš aukštesnio apskrito kūno. Deivė susimąsčiusi ir rami, pasaulį akylai stebi tik jos trečioji akis. Visą mandalą supa ugnies liepsnos – pamėgta Ivanauskaitės ankstyvųjų prozos kūrinių simbolika.

Galiausiai besigydanti pas orakulę pasakotoja-rašytoja sulaukia lemtingos akimirkos. Paprastai orakulė savo pacientus muša: „Transas prasideda staiga ir labai intensyviai. Šį kartą aukso spalvos apsiaustu ir geltona karūna pasipuošusi Dordžė Jundronma atrodo itin grėsminga. Ji taip daužo savo pirmąją auką, žilagalvį Los Andželo profesorių, besiskundžiantį gyvenimo džiaugsmo ir energijos stygiumi, kad kiti ritualo dalyviai, „meškos ligos“ suriesti, ima vienas po kito lakstyti į išvietę, nors orakulė šaukia, kad nevalia ardyti magiško mandalos rato.“[721] Bet pasakotojos nemuša, o tik glosto. „Ima būgnelį. Beria grūdus, Skaičiuoja. Labai tyliai prisikišusi prie manęs, taip, kad niekas negirdėtų, sako: „Man atrodo, kad viskas gerai. Tu sveika. Tu laimingoji. Tu išrinktoji.“ Aš sukūkčioju, o ji mane apkabina ir glaudžia prie savęs.“[722] Grįždama į viešbutį, rašytoja dar pasišneka su Boudhanatho stupa, iš jos akių supranta, kad nei sau, nei kitiems nereikia aiškinti apie tai, kas įvyko.

Tačiau ar įmanoma nutylėti ir neaprašyti tokios unikalios ir su niekuo nepalyginamos patirties?

Rašytoja vis kalba apie tylos įžadus. Bet nepanašu, kad jų laikytųsi. Gausi Ivanauskaitės rašymo praktika nekvestionuoja poststruktūralistinio diskursyvumo. Ji ir toliau rašo.

Jau sunkiai sergančios vėžiu Jurgos žurnalistė Laima Lavaste paklaus, ar ji nebandžiusi ieškoti šamanų pagalbos. Jurga atsakys, kad nė minties

---

[721] Ten pat, p. 464.

[722] Ten pat.

tokios nebuvo, nes ji žinanti, ką Tibeto medicina gali išgydyti – tik ne onkologines ligas. O Lietuvos šamanus ji vertinanti net labai skeptiškai. Ji gerianti tibetietiškus vaistus, kurie stiprina kraują po chemoterapijos ir pašalina nuodus iš organizmo. „Bet netikiu jokiais stebuklingais vėžio gydymo būdais, čakrų sulipdymais ir nežemiškomis civilizacijomis. <...> Aš tikiu mokslu, – sako rašytoja. – Ir yra dar kažkas. Tai sako ir gydytojai – yra medicina ir daugybė veiksnių, kurių mes negalime įvardyti. Gal tai – aukštesnės jėgos."[723] Rašytoja tiki mokslu, kuris pripažįsta ir neempirinės, patyrimu tiesiogiai nepasiekiamos realybės egzistavimą. Tačiau Katmandu orakule Jurga irgi besąlygiškai tikėjo. Jos pasaulėvoka nuolatos skleidėsi tarp dviejų priešybių: tarp tikėjimo ir abejojimo.

Kelionė į Šambalą – šviesiausia Ivanauskaitės ne tik rytietiškos trilogijos, bet ir visos kūrybos knyga. Joje mirtis alsuoja labai arti, bet atsitraukia. Tačiau labiausiai pasakotoją šildo žmonių santykių šiluma. Galiausiai rašytoja susidraugauja su orakule, ši pasirodo besanti paprasta ir draugiška moteris, nieko neprisimenanti, kas vyksta terapinio transo metu, ir nenorinti to prisiminti. Ji turinti šią galią septynerius metus, jaučia, kad dar išlaikys kokius trejus, ne ilgiau. Ji draugiškai gyvena su vyru Pala. Rašytoja lankosi jos namuose: „Šių žmonių namuose pagaliau jaučiuosi saugi. Amalos ir Palos visa apimantis gerumas man sugrąžina ramybę bei pusiausvyrą. Dažnai galvoju apie taip mane sukrėtusius Lhamo transus, bet esu ne mažiau sujaudinta ir žemiškojo, žmogiškojo to, ką čia patiriu, lygmens. Juk akivaizdžiai matau tikrove virstantį idealą, apie kurį byloja budizmas ir kitos didžiosios pasaulio religijos: meilę savo artimui, nesavanaudišką troškimą padėti visoms kenčiančioms būtybėms, gebėjimą iš tikrųjų užjausti. Žinau, kad neturiu šių žemiškų galių. Todėl juo skurdesnė atrodau Amalos ir Palos gerumo šviesoje. Mano kelionė jau greitai baigsis ir galbūt šiuose žmonėse aš suradau Šambalą?.."[724]

Vytautas Kubilius, rašydamas Ivanauskaitei rekomendaciją Baltijos šalių premijai gauti (rašytoja, deja, jos negavo), pastebi, kad Tibeto trilogi-

---

723 Lavaste L., „Rašytoją iš mirties gniaužtų išplėšė meilė", *Lietuvos rytas*, priedas *Gyvenimo būdas*, 2006 10 21, p. 2.

724 Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 471.

ja – „tai pats išraiškingiausias atsivėrimo Rytų kultūroms aktas Baltijos šalių literatūroje. J. Ivanauskaitės dokumentinė proza labai natūraliai išlaiko ir meniškumo kokybę bei sugestiją: vaizdo atvirumas išorinio pasaulio įvairovei, nauja semantika, plati impulsyvios stilistikos skalė jungiasi su individualaus dvasinio ieškojimo įtampa, kuri sudaro meninės prozos branduolį“[725].

[725] Kubilius V., „Rekomendacija Jurgai Ivanauskaitei: nominacija Baltijos šalių premijai“, Rašytojų sąjungos archyvas, Jurgos Ivanauskaitės asmens byla, Nr. 268, 1999 09.

3.
ASMENINĖ MAGIJA IR JUNGIŠKASIS SIURREALIZMAS: „MANDALOS" (1997)

Kerouaco romane *Dharmos valkatos* Rėjus kalbasi su Džefiu:

> Džefis išėjo į dulkėtą kelią, kirtikliu nubrėžė didelį ratą ir ėmė jame kažką paišyti.
>
> – Kas tai?
>
> – Piešiu stebuklingą mandalą, ji ne tik padės mums kopiant į kalnus, brūkštelsiu dar kelis ženklus, sugiedosiu užkeikimą ir galėsiu nuspėti ateitį.
>
> – O kas yra mandala?
>
> – Tokie budistų piešiniai, visada rato pavidalo, su įvairiais ženklais, matai, ratas simbolizuoja tuštumą, o ženklai – iliuziją. Kartais mandalos piešiamos virš bodhisatvos galvos ir pagal jas galima papasakoti jo istoriją. Jos atsirado Tibete.[726]

Džefis mandalas smėlyje piešia kaip išmano. Ivanauskaitė – ne Džefis, ji profesionali grafikė. Ji sukuria dailės darbų ciklą „Mandalos". 1997 metais balandžio 24–30 dienomis Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje vyko paroda, kurioje buvo beveik visos šio ciklo mandalos. Jolanta Sereikaitė po 2011 metais „Titanike" surengtos retrospektyvinės Jurgos parodos, skirtos jos penkiasdešimtmečiui, rašo: „Brandžiuosiuose cikluose „Mandalos" ir „Tibeto mirusiųjų knyga" menininkė neberiboja savo spalvinės raiškos, nebesislepia po santūriais tonais, tarsi leidžia spalvoms sprogti, ištrykšti it fejerverkui. Čia rangosi grakščios linijos, ryškėja fantasmagoriškos būtybės ir keisti ezoteriniai ženklai. Ši estetika artima ne

---

[726] Kerouac J., *Dharmos valkatos*, iš anglų k. vertė S. Repečka, Vilnius: Baltos lankos, 2007, p. 49.

tik Rytams, bet ir bytnikų laikais išpopuliarėjusiam psichodeliniam menui. Šiuose kūriniuose Jurga atsiriboja nuo vakarietiškos dailės tradicijų ir perima rytietišką patirtį, pasineria į paslaptingą jos erdvę. Atsiskleidžia kūrėjos temperamentui būdingas išgyvenimų intensyvumas, pojūčių aštrumas – matome bauginančius pavidalus, pasakojančius apie šiurpias *ego* transformacijas, įtaigias vidinių būsenų inkarnacijas – mėlyną moters kūną, kapojamą peilių, meilės aktą tarp vyro, moters ir šiurpių kaukolių... Visas šis budistinės simbolikos „tirštis", sudėtinga metakalba yra iš esmės svetima mūsų lietuviškai savimonei. Tačiau įdomu, kad „prijaukinta" talentingos menininkės, įkvėpta jos, kaip kovotojos už Tibeto laisvę, ši tapo ir šiuolaikinės lietuviškosios kultūros savastimi su savomis estetinėmis taisyklėmis ir galia dvasiškai sujungti tolimiausias šalis."[727]

Dešimt metų Jurga nepiešė – rašymas buvo užvaldęs jos laiką ir savimonę. Tačiau „Mandalos" yra ne tiek rašytojos apsisprendimas vėl sugrįžti prie vizualiosios kūrybos, kiek tam tikros egzistencinės būtinybės išraiška. Prie mandalų Ivanauskaitė artėja panašiai kaip Kerouaco herojus Džefis – per konceptualųjį jų prasmės įsisąmoninimą.

Apie tai, kas yra mandala, rašytoja rašo visose trijose tibetinės epopėjos knygose. Trečiojoje – *Prarasta Pažadėtoji žemė* – ji nusako mandalos vizualiosios formos struktūrą: „Budizmas Visatą, Žemės planetą ir kiekvieną jos konkrečią vietą taip pat lygina su mandala. Paprasčiausia mandala – tai ratas su tašku centre. Sudėtingesnės remiasi skaičiaus 5 simbolika ir yra sudarytos iš penkių rate esančių apskritimų: centrinio bei išsidėsčiusių keturiomis pagrindinėmis pasaulio kryptimis. Skaičius 5 siejamas su penkiais makrokosmą ir mikrokosmą sudarančiais elementais – žeme, vandeniu, ugnimi, vėju, erdve; su žmogaus psichofizine sistema, jo penkiais jutimais (rega, klausa, uosle, skoniu, lytėjimu), penkiais jausmais (geismu, pykčiu, puikybe, pavydu, baime), su penkiais objektais, sukeliančiais jutimus bei jausmus."[728]

Bet kokia prasmė mandalas piešti, tapyti, pilti iš smėlio?

---

[727] Sereikaitė J., „Dovana Jurgai", *Literatūra ir menas*, 2011 12 09, p. 9.

[728] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 493.

Mandalų kūrimo prasmę galima pajusti intuityviai. Kartais, kai Tibeto rėmėjų grupės iniciatyva į Lietuvą atvyksta Tibeto vienuoliai, galima net stebėti, kaip tai daroma. Pirmą sykį jie pylė mandalą prie Neries upės buvusiame Revoliucijos muziejuje (dabar Nacionalinė dailės galerija), kitą – Mokytojų namuose, Jūratės Stauskaitės dailės mokykloje, ne vieną kartą Kaune, Žilinsko dailės galerijoje, taip pat Klaipėdoje, o 2013 metais – Vilniaus Užupio rajone, Tibeto skvere esančioje galerijoje „Galera". Diena po dienos vienuoliai sėdi palinkę prie vis didėjančios mandalos. Augina ją subtiliais, preciziškais judesiais – trina vieną į kitą du metalinius piltuvėlius, taip pila spalvotą smėlį ir kuria mandalos ratą. Mandala supilama, tada suardoma, jos smiltys suberiamos į upę. Nieko nesigailėti, prie nieko neprisirišti, mokėti peržengti tai, kas pasiekta, – gebėti atsisveikinti su praeinančiu laiku kaip mandalos smiltimis, kurias nuplukdo upės vanduo. Laikinumas ir kaita pajuntami fiziškai ir egzistenciškai prijaukinami.

2013 metais rugsėjo 12 dieną Jo Šventenybė Dalai Lama, lankydamasis Lietuvoje, Tibeto skvere atidengė skulptoriaus Rimanto Sakalausko iš akmenų sukomponuotą mozaikinę kompoziciją „Mandala"[729]. Jurga Tibeto skvero jau nepamatė. Bet vargu, ar būtų atsiradęs skveras ir ši mozaika, jei Jurgos niekada nebūtų buvę šiame pasaulyje. Tai Jurgos per jos bendraminčius palikta dovana miestui, kurį vis dėlto visa širdimi mylėjo.

Septintame knygos *Ištremtas Tibetas* skyriuje rašytoja smulkiai papasakoja viską, ką yra skaičiusi apie mandalas. Tibetiečiai, pastebi rašytoja, visų pirma akcentuoja religinę mandalos prasmę. Jie remiasi ne pasąmone, o suvaldyta ir išgryninta mąstymo jėga. Jurgos įsigytoje knygoje *Tibetan Mandalas* rašoma: „Mandala yra daug daugiau nei šventa vieta, kurią reikia laikyti švarią ritualiniams ir liturginiams tikslams. Ji visų pirma yra kosmoso žemėlapis. Tai visos visatos esminis planas jos emanacijos ir naujos absorbcijos procese."[730] Tačiau mandalos simbolika ir semantinė prasmė nėra vien religinė. 1938 metais Indijoje, šalia Dardžilingo esan-

[729] Jos nuotrauką galima pamatyti ant kultūros savaitraščio *Literatūra ir menas* 2013 09 13 (Nr. 33) viršelio; „YouTube" vaizdo įrašas yra Jurgos Ivanauskaitės tinklalapyje www.jurga-ivanauskaite.lt.

[730] Vira R., Chandra L., *Tibetan Mandalas*, New Delhi: International Academy of Indian Culture, 1995, p. 9.

čiame vienuolyne, Jungas kalbėjosi apie mandalą su lama. Iš pokalbio jam įsiminė, kad nė viena mandala nėra panaši į kitą, visos – unikalios. Kita vertus, išorinė mandalos forma nėra svarbi. Tikra mandala – tai vidinis vaizdinys, kuris harmonizuoja vaizduotės aktyvumą, kai sutrikdyta psichinė pusiausvyra, kai sunku formuluoti mintį, nors būtina ją išreikšti. Mandalą Jungas skiria nuo pasaulio rato, kuris atskleidžia žmogaus gyvenimo formų kaitą, mat pasaulio ratas remiasi trejybe (trys pasaulio principai: gaidys – geismas, gyvatė – neapykanta, kiaulė – nežinojimas, pasąmonė), o mandala yra rato kvadratūra. Mandala apibūdinama kaip visatos spiralė. „Jeigu aš neklystu, – rašo Jungas, – mandala reiškia nei daugiau, nei mažiau – psichinį asmenybės centrą, nesutapatinamą su „aš".[731] Jungas mano, kad ne kuris nors Rytų išminčius sumanė mandalas, jos – vienas iš seniausių žmonijos simbolių, galėjo egzistuoti net neatmenamais laikais. Be to, mandalos esančios ne vien Rytų kultūros simbolis, o paplitusios visame pasaulyje. Mandalų simboliką Jungas įžvelgia actekų didžiajame akmeniniame kalendoriuje, kai kuriose viduramžių freskose Europoje. Mandalų ženklų jis ieškojo alchemikų raštuose, pacientų haliucinacijose ir sapnuose. Trisdešimt metų jis tyrinėjo šį reiškinį, keturiolika metų nieko nerašė, neskaitė paskaitų, kad niekas jo netrikdytų, kol galiausiai savo stebėjimus paskelbė veikale *Psichologija ir alchemija.* Jurgos asmeninėje bibliotekoje, kaip jau minėta, ši knyga rusišku pavadinimu *Алхимия снов* yra suskaityta ir subraukyta.

Jurga žino abu kelius – religinį ir jungiškąjį, kartais jai artimesnis vienas, kartais kitas. Ji pati dažniau kalba apie Jungo pasiūlytą autoterapinį mandalos sampratos variantą, todėl didelė dalis jos pieštų mandalų nėra kanoninės. Ji pakartoja Jungo mintį, kad mandala turinti tarsi dvi funkcijas: atkurti pirmapradę tvarką ir harmoniją ir sukurti naują, dar neegzistavusią esatį. Ivanauskaitė pasitiki tuo, ką sako Jungas: kad mandalos archetipas užkoduotas visų mūsų pasąmonės gelmėse. Ji taip pat apibrėžia mandalą: sako, kad ji reiškianti ratą, o tiksliau, centrą, apsuptą rato. Kita vertus, mandala ir yra judėjimas spirale – panašiai kaip Williamo Blakeʼo

---

[731] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 62.

laiptais ar Jurgos tapytame paveiksle „Kilimas į laimės viršūnę" iš ciklo „Tibeto mirusiųjų knyga" (žr. įklijoje reprodukciją Nr. 12).

Antroje Rytų trilogijos knygoje *Kelionė į Šambalą* rašytoja vėl grįžta ir prie mandalų, ir prie Jungo. Cituoja Jungo prisipažinimą, kad po penkerių ar šešerių metų nuožmios kovos su savo paties pasąmone, jis kasdien ėmęs piešti po mažą mandalą. Vėliau, dirbdamas su pacientais, juos skatinęs irgi piešti ir daugeliui spontaniškos, tarsi iš pasąmonės gelmių iškylančios mandalos tapo stebuklingu gelbėjimosi ratu. „Man pačiai, – sako rašytoja, – šioje kelionėje neretai atsiduriančiai ekstremaliose, sunkiai paaiškinamose ar visai nesuvokiamose situacijose, piešimas irgi virto bene svarbiausiu asmeninės magijos atributu."[732] Jurga supranta, kad kelionė į save mandalų keliu yra pavojinga, nes sąmonė gali neištverti nežabotų ir mįslingų pasąmonės gaivalų lavinos. Ji taip pat supranta, kad šiems pradams susidūrus gali įvykti sprogimas, ir pritaria nuomonei, jog agresyvius, šlykščius, siaubingus savo esybės pavidalus reikia priimti tokia pat atvira širdimi, ramiu protu, kaip ir tauriuosius. Pirmoje šios knygos dalyje buvo keliamas retorinis klausimas, ar tas pasąmonės išlaisvinimas vizualiojoje Jurgos kūryboje (ypač turint galvoje paveikslų ciklus „Mandalos" ir „Tibeto mirusiųjų knyga") būtų buvęs įmanomas, jei ne Bretono ir Dalí suformuluotas šūkis: „Išlaisvinkime pasąmonę." Jurga, piešdama mandalas, išlaisvina savo pasąmonę, tačiau ne froidiška, o jungiška šio žodžio prasme. Ivanauskaitės mandalos – tai jungiškasis siurrealizmas. Todėl kai kurios jų nė iš tolo neprimena ne tik Sakalausko sukurtos Tibeto skvere, bet ir kanoninių mandalų piešinių. Sekdama Jungo metodu, Jurga jį pritaiko kūrybiškai, išplečia jo ribas. Belieka laukti tokio talentingo interpretatoriaus, koks buvo Jungas, kuris gebėtų susieti šių mandalų simboliką su žmonijos kolektyvinės pasąmonės simboliais.

Piešiant savąsias mandalas Jurgai per vieną petį žiūrėjo ją kamuojantys vidiniai košmarai, per kitą – gydantis ir guodžiantis Jungas, bet netoliese sukinėjosi ir iš jos sąmonės niekada neišnykę vakarietiško siurrealizmo kūrėjų šešėliai (Dalí, Delvaux, Chirico, o ir Saukos – lietuviškas). O aplin-

---

[732] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 338.

kui, žinoma, skraidė ir siautė savo teritoriją jaučiančios senosios Tibeto dievybės. Jurgos mandalos labai įvairios. Vienos jų yra tradicinės, geometrinės sandaros, kitos – gerokai nutolusios nuo įprasto kanono. Daugelyje vaizduojamos budistinės dievybės su jų atributais ir simboliniais ženklais. Figūros dažniausiai statiškos ir frontalios, tačiau yra ir ekspresyvų judesį perteikiančių atvaizdų. Kai kurios mandalos turi siužetinio vyksmo užuomazgų, atskleidžia vaizduojamų figūrų tarpusavio ryšį – santarvę ar antagonizmą. Išsiskiria koliažo technika sukurti juslių įvaizdžiai su augaliniais motyvais. Ne vienoje mandaloje pasikartoja juodos kosminės erdvės fonas, nusėtas dangaus šviesuliais. Daugybė visatos akių žvelgia į pasaulį ir į mus.

Jurga seka Jungo keliu. Pajutusi slėpiningų jėgų veikimą, savo dvasinę harmoniją bando išsaugoti piešdama mandalas: „Kartais šiam užsiėmimui skirdavau pusvalandį, kartais – dieną, tačiau visada tai buvo ne šiaip sau piešimas, o maginė apeiga. Kaip tik todėl savo kūrinius drįstu vadinti mandalomis, nors tik keli iš 110 piešinių atitinka tikrąją šio ženklo reikšmę.“[733]

Dailėtyrininkė Kristina Stančienė pastebi, kad „nemažai Ivanauskaitės darbų (ypač vėlyvųjų) atrodo tarsi savotiški egzorcizmo seansai. Ypač tie, kuriuose baugina mirties, fizinio susidorojimo scenos, žmogaus ir žiaurių mistinių dievybių sandūra. <...> Ivanauskaitės darbuose dievai, demonai, dvasios, kurioms suteikta fizinė forma, kūniškas pavidalas, paverčiami dekoratyviomis emblemomis, tad gal jie nustoja ir savo galių. Galbūt tai tik Rytų tradicijų neišmanančio europiečio sapaliojimas – tačiau jų energinis užtaisas liudija, kad jie atsirado ne šiaip sau, ne tik kaip banali „saviraiška“, bet ir kaip ritualas, veiksmas, nukreiptas į individo ir pasaulio išorę, o kartu ir vidun, kaip nuolat trośko pati menininkė“.[734]

Ankstesniame skyriuje, aptariant knygą *Kelionė į Šambalą*, buvo kalbėta apie kelionėje rašytojos išgyventą Mirties siaubą. Ji ne sykį užsimena, kad nuo šios baimės gydėsi piešdama mandalas. Iš šimto dešimties Iva-

---

[733] Ivanauskaitė J., *Kelionė į Šambalą*, Vilnius: Tyto alba, 1997, įklija.

[734] Stančienė K., „Dvasingumo paieškos: parodai „Jurga Ivanauskaitė (1961–2007). Sankryžos“ pasibaigus“, *7 meno* dienos, 2011 12 16, p. 6–7.

nauskaitės pieštų mandalų dvidešimt eksponuojama rašytojos internetiniame puslapyje www.jurga-ivanauskaite.lt, o dvi publikuojamos ir šioje knygoje. Dailininkė mandalas numeruoja, užrašo tikslią datą. Pagal mandalų turinį net galima atsekti Jurgos vidinių būsenų bangavimus.

Kai kuriose jų Jurga vaizduoja mirties viešpatį Jamą. Dvi jų – 1996 07 25 ir 1996 09 04 – publikuojamos *Kelionėje į Šambalą*, viena – 1996 07 12 – šioje knygoje (reprodukcija Nr. 11). Visos trys mandalos apskritos. Jas supa ugnies ratas. *Kelionėje į Šambalą* reprodukuotose mandalose – dvi pagrindinės figūros: galingasis jautis Jama ir balta, aistringai prie jo besiglaudžianti moteris. Liepos 25 dienos mandaloje į žiūrovą susminga įdėmus ir magiją turintis skleisti triakio Jamos žvilgsnis. Mandalos centre – kaukolės.

Kaukolių ir skeletų simboliką savo kūryboje vartojo ir meksikietė dailininkė Frida Kahlo. Paveikslas „Mąstymas apie mirtį" (1943) – autoportretas, Frida čia pasirodo žiūrovui įprastame vešlios augmenijos fone, bet be jai įprastų papuošalų ir galvos apdangalų. Vietoj jų – kaktos viduryje, ten, kur turėtų būti trečioji akis, – mirties simbolis – kaukolė ir kaulas. Kartais autoportretuose kaktoje vietoj trečiosios akies jos vyro Diego Riveros atvaizdas („Diego mano prote", 1943) – suprask, ji mąsto apie mylimąjį ir apie mirtį. Kaukolės ir skeletai Kahlo darbuose siejami su senosios meksikiečių kultūros paveldu. Jurga lankėsi Peru. Mažame kaimelyje vienuose namuose pamatė nišą: „O joje, papuoštos jurginais, kardeliais, ramunėmis, astrais, apšviestos nuvarvėjusių žvakių, vypso dvi kaukolės. Atrodo šiurpokai, tačiau paaiškėja, kad šitaip mirusieji protėviai saugo namus, kai gyvieji išeina į laukus dirbti. Dabar, mat sekmadienis, krūvon susirinkusi visa šeima: tiesiai po kaukolių altorėliu, prie medinio stalo, sėdi koks tuzinas žmonių ir maukia vietinę naminukę – *čičią*. Kitoje troboje vaizdelis beveik toks pats, tik šalia kiaulyčių stripinėja dar ir pasipūtęs gaidys, o kaukolių – net trys."[735] Jurgos mandaloje – penkios. Ir nei ironijos, nei nuostabos. Kaukolės ir baltoji moteris puošia galingojo mirties viešpaties Jamos galvą nelyg karūna, tamsiame nakties fone kaukolės tokios pat baltos kaip ir moteris.

---

[735] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 133.

Jei į Kahlo kūrybą kaukolių simbolika atplaukia iš senosios indėnų civilizacijos, tai į Ivanauskaitės mandalas – iš Tibeto kultūros įvaizdžių: sakraliniame tibetiečių mene ir ritualuose mirtį simbolizuojantis kaukolės motyvas yra dažnas. Keliose parodose šalia Jurgos mandalų su kaukių simbolika buvo eksponuojamas ir autentiško tibetietiško dirbinio su kaukolėmis fragmentas. Abi dailininkės – Frida ir Jurga – tiesiog kūnu pajunta archetipinius šių mirties kultūrų ženklus. Jų kūrybos lyginimas šiuo aspektu atveria galimybę pamatyti tam tikras Tibeto ir senosios indėnų civilizacijos archetipines sąsajas.

Jungas knygoje *Sapnų alchemija* interpretuoja sapną, kuriame miegantis žmogus regi kaukolę. Nori numesti ją kuo toliau, bet negali. Kaukolė virsta raudonu kamuoliu, vėliau – moters galva, ji skleidžia šviesą. Jungas sako, kad tiek Fausto, tiek Hamleto monologai apie kaukolę primena gąsdinančią žmogaus egzistencijos beprasmybę, todėl ir sapnuojantysis siekia kuo toliau ją numesti. Bet tolesni virsmai liudija, kad vyksta priešingų prasmių žaidimas, kurį Jungas vadina enantiodromija – nepripažįstama pasąmonė vis labiau save tvirtina. Raudonas kamuolys simbolizuoja tekančią saulę, o moteris – *anima* archetipą.[736] Galva arba kaukolė tradiciškai suprantama kaip protingosios sielos (*anima intellectualis*) buveinė.[737] „Kaukolė – tai virsmo indas“[738], – sako Jungas.

Liepos 17 dienos Ivanauskaitės mandaloje matome į stebėtoją nukreiptą kraupų kaukolės žvilgsnį (kaukolė žvelgia dirbtinėmis akimis žaliais vyzdžiais). Ją vainikuoja dar penkios kaukolės ir penkios raudonos rožės. Kaukolė įsikandusi besimylinčią porą. Pasikartojantis mandalų motyvas – mėlynoji moteris mylisi su raudonuoju meilužiu, tačiau mirtis jau įsiskverbusi į jų kūnus. Mirtis neatsiejama nuo aistros.

Liepos 15 dieną pieštoje mandaloje virš kaukolės – vėl dar penkios – mažesnės kaukolės, visos su iškištais liežuviais. Ant pagrindinės kaukolės liežuvio sėdi mėlyna moteris, apimta aistros, – ji mėgaujasi kaukolės liežuvio galu.

[736] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 47.

[737] Ten pat, c. 51.

[738] Ten pat, c. 108.

Glaudų mirties ir erotikos ryšį jautė ne vienas menininkas, taip pat ir prancūzų rašytojas, filosofas Georges'as Bataille'is. Knygoje *Kaltas* artėjančios mirties įkvėpį jis lygina su mylimosios alsavimu.[739] Bataille'is rašo, kad vieną dieną jo tragedija pasibaigs ir jis mirs: „Tik ši diena, nes aš numačiau ją ir atsidaviau jos šviesai, suteikia prasmę tam, kas aš esu. Aš neturiu jokios kitos vilties.“[740] Tokį pat intymų santykį su mirtimi nuolatos jaučia ir Ivanauskaitė. Santykis labai įtemptas ir nevienareikšmis. Ankstyvieji – ikitibetiniai – tekstai, kaip jau buvo minėta, persmelkti, Lacano žodžiais tariant, mirties troškimo. Tačiau tibetiniu laikotarpiu troškimas mirti virsta priešybe – šiurpia mirties baime, su ja žūtbūtinai kovojama. Mandalos – desperatiška tos kovos išraiška.

Bataille'o tekstuose erotinis ryšys neišvengiamai susijęs su mirtimi. Bataille'o erotinių perversijų ir mirties sąsajų tyrinėjimų tikslas – kraštinė patyrimo įmanomybės riba. Griūva viskas – teorijos ir samprotavimai. O kai viskas sugriūva *(tout s'effondre)*, griūva ir pats proto pastatas, „per neįsivaizduojamos drąsos mirksnį išsisklaido visas jo didingumas“[741], – nelieka minčių, nelieka ir formos. Tada patiriama tai, ką Bataille'is vadina mistiniu patyrimu. Jurgos poetinės meditacijos liudija, kad ji buvo patyrusi šį mistinį jausmą: „Išsilieja visos ribos / pienas ir kraujas užverda / blyškus kaip mėnulis vyras / iškvėpuoja mano gyvybę“[742], – rašoma knygoje *Šokis dykumoje.*

Bataille'o knygą *Akies istorija* radau rašytojos knygų lentynoje. Tačiau šį suvokimą ji įgijo ne per knygas, o per savo pačios patirtį.

Tokiu mistiniu patyrimu dvelkia ir Ivanauskaitės aprašyti išgyvenami artėjančios mirties įvaizdžiai: „Jau žinojau, kaip Ji priartės ir sustings tykodama, kaip palinks prie manęs barškėdama kaukolių vėriniais ir kauliniais papuošalais, kaip žiūrės trimis raudonomis, išsprogusiomis, nemirksinčiomis akimis, kaip šypsosis milžiniška it Juodoji Visatos skylė burna. Nuožmiai, bet švelniai. Švelniai švelniai švelniai. Dabar jau žinojau, kaip

---

739 Bataille G., *Guilty*, translated by B. Boone, Venice (CA): The Lapis Press, 1988, p. 13.

740 Ten pat, p. 15.

741 Ten pat.

742 Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 69.

baltagalviai, geltongalviai, raudongalviai, žaliagalviai, mėlyngalviai demonai iš Jos palydos sukdamiesi lėtame lėtame kosminiame šokyje apsups mane vis glaudesniu ir glaudesniu ratu. Kaip jie tryps basomis, dulkėtomis, skambaliukais žvangančiomis kojomis, triukšmingai alsuos, šnypš, urgs, mosikuos savo siaubingais ginklais, nuožmiai, bet švelniai. Švelniai švelniai švelniai. Jie, triakiai, kraupiai šypsantys, uždusins mane neįmanomu, nepakeliamu artumu, liausiuos kvėpavusi, visi šalia esantys žmonės mane laikys jau mirusia, bet iš tikrųjų dar regėsiu baltą švytėjimą it mėnulio pilnačiai spindint giedriausiame danguje, o paskui – raudoną švytėjimą, lyg saulei tekant virš Himalajų, o paskui – juodą švytėjimą, tarsi giliausioje bežvaigždėje naktyje. Galiausiai blykstels neapsakomai ryški VAISKIOJI ŠVIESA, esminė mano pačios bei visos esaties prigimtis, kurios nesuvoksiu ir neatpažinsiu.“[743]

Kaip jau buvo minėta, 1996 metų gruodžio 29 dieną Ivanauskaitė piešia mandalą, kurioje kaip tik ir pavaizduota Juodoji Visatos skylės burna. Juodą burną rėmina balti dantys, o ant raudono Visatos burnos liežuvio smagiai įsitaisę sėdi dveji griaučiai. Mandala pirmą sykį reprodukuojama šioje knygoje (Nr. 10). Paveikslas primena ir siurrealistinę Delvaux simboliką.

„Nepaisant žmogaus racionalumo, žmogų valdo jėgos, kurios nepaklūsta jo valiai“, – taip rašo Jurga. Žmogaus dievai ir demonai niekur nedingo, jie tik gavo naujus vardus. „Tie demonai palaiko jame nuolatinį nerimą, neaiškią baimę <...>.“[744] Demonas – tai dievybė, galingesnė už žmogų, ateinanti iš antgamtinės aplinkos. Demonai nesivadovauja gėrio ir blogio kategorijomis. Graikų ir romėnų mitologijoje jie paprasčiausiai įsikūnija į žmogų ir valdo jį kaip svetima, nesuprantama dvasia. Tokia yra archetipų galia. Jų poveikis yra numinozinis. Archetipai gali vilioti, sužavėti, įtraukti į prarają ar išvesti į kalną[745].

Jurgos pieštose mandalose galima įžvelgti tam tikrus simbolius, per-

---

[743] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 354–355.

[744] Jungas K. G., *Žvelgiant į pasąmonę*, iš anglų k. vertė J. Musteikytė, Vilnius: Taura, 1994, p. 87.

[745] Žr. Buzaitė S., „Kolektyvinė pasąmonė ir individualus likimas: C. G. Jungo mokymas apie archetipus“, *Šiaurės Atėnai*, 1992 01 24, p. 6.

žengiančius jos pasaulio ribas – jie kolektyvinio pobūdžio, atskleidžia tam tikras archetipines moters jausenas. 1996 metų liepos 25 dieną pieštoje mandaloje balta moteris už nugaros sudėtomis rankomis per dvi ertmes – gerklę ir vaginą – yra pasmeigta ant Jamos jaučio ragų. Vieną jų moteris klusniai ir erotiškai apsivijusi kojomis. Ertmės yra ne tik kūne – jos ir mūsų sąmonėje. Jeanas-Paulis Sartre'as pastebėjo, kad ertmė – tuštuma yra būtent sąmonėje. „Trokštu kad mano Tuštumą / užpildytum savo kieta Forma“[746], – rašoma vienoje poetinėje knygos *Šokis dykumoje* meditacijoje. Tokia galėtų būti vakarietiška šios mandalos recepcija. Tačiau sueities pozos yra būdingos ir budistinėms dievybėms, todėl interpretuojant mandalą galima prisiminti ir budistinį kontekstą. Jama vedose ir hinduizme yra mirties, protėvių ir pragaro (Naraka), arba pomirtinio pasaulio, valdovas. Budizme Jama yra dharmapala – grėsmingas, rūstus mokymo saugotojas, mirusiųjų, pragaro ir atgimimo rato valdovas. Audrius Beinorius sako, kad Tibeto budizme Jama yra ir mirties bei atgimimo ciklo valdovas, ir dvasinių praktikų vedlys, dažnai vaizduojamas ir kaip būties rato valdovas.[747]

Liepos 25 dienos Jurgos mandaloje galima įžvelgti ir *ego* naikinimo motyvą. Pati Jurga, recenzuodama Gintaro Beresnevičiaus romaną *Paruzija,* pastebi glaudų ryšį tarp *ego* naikinimo, eroso ir mirties. Ji rašo: „Mirtis ir meilė *Paruzijoje* yra nedalomai susijusios ir nuolat liudija, kad Erosas su Tanatu yra dvi tos pačios monetos pusės. Net prisimindamas vaikystėje siaubą kėlusį šulinio maumą herojus daro vienintelę išvadą: „Mirties artumo malonumas stipresnis už seksualinį ir artimas mistinei ekstazei.“ <...> Marijos žemės skaitytojui toks epizodas turėtų būti sunkiai suvirškinamas, nors budistiniuose tantros tekstuose labai panašiai aprašomas savojo *ego* sudorojimas, kurio neretai siekiama būtent per seksualines apeigas.“[748]

1996 metų rugsėjo 4 dienos mandaloje kartojasi tas pats baltosios moters ir mėlynojo Jamos sueities motyvas. Jie apgaubti liepsnos. Juos supa

---

[746] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 53.

[747] Audriaus Beinoriaus laiškas Jūratei Baranovai, 2014 05 29.

[748] Ivanauskaitė J., „Trolis Mumis ir mirtis“, *Šiaurės Atėnai*, 2005 10 29.

du vėriniai – vienas kaukolių, kitas nupjautų galvų. Jama rankose laiko šiek tiek pravertą dėžutę, o baltoji moteris atlošusi galvą žvelgia stebinčiam paveikslą į akis. Knygoje *Ištremtas Tibetas* Jurga cituoja Dalai Lamą: „Naudojant seksualinę energiją teisingai, galima pažaboti ir sutramdyti grubiuosius proto lygmenis. Kai grubieji lygmenys jau pajungti arba nugalėti, pradeda veikti subtilesnieji. O kai subtilusis protas suaktyvėja, jis gali būti paverstas Išmintimi. Šitaip tantrinė seksualinė praktika yra kreipiama visiškai sunaikinti geismą ir aistrą.“[749] Kodėl Jama ir baltoji moteris dega liepsnose? Jurga sako, kad Rytų religijos, ypač hinduizmas ir budizmas, vyro ir moters intymaus ryšio nevertina neigiamai: „Kaip jau minėjau, tai gali prilygti aukščiausio dvasingumo aktui. Beje, ne vien tik tantriniai jogai, bet paprastai vienas kitą iš tikrųjų mylintys (o ne vartojantys) vyras ir moteris gali išmokti kūniškąją meilę patirti kaip dvasinį – net religinį ritualą. Tuomet jiems atsivers visiškai nauja palaimos, meilės ir savitarpio supratimo erdvė. Likimui esu dėkinga už savo pačios patirtą jausmą. Jis – lyg ugnis – gali sudeginti iki pelenų, iš kurių vargu ar bepakilsi.“[750]

1996 metų balandžio 12 dieną pieštoje mandaloje (publikuojama šioje knygoje, Nr. 11) vėl kartojasi tas pats siužetas – tik čia baltoji moteris jau yra tapusi mėlyna – perėmusi Jamos spalvą. Jama sėdi pritūpęs, ant jo kaktos, kaip įprasta, kaukolės – šį sykį ne penkios, o trys. Mėlynoji moteris nuolankiai guli surištomis rankomis ir kojomis (atrodo, ji yra radusi savo vietą pasaulyje), o Jama laiko rankose virvių galus.

Išsiunčiau šios Jurgos mandalos nuotrauką kelioms intelektualioms pažįstamoms, prašydama surašyti laisvas asociacijas, kurios ateis į galvą, vizualiai ją medituojant. Lilija D. atsakė: „Budelis, šėtonas, aistra, ugnies patalai, jaukus praėjęs gyvenimas, lemtis, nuodėmingas mylimasis, priešmirtinis žvilgsnis.“ Tačiau ši mandala gali kelti ir platesnių asociacijų. Miglė P. atsakė: „Gamtos prieglobstis, stichijos, nenugalimos jėgos, saugotojai, lemties šydas, dėl šventumo, Indija, Rytai, didybė, „virš visko“.

---

[749] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 99.

[750] Ivanauskaitė J., „Rytai–Vakarai meditacijų tyloje“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 51.

Pamačius paveikslą kyla dvi mintys. Pirmoji – apie žmogaus ir gamtos santykį. Nes paveiksle yra ir ugnies motyvų, ir vandens, ir žalumo, kurį gaubia moteris. Atrodo, kad viskas kadaise buvo kartu (gamta ir žmogus), tačiau žmogus pradėjo savintis viską sau... (Moteris lyg bando apsaugoti tą žalumą ir civilizaciją, kurią žmogus kūrė, tačiau net nesuvokia, kad ne ji viena yra ta saugotoja, kad yra kažkas didingesnio ir šventesnio... O kita mintis, kuri kilo, – apie žmogaus bejėgiškumą... Kad ir kaip norisi likti savam pasaulyje, vietose, prie kurių esi prisirišęs, savam gyvenime, tačiau kažkas (kažkokios jėgos) lyg nenorom išplėšia žmogų iš ten... Tad ne viską mes gyvenime sprendžiame patys. Kažkaip keista, kad spalvų žaismingumas pačiam paveikslui prideda tokio saikingo didingumo. Saikingo ta prasme, kad jis negąsdina, nebaugina (kaip kartais pasitaiko). Turiu omenyje tą taurų didingumą, kuris be jokių Didybės (niekšingos ar išpuikusios) konotacijų. Ir tos didybės akivaizdoje žmogus, kad ir koks didis būtų, pasirodo mažas... Su visais savo norais, troškimais, užgaidomis ir t. t. Žiūrėjau į paveikslą kelis kartus su pertraukomis." Miglė P. nežino, kad ieškau Jungo įžvalgų pėdsakų, bet pamato ugnies ženklus, kadaise egzistavusį, bet jau prarastą žmogaus ir gamtos vienumą. Filosofijos daktarė Laura Junutytė, medituodama mandalą, prisimena Algio Mickūno knygą *Summa erotica*: „Žiūrint į mandalą kyla labai daug asociacijų, nes esama daug nuorodų į įvairiausius simbolius, tačiau man pati nuosekliausia yra tokia „mickūniška", iš jo eroso problematikos konteksto. Moteris mandaloje simbolizuoja imanenciją, gamtą, žemiškumą, gyvybę / gimtį, nes guli kūnu pridengusi (tarsi gindama ir saugodama) įvairiausias gyvybės formas: gyvūnus, paukščius, žuvis, augalus ir žmones. Namelis nurodo tai, kad moteris kuria jaukumą, šilumą, ji yra saugotoja, globėja. Rankose, kurios yra surištos, ji laiko vyro figūrėlę – vadinasi, ji vyrą kuria, gimdo, o tuo pačiu ir valdo. Nors ji yra supančiota, tačiau neatrodo nuolanki, palūžusi ar pažeminta – jos laikysena ori, o žvilgsnis išdidus, atviras, klausiantis. Tarsi ji pati suvoktų savo galią ir reflektuotų savo laikiną situaciją. Jos liaunas lankstus kūnas yra dangiškai žydros spalvos, kuri dažniausiai reiškia sakralumą, tyrumą, dėl to prisimenu Mickūno frazę, kad „moters erotika yra sakrali ir šventa, joje nėra nieko purvino". Nors moters erotika

dažniausiai yra demonizuojama, iš tiesų ji tokia nėra ir pati savęs tokia nelaiko.

Virš moters tupintis ir ją surištą laikantis demonas gali būti suprantamas dvejopai: arba tai ją pačią pančiojantys geiduliai, aistros, arba ją varžanti patriarchalinė sistema, atstovaujanti vyriškai galiai, nes demonas yra vyriškos giminės, turi falą. Jei moteris įkūnija imanenciją, gamtiškumą, jusliškumą, tai vyras (patriarchatas) – transcendentinius siekius, panieką juslumui ir gyvybei, falocentrinę mąstyseną. Taip sakau todėl, kad demonas sėdi trikampio / piramidės viršuje (tai nurodo hierarchinę struktūrą) ir teisiojo, nugalėtojo poza. Toks motyvas tarsi reiškia, kad moteris yra kalta (ir ji gali tokia jaustis, todėl atidavė savo galią), kad yra suvaržyta teisėtai, tačiau vyriškoji galia čia gali atsiskleisti kaip demoniška: žemi instinktai, aistros, pyktis, neapykanta, brutalumas, žiaurumas, besislepiantys po teisiojo poza. Falas yra ne tik gyvybės, bet ir jėgos / galios simbolis, todėl nors vyras kuria ir įbūtina, jis tuo pat metu neša ir mirtį (trys kaukolės ant demono galvos), kiek slopina, stabdo, siekia pavergti. Vyras tampa piktas, siekdamas suvaldyti ir pajungti tai, kas nesuvaldoma ir nesuprantama. Taigi vyriškas patriarchalinis pasaulis gali priversti moterį jaustis kaltą dėl jai būdingos esmės – jos juslingumas, gyvybingumas ir aistra turi būti supančioti, suvaržyti, nes vyras to labiausiai bijosi. Beje, šioje mandaloje demonas laiko ir moters ilgus plaukus, o plaukai nuo seno yra laikomi neišsenkančios galios, kosminės energijos simboliu...“[751]

Aštrus žeidžiantis ginklas, smingantis į jautrų ir atvirą moters kūną, – ši simbolika vėl suartina Jurgą Ivanauskaitę ir Fridą Kahlo. Fridos paveiksle „Sužeistas briedis“ (1946) į bėgančio briedžio kūną įsmigusios devynios strėlės. Žaizdos kraujuoja. Briedžio galva – Fridos autoportretas. Paveiksle „Sudaužyta kolona“ (1944) matome Fridos autoportretą, savo kūną ji čia eksponuoja lyg anatomijos vadovėlyje – atveria suskeldėjusią koloną simbolizuojantį stuburą. Visas kūnas prismaigstytas vinių. 1996 metų liepos 10 dieną pieštoje Jurgos mandaloje mėlynas moters kūnas prismeig-

[751] Lauros Junutytės laiškas Jūratei Baranovai, 2014 03 09.

tas dviem aštriais kalavijais. Smeigia žalias ir nuožmus katinas, tiksliau, katė – galinga moteriškosios lyties dievybė. Tai *ego* naikinimo simbolika. Panašu, kad vyksta čodo ritualas, kūno dalijimo ir naikinimo sąmonės lygmenyje apeigos Jurgą ypač domino (plačiau apie tai trečios dalies skyriuje „Poetinės meditacijos: *Šokis dykumoje* (2004)"). Ar ne šis ritualas ir pažeidė Jurgos kūną, pažymėjo jį kančios ir ankstyvos mirties žyme?

Mandala tarsi numato ateitį. 1996 metų liepos 9 dienos mandaloje dievybė Aptši, vėl moteriškosios lyties, keturiomis rankomis ir trimis akimis, vėl sėdi susmeigusi keturis aštrius durklus į mėlyną gulinčios moters kūną. Moteris šįsyk guli ant keturkampio raudonai liepsnojančio kilimo. Tikėtina, jog liepos 9 ir 10 dienų mandalos liudija rašytojos praktikuojamą (bent jau vaizduotėje, jei ne realybėje) čodo ritualinę patirtį. Tą patvirtina ir jos poetinės meditacijos knygoje *Šokis dykumoje*. O liepos pabaigos mandalos jau liudija intensyvią kovą su mirties baime, tarsi čodo ritualas būtų išsipildęs tiesiogine šio žodžio prasme ir pasėjęs slaptą klastingą mirties sėklą. Viename iš ciklo „Angelariumas" paveikslų, skirtų angelui Samaeliui, Jurga tarsi vizualizuoja savo artėjančią mirtį, susiedama su čodo ritualo simbolika.

Tačiau mirties baimė pamažu sklaidosi, Jurga sveiksta (šių eilučių autorė, būdama gana skeptiškos nuomonės apie mistines galias, vis dėlto patikėjo Katmandu orakulės gydomąja galia – toks įtikinamas Jurgos tekstas ir taip nuosekliai dėliojasi įvykių eiga). Ji piešia vidinę harmoniją ir pasaulio kosminę tvarką simbolizuojančias mandalas. Įspūdinga mandala – „Visatos akys". Akys visada archetipiškai domino Jurgą. Ji yra sukūrusi mandalų seriją, skirtą keturioms žmogaus juslėms - regai (1996 12 26), klausai (1996 12 30), uoslei (1996 12 31), lytėjimui (1996 12 27, ji reprodukuojama šioje knygoje, Nr. 7). Pradeda nuo regos – piešia liepsnojančią plaštaką su 67 nareliais – akimis. Delnas perdurtas, bet to nematome. Matome šešiasdešimt septynis žvilgsnius, nukreiptus į save.

Prarastoje Pažadėtojoje žemėje Jurga rašo: „Matymas atlieka itin svarbų vaidmenį budistinėje epistemologijoje, tai – mokymosi ir pažinimo pagrindas. Šventieji tekstai primygtinai siūlo įsižiūrėti į realybę, nuplėšti nuo jos visus iliuzijų šydus ir pagaliau išvysti pasaulį tokį, koks jis yra iš

tikrųjų, be apgaulės. „Ne mąstyk, o matyk!!!“ – ragina Tibeto lamos.“[752] Romano *Sapnų nublokšti* veikėjas Svinarskis piktinasi, kad vienas iš Rytų išminties mokytojų, visada prisimerkęs, sako jam: „Aš mačiau keletą paveikslų, kuriuose pavaizduotas Jėzus Kristus. Jis visad atsimerkęs. Himalajų dievai turi net po tris akis. Jie žiūri tiesiai žmonėms į sielas. O tu – ne. Gal bijai? O gal tavo dievas bijo? Gal jis aklas? Gal visai neturi akių?!“[753]

Regai rašytoja suteikia konceptualią prasmę. „Klausos“ ir „Uoslės“ mandalose į žiūrovą taip pat nukreipiamas žvilgsnis. „Klausoje“ ausys turi ne tik po didelę akį, bet ir po burną. Žvilgsnių mažiau nei ankstesnėje mandaloje, bet jų liko – akys supa ausis mandalos ratu. O per vidurį įtaisytas varpelis – tarsi Rytų dievybė, tarsi šachmatų figūra. Abi ausys iškišusios ilgus liežuvius ir susietos raudonais raiščiais, jais pririštos ir prie varpelio. Šie raudoni raištukai – nelyg kraujagyslės, primenančios panašius motyvus Fridos Kahlo kūryboje.

Mandaloje „Uoslė“ – trys akys. Žvilgsnis griežtas ir įsakmus, sakyčiau, vyriškas. Atrodo, nesmagu uosti tuos visus iš pasaulio atplaukiančius kvapus.

Ši mandala galėtų iliustruoti Sauliaus Tomo Kondroto apsakymą „Senas namas“ iš Jurgos taip mėgtos jo knygelės *Pasaulis be ribų*. Ten pasakotojas nori pirkti paslaptingą namą, mato aplink jį triūsiantį sodininką. Pasakotojas vaikšto, stebi namą, gebenes, kaštonus, rožes. Bet kvapai jį užgriūva ne lauke, o viduje: juos pajuto užėjęs į namą ir brūkštelėjęs ranka dulkių sluoksnį. „Aš nelaukiau jų, tiesiog nepagalvojau, jog taip seniai tuščiame name įmanoma išsilaikyti kokiam kvapui. O jie buvo čia, visi, kokie tik galėjo būti, tūnojo po dulkėmis metų metus, laukdami, kol štai kas nors ateis, brūkštels delnu ir atgaivins.“ <...> Ten buvo pypkės kvapas, kažkada surūkytų daugybės cigarečių kvapas, dar kvapas vyriško prakaito, kuris išpila vyrus nemigo naktimis, kai jie guli atmerktomis akimis ir žiūri į tamsą priešais save; paskui kvapas vyriškų batų ir vyriško odekolono. Krūva vyriškų minčių ir vyriškų jausmų kvapų. Vyriškos vienatvės

[752] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 553.

[753] Ivanauskaitė J., *Sapnų nublokšti*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 300.

kvapas, liūdnas ir nepakenčiamas.“[754] Novelės intriga – pasakotojas taip ir nepirko namo, nes jame pristigo moters kvapo, jame niekada negyveno moteris.

Jurgai artimas šis netikėtas rašytojo apvertimas – kvapai gali atgyti ir gyventi savarankišką gyvenimą, išsaugoti mūsų gyvenimo likučius, tarsi būtų gyvos kempinės. Jurgos mandalos, skirtos pojūčiams, taip pat vaizduoja gyvus subjektus.

Bet rega, kaip jau minėta, – svarbiausia. Pasirašydama šalia savo vardo Jurga piešdavo akį. Tokią pat akį, įrémintą trikampiu, savo vizijose regėjo Hildegard von Bingen (bent taip rodoma režisierės Margarethe von Trotta filme „Vizija. Iš Hildegard von Bingen gyvenimo“, 2009). Jurga užgeso kambaryje, kurio sienos buvo nukabinėtos simbolinių akių nuotraukomis ir reprodukcijomis. Jos draugė Jurga Užkurnytė prisimena: „Žinojau, jog Jurga jaučia silpnybę akims, net pasirašinėdama šalia nupiešdavo akį. Kelerius metus iš eilės, kur tik rasdavau, fotografuodavau Apvaizdos akis. Kai sukaupiau nemažą kolekciją, nusiunčiau Jurgai per gimtadienį dovanų.“[755] Kadaise Jeanas-Paulis Sartre'as ir Emmanuelis Levinas įspėjo, kad žvilgsnis yra agresyvus, nes akys apžiūrinėja mus kaip objektus. Pasaulis mus stebi – tokią žinią mums siunčia Jurgos domėjimasis akimis. Žinojimas, kad esi stebimas smalsių akių, gali kelti egzistencinę baimę. Akių daugybė gali simbolizuoti šios baimės archetipą. Maža mergaitė Kamilė iš novelės „Kaip užsiauginti baimę“ to paties pavadinimo knygoje su siaubu prisimena rugių lauką prie senelės namo – kiekvienoje varpoje vietoj grūdų buvo akys, kurios nemirksėdamos spoksojo į ją. Mandaloje „Rega“ spokso šešiasdešimt septynios akys.

Tačiau šalia smalsaus žvilgsnio yra ir tikrasis matymas. Taip žvelgia trečioji akis, dažnai pasikartojanti Jurgos (kaip, beje, ir Kahlo) dailės darbuose. Yra ir Dievo apvaizda – akis trikampyje. Naujųjų 1988 metų proga Jurga dovanoja Jonui Mikelinskui ofortą, kuriame pavaizduotas angelas su nepriklausomybės simboliais, virš jo sparnų pasaulį trikampyje stebi Die-

[754] Kondrotas S. T., *Pasaulis be ribų*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 16–17.

[755] Užkurnytė J., „Man patiko būti Mažąja“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 245.

vo akis, juos jungia šviesos srautas.[756] Ji panaši į Paberžės bažnyčios, kurioje kunigavo Tėvas Stanislovas, frontone žvelgiančią Dievo akį. Knygoje *Psichologija ir alchemija* Jungas rašo, kad trikampis simbolizuoja Visatos vienybės siekį.[757] Ir visata, pasirodo, yra gyva, ji žvelgia į mus ne viena, o begalybe akių. O ką, jeigu ne Apvaizdos, o smalsumo vedama? Ar įmanoma šį visatos žvilgsnių žvilgsnį ištverti? Jurga atsakytų: reikia sudėlioti žvilgsnius į mandalos ratą. Tą ji ir padarė mandaloje „Visatos akys"[758].

Kaip pastebi Sereikaitė, Ivanauskaitės dailė beveik išimtinai vien figūrinė, vizionieriška, „greičiausiai ji, nepaisant specifinio vaizdavimo – kruopščiai nupieštų, nutapytų detalių žaismo – buvo ir savotiška konceptualistė. Spalvingos mandalos, tarsi antikiniuose frizuose besitęsiančios mistinių figūrų virtinės liudija susitelkimą į kūrybos procesą, atliekamą veiksmą. Gal todėl Ivanauskaitės dailės kūriniai, nors suprantami ir priimtini anaiptol ne visiems, palieka įspūdį stipria, aiškiai juntama energija"[759].

---

[756] Žr. *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 308.

[757] Žr. Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, c. 107.

[758] Žr. Ivanauskaitė J., *Kelionė į Šambalą*, Vilnius: Tyto alba, 1997, įklija.

[759] Sereikaitė J., „Dovana Jurgai", *Literatūra ir menas*, 2011 12 09, p. 9.

4.
POETINĖS MEDITACIJOS: *ŠOKIS DYKUMOJE* (2004)

2004-aisiais Ivanauskaitė išleidžia pirmą eilėraščių rinkinį *Šokis dykumoje*, bet rašyti jie daug anksčiau. Juos kūrė keliaudama.

Jurga drovisi savo poezijos, todėl trečioje Rytų trilogijos knygoje *Prarasta Pažadėtoji žemė* kaip tikrą faktą, nelyg koks Borgesas, paskelbia, kad tas eiles rašė kažkokia niekam nežinoma moteris Pema Dečen. „Tuos eilėraščius atradau (o gal jie mane atrado) keliaudama po Himalajus prieš keletą metų labai sudėtingu gyvenimo tarpsniu, kai nuojauta, sapnai, mo būrėjai ir garsioji Katmandu orakulė Lhamo man pranašavo artėjančią, netgi visai čia pat esančią mirtį. Būdama Indijoje, gavau juos trumpam paskaityti Tso Pemoje, aukštai kalnuose virš stebuklingo ežero įsikūrusiame urvuose gyvenančių moterų eremičių vienuolyne. Pemos Dečen eilių savininkė buvo amerikietė budistų vienuolė, pasiskyrusi atsiskyrėliškam gyvenimui ir savo uždaros vienatvės būstą paliekanti tik kelis vasaros mėnesius, kai nuo musoninių liūčių Tso Pemos urvuose pasidaro nepakeliamai drėgna."[760]

Iš tiesų ši Pema Dečen – pati Ivanauskaitė. Tarp jos dienoraščių – maža knygelė, joje surašyti eilėraščiai. Iliustruoti rašytojos darytomis nuotraukomis – taip, tarsi tai ir būtų vieno egzemplioriaus leidinys, neskirtas masiniam skaitytojui. 2004-aisiais ji vis dėlto įsidrąsina ir poetines meditacijas, kurių autorystę *Prarastoje Pažadėtojoje žemėje* priskyrė Pemai Dečen, publikuoja savo vardu.

Knyga sudaryta iš šešių skyrių. Pirmame – „Žydros kibirkštys" – rašytoja savo būseną ir gyvenseną prilygina šokiui. Su šokiu savo gyvenimą

[760] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 534.

lygina ir Aidas Marčėnas poezijos knygoje *Šokiai.* Kuo skiriasi vyriškojo poetinio šokio scenarijus nuo moteriškojo? Gal tik mokytojais – Marčėno lyrinis subjektas šokti mokosi iš Nietzsche's, Ivanauskaitės – iš joginių ir dakinių.

Joginės – mistinę patirtį praktikuojančios atsiskyrėlės. „Žvelgiu į jas, – rašo Jurga knygoje *Kelionė į Šambalą,* – kaip į didžiausią paslaptį. Koks pasaulis atsiveria ankšto urvo prieblandoje, užsitrenkus sunkioms, atsiskyrėlio vienatvę saugančioms durims? Joginės nemėgsta kalbėti, kuo konkrečiai jos užsiima, o ir visos mistinės patirtys nepaaiškinamos kitiems, praregėjimų nepatyrusiems. Šios moterys tik prasitaria, jog pažįsta tikrąją laisvę ir aukščiausią palaimą. Jos neužsiima magija, jos pačios tampa m a g i j a. Vienatvėje jos iš naujo sukuria save. Kiekviena prasiskleidžia tarsi lotosas – amžinos, tyros, neįveikiamos žmogaus sielos simbolis.“[761]

Tibetietiškai dakinė vadinama *khandro* – „einančioji dangumi“. Tai Kosminė matrica, pats kosmosas, nuolat gimdantis naujus pavidalus. Šią visa apimančią atvirybę simbolizuoja tantriniai simboliai: ežeras, gilus šulinys, tuščias indas, galiausiai pati Tuštuma. Dakinės dažniausiai pasirodo ribinėse situacijose, kritiniais gyvenimo momentais, prieblandos valandomis, kai diena virsta naktimi, arba atvirkščiai – auštant. Jos slepiasi Niekieno Žemėje tarp didžiausio budrumo ir gilaus miego, tarp išminties ir pamišimo, tarp sąmonės ir pasąmonės. Jurga pabrėžia sąvokos nevienareikšmiškumą ir Rytų, ir Vakarų kultūroje. Ji mini Jungą, kuris dakines tapatino su *animos*, moteriškojo sąmonės prado, sąvoka. *Anima*, kaip ir dakinė, yra ambivalentiška, įkūnijanti tiek dieviškąsias, tiek demoniškąsias savybes. Ji gali atvesti ir į Nušvitimą, ir į pamišimą. Jungo sekėjai praplečia sąvoką ir prilygina Motinos, Seno išminčiaus, Šešėlio archetipams. Kiekvienoje moteryje yra dakinė – tai jos giliausia paslaptis. Bet tai nėra konkreti moteris. Kita vertus, pasak Jurgos, ji nėra ir deivė. Dakinė – tai „pats dangus, neaprėpiama, nesukurta, nei pradžios, nei pabaigos neturinti erdvė“[762].

---

[761] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala,* Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 433.

[762] Ten pat, p. 425.

„Dakinės, – rašo Jurga, – tai nuolat besikeičiančios, įvairiausias formas įgaunančios kosminės moteriškosios energijos srautas. Tai nesenkamų fenomenaliojo pasaulio jėgų žaismė, kartais įgaunanti konkrečius moters, motinos, mergelės, gundytojos, šventosios, laumės, žiniuonės, raganos pavidalus. Kasdiene akimi neregimos dakinės pulsuoja ir šoka kiekviename erdvės ir laiko taške."[763] Tačiau ir Marčėno, ir Ivanauskaitės lyrinių subjektų šokiai nėra parodomieji – publika jų nestebi tarsi užburta ir nepalydi aplodismentais. Ivanauskaitės poezijos herojė šoka viena: „Garbaus lamos prakeikta ir išvyta / permerkta lietaus išplakta krušos / šaukiu ir šoku vidury dykumos / basom kojom skeliu žydras kibirkštis."[764] Marčėno lyrinis subjektas stebi, kaip šoka kitas eilėraščio „Tan Zen" personažas: „prie Halės turgaus / sutikau šokio žingsniu judantį / žmogų – pagyvenusį, be dantų, seniai / sulaužyta nosimi, veide matės / įspaustas ne vienas kalėjimas / tačiau rūbais švariais / ir tvarkingais / neapsinešęs, / patenkintas savimi, net už mane / laimingesnis, tikriausiai / išsikraustęs iš proto. / <...> Vis artėjo, beviltiškai / šokdamas / ligi galo / nepabaigiamais judesiais."[765] Lyrinis subjektas dėmesingai stebi artėjantį, džiaugdamasis, kad diena dėl to, ką pamatė, nepraėjo tuščiai. „Viešpatie, gal tik Nietzsche / šitaip filosofavo"[766], – galiausiai išsprūsta jam.

Pasirodo, Zaratustros šokiai, šokiai anapus gėrio ir blogio, išvytųjų, prakeiktųjų, pasmerktųjų – tų, kurie išsikraustė iš proto, – neturi lyties. Tai šokiai su savimi – su savo beprotybe, su ištikusia lemtimi. Iš čia išnyra jų trapus neartikuliuojamas grožis. Nietzsche savo veikale *Žmogiška pernelyg žmogiška* rašė, kad knygos, kurios moko šokti, „sukelia išdykėliškos laisvės jausmą: lyg žmogui tereikėtų pasistiebti ant pirštų ir iš džiaugsmo šokti"[767]. Tačiau Ivanauskaitės poetinėse meditacijose džiaugsmo mažai. Beprotiškame šokyje besisukančią joginę-dakinę smelkia ilgesys, drama-

---

763 Ten pat, p. 419.

764 Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 33.

765 Marčėnas A., *Šokiai*: poezija ir eilėraščiai, Vilnius: LRS leidykla, 2008, p. 110.

766 Ten pat.

767 Nietzsche F., *Žmogiška, pernelyg žmogiška: knyga laisviesiems protams*, iš vokiečių k. vertė L. Rybelis, Vilnius: Alma littera, 2008, p. 130.

tinės įtampos, siaubas. Ilgesys žeidžia net stipriausiąją iš stipriausiųjų: „Nesušlapdama kojų bėgu vandeniu / iki kelių nugrimztu į akmenį / perkūno trenkta nesudegu / subyru iš ilgesio.“[768]

Goda Lučiūnienė knygos *Šokis dykumoje* recenzijoje taip pat išskiria ilgesį kaip vieną ryškiausių leitmotyvų: „Vidines lyrinio subjekto keliones skatina ilgesys. Jei pritaikytume Tibeto budizmo teoriją apie reiškinių trijų lygių prigimtį, aprašytą J. Ivanauskaitės, pamatytumėm, kad ir *Šokio dykumoje* lyrinį subjektą valdo visų trijų lygių ilgesys: išorinis ilgesys, inspiruojamas dar vieno (o gal kelių) veikėjo vienuolio, sulaužiusio įžadus; vidinis ilgesys, susijęs tiek su konkrečiu žmogumi ar vieta, tiek su apmąstymų erdve, ir slaptasis tobulumo bei dieviškumo ilgesys, išreiškiantis bendrą *Šokio dykumoje* poetinę idėją – metafizinį Tuštumos (kartais mirties), palaimos ilgesį.“[769]

Šokėja keičia pavidalus – ji tai pamišusi joginė, tai juodoji deivė-dakinė. Knygos anotacijoje rašytoja ją vėl pristato kaip joginę Pemą Dečen: „Pakelės užeigos / knibžda girtų vyrų / pilančių pagyras / pamišusiai joginei.“[770] Tačiau ją nuolatos supa ir deivės-dakinės. Dakinės ragauja nemirtingumo gėrimo, kuriuo senolė mergelės veidu paverčia aistrą ir gėlą.[771] Kai užplūsta devintoji aistros banga ir mylimasis šaukia pasakotojos vardą, „deivės-dakinės / gniaužia kumščius / ir pavydžiai niurna“[772]. Tačiau ir ji pati kartais tapatinasi su dakine: „Virsdama juoda siaubo dakine / tyloje tarp dviejų būgnelio garsų / dar spėju prisiminti tave – / liepsnelė ant altoriaus užgęsta.“[773] O ir sutiktasis kelyje į ją kreipiasi: „Dakine Žengiančioji Dangumi / šiame gyvenime nebesusitiksime.“[774]

Ši joginė-dakinė, nors ir smelkiama ilgesio, atlieka daug įvairiaprasmių judesių: „išsiduriu akis“, „užsikloju nuvytusiais žiedlapiais“, „medituoju

[768] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 15.

[769] Lučiūnienė G., „J. Ivanauskaitės ilgesio miniatiūros“, *Literatūra ir menas*, 2005 03 18, p. 5.

[770] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 14.

[771] Ten pat, p. 7.

[772] Ten pat, p. 128.

[773] Ten pat, p. 79.

[774] Ten pat, p. 120.

nepastovumą", „peržengiu savo ribas", „nematomos iliuzijų sienos niekaip neįveikiu". Tačiau net dinamiškiausiame šokyje besisukančios dakinės vis dar klastingai tyko siaubas. Jis niekur nedingęs, tik pritykęs snūduriuoja, laukia, kol ši išsišėls: „Dažnai pabundu įbesta / beribio rato centre / mane apima siaubas / daugiau nebėra kur eiti."[775] Siaubą nubaido rausvi priešaušrio debesys. Labiausiai įstrigusi pirmos dalies meditacija: „Rytas slapstosi sapnai išvaryti / įkopiu į nemigos viršūnę / rausvi priešaušrio debesys / užkloja pagundą išnykti."[776]

Antrame knygos skyriuje „Dievų miestas" šokanti joginė-dakinė atvyksta į Lhasą. Tačiau Dievų mieste ji taip pat nepatiria žadėtosios palaimos. Medituojančioji net neapsimeta, kad Dievų mieste ji ieškos dievų: „Kai po ilgų trejų metų / vėl sugrįžtu į Lhasą / nė nenusilenkusi dievams / dairausi tavęs."[777] Dievų miestas tampa liūdesio miestu: „Mano liūdesio vandenyse / atsispindi pilnaties veidas."[778]

Tą, kurį norėjo matyti labiau nei dievus, pavadina – „man neskirtasis": „Juodi akmenėliai / man neskirtasis / jie netaps mudviem tiltu / net Mirties slėnį įveikus."[779] Medituojanti šokėja dykumoje ima panėšėti į *Raganos ir lietaus* herojes – meilės verges, kurios, anot pačios rašytojos, myli per stipriai, – į meiliamires: „Kaip blogą magą / žeidžia paties / sukurtos pabaisos / vos prisimenu tave / riečiuosi iš skausmo."[780]

Palikdama Lhasą ji labai gerai žino, kad niekada daugiau nesugrįš į Dangaus miestą. Kaip pastebi Lučiūnienė, „apskritai J. Ivanauskaitės „Šokis dykumoje" – itin konfliktiška poezija, konfliktas – nuolatinė lyrinio subjekto būsena ir poetinių miniatiūrų variklis"[781].

Trečiame knygos skyriuje „Stiklo kalnas" šokanti joginė-dakinė suka ratus apie Kailašo kalną. Kalnas praskaidrina liūdnąją dakinę, bet ar jai

[775] Ten pat, p. 28.

[776] Ten pat, p. 25.

[777] Ten pat, p. 41.

[778] Ten pat, p. 40.

[779] Ten pat, p. 45.

[780] Ten pat, p. 47.

[781] Lučiūnienė G., „J. Ivanauskaitės ilgesio miniatiūros", *Literatūra ir menas*, 2005 03 18, p. 5.

iš tiesų palengvėja? „Dykuma manyje susilieja / su tyrais per kuriuos keliauju / staiga pajuntu palengvėjimą / sunkų kaip Kailašo kalnas“[782], – medituoja paradoksalią savo būsenos dviprasmybę išmintingoji šokėja. Jai palengvėja, nes šiame šokyje trumpam sustoja nykstantis laikas: „Apstulbusią naktį Kailašo papėdėje / laikas neina neina neina neina.“[783] Goda Lučiūnienė išskiria dykumos motyvą poetiniame tekste: „Dykumą galime interpretuoti kaip įkūnijančią horizontaliąją kelionę – kelionę laike, o kalno (skyrius „Stiklo kalnas“) simbolinę figūrą – kaip įkūnijančią vertikaliąsias, vidines, keliones: kiekvienas viltingas kilimas tampa dramatišku ir nusivylimo kupinu grįžimu atgal (žemyn).“[784]

Ketvirtas knygos skyrius – „Apeigos: Čod“ – sustiprina jau anksčiau išsakytą hipotetinę nuojautą, kad rašytoja vis dėlto pati praktikavo mistinį ir pavojingą čodo ritualą.

Čodas nuolatos traukia jos dėmesį: „Kaip jau minėjau, čodas – tai mistinės susinaikinimo apeigos, kurių metu egoizmo pritvinkęs žmogaus kūnas tarsi sukapojamas ir paaukojamas visoms alkstančioms nesuskaičiuojamų pasaulių būtybėms.“[785] Ji sėdi viena savo kambarėlyje kalnų vienuolyne ir staiga girdi, kaip už sienos suskamba rūsti giesmė, keisčiausia jos gyvenime lopšinė. Klausydamasi šios giesmės ji vos sulaiko ašaras. Ji žino, kad ši misterija yra pavojinga, kad „netinkamai praktikuojant, prasidės ligos arba pamišimas“[786]. Bet ar tik ji neneria ir siela, ir kūnu į šią rizikingą susinaikinimo apeigą? Kai kurios meditacijos dvelkia čodo ritualu: „Kapoju gabalais / savo pašvinkusį kūną / nusikertu galvą / išsiplėšiu širdį / išsilupu akis / išsiraunu liežuvį.“[787] Be čodo praktikų šios meditacijos sunkiai įsivaizduojamos, bet ne lengviau suvokiamos jos ir praktikuojančiai: „Staiga surinka / nenužudoma mergaitė / beveik dar vaikas / išsiilgusi švelnumo.“ Sąmonė jau užkrėsta mirtimi: „Altoriaus liepsnelės / sminga

[782] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 62.

[783] Ten pat, p. 73.

[784] Lučiūnienė G., „J. Ivanauskaitės ilgesio miniatiūros“, *Literatūra ir menas*, 2005 03 18, p. 5.

[785] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 303.

[786] Ten pat.

[787] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 77.

aštriai / išgaląsti garsai / atsimuša į tylos plieną / Karmos Viešpatie / Šindže / pasiųsk man mirtį / šiandieną.“[788] „Abrikosmedžio žiedlapiai / kaukolės taurėje / vėlų rudenį / beveik žiemą / laukiant mirties.“[789]

Jau minėtas Agnės Marcinkevičiūtės filmas pavadintas taip pat kaip šis eilėraščių rinkinys – „Šokis dykumoje“. Jame Vanda Juknaitė, kalbėdama apie rašytojos išėjimą, cituoja labiausiai įstrigusią poetinę meditaciją: „Viskas jau išbandyta / daugiau nebeturiu / ką patirti / šešių pasaulių valdove / Laiko Viešpatie / leisk man išnykti.“[790] Prašoma to, ko labiausiai bijoma. Atrodytų, mirties baimė tokia stipri, kad apleidžia jėgos su ja kovoti. Įtampa tarp gyvenimo ir mirties šiose meditacijose beveik pasiekia kulminaciją. Kituose skyriuose ji dar sustiprėja: „Vienatvės užkalbėjimai“ skirtas vienatvės meditacijai, o paskutinis „Meiliamirė“ – aistrai.

Ivanauskaitės lyrinė herojė kuria, perkuria ir vėl iš naujo apžiūri jau sukurtą vienatvės ženklą. Sukioja jį lyg kristalą, įžiūri įvairiausias briaunas. Vienatvėje niekada iki galo nebūni vienas – joje visada esi su savimi. O „su“ visada reiškia santykį: „Visos gyvenimo vasaros / visos gyvenimo žiemos / atsigręžiu ir matau / vienatvės erdvę / ankštybę dviese.“[791] Viena vertus, šokanti medituotoja ir trokšta vienatvės, tobulos kaip mirtis, svajoja apie vienatvės palaimą, tačiau, kita vertus, spjaudosi kruvinu nuovyliu: „Mano nežabota laisvė / ėda pati save / persisotina ir / vemia pabaisomis.“[792]

Paskutinis knygos skyrius „Meiliamirė“ liudija, kad vienatvė nėra šokančios joginės-dakinės sąmoningas pasirinkimas, tai ištiktis. Ji mielai šoktų su tuo, kuris geba šokti kaip ji. Filosofas Antanas Andrijauskas, rašydamas apie Jurgos poeziją, tikina, kad ši knyga „alsuoja rašytojos kūrybą persmelkiančiu kosminiu tantrinei pasaulėžiūrai būdingu GEISMU“[793].

788 Ten pat, p. 81.

789 Ten pat, p. 90.

790 Ten pat, p. 92.

791 Ten pat, p. 97.

792 Ten pat, p. 105.

793 Andrijauskas A., „Orientalistinis Jurgos Ivanauskaitės nomadizmas“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 75.

Tačiau nuosekliai sekant, atrodo, kad vis dėlto ir visa jos kūryba, ir šis eilėraščių rinkinys visų pirma alsuoja liūdesiu, o geismas tėra šalutinis, tik trumpam paguodžiantis ženklas, už kurį vėliau tenka skaudžiai mokėti nuovyliu, smelkiančiu iki fizinio skausmo. Geismas – situacinis. Liūdesys – visa apimantis. Andrijauskas rašytoją demonizuoja: „Glaustai tariant, šiose eilėse kosminius mastus įgavę poetiniai Geismo ir kūniškumo įvaizdžiai grindžiami staugiančiais išgyvenimais, tiesioginiu ryšiu su rūsčia būtimi ir spontaniškais vos ne sadomazochistiniais savo besikeičiančių dvasios būsenų proveržių aprašinėjimais.“[794] Tiesa, reikia pridurti, kad filosofas akivaizdžiai žavisi tokia vos ne kosminio geismo smelkiama rašytojos prigimtimi. Žavisi iš tokių pat paskatų, kokias įžvelgė Nietzsche sakydamas: „Tai, kas moteryje kelia pagarbą, o dažnai ir baimę, – yra jos prigimtis, kuri „gamtiškesnė“ negu vyro, jos grobuoniškas klastingas gracingumas, jos tigrės nagai pirštinaitėse, jos naivus egoizmas, jos sunkiai auklėjamas vidinis laukiniškumas, nesuvokiamumas, neaprėpiamumas, jos geismų ir dorybių nepastovumas...“ Tačiau šių eilučių autorei analizuojant Jurgos kūrybą, ypač *Šokį dykumoje,* atrodo tikslesnė, labiau tinkama kita Nietzsche's frazė: „Be baimės, ši pavojinga ir graži katė „moteris“ kelia ir užuojautą, – ji labiau negu bet koks gyvūnas kenčia, yra pažeidžiamesnė, labiau trokšta meilės ir labiau pasmerkta nusivylimui.“[795]

Ar Ivanauskaitės poezija, klausia Lučiūnienė, tampa prasiskverbimo į realybę ženklu, keliu, padedančiu pasiekti egzistencijos šerdį? Ar tai dar vienas, anot Sigito Gedos, „bandymas gelbėti savo sielą“? Kritikė sako: „Manau, tai gyva poezija, gelbstinti skaitytojo sielą...“[796]

Aldona Ruseckaitė skaito *Šokį dykumoje* lyg nenutrūkstamą vėrinį ir pajunta nenusakomo gylio skaudumą. Skaito, skaičiuoja, kiek kartų Jurga vartoja asmeninį įvardį „aš“. Visoje knygoje tik tris kartus. Skaitančiajai tai daug ką reiškia: „Vadinasi – tai visų moterų pirmuoju asmeniu kalbamasis tekstas. <...> Jurgos Ivanauskaitės eilėraščių tekstai trumpi – „haikinė“

---

[794] Ten pat, p. 76.

[795] Nyčė F., „Anapus gėrio ir blogio. Ateities filosofijos preliudija“, iš vokiečių k.vertė E. Nekrašas, in: Nyčė F., *Rinktiniai raštai*, sudarė A. Rybelis, Vilnius: Mintis, 1991, p. 442–443.

[796] Lučiūnienė G., „J. Ivanauskaitės ilgesio miniatiūros“, *Literatūra ir menas*, 2005 03 18, p. 9.

koncentracija, mintis suspausta, kietai suveržta, paleisi – ištekės prasmės arba lietuviškai tibetietiškų karčių ir saldžių vaisių actas – toks išgrynintas, nuodingas ir kartu gydantis skystis. Kai kurie tekstai kartojami keliais variantais, dažnai tos keturios eilutės skamba lyg refrenas, kurį norėtum mokėti atmintinai."[797] Galiausiai vienoje iš meditacijų recenzentė įžvelgia ir savo karmą: „Karma lėmė man klajones ir vienatvę / atėmė namus vaikus mylimuosius."[798]

Ivanauskaitės poetinės meditacijos atlieptų ne vienos panašios jausenos moters karmą, jei tik atvirai ir dėmesingai įsiskaitytume – ne kaip kritikės, o kaip žemiškos kelionės bendrakeleivės. Kiekviena turbūt galėtume rasti kažką sau. Bandau ir aš. Jau nežinau kelintą kartą skaitau Jurgos eilėraščių knygą, ieškodama galimo sutapimo pėdsakų. Randu. Štai: „Medituoju nepastovumą / nuo savo urvo angos / nuplėšiu voratinklį / rytmečio rasą."[799] Atsiprašau ir aš Jurgos: savinuosi šią poetinę meditaciją – nepamiršdama autorystės lipdau ją prie savosios karmos.

Agnė Marcinkevičiūtė filmui apie Jurgą pasirenka šio eilėraščių rinkinio pavadinimą – „Šokis dykumoje". Aktorė Birutė Marcinkevičiūtė, aprengta Jurgos rūbais (juoda suknia, juoda skrybėle), plikai nusiskutusi galvą, šoka dykumoje (Nidos kopose), sakytume, mandalos šokį – suka ir suka ratus. Prisėda smėlyje – brėžia jame apsauginius ratus, prigula pailsėti – aplink kelios akmenų eilės. Atrodo, lyg pati Jurga šoktų. Už kadro skaitomos Jurgos knygų ištraukos – aktorių Jūratės Vilūnaitės ir Gedimino Storpirščio balsai. Kalba pati Jurga, ją artimai pažinoję žmonės, o Jurga-Birutė vis šoka savo nesibaigiantį šokį, vis eina neaprėpiamais smėlynais. Ressentimeno žmogus, kuris, anot Nietzsche's, taria gyvenimui „ne", juolab nemėgstantis Jurgos kūrybos, sakytų: klišė, kuriamas mitas ir legenda. Kino kritikė Živilė Pipinytė rašo, kad filmas stokoja konteksto, matomos tik atskiros tikrovės ir istorijos nuotrupos, filmo stilių vadina pretenzingu, filmas perkrautas sunkiasvorėmis banalybėmis.[800] Mūsų galva, fil-

---

797 Ruseckaitė A., „Atsiprašau autorės – tai ir mano karma", *Nemunas*, 2005 02 10–16, p. 7–8.

798 Ten pat, p. 8.

799 Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 20.

800 Žr. Pipinytė Ž., „Banalybė sunkesnė už akmenį", *7 meno dienos*, 2009 02 27, p. 6.

mas – tiksliai surasta Jurgos gyvenimo metafora. Filmas veikia. Jis gyvas, jaudina. Formalūs vertinimai dokumentinio pobūdžio filmui ne visai tinka. Todėl dar labiau išryškėja tai, kas vis dėlto trikdo. Trikdo žurnalistės pokalbis su Jurga telefonu pačioje pradžioje. Rodomas miestas, važiuoja automobiliai, jų daug. Anonimiškas miesto kadras. Suskamba telefonas. Atsiliepia Jurga. Žurnalistė klausia, kaip ji jaučiasi. Jurga atsako: „Prastai." Žurnalistė sutrinka, perklausia: gal vis dėlto nėra taip blogai. Jurga sako: „Yra." Ramiai, tonu patyrusio žmogaus, suprantančio, kad sveikieji paprastai nežino, apie ką kalbėti su mirtinai sergančiu žmogumi.

Tokius pokalbius reikia ištverti. *Viršvalandžiuose* ji rašo: „Ligoniai panašūs į mirusiuosius. Gyvieji nesupranta mirusiųjų ir net nutuokti negali jų būklės. Kaip gyvieji nemato mirusiųjų (filmuose „Kiti", „Šeštasis pojūtis"), taip ir nepagydomi ligoniai kuo toliau, tuo labiau sveikiesiems tampa tik siluetu, virsta šešėliu, vaiduokliu, niekuo."[801]

Vaidas Jauniškis, rašydamas apie filmą, taip pat atkreipia dėmesį į šį pokalbį: jo nuomone, filmas būtų labiau pavykęs, jei tokia intonacija būtų išlaikyta iki pabaigos. Jauniškis pastebi ne tik tai, ką filmas sako, bet ir tai, ko nepasako – lieka daug neatsakytų klausimų. Kritikas juos pateikia ne tik režisierei, bet ir kitiems Jurgos fenomeno tyrinėtojams: „Kodėl iš Indijos ar Tibeto sugrįžusi į Lietuvą, užuot tylėjusi pagarbioje meditacijoje, ji buvo ant kiekvieno blizgaus viršelio ir interviu liejosi kaip iš gausybės rago? <...> Ar Tibetas išties yra toks gražus ir ramus kaip Nidos kopos, ar tai – mūsų susiformuota kičinė „rojaus" išraiška?" Kritikas kelia klausimus, į kuriuos galėtų atsakyti tyrinėtojų grupė, pasiryžusi nuodugniai išstudijuoti Jurgos kūrybą ir fenomeną. Bet ir jie greičiausiai nesusitartų, neištvertų cenzūros. Kol kas ir tokių tyrinėtojų nematyti. Palikime Jauniškio klausimus („koks kičo ir gero romano santykis jos kūryboje? Kur buvo (ar buvo?) klystkelių ir kas vyko netyčia?"[802] ateities kartoms. Filmo kūrėjai nesiruošė Jurgos nei teisti, nei vertinti. Kiekvienas mūsų – ne tik rašytojai, bet ir kritikai – einame savais kelias ir savais klystkeliais. Filme

---

[801] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 100.

[802] Jauniškis V., „Po premjeros: sklandus šokis be pauzių ir partnerio", 2009 02 26, *lfc.lt*.

vengiama kūrybos analizės, formalios dokumentikos. Intuicija čia stipresnė už erudiciją, o gyvenimas – už kūrybą. Kritikas prisimena pats nustebęs ir klausęs Jurgos po filmo „Kekeksvilis: kalnų patrulis", ar ten iš tiesų tokia atšiauri gamta. Jurga atsakiusi: „Taip. Ten to turistinio egzotiškojo grožio nė lašo."[803] Tačiau tas grožio lašas, kurį sumodeliuoja filmo kūrėjai, kažką išsaugo ir kažką nuskausmina.

---

[803] Ten pat.

5.
DVASINIS SUGRĮŽIMAS NAMO: *PRARASTA PAŽADĖTOJI ŽEMĖ* (1999)

1998 metais rašytoja su seserimi Radvile pagaliau išsiruošia į patį Tibetą. Vėliau aplanko Nepalą ir Indiją. 1999-aisiais išleidžia trečią Rytų trilogijos dalį *Prarasta Pažadėtoji žemė.*

Prarasta Pažadėtoji žemė sudaryta iš dviejų atskirų dalių: dokumentinio (rašytoja vėl nuodugniai pasakoja apie Tibeto kultūrą ir jos ypatybes) ir grožinio teksto. Keli skyriai, pavyzdžiui, „Lhasa – meilės miestas", yra skirti Pemos Dečen eilių analizei. Kadangi Pema Dečen, kaip jau minėta, yra sugalvotas personažas, nes iš tiesų poetines meditacijas rašė pati Jurga Ivanauskaitė (apie tai ji prisipažįsta 2004-aisiais išleisdama savo vardu eilėraščių rinkinį *Šokis dykumoje),* šie knygos skyriai primena grožinę literatūrą. Maža to, čia žaidžiamas dvigubas žaidimas: pati rašytoja tarsi atsitraukia nuo savo eilių ir imituoja Pemos Dečen eilių interpretatorę – jos kūrybinio paveldo tyrinėtoją. Ar šis žaidimas nekelia grėsmės visai Rytų trilogijos autentikai? Kas, jei ji visa pasirodytų esanti tik vaizduotės žaidimas, o ne patirtimi grįstas autentiškas išgyvenimas? Ar tada ji būtų tokia, kokia yra?

Kodėl Jurgai pagaliau pasiekus Tibetą, išsvajotą Pažadėtąją žemę, staiga taip sumažėja patirtinės eseistinės prozos? Juk kaip tik toks pasakojimas sudarė antros trilogijos dalies *Kelionė į Šambalą* pagrindą. Jau atskridus iš Tibeto į Nepalo sostinę Katmandu Jurga rašo Jūratei Stauskaitei: „Tie du mėnesiai Ten, tarp aukštybių, kur nuolat trūksta oro ir saulė tokia ryški, kad kartais jautiesi beapankąs, buvo aukščiausia viršūnė ir mano gyvenime, o iš aukštybių ir fizine, o svarbiausia, metafizine prasme taip sunku nusileisti. Tai buvo kažkas daugiau, daug daugiau ir svarbiau nei išsipildžiusi svajonė ar metų metais siektas tikslas, dažnai vien kaip iliuzija atro-

dęs tikslas, kurį kažkaip pačiai sau netikėtai ėmiau ir pasiekiau. Turbūt visa tai skamba labai egzaltuotai, bet iš tikrųjų visa ši dviejų mėnesių patirtis buvo veikiau kupina susikaupimo ir ramybės nei ekstazės, pusiausvyros, nei audringų ir prieštaringų jausmų, kupina tylaus susitaikymo su savuoju keistu likimu, o ne bandymo, kaip daug kam atrodo, žūtbūt nuo jo pabėgti. Tai buvo būsena, kažkuo panaši į nesvarumą, bet ne fizine, o dvasine prasme, kai nusitrina bet kokie lygmenys, kuriais paprastai matuojamas žmogaus gyvenimas: erdvės, laiko, jausmų ir prisirišimų.“[804] Ką galima į tai atsakyti? Draugė klausia, kuo dvasinė tėvynė skiriasi nuo fizinės. Rašytoja atsako, kad visais laikais žmonės ieškoję Dvasinės tėvynės – „kažkur kitur: Pažadėtoje Žemėj, Eldorade, Šambaloj. Man ji – Tibetas“[805].

Vis dėlto *Prarastoje Pažadėtojoje žemėje* lieka vietos ir patirtinei eseistinei prozai. Įtaigiausia knygos dalis – kelionės į Kailašo kalną aprašymas. Šį kartą Jurga keliauja ne viena – su seserimi Radvile. Kailašą jos abi laiko šventu kalnu, mistiniu žemės centru. Rašytoją vėl apima kelionės entuziazmas, ji pilna jėgų: „<...> Jaučiuosi stipri kaip laukinis arklys, net pagalvoju, kad galėčiau nulėkti tuos penkiasdešimt du kilometrus per vieną dieną.“[806]

Literatūrologė Imelda Vedrickaitė knygoje *Kelionė. Keliautojas. Literatūra* Ivanauskaitės trilogiją *Tibeto mandala* lygina su Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio *Kelione į Jeruzalę* (1590–1601), šiuos du tekstus traktuodama kaip du radikalios piligrimystės pavyzdžius: „Abu piligrimai siekė to paties tikslo – atsidurti jėgos epicentre ir pagyti. Jie nesitenkino saugesne kelionės į šventos vietos pakaitalo galimybe. Abu siekė stebuklingos permainos, įmanomos tik jėgos šaltinio vietoje. Radvila Našlaitėlis keliavo ne į jam popiežiaus primygtinai siūlytą saugią Romą, o būtinai į Kristaus kapo vietą, Jeruzalę, kurią tuomet valdė priešiškai krikščionims nusiteikę musulmonai turkai. Jurga Ivanauskaitė veržėsi aplankyti ne tik Tibeto pabėgėlių vienuolių bendruomenes Šiaurės Indijoje ir Nepale (*Kelionė į Šambalą*), bet ir pakliūti į patį Kinijos okupuotą Tibetą, ypač jo šventų vie-

[804] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Jūratei Stauskaitei, 1998 08 24, Katmandu. J. Stauskaitės nuosavybė.

[805] Ten pat.

[806] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 577.

tų žemėlapio centrą – Kailašo kalno papėdę (*Prarasta Pažadėtoji Žemė*). Jėgos šaltinis tarsi pasislėpė nuo šių piligrimų kelionės labirinte ir religinių tekstų vertimuose. Jį pasiekti reiškė išlaikyti išbandymą – susidurti su mirtimi ir buvusio pasaulėvaizdžio destrukcija. Mirties perspektyva, fizinės tvermės laikinumas tapo svarbia piligrimų tapatybės formavimo atskaita tiek Radvilos Našlaitėlio, tiek Ivanauskaitės kelionėje."[807]

Jurgos kelionė į šventąjį Kailašo kalną iš tiesų buvo pilna išbandymų – lyg pasakoje. Teko ne sykį bristi per upę. Pirmą kartą upė atrodė lengvai įveikiama. Jos su Radvile drąsiai brenda, o vėliau kiaurai peršlapusios susėda ant kito kranto ir kalendamos dantimis pila iš batų Himalajų sniegynų vandenis. Tačiau grįžtant pradeda lyti, vanduo pakyla, kaukia ledinis vėjas, saulė ritasi sutemų link – ir tada iškyla paviršiun tikrieji košmarai – *baimė nuskęsti*. Pasirodo, vandens verpetai – nuo vaikystės Jurgą kamavusių košmariškų sapnų vaizdiniai. Siaubas apimdavęs pagalvojus, kad tie verpetai akimirksniu pasičiups ją ir nuneš ten, kur baisiau ir už mirtį. Kur? Ji nežino. Bet šįkart atsisako bristi per upę – geriau liks ir sušals į ragą. Galiausiai jas gelbsti kiti piligrimai: iš kito kranto skriete atskrieja dvi merginos, kojomis „neliesdamos nei vandens, nei akmenų, nei žemės". Tačiau baimę ne taip lengva nugalėti: „Vos žengus pirmąjį žingsnį, prarandu bet kokį blaivų tikrovės suvokimą ir atsiduriu kitoje nuolat mane persekiojusių košmariškų sapnų realybėje. Radvilė nusikasa iki upės vidurio, o aš kaip prikalta tebestypsau ant pirmo vandens apsemto akmens. Bet tibetietės merginos pasirodo ne iš kelmo spirtos, jos stveria mane už rankų, įsakmiais judesiais rodo, kur statyti koją, o kai aš ne gyvuliškos ir ne žvėriškos, bet kažkokios anapusinės baimės apimta vis dar spyriojuosi, tempia mane su tokia pat jėga kaip ir kalnų upės srovė. Jų skardžiabalsis tėvas, lyg koks karo vadas, mojuodamas gumbuota lazda persikėlimui vadovauja nuo kito kranto. Pagaliau – sausuma!!!"[808]

Klausiu Jurgos mamos, ar Jurga mokėjo plaukti, ar ji mėgo maudytis. „Jurga sportui buvo visai negabi ir plaukti menkai temokėjo. Maudytis

[807] Vedrickaitė I., *Kelionė. Keliautojas. Literatūra*, Vilnius: LLTI, 2010, p. 187–188.

[808] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 584.

drauge su kitais nemėgo“[809], – atsako ji. Kiek vėliau pagalvojusi priduria: gal ji bijojo vandens, nes kaimynų duktė paskendo kalnų upėje.

Akivaizdu, kai iškeliavo į Himalajus, Jurga neįsimetė gelbėjimosi liemenės. O vasarą Himalajuose, pasirodo, upės patvinsta, keliai sunkiai beišvažiuojami. Jie važiuoja džipu, juo reikia pasiekti kitą upės krantą. Bendrakeleivis Dordžė randa brastą. „Vairuotojai lyg pagal komandą sušoka į kabinas, suūžia, suriaumoja motorai, ir pirmasis sunkvežimis nyra į putojančią srovę. Vidury upės vanduo siekia kabinos langus, apsemtas variklis užsikirsdamas blerbia, praeina kelios didžiausios įtampos akimirkos, ir mašina – jau kitame krante.“[810] Pirmoji upė buvo įveikta sėkmingai, tačiau laukė dar šešios. Dingti nėra kur, išlipęs nepasakysi – aš lieku čia, nevažiuoju su jumis. „Važiuojam tai važiuojam“, – sakydavo meksikietis Riki Kerouaco romane *Kelyje*. Vakare rašytoja reziumuoja: „Diena baigiasi, visos upės įveiktos. Tačiau nors ir būta triumfo akimirkų, prisiminsiu ją kaip košmarą, nes pačiuose slogiausiuose savo sapnuose visada regėjau tokius vandenis: putotus, šniokščiančius, šaltus, užliejančius žemę ir dangų, visą pasaulį ligi pat tolimiausių kerčių, ligi pat begalinių jo pakraščių, siaubingus srautus, nešančius mane, bejėgę ir bežadę, nežinia kur, galbūt Kailašo linkui.“[811]

Iš visų apokaliptinių vaizdinių rašytojai, ko gero, suprantamiausias buvo Pasaulinio tvano archetipas. Romane *Miegančių drugelių tvirtovė* Monikos vaizduotėje susiklosto toks biblinis pasaulio pabaigos vaizdas: „Ir žemė paplūs tvano vandenimis. Ir pratrūks visi didžiosios gelmės šaltiniai, ir atsivers dangaus užtvankos, ir lis ant žemės lietus keturias dešimtis dienų ir keturias dešimtis naktų. Vanduo be galo pasidaugins ant žemės ir visi aukšti kalnai po visu dangum bus juo apdengti. Ir išgaiš, išmirs visa, kas ant sausumos turi gyvybės kvapą.“[812]

Aišku, kad ne dėl baimės nuskęsti rašytoja daugiau nebekeliavo į Rytus. Pasuko kitomis kryptimis – Egiptas, Peru, Venecijos karnavalas. Šių

---

[809] Ingridos Korsakaitės laiškas Jūratei Baranovai, 2014 01 27.

[810] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 575–576.

[811] Ten pat.

[812] Ivanauskaitė J., *Miegančių drugelių tvirtovė*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 85.

kelionių įspūdžiai aprašyti knygoje *Kelionių alchemija*. Kodėl nebegrįžo į Tibetą? Šis klausimas galėtų būti skirtas visiems didiesiems keliautojams. Kodėl Odisėjas sugrįžta į gimtinę, kur jį teatpažįsta vien ištikimas šuo? Kodėl grįžta Peras Giuntas? Sugrįžimas – tai pamatinis išbandymas. Gal net stipresnis už išvykimą. Rašytojos sąmonėje jis brendo labai pamažu.

1998 metų birželio 23 dieną Jurga rašo atviruką Jūratei Stauskaitei: „Labas, Jūrate, linkėjimai nuo Pasaulio Stogo, iš Tibeto sostinės Lhasos! Jaučiuosi, lyg būčiau pagaliau pasiekus Pažadėtąją Žemę, ir atrodo, kad mane globoja visi Tibeto dievai.“ Bet čia pat euforiją keičia nerimas: „Bijau tik vieno – grįžti į Lietuvą, nes argi iš Pažadėtosios Žemės sugrįžtama? Kam...“[813]

Grįžti buvo labai sunku. Laiške Stauskaitei jau atskridusi į Katmandu Jurga rašo: „Grįžti sunku. Visai nėra už ko užsikabinti – jokių norų, troškimų, svajonių, planų ar tikslų. Katmandu švelnus ir minkštas, pilnas rūko, gėlių, muzikos, lipšnių žmonių ir vis dar gyvos tikrosios magijos – tai turbūt pati tinkamiausia vieta sugrįžti iš vienos realybės į kitą. Bet vis tiek sunku.“[814] Vėlesniame laiške, jau iš Dharamsalos, rašytoja vėl su nerimu grįžta prie minties – kaipgi reikės sugrįžti. Sutinka jaunų žmonių iš Lietuvos. Šie duoda paskaityti lietuviškų laikraščių. Tai, apie ką ten rašoma, – ne Jurgos Lietuva. Ji ilgisi kitos Lietuvos. „Mane apėmė siaubas, kad reikės į visą šitą sugrįžti, – atvirai rašo Stauskaitei. – Jaučiuosi taip, lyg reikėtų atkasti nežmoniškai daug sluoksnių, norint pasiekti tą Lietuvą, kurią vis dar jaučiu ir į kurią noriu sugrįžti. Tikrai noriu. Bet nežinau, kaip reiks ištverti daugybę paviršiniuose sluoksniuose esančių dalykų, kurie mane tiesiog žeidžia kaip ant žaizdos beriama druska.“[815]

Leisdamasi į kelią rašytoja tikėjosi surasti tai, ko ieško, ir niekada nebegrįžti. Bet jau *Kelionėje į Šambalą* rašo apie labai keistą ją apėmusią nuotaiką ir košmariškus sapnus: „Jaučiuosi lyg žemė per jos kūrimą ar pabaigą. Many griūva kalnynai ir kyla naujos viršūnės, atsiveria naujos pra-

---

[813] Jurgos Ivanauskaitės atvirlaiškis Jūratei Stauskaitei, 1998 06 23, Lhasa. J. Stauskaitės nuosavybė.

[814] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Jūratei Stauskaitei, 1998 08 24, Katmandu. J. Stauskaitės nuosavybė.

[815] Jurgos Ivanauskaitės laiškas Jūratei Stauskaitei, 1998 11 19, Dharamsala. J. Stauskaitės nuosavybė.

rajos ir bedugnės, garma griūtys ir teka liepsnojančios lavos srautai. Siaubingu greičiu artėju prie kažkokios esmės vildamasi, kad pagaliau įminsiu TAI – savo tibetišką-ladakišką-vienuolišką praeitį. Bet... Bet vis stiprėja, vis ryškėja nostalgiški namų prisiminimai ir staiga įsisąmoninu it Nušvitimą pasiekusi, kad d a b a r jau turiu savo vietą šioje žemėje: Lietuvą. Ir man atrodo absurdiška svečioje šalyje neįžvelgiamos, gal nė nebuvusios praeities pėdsakų ieškoti.“[816]

Vėl galima prisiminti Kerouaco romaną *Dharmos valkatos*: išlydint Džefį vienas iš draugų nuogąstauja, kad jis nebegrįš, išnyks Rytų platybėse, kitas jam atsako: „Nepranyks, nes pernelyg juos myli.“ Tai nutinka ir Ivanauskaitei. Tikroji meilė suvokiama tik nutolus, tik per atstumą. Ji sugrįžta nejučia, per atsitiktinius simbolius. Pravažiuodama Maanlį, garsų Himalajų kurortą, rašytoja staiga pamato sikhą su turbanu, mažo jaukaus restoranėlio šeimininką. Jis sėdėjo būdelėje prie kasos aparato, įnikęs į kažkokią knygą. Jurga pastebi: „Jis skaito tiesiog aistringai, nekreipdamas jokio dėmesio į triukšmingus lankytojus, viską pasaulyje pamiršęs.“[817] Darosi smalsu, ką jis skaito. Ogi Vladimiro Nabokovo romaną *Lolita*. Šis vaizdas sukelia netikėtos nostalgijos pliūpsnį: rašytoja staiga pajunta, kaip norėtų grįžti atgal: „Žinau, kad tai – tik silpnumo akimirka. Žinau, kad kelio atgal nebėra. Žinau, kad ne vakarietiškąją patirtį, bet Rytų suteiktąjį prieglobstį praradusi netekčiau visko, kas dabar daro mano būtį prasmingą. Žinau, kad nieko nežinau.“[818]

Kodėl meilė savo kraštui, tam, kas artima, išryškėja tik tai praradus? Kita vertus, jei kelionę traktuojame kaip dvasinį eksperimentą, ji neišvengiamai, kaip ir bet kuris eksperimentas, turi kada nors pasibaigti. Kokie eksperimento rezultatai? Trilogija baigiama tokiais sakiniais: „O keliaudama po Rytus ir grįždama į Lietuvą galų gale įsitikinau, kad Pažadėtosios žemės, savo sielos tikrųjų Namų, pasaulyje nesurasiu, nes jų išorėje nėra. Jie – manyje pačioje. Buvo. Bet dabar – nebėra.“[819]

---

[816] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 378.

[817] Ten pat, p. 407.

[818] Ten pat, p. 408.

[819] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 687.

Gal Ivanauskaitės kelionės po Tibetą ir grįžimo atgal priežastis galima paaiškinti ekumeniniu argumentu – kaip siekį krikščionišką religiją pakeisti kita – budizmu? Gal ir galima, bet tai būtų sudėtingo ir daugiasluoksnio Jurgos šventybės ilgesio supaprastinimas. Kodėl daugiasluoksnio? Jurgos *sensus numinis* skleidžiasi tarp radikalių prieštaravimų: tai, jos pačios žodžiais tariant, yra nuolatinis kybojimas. Viena vertus, ji domisi „raganomis", savuoju demonu sekančiomis tikrovės perkeitėjomis, kita vertus – šventosiomis, gebančiomis pažaboti savąjį *ego* ir pripažinti jas pranokstantį dievybės šaltinį. Mama sako, kad jos charakteryje netrūko prieštaringų bruožų: „Jurga galėjo būti švelni ir rūsti, patikli ir slapukė, rimtuolė ir lengvabūdė, introvertiška ir ekscentriška, nuolaidi ir užsispyrusi, net karinga."[820]

Antra vertus, Jurgos sakralumo ilgesys buvo ekumeninis iš esmės – siekiantis įžvelgti anapusybę už konfesijos slenksčio. Jurgos šeima kilusi iš reformatų, vienas jos prosenelių buvęs evangelikų reformatų kunigas Biržų krašte, Nemunėlio Radviliškyje. Evangelikų reformatų kunigas Tomas Šernas ją guos ištikus nelemtai bėdai. Rašytoja po nepriklausomybės paskelbimo pasikrikštijo katalikų bažnyčioje. Ją pakrikštijo monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas. Po krikšto ji Paberžės bažnyčioje bendravo su Tėvu Stanislovu. Skaitė Bibliją, romane *Ragana ir lietus* ją persako ir cituoja, savaip seka jos personažų pėdsakais. Kita vertus, ji skaito ir Koraną, kabalistikos pradmenis, budistinius tekstus.

Jos ekumeninį šventybės kaip vienovės ilgesį liudija ir jau prieš mirtį sapnuotas sapnas. Veiksmas vyksta cerkvėje, kažkur Rusijoje, galbūt Maskvoje: „Ten – tik vienuoliai. Vieni atrodo kaip pranciškonai, kiti – kaip stačiatikiai. Treti – kaip budistai. Prietema, kvepia lydytu sviestu, kaip Džoklange. Išgirstu šalimais šnekant lietuviškai."[821] Viename interviu Jurga sako: „Po pirmų kelionių į Tibetą buvau labai kategoriškai nusiteikusi prieš krikščionybę, ypač prieš katalikybę. Labai aršiai ginčydavausi, šokdavau prieš, bet kuo labiau įsigilindavau į religijas, tuo artimesnės jos

---

[820] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 47.

[821] Jurgos Ivanauskaitės dienoraščiai, 2005 06 29. Šeimos nuosavybė.

tapdavo – ir krikščionybė, ir katalikybė, ir judaizmas, ir islamas. Tiesiog pradedi matyti, kad povandeninė srovė – esmė visur ta pati – Absoliutas (iš kur atėjome ir kur sugrįšime) yra vienas.“[822]

Trečia vertus, Jurgos šventybės ilgesys visą laiką svyravo tarp dviejų prieštaravimų: tarp labai stipraus tikėjimo ilgesio ir proto keliamo maišto bei skepsio. Geriausiai jį geba paaiškinti pati Jurga. *Prarastoje Pažadėtojoje žemėje* ji rašo, kad žvelgdama į kiekvieno dvasinei praktikai ir meditacijai visą gyvenimą paskyrusio jogo ar joginės akis, kuriose atsispindi neišmatuojamos anapusinės patirties gelmės, ji pasijunta gyvenimą iššvaisčiusi veltui. Ji jaučiasi nepajėgi žengti lemtingo žingsnio ir susitapatinti su kuria nors religine praktika. Bet nuolatos jaučia anapusybės ilgesį, jai neduoda ramybės klausimas, kas gi yra anapus durų. *Viršvalandžiuose* rašo gilaus tikėjimo ieškojusi visur: Paberžėje, Himalajuose, šventraščiuose, dvasinėse praktikose, žūtbūtinėse pastangose nušvisti ir aklame, bet labai žmogiškame įtūžyje, kad tai nepavyksta. Bet Dievas tyli. „Palengva suvokiau, kad tikėjimo negalima susikurti, pasiimti, pasivogti ar jėga išplėšti.“[823]

Dievo tyla – nėra vien Jurgą kankinusi problema. Ją tiksliai nusakė Ingmaras Bergmanas filme „Žiemos šviesa“, kuriame pasakojama apie pastorių, kankinamą tokios pat problemos – Dievo tylos. Jurga kritiška sau, ji sako: „Tiesiog man stinga tikėjimo. Nenoriu nieko įžeisti, bet mums visiems, XX amžiaus pabaigos Vakarų žmonėms, stinga tikėjimo.“[824] Norėdama suformuluoti jai nerimą keliančią tikėjimo problemą, ji remiasi mistiku Thomu Mertonu, teigusiu, kad atšalęs tikėjimas visų pirma yra tikinčiųjų problema. Jurga cituoja Mertoną, kuris rašęs, kad „amžiams tolstant nuo Kristaus tikėjimas darosi vis labiau sustabarėjęs, sentimentalus, kvailas ir įkyrus, jis pasiklysta vaizdiniuose ir prasimanymuose, išskysta bažnytinių organizacijų rutinoje arba išgaruoja „dėl paiko aktyvumo ir plepėjimo“[825].

---

[822] Ivanauskaitė J., „Rytai–Vakarai meditacijų tyloje“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 28.

[823] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 95.

[824] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 630.

[825] Ten pat.

Jurga maištauja. Filme „Šokis dykumoje" ji prisipažįsta, kad tie savotiški šventybės išgyvenimai, kurie ištikdavę ją, tarkim, miške, iš karto išnykdavę apsilankius bažnyčioje. Ji negalėdavusi net atsiklaupti, trikdydavęs kitų žmonių buvimas ir elgesys. Vėl tapatinasi su mistiku Mertonu, sako: „Niekada nenorėjau būti tokio tikėjimo dalininke. Tai viena iš priežasčių, kodėl ryžausi veiksmui, kurį skeptiškai vertina net pats Dalai Lama XIV: katalikybę pakeičiau budizmu. Svaigus atsivertėlės sapnas, kai aukščiausios tikėjimo viršukalnės atrodo pasiekiamos ranka, greitai baigėsi. Nauja religija nepakeitė manojo „dvasinio materializmo", turėtojiškos orientacijos <...>."[826]

Tikėjimo problema Jurgai labai svarbi, ji nuolatos apie tai mąsto ir sukuria savo tikėjimo sampratą: „Prireikia daug laiko, kol suvoki, kad tikėjimas yra veikiau neturėjimas ar vidinė tuštuma, absoliuti tyla, nei turėjimas ar kokia nors konkreti, „apčiuopiama" dvasinė savybė, į ausį nuolatos bylojantis anapusinis balsas, tai ne tvirtas pagrindas po kojomis, o nuolatinis kybojimas."[827] Ji pripažįsta, kad ši tikėjimo samprata jai pačiai kartais kelia siaubą, tačiau būtent joje apčiuopia budizmo ir krikščioniškosios mistikos sąlyčio taškus. Cituoja Mokytoją Eckhartą, kuris sakęs: „Žmogus turėtų būti tuščias – be jokio savęs žinojimo, kaip kad buvo tada, kai jis neegzistavo."[828]

Abejonės kelia siaubą rašytojai, jų apnikta ji jaučiasi kaip žmogus, išsiruošęs ilgon kelionėn ir tempiantis sunkiausią akmenų prikrautą maišą. „Abejoju viskuo, nors taip trokštu tikėti, pasitikėti, paklusti, nes žinau, kad tik tai pagaliau man atneš išsvajotąjį saugumo jausmą, ramybę, pusiausvyrą."[829] Tačiau išsvajotojo saugumo kaip nėra, taip nėra. Tam, kurį dievai myli, jie atima protą, – yra sakiusi rašytoja. Jai neatėmė. Jos protas išliko aiškus per visą kelionę Šambalos link. Ne budistinė ar krikščioniškoji doktrina, o skeptiškojo Jungo mintys artimesnės Jurgos dvasinėms dvejonėms: „Mano vakarietiškas protas audžia vis tankesnį ir tankesnį

[826] Ten pat, p. 630.

[827] Ten pat.

[828] Ten pat, p. 631.

[829] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 469.

abejonių voratinklį. Prisimenu C. G. Jungą, priešingai nei Buda, netikėjusį galimybe rasti žmogiškosios kančios pabaigą ir tvirtinusį, kad visa mūsų būtis yra viena kitą palaikančios priešybės, potvyniai ir atoslūgiai, džiaugsmas ir skausmas, diena ir naktis.“[830]

Kažkada yra sakiusi: „Kadangi absoliučiai tikiu reinkarnacija, tai manau, kad Kelio pradžia buvo anaiptol ne šiame gyvenime.“[831] Jau grįžusi į Vilnių po chemoterapijos dienoraštyje užrašo: „Nenoriu vėl atgimti. Reinkarnacija man dabar kelia tokį pat siaubą kaip pačiam Budai ir pirmiesiems jo mokiniams. Noriu virsti kvantinių dulkių sauja Visatos begalybėje.“[832] Grįžtančios iš pirmos kelionės lėktuve kažkas paklausia, kokia esanti jos religija. Ji netikėtai atsako: „Tibetas.“ Nesako – budizmas. Bandydama susivokti sudėtinguose, kelionės įspūdžių atvertuose pasąmonės užkaboriuose, gelbstisi ne tiek budizmu, kiek mandalomis kaip viso pasaulio kultūros palikimu, o tiksliau – vakarietišku atradimu, Jungo psichoanalize. Labai panašiai visų pasaulio religijų, sufizmo, okultizmo, Kabalos, misticizmo ženklus suvokė ir argentiniečių rašytojas Borgesas.

Ivanauskaitė nevadino savęs nei budiste, nei krikščione. Ji buvo rašytoja, tikinti Tibetu, ieškanti Mokytojo, pranokstančio kasdienybę. Toks Mokytojas kažkada jai buvo Algimantas Švėgžda, vėliau – Tėvas Stanislovas, kažkuriuo metu juo tapo Dalai Lama. Tibeto link ji pasuko ir ieškodama Dalai Lamos pėdsakų. Ji ieškojo didžiosios paguodos. Net ištikta likimo smūgio, susirgusi mirtina liga, ji ne iš karto puola į tikėjimo glėbį. Nepajėgia, vadina tai savąja puikybės nuodėme. „Baimė atsiduoti, paklusti, ištirpti kažkieno didesnio, ne žmogaus (bet ir žmogaus), o Dievo glėbyje...“[833] – rašo ji *Viršvalandžiuose*.

Kita vertus, nors rašytoja kupina abejonių, šventybės ilgesys jai suteikia mistinį Dievo potyrį. „Šiąnakt regėjau mūsų Viešpatį – / Jis atrodė kaip gotikos bažnyčia, / milžiniška rūkų spalvos katedra“, – pradeda rašyto-

[830] Ten pat.

[831] Ivanauskaitė J., „Rytai-Vakarai meditacijų tyloje“, in: *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 27.

[832] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 133.

[833] Ten pat, p. 69.

ja eilėraštį „Paskutinis regėjimas", galbūt poetiškai siekdama susigrąžinti sapną, o gal iš tiesų – viziją. „Leisk pamatyti savo tikrąjį, savo šviesųjį veidą", – kartojamas prašymas lyg mišiose katalikų bažnyčioje. Koks Jurgos pamatytas apsireiškusio Dievo veidas? Jis siurrealus, beveik saukiškas: „Dievo kūnas buvo sulipdytas / iš gyvos mėsos, akmenų, plytų / ir begalinio skaičiaus ostijų, / kurios netilptų jokiame tabernakulyje. / Jo galva – aukščiausia bokšto smailė / rėmė tamsiai mėlyną dangų."[834] Alchemikai Dievą Tėvą tapatindavo su auksine geltona spalva, o jį patį – su saule. Tačiau Jurgos Dievas neapsireiškė kaip saulė, jis patekėjo jai mėnuliu – jos jaunystės laikų liūdesio simboliu: „Švietė pilnatis ir sidabriniai debesys / lėkė šniokšdami kaip kalnų vandenys." Alchemikai pasakytų, kad galbūt tai buvo *succus lunariae* (mėnulio sultys) – nakties vandens šaltinis, kuris skiriasi nuo *aqua nostra* – žemiškojo vandens kaip gyvybės šaltinio.[835] Kita vertus, šniokščiantys kalnų vandenys, kaip jau buvo minėta, – stipriausias rašytojos apokaliptinių baimių šaltinis. Kyla abejonių, ar šis Dievas galės būti jos globėjas, ar apgaubs savo tėviška meile ir užglostys visas žaizdas. Tačiau jis yra įdomus mistiškas simbolis, menantis naujų mįslių, – kad jas įmintum, reikia vėl studijuoti alchemiją: „Dievo širdyje, prie šventovės altoriaus, / baltas balandis auksiniame soste sėdėjo / žmogiška, faraono, valdovo poza. / Karvelėlio krūtinėje kraujavo žaizda, / į ją tebebuvo įbestas duonriekis peilis." Dievas galingas, nors ir nėra begalinis, tik jis nekyla į viršų, o kaip tik priešingai – leidžiasi žemyn: „Viešpaties pėdos slypėjo giliai po žeme, / giliau nei rūsiai su karalių kapavietėmis, / giliau nei katakombos su biriais griaučiais / mirusiųjų per choleros ir marų epidemijas, / daug giliau už pačius giliausius / pamatus, prarajas, pragarus."[836] Alchemikai pasakytų, kad šis Dievas – Merkurijus. Juo labiau kad Dievo veidas keičia pavidalus: „Dievo veidas mainėsi – atrodė / ir kaip Jėzaus, ir kaip Marijos, / ir kaip saulės – skaistus, švytintis, / akinamai ryškus, visai bebruožis." Vis dėlto Viešpats parodęs švelnumą: „Viešpaties rankos glostė man galvą, / verkiau, ašaros buvo vaivorykštinės, / nudažytos

[834] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 131.

[835] Ten pat.

[836] Ten pat, p. 131–132.

meilės spindulių, kurie krito, / krito ir krito pro vitražo langus. / Buvo baisu. Buvo gera. / Tapo galiausiai niekaip.“[837] *Cupio dissolvi, et esse cum Christo* („Trokštu ištirpti ir būti su Kristumi“ – *lot.*)[838], – pasibraukė Jurga apaštalo Pauliaus žodžius Jungo knygoje *Sapnų alchemija*. Ir kad būtų dar tvirčiau – juos pažymėjo žvaigžde: „svarbu“.

Paskutiniais savo gyvenimo mėnesiais ji skaito tuos krikščioniškus autorius, kurie palaiko tikėjimą: vėl sugrįžta prie mistiko Thomo Mertono. Skaito filosofą egzistencialistą Søreną Kierkegaard'ą – būtent labiausiai ekumeninį tekstą *Laukų lelija ir padangių paukštis*. Pranciškonas Julius Sasnauskas atneša jai maldų. Jurga meldžiasi. Tačiau daugiausia jos maldos bežodės, nebylios, išskyrus tą, kurią visada rekomenduodavo Tėvas Stanislovas, kažkodėl rusiškai mokęs daugybę kartų kartoti: *Gospodi pomiluj, Gospodi pomiluj, Gospodi pomiluj.*[839] Tačiau protas neatsitraukia. Neįmanoma vienu akimoju išsižadėti pačios savęs, savo maištingos prigimties – net tragiško siaubo akivaizdoje. Dienoraštyje *Viršvalandžiai* ji rašo: „Savuosius sopulius dar šiaip taip įprasminu, bet kitų žmonių kančios, kurių per tokį palyginti trumpą laiką regėjau apsčiai, man žadina aklą ir tūžmingą maištą prieš būtį, prieš gamtą, prieš Dievą.“[840] Ji apmąsto kunigo Sasnausko žodžius įterpdama ir savąją nuomonę: „Kristus savo kryžiumi užbraukė senąją, anot kunigo Juliaus Sasnausko, *nuopelnų religiją*, amžiams *panaikino nelemtą šventų mainų šūkį*. Tačiau kartais atrodo, kad krauju ir kančia atpirkta Geroji naujiena, Laisvės naujiena daugelio iki šiol taip ir nebuvo išgirsta.“[841]

Vanda Juknaitė, bendravusi su Jurga ir savo prigimtiniu žmogišku švelnumu palaikiusi dvasiškai sunkiausiomis gyvenimo valandomis, rašo: „Juo situacija sunkėjo, joje radosi tai, kas vadinama kankinių tvirtumu. Ji nė karto neverkė skambindama, nors buvau jos paskutinis, kraštutinis atvejis, ji skambindavo man visai priveikta. Tokiomis valandomis, kai nie-

[837] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 132.

[838] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 82.

[839] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 110.

[840] Ten pat, p. 14.

[841] Ten pat, p. 34.

ko nebesitikima, prašoma tik vieno – būti kartu. Mes dalydavomės rėžiančiais kančių brangakmeniais, per juos vėrėsi, artėjo, konkretizavosi pati metafizika. Atsivertimo klausimo nebuvo. Tai vyko savaime. Kryžiaus prasmė savaime atsivėrė ant kryžiaus. Karlo Rahnerio žodžiais: „Tik šią akimirką, jei pavyksta ją atlaikyti, ir suprantama krikščionybė.“[842] Kita vertus, Juknaitė pastebi: „Nesuprantamu būdu, per neįsivaizduojamas kančias jos viduje vyko išsilaisvinimo virsmas. Ji susitaikė su savimi, pagaliau priėmė, įgijo save pačią, tarytum buvo padovanota pati sau. Dabar, kai visa apsinuogino, galėjai matyti, kokie nuoširdūs buvo jos dvasiniai ieškojimai ir kaip nepaprastai daug jai davė budizmas.“[843]

Jurga pripažįsta, kad Dievą ji suvokė kaip baudėją tol, kol nejuto jo malonės. Dievo malonė ją aplanko per netikėtą mistinį patyrimą: „O vieną naktį įvyko neįtikimas dalykas! Į mane prabilo pats Dievas. Jis bylojo bežode kalba, nes Jo tariamų prasmių ir reikšmių nesutalpintų jokie žodžiai. Beribis Viešpaties buvimas užpildė kambarį. Atrodė, tarsi būtų pasikeitusi oro ir visų daiktų atomų struktūra. Netrukus išnyko ir įprasta erdvė. Nors tas potyris buvo sklidinas ypatingos didybės, bet sykiu – labai intymus: tarsi motina glaustų kūdikį, tarsi tėvas, kurio glėbio beveik nepatyriau, dabar skausme mane ramintų, tarsi visi kada nors buvę mylimieji panardintų į tokią švelniausių jausmų gelmę, kokios patys nė neįtarė ir niekada nesužinos savyje esant.“ Tame Dievo pojūčio globėjiškume būdavo ir rūsties, tačiau skausmas liaudavosi, o nemiga išsisklaidydavo: „Tie apsilankymai, o gal tik priartėjimai, niekada nepriklausė nei nuo mano valios, nei nuo noro, nei nuo karšto meldimo.“[844]

Būtent nuolatinis maištas ir negęstantis Jurgos kritinis protas, negailestingai atskleidžiantis savo pačios asmens gelmes, leidžia patikėti tokių patirtų mistinių išgyvenimų tikrumu. Ji bandžiusi pasakoti apie savo potyrius kitiems – niekas jos nesupratęs. Padėjusi Sasnausko mintis, kad Dievas – pokštininkas ir kad kiekviena keistenybė ir nenormalybė šiek tiek kvepia dangumi. Po šių mistinių potyrių ji sako paliovusi kaltinti

842 Juknaitė V., „Susitikim dar kartą“, *Literatūra ir menas*, 2008 11 07, p. 20.

843 Ten pat.

844 Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 40–41.

Dievą dėl kančių. Kunigo Sasnausko dvasinė pagalba Jurgai, artėjančiai mirties link, buvo neįkainojama. Jis paverčia jos maištą susitaikymu. Kentėdama tiesiog neištveriamus kojos skausmus, ji nenuėjo į bažnyčią krikščionybėje ieškoti paguodos, bet krikščionybė pati atėjo pas ją pranciškono kunigo Sasnausko pavidalu. Jis moko ją susitaikymo, primena, kad visa Kristaus žemiškoji kelionė – tai pralaimėjimo kelionė. Jurga dienoraštyje prisipažįsta, kad piktžodžiavo ir buvo maištininkė, kad „vienas iš pačių širdies gelmių sukalbėtas „Tėve mūsų" būtų daug didesnė vidinė revoliucija už kaprizingus ar intelektualius sielos bruzdesius"[845]. Ji pripažįsta turėjusi keistą užslėptą geismą puikuotis savo nuodėmėmis: „Keisdama dievus, tučtuojau jiems primesdavau baudėjų prievolę. Kad ir kiek kartų murmėjau juodžiausią karmą apvalančią Avalokitešvaros mantrą, pati sau tvirtinau, kad manoji sielos juoduma liks neišsklaidyta."[846]

Jurga atlieka išpažintį, pripažįsta puikybę, priima iš kunigo rankų ostiją ir pasijunta kaip mažytis melsvas kiaušinis, krentantis į savo pilkšvą lizdą. „Kaip ilgai laukiau, kaip troškau, kaip ilgėjausi šitos akimirkos!" – dienoraštyje užrašo. Ir vis dėlto ją vėl aplanko maištingos ir skeptiškos mintys: „Maldos. Atsidavimas ir pasitikėjimas. Pasidavimas? Tačiau kažkas man vis dar trukdo. Puikybė. Dar kartą, ir vėl puikybė. Puikybė ne kaip išpuikimas ar garbėtroška, o kaip nuolankumo nebuvimas, nesugebėjimas prašyti, melsti, melstis, atsiklaupti ant kelių, atlikti išpažintį ir t. t. Negalėjimas patikėti aukštesne esybe ir tos esybės globėjiška meile."[847] Jurga, ligos įsprausta į palatą, jaučiasi lyg dykumoje. Bet būtent dykuma ir yra ta erdvė, kur žmogui lemta susitikti su Dievu. „Dykumoje, vienumoje, tyloje, – rašo Jurga *Viršvalandžiuose*, – ne tik Dievas, bet ir šėtonas, jo gundymai – baimės priepuoliai, panika, troškimas susinaikinti."[848] Bet čia pat ją gelbsti mistiko Mertono įžvalgos, jaučiasi įžengusi į tą žmogaus sielos dykumos dalį, kurią gali pripildyti tik Dievo meilė. Jaučiasi palaimingai ją patirianti. Ji prisimena ir mistikę Simone Weil, jaučia, kaip mistinio suar-

---

[845] Ten pat, p. 53.

[846] Ten pat, p. 54.

[847] Ten pat, p. 69.

[848] Ten pat, p. 71–72.

tėjimo su Dievu pojūtis leidžia išsiveržti iš skausmo į palaimą. Todėl konstatuoja, kad stebuklas įvyko: „Tai – Dievo priartėjimas. Malonė, kasdien vis gilesnis mano tikėjimas."[849] Jurga seka Mertonu, sako, kad trokšta susilieti su Dievu, bet jai trukdo kūnas. Ją aplanko palaimos išgyvenimai. Ir vis dėlto palaimą vėl keičia maištas. *Viršvalandžiuose* ji rašo: „Neapykanta pasauliui. Neapykanta Dievui. Julius apie kančios paskyrimą Kristui. Manęs tai neguodžia. Manęs tai visai neįtikina."[850] Kitoje vietoje: „Dievo gailestingumas. Man ši sąvoka vis dar tebėra didžiulė mįslė. Dievo bausmę ar net Dievo abejingumą suprast kur kas lengviau."[851] Viename paskutinių tekstų „Tikėjimas" Jurga kelia sau negailestingus klausimus: „Tikėjimas – silpnųjų prieglobstis? Malda – *lūzerių* reikalas? Meldžiasi nelaimingieji?" Ir baigia maištu: „Maištas. Nustebinti Dievą savo sielos tamsybe, epatažas „pribloškiant" atkakliu savuoju netikėjimu."[852] Ši įtempta kova su savo protu dėl tikėjimo – sukrečiantis dramatiškas dvasinis judesys. Nėra jokio teatrališkumo, jokio netikro gesto ar žodžio – šiame šventybės paieškos kelyje Jurga išliko savimi iki galo.

Po mirties jos pačios noru ji buvo pašarvota Vilniaus Bernardinų bažnyčios koplyčioje. Taip šiltai ir žmogiškai jaukiai pranciškonai jai padėjo išeiti, priglobė ir išlydėjo, paliudydami, kad gailestingumas krikščioniui gali būti ne tik formalus. Pranciškonai suteikė Jurgai tai, ko ji labiausiai ieškojo, ko troško, – išsvajoto švelnumo. Būdama Ladake, rašytoja pati sau prisipažįsta, kad ne pinigų, ne šlovės, ne pripažinimo, ne meilės ir net ne tikrojo tikėjimo ji ieškojusi visą savo gyvenimą: „Tik paprasčiausio švelnumo, kuriuo kitas žmogus tave apgaubia ne iš pareigos, ne vildamasis mainais ką nors gauti ar pateikdamas tai kaip skolą, kurią reikės grąžinti, ne iš veidmainiško gailesčio, ne trokšdamas lipšniu gestu visų pirma apdovanoti save ar prieš kitus pasipuikuoti..."[853]

Poetas ir fotografas Alis Balbierius, šiuo metu gyvenantis ten, iš kur

---

[849] Ten pat, p. 96.

[850] Ten pat, p. 135.

[851] Ten pat, p. 137.

[852] Ten pat, p. 147.

[853] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 395.

kilusi ir viena Jurgos giminės atšaka, – Biržuose, pastaraisiais metais pamėgo keliauti po Indiją. Taip sutapo, kad jis keliauja po tuos pačius miestus, kur yra buvusi Jurga, – Dharamsalą, Pathankotą ir t. t. Jaučia tuos pramintus takus: „Bet ryškiausiai čia įspaustos Vilniaus bohemos laikų bičiulės Jurgos Ivanauskaitės, kuriai Tibetas ir tibetiečiai bei jų unikali kultūra buvo šventovė, pėdos... Dabar, kai rašytoja jau išėjusi, nelabai tikiu, kad ji, jau sunkiai sirgdama, taip paprastai ėmė ir „atsivertė į krikščionybę, juolab kad niekad nebuvo jos ir atsižadėjusi. Grįžęs iš Indijos, iš naujo skaitau Jurgos Indijai ir Tibetui skirtas knygas ir džiaugiuosi, kad šios knygos – savotiški Tibeto kultūros ir budizmo vadovėliai mūsų kultūroje."[854]

Įdomu, kad šiame straipsnyje Balbierius pastebi ir cituoja tą Jurgos knygos *Kelionė į Šambalą* vietą, kuri liudija Jurgos artumą ir pagoniškajai senajai lietuvių kultūrai: „Net ir akmenys bei uolos čia šilti, jaukūs, lipšnūs, beveik gyvi. Taip ir norisi ką nors malonaus jiems pasakyti: džiulė! Yra tokių riedulių, ant kurių net nejauku lipti su batais ar sėstis, kaip ant žmogaus krūtinės ar veido. Jie pilni jėgos. Ir apsunkę nuo savo pačių kantraus gerumo."[855]

„Nuolatinis šventumo ir gilaus tikėjimo ilgesys"[856], – taip Jurga apibūdina savąjį *numinosum*. Jurga ieškojo savo unikalaus santykio su šventybe – tokio, kuris nekartotų kitų kelių. Labai panašiai šventumą suvokė Nietzsche, kuris gynė Kristų nuo krikščionybės, sakydamas, kad „iš tikrųjų buvo tik vienas krikščionis, ir tas pats mirė ant kryžiaus"[857]. Jurgos Jėzus nemirė. Jis iškeliavo. Pasidabinęs raudonais rūbais – ant asiliuko, kaip Saukos paveiksle „Tamsus krūmas pakeliui į Egiptą". Kartu pasiėmė Jurgą. Jai mirštant prieš akis kabėjo jos pačios sukurtas mažas paveikslas: Jėzus raudonais rūbais nelyg Saukos paveiksle joja neaiškia kryptimi. Paveiks-

---

[854] Balbierius A., „Prisilietimas prie Indijos: Dharamsala, Himalajai, Tibeto tremtis ir pėdos bičiulių...", *Literatūra ir menas*, 2013 03 28, p. 22.

[855] Ten pat.

[856] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 67.

[857] Nietzsche F., *Antikristas: prakeiksmas krikščionybei*, iš vokiečių k. vertė L. Rybelis, Vilnius: Apostrofa, 2009, p. 60.

liuke beveik nustelbdamas Kristų ar lygia greta su juo švyti Jurgai svarbus alchemikų simbolis – didelė raudona rožė.

Galiausiai Ivanauskaitė buvo ir liko nesusitapatinusi su jokia religija. Ir krikščionybė, ir budizmas buvo kodai, už kurių slėpėsi ją intrigavę pasaulio paslapties ženklai. Jurgos pagarba šiems ženklams, kaip ir visai archetipinei žmogaus sielos daliai – objektyviai ir simbolių prisodrintai realybės sferai, – yra vienas iš jos kūrybos unikalumo aspektų.

6.
KOSMOPOLITINIS ROMANAS: *SAPNŲ NUBLOKŠTI* (2000)

1998 metais Jurga rašo Stauskaitei laišką iš Dharamsalos: „Rašau naują knygą (Tavo laiškas įkvepia mane patikėti, kad ji bus kam nors reikalinga), gyvenu vienuolyne tarp mistiškai atrodančių jogų raudonais drabužiais ir ilgais juodais plaukais, naktimis žvaigždės labai didelės, rytais rūkas labai tirštas ir būtų smagu, jei man čia parašytum.“[858]

Paskutinis ikitibetinis Ivanauskaitės romanas *Agnijos magija* pasirodė 1995-aisiais. 1998-aisiais, trejus metus rašiusi eseistinę ir dokumentinę prozą, mistiškai atrodančių jogų ir piršto rūko apsuptyje Ivanauskaitė grįžta prie grožinės literatūros. Agnės Marcinkevičiūtės filme „Šokis dykumoje“ matome tokį epizodą: rašytoja išeina iš savo virtuvės, pasuka prie knygų spintos, atidaro dureles ir rodo, kur laiko savo knygas – ir lietuviškas, ir verstines. Iš karto matome romano *Sapnų nublokšti* viršelį – ši knyga padėta arčiausiai. Ji sako: „Čia mano mylimiausia knyga.“ Tą kartoja ir kituose interviu, pridurdama, kad kita mylima knyga yra *Agnijos magija*. Kas šiuos romanus sieja? Siurrealūs ženklai – sapnai ir magija – tai jungiamoji paskutinio ikitibetinio ir pirmojo potibetinio romanų jungiamoji grandis.

Šių eilučių autorės mėgstamiausia rašytojos knyga kiek kita – *Kelionė į Šambalą*, ji sukrečia savo autentika. Skaityti *Sapnų nublokšti* po *Tibeto mandalos* gan sunku. Jauti, kad grožinis kūrinys nusileidžia autentiškai patirtinei literatūrai. Nebelieka to apnuoginto gyvo nervo, tos nesuprojektuotos, netikėtai pačiai rašančiajai atsiveriančios tikrovės pulsavimo. Prisipažįstu Jurgos mamai, kad labai sunkiai skaičiau *Sapnų nublokštus*.

[858] J. Ivanauskaitės laiškas J. Stauskaitei, 1998 10 01, Dharamsala. J. Stauskaitės nuosavybė.

O ji sako: „Man kaip tik atvirkščiai. Skaičiau ir negalėjau atsistebėti – ko tik tas mano vaikas čia neprigalvojo."

Kelionei pasibaigus, neišvengiamai grįžtama prie to, kas jau įprasta. Iš kur pasisemti tikrovės, jei viskas jau išsemta? Belieka susigrąžinti ją mintyse ir paversti romanu – daryti tai, ką ikitibetiniu laiku rašytoja jau buvo įgudusi. Kuo šis potibetinis jos romanas skiriasi nuo ikitibetinės *Agnijos magijos*? Vytautas Rubavičius, recenzavęs ir pirmąjį, ir antrąjį, rašo: „Nesiimsiu aiškintis gausių naujojo romano *Sapnų nublokšti* aliuzijų, ezoterinių doktrinų subtilumų. Išsakysiu pirminį įspūdį, kurį ir pabandysiu atskleisti. Pajutau, jog šiame romane, palyginti su keliais ankstesniais, sumažėjusi vidinė įtampa. Anksčiau buvo trokštama kažką pranešti, išsakyti tam tikrą išgyvenimą, kurio tikrumu ir svarba nebuvo abejojama, perteikti tam tikrų, kūnu ir siela patikrintų doktrinų idėjas bei vaizdinius. Galima sakyti, jog tekstams buvo būdingas profetiškumas, jie rutuliojosi didžiulės *paneigti* ir *įtvirtinti* polių kuriamos įtampos lauke. *Sapnų nublokšti* – literatūriškesnė, labiau leidybai ir marketingui skirta knyga. Literatūriškumo, rašymo technologijos persvarą prieš profetiškumą savaip nurodo ir romane tvyranti ironija. Jau pats pavadinimas *Sapnų nublokšti* primena pagarsėjusį Margaret Mitchell romaną *Vėjo nublokšti*, ir šitai įtaigauja tam tikrą perskaitymo tonaciją. „Technologiškai" sutvarkyta ir knygos kompozicija. Visi knygos personažai lyg drugeliai suskrenda į nušvitimą turinčią suteikti liepsną. Jų iliuzoriškumą (rašytiškumą) pagrindžia literatūrinis išsapnuoto pasaulio vaizdinys – užsklanda."[859]

Rubavičius konstatuoja sumažėjusią gyvenimo aistrą rašytojos tekstuose. Tačiau būtent šis romano literatūriškumas suponuoja palankesnį kitų literatūros kritikų vertinimą. Audinga Peluritytė, gana kritiškai atsiliepusi apie ankstesniąją literatūrinę Ivanauskaitės kūrybą, rašo: „Atskira tema šiuo požiūriu būtų romanas *Sapnų nublokšti*, kuriame autorė akivaizdžiai siekia kūrinio struktūros architektonikos. Romane pasakojamos keleto žmonių, atsidūrusių vienu metu toje pačioje Himalajų Neten gyvenvietėje, istorijos. Visi šie žmonės susiję su meilės kūru, Tenvaru Ošaru, kitados buvusiu die-

[859] Rubavičius V., „Kelionė į Neten ir atgal", in: *Rytai–Vakarai. Komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI, 2007, p. 89.

vu, tačiau patyrusiu žemiškosios kūniškos meilės kančią. Nors tai skirtingų likimų istorijos, visos jos baigiasi taip pat: ištirpsta tarsi sapnas."[860] Peluritytė cituoja Rubavičių, pastebėjusį romano literatūriškumą, ironiją, nebūdingą ankstesnėms rašytojos knygoms, bet laiko tai pozityviu dalyku. Jos manymu, pasirinkta aistros ir naistros, kūno ir dvasios patirčių priešprieša yra pakankamai motyvuota: romano herojai baudžiami už aistrą Tenvarui Ošarui, o aistra nukreipta į naistrą. Kritikė interpretuoja Ivanauskaitės kūrybą per erotinės vaizduotės konceptą, nors pavadinime ją įvardija „egzotine vaizduote". Todėl galiausiai šis romanas, kaip ir ankstesnieji, sulaukia Peluritytės priekaišto dėl erotinės vaizduotės pertekliaus. Ji rašo: „Motyvuotą struktūrą, kaip ir ankstesniuose romanuose, ardo erotinės vaizduotės polinkis virsti pornografiniu tekstu."[861] Nelabai aišku, kaip erotinė vaizduotė nelyg ėduonis gali suardyti motyvuotą struktūrą, nes priežastiniais ryšiais jie tarpusavyje nėra susiję – erotiniai tekstai, net ir pornografiniai, kaip ir bet kurie kiti, gali būti arba struktūruoti, arba nestruktūruoti. Tačiau akivaizdu, kad kritikė kvestionuoja būtent erotikos, kaip jungiamojo romano audinio, prasmingumą ir vertę literatūros tekste. Bent jau lietuviškame kontekste. Šiaip pasaulyje vadinamoji erotinė literatūra turi savo vietą ir savo skaitytoją. Ivanauskaitės knygų lentynoje, kaip jau buvo minėta, guli prancūzų rašytojo Georgeso Bataille'o knyga *Akies istorija* bei Anaïs Nin *Paukšteliai* ir dienoraščiai.

Ar šis romanas iš tiesų erotinis, juo labiau – pornografinis? Kaip atskirti erotinį romaną? Klausimas, kuris kilo po romano *Ragana ir lietus* pasirodymo, vėl sugrįžta. Sugrįžta su nauju aštrumu – romane *Sapnų nublokšti* paliečiama lietuviškam pasaulėvaizdžiui tarsi tolima tantrinės erotikos praktikos tema. Ar tantrinio jogo gyvensenos literatūrinę ekspoziciją galima laikyti erotiniu tekstu? Ar šios praktikos hipiškos adaptacijos aprašymas Kerouaco romane *Dharmos valkatos* – irgi erotika? Į šį klausimą galima atsakyti – Kerouaco romane *Dharmos valkatos* erotiniai intarpai negausūs, jie netampa svarbiausia gija. Tačiau ir *Sapnų nublokšti* veikė-

[860] Peluritytė A., „Egzotinė vaizduotė: Jurga Ivanauskaitė", in: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarė G. Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 213.

[861] Ten pat.

joms svarbesni yra kiti dalykai: jos trokšta tikro susiliejimo su adoruojamu mokytoju, tačiau kelias į tai galimas tik per erotiką, kurią jis praktikuoja su visomis savo mokinėmis. Erotinis tekstas tarsi turėtų žadinti skaitytojo erotinę vaizduotę, skatinti jį panašioms patirtims. Tačiau romanas *Sapnų nublokšti* kelia veikiau liūdesį: veikėjos susipainioja santykių pynėse. Anapus sapno nieko nelieka. Kelias negrąžina į realybę, tampa aišku, kad erotika nemažina žmonių susvetimėjimo, o tik dar labiau jį sustiprina. Ciniškai paprasta mintis: kas nutiks su adoruojamu mokytoju, kai laikui bėgant neišvengiamai nusilps jo vyriškoji potencija? Ar mįslingasis jo tylėjimas liks vis toks pat dieviškai įstabus?

Šie klausimai gali kilti tik vakarietiškos sąmonės paribiuose. Pačią rašytoją jie labai skaudintų ir žeistų. „Kritikai visiškai nesuprato mano romano *Sapnų nublokšti*", – ne sykį yra sakiusi Ivanauskaitė. Dokumentiniame filme „Šokis dykumoje" jai antrina ir sesuo Radvilė. Tuo metu ji keliavo kartu ir sako, kad Jurga nieko neišsigalvojo, kad aprašytieji romane panašūs į tuos žmones, kuriuos mačiusi realybėje. Iš tiesų, mėginant atsekti prototipus, maga Lietuvoje ne sykį buvojusį Jurgos draugą įsivaizduoti kaip Tenvaro Ošaro prototipą. Jurgos mama prisiminimuose rašo: „Prie mirštančios Jurgos meldėsi ir atsisveikinti atvykęs jos senas draugas tibetietis lama Rigdzinas Namkha Gjaco Rinpočė. Beje, šis rinpočė buvo vienas iš Jurgos romano *Sapnų nublokšti* (2000) fantasmagoriško herojaus Tenvaro Ošaro prototipų, o fotomontažiniam knygos *Prarasta Pažadėtoji žemė* viršeliui panaudota įspūdinga jo nuotrauka."[862] Išoriškai jis šiuo metu į romano *Sapnų nublokšti* veikėją visai nepanašus. Bet mes visi laikui bėgant daromės patys į save nebepanašūs ir virstame savo pačių šešėliais, todėl literatūriniai personažai laimi prieš savo prototipus – jie išlieka anapus laiko.

Anapus laiko lieka ir rašytojos poetinės meditacijos eilėraščių rinkinyje „Šokis dykumoje", kurios tarsi liudija, kad jos ryšys su romane aprašytais įvykiais yra gana intymus: „Mylėdamasis lieki / pilnas ramybės / bučiuodama tavo lūpas / jaučiu vien maldų skonį / bet užplūdus devintajai / aistros bangai / šauki mano vardą / deivės-dakinės / gniaužia kumščius /

---

862 Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 45.

ir pavydžiai niurna."[863] Kaip derinti pavydą ir tantrinę praktiką? Tantrinės praktikos patirtis, pasirodo, nenaikina paprasto žmogiškojo, moteriškojo, pavydo: „Tavo aistros pėdsakai / ant jos vaikiško kaklo / dilgčioja mano paširdžiuos / kai kalbi apie šventumą / ir gailestį visai žmonijai."[864] Šiose meditacijose nelieka nei pornografijos, nei erotikos, nes norima pranešti – visų pirma pačiai sau – visai kitą, naują ir unikalią patirtį liudijančią žinią: „Kiti šnabžda nešvankybes / mudu meldžiamės kai / vis siauresnėmis įvijomis / lekiam į aitrią palaimą."[865]

Tekstas ištirpdo realybės detalių bei prototipų pėdsakus. Literatūrinėje erdvėje lieka naujas lietuvių kultūros reiškinys. Jonušys aptardamas originalios, iš esmės novatoriškos lietuvių literatūros proveržius pastebi, kad nors *Sapnų nublokšti* nėra geriausias Ivanauskaitės romanas, bet „jį galima laikyti pirmu lietuvišku daugiakultūriu kosmopolitiniu romanu"[866].

Kodėl pati rašytoja iš visų savo kūrinių labiausiai mėgo šį? Galima tik spėlioti. Romane galima aptikti rašytojai įprastus egzistencinius nevilties ženklus: betėvystės ir absurdo, tačiau čia jau suvokiama distancija su ankstesniuose romanuose (*Pragaro sodai*) tiesiogiai išgyvenamais absurdo ženklais. Veikėjas Proto Bokštas kritiškai ir be iliuzijų mąsto apie galimą prekybą žmogaus poreikiu suteikti savo gyvenimui prasmę: „Žmonės, vieną dieną pajutę gyvenimo beprasmybę, lyg žiurkės laivo skendimą, žūtbūtinai trokšta suteikti jam prasmę. Tokią neįmanomą užduotį – suteikti reikšmingumo absurdiškumui – įstengia atlikti tik antžmogiai, ezoteriniai asmenys, o iš kur kitur juos atgabensi, jei ne iš Himalajų? Kai yra paklausa, yra ir pasiūla. Jūs mokate pinigus, mes pristatome prekę. Rinkos dėsnis."[867] Proto Bokštą erzina ezoterikos užsigeidusių žmonių noras būti suprastiems ir paguostiems, fanatiška pretenzija būti mylimiems. Rašytoja sumaniai kaitalioja žiūros taškus: šalia meiliamirių moterų, trokštančių susilieti su mylimu kūru, girdėti ir racionalūs kitų vyrų balsai. Paradok-

---

[863] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 128.

[864] Ten pat, p. 112.

[865] Ten pat, p. 130.

[866] Jonušys L., „Prozos proveržiai", *Literatūra ir menas*, 2013 01 11, p. 9–10.

[867] Ivanauskaitė J., *Sapnų nublokšti*, Vilnius: Tyto alba, 2001, p. 184.

sas, kad ir jie į Tenvarą Ošarą žiūri palankiai. Tas pats Proto Bokštas jį laiko nuolat besikuriančiu, besimainančiu, nenusakomu, neapčiuopiamu, nesugaunamu (ar vyrai iš tiesų taip galvoja vienas apie kitą?). Rašytoja identifikuoja mistinę jėgos vietą – lokalizuoja ją Tenvaro Ošaro asmenyje. Tenvaras Ošaras išeina kiaurai sieną. Pranašo laimei, to niekas kitas nepastebi. Šis žmogus nesiekia jokių tikslų, nei žemiškų, nei antgamtinių, nelaukia nei bausmės, nei atpildo, niekam nieko nenori įrodyti, nieko nesiekia paneigti, jis nesipriešina, nekovoja, bet ir nepasiduoda, nėra nei pasyvus, nei bevalis, atvirkščiai – „kupinas azarto, kaip šokėjas, kuris užsimiršęs šoka visai negalvodamas, kam to reikia <...>“[868].

Ši stipri asmeninės galios jėga išsklaido absurdo ir nelaimingumo ženklus lygiai kaip romane *Agnijos magija*. Čia niekas nesižudo, nors šiek tiek ir pasvarstoma apie lietuvių polinkį į savižudybę. Destrukciją išsklaido magiški judesiai. Miršta tiktai Uma, Tenvaro Ošaro žmona, – budelių nukankinta. Tačiau ji atgimsta kaip Lila – balta kalytė – ir toliau gyvena su Tenvaru. Romanas įtvirtina du reikšmingus siurrealius ženklus, kurie pranoksta egzistencinius: sapną ir magišką galią. Jis paremtas rašytojos sukurta ypatinga kosmine metafizika.

Tenvaras Ošaras moko, kad egzistuoja kur kas mistiškesni nei sapnas, gilesni ir reikšmingesni miego lygmenys, pati paslaptingiausia zona, kai tarsi nunyri į visišką nebūtį. Tačiau mokytojas užduoda klausimą: „O kas būna tuomet, kai daiktai ir formos galutinai liaujasi egzistavę, kai visi sąmonės kurti miražai išnyksta be pėdsako, kai miegančiojo nebepasiekia nei išorinio, nei jo paties vidinio pasaulio garsai, kai nusitrina ribos tarp „aš“ ir „kiti“, kai nebėra nei erdvės, nei laiko, visiškai nieko?“[869] Šis klausimas sukuria stipresnę intrigą nei visos romane sukamos kasdienybės įvykių ir herojų tarpusavio santykių pynės.

Sapno metafizika ir galimas patyrimas buvo vienas iš rašytoją stipriai dominusių nepažinios realybės ženklų. Tenvaras Ošaras pasiūlo atsakymą: pasirodo, sapnuose reikia ne ieškoti plyšio, pro kurį galėtum iš savęs išlįsti, o stengtis pastebėti akinamą švytėjimą, kuris tetrunkąs tūkstantąją

[868] Ten pat, p. 209.

[869] Ten pat, p. 149.

sekundės dalį, bet esti kiekvieno žmogaus sapnuose. „Toji šviesa tau ir atvers kelią“[870], – viltingai sako mokytojas. Todėl, manyčiau, rašytoja ir mėgo šį savo romaną, nes jis pasakoja ne apie sapno tamsą, o apie sapne slypinčią mistinę šviesą.

Tarkovskio filmas „Andrejus Rubliovas“, kurį Jurga, kaip jau buvo minėta, norėjo pažiūrėti vieną iš paskutiniųjų, prasideda scena, kurioje XV amžiaus fantazuotojas išranda sparnus. Jis užsilipa ant bažnyčios bokšto ir nuo jo pasileidžia skristi. Žiūrovas regi pasaulį skrendančiojo žvilgsniu. „Skrendu, Afimai, skrendu!“ – palaimingai šaukia. Šaukia, nes nori pasidalinti neįtikėtinu įspūdžiu. Skrydis trunka trumpai ir baigiasi tragiškai – vėjas netikėtai bloškia žmogų vandenų link, tampa aišku, kad nukritęs jau nebepakils, tačiau ir tų kelių akimirkų užtenka, kad pajustum, ką reiškia svajotojui skrydžio svaigumas. Skraido ir Ivanauskaitės ikitibetinio romano *Mėnulio vaikai* personažai Gediminas ir Vika. Romane *Sapnų nublokšti* skraido Dunia: „Oras buvo skaidrus, dangus – akinamai žydras, viskas aplinkui taip gražu, tyra, kad ji net apsiverkė iš laimės ir pasigėrėjimo. Paskui ėmė šokti, sukosi ratu, modama rankomis it sparnais, kol galiausiai pakilo į orą ir lengvai tarsi paukštis nuskrido. Kiek nustebo, bet dar labiau – apsidžiaugė, kai pamatė priešais save atsklendžiant kitą žmogų. O gal angelą, nes jo mėlyni ir raudoni auksu siuvinėti drabužiai buvo nelyg cerkvėse paišomų sparnuotų būtybių, o ilgi, blizgantys plaukai bangavo lengvame vėjuje. Jo didelės akys švytėjo po dailiai, it plasnojančios žuvėdros sparnai išlenktais antakiais, tiesios nosies šnervės virpčiojo, o putnios lyg moters lūpos maloniai šypsojo. Jiedu pakibo vienas priešais kitą neaprėpiamoje dangaus žydrynėje, lengvi ir besvoriai tarsi du plunksniniai debesėliai.“[871] Šis romane aprašytas skrydis vyksta sapne.

Kai Jurga išėjo, Vanda Juknaitė pranešė: „Jurga išskrido.“ Labai tiksli metafora, artima jos kūrybai. O kas žino – gal ir realybei. Dauguma mūsų esame nepajėgūs mąstyti įvairių tikrovės lygmenų. Tačiau Jurga juos intuityviai juto.

---

[870] Ten pat, p. 150.

[871] Ten pat, p. 329.

7.
SKIRTINGI EGZISTENCIJOS LYGMENYS: „TIBETO MIRUSIŲJŲ KNYGA" (2002)

2002 metais birželio mėnesį Vilniaus galerijoje „Stiklo karoliukai" surengiama naujo Jurgos paveikslų ciklo „Tibeto mirusiųjų knyga" paroda. Vėliau, 2005-aisiais, tie patys paveikslai eksponuojami galerijoje „Meno niša" kartu su „Angelariumo" ciklu kitoje jos salėje.

Dailėtyrininkė Vika Ryžovaitė, apsilankiusi parodoje, rašo: „Šios dvi salės skiriasi kaip diena ir naktis. Savaime aišku, naktimi pavadinčiau „Tibeto mirusiųjų knygos" salę, o diena – „Angelariumo" erdvę. „Tibeto mirusiųjų knygos" ciklą ji kūrė, regis, penkerius metus. Šie paveikslai daugiausia horizontalios formos, tamsių ir sodrių spalvų, vaizduoja skirtingus pasaulius – „Dievų pasaulis, arba Rojus", „Pusdievių pasaulis", „Gyvulių pasaulis", „Pragaras" ir pan. Darbai dekoratyvūs, kruopščiai ištapyti, su smulkiausiom detalėm. Žmonės ar gyvūnai susijungia į vientisą, besikartojantį, harmoningą ornamentą. Gausu simbolių, kodų (angelai, griaučiai, raganos, magai, vienuoliai ir t. t.). Darbus lengva šifruoti, nes naudojami gerai žinomi simboliai ir temos – gyvenimo, mirties, gėrio, blogio. Kiekvienas paveikslas – tai atskiras pasakojimas apie transcendentines sferas, kitus sakralius, egzistencinius lygmenis. Pasak budistinės tradicijos, tikrovė, kurioje mes gyvename, tėra tik iliuzija... O „X-failų" gerbėjai turbūt pasakytų: „Tiesa slypi kažkur anapus..." J. Ivanauskaitė, nutapiusi ištisą „kitų" pasaulių seriją, atrodo, bando praskleisti paslaptingą uždangą, skiriančią šiapusybę nuo anapusybės. Spėju, kad „Tibeto mirusiųjų knygos" paveikslus menininkė specialiai iškabino pirmoje salėje. Iš jos tarsi iš tamsos išnyri į šviesą – salę, pilną angelų, jų pasakojimų ir daiktų."[872]

[872] Ryžovaitė V., „Angelariumas: Jurgos Ivanauskaitės paroda galerijoje „Meno niša", *7 meno dienos*, 2005 06 03, p. 8.

Šie paveikslai nutapyti aliejumi ant drobės. Jie išsiskiria iš kitų Jurgos darbų visų pirma neįprastu formatu – jie pailgi. Ciklą sudaro devyni paveikslai. Septyni iš jų horizontalūs (34 x 120), o du – vertikalūs (120 x 34). Horizontalūs paveikslai – „Kelias", „Gyvūnų lygmuo", „Pusdievių lygmuo", „Dievų lygmuo", „Alkanų dvasių lygmuo", „Pragaras", „Mirties šokis" – vaizduoja skirtingus realybės lygmenis. Vertikalieji – „Kilimas į laimės viršūnę", „Kritimas į skausmo gelmes" – simbolizuoja dvi pamatines žmogiškosios egzistencijos plotmes.

Horizontalusis ciklo paveikslas „Mirties šokis" sutalpina dvylika figūrų – nelyg Dalí tapytų dvylika apaštalų. Jungas dar primintų apie dvylika mėnesių. O čia matome dvylika griaučių. Vėl šmėkščioja belgų siurrealisto Delvaux pamėgtas griaučių motyvas, tačiau stipri ir jau minėta Tibeto budizmo šokančių griaučių *chitipati* tradicijos įtaka. Pasak Jurgos, Tibeto budistai žmogų laiko tik lavonu ir „nuolat užduoda klausimą: „O kas gi tempia šį lavoną?" Ir atsako, kad ne siela, bet sąmonė"[873].

Dailininkė griaučius labai įmantriai ir kruopščiai padabina. Čia pavaizduoti įvairių epochų, įvairių kultūrų personažai. Visi turi po ištaigingą galvos apdangalą: kas Egipto faraono ir žynio Tutanchamono kepurę, paukštžmogis-pankas su romėniška skiautere, kitas su vikingų raguotu šalmu, dar kitas – su smailia raganos kepure (Jurgos *alter ego*). Kas neturi kepurės, turi ką nors kita: rausvoji balerina su sparneliais – tokios pat spalvos vainikėlį, persimetęs tigro kailį Tibeto jogas – tigro uodegą įsikandusį paukštį, o viena (spėju, kad šie griaučiai Ievos) – su žalčiu ir obuoliu. Šis paveikslas reprodukuojamas ant romano *Placebas* viršelio, čia viduryje atsiduria griaučiai su popiežiaus kepure ir septyniais ties liemeniu pakabintais varpeliais. Visi griaučiai gerai nusiteikę, sudėję rankas vieni kitiems ant pečių, tarsi šokdami kokį gruzinų šokį ar graikų sirtakį. Ką simbolizuoja ši siurrealistinė dailininkės vizija?

Gali būti, kad paveikslas siejasi su dviejų kultūrų simboliais: su tibetiečių ikonografijoje populiariu šokančių griaučių įvaizdžiu ir su viduramžiškais krikščioniškais *dance macabre* vaizdiniais. Jurga viduramžių tapy-

---

[873] Ivanauskaitė J., „Rytai-Vakarai meditacijų tyloje", in: *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 29.

bą labai mėgusi. Vienas iš galimų atsakymų siūlomas šių eilučių autorės: rašytoja mato ir žmonijos vienybę, ir skirtumus. Skiriamės nacionaliniais apdarais – tai mūsų socialinės kaukės, tačiau vienija tai, kas slypi giliai mumyse – mirtingumas, jį vizualizuoja griaučiai. Poetinės meditacijos eilėraščių knygoje *Šokis dykumoje* Jurga rašo: „Švento miesto gyventojai / valgo pluša tuštinasi / miega meldžiasi mylisi / šoka trypia skeletai / sumaišties mugėje.“[874] Kalbant filosofiškai, mus vienija Martino Heideggerio įžvelgtas motyvas: „Gyvenimas mirties link“ (*Leben zum Tode*). Šis sirtakiškas šokis atspindi būtent neautentiškosios būties variantą: šokį tų, kurie mano, kad niekada nemirs. Tuo tarpu rašytojos ir dailininkės akis esamybę skrodžia negailestingu mirties ženklus reginčiu žvilgsniu, nesislėpdama nuo jos keliamo siaubo.

Romane *Miegančių drugelių tvirtovė* ontologinės mirties galimybės įsisąmoninimas nepalieka Monikos nė akimirkos. Ji pobūvyje, tačiau nepradeda šokti sirtakio. Kaip tik atvirkščiai, ji mąsto: „Taigi pačiame flirto įkarštyje mane nupurtė mintis, kad visi artėjame į mirtį, kad aš ir mano karta netrukus darniomis gretomis išžygiuosime iš gyvenimo, kaip nieko nelaimėjusi komanda iš stadiono per olimpiados uždarymą.“[875]

Sakytume taip, kaip išžygiavo šis dvylikos puošeivų „apaštalų“ būrys. Jurga mėgo juodąjį humorą: kartais negailestingai peršviesdavo lyg rentgeno spinduliais ir tikrovę, ir aplinkinius, ir – save pačią. Kaip pastebi Stančienė, „vėlesnė, brandžioji Ivanauskaitės kūryba, kurioje dominuoja religiniai motyvai, sudėtingi, sumišę ezoteriniai vaizdiniai, yra tikrų tikriausi mirties, tikriau – smerties giedojimai („Giesmės apie smertį“ – įspūdinga kompozitoriaus Antano Kučinsko oratorija, interpretuojanti senąsias laidotuvių giesmes). Eroso ir Tanato žaismas žymi daugelį jos literatūrinių veikalų. Mirties erotinį aspektą seniai pastebėjo kritikai – štai romaną *Ragana ir lietus* jie dažnai apibūdina kaip kūniškos meilės ir mirties susitapatinimą. Tačiau tai ne iš romantizmo paveldėta tradicija, apdainuojanti irimą, nykimą, besigėrinti jo poetika, o greičiau noras pra-

---

[874] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 38.

[875] Ivanauskaitė J., *Miegančių drugelių tvirtovė*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 203.

nešti, kad šiapus ir anapus yra lygiavertės kategorijos, kaip ir amžina būtis bei laikinumas“[876].

Ne mažiau juodojo humoro matome ir siurrealistinėje vizijoje „Pragaras“. Čia septynios figūros kabo ant lyno, skaičius siejasi su septyniais varpeliais po popiežiaus griaučių pilvu prieš tai aptartame paveiksle. 417 metais Paulius Orozijus parašė septynknygę *Istorijos prieš pagonis* (*Historiae adversus Paganos*), kurioje įrodinėjo, kad skaičius 7 yra šventas. Iš jo turi dalintis visi kiti reikšmingi skaičiai.

Centrinė „Pragaro“ figūra tiesiai, netgi tiriančiai žvelgia į žiūrovą ir primena Johno Lennono veidą – bent jau su panašiais akiniais. Šią figūrą iš abiejų pusių apglėbę du tigrai. Maži tigriukai apačioje tarsi nukritę, tarsi dar laukia savo eilės. Kiekviena iš figūrų turi savo gyvūną-kankintoją. Kai kurias apgulę paukščiai iš akiduobių traukia ir lesa akis, kitas – gyvatės, dar kitas aplipusios driežo formos žalsvos būtybės. Vieną iš moteriškų figūrų, vis dar žvelgiančią stebėtojui į akis, jau ryja žuvis. Gyvūnai-kankintojai įkyriai limpa prie paveikslo būtybių kaip parazitinės jų gyvensenos dalys. „Pragarai, – rašoma komentare prie paveikslo, – tai mūsų pyktis, tampantis nuolatine kankyne ir asmeniniu susinaikinimu.“ *Tibeto mirusiųjų knygoje* sakoma, kad budistų paveiksluose smulkiai vaizduojami aštuoni karštieji, aštuoni šaltieji, aštuoni traiškantieji ir aštuoni pjaustantieji pragarai, priklausomai nuo karščio, šalčio, spaudimo ir pjovimo pojūčių.[877] Tačiau Jurgos nutapytas pragaras vėl kitoks: pragaras yra ištirpti šiose gličiose ir įkyriose būtybėse, būti jų prarytam, sučiulptam, sučiaumotam.

Gyvūnijos pasaulio metafizinę sandarą dailininkė simbolizuoja begalybės ženklu. Būtent šiame ženkle lyg užsuktame rate nenukrypdamos nuo kurso juda įvairios gyvūnų rūšys. Viršuje šviečia saulė, apačioje mėnulis – absoliučiai būtini, kaip jau buvo minėta, Jurgos literatūrinei metafizikai dangaus ir gyvenimo simboliai. O srautas vis juda ir juda – amžinybės

[876] Stančienė K., „Dvasingumo paieškos: parodai „Jurga Ivanauskaitė (1961–2007). Sankryžos“ pasibaigus“, *7 meno dienos*, 2011 12 16, p. 6.

[877] Žr. Thurman R., „Pasiruošimas didžiajai kelionei“, in: *Tibeto mirusiųjų knyga*, iš tibetiečių k. vertė A. Kugevičius, Kaunas: R. Anankos leidykla, Dharma, 2002, p. 54.

elipse, nesibaigiančiu zigzagu. Taip buvo, yra ir bus. Taip įsiprasmina laikas – jis vienu metu matomas ir kaip trukmė, ir kaip sutampantis su amžinybe. Elipsės viduje melsvas fonas blyksteli nelyg akys. Taip pamatyta begalybė tampa žvilgsniu, nukreiptu į save pačią.

Pusdieviams skirtame paveiksle vaizduojamos figūros skrenda kaip banga. Tačiau jos skrenda viena į kitą, iš kairės pusės – į dešinę, iš dešinės – kairėn. Jos susitinka paveikslo vidurinėje dalyje, bet neatrodo, kad tas susidūrimas būtų pražūtingas – visos nusiteikusios ramiai ir svajingos, kai kurios prisimerkusios. Pirmosios susitikusios figūros – suglaustais veidais. Nesimato jokių prielipų nei parazitų. Fiksuojamas vienas mirksnis – nelyg vėjo gūsis. Bet šis paveikslas turėtų simbolizuoti nesantaiką ir susikirtimą, nes paveikslo komentare rašoma: „Pusdieviai egzistuoja apimti pavydo, tai lygmuo, kuriame intrigos ir paskalos yra vienintelė tikrovė, o tarpusavio vaidai – svarbiausias darbas ir pramoga." *Tibeto mirusiųjų knygoje* rašoma, kad laisvės ir galimybių jie turi net daugiau už žmones, tačiau savo dosnumą, pakantumą ir jautrumą paaukojo valdžios siekiui. „Jie gyvena dangiškose sferose rojaus kaimynystėje ir nuolatos kariauja su dievais, stengdamiesi iš šių atimti rojaus valdas. Nuolat kovodami ir žudydami jie pripranta prie įniršio, taigi kituose gyvenimuose papuola į pragarą."[878] Taip sukasi karmos ratas.

Paveiksle „Dievų lygmuo" matome šešias besimylinčias poras, tačiau porų skaičius čia neapibrėžtas: prie kraštinių matomos dar kitų, nebetelpančių į paveikslo rėmus, galvos – vadinasi, porų grandinė tęsiasi iki begalybės. Visi užsimerkę, miega, apimti meilės transo. Tačiau pasaulio apie juos struktūra panaši – virš kiekvienos poros auga medis, o jame tupi po fantastiškų paukščių porą ir peri kiaušinius. Paveikslo viduryje matome nelyg žvakę degantį raudoną rutulį, po juo tarsi magneto traukos laikomas kybo baltas nudilusio mėnulio ženklas (raudoną rutulį Jungas *Sapnų alchemijoje* vadina vienu iš mandalos simbolių). Žemiau – paslaptinga melsva kilpa, begalybės ženklu atskirianti poras, vėliau tampanti tuos pačius ženklus išranganči raudonu kaspinu. „Dievų lygmens" žodinė inter-

[878] Ten pat, p. 56.

pretacija skamba šitaip: „Dievų lygmuo dar vadinamas Rojumi, iš tikrųjų tai tik rojaus iliuzija, kurią sukuria puikybė, nenoras keistis ir tobulėti. Dievai kenčia nuo savo pačių žlugimo, nes, atėjus mirčiai, jų palaimingas pasaulis beviltiškai išsisklaido.“ *Tibeto mirusiųjų knygoje* pastebima, kad dievai esantys aukščiausia egocentrizmo forma. „Ilga evoliucinė dosnumo, jautrumo bei pakantumo praktika ir proto suvaldymas leido jiems iš žmogiškosios gyvybės formos pakilti į įvairius rojus. Jie turi daugiau laisvės ir galimybių nei žmonės, bet pati gerovė ir gabumų gausa jiems kelia didžiausią pavojų. Dievus apėmusi puikybė, ir jiems, kai ypatingai ilgi jų gyvenimai praranda juos sukūrusią evoliucijos varomąją jėgą, gresia pavojus pulti žemiau žmonių lygmens.“[879]

Toks pat be ribų, į begalybės horizontą turintis išvesti paveikslas yra ir „Alkanų dvasių lygmuo“. Alkanos dvasios nėra pačios simpatiškiausios pasaulio būtybės. Kai kurios jų – moteriškosios giminės, kai kurios – vyriškosios. Visoms iš akiduobių kyšo vamzdeliai, kurių gale įtaisytos akys. Mamos liudijimu, Jurga sakiusi, kad tai – iš akiduobių iššokusios akys. Nėra labai patrauklu, nors ir patogu – galima įkišti akį ir apžiūrėti nelyg su žibintuvėliu, jei kas sunkiai pasiekiama. Tik neatrodo, kad šios dvasios kur landžiotų. Jos rankomis nelyg virviniais mazgais apsivijusios greta augančių medžių kamienus. O medžiuose noksta įvairiausios gėrybės: ananasai, kriaušės, obuoliai, vynuogės, raguoliai, net kepti viščiukai, pieno ąsočiai. Paveikslo komentare rašoma: „Alkanomis dvasiomis mus paverčia godumas ir alkis, kylantis ne iš būtiniausių dalykų trūkumo, o iš nesugebėjimo džiaugtis tuo, ką turime.“ *Tibeto mirusiųjų knygoje* šios būtybės vadinamos pretanais. Pretanai, kankinami nepasotinamo alkio bei troškulio, radę ką nors panašaus į maistą, negali jo pasikelti, kramtyti ir ryti: maistas degina jiems stemplę ir, užuot pasotinęs, sukelia nepakeliamą skausmą.[880] Sakytume, tai irgi savotiškas pragaras – būti įkalintiems savo begalinių troškimų neįmanomumo.

Šis Ivanauskaitės paveikslų ciklas nėra tiesiog *Tibeto mirusiųjų knygos*

---

[879] Ten pat, p. 56–57.

[880] Ten pat, p. 55.

iliustravimas. Jame galima įžvelgti originalius Jurgos vizualiosios metafizikos ženklus, rodančius, kad pasaulis yra, buvo ir bus: bus gyvenimas su savo šmėklomis ir fantomais, bus mirtis su visa savo atributika. Tekės saulė, ją keis mėnulis. Perės paukščiai, mylėsis žmonės, nuolatos viena kitą keis gyvūnų kartos.

Vizualiojoje Jurgos kūryboje pasaulio pabaigos ženklų nematyti. Ji teigia amžinybę ir pilnatvę. Apokalipsės ženklus matome literatūrinėje Jurgos kūryboje. Ypač ryškiai – romanuose *Pragaro sodai, Miegančių drugelių tvirtovė*. Apokalipsė paveikslų cikle „Tibeto mirusiųjų knyga" – tik individualios egzistencijos ženklas. Budizmo žinovas šiame cikle galbūt įžvelgtų ir karmos bei reinkarnacijos ženklų.

Vertikalaus paveikslo „Kilimas į laimės viršūnę" (reprodukcija Nr. 12) centre – kūgio pavidalo spiralinis aukštyn vedantis kelias. Williamas Blake'as kadaise dailininkų pamėgtą siužetą – Jokūbo kopėčias – pakeitė Jokūbo laiptais, kurie spirale kyla aukštyn. Ši spiralinė forma siejasi ir su mandalos archetipu. Blake'o akvarelė reprodukuojama Jurgos turimoje Jungo knygoje *Sapnų alchemija*[881]. Šis Jurgos paveikslas savaip atliepia Blake'o sumanymą – kelias į dangų kyla spirale, ratu, ne kopėčiomis. Jurga, sekdama Jungu, rašo: „Iš esmės mandala ir apibūdintina kaip visatos spiralė."[882] Siekiant atkurti pirmapradę harmoniją ir sukurti naują, dar neegzistavusią esatį, sena struktūra lyg pakylėjama laipteliu ar įvija aukštyn. Jurgos paveiksle į laimės viršūnę einama individualiai, nors žiūrovo žvilgsniu – į viršų kopia įvairiausi Jurgos kūrybos personažai: čia juodai apsitaisiusi ragana su smailia juoda kepure (gal rašytojos *alter ego*) joja ant paukščio (šis fragmentas iliustruoja romano *Ragana ir lietus* antro lietuviško leidimo ir švedų kalba išleistos knygos viršelius); prieš ją tursena mažas juodas po Jurgos tapybą keliaujantis šunelis, gal prisikėlusi sudegusi Šiurkė iš apsakymo „Deganti vasara", jai iš paskos slenka senukas žydas – galbūt rabinas iš knygelės *Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo*, priekyje – juodas burtininkas. Aukštu aukščiau – pranciškonų vienuolis, du

[881] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 22.

[882] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 194.

budistų vienuoliai, kažkas joja ant stručio. Vienintelė susisiekimo priemonė, padedanti kopti į laimės viršūnę, yra paukščiai (kaip kopiant į Mozės kalną Sinajuje – kupranugariai). Keliautojus viršuje pasitinka du įprasti Jurgos kosminei jausenai dangaus šviesuliai – mėnulis ir saulė. Spalvos keičiasi – mėlyna, žalia, ir kuo aukštyn – tuo šviesyn. Galiausiai viskas baltėja ir išnyksta iš stebėtojo žiūros lauko. Vizualiai laimė neišryškėja. Jungo *Sapnų alchemijoje* Jurga pasibraukė sakinį: „Laimė – tai tokia vertybė, kurios trokšta visi, ir vis dėlto nėra nė vieno objektyvaus kriterijaus, kuris neabejotinai įrodytų, kad ši būsena iš tiesų egzistuoja. Taip dažnai nutinka su svarbiausiais dalykais, apie kuriuos mes turime tik subjektyvų įsivaizdavimą."[883]

Rodos, visi žino, kur eina. Tačiau ar nebus taip, kad užkopus jų lauks kita trapecija arba kūgis, tik jau nukreiptas žemyn. Vertikaliame paveiksle „Kritimas į skausmo gelmes" (reprodukcija Nr. 13) regime apverstą, palyginti su pirmuoju paveikslu, judėjimo erdvę. Tik kelias čia jau kitoks – rangytu vamzdžiu žemyn krenta gal nusidėjėliai, o gal po mirties į kalną kilę susigūžę ir išsigandę, individualumą praradę laimės ieškotojai. Pradžioje fonas melsvas, leidžiantis žemyn jis raudonėja, kuo žemyn – tuo labiau nyksta krentančiųjų žmogiškieji pavidalai, jie vis labiau traukiasi, galiausiai belieka vandens burbulai. Burbulai toliau leisis žemyn, anapus paveikslo – atrodo, kad iš jo tuoj ims kapsėti vanduo. Vis dėlto, regis, šiuose dviejuose vertikaliuose paveiksluose apsisuka egzistencijos ratas. Tačiau horizontaliuosiuose išlieka visatos amžinoji pulsacija ir versmė.

Platonas veikalo *Valstybė* pabaigoje pasakoja mitą apie šaunų vyrą Erą, kuris žuvo mūšyje, bet vėliau kažkokiu būdu grįžo į gyvųjų pasaulį ir apsakė, kokį matęs pomirtinį sielų gyvenimą. Kai sielos, gavusios po demoną, atsigėrusios Amuleto upės vandens ir viską pamiršusios, sumigo, pasigirdo griausmas, ėmusi drebėti žemė ir nuskraidinusi sielas į tas vietas, kur joms buvo lemta gimti. Jos pasklidusios po dangų tarsi žvaigždės. Ivanauskaitė papasakoja savo mitą apie sielų kelionę – ir vizualiąja, ir literatūrine forma.

---

[883] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 102.

Romane *Sapnų nublokšti* mirusi Uma patiria šį virsmą, jau atgimusi kalyte Lila sugeba nupasakoti, kaip po mirties vyksta persikūnijimas: „Pamažu Niekis įgavo milžiniško tuščiavidurio rutulio formą. Uma ritinėjosi jame kaip kamuoliukas. Kaip blizgantis akies obuoliukas. Vis greičiau, greičiau ir greičiau. Kamuoliukų-akių obuoliukų daugėjo. Netrukus visa erdvė buvo jų pilna. Paskui nė lašelyčio tuštumos nebeliko. Vien tik krutuliuojantys, muguliuojantys kamuoliukai-akių obuoliukai. Jie judėjo be jokios tvarkos. Sakytum burtai stikliniame loterijos inde, kokį Uma kartą matė turgaus aikštėje. Rutulys, kuriame dabar Uma sukosi, lygiai kaip tas „Laimės ratas", turėjo angą, pro kurią kamuoliukai patekdavo į ilgą vamzdį ir baisiu greičiu kažin kur nulėkdavo. Uma, kitų kamuoliukų grūsties išstumta pro angą, ėmė riedėti vamzdžiu. Vis greičiau ir greičiau. Ją, praradusią bet kokį svorį, virtusią kažkuo panašiu į vaivorykštinį burbulą, pasigavo karštas vėjas. Karčos vėjas. Kur jis ją nešė?"[884]

Paveikslų ciklo pavadinimas „Tibeto mirusiųjų knyga" primena vieno reikšmingiausių budistinių traktatų apie mirtį ir atgimimą *Tibeto mirusiųjų knygos* („Bardo Thiodol") tematiką. Joje aprašytas tarpinis būvis, vadinamas bardo, į kurį žmogus patenkąs mirdamas. Šis tekstas tradiciškai 49 dienas skaitomas mirusiesiems ir tikima, kad tai jiems palengvina bardo būvį pakeliui į naująjį įsikūnijimą. Jurga apie bardo jogą knygoje *Ištremtas Tibetas* rašo: „Norint patirti Vaiskiąją šviesą ir sąmoningai išgyventi jos poveikį, reikia atsieti grubiuosius proto lygmenis, <...> pažinti Tuštumą ir atsikratyti dualaus – subjekto ir objekto koncepcijomis grindžiamo – pasaulio suvokimo. Bardo joga yra tai, „Kas sutinkama Kelyje". Iš esmės tai mokymai, kaip elgtis mirus ir esant tarpinės – bardo – būsenos. Sakoma, kad šių svarbiausių instrukcijų nedera pamiršti jokioje gyvenimiškoje situacijoje nė sekundės, net jei esi „persekiojamas 7 siaubingų šunų". Niekas nežino, kada ir kur mūsų tyko mirtis, todėl reikia būti visada pasiruošus ją sutikti."[885]

Budistai tiki, kad tai, ką patiriame mirdami, yra praėjusio gyvenimo vaisiai, o buvimas mirtyje nulemia būsimąjį įsikūnijimą viename iš šešių

---

[884] Ivanauskaitė J., *Sapnų nublokšti*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 429.

[885] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 102.

egzistencijos lygmenų: galima atgimti dievu, pusdieviu, žmogumi, gyvuliu, alkana dvasia arba pragaro kankiniu. Šie lygmenys yra sąmonėje vyraujančių emocijų – puikybės, pavydo, geismo, kvailybės, godumo ir pykčio – projekcijos. Krikščionybėje rojus ir pragaras suprantami kaip atlygis už dorybes arba nuodėmes. Budizme nėra nei bausmės, nei malonės koncepcijos, čia kalbama apie mąstymo matricas, elgesio šablonus, kurie nulemia būties kokybę. Pasaulis esąs toks, kokį mūsų karma mums leidžia regėti. Šeši egzistencijos lygmenys esą ne tik paraleliniai pasauliai, kuriuose karmos valia lemta atgimti, bet ir kiekvieno žmogaus psichologinės būsenos.

Tibeto mirusiųjų knygoje įspėjama, kad esant tarpinėje bardo būsenoje svarbu nenuklysti ir nepasimesti. Galima pamedituoti, klausiant savęs, kuriame šio ciklo paveiksle pavaizduotų lygmenų norėtųsi vėl atgimti. Jei būtų leista, šio teksto autorė, kad ir kokios liūdnos būtų pasekmės, vis dėlto rinktųsi Dievų lygmenį.

IV.

POTIBETINĖ KŪRYBA: SOCIALUMO MOTYVAI

Jurga Ivanauskaitė. Sauliaus Tomo Kondroto novelės „Rūke mano siela" iliustracija / 1978, X klasė

1.
INTELEKTUALIOJI ESEISTIKA: *KELIONIŲ ALCHEMIJA* (2003)

2003–2005 metais Jurga dirba žurnalo „Ieva“ redakcijoje, rašo tekstus. 2003 metais šie ir kituose leidiniuose publikuoti tekstai išleidžiami viena knyga, pavadinta *Kelionių alchemija.* Iš jos skaitytojas sužino, kad, grįžusi iš Indijos ir Tibeto, rašytoja ir toliau keliauja, tik jau kitomis kryptimis: aplanko Egiptą, du kartus dalyvauja Venecijos karnavale, o įsimintiniausiai aprašyta kelionė į Peru.

Esė „Egiptas“ (2000) pateikia daug bendros informacijos apie šalį: jos religiją, ramadaną, moterų padėtį, piramides, *Egipto mirusiųjų knygą*. Pačios rašytojos įspūdžių beveik nėra, tik pabaigoje: „Kai, apžiūrėjusi paskutinę Karalių slėnio kapavietę, išeinu į lauką, saulė jau nusileidusi. Tamsėjantį, vis dar mėlyną dangaus skliautą sėte nusėjusios didžiulės žvaigždės. Auksiniu lanku virš nurimusios žemės driekiasi paskutinis saulėlydžio pėdsakas. Girdžiu, kaip *Nut* ir *Gebu* kalbasi vakariniu paukščių čiulbesiu, tolimu šakalo kvatojimu, sausos žolės šnabždesiais ir vėjelio atodūsiais...“[886] Rašytojos tekstas turistui, vykstančiam į šią šalį, suteiktų prasmingų žinių apie praėjusius amžius. Pati autorė kaip visada sugeba užmegzti asmeninius ryšius su senovės dievais.

Elena Baliutytė, recenzuodama knygą *Kelionių alchemija*, pastebi: „Nors autorė savęs nelaiko feministe, bet moterų padėčiai jos lankytuose egzotiškuose kraštuose ji skiria nemažai dėmesio. Ji laikosi išmintingos nuostatos: nieko neskuba vertinti vienareikšmiškai; autorė neneigia, kad musulmoniškuose kraštuose moters padėtis yra specifinė („Bet kuri moterų teisių gynėja patvirtintų, kad nuo patriarchalinės priespaudos ir

[886] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 47.

nežabotos vyrų savivalės pasaulyje labiausiai kenčia musulmonės", p.19), bet neskuba jų apgailėti. Pasakodama apie savo vakarienę vienuose arabų namuose autorė su lengva (auto)ironija vaizduoja viskuo patenkintas meilingas šeimininkes: „Vakarienei baigiantis mus visas aplanko šeimos galva <...>. Jis kaskart meilingai įkalbinėja mane pasilikti jo hareme, o kitos dvi žmonos išraiškinga kūnų kalba irgi byloja, kad puikiausiai tinku į smagią jų kompaniją" (p. 17)."[887]

Baliutytei taip pat atrodo paradoksalu, kad skyriuje „Moteris Egipte" autorės dėmesio centre atsiduria vyrai, žinoma, matomi turistės akimis. Jie esą dėmesingi, paslaugūs, bet, atrodo, šios savybės jiems nėra tik tarnybinė prievolė. „Jie elgiasi taip, lyg dėl svetimšalės „daugiadievės" būtų pasiryžę paaukoti savo gyvybę ir sielą" (p. 21). Kai po atpalaiduojamojo masažo (ši sąvoka čia vis dar tebėra išsaugojusi savo pradinę reikšmę, o ne apaugusi dviprasmiškomis, ganėtinai nešvankiomis užuominomis), lydimo ne mažiau „atpalaiduojančio" pokalbio, pasakotoja skriete skrieja „vakarėjančia gatve, atrodo, kad visos sutiktos egiptietės moterys šypsosi akimis, tik patvirtindamos jūsų spėjimą, kad iš savo vyrų kasdien susilaukia to, ką europietės ar amerikietės kaip nepasiekiamybę išvardija psichologų kabinetų anketose: globos, rūpesčio, supratimo, paramos, saugumo, ramybės, meilės ir daug, daug, daug laiko" (p. 22). Tokia tad neigiamų ir teigiamų pusių gyvenimiška dialektika.

Dabartinio islamiškojo Egipto vaizdų ir įspūdžių kaleidoskopas tolydžio kaitaliojasi su amžinybę bylojančiu faraonų Egiptu, kartais, atrodo, ranka pasiekiamu (sk. „Ar laikas bijo piramidžių", „Egipto mirusiųjų knyga")."[888]

Į Venecijos karnavalą Ivanauskaitė vyksta kitais metais – 2001-aisiais. Pasirodo, pakliūti į jį irgi buvo sena jos svajonė. Važiuoja su bendraminčių grupe, miega autobuse, ilsisi ant suoliukų. Venecijos karnavalas jai imponuoja, nes „kaip tik ir yra vienas iš tų įvykių, kai įprasta kasdienybės tvarka neskausmingai suyra užleisdama vietą kitokiai, šventiškai (gal net šventai), erdvei ir amžinybės ritmą įgavusiam laikui. Venecija liaujasi

---

[887] Baliutytė E., „Dviguba kolumbė", *Klėja*, 2003, Nr. 2 (6), *lsc.vu.lt*.

[888] Ten pat.

buvusi konkrečia geografine vieta, o karnavalas tampa kai kuo daug reikšmingesniu nei tradicinis renginys. Karnavalas yra tarsi trūkis kasdieniškoje tikrovėje, properša, pro kurią matyti kiti įprastiems dėsniams nepavaldūs egzistencijos lygmenys“[889].

Tų kitų – kasdienybei nepavaldžių – egzistencijos lygmenų rašytoja ieškojo visą gyvenimą. Ieškojo to meilėje, mistikoje, Himalajų papėdėse, eidama ratais apie Kailašo kalną, atsiskyrėlių olose. Ieško to ir Venecijoje, ieškos ir Peru, ketina ieškoti ir planuojamoje, bet jau neįvykusioje kelionėje į Jeruzalę.

Kaip ir vykdama į Tibetą, rašytoja iš anksto išstudijuoja tai, ką privalu žinoti intelektualui, keliaujančiam į tą vietą, – jos įspūdžiai jau struktūruoti. Atvykusi į šalį ji žino, ką nori pamatyti ir apie ką galvoti. Visada suranda labiau patyrusį vadovą. Keliaujant po Indiją ir Tibetą tokiu vadovu jai buvo Jungas, keliaujant po Veneciją – rusų poetas Josifas Brodskis. Ivanauskaitė apmąsto visus pasaulio karnavalus ir prieina prie išvados, kad visur karaliauja kūnas ir kūniškumas, tik ne Venecijoje: „Čia triumfuoja dvasia. Ne žmogaus, o miesto.“[890]

Atvykusi į Peru, į garsųjį Maču Pikču, Jurga visų pirma išmatuoja šią erdvę dvasiniais ir metafiziniais parametrais. Nors klaustrofobiškai uždaryta tarp kalnų, ši vieta užburia neapsakomu erdvės pojūčiu: „Čia ir tik čia patiriamas erdviškumas susijęs ne tiek su materialiąja, kiek su metafizine ir dvasine kasdienybės sfera. Vaikystėje kankindavau senelį nuolat klausinėdama, kaip atrodo begalinė Visata, kas anapus jos, argi gali būti kas nors, neturintis nei pradžios, nei pabaigos? Taigi Maču Pikču dabar man buvo atsakymas, nors negalėčiau jo pagrįsti jokiais įtikimais žodžiais. Pasaulis be ribų. Visa apimanti visur esanti siela. Soliaris, tik ne iš vandens, bet iš akmenų.“[891] Vėl blyksteli Tarkovskio motyvas.

Esė „Eldorado beieškant“ Jurga grįžta prie savo pačios patirčių, kurias taip meistriškai sugebėjo atskleisti knygoje *Kelionė į Šambalą*. Intriguoja jos aprašyta kelionė pas šamaną per Morajaus vietovę. Rašytoja jaučia

[889] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 49.

[890] Ten pat, p. 91.

[891] Ten pat, p. 108.

intensyvų santykį su laiku – ne tik kūryboje, bet ir kasdienybėje: „Man ši vieta primena suspaustą laiko spiralę, bijau net koją kelti į ją, kai įsuks – nebesugrįši atgal, lyg iš labirinto. Todėl, kai kiti džiaugsmingai šūkaudami lekia žemyn ir susikibę rankomis sugula ant žaliausios pasaulyje žolės, aš atsisėdu po aukštu plačiašakiu lyg šimtametis ąžuolas kaktusu ir tiesiog sau esu.“[892]

Baliutytė pastebi kiek kitus šios Jurgos esė aspektus: „Senajai inkų civilizacijai autorė negali atleisti dėl itin žiauraus elgesio su moterimis. Ištikus stichinėms nelaimėms, permaldyti dievus buvo aukojamos gražiausios mergaitės, o aristokratų šeimose naujagimėms mados vardan deformuodavo kaukoles („<...> galvą iš šonų suveržsaid lentelėmis, kurias retkarčiais keisdavo, bet visą luošinančią konstrukciją nuimdavo tik paauglystėje. Taip būdavo išgaunama „žavi“ galvutė: klaikiai ištįsusi aukštyn ir į užpakalį“, p. 110–111). Ar tai turėjo įtakos smegenų veiklai ir moterų mąstymui, nežinia. Pasakotoja gana kritiška ir dabartinių „inkų ainių“ grožio sampratai. Štai kokios jai pasirodė indėnės: „Iš pirmo žvilgsnio tos juodakasės moteriškaitės atrodo panašios į spalvingus puskubilius, strikinėjančius ant plonų kreivų kojyčių <...>.“ (p. 115). Taip, nepalyginsi su gražuolių etalonais tapusiomis senovės Egipto Nefertite ar Kleopatra.“[893]

Kai ne tiek siekia informuoti apie šalį ir galimus joje patirti įspūdžius, o tiesiog atsiduoda laisvai ironiškai ankstesnių įvykių ar problemų kontempliacijai, Ivanauskaitė rašo tiesiog meistriškai. Iš tiesų ji, pradėjusi literatūrinį kelią nuo novelės žanro, šiose trumpose esė prie jo ir grįžta, jai vėl norisi žaisti ir juokauti. Šių eilučių autorę netikėtai prajuokino esė „Viešbučių spindesys ir skurdas“. „Nekentėsi – nevažiuosi“, „Odė apsirijimui“ taip pat parašytos su autoironiška žaisminga gaida – įvykiai pasakojami iš priešingos perspektyvos.

Esė „Sėlinant Elnio pėdsakais“ parašyta Jacqueso Derrida knygos *Aklojo prisiminimai* stiliumi – fenomenologiškai perbėgama įvairiausiomis žodžio „elnias“ keliamomis asociacijomis, konotacijomis, prasmėmis ir

[892] Ten pat, p. 131.

[893] Baliutytė E., „Dviguba Kolumbė“, *Klėja*, 2003, Nr. 2 (6), *lsc.vu.lt*.

reikšmėmis. Pati autorė čia įžvelgia savo mėgstamo Jungo pamokas: „Galbūt visa tai, ką čia parašiau, pasirodys tik atsitiktinių su žodžiu „elnias" susijusių teiginių kratinys. Tačiau, bandydama įveikti elniškąją užduotį, pasijutau patekusi į užburtą informacinę dvasinę erdvę, kurią Jungas vadino sinchroniškumu, arba prasmių lauku. Į lygmenį, kuriame egzistuoja visos praeities, dabarties, ateities idėjos, žinios, mintys. Ten (o gal – Čia?) atsiduriama intuicijos ir kitokių pasąmoninių bei viršsąmoninių srautų dėka, o užsibūnama tik keletą begalinių akimirkų."[894] Intriguoja esė „Apie meilę ir kitus demonus", „Vienos vagystės istorija", „Melagystės mažos" – jose rašytoja žaismingai interpretuoja ją pačią ištikusią patirtį.

Paskutinės knygos esė vėl rimtos: skirtos Dalai Lamai, budizmo ir krikščionybės palyginimui, apmąstymams apie mirtį. Studijuojant Ivanauskaitės „Angelariumo" piešinius, pravartu pasiskaityti jos esė apie angelus „Angeliškoji abrakadabra".

Knyga šviesi, joje nėra apokaliptinių mirties baimių ir tik kartais nelyg tolimi žaibai blyksteli absurdo išgyvenimo atšvaitai. Kaip pastebi Baliutytė, „knyga, prasidėjusi nuo fizinės svečių šalių erdvės, baigėsi viltinga žmogaus metafizika"[895].

---

[894] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 201.

[895] Baliutytė E., „Dviguba Kolumbė", *Klėja*, 2003, Nr. 2 (6), *lsc.vu.lt*.

2. VARTOTOJIŠKUMO PARODIJA: *PLACEBAS* (2003)

2003 metais Ivanauskaitė išleidžia pirmąjį potibetinį romaną, kurio veiksmo ašis vėl lokalizuojasi Lietuvoje, Vilniuje. Vienas iš romanų veikėjų – Tadas Purvaneckas, ekstrasensas ir akmenskaldys, – gyvena šalia Rasų kapinių, netoli ten palaidotos Pilsudskio širdies, ten, kur atsisveikinome su romano *Mėnulio vaikai* veikėjais.

Tačiau *Placebo* veikėjai gyvena jau kitame istoriniame laike, čia atsiveria užmiršti Vilniaus klodai. Žurnalistė Rita sužino apie Vilnių netikėtų dalykų. Paaiškėja, kad Sporto rūmai stovi ant XV a. žydų kapinių, kuriose kadaise buvo palaidotas Vilniaus Gaonas, o vėliau jo kapas perkeltas į Šeškinės rajoną. „Užupyje buvusios žydų kapinės irgi jau dingo be pėdsako. Kiti rūmai – Profsąjungų ir Santuokų – stūkso ant liuteronų kapinių ir Julija iš vaikystės dar atminė, kad laiptai į Pamėnkalnį buvo grįsti supjaustytais granito antkapiais. Musulmonų kapinių taip pat seniausiai neliko nė ženklo. Užtat atsivėrė KGB aukų kapinynas Tuskulėnuose, kasant duobes Mindaugo tilto poliams buvo aptikta 75 žydų kapavietės iš XVII a., o kur dar dešimties tūkstančių Napoleono kareivių griaučiai, išsiveržę į žemės paviršių prasidėjus eilinėms statyboms! Atrodė – visas miestas stovi ant žmonių kaulų. Todėl Julija sau prisiekė, kad mirusi atsidurs ne po Vilniumi, o bus išbarstyta virš jo.“[896]

Filme „Šokis dykumoje“ rašytoja juokaudama sako, kad įstoti į Rašytojų sąjungą verta vien dėl to, kad ši sąjunga ją palaidos.[897] „Bet man tai neaktualu, – toliau žarsto juodąjį humorą Jurga, – aš būsiu sudeginta.“

---

[896] Ivanauskaitė J., *Placebas*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 356–357.

[897] Paradoksas tas, kad Ivanauskaitę laidojo ne Rašytojų sąjunga, o leidykla „Tyto alba“.

Ugnis yra mėgstama rašytojos stichija. Tačiau artėjanti mirtis sutaikys ją su žeme ir ji šio sumanymo atsisakys.

Romano *Placebas* veiksmas prasideda pomirtiniame pasaulyje. Pirmas sakinys siekia užčiuopti perėjimo į anapusybę momentą: „Pradžioje – akinamai ryškus blyksnis. Paskui – ilgas krytis. Dunkstelėjimas, atsitrenkus į kažką kieta. Į žemę?“[898] Julija miršta, bet kurį laiką dar nesupranta, kas vyksta, kol galiausiai beskraidydama po savo kambario erdvę pamato fotelyje prie apvalaus staliuko sėdinčią pačią save. Julija supranta, kad tai – ne sapnas, tai gali virsti nesibaigiančiu košmaru. Mirusios Julijos, vienaip ar kitaip vis grįžtančios prie savo ankstesnio gyvenimo, prie neblėstančių prisiminimų, linija kartojasi visame romane.

Šią literatūrinio teksto intrigą – pasakoti iš mirusio žmogaus perspektyvos – ne sykį taikė Ričardas Gavelis. Jo romane *Jauno žmogaus memuarai* Leonas Ciparis iš anapusybės kalbasi su savo gyvu draugu Tomu Kelertu: „Neduokdie tau kada taip ilgėtis gyvenimo, kaip ilgiuosi aš. Neduokdie su juoda neviltim suvokti, jog daugiau nebegyvensi, jog net kitų gyvenimą regėti tau vis sunkiau ir sunkiau.“[899] Tokia pat intriga pasikartoja ir Gavelio romane *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste*. Jo pagrindinis veikėjas praneša skaitytojui, ką galvojęs prieš pat savo mirtį: „Paskutinioji mintis prieš nusibaigiant suspurdėjo beribiu gailesčiu dėl to, kad taip ir neįspėjau savo vaikystės paslapties.“[900] Ivanauskaitė šią perspektyvų kaitą buvo panaudojusi ankstyvojoje novelėje „Kas atsitiko Monikai“ iš rinkinio *Kaip užsiauginti baimę*. Monika taip pat jau mirusi ir mato, kaip užklydusios moteriškės su mergaite apvaginėja jos kapą.

Julija romane *Placebas* nesiveržia atgal į tikrovę ir nesigraudina, kad nespėjusi įminti vaikystės paslapties. Apie tą paslaptį ji ir toliau mąsto – po mirties, tarsi būtų išvykusi į užsitęsusią kelionę aplink pasaulį ir turėtų daugybę laiko viską apgalvoti, prisiminti. Apskritai jos mirtis nėra aiški ir jai pačiai. Kas nutiko Julijai? Tai viena iš pamatinių romano intrigų. Ji beveik detektyvinė. Paslaptis išaiškėja pačioje pabaigoje – ir nelabai įtikina.

---

[898] Ivanauskaitė J., *Placebas*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 5.

[899] Gavelis R., *Jauno žmogaus memuarai*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 217.

[900] Gavelis R., *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 289.

Julija nėra, Hermanno Hesse's žodžiais tariant, charakterio savižudė, atkeliavusi iš ikitibetinio rašytojos kūrybos tarpsnio. Atvirkščiai, Julija geba džiaugtis gyvenimu, naudotis jo teikiamais malonumais – keičia vyrus, keliauja iš vietos į vietą, kaupia įspūdžius. Ji – būrėja, padeda žmonėms, yra jų mylima. Jos gyvenimas prasmingas ir įdomus. Tiesa, Julija įsimyli Tadą. Tai tipiškas Ivanauskaitės romanų meilės herojus – atsiskyrėlis, neprieinamas, puoselėjantis skaistybę. Tačiau mylėdama jį Julija mėgaujasi ir kitų įdomių vyrų artima draugyste. Ji domisi mistikės Hildegard von Bingen gyvenimu ir kūryba, ketina pati rašyti panašią knygą. Kam jai žudytis? Tiesiog ji pakartoja novelės „Kas atsitiko Monikai" siužetinę intrigą. Tik novelėje paaiškėja, kodėl Monika nusižudė, romane *Placebas* – nepaaiškėja: Julija labai skiriasi nuo Monikos pagal psichologinę jauseną. Ar Julija iš tiesų nusižudo todėl, kad, suartėjusi su mylimuoju, pagaliau jį suviliojusi, suprato visam laikui jį praradusi? O gal tik todėl, kad to reikalavo romano intriga? Juk visą laiką romane ieškoma – kas gi nužudė Juliją. Vienas iš Julijos draugų – Pranas Purvaneckas (Maksas Vakaris) net buvo įkalintas, nes ji buvo nušauta jo ginklu, kurį davė jai savigynai. Taip ir lieka neaišku, ar Julija pati nuspaudė gaiduką, ar netyčia tai padarė Tadas, norėdamas ją išgelbėti nuo jos pačios.

Bet pagrindinė romano intriga dar kita. Galima išskirti net keturis veiksmo lygmenis. Pirmas – jau minėtas Julijos pomirtinis, anapusinis lygmuo. Antras – reali kasdienybė; ji išsiskaido į dvi dalis: į veikėjų introspektyvius apmąstymus – tai įprasta Ivanauskaitės prozai (nors čia jų gerokai mažiau nei ikitibetinėje kūryboje), ir socialinę erdvę – tai jau visiškai nauja. Dar yra kosminė katės Bastetės išgyvenama realybė, atkeliavusi į šią knygą iš romano *Sapnų nublokšti*. Šioje erdvėje vyksta persikūnijimai, girdimi katės apmąstymai. Realiai tik katė ir žino paslaptį, kas nutiko jos Pasisavintajai (taip mintyse ji vadina šeimininkę Juliją). Bet yra ir ketvirta – Centro, arba Placebo kūrėjų, – dimensija. Kas yra placebas? Paprasčiausia prasme – pakaitalas. Šiame romane placebas – tikrovės pakaitalas. Pamatinė romano intelektinė intriga: mes gyvename ne realybėje, o jos pakaitale, jį kuria, keičia ir kitaip kontroliuoja galingesnė jėga – vadinamasis Centras. Čia Ivanauskaitė vėl labai pri-

artėja prie Gavelio. Jo *Vilniaus džiaze* pasaulio pertvarkytojas Elifonsas Džindžeris Sylaba Bakneris yra pajėgus keisti viską. Romane *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste* tokią galią turėjo jau miręs pagrindinio veikėjo tėvas – jis dekonstruodavo įvairius pasaulio aspektus ir juos perkonstruodavo iš naujo. Tėvas bandė iš netobulo pasaulio daryti tobulesnį, bet jam nesisekė. Dar buvo Jie, simbolizuojantys galią sėti pasaulyje blogį. Ivanauskaitės romane *Placebas* tokia blogio ištaka yra Centro, arba Kontoros, galia. Ji keičia realybę ir manipuliuoja visuomenės sąmone: „Operacija, kodiniu pavadinimu *Caput Mortuum*, Lietuvoje buvo vykdoma itin sėkmingai ir vadovavosi principu, kad, žiniasklaidoje palaikant aukštą nusikaltimų temos reitingą, pats nusikalstamumas irgi skatinamas."[901] Dauguma žmonių gyvena net nesuvokdami, kad Centras jais manipuliuoja.

Šiame romane nutapytas socialinis šaržas yra naujas posūkis Ivanauskaitės kūryboje. Romane atskleistas palaipsnis mūsų sociumo slydimas į vartotojišką visuomenę. „Vartotojų dauguma gyveno lyg ant lėtos ugnies spirginama troškimo išlošti, o išganingųjų bilietų neperkantieji atrodė tiesiog apgailėtini, nes, kas nerizikuoja, tas negeria šampano."[902] Rašytojai, kelionėse įgijusiai kitokios gyvensenos patirties, šis mūsų sociumo lėkštėjimas buvo ypač matomas. Centras seka visus, visi bet kada gali būti stebimi ir filmuojami – romane atskleidžiamas postmoderno filosofų aptartas panoptikumo efektas. Kaip pastebėjo Gintaras Beresnevičius, „šis romanas jau nebėra literatūriškai vienišos Ivanauskaitės kūrinys. Anksčiau ji rašė sau ir skaitytojui (ar skaitytojai), nesvarbu, ar apie raganas, ar apie Tibetą, tačiau šia knyga ji įeina į Ričardo Gavelio ir Jurgio Kunčino romanų trajektorijas; tai postmodernas su metafizine potekste, tačiau tai ir paskutiniojo gal penkiolikos metų lietuviško romano tąsa, nes čia aš matyčiau ir „Glisono kilpą", ir „Tūlą", ir, žinoma, „Vilniaus pokerį" su R. Gavelio „Jais". Placebas ir yra „jie", keičiantys aplinką, vertybes ir, svarbiausia, turintys galių keisti ir keičiantys realiai"[903].

---

[901] Ten pat, p. 230.

[902] Ten pat, p. 229.

[903] Beresnevičius G., „Erzacinės civilizacijos aušra", *Literatūra ir menas*, 2003 10 03, p. 2.

Jūratė Sprindytė, interpretuodama Ivanauskaitės *Placebą*, lygina jį su Petro Dirgėlos romanais, nes abu šie autoriai, jos manymu, atskleidžia žiniasklaidos agresyvumą. Tik Ivanauskaitės variantas turįs daugiau mokslinės fantazijos elementų, o Dirgėlos – realiai dokumentuotas. Aptardama romano finalą, kur veikėja žurnalistė suklesti, įgyvendinusi visas moterų žurnalo rekomendacijas, kritikė pastebi: „Abejoju, ar skaitytojai adekvačiai supranta autorės ironiją (skyrius sukompiliuotas iš tikrų reklaminių tekstų). Bijau, kad bendruomenė nebeturi atpažinimo nuovokos ir būtinos kritinės distancijos atskirti reklamą nuo jos parodijos, ir rašytojos socialinė kritika gali būti palaikyta nuoširdžia agitacija puoselėti kūną."[904]

Kultūros savaitraštyje *Šiaurės Atėnai* romaną *Placebas* įdomiai aptarė literatūros kritikė Audinga Peluritytė. Tekste „Penkios tezės vietoj recenzijos apie naująją Jurgos Ivanauskaitės knygą" Peluritytė prisipažįsta, kad imdama į rankas *Placebą* patyrė daugybę prieštaravimų. Dalis jų kilo iš ankstesnės patirties – jos santykis su Jurgos kūryba buvo grįstas, viena vertus, žaidžiančiojo žmogaus susidomėjimu ir intriga, kurią ši kūryba iš principo provokuoja, kita vertus, kritiškojo žmogaus skepsiu ir nepasitikėjimu. Kritikė sako, kad menas nėra gyvenimas, jam būdingos tam tikros susitarimo taisyklės. Jos skepsį gimdė tai, kad ankstesniuose Ivanauskaitės romanuose į viena buvo šliejami gyvenimo ir fikcijos sandai ir taip naikinama kritiškojo žmogaus galimybė kritiškai bendrauti su šiais tekstais. Peluritytė rašo: „*Placebe* radau tą sveiko skepsio dozę, kuri padėjo su romano tekstu susikalbėti. Vis dėlto naujojo romano istorija, prasidėjusi mistiniais pomirtiniais raganos Julijos, šiuolaikinės burtininkės, išgyvenimais, išsyk sukūrė aukštą nepasitikėjimo slenkstį: ką iš tiesų kritiškai mąstantis žmogus galėtų veikti su čia pasakojama burtininkės patirtimi? Tačiau versdama šimtąjį romano puslapį turėjau pripažinti, kad kritiškojo žmogaus skepsis, atkakliai glūdėjęs manyje ir vertęs taip paprastai nepasiduoti, su džiaugsmu užleido vietą žaidžiančiajam žmogui. Ironiška autorės pozicija visų be išimties savo knygos herojų atžvilgiu ir pagrin-

[904] Sprindytė J., *Prozos būsenos, 1988–2005*: monografija, (*Naujosios literatūros studijos*), Vilnius: LLTI, 2006, p. 87.

dinės herojės (burtininkės Julijos) autoironija tiesiog perėmė to slenksčio funkciją."[905] Romanas *Placebas* Peluritytei pasirodė parašytas paisant meno taisyklių, neieškant nuolaidų už šių taisyklių galiojimo ribų.

Kita vertus, kritikė pastebi, kad „romanas *Placebas* nėra kokia nors naujiena Ivanauskaitės temų repertuare, keistuolis hipis Gedas, skraidantis Kristus ar kosminiais orgazmais mylimas moteris apdovanojantis kūras Tenvaras Ošaras dabar galėtų atrodyti lyg koks lieptas į raganos ir būrėjos pomirtinį gyvenimą, kuris puslapis po puslapio atsiskleidžia *Placebe*. Tačiau estetinis lygmuo, o šiuo atveju ironija, romane tampa vaizduojamojo, fiktyvaus pasaulio logika, veikiančia pagal meno dėsnius. Savo ruožtu šie dėsniai romanui *Placebas* tampa lemtingi. Romane *Sapnų nublokšti* tokie dėsniai taip pat veikia, tačiau ne taip aiškiai, veikiau lyg pagal tam tikrą idėjinę sapno schemą. Naujausiame romane akivaizdžiai pasikeičia teksto kokybė. Svarbiausieji argumentai kūno fizika ir metafizika, rūpėjusi Ivanauskaitei visuose be išimties jos tekstuose, ypač knygose apie Tibetą (nusipelnančiose ypatingo dėmesio ir pagarbos), nesušlietos į viena, o autorės dėmesys sutelkiamas į empirinę, dokumentinę šiuolaikinio žmogaus, tegu tai ir burtininkė, kasdienybę"[906]. Peluritytės nuomone, romane *Placebas* ši metafizinė patirtis yra, tačiau ji skleidžiasi ne tiesmukai, ne tiesiog iš kurio nors personažo kūno, bet ironiškai.

Iš visų ironiškų romano teiginių pats netikėčiausias kritikei pasirodė susijęs su žodžiu „placebas". Ji rašo: „Romano pradžioje paaiškinta, ką reiškia šis žodis: neveiksmingas vaistų pakaitalas, kurį vartodamas ligonis pasveiksta kaip nuo tikrų vaistų. Kitaip tariant, *Placebas* yra realybės simuliacija. Būtų kiek aiškiau, jeigu romane būtų nurodyta tikra realybė, kaip ir populiariame filme „Matrica", kur iš kompiuterinio simuliakro nuotykių ir kančių kupinas kelias veda į tikrų patirčių pasaulį. Ivanauskaitės *Placebo* pasaulis yra šiurpesnis: vienoje romano vietoje net nuskamba mintis, kad yra Placebas arba nėra nieko. Štai tas „nieko" kritiškąjį žmogų verčia susigūžti, nes *Placebo* pasaulis tampa panašus į garsą, pliaukštelėjus

905 Peluritytė A., „Penkios tezės vietoj recenzijos apie naująją Jurgos Ivanauskaitės knygą", *Šiaurės Atėnai*, 2003 10 11, p. 9.

906 Ten pat.

vienu delnu. Realybės sando netekusi empirika rizikuoja tapti metafizikos pasaulio dalimi, vienu iš žmogaus vaizduotės demonų. O kur tada koks nors daiktas? Vis dėlto lygybės ženklo tarp *Placebo* ir demonų pasaulio dėti negalėčiau – palyginti logiškoje teksto struktūroje man pristigtų duomenų argumentams. Galbūt toks romano pavadinimas ir idėja turi derėti tarpusavyje tolimu sugretinimu, lyg parabolė. Ir nors man priimtinesnis būtų Donaldo Kajoko arba Nijolės Miliauskaitės poezijos pasaulis, pilnas tylos ir daiktų prasmės, būdama sąžininga skeptikė negalėčiau atmesti Ivanauskaitės skepsio jos pateikto beprasmio pasaulio atžvilgiu. Ironija yra šio romano prasmė ir filosofija, ne burtininkės Julijos užrašai."[907]

Kritikė pastebi ir tai, kad, kitaip nei daugumos šiuolaikinių lietuvių rašytojų knygų, Ivanauskaitės proza yra gerai suręsto siužeto pavyzdys. Romanas *Placebas*, palyginti su ankstesnėmis autorės knygomis, jos nuomone, yra netgi kokybinis žingsnis į priekį, nes dominavusios idėjinės schemos, tegu ir labai savitos, kaip romanuose *Ragana ir lietus* (1993) ar *Sapnų nublokšti* (2000), *Placebe* suyra, virsta sunkiau nuspėjamais autorės žaidžiamų siužetų vingiais: „Siužetas šiame romane tampa savotiška poetikos priemone: siužetas, o ne išankstinė idėjinė schema leidžia atsiskleisti herojų charakteriams, poelgiams ir pasirinkimams. Siužetas yra būtina geros prozos sąlyga, kurią lietuvių rašytojai kažkodėl iš principo ignoruoja. Ir kitaip net nei romane *Sapnų nublokšti*, kur herojų charakterius iliustravo jų likimų matrica, *Placebe* pasirodo charakterių įvairovė. Svarbiausias šios įvairovės sukurtas efektas – personažų likimų, balsų ir veidų polifonija, kurianti ne vieną, kaip ankstesniuose romanuose, bet kelis meninio vaizdo lygmenis. Kaip ir kiekvienam kritiškam skaitytojui ar skaitytojai, man maloniausia tai, kad norint priimti ir išbandyti romano idėją nebeprivalu tapatintis su pagrindine heroje ar pagrindiniu herojumi, paprastai iš esmės teigiamu, ir atmesti visus kitus, iš esmės neigiamus, nes skeptiško nusiteikimo skatinama visada noriu atsidurti tų atmetamų, neigiamų pozicijose. Gera literatūra būtinai pateikia galimybę rinktis. Romane *Placebas* tokia galimybė yra."

[907] Ten pat.

Pelurītytė taip pat pastebi, kad *Placebas* – tai ir meilės istorija, ir detektyvas. Ieškodama ko nors panašaus šiandieninėje lietuvių literatūroje, ji prisimena Marko Zingerio romaną *Grojimas dviese* (2002). Lygindama šiuos du romanus, kritikė rašo: „Ir Ivanauskaitės, ir Zingerio romanai turi puikų pretekstą, gerai suregztą intrigą ir stiprų ironijos jausmą. Neprilygstama žodžio meistrė Ana Achmatova detektyvo žanru žavėjosi ne mažiau nei architektūra, matyt, vertindama įdėtą į jį empirinės tikrovės interpretavimo krūvį. Detektyvas Achmatovai buvo vienas iš įkvėpimo šaltinių. Jurgos Ivanauskaitės detektyvas man atrodo daugiau nei detektyvas būtent dėl tos aprėptos ir originaliai interpretuotos gyvenimo medžiagos faktų, faktelių, pateikiančių nemenką nūdienos gyvenimo Lietuvoje išklotinę. Gyvenimo medžiagos interpretavimo mechanizmu šis detektyvas netgi kiek priartėja prie Juozo Erlicko *Knygos*. Kaip meilės ir herojų nesusikalbėjimo istorija, šis romanas irgi atrodo įtaigus ir įspūdingas. Kitaip nei drastiški *Raganos ir lietaus* ir netgi romano *Sapnų nublokšti* vaizdai, *Placebo* meilės istorijos aprašinėjamos atvirai, tačiau ne primygtinai, ne tiesmukai. Ironiškai erotiška nuotaika šis romanas gali būti skelbiamas parašytas damos.“[908]

Apibendrindama Pelurītytė daro išvadą: „Jurga Ivanauskaitė – viena įdomiausių pastarojo dešimtmečio lietuvių prozininkių, verčianti diskutuoti. Itin produktyvi, gyvybinga, besikeičianti. Geriau diskutuoti verčianti nei paruoštų atsakymų literatūra, kurios nesinori skaityti. Romanas *Placebas* yra šiuo metu brandžiausias grožinis Jurgos Ivanauskaitės kūrinys.“[909]

---

[908] Ten pat.

[909] Ten pat.

3.
VIENINGAS PASAULIS IR VAIKŲ LITERATŪRA: *KAIP MARSIS ŽEMĖJE LAIMĖS IEŠKOJO* (2004)

Ivanauskaitė parašė ir iliustravo dvi knygas, kuriomis siekė užmegzti dialogą su mažaisiais Lietuvos skaitytojais. Pirmoji – *Stebuklinga spanguolė* – pasirodė ikitibetiniu periodu, 1991-aisiais, antroji – *Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo* – jau potibetiniu, 2004-aisiais.

Stebuklingoje spanguolėje veiksmas vyksta kaime prie pat Čepkelių raisto, čia vieną rudens savaitgalį su tėvais atvyksta pagrindinis knygelės veikėjas Algiukas. Jis išeina pasivaikščioti į raistą ir pastebi stebuklingą blykčiojančią spanguolę, tarsi prašančią ją įsidėti burnon. Algiukas paragavo spanguolės ir tada ėmė dėtis labai neįprasti dalykai – jis pateko į alternatyvųjį pasaulį, kuriame vaiduokliai tampa vuokliais, stalas su išdrožtomis liūto kojomis – pačiu liūtu, o kaukas Pranciškus į kitą pusę atsukta galva atbulai kalba ir rašo.

Ivanauskaitė kuria stebuklų erdvę, kurioje gali nutikti bet kas, žaisdama ir su Lewiso Carrollio knygos *Alisa stebuklų šalyje* ženklais. *Stebuklingoje spanguolėje* yra ir Alisa, ir zuikis, čia geriama arbatėlė. Tačiau tai, kas nutinka, nelabai gąsdina. Jeigu Carrollis žaidė kalbos ir logikos paradoksais, netikėtais realybės apvertimais, tai Ivanauskaitės knygoje yra mažiau logikos, daugiau kalbos paradoksų (žmonės pasakoja pasakas, vuokliai – sapakoja sapakas) ir ypač smagiai žaidžiama galimais realybės apvertimais. Šiuo aspektu knyga vaikams *Stebuklinga spanguolė* primena novelių rinkinį *Pakalnučių metai*, skirtą jaunimui ir suaugusiems skaitytojams: ir vienoje, ir kitoje knygoje rašoma iš „kas būtų, jeigu būtų" perspektyvos. Tačiau *Stebuklingoje spanguolėje* visas šis žaidimas turi aiškų vertybinį branduolį.

Anapus šio žaidimo glūdi Karalienė Milžinė. Vienoje iš iliustracijų gel-

tonos, net gąsdinančios, visa aprėpiančios ir reginčios Karalienės Milžinės švytinčios akys stebi smagų pobūvį, kuriame, be knygos *Alisa stebuklų šalyje* herojų, dalyvauja dar ir paukščiai – trys papūgos. Paukščiai – ypač mėgstamas ankstyvųjų Ivanauskaitės vizualiųjų darbų motyvas. Karalienė Milžinė šiame pasakojime simbolizuoja visa reginčią ir visa aprėpiančią gamtą, kurią saugoti ir tausoti skatina šios knygutės pamokos. Tai, ką mato Karalienė Milžinė, vaikai taip pat gali pamatyti, pažvelgę į Pasaulio Veidrodį. Algiukas, pažvelgęs į Pasaulio Veidrodį, pamatė, „kad tai – įvairiausi augalai ir gyviai. Veidrodžio paviršiuje knibždėte knibždėjo visokie sliekai, vabalai, vikšrai, drugeliai, driežai, žuvys, paukščiai, gyvuliai, žvėrys, gėlės, žolynai, medžiai... Algiukas spoksojo į Pasaulio Veidrodį net išsižiojęs – tokios daugybės padarų jis nebuvo regėjęs nei knygose, nei zooparkuose, nei per televizorių“[910].

Ivanauskaitės išgyvenama vienovės su gamta jausena jau aptarta trečioje dalyje apie ikitibetinę jos kūrybą. Pasaulis gali subyrėti, jei nuolatos bus žalojamas Karalienės Milžinės kūnas, – tokia šios knygelės mažiems skaitytojams pamoka. „Tu neskink gėlių, nelaužyk medelių, nešaudyk iš laidynės į žvirblius, sudrausk tuos baisius vaikiščius, kurie lesina balandžiams stiklus, įspaustus duonos rutuliukuose, spardo šunis ar karia dar aklus katyčius...“[911] Dar viena pamoka – pasaulis šiltas ir jaukus, jį globoja Karalienė Milžinė, bet ir kiti turi juo rūpintis. Visus knygelės veikėjus suartina draugystė.

Kaip pastebi Kęstutis Urba, „Ivanauskaitė atmeta vieną prigimtinį nonsenso bruožą – antididaktiškumą. Jos knyga turi pabrėžtinai išsakomą gamtosaugos idėją, tiesiogiai kalbama apie ekologinę katastrofą, deklaruojama ir taikos, draugystės idėja. <...> Taigi Ivanauskaitės nonsenso poetika, vaizdai, kaip minėta, dar įstatyti į tvirtus tezinės, didaktinės literatūros rėmus, šiuo požiūriu *Stebuklinga spanguolė* yra pereinamosios poetikos, kuri dar tik randasi, kūrinys“[912].

---

[910] Ivanauskaitė J., *Stebuklinga spanguolė*, Vilnius: Vyturys, 1991, p. 34.

[911] Ten pat, p. 35.

[912] Urba K., „Literatūra vaikams ir paaugliams“, in: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarė G. Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 284–285.

Kita vertus, Urba *Stebuklingą spanguolę* laiko vienu pirmųjų nonsenso poetikos kūrinių (ankstesniu už Vytauto V. Landsbergio knygas). „Ši knyga, – anot vaikų literatūros kritiko, – traktuotina kaip jungtis tarp didaktinės, auklėjamosios, tezinės ir modernesnės, daugiaprasmiškesnės vaikų literatūros. Tai labai turtingos, spalvingos fantazijos knyga."[913]

2014 metais *Stebuklinga spanguolė* išleidžiama antrą kartą. Tik, deja, joje nebeliko siurrealistinio liūto, iš knygos kažkodėl „iškrito" ir Jurgos pasaulėvaizdžiui būdingas iš dangaus žvelgiančių akių vaizdinys.

Ne mažiau turtingos ir spalvingos rašytojos fantazijos atsiskleidžia ir kitoje vaikiškoje knygelėje – *Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo*. Pagrindinis veikėjas žaliasis Marsis atvyksta į Žemę iš Marso planetos. Jis primena marsietį iš Dereko Jarmano filmo „Vitgenšteinas" (*Wittgenstein*, 1993), skirto suaugusiesiems. Šiame filme Vitgenšteinas, dar būdamas vaikas, su savo žaliuoju draugu marsiečiu šnekučiuojasi įvairiomis filosofinėmis temomis. Ivanauskaitės knygoje Marsis pats kalbina žmones. Žmonės jam įdomesni nei marsiečiai. Marsiečiai visi vienodi, „kaip dulkių siurbliai ar skalbimo mašinos"[914]. Bet jo naujoji draugė nelaimingoji šmėkliukė Aliodija, su kuria jis susipažino Žemėje, mano, kad ir žmonės visi vienodi. Į savo planetą, kurią susikūrė vaizduotėje ir į kurią ruošiasi skristi kaip į naują, dar neapgyvendintą, tik jiems priklausančią teritoriją, bičiuliai kviesis tik keistus ir nesuprastus žmones – mėgstančius fantazuoti ir filosofuoti. „Aha, tada galėsim vakarais visi susėsti ir fantazuoti. Arba filosofuoti..."[915] – tokia yra Aliodijos ir Marsio surasta laimės formulė.

Tačiau pagrindinė knygelės intriga ta, kad laimės formulių yra labai įvairių. Joje atsiskleidžia Žemės kultūrų įvairovė ir žmogiškosios egzistencijos daugiaplaniškumas, neredukuojamumas į vieną modelį. Pasaulis yra vientisas, laimės paieška sieja visus planetos gyventojus, tačiau skirtingose pasaulio dalyse artėjama link jos skirtingais – unikaliais, nesubendravardiklinamais – keliais.

Marsis turi prietaisą, rodantį žmogaus laimės skalę, todėl jis negaišta

913 Ten pat, p. 284.

914 Ivanauskaitė J., *Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 54.

915 Ten pat.

laiko klausimams „ar jūs laimingas?“ Jo prietaisas parodo, kur link jam sukti. Todėl jis kalbina tik labai laimingus Žemės gyventojus. Toks yra alpinistas, ką tik užkopęs į kalno viršūnę, toks yra kančią nugalėjęs tibetietis lama Dondrupas, medituojantis su savo gyviais ir gyvūnais, toks yra Indijos jogas, šokantis Turkijos dervišas, senučiukas, bendraujantis su savo protėviais Afrikoje, rabinas Binjaminas Izraelyje, vienuolis Pranciškus Europoje, šamanės Sibire, su katėmis gyvenanti ragana Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Knygelę rašytoja baigia tuščiu puslapiu, jame mažasis skaitytojas raginamas užrašyti ir savąjį laimės receptą.

Laimantas Jonušys, kaip jau buvo minėta aptariant romaną *Sapnų nublokšti*, Ivanauskaitės proveržį lietuvių literatūroje tapatino ir su kosmopolitinio romano pradžia. Pasauliui atvirą kosmopolitinę jauseną ugdo ir knygelė vaikams *Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo*.

4.
POKALBIAI APIE GYVENIMĄ IR MIRTĮ: *ŠVELNŪS TARDYMAI* (2005)

2002–2005 metais Ivanauskaitė kalbina jai įdomius pašnekovus, o 2005-aisiais išleidžia pokalbių knygą *Švelnūs tardymai*. Kai kurie interviu buvo rengti moterų žurnalui „Ieva", kai kurie skelbti „Šiaurės Atėnuose" ir „Nemune", o keletas susirašinėjimų buvo skirti konkrečiai šiai knygai.

Populiari rašytoja labai gerai žino, kas yra interviu, – ji nuolat pati buvo kalbinama. Todėl knygos pavadinimas ir įžanga „Interviu – išpažintis ar tardymas?" yra bandymas konceptualiai suvokti interviu žanro ypatybes. Rašytoja supranta, kokie pavojai kyla tam, kuris yra klausinėjamas, – yra patyrusi savo kailiu. Rašo: „Vos pamačiusi diktofoną, prapliumpu kvailelės atvirumu, lyg mano kvotėjas būtų atsinešęs dar ir švirkštą su „plepumo serumu". Išsišneku, išduodu visus ir viską, net žinodama, kad po kiekvieno tokio išsiplepėjimo susilauksiu ne tik entuziastingų pritarimo šūksnių, bet ir niūrių priekaištų ir sąžinės teismo."[916]

Interviu paradoksas tas, kad klausinėtojas, kurį rašytoja ironiškai vadina kvotėju, atsiduria privilegijuotoje pozicijoje – šioje situacijoje jis disponuoja galia. Jis gali kažko klausti, kažko neklausti. Kažką atmesti, kažką palikti. Bet kuriuo atveju jis yra vertintojas. Ivanauskaitė, atsidūrusi klausinėtojos padėtyje, taip pat neišvengia pagundos pažvelgti į savo pašnekovus ne tik dialogo partnerės, bet ir rašytojos-dailininkės, pašalinės stebėtojos vertinamuoju žvilgsniu. Toks žvilgsnis pašnekovus neišvengiamai paverčia personažais. Neminėdama pavardžių, tik apibendrindama, ji nutapo komišką interviu vaizdelį: „Vieni interviu panašūs į tardymus: kvočiamasis išsisukinėja, mėto pėdas, tyli dantis sukandęs, o nuo kai ku-

[916] Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 5–6.

rių klausimų inkščia, lyg badyčiau adatas į panages, laužyčiau kaulus ar leisčiau per kūną elektros srovę. Kitų interviu primena išpažintis: nereikia beveik nieko klausti, užtenka klausytis, tik paskui būna darbo, kai tenka šifruoti dvi ar tris karštligiškai prišnekėtas garsajuostes. Būna interviu – psichoanalizės seansų. Pacientas kalba nerišliai, su ilgiausiomis pauzėmis, leidžiasi į savo pasąmonės gelmes lyg į anglių kasyklas ir tarsi į kitą planetą skrenda atgal į vaikystę. Man, pagal psichoanalitikų metodą, tereikia kas dešimt minučių mykti – *aha, hm, uhu* – o stojus pernelyg ilgai pauzei pakartoti paskutinį analizuojamojo ištartą žodį ir įsakmiai pridurti: *Tęskite*. Nutinka ir taip, kad pasijuntu bendraujanti su kauke.“[917]

Jeigu rašytojos pašnekovai būtų numatę, kad taps tokiais kiek komiškais personažais, kaukėmis, išpažinties subjektais, net pacientais – ar jie būtų sutikę kalbėtis? Kur yra galia – ten prasideda kova, agonistika. Gal interviu žanras apskritai suponuoja nuoširdaus pokalbio ir tikrojo dialogo negalimumą? Interviu iniciatorius siekia išgauti klausinėjamo asmens paslaptį. Klausinėjamasis nori ją nuslėpti ir pristatyti klausinėtojui, kartu ir publikai, vieną iš savo kaukių. Visi rašytojos pašnekovai yra žinomi žmonės. Ar negali būti, kad pokalbiai neišvengiamai turėtų balansuoti tarp autentikos ir kuriamo įvaizdžio? Šiuo aspektu Ivanauskaitės pokalbių knyga turbūt skiriasi nuo Vandos Juknaitės knygos *Tariamas iš tamsos* (2012) – kalbantis su vaikais atsiranda maksimali dviejų žmogiškų būtybių autentiško bendravimo galimybė.

Kita vertus, perskaičius *Švelnius tardymus* lieka įspūdis, kad pabuvota labai tikroje žmogaus situacijos gelmėje. Pati rašytoja, perskaičiusi į vieną vietą sudėtus tarpusavyje nesusijusių žmonių pokalbius, taip pat pajuto, kad tarp jų atsirado kažkas bendra. Jungianti grandis – pačios rašytojos nuostata nešvaistyti laiko tuštiems paplepėjimams, pašnekovus kalbinti esmiškai. Klausimai yra dvejopi. Vieni jų kyla iš išankstinio apmąstymo ir susipažinimo su klausinėjamo žmogaus darbais, mintimis, situacija. Kiti – tie, kurie įdomūs pačiai rašytojai, kurie persekiojo ją visą gyvenimą. Jie kartojasi: ką galvoji apie meilę? apie vyro ir moters santykius? ar bijai?

[917] Ten pat, p. 7.

ar nebijai mirties? ar nebijai išprotėti? ką sapnuoji? ką galvoji apie psichoanalizę? ką galvoji apie senatvę?

Jūratė Stauskaitė 2006-aisiais parengė pokalbių knygą *Trylika klausimų trylikai vyrų*. Visi dailininkės pašnekovai – vyrai, tai aišku ir iš knygos pavadinimo. Stauskaitė siūlo įsivaizduoti tokį pokalbį kaip „intelektualinį flirtą". Nuskamba, sakyčiau, šiek tiek erotiniai iš anksto konstruojamo dialogo niuansai, bet autorė priduria, kad vyras yra tikrasis *kitas* savo kitoniškumu. Ivanauskaitė *Švelniuose tardymuose* kalbina pačią Stauskaitę, teiraujasi, kodėl jos dialogo partneriai – vieni vyrai. Kodėl ji ignoruojanti moteris? Ir Stauskaitė „išsiduoda", pasako tai, ką iš tiesų galvoja apie moteris: „Bandžiau kalbėti ir su viena, ir su kita garsia moterimi, bet supratau, kad jos visos stengiasi viešumoje pasirodyti tik apšviestos kažkokios tobulos šviesos, kad jos yra jei ne išprievartautos, tai bent priverstos būti neklystančios ir be nuodėmės, nes jei tik suklys ar pasakys ką nors neatsargaus, visa kuriančioji vyrija tik ir laukia progos jas sudraskyti į gabalus."[918]

Ivanauskaitės pašnekovai nediferencijuojami pagal lytį – išlaikytas paritetas. Knygoje ji kalbina vienuolika įvairios profesijos vyrų: filosofą Leonidą Donskį, rusų roko muzikantą Borisą Grebenščikovą, Sąjūdžio iniciatorių Arvydą Juozaitį, aktorių Rolandą Kazlą, rašytoją Saulių Tomą Kondrotą, poetą Tomą Venclovą, teatro režisierių Oskarą Koršunovą, dailininką Marijoną Mikutavičių, fotografą ir keliautoją Paulių Normantą, kunigus Salvijų Pranskūną ir Tėvą Stanislovą. Pakalbina ir vienuolika moterų: Balio Sruogos anūkę Aušrinę Bylą, TV serialo „Petraičių šeimoje" kūrėją Galiną Dauguvietytę, aktores Eglę Gabrėnaitę, Kristiną Kazlauskaitę, Nijolę Oželytę, Rasą Samuolytę, baleriną Eglę Špokaitę, dainininkę Juditą Leitaitę, dailininkę Jūratę Stauskaitę, astrologę Palmirą Kelertienę, kino kritikę Izoldą Keidošiūtę. Ar juntamas koks nors skirtumas tarp lyčių? Moterys neatrodo norinčios būti „neklystančios ir be nuodėmės". Gal jos net nuoširdesnės, išraiškingesnės, mažiau besislepiančios už socialinės kaukės ar įvaizdžio. Akivaizdu, kad Ivanauskaitei jos yra ne mažiau, o gal

[918] Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 261.

net ir įdomesnės už vyriškąją pasaulio pusę. Reiktų prisiminti jos susidomėjimą dakinėmis, joginėmis, atsiskyrėlėmis kelionėse po Himalajus. Ir iš vyrų ji tikisi solidarumo. Klausia Donskio: „Kartą vienas talentingas lietuvių rašytojas paklausė: „Ar moteris turi sielą?“ Nors tai buvo pasakyta juokais, vis tiek buvo justi priešiškumas „antrosios lyties“ atstovėms. Taigi ar moteris turi sielą?“[919] Donskio atsakymas, žinoma, teigiamas, rašytoja išgirsta tai, ką nori išgirsti – moteris turinti sielą.

Bet lyčių santykis klausinėtojai vis dėlto nėra pats svarbiausias. Ji niekada nepamiršta, kad kalbasi ne tik su savo profesijos ar lyties atstovu, bet ir su asmeniu, žmogumi, todėl visiems užduoda tuos pačius egzistencinius klausimus. Kadangi klausiama rimtai, lygiai taip ir atsakoma. Į klausimą, ar jai pažįstamas baimės jausmas, Gabrėnaitė atsako: „Žinoma, pažįstamas. Baimė gali būti visokia. <...> Baimė netekti darbo, užmokesčio, stogo virš galvos, net – duonos kasdieninės...“[920] Grebenščikovas į klausimą, ar bijo mirties, atsako: „Bijoti mirties man atrodo nepatogu, netgi – nemandagu. Ko gi jos bijoti? O mano pasiruošimas mirčiai toks: kol esu gyvas, stengiuosi padaryti kuo daugiau.“[921] Juozaitis nuo klausimo, ar jis bijąs mirties, išsisuko, pradėjęs samprotauti apie savižudybę kaip Vakarų kultūros ypatumą. Kazlas atsako nuoširdžiai ir optimistiškai: „Mirties nebijau, kur kas labiau baugina nežinia. Bet taip pat ir smalsu pamatyti, kas gi ten, anapus, mūsų laukia. Tikiuosi, kad mirtis ateis pas mane draugiškai nusiteikusi.“[922] Kondrotas, kaip įprasta, kalba ironiškai ir paprastai: „Mirties nebijau, tik labai nenoriu. Kaip manų košės. Problema ta, kad tą košę vis tiek reikėdavo suvalgyt. Įtariu, kad taip bus ir su mirtim.“[923] Koršunovas į klausimą, ar jis ko nors bijąs, atsako: „Kartais bijau išprotėti ir net suabejoju, ar tikrai tebesu normalus, o gal jau beprotis.“[924] Leitaitė prisipažįsta, kad mirties bijanti, bijanti mirusių žmonių. Beveik despera-

---

[919] Ten pat, p. 39.

[920] Ten pat, p. 56–57.

[921] Ten pat, p. 84–85.

[922] Ten pat, p. 108.

[923] Ten pat, p. 159.

[924] Ten pat, p. 178.

tiškai kartoja: „Nenoriu nenoriu nenoriu senti.“[925] Mikutavičius sako, kad bijąs ir senatvės, ir mirties: „Argi kas nors šitų dalykų nebijo?“[926] Nors, kita vertus, jei mirtis būtų lengva, tai gal net nebūtų ko jos bijoti, nes jis nemanąs, kad su mirtimi viskas baigiasi, bet to, kas laukia po mirties, kai siela iškeliauja iš kūno, jam jau nelemta bus sužinoti. Ir apskritai jis net nebesuvoks, jog kažkada yra buvęs. Oželytė tikina, kad vaikystėje siaubingai bijojusi mirties, dabar jau ne. Mirties repeticiją ji jau yra išgyvenusi ant operacinio stalo. Jos manymu, mirštant svarbiausia turėti labai blaivią sąmonę. Venclova atsako panašiai, kaip atsakytų Montaigne'is, kuris rašė, jog nori numirti sodindamas kopūstus: „Jaunas mirties labai bijojau, dabar gerokai mažiau. Į tai, ko vis vien neįmanoma išvengti, geriau žiūrėti su humoru. Tiesą sakant, staigios mirties, kurios praktiškai nepajusčiau, visai nebijau.“[927] Kelertienei gražu, kad yra tokių moterų, kaip Brigitte Bardot, kurios, užuot skyrusios milijonus savo senstančiam veidui pakeisti, rūpinasi skriaudžiamais gyvūnais. Ji ja žavisi, sako: „Dabar senatvės nebebijau. Baimė kamavo anksčiau, kai buvau kokių 35 metų <...>.“[928] Keidošiūtė pripažįsta, kad senatvėje nieko gera. Tačiau bijosi ar nebijosi – ji vis tiek ateis. Sako, dažnai prisimenanti vieną sentenciją iš filmo „Nebaigta pjesė mechaniniam pianinui“: „Ten herojus sakė: „Vis atrodo, kad gyveni tik juodraštį, o kada nors prasidės švarraštis.“ Ateina laikas, kai suvoki, kad tas švarraštis nebeprasidės. Bet nemanau, kad verta dėl to panikuoti.“[929]

Ar mirties baimė gali būti vien moteriška, ar vien vyriška savybė? Negali. Yra pamatinių dalykų, kurie vienija visą žmoniją. Rašytoja gali užduoti šiuos egzistencinius klausimus, nes su pašnekovais yra užmezgusi emocinį ryšį. Atsakantieji žino – klausiančioji ne šiaip sau klausia, jai pačiai tai svarbu. Mirties baimė ir jos dvelksmas lydėjo jos sukurtus personažus nuo pirmųjų iki paskutiniųjų kūrinių. Kita vertus, šie rašytojos formuluojami klausimai ir bendra pokalbio tonacija liudija ne tik emocijos

[925] Ten pat, p. 191.

[926] Ten pat, p. 203.

[927] Ten pat, p. 287.

[928] Ten pat, p. 150.

[929] Ten pat, p. 131.

ir minties jungtį, bet ir bendrą šios jungties kryptingumą. Akivaizdu, kad klausinėjančioji nėra šiaip žurnalistė, o moteris – intelektualė.

Jurgos mama prisimena, kad ji buvo sumaniusi straipsnių ciklą apie moteris mistikes ir siūliusi šią idėją moterų žurnalui, bet sulaukė atsakymo, kad skaitytojoms tai būsią neįdomu. Ši pokalbių knyga leidžia iš dalies atsakyti į klausimą, su kuo pačiai Ivanauskaitei įdomu bendrauti. Pasirodo, jai neįdomūs tos pačios profesijos žmonės – rašytojai, dailininkai. Tik vienas interviu su dailininke Stauskaite, bet jis inicijuotas, ko gero, ne profesinės, o kaip tik „užprofesinės" Stauskaitės, kaip asmenybės, raiškos ir gal net artimo santykio. Yra du interviu su rašytojais – Kondrotu ir Venclova, abu jie gyvena užjūryje, anapus Atlanto. Kondroto novelėmis ji žavėjosi nuo pat paauglystės, buvo sukūrusi iliustracijų, kurios taip ir liko nepublikuotos. O su Venclova ją siejo dar jos senelio Korsako ir Venclovos tėvo artima pažintis tarpukario Lietuvoje „Trečio fronto" laikais. Nėra interviu nei su Lietuvos rašytojais vyrais, nei su rašytojomis moterimis. Didžioji moterų dalis – scenos žvaigždės arba draugės (Kelertienė, Keidošiūtė), bet tokios draugės, kurių veikla jai kelia susižavėjimą. Greičiausiai ir ji pati norėtų tuo užsiimti: arba gebėti burti kaip Kelertienė, arba rašyti apie kiną kaip Keidošiūtė. Kai Ivanauskaitė klausinėja Aušrinę Bylą apie jos darbą vyrų kalėjimuose, jauti, kad rašytoja žavisi ir domisi tokia svetima patirtimi. Ji bando suvokti tai, ko pati niekada nepatyrė: ji niekad nevaidino scenoje, nedainavo, nerašė apie kiną, nebūrė, nedirbo kalėjime ir t. t. Rašytojos ir klausinėtojos Ivanauskaitės nedomina kasdienybė pati savaime. Jos galvoje nuolat kirba provokuojantis klausimas: o kas gi yra daugiau? Kas yra anapus patirties? Kas yra aukščiau? O kas – giliau? O kas – kitaip, negu esam įpratę?

5.
SIMBOLINĖS ANGELŲ SPALVOS: „ANGELARIUMAS" (2005)

2005 metų balandžio 29–gegužės 30 dienomis Vilniaus galerijoje „Meno niša" buvo eksponuojamas Jurgos sukurtas paveikslų ciklas „Angelariumas". Parodoje taip pat rodyta instaliacija, kuri iš pradžių vadinosi „Marškinėliai angeliškiems sapnams sapnuoti", o vėliau jai prigijo „Angelo rūbo" pavadinimas. Dailėtyrininkė Vika Ryžovaitė, pristatydama parodą „7 meno dienų" skaitytojams, žaismingai pastebi: „Visi parodoje esantys angelai skirtingi, pasakojantys tik jiems būdingas istorijas, vienintelis juos vienijantis bruožas – džiovintos gėlės. Parodą gražiai papildo instaliacija iš angelams priklausančių daiktų – akivaizdus įrodymas, kad jie egzistuoja (norit tikėkit, norit ne...). „Angeliškų sapnų gaudyklė" padaryta iš tinklelio su prikabintu varpeliu ir mažais angelo sparneliais – aišku, iš plunksnų (primena miniatiūrinį tinklelį drugeliams gaudyti, bet nesiginčysiu...). Dar yra balti XXL dydžio „Marškinėliai angeliškiems sapnams sapnuoti", puošti mažyčiais varpeliais ir aprašyti maldomis Angelui Sargui. „Vėduoklė angelų vėjui" – iš baltų plunksnų ir mezginiais puošta staltiesė, išmarginta Angelui Sargui skirtu tekstu, o svarbiausia – neginčijamas angelų buvimo įrodymas – „Angelų išnara"."[930]

Žurnalistui Howardui Jarvisui Jurga yra sakiusi, kad grynos spalvos angelams netinkančios, todėl sukūrusi juos kaip spalvų ir savo surinktų gėlių „audinių" koliažus. Skaičiusi Kabalos tekstus, Koraną ir suvokusi, kad angelai yra vienintelės esybės, siejančios visas religijas.[931]

---

[930] Ryžovaitė V., „Angelariumas: Jurgos Ivanauskaitės paroda galerijoje „Meno niša", *7 meno dienos*, 2005 06 03, p. 1.

[931] Žr. Jarvis H., „Smilkalai paliktuose namuose", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 343.

Ingrida Korsakaitė, kaip dailės kritikė, apibūdindama „Angelariumo“ ciklą, rašo: „Tai netradiciniai, su įvairių tikėjimų dangiškomis sparnuotomis būtybėmis susiję atvaizdai, sukurti savita koliažo technika, tapybą kruopščiai papildant džiovintais augalais, jų žiedais ir lapeliais. Iš čia ir pavadinimas „Angelariumas“, primenantis herbariumą. Pasak Jurgos, tokia trapi medžiaga jai atrodė itin tinkama angelams vaizduoti. Dekoratyvus ciklo paveikslų stilius, ryškios spalvos, ornamentiškas fonas rodo Rytų dailės poveikį, o kai kurie angelai primena grėsmingas Tibeto dievybes. Ciklas išleistas reprodukcijų aplanku.“[932]

2003 metais Jurga išleidžia jau minėtą esė ir straipsnių rinkinį *Kelionių alchemija*, kuriame publikuojama esė „Angeliškoji abrakadabra“. Ji kažkur yra užsiminusi, kad rašė tekstą apie angelus žurnalui „Cosmopolitan“, galbūt tai ta pati esė. Pats pavadinimas – abrakadabra – nurodo, kad autorė nesiruošia kalbėti labai rimtai. Pradeda žaismingu pamąstymu, kas būtų, jeigu būtų: jeigu skrisdama lėktuvu ji staiga pamatytų pro šalį lekiantį angelą. Tada pasvarsto, kaip angelų problema išnyra visose didžiosiose pasaulio religijose. Budizme ir hinduizme tokios anatominės sandaros būtybės, pasirodo, neminimos. Skraido *apsaros* ir *dakinės*, bet jos neturinčios Jurgos taip pamėgtų sparnų. Jurgos dėmesio centre – judaizmas, islamas ir krikščionybė. Pasirodo, Korane angelai apibūdinami kaip Alacho pasiuntiniai su dvigubais, trigubais ir keturgubais sparnais. Didžiausią dėmesį rašytoja skiria judaizmui, remiasi kabalistine knyga *Sefer Yetsirah*, kurioje kalbama apie dviejų rūšių – laikinuosius ir amžinuosius – angelus. Akivaizdu, kad Jurga yra studijavusi švedų mistiko, kaip ji kiek ironiškai sako, krikščioniškųjų angelų eksperto Emanuelio Swedenborgo traktatą *Apie dangų, jo stebuklus ir pragarą*. Swedenborgas, šmaikštauja rašytoja, labai kruopščiai apibūdina dangiškąją madą, aprašo, kaip angelai rengiasi: „Patys protingiausi ir labiausiai Dievui atsidavę angelai vilki ryškiais lyg ugnis arba spindinčiais kaip šviesa drabužiais. Mažiau išmintingi plazda baltomis karališką blizgesį praradusiomis marškomis. Apdovanotieji dar menkesniu intelektu ir stokojantys meilės Dievui dėvi įvairių ryškių spal-

---

932 Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 41.

vų drabužius. Esantieji Vidiniuose danguose skraido nuogi, nes yra nekalti, mat nuogumas – tai tikrasis nekaltybės rūbas.“[933] Swedenborgas sako pats visa tai daug sykių matęs, bet rašytoja neskuba juo tikėti. Išklauso liudijimą ir ima kurti savą angelų rūbų kolekciją. Galbūt pajutusi ir Swedenborgo misticizmo įtaką. Bet ji aprengia angelus pagal savą madą.

„Angelariumo“ paveikslų reprodukcijų pratarmėje Jurga rašo: „Angelus dažniausiai įsivaizduojame kaip tobulas būtybes dideliais baltais sparnais. Tačiau angelologijos – mokslo apie angelus – specialistai tvirtina, kad angelų būna visokių: gerų ir blogų, linksmų ir liūdnų, gražių ir baisių, palankių žmogui ir neapkenčiančių jo. Kabaloje teigiama, kad „kiekvienas Dievo žodis gimdo angelą“, ir priduriama, kad „angelai yra sielos, skirtos kiekvienai dangaus žvaigždei, tačiau net mažiausias žolynas turi savo angelą, kuris liepia jam augti“. Korano suroje „Angelai“ šios būtybės apibūdinamos kaip Alacho pasiuntiniai su „dvigubais, trigubais ir keturgubais“ sparnais. Krikščionybė sparnuotąsias dvasias skirsto į tris dangiškas kastas: Aukščiausiąją (serafimai, cherubinai ir sostai), Viduriniąją (viešpatystės, galybės ir valdžios) ir Žemiausiąją (kunigaikštystės, arkangelai ir angelai).“[934]

Angelų simbolika šmėkščioja rašytojos kūryboje visą laiką. Pjesės „Bomba, arba Ariel“ personažai – puolę angelai Samaelis, Asmodėjus ir Barbelo, šešių tūkstančių metų amžiaus. Novelėje „Paveikslas“ iš rinkinio *Kaip užsiauginti baimę* menamame ar tikrame Čiurlionio paveiksle „Grojantis angelas“ yra baltas angelas. „Žaliam pajūry baltas angelas pučia ilgą auksinį trimitą“[935], – pradeda rašytoja novelę apie Sankt Peterburge (tuometiniame Leningrade) dingusį Čiurlionio paveikslą. Baltas ir angelo drabužis, ant kurio Jurga surašė savo maldas, taip sukurdama ir vizualųjį, ir rašytinį meno kūrinį.

Peržvelgus visą Ivanauskaitės kūrybą aiškėja, kad jos matyti angelai nėra vien baltos spalvos – jie labai įvairūs: ir geri, ir blogi, ir gražūs, ir baisūs. Vienos ankstyvųjų novelių „Kada ateis Godo?“ (*Pakalnučių me-*

[933] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 300.

[934] Ivanauskaitė J., „Angelariumas“, Vilnius: Tyto alba, 2005.

[935] Ivanauskaitė J., „Paveikslas“, in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 59.

tai) pasakotojas, laukdamas merginos, mintyse, kuria tokį vaizdą: „Aš irgi buvau pasiryžęs negerti, sėdėti štai taip įsmeigęs akis į nebūtį, rūkyti ir šypsotis tolimam žydram angelui, kurio nėra šioje žemėje.“[936]

Paveikslų ciklą „Angelariumas“ sudaro dvylika angelų – nelyg dvylika apaštalų. Kodėl dvylika? Todėl, atsako rašytoja, kad jų yra begalybė, net jei sukurtų 12 000, vis tiek visų neaprėptų. Ji pasirinko tiek. Beatričė Kleizaitė-Vasaris knygoje *Angelai*[937] rašo apie angelų įprasminimą zoroastrizme, judaizme, krikščionybėje, islame. Anot jos, krikščioniškojoje tradicijoje labiausiai žinomi angelai yra arkangelai Mykolas, Gabrielius ir Rafaelis. Senojo Įstatymo literatūra dar mini Urijelį, Raguelį, Sarielį ir Jeremielį. Bažnyčia šių vardų nepripažįsta, nes jie nėra paminėti kanoninėse Šventraščio knygose. 754 metais popiežius Zacharijas pasmerkė apokrifinių angelų vardų vartojimą, tačiau įvairių tautų angelų mylėtojai nepaiso šio draudimo. Gustavas Davidsonas yra sudaręs žodyną, kuriame suskaičiuojama keli tūkstančiai angelų vardų. Kartais net patariama angelui duoti savo sugalvotą vardą. Jurga taip ir daro – atsirenka savo svarbiausių angelų galeriją. Iš kanoninių krikščioniškų angelų jos kolekcijoje matome Gabrielių ir Rapolą, nėra nei Mykolo, nei Rafaelio, tokių mėgstamų krikščioniškoje tapyboje. Jurgos angelai ne tik turi savus vardus – kiekvienas jų turi savąją spalvą. Rapolas, kuris rūpinasi sveikata ir ekologine Žemės būkle, turėtų būti žalias, tačiau pabluko ir tapo auksinis – liko tik keli žali potėpiai; Jofijelis, atsakingas už intuiciją ir dvasines įžvalgas, – auksaspalvis; Babalonas, kurio reikia šauktis ieškant savo antrosios pusės, – geltonas; Samaelis, globojantis klystančius ir nerandančius vietos, – juodas; Šešiasparnis Serafimas, kovojantis už Tikėjimą, Tiesą, Laisvę, – liepsningas; katino pavidalo Bubastis, dalijantis kūniškus malonumus, – oranžinis; Lailahielis, pasirodantis kūdikio gimimo akimirką ir nusprendžiantis, koks bus jo likimas, – baltas; Čamujelis, naikinantis bet kokias tikriems jausmams iškylančias kliūtis, – raudonas; Nut, valdantis naktį, miegą, sapnus, – mėlynas. Atrodo, kad trims angelams net pritrūko spalvų, nes Za-

936 Ivanauskaitė J., „Kada ateis Godo?“, in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 5.

937 Žr. Kleizaitė-Vasaris B., *Angelai*, Anykščiai: A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, 2011.

hijelis, išlaisvinantis nuo nuoskaudų ir pasąmonės gaivalų, neįvardijamas jokia spalva, tik vadinamas Gyvąja Kosminės laisvės ugnimi. Urijeliui, globojančiam kenčiančiuosius, ir Gabrieliui, atvedančiam klaidžiojančius į Tiesos kelią, teko violetinė. Šiaip angelai ne vienspalviai – jie margi. Bet fone visur dominuoja šilta auksinė spalva. Gal kiek deginanti.

Rilke sakė, kad angelai – tai spinduliavimas. „Angelariumo" angelai spinduliuoja gyvenimo jėgą ir šilumą. Dailėtyrininkė Stančienė vertina šią Ivanauskaitės vizualiąją kūrybą kaip dvasingumo, vidinio gyvenimo paieškas: tai „tarsi grįžimas prie pirminės kultūros sąvokos, tegul ir remiantis ne kuria nors viena tiesa, o marga tikėjimų, religinių doktrinų mozaika"[938].

Jurga, kurdama savo angelus, žaismingai juokauja. Juos pristatydama ji nepaiso to, kas vaizduojama, – kaip tik apverčia. Šešiasparnis angelas Serafimas šaukiamas priešų naikinti, todėl jis yra ne ramybės, o karo globėjas. Jis padeda tiems, kurie kovoja už Tiesą, Laisvę ir Tikėjimą. Jis šaukiamas taip: „Liepsningasis Angele, sunaikink, sudegink, paversk pelenais mano priešus!" Kita vertus, pažvelgus į Serafimą, jis atrodo it taikos ir ramybės simbolis – net neaišku, kaip galėtų ką nors sunaikinti. Jis stovi ant pirštų galų su balerinos bateliais, o jį delnuose nelyg akrobatą laiko tvirta moteris, pasirėmusi ant dviejų jai talkinančių sparnuotų liūtų galvų. Šis angelas su šešiais sparnais galbūt atkeliavęs iš islamo.

Tačiau šiurpu būtų pakliūti į rankas angelui Samaeliui. Rašytoja jį pristato labai palankiai: „Šviesusis ir Nuodėmingasis angelas, laikomas raudonojo vyno išradėju. Jis globoja klystančius, nusidėjėlius ir nerandančius sau vietos, o į pagalbą atskrenda išgirdęs tokį šauksmą: „Juodasis Angele, padėk man atskirti Gėrį nuo Blogio!" Iš pažiūros angelas neatrodo taip jaukiai. Jis tamsaus gymio, pagal kūno sandarą – atskridęs iš Indijos, tačiau pagal spalvą – beveik Afrikos žemyno gyventojas. Kairėje pusėje angelas turi aštuonis, o dešinėje – septynis sparnus – ko gero, vėl iš islamo. Angelas Samaelis turi keturias rankas nelyg Magritte'o paveikslo „Magas" personažas. Tačiau Magritte'o magas keturiomis rankomis vienu

---

[938] Stančienė K., „Dvasingumo paieškos: parodai „Jurga Ivanauskaitė (1961–2007). Sankryžos" pasibaigus", *7 meno dienos*, 2011 12 16, p. 7.

metu geria ir valgo, o angelas Samaelis jomis plėšo jauną moterį į keturias dalis, kiekvienoje rankoje po skirtingą kūno dalį: vienoje – kojos, kitoje – rankos, trečioje – krūtinė, ketvirtoje – galva. Labai didelė tikimybė, kad kurdama šį angelą Jurga prisiminė čodo ritualą. Jo gudrus vylingas žvilgsnis slepia mirtį. Iš tiesų šokantis mirties angelas kaire koja yra atsirėmęs į karsto briauną, o karste guli ta pati jau sudraskyta moteris. Vyksta šermenys, merginos karstą supa žvakės ir gėlės – laidojama ji pagal europietiškus, ne pagal indiškus ar afrikietiškus papročius. Paveikslo fonas labai kruopščiai padengtas, regis, smulkiausiais petražolių lapeliais. Tas kruopštumas ir dėmesys detalei liudija, kad iš savo mylimo mokytojo Švėgždos yra išmokusi ne tik egzistenciškų, bet ir profesinių dalykų. Jurga rašo: „Pradėjusi piešti angelus, pagalvojau, kad įprasti dažai ne visai tinka perteikiant anapusinių būtybių pavidalus, todėl nusprendžiau juos dėlioti iš džiovintų augalų. Vienos gėlės buvo man dovanotos įvairiomis progomis, kitos – parsivežtos iš tolimų kelionių ir šventų vietų. Yra čia ir kuklių augalėlių, surinktų lietuviškuose miškuose ir pievose, tačiau kartais paprasta petražolė gali virsti prabangiu aukso ornamentu, o apelsino žievelės – supleventi sfinkso sparnais.“[939]

Labai įspūdingai atrodo angelas Babalonas. Jis pristatomas kaip androginiška būtybė, sudaryta iš viename asmenyje esančių vyro ir moters, globoja visus, kurie ieško savo antrosios pusės, o jį prisišaukti galima tokiais žodžiais: „Geltonasis Angele, padėk man atgauti pilnatvę ir vientisumą!“ Dešinė angelo dalis yra moteris, kairė – vyras. Moteris – erotiška, gundanti, patraukli, vyras – karingas, su šarvais ir kardu. Jo koją apsivijęs vienas iš keturių paveikslo leopardų. Pasak Korsakaitės, „kelių ciklo paveikslų žemiškasis planas dvelkia mirtimi. Juose pavaizduotos moterys, – draskoma panterų, deginama inkvizicijos lauže, negailestingai angelo paminta karste, – manding, atspindi Jurgos mirties nuojautas“[940]. Galbūt vis dėlto tai ne panteros, o leopardai, ir paveiksle, vaizduojančiame Babaloną, jie galėtų simbolizuoti ne mirtį, o erotinę aistrą. Apačioje matome ant juodos žemės

---

[939] Ivanauskaitė J., „Angelariumas“, Vilnius: Tyto alba, 2005.

[940] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 42.

parkritusią raudonplaukę merginą, kurią gal drasko, o gal laižo raudonais liežuviais trys leopardai. Sukuriama aliuzija – vieniša mergina kankinama aistros ir ilgesio. Dienoraštyje *Viršvalandžiai* Jurga prisimena: „Tapiau angelus, dvylikos sparnuotų būtybių ciklą, o po jų kojomis spurdėjo mažytė, nuožmiai kankinama raudonplaukė moterytė. Mano nykštukinį *alter ego* draskė tigrai, jis degė inkvizicijos lauže."[941]

Grėsmingai atrodo raudonasis angelas Čamujelis, kuris puošia ir romano *Miegančių drugelių tvirtovė* viršelį. Jurga jį pristato palankiai – kaip dvasinės meilės angelą, naikinantį bet kokias tikriems jausmams iškylančias kliūtis. Kitoje šiam angelui skirtoje reprodukcijos pusėje Jurga užrašo patarimą, kaip į angelą kreiptis: „Vardan Raudonojo Angelo Čamujelio, žlukit, žūkit, prasmekit skradžiai visos meilei priešiškos jėgos!" Ši ištara, kaip ir raudona angelo spalva, ryžtinga poza, nežada nieko saugaus ir jaukaus – veikiau primena apie artėjančią apokalipsę. Angelas su prašmatnia suknia, su tokia pat prašmatnia kailine kepure ir egzotiškais batais atrodo lyg atskridęs iš Mongolijos stepių. Tačiau jis paženklintas trejybės ženklu: trys kalijos puošia suknią, trys plunksnos – kepurę, trys akys žvelgia iš ugnimi alsuojančių trijų angelo veidų. Tai tarsi meilės trikampio simbolis. Dešinėje rankoje angelas laiko moterį, kairėje – vyrą, nuožmiai sugriebęs juos už plaukų. Bet šie bėdžiai, kabaruojantys ore ir tiesiantys vienas į kitą rankas, atrodantys nelyg zuikiai, sugriebti už ausų, angelui turi būti dėkingi, nes trečioji svarbi figūra – ragana juodu rūbu ir ilga smailia kepure – jau nebegali sutrukdyti jų ryšiui. Ragana surišta ir paminta po angelo kojomis. Jai iš dešinės pusės tupi sakralinis Egipto šuo ir juoda pantera (gal katė?), iš kairės – du juodi paukščiai, atskridę iš ankstyvųjų Jurgos paveikslų, turintys simbolizuoti harmoningą buvimą dviese. Esė „Angelų abrakadabra" rašytoja žaismingai rašo, kad šis angelas yra nepakeičiamas pagalbininkas meilės reikaluose, ypač tada, kai aistra ima grėsti manijomis ir depresijomis: „Taigi jei mylimųjų atstumti jau ruošiatės šokti nuo tilto, geriau sustokite ir šaukite: „Vardan arkangelo Čamujelio, žlukit, žūkit, prasmekit skradžiai visos meilei priešiškos jėgos!" Ir juokaudama pri-

[941] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 45.

duria: „Nežinau, kokį tai turi ryšį su meile, bet Čamujelis taip pat padeda surasti dingusius daiktus.“[942]

Audinga Peluritytė, medituodama šį angelą, atsidūrusį ant romano *Miegančių drugelių tvirtovė* viršelio, įžvelgia jame nuožmiosios deivės Kali bruožų. Kritikė rašo: „Nors šio darbo pavadinimas nenurodytas, vertinant romane įsuktą mirties karuselę bei savotiškai tikslingą autorės požiūrį į ją, norėtųsi šią kruvinų atspalvių deivę trimis keturiais (?) veidais, su rankose (už plaukų) laikomais spurdančiais bejėgiais žmogeliukais priskirti nuožmiųjų dievų grupei. Nesvarbu, ar tai būtų Tenzin Naldžorma, Vadžrajoginė, kurios vardas buvo suteiktas Jurgos draugei Larai (*Tibeto mandala*, p. 124) ir su kuria Jurga lyg ir susijusi karminiais ryšiais, ar Kali, ar Durga, – visos šios Rytų deivės moterys įkūnija stiprią, bet beasmenę aistrą, deindividualizuotą žmogaus sukimąsi gyvenimo ir mirties ratuose (prostitucija, kurią analizuoja naujasis romanas, yra būtent tokio pobūdžio fenomenas). Galbūt deivė Kali valdo ir *Miegančių drugelių tvirtovės* gamtos katastrofų, ir apskritai J. Ivanauskaitės meninį pasaulį, nes būdama karo ir mirties deivė, dievo Šivos žmona, jo inkarnacija Kali valdo pasaulio tvarką: vaisingumą ir geismą, laiko trukmę, darnų ciklą. Lietuviškai mes ją vadintume dievų Rikiu ar Rike, rastume paralelių su Laima ir Giltine. Žinoma, lietuviškos deivės Kali temperamentu nepasižymi, bet nuo šiol turime J. Ivanauskaitės pasiūlytą pasaulio viziją.“[943]

Angelas Bubastis, arba Bubastė, kurios reiktų šauktis siekiant katiniškų – kūniškų malonumų, apgaubtas daug ramesne aura. Jis meditatyvus, sėdi, sukryžiavęs kojas, ant trikampio kilimėlio, rankose laiko po stiklinį rutulį, tai suteikia akivaizdžią pusiausvyrą. Regis, Bubastis yra sukurtas iš oranžinių medetkos žiedų, o tai labai sveika. Jis nieko netrypia, nieko nėra pamynęs, tik švelniai uodegos galiuku liečia apačioje medituojančios budistės vienuolės galvą. Budistė (nusiskutusi plikai) medituoja, kaip ir angelas Bubastis, sukryžiavusi kojas ant tigro kailio. Visa laikysena liudija – ji nuslopinusi kūno aistras. Šį paveikslą įsigijo Alma Adamkienė, apsi-

942 Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 307.

943 Peluritytė A., „Pasaulis ir jo pabaiga be pabaigos pagal Jurgą Ivanauskaitę“, *Nemunas*, 2006 01 12, p. 8.

lankiusi parodoje kartu su prezidentu Valdu Adamkumi, rodžiusiu Jurgos asmeniui ir kūrybai didelį palankumą. 2006-aisiais viename interviu Jurga taip pat sako: „Šiandieninėje Lietuvoje vienas iš didžiausių autoritetų man yra prezidentas Valdas Adamkus."[944]

Korsakaitė rašo: „Dalį „Angelariumo" paveikslų Jurga dovanojo ją operavusiems ir gydžiusiems gydytojams, atsidėkodama už jų pasiaukojamą darbą. Pirmajam ją operavusiam chirurgui dovanotas paveikslas buvo lyg specialiai šiam reikalui sukurtas: votų – kojų, rankų, širdžių – pripieštame auksiniame fone didžiulis angelas už virvučių nelyginant marionetę tempia mažytę nuogos moters figūrėlę. Tai tarsi laukiamų Dangaus malonių ir drauge neišvengiamos lemties įvaizdis."[945] Ji kalba apie Jofijelį.

Su kuo lygintina ši vizualioji Jurgos kūryba? Dailėtyrininkė Stančienė siūlo pamėginti įsivaizduoti Ivanauskaitės dailės kūrinius kaip atskirą, su tekstais nesusijusią sritį ir paieškoti jai analogų lietuviškai meno terpei ne itin būdingų menininkų darbuose, pavyzdžiui, dekoratyvaus ir pasakiško Kazio Šimonio, mūsų laikų mistiko, simbolisto Vytauto Pečiukonio[946]. Sereikaitė pastebi, kad „siurrealistinės „Angelariumo" žiedų, lapijos dermės kiek siejasi ir su garsiojo italų manieristo, tapytojo ir alchemiko Giuseppe's Arcimboldo kūriniais"[947].

XVI a. vėlyvojo Renesanso tapytojo, grafiko, gobelenų kūrėjo manieristo Giuseppe's Arcimboldo (1527–1593) kūryba iš naujo buvo atrasta XX a. pradžioje. Siurrealizmo atstovai, pavyzdžiui, Salvadoras Dalí, jį laikė vienu iš siurrealizmo pradininkų. Arcimboldo ne tiek tapė žmonių portretus, kiek iš tiesų konstravo juos, komponavo iš įvairiausių augmenijos detalių – daržovių, vaisių, gėlių. Vietoj skruostų jo portretuose – svogūnai, obuoliai ir kitos daržovės. Į paveikslus komponuojami salierai, morkos, kopūstai, bulvės – visas rudens derliaus asortimentas. Kai kurių

---

[944] Ivanauskaitė J., „Rytai-Vakarai meditacijų tyloje", in: *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI, 2007, p. 31.

[945] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 42.

[946] Stančienė K., „Dvasingumo paieškos: parodai „Jurga Ivanauskaitė (1961-2007). Sankryžos" pasibaigus", *7 meno dienos*, 2011 12 16, p. 7.

[947] Sereikaitė J., „Dovana Jurgai", *Literatūra ir menas*, 2011 12 09, p. 9.

moterų portretai kuriami iš gėlių – jie labiausiai asocijuojasi su Jurgos „Angelariumu". Bet Ivanauskaitė, kitaip nei Arcimboldo, augmeniją ne tik tapė, ji ir klijavo. Kita vertus, Arcimboldo darbus, kuriuose vaizduojama, kaip iš statinių ir pintinių, tarsi iš žmogaus liemens, vietoj galvos stiebiasi augalai, primena Jurgos ankstyvasis darbas „Arbatos gėrimo ceremonija" – čia iš japoniškų kimono vietoj galvų auga puošnios rytietiškos gėlės (žr. reprodukciją Nr. 9). Ypač artima Arcimboldo vizijoms Jurgos mandala „Uoslė". Mandala apskrita tarsi saulė. Jos spinduliai – sudžiovinti gelsvų augalų stiebeliai. Kita vertus – žiūrovą stebi Katmandu stupą primenantis, kiaurai smelkiantis akių žvilgsnis ir trečioji akis. Tik vietoj burnos, atrodytų, įsodintas kopūstas, nors gali būti, kad tai geltona rožė. Ji yra šiapus apatinę saulės veido dalį juosiančio tinklo. O tinkle prigaudyta įvairiausių gėrybių: raudonų uogų, vaisių, žuvų. Kai kurios žuvys nardo šiapus ir anapus tinklo, kaip ir drugeliai – tai čia, tai ten. Ramiai šiapus tinklo tipena tigras. Jei Arcimboldo vizijose iš augalų ir daržovių komponuotas žmogus vis dėlto vienišas, keistas, net kiek juokingas, tai šioje Ivanauskaitės vizijoje išreikšta pasaulio kaip kosmoso vienovės ir jungties idėja.

Vizualieji Jurgos darbai, kaip jau buvo minėta, kelia tam tikrų asociacijų ir su Meksikos dailininkės Fridos Kahlo kūryba. „Angelariumo" paveiksle, skirtame angelui Jofijeliui, atsakingam už intuiciją, dvasines įžvalgas, regėjimus, praregėjimus, galima įžvelgti Kahlo simbolikos – foną dekoruoja atskirų kūno dalių motyvai. Paskutiniais gyvenimo metais Jurga labai žavėjosi Kahlo kūryba, tapatinosi su jos kančia ir jos asmeniu (apie tai bus rašoma V šios knygos dalyje). Ji buvo gavusi atskiru leidiniu išleistą Fridos dienoraštį, kuriame nemažai ir piešinių. Juose kartojasi nupjautos kojos (Fridai amputavo koją), rankos, galvos motyvai. Be to, Jurgos angelas Jofijelis – su išskirtinai puošnia, žaisminga *à la* Fridos Kahlo suknia. Angelas trimituoja, bet tempiama už virvučių moteris neatrodo įbauginta – ji pasitiki savo puošniuoju globėju. Angelą Jofijelį rašytoja mini ir esė „Angelų abrakadabra". Dėl savo puošnumo jis, pasirodo, vadinamas „Dievo grožiu", rūpinasi ne tik metafiziniais, bet ir praktiniais reikalais: padeda ruoštis egzaminams ir sėkmingai juos išlaikyti, atsikratyti žalingų įpročių, rūpintis asmenine higiena ir ekologinėmis visos planetos problemomis.

Sereikaitė aptardama parodą „Sankryžos" pastebi, kad Ivanauskaitės sukurti angelai – „tai ne šaltos, belytės būtybės, o personažai su atvirai pulsuojančiomis emocijomis, įkūnijantys gaivališkas gamtos jėgas, jungiantys skirtingų religijų simbolius. Šie vaizdiniai liudija, kad menininkės kūryboje nuolat vyko K. G. Jungo analitinėje asmenybės teorijoje išryškintų kolektyvinės pasąmonės atspindžių paieškos"[948].

Angelai, pasirodo, turi savo buveines – erdvės taškus. Jofijelis skrajoja virš Kinijos, Čamujelis buvoja JAV, paraleliniame Sent Luiso miestelyje, Gabrielius plevena tarp Sakramento ir Šastos miestų Kalifornijoje, o arčiausiai Lietuvos – Lenkijoje, Tatrų kalnuose ir Krokuvoje, – Urijelis. Jis, pasak Jurgos, globoja ne tik kenčiančiuosius, bet ir tuos, kurie nuolat susiduria su kito kančia: gailestingąsias seseris, slauges, gydytojus, psichiatrus, prieglaudų darbuotojus, auklėtojus, mokytojus, teisėjus, prokurorus, advokatus, kartais netgi budelius. Nors šis arkangelas neminimas Biblijoje, rašytoja siūlo į jį kreiptis tokia malda: „Urijeli! Padaryk mane Dievo Taikos įrankiu!"[949] Jurgos paveiksle Urijelis skrenda, padabintas tamsiai violetiniais žiedais ir lapais („Skausmas ateina / su vilkdalgių puokšte. / Kodėl – vilkdalgių? / Nežinau, bet jie – / tamsiai violetiniai"[950], – rašo eilėraštyje „Skausmas"). Šį paveikslą ji padovanojo gydytojai Linai Lauraitienei, kuri globojo Jurgą visą jos ligos laiką. Lina šiame Urijelio skrydyje įžvelgė tarp žiedlapių išnirusią angelo kojos pėdą – kaip tik tos kojos, nuo kurios prasidėjo Jurgos liga.

Urijelis, nors ir nelabai ryškiai, bet vis dėlto primena Fridos Kahlo paveikslų simboliką. Angelas abiem rankomis liečia palapinę, palapinėje sėdinti moteris apsikabinusi ne vyrą, o gyvūną, nors ir simbolinį – vienaragį. Vienaragį, primenantį ožiuką, apsikabinęs ir raudonasis angelas ant Jurgos apipiešto butelio, saugomo Anykščių angelų muziejuje. Tai mėgstamas simbolinis Jurgos gyvūnas. Kahlo autoportretuose taip pat dažnai matome moterį su gyvūnu. „Autoportrete su beždžione" (1938) iš už dešinio Fridos peties jaukiai išnyra beždžionėlė, apsikabinusi Fri-

[948] Ten pat, p. 9.

[949] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 308.

[950] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 31.

dą. Tas pats motyvas kartojasi ir kitame, 1940-ųjų metų, autoportrete tuo pačiu pavadinimu, tik papuošalai kiti – čia ji galvą ir kaklą apsivyniojusi ilga raudona juosta, o beždžionėlė jau apglėbusi ją abiem letenom. „Autoportrete su beždžionėmis" (1943) beždžionėlių jau keturios. Šią tobulai harmoningą kompaniją gaubia gausi lapija (labai primenanti augalus Jurgos namų lange), o už dešinio Fridos peties matyti puikus strelicijos žiedas. „Autoportrete su maža beždžionėle" (1945) Frida vėl kartoja tą patį motyvą.

Ankstyvajame Jurgos piešinyje „Radvilė su katinu" jos seseriai ant galvos tupi mergaitės žvilgsnį atkartojantis kačiukas. Autoportrete Jurga vaizduoja save su dviem taksų veislės juodais šunimis – vienas pakibęs virš kairio, kitas – virš dešinio jos peties, lyg Angelai Sargai. Šuns motyvas kartojasi ir jau minėtame siurrealistiniame paveiksle „Arbatos gėrimo ceremonija", kuriame iš kimono vietoj galvų skleidžiasi gėlės. Čia šuo visai ne siurrealus, o realus ir atpažįstamas. Vaikiškoje knygelėje *Stebuklinga spanguolė* Jurga rašo: „Tada prasivėrė viena salės siena, ir įbėgo vienuolika grynaveislių šunų. Jie turseno ant užpakalinių letenų ir dantyse nešė neregėto gražumo aitvarus. Kiekvienam kompanijos nariui jie įteikė po aitvarą ir nė neamtelėję išbėgo."[951] Šio epizodo iliustracijoje Jurga piešia išsirikiavusius įvairiausių veislių šunis su kylančiais aitvarais dantyse.

Jurgą ir Fridą suartina vienovės su gamta – gyvūnija ir augmenija – pamatinė jausena. Jurgą įprasta sieti su kate. Keletą paskutiniųjų gyvenimo metų ji džiaugėsi jai dovanota kate, vardu Lūšis. Netoli Jurgos namų Aguonų gatvėje, mažame skveriuke, pavadintame Jurgos vardu, 2009 metais pastatytas didžiulis akmeninis skulptorės Ksenijos Jaroševaitės katinas, jis įamžina Jurgos, kaip katinų mylėtojos, atminimą. Nors, atrodo, Jurga vienodai mylėjo ir kates, ir šunis. Būtų kas dovanoję šunį – būtų auginusi jį. Iš senelio Korsako bibliotekos, be klasikų raštų, ji pasiėmė ir knygas apie šunis ir kates. Kostas Korsakas viename laiške mažai anūkei prirašo: „Jurgai – didžiajai šunų mylėtojai!" Kitame dėkoja jai už laiškutį su „trijų kudlių atvaizdais, jie įdomūs, tik nupiešti labai jau paskubo-

[951] Ivanauskaitė J., *Stebuklinga spanguolė*, Vilnius: Vyturys, 1991, p. 39.

mis – greičiausiai patys savęs nepažintų"[952]. Iš senelio laiškų matyti, kad jie nuolat vienas kitam pasakojo apie pamatytus šunis ir kates, kad senelį (greičiausiai vasarvietėje) lanko „vilkai" ir katinas Kisindžeris (čia pat ir senelis prideda piešinuką). Jurga vasarodama Palangoje kaip išmanydama piešia šuniukus ir kates ir siunčia seneliui. „O dabar džiaukis svetimais šuniukais, kol turėsi savąjį"[953], – pamoko Korsakas anūkę.

Jurga šuns niekada taip ir neturėjo, nes buvo alergiška, bet jos kūrybinėje erdvėje (ir, ko gero, mentalinėje) šunys gyveno. Ne tik minėtos knygelės *Stebuklinga spanguolė* iliustracijoje ar piešinyje „Arbatos gėrimo ceremonija". Paveiksle, skirtame angelui Rapolui, mažas šuneliukas tursena paskui asilo tempiamą vežimą, jame ant šieno kupetos ilsisi rausvaplaukė „Angelariumo" herojė. Šuns atsidavimą Jurga įamžina novelėje „Visi svajoja apie šunį" (*Kaip užsiauginti baimę*). Edita grįžta namo Nemenčinės plentu. Jai iš paskos seka šuo, kažką uostinėdamas. Edita pati tapatinasi su šunimi, pagalvoja, kad tai visai įdomus užsiėmimas – pirmapradiškai suvokti pasaulį per kvapus. Paskui šuo virsta vaikinu, kuris pasiūlo jai savo globą kelionėje naktį, tik mergina nesugeba to įvertinti.

Autoportrete „Rėmas" (1938) Frida tarsi įrėminta kitame paveiksle, kurį iš abiejų pusių sergsti dvi spalvingos papūgos. Autoportrete „Aš ir mano papūgos" (1941) – papūgos jau keturios: viena sėdi ant vieno, kita ant kito dailininkės peties, o dvi – įsitaisiusios glėbyje. Paukščiai – nuolatiniai ir Jurgos ankstyvųjų darbų palydovai. Papūgos – viena žalia, kita mėlyna – pasitinka atsivertus knygelės *Stebuklinga spanguolė* antraštinį lapą. Papūgos ir toliau dalyvauja knygelės veiksme kaip lygiavertės veikėjos.

Ankstyvuosiuose Jurgos dailės darbuose kartojosi juodų paukščių – kovarnių – motyvas. Viename iš paveikslų, skirtų Johnui Lennonui atminti, matome dainininką jau mirusį – veidas nelyg žemės spalvos. Gulintįjį aptūpę juodi paukščiai – lyg guodžiantys, lyg su mirtimi susitapatinantys. Ant juodo kovarnio juodai apsitaisiusi ragana su įmantria smailia juoda

[952] Kosto Korsako laiškas Jurgai Ivanauskaitei, XX a. 7 deš. Šeimos nuosavybė.

[953] Ten pat.

kepure keliauja į kalną viename iš vertikaliųjų „Tibeto mirusiųjų knygos“ paveikslų. Kelią rodo priekyje tursenantis mažas į taksą panašus šunelis. „Angelariumo“ ciklo paveiksle, skirtame nakties, miego ir sapnų dievybei Nut, moteris jau juodaplaukė, ji guli prabangiame laive (paveiksle gausu Egipto kultūros simbolikos), o jai ant pilvo įsitaisęs tupi labai puošnus ir galingas paukštis – akivaizdu, kad tai jos mylimasis. Šis siurrealus mylimojo-paukščio motyvas kartojasi ir koliaže be pavadinimo, skirtame Johnui Lennonui atminti, taip pat jis pasikartoja ir latviško *Raganos ir lietaus* leidimo iliustracijose, Jurgos pieštose 1993–1994 metais.[954] Nespalvotame grafikos piešinyje – iki pusės nuoga, bet su prašmatniu sijonu ir skrybėlaite ragana yra apsikabinusi mylimąjį, šis užsilipęs ant senovinio staliuko (juk kitaip paukščio-mylimojo negalėtų pasiekti). Kitose iliustracijose ragana apsitaisiusi senovinėmis puošniomis sukniomis ir mylimąjį-paukštį laiko ant rankos, sėdi ant paukščio, inkvizicijos pasmerkta, su būdingais raganiškais atributais, dar vienoje – ragana jau pati su sparnais. Galiausiai paukštis-mylimasis tampa Nukryžiuotuoju, o ji kaip Marija Magdalietė laiko rankomis apglėbusi kryžių. Šiomis iliustracijomis Ivanauskaitė pasakoja istoriją, kuri atliepia rašytine forma atskleistą moterų – kaip ji pati sako, meiliamirių – kelią romane *Ragana ir lietus*. Kita vertus, ši vizualiai papasakota istorija įgauna ir naujų aspektų, kurių nėra žodiniame *Raganos ir lietaus* naratyve. Vienoje iliustracijų moteris-ragana sėdi kalėjimo kameroje (už jos nugaros matyti grotos), tai tikriausiai Marija Viktorija, atklydusi iš viduramžių. Tačiau čia ji medituoja nelyg vienuolė budistė, susikaupusi, jau nuskusta galva. Vienoje rankoje laiko kaukę – aliuzija į nusimestą socialinę kaukę, kitoje – nukirstą mylimojo-paukščio galvą. Nukirstos Jono Krikštytojo galvos motyvas ataidi iš ankstyvosios Ivanauskaitės pjesės „Nežaiskite su mėnuliu!“, jis yra ir viena iš romano *Ragana ir lietus* pradinių intrigų. Salomėja, palinkusi virš Jono Krikštytojo galvos prašmatnioje lėkštėje, vaizduojama ir spektaklio „Nežaiskite su mėnuliu!“ plakate.[955] Šis motyvas kartojasi ir ant pjesių rinkinio *Nežaiskite su mėnu-*

[954] Šių iliustracijų originalai, deja, dingo, latvių leidėjai jų nesugrąžino, bet jos reprodukuojamos knygoje *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, p. 333–337.

[955] Žr. *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 468.

liu! viršelio. „Mirties Viešpats / alsuodamas ugnimi / palinksta virš mano / šalto guolio / surinku / išvydusi / jo kruvinam vėriny / nukirstą galvą / Lhasos vienuolio“[956], – atsikartoja archetipinis nukirstos mylimo vyro galvos motyvas ir poetinių meditacijų knygoje *Šokis dykumoje.* Ar beribė moters meilė nėra *a priori* numanomas vyrų žudymas?

Šiuo aspektu Ivanauskaitės ir Kahlo kūryba radikaliai skiriasi. Jurgos kuriama moteris yra pajėgi sekti Salomėjos pėdomis – nukirsti mylimajam galvą, pražudyti jį autokatastrofoje, keršydama už tai, kad šis neatsiliepė į jos metafizinį meilės troškimą. Nužudydama vyrą auka tampa nugalėtoja. Fridos Kahlo autoportretuose moteris vaizduojama visai kitokia – tai neišvengiamas motiniškas aukojimasis: mylimojo Diego galva išnyra lyg jos trečioji akis, o skruostais teka nešluostomos ašaros („Diego ir aš“, 1949). Metafizines Fridos pažiūras labai iškalbingai atskleidžia jos paveikslas „Visatos meilės glėbys, Žemė (Meksika), Aš, Diego ir Señor Xolotl“ (1949). Fridos *alter ego*, moteris raudona suknele, sėdi paveikslo centre, ji apkabinusi mažą vaikelį – Diego, kuris rankose laiko liepsną, o jo kaktoje atsivėrusi didžiulė trečioji akis. Suprask, Diego ir yra tikrasis pasaulio regėtojas, Frida – tik jo globėja. Tačiau juos abu dar apgaubusi Žemė Motina, iš jos kairės krūties laša pienas, o Žemę Motiną gaubia Visata. Jos veidas prasišviečia iš debesų. Čia pat matosi mėnulis ir saulė – labai svarbūs simboliai Meksikos mitologijoje. (Šie simboliai svarbūs ir Ivanauskaitės pasaulėvokai bei kūrybai.) Paveiksle net keturios poros rankų – Diego rankos, Fridos rankos, Žemės rankos ir Visatos rankos. Visatos glėbyje Fridą ir jos ką tik gimusį kūdikį Diego supa gausi ir įspūdinga augmenija. (Ir šis motyvas, kaip jau buvo minėta, artimas Jurgos pasaulėjautai.) Ir galiausiai – jaukiai ilsisi šuo Xolotlas – ne tik Fridos numylėtas augintinis, bet ir požeminio pomirtinio pasaulio valdovas Meksikos mitologijoje (akivaizdžios paralelės su Egipto mitologija). Viena paveikslo pusė saulėta – ji šviesi, kita tamsesnė – čia mėnulis ir tamsi Visatos ranka. Paveikslas keturkampis, tačiau apglėbiančios Visatos rankos sudaro ratą. Kita vertus, Mėnulis ir Saulė – du apskriti dangaus šviesuliai. Tai savotiška

[956] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 82.

Fridos Kahlo mandala. Mylimasis Diego čiūčiuojamas lyg mažas vaikelis, jis yra tai, apie ką sukasi visas pasaulis. Fridos metafizika iš meilės vergės jai leido tapti valdove. Žemė ir Visata taip pat yra moterys.

Fridos originalumą pirmieji pastebėjo Paryžiaus siurrealistai. 1938 metais André Bretonas surengė jos parodą. Bet Frida nemėgo būti vadinama siurrealiste. Jurga siurrealizmo sąvokos nesikratė, atvirkščiai – mėgo. Ji dažnai savo įspūdžius įvardydavo kaip siurrealius. *Kelionių alchemijoje* apie angelus rašo: „Mėgstančiuosius siurrealizmą turėtų sudominti cherubinai, mat jie atrodo panašūs į sparnuotą palmę su iš jos išaugusiais dviem kūnais, kurių vienas turi žmogaus veidą, o kitas – liūto galvą.“[957] Ivanauskaitės „Angelariumo“ siužetai – taip pat siurrealūs. Visų pirma siurrealūs patys angelų personažai: angelas su dviem – vyro ir moters – kūnais, angelas – katė ir angelas – balerina, triveidis angelas su devyniomis akimis, angelas – dangaus skliautas, apjuosiantis horizontą. Nė vienas angelas nėra panašus į tuos, kuriuos įprasta regėti kanoninėje angelų tapyboje. Labiausiai gal į juos panašus Gabrielius, visi kiti angelai atėję iš kitų kultūrų, įvaizdžių ir siužetų, sudramatinti ir nuspalvinti dailininkės fantazijos. Kita vertus, paveiksluose matomos dvi plotmės – angelai neadekvačiai dideli, palyginti su mažomis moterų figūromis paveikslo apačioje. Jie lyg sapnuojasi, lyg pasirodo regėjimuose, lyg įsikiša į fantazijų pasaulį.

Nėra aišku, ar Jurga juto Fridos Kahlo kūrybos įtaką (ją pradeda minėti tik paskutiniais gyvenimo metais – pirmą sykį *Miegančių drugelių tvirtovėje* (2005), nuolatos – *Viršvalandžiuose* (2008)), ar jas suartina panaši archetipinė jausena. Tikslesnė, ko gero, būtų antroji alternatyva. Kahlo paveikslo „Saulė ir gyvenimas“ (1947) motyvai atpažįstami Jurgos „Angelariume“. Paveikslo fonas – augalų lapija. Kahlo paveiksle amorfiškas augalas tampa moters ir vyro genitalijų simboliu. Gyvenimą teikianti saulė – centre. Viename iš augalų matome gemalą, matome augalų piesteles, simbolizuojančias gyvenimo pradžią ir apvaisinimą. Jurgos darbe, skirtame angelui Lailahieliui, aureolė nelyginant saulė juosia angelo galvą. Pučiamuoju instrumentu grojantis angelas baltas, šviesus. Pasaulis pilnas

[957] Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 298.

medžių ir žiedų, o jo centre meilės ekstazėje šviečia dviejų mylimųjų pora. Aplink išdėliotos gyvenimo gėrybės: apelsinai, vandens ąsotis ir vaisiai, šalia ramiai tupi šuo.

„Jurga vienu metu labai norėjo vaikų", – sako Jurgos mama. Fridos biografija liudija, kad ji taip pat labai norėjusi vaiko. „O vaikas juk – tai nekaltybė, tai užmarštis, pradžia nauja, tai žaismas, ratas, pats riedąs savaime, tai judesys pirmasis, tai šventas pritarimas"[958], – rašė Friedrichas Nietzsche.

„Vieną pačių šviesiausių – arkangelo Rapolo atvaizdą, alsuojantį būties pilnatve, apgaubtą vešlia vidurvasario žaluma, – Jurga paskyrė man. Žali koliažo lapeliai laikui bėgant pabluko ir susiliejo su auksiniu fonu. Paveikslas tapo panašus į auksu švytinčias ikonas, kurias taip mėgo Jurga. Man ši metamorfozė kupina paslaptingo virsmo prasmės"[959], – rašo Jurgos mama. Paveikslas kabo jos kambaryje.

Pabaigusi „Angelariumą" viename interviu Jurga sako, kad naują ciklą norėtų tapyti pagal biblinius siužetus – Jokūbo kopėčias, Salomėjos šokį ar Mariją Magdalietę.[960] Nespėjo.

---

[958] Nietzsche F., *Štai taip Zaratustra kalbėjo*, iš vokiečių k. vertė A. Tekorius, Vilnius: Alma littera, 2002, p. 43.

[959] Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 42.

[960] Ivanauskaitė J., „Tikrasis angelo rūbas – sudžiovinti gėlių žiedlapiai", kalbina R. Mikšionienė, *Lietuvos rytas*, priedas *Mūzų malūnas*, 2005 04 29, p. 1–2.

6.
APOKALIPSĖ IR PASAULIO GELBĖJIMAS: *MIEGANČIŲ DRUGELIŲ TVIRTOVĖ* (2005)

2011 metais danų režisierius Larsas von Trieras sukuria filmą „Melancholija". Šešeriais metais anksčiau, 2005-aisiais, Jurga Ivanauskaitė išleidžia romaną *Miegančių drugelių tvirtovė*. Žinoma, jokių įtakų būti negalėjo, nė vienas kūrėjas neturėjo galimybių pasiskolinti idėjų iš kito, todėl lyginant kūrinius dar labiau išryškėja jų atskleista archetipinė simbolika.

Triero filme pagrindinės veikėjos moterys – dvi seserys Žiustina (akt. Kirsten Dunst) ir Kler (akt. Charlotte Gainsbourg). Trieras supriešina du moters prigimties pradus: adaptatyvų ir neadaptatyvų (paklūstantį normai ir nuolatos ją peržengiantį). Kler įkūnija socialios, patikimos, nuosaikios, laimingą šeiminį gyvenimą gyvenančios moters tipažą. Žiustina – priešingai, serga depresija, jos asocialus elgesys šeiminio gyvenimo perspektyvą pakerta jau pirmą vestuvių naktį. Kitaip nei ankstesniuose Triero filmuose („Prieš bangas", „Antikristas"), čia moterys nepatiria vyrų prievartos ir spaudimo. Kler sutuoktinis Džonas (akt. Kieferis Sutherlandas) atlieka tik simbolinį – socialinio, finansinio ir psichologinio Kler stabilumo garanto vaidmenį, tačiau, kai ima stiprėti egzistencinė įtampa, jis tuoj pat pasitraukia (nusižudo). Visą prasminį krūvį laiko moterys. Ivanauskaitės romane *Miegančių drugelių tvirtovė* pagrindinė veikėja Monika taip pat nepatiria vyrų prievartos ar spaudimo. Jos sutuoktinis Linas suteikia jai socialinį, finansinį ir psichologinį saugumą (ji nedirba, jis ją išlaiko, palieka jai butą, vasarnamį), bet taip pat pasitraukia (pasirenka jaunesnę gyvenimo partnerę), palieka ją su visomis gyvenimo įtampomis. Tačiau Monika kiek paliūdėjusi atsitiesia. Mintis apie savižudybę jai net neateina į galvą. Monika kitokia nei ankstesnių Ivanauskaitės romanų veikėjos – ji

nesiilgi meilės desperatiškai, ji, kaip ir Kler, mano savo santuoką esant tobulą ir mintyse save su vyru vadina Siamo dvyniais. Ji atsitiktinai sutinka savo buvusią „vienintelę" meilę, bet viskas jau pasibaigę, išvėsę. Monika yra gana patikima žmona – šiuo aspektu ji tokia pat kaip Kler Triero filme. Tačiau, kita vertus, ji turi ne tik Kler, bet ir Žiustinos bruožų – serga sunkia depresija. Monika, kaip ir Žiustina, dėl šios ligos negali dirbti. Žiustiną globoja Kler, o Moniką – vyras.

Moniką ir Žiustiną sieja ne tik depresija, bet ir panašios apokaliptinės jausenos. Triero filme pagrindinė siužetinė intriga – netoli Žemės skrieja planeta Melancholija. Kler vyras reaguoja konstruktyviai – stebi, ar planeta tolsta, ar artėja. Pirmoje filmo dalyje ji tolsta – pasaulio pabaiga negresia, jos neįmanoma įsivaizduoti tokiame gražiame pasaulyje, kuriame gyvena Kler. Tačiau Žiustina netiki šia optimistine perspektyva. Ji žino – Melancholija priartės. Iš kur žino? Ji turi šeštąjį pojūtį – apokalipsę jaučiantį depresyvaus proto jautrumą.

Monika Ivanauskaitės romane *Miegančių drugelių tvirtovė* taip pat žino, kad pasaulio pabaigos nepavyks išvengti. Ji dėmesingai stebi ir fiksuoja vis dažnėjančius pabaigos ženklus. Štai vienas jų: „Žvakė sudegė, ant spintelės palikdama perspėjantį raudono vaško hieroglifą, iš kurio net nepatyrusi būrėja perskaitytų, kad prie Žemės artėja Žvaigždė Žudikė."[961]

„Ledas ar ugnis? Dieviškas planas ar kosminis netikėtumas? Svetimi įsibrovėliai ar genetiškai užkerėtos beždžionės? Skausminga kontempliuoti pasaulio pabaigą, bet taip pat sunku susilaikyti nuo mąstymo apie ją, iš dalies todėl, kad yra tiek daug laukinių ir gąsdinančių jos galimybių"[962], – rašo kino kritikas Anthony Oliveris Scottas, pristatydamas filmą „Melancholija" laikraščio „New York Times" skaitytojams.

Monika romane taip pat nuolatos mąsto apie pasaulio pabaigos ženklų prasmę ir yra priėjusi prie nuomonės, kad tai nebus kosminis atsitiktinumas, o integrali paradoksalios dieviškosios logikos dalis. Gali būti, kad tai bus vanduo – pasaulinis tvanas. Ji vaizduotėje regi: „Vanduo ir toliau

[961] Ivanauskaitė J., *Miegančių drugelių tvirtovė*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 111.

[962] Scott A. O., „Melancholià (2011): Bride's Mind Is on Another Planet", *nymites.lt*, 2011 11 10.

veršis į sausumą. Vieną gražią dieną, o gal tylią naktį jis praris Palangą, Klaipėdą, Plungę, kol galiausiai pasieks Kauną ir Vilnių.“[963]

Monika sako sau, kad ji, kaip ir filosofai Kantas bei Voltaire'as, nesuprantanti šios dieviškosios logikos keistumo. Ji apmąsto žemės drebėjimą Lisabonoje, prasidėjusį per mėnulio pilnatį, sekmadienį, lapkričio pirmąją – Visų Šventųjų rytą. Net prisimena laiką – 9.20. Per šešias minutes sugriuvo pusė Lisabonos, likę gyvi bėgo gelbėtis į dokus, bet tada juos nuplovė cunamis. „Norėdamas įsitikinti, kad su visais pasmerktaisiais bus tikrai susidorota, Išganytojas pasiuntė dar ir penkias paras trukusį gaisrą. <...> Tačiau ant kalvos stovėję kekšynai Lisabonoje išliko“[964], – analitiškai pastebi Monika. Lygiai tas pats po 250 metų nutiko Tailande – romano veiksmas ir prasideda 2004 metų pabaigoje, kai antrąją Kalėdų dieną cunamis nuplovė Indijos, Tailando ir Šri Lankos pakrantes. Monika žiūri CNN žinias, seka įvykius ir didėjantį aukų skaičių. Cunamį ji suvokia kaip artėjančios pasaulio pabaigos ženklą ir tai, kas atsitiko, išgyvena labai asmeniškai.

Sutapimas, bet šio teksto autorė tuo metu, kai užgriuvo šis cunamis stažavosi JAV, sirgo, turėjo daug laiko žiūrėti CNN žinias (jose smulkiai pranešinėjo ne tik aukų skaičių, bet ir pasakojo apie išgyvenusiųjų kančias, siaubą, neviltį) ir taip pat išgyveno cunamį kaip asmeninę nelaimę. Didelė amerikiečių dalis pagrindine gyvenimo vertybe laiko *charity* (mielaširdystę – *angl.*). Jiems cunamis taip pat buvo nelaimė, nors ir nelaikė jo pasaulio pabaigos ženklu.

„Niekas apie tai garsiai nekalba, bet man visiškai akivaizdu, kad prasidėjo Pasaulio pabaiga. Kai bandau savo niūria nuojauta pasidalinti su Linu, jis iškart šaukia, kad imčiau gerti vaistus, kol TAI (ne pabaiga, o liga) dar neįsibėgėjo.“[965] TAI – žodis pakaitalas Monikos depresijai įvardyti. Sveikas protas kratosi depresijos. Kratosi ir jos atveriamų pranašysčių. Kler su Džonu Triero filme taip pat netiki Žiustina, kai ši sako, kad planeta žudikė Melancholija artėja. O depresija sergančios Žiustina ir Monika

[963] Ivanauskaitė J., *Miegančių drugelių tvirtovė*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 85.

[964] Ten pat, p. 58.

[965] Ten pat, p. 46.

iš tikrųjų supranta kai ką daugiau nei kasdienybėje ištirpę ir su ja susitapatinę jų artimieji.

Kodėl Žiustina elgiasi taip ramiai, nujausdama artėjančią pabaigą? Ji daug nekalba. Ką ji galvoja įsmeigusi žvilgsnį į artėjančią žvaigždę. Introspektyvūs Monikos apmąstymai romane *Miegančių drugelių tvirtovė* primena Žiustinos apmąstymus Triero filme. Moniką smelkia savos mirties baimė, jei tik mirtį būtų galima pavadinti sava. „Įjungėme „Panoramą". Šri Lankoje, Tailande, Maldyvuose, Indonezijoje, Indijoje irgi prasidėjo daugiadienės pakasynos. Nuo to vaizdo man palengvėjo. Visi mirtingi. Ne tik aš viena."[966] Visų mirties kaip katastrofos artėjimas suteikia tam tikrą paguodą – laikiną bendrumo su kitais žmonėmis jausmą. „Netikiu, – mąsto Monika, – kad skirtingiausių pasaulio kampelių žmones galėtų suvienyti džiaugsmas. Nebent žemiečiai būtų nugalėję ateivių iš kosmoso invaziją, kaip naiviai fantazuoja Holivudo režisieriai. Liūdesys – kur kas patikimesnė jungiamoji grandis, o pati patikimiausia yra mirties baimė, aštrus ir skaidrus suvokimas, kad visi esame marūs. Kad kiekvienas mirsime atskirai."[967] Žiustina, kaip ir Monika, žino, jog kasdienybės grožis, kurį taip puoselėja jų artimieji, nepanaikina pasaulio absurdo.

Kodėl Žiustina per jai skirtą vestuvinę šventę sugriovė savo laimės perspektyvą? Niekas taip nesustiprina melancholikų absurdo jausmo kaip šventės. Kai gerklingi kaimynai audringai švenčia Naujuosius metus, Monika negali su jais tapatintis. „Pasijutau, it pati to nežinodama ir nė kiek nenorėdama, būčiau atidavusi velniui sielą. Savo sielą. O jos netekusi, praradau bet kokius kasdienybės įpročius ir įgūdžius, todėl mane staiga užgriuvo klaiki beprasmybė. Tvojo su tokia jėga, kad net susiriečiau ir pritūpiau balkone it pulko priešų apšaudomas vienišas kovotojas už paskutinės jam dar likusios barikados. <...> Vos įžengiau į svetainę ir beprasmybė man smogė dar kartą. Užplūdo slidus ir drungnas, lyg sapnuose, siaubas, nes ūmai išvydau, kokie nepažinūs, kokie nesuvokiami, kokie pavojingai svetimi yra įprasti daiktai: durys, parketo lentelės, kilimas, kėdės, stalas,

[966] Ten pat, p. 17–18.

[967] Ten pat, p. 55.

knygų lentynos, indai, gėlės moliniuose vazonuose, o ką jau kalbėti apie eglę su blizgančiais pagražais! Kam ir kodėl mudu su Linu tą medį puošėme? Ką tikėjomės tokiomis apeigomis išmelsti? Suprantama, elgėmės kaip visi. O kodėl visi taip elgiasi? Akimirką atrodė, kad kraustausi iš proto. Absurdo pojūčiui atslūgus, liko tik klaiki vienatvė.“[968]

Žiustina Triero filme taip pat negali daryti to, ką daro visi. Todėl ir jos lemtis – savanoriškai pasirinkta vienatvė. Tačiau tik iki tos minutės, kol paaiškėja, kad planeta Melancholija ima artintis Žemės link. Tada jos asmeninė apokaliptinė patirtis virsta oria laikysena ir išmintimi. Neišvengiamos katastrofos akivaizdoje pasikeičia seserų elgesys. Džonas nusižudo, Kler blaškosi apimta panikos, ji nežino, kaip nuo artėjančios katastrofos apsaugoti sūnų. Būtent melancholiškoji Žiustina susodina visus ratu ir paakina susiimti už rankų. Nors pasaulio laukia pražūtis, jie bent kelias minutes liks ramūs, orūs ir bus kartu. Trieras šiuo finalu atskleidė žmogaus egzistencijos ir pasipriešinimo apokalipsės absurdui prasmę.

Labai panašiai nutinka ir Ivanauskaitės romane. Monika neabejoja, kad greitai mirs. Ji tiki artėjančios pasaulio pabaigos ženklais. Kaip tik todėl ji staiga iš esmės pakeičia gyvenimo būdą – iš ligonės virsta slauge, tokia, kokia buvo Kler pirmoje filmo „Melancholija“ pusėje, o Žiustina – antroje. Monikos paveikslas – tarsi suvienytos abi Triero filmo seserys.

Šis Ivanauskaitės romanas, kitaip nei du ankstesni potibetiniai (*Sapnų nublokšti* ir *Placebas*), konstruojamas be kosminės ir anapusinės dimensijos. Pirminė realybė – tai, kas vyksta Monikos galvoje. Bet ne mažiau svarbi ir antrinė – socialinė realybė, atplukdžiusi į jos gyvenimą globotines – buvusias prostitutes. O ir tie apokaliptiniai pasaulio pabaigos ženklai nėra Monikos prasimanymas. Tai realūs įvykiai – ir minėtas cunamis, ir popiežiaus Jono Pauliaus II liga bei mirtis. Romane atsispindi 2004–2005 metų sandūros apokaliptinių pasaulio įvykių kronika.

Audinga Peluritytė, įžvelgdama prieštaravimą tarp Ivanauskaitės kūryboje formuojamo stiprios moters įvaizdžio ir Apokalipsės ženklų, rašo: „Visi trys paskutinieji Jurgos romanai – religinio pobūdžio perspėjamieji

[968] Ten pat, p. 15–16.

pranešimai apie paskutiniąją valandą, gamtos kataklizmais baudžiančią Kalijugos epochos žmones. Ir šiame paskutinės valandos vaizde pagrindinius mirties klausimus sprendžia moterys. Religinė-filosofinė rašytojos kūrybos keliama dilema iškyla kaip nepaprastos apimties idėjinis paradoksas. Gamta juk nėra istorija, kurios vienkartinę esmę ir prasmę grindžia bei aiškina krikščionybė, į Apokalipsę taip pat žvelgdama kaip į vienkartinį veiksmą. Gamtos religija ir filosofija grindžiama kitais principais, nes tai kartojimosi, gimties, mirties ir atgimimo ciklas, todėl ir pasaulio pabaiga, pavyzdžiui, hinduizmo kosmologijoje, gali kartotis ir kartotis – kas keturi milijonai metų. Šio kartojimosi pabaigos, vadinasi, ir pasaulio pabaigos, apskritai nenusimato. Jei kas ir nusimato, tai tik begalė pasaulio pabaigų. Todėl Apokalipsė, tikra krikščioniškoji Apokalipsė, atnaujinanti ir prikelianti kokybiškai naujam gyvenimui, moteriškų inkarnacijų valdomame gamtos pasaulyje yra neįmanoma iš esmės, ji kertasi su gamtos pasaulio dėsniais ir logika."[969]

Romane *Miegančių drugelių tvirtovė* reaguojama ir į sociumo problemas. Veiksmas skyla į dvi dalis: išorinį ir vidinį. Išorinis siužetas rutuliojasi pagrindinei romano veikėjai Monikai plėtojant socialinį projektą – ji globoja iš užsienio grįžtančias prostitutes. Prostitucijos tema nėra nei nauja, nei labai netikėta. Ji sena kaip pasaulis. Kita romano gija – teigiama socialinės globos savaiminė vertė – pas mus iš tiesų kiek nauja, iki šiol girdėta tik Juknaitės knygoje *Išsiduosi. Balsu* ar Giedrės Kazlauskaitės esė „Bernardinuose". Ivanauskaitės romanas temą praplečia, suteikia jai naują aspektą. Kultūriniam sociumui, ignoruojančiam savo „mažutėlius" – gatvėje paliktus vaikus, protiškai ar socialiai infantilias būtybes, nusenusius ar beviltiškai sergančius, – kyla grėsmė morališkai išsigimti: imti diegti plėšriąsias vertybes – sėkmės, galios, formaliosios estetikos prioritetą prieš žmogiškąją empatiją. Todėl romanas *Miegančių drugelių tvirtovė* įkūnija Ivanauskaitei vertybiškai svarbią, Dostojevskio laikus siekiančią užuojautos „pažemintiesiems ir nuskriaustiesiems" temą.

Būtų netikslu sakyti, kad romanas *Miegančių drugelių tvirtovė* buvo

[969] Peluritytė A., „Pasaulis ir jo pabaiga be pabaigos pagal Jurgą Ivanauskaitę", *Nemunas*, 2006 01 12, p. 8.

visų taip suprastas ir kad visi kritikai šią artimo meilei skirtą romano potekstę perskaitė iki galo. Jam pasirodžius spaudoje kilo diskusija. Šio teksto autorė „Literatūroje ir mene“ publikavo recenziją „Mirties ir meilės sąsaja Jurgos Ivanauskaitės kūryboje“: „Paulis Ricœuras knygoje *Laikas ir naratyvas* yra rašęs, kad grožinė literatūra padeda mokytis mirti, nes grožiniai naratyvai sumažina siaubą nežinomybės ir niekio akivaizdoje. Nežinau, kaip kitus, tačiau mane J. Ivanauskaitės romanas guodžia. Žinau, kad ne sykį tikrai dar prie jo grįšiu. Grįšiu tais momentais, kai reikės kovoti su savąja mirties baime. Grįšiu taip pat tyrinėdama literatūros ir filosofijos sankirtas, nes jis sujungia tuos du matmenis – jame metafiziškai apmąstoma čia ir dabar besiverianti patirtis. Tą darė Bronius Radzevičius, Ričardas Gavelis ir Sigitas Parulskis. Reikės perkelti šį romaną iš „suicidologijos“ į kitą – filosofiniams romanams skirtą lentyną.“[970] Ir iš tikrųjų teko sugrįžti – lyginant romano siužeto intrigą su Puipos sukurtu filmu ir vėlgi – rašant šią knygą. Pati rašytoja po kurio laiko, kalbėdama apie šį romaną, apibendrins: „Mane visada domino meilės ir mirties, *eros* ir *thanatos* ryšys, aukščiausia gaida skambėjęs graikų tragedijose, W. Shakeaspeare'o kūryboje, iki šiol pulsuojantis kultiniuose romanuose ir filmuose. <...> Meilė, geismas, aistra – vitališkiausios emocijos, įsimylėjęs žmogus tarsi patiria gyvenimo kvintesenciją, todėl nenuostabu, kad tokioje ryškioje šviesoje itin juodas tampa šešėlis-mintys apie mirtį, kuri anksčiau ar vėliau nutrauks net stipriausią jausmą.“[971]

Renata Šerelytė recenzijoje „Amžiaus krizės romanai“[972] sako, kad ji prie šios knygos niekada negrįš: „*Miegančių drugelių tvirtovė* – tai tiesiog puikiai suregztas (kaip amerikietiškas trileris), skaitytoją už „trumpo pavadžio“ savo intriga laikantis *periodinis* romanas, kurį perskaičius vargu ar norėsis kada prie jo grįžti. <...> Negaliu sutikti su J. Baranova, kuri suteikė *Miegančių drugelių tvirtovei* filosofinio romano statusą. <...> Litera-

---

[970] Baranova J., „Mirties ir meilės sąsaja Jurgos Ivanauskaitės kūryboje“, *Literatūra ir menas*, 2006 01 27, p. 4–5.

[971] Ivanauskaitė J., „Dar niekada mano gyvenime nebuvo tiek daug ramybės ir šviesos“, *Moters savaitė*, 2006 09 12, p. 8.

[972] Pašiepiantis recenzijos pavadinimas liudija, jog remiamasi amžinos jaunystės prielaida: amžiaus krizės tarpsnis yra tik pagyvenusių (juo labiau – mirštančių) rašytojų problema, jokiu būdu – ne jaunų recenzenčių ateities perspektyva.

tūra pirmiausia yra estetinė vertybė (prof. E. Bukelienės ištarmė, kuriai visiškai pritariu). Literatūros galią ir paveikumą suformuoja ne vienokių ar kitokių filosofinių idėjų atspindėjimas, o meninė raiška, forma, stiliaus unikalumas.“[973] Rašytoja kritikė nepastebėjo, kad yra toks fenomenas pasaulinėje literatūroje kaip intelektualusis romanas. Kaip, beje, ir intelektualusis kinas, net intelektualioji poezija (pavyzdžiui, Wisławos Szymborskos).

Ivanauskaitės romano *Miegančių drugelių tvirtovė* meninę raišką taikliai apibūdina Giedrė Kazlauskaitė, suvokusi ir jo vertybinę, dostojevskišką potekstę: „Aktuali socialinė (o ir egzistencinė) tema diktuoja laisvą, evangeliškai humanišką autorės pozicijų skelbimą – atsigręžti į žmogų purve ir nelaimėje, skurde ir gyvenimo beprasmybėje. Pagrindinis pavadinimo žodis „tvirtovė“ tarsi pretenduoja į saugų ir nekintantį (tarsi vertybė) stabilumą. Drugeliai, priešingai, miegantys ir ne – trapūs padarai. Stiprumas silpnume, kaip esminė romano idėja, yra žmogiškai jautrios prigimties steigtis ir atskleidimas. Drugeliai čia virsta metafora; kaip Donelaitis prilygino žmogaus gyvenimą žolės būčiai, taip miegantys drugeliai šiame romane galėtų tapti ir atsinaujinimo, prisikėlimo simboliu. Prekyba moterimis (liaudyje dar vadinamomis *peteliškėmis*) *Miegančių drugelių tvirtovėje* nagrinėjama be jokio didaktinio atspalvio, bet su užuojauta ir empatija, kvestionuojant „aukos“ vaidmenį. Išlaikomos etinės pozicijos, tačiau išvengta kategoriškų „gėrio“ ir „blogio“ ribų brėžimo linijų; išsisukama pašmaikštavimais ir komiškomis situacijomis.

Didžiausias knygos pranašumas yra tas, kad ją skaityti įdomu, nenuobodu, ir už tai galima atleisti dėl banalesnių sakinių ar vulgarybių inkrustacijų. Be to, pasakotoja yra turtingo vyro ponia ir namų šeimininkė, atstovaujanti žurnalinio diskurso ugdomoms moterims, todėl iš naratyvo kaip ir nesitikima intelektualinių pasažų. Siužetas pasižymi vientisumu, netikėta įvykių seka rezgama intriga, skaitymo malonumas skatina versti puslapį po puslapio. Tarsi vartytum drugelių kolekciją ir apžiūrinėtum margų sparnelių ažūrą. Plastiškos, raiškios vaizdavimo formos, lengvas

[973] Šerelytė R., „Amžiaus krizės romanai“, *Metai*, 2006, Nr. 3, p. 146–148.

perėjimas nuo vienos dalies prie kitos, tvirta siužeto pynė. Naujasis romanas itin kinematografiškas, vykusiai parinkti vardai, kruopšti, sakyčiau, architektūrinė romano struktūra.“[974]

Konceptualiąją romano prasmę kaip apokaliptinę kosmologinę aistros ir destrukcijos moteriškoje prigimtyje raišką įžvelgia ir Audinga Peluritytė recenzijoje „Pasaulis ir jo pabaiga be pabaigos pagal Jurgą Ivanauskaitę“. Kritikė rašo: „Kaip ir gamtos kosmologijų deivės moterys, J. Ivanauskaitės romanų herojės jaučiasi atsakingos už pasaulio pradžią ir pabaigą, tačiau mąstant konkrečiau – jos atsakingos už niekada nesibaigiantį, atsinaujinimui besirengiantį gyvenimą. Todėl taip aštriai iškyla tikėjimo klausimas – „į pirmapradę vienovę anapus erdvės ir laiko“ (*Tibeto mandala*, p. 334) atsigręžusiai moteriai jis yra svarbiausias, labiausiai trikdantis, galima sakyti, mušantis iš pusiausvyros. Savo prigimties esme moteris yra ne *atrišanti nuo žemės*, bet prie jos *pririšanti*. Aistra ir meilė – tai jėgos, kurios J. Ivanauskaitės romanų herojes pririša prie žemės, teikdamos harmonijos ir pusiausvyros vilties. Tačiau šios herojės, būdamos tikros savo motinos žemės dukros, tos aistros ir meilės turi ir be paliovos gamina jų perviršį, kuris, neturėdamas kur išsilieti, iš geros ir kuriančios gyvybės energijos linkęs virsti (ir virsta, nes tai gamtos dėsnis) nuožmia ir grėsminga mirties jėga. Tik aklos aistros ir beasmenio įniršio pagauta indų deivė Kali gali sutrypti viską aplinkui, net savo vyrą Šivą, kuris leidžiasi trypiamas, nes tik taip gali iš aklo įniršio pažadinti Kali ir apsaugoti pasaulį nuo visiško sunaikinimo. Galima tvirtinti, kad rašytoja rado temą, kurios niekada ir jokiam pasaulio pakraštyje neišsems nei BBC, nei koks nors kitas informacijos transliuotojas. Fiksuojamas pats prigimtinių jėgų siautėjimas, o autorė jį pateikia kaip svarbiausią religinę žinią savo skaitytojams.“[975]

Kazlauskaitės minėtas romano kinematografiškumas buvo pastebėtas. 2012 metų sausio 13 dieną pristatomas naujas Algimanto Puipos dviejų valandų vaidybinis filmas „Miegančių drugelių tvirtovė“.

Kurdamas filmą Puipa į scenarijų įtraukia tik išorinį romano sluoksnį.

---

[974] Kazlauskaitė G., „Puslapių drugeliai“, *Šiaurės Atėnai*, 2006 01 07, p. 9.

[975] Peluritytė A., „Pasaulis ir jo pabaiga be pabaigos pagal Jurgą Ivanauskaitę“, *Nemunas*, 2006 01 12, p. 8.

Išnykus vidiniam monologiniam sluoksniui, dingsta ir apokaliptinės prasmės. Tačiau Ivanauskaitės tekstu režisierius šį sykį pasiremia daug tiksliau nei kurdamas „Nuodėmės užkalbėjimą“. Mergaičių (prostitučių) personažai filme yra paimti iš romano. Visai nesvarbu, kad Kristina romane šviesiaplaukė, o filme ją vaidina tamsiaplaukė – jų laikysena, dialogai, gyvenimo istorijos ir likimai yra sukurti rašytojos. Menkos dialogų korekcijos ir tai, kad Gitana vis dėlto romane atsiveda savo mergytę Onutę gyventi pas Moniką, nėra svarbios pamatinei siužeto linijai. Kadangi mergaites (t. y. buvusias ar esamas prostitutes) vaidinančios jaunos aktorės (Giedrė Giedraitytė – Gitana, Elzė Gudavičiūtė – Eglė, Miglė Polikevičiūtė – Kristina) šiek tiek žaidžia su kuriamais personažais, tai praturtina ir romano meninę erdvę, išryškina rašytojos kūryboje glūdintį įvairialypės emocinės įtampos diapazoną.

Filme, palyginti su romanu, sukurtas daug švelnesnio vyro tipažas. Romane, kai vyras Linas pagaliau grįžta iš Anglijos ir randa namuose įkurtą prieglaudą, jis nesielgia taip, kaip džentelmeniškai santūriai pavyksta elgtis Vytauto Balsio vaidinamam Linui. Filme jis yra žavus: bendrauja, kalbasi su mergaitėmis, geria vyną, imituoja pobūvį „geruose namuose“, atmiešdamas savo nepasitenkinimą tik labai slepiama ironija. Romane Linas elgiasi psichologiškai kur kas įtikinamiau: taip, kaip elgtųsi kiekvienas vyras, supratęs, jog žmona gali keisti jųdviejų gyvenimą – nė nepasitarusi su juo, tarsi jis būtų tik šių namų augintinis. Literatūrinis Linas užduoda Monikai daug pagrįstų klausimų: „Kas čia dabar per karnavalas?“, „Kas čia per mergos?“ Tada konstatuoja susidariusią situaciją: „Nieko sau situacija! Grįžtu namo po sunkios kelionės ir randu kurvų lizdą!“[976] Visos turi išeiti, ir Monika – kartu su jomis.

Nelabai aišku, kodėl filmas pavadintas „Miegančių drugelių tvirtove“. Romane Monika su mergaitėmis išsikrausto gyventi į šeimos vasarnamį, kurį ji jau anksčiau mintyse praminė Miegančių drugelių tvirtove. Praminė todėl, kad ten ant lubų ir sienų, lentų tarpuose žiemą kabodavo daugybė drugelių – spungių. Rašytojai ši gyvybės ir mirties metafora buvo svarbi: šie kabantys juodieji drugeliai jau yra mirę, o gal tik miega laukdami vasaros?

---

[976] Ivanauskaitė J., *Miegančių drugelių tvirtovė*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 242.

Puipa sumaniai panaudojo rašytojos pasiūlytą kliedinčios kinu mergaitės Kristinos motyvą – pratęsė dar ir savo paties inovacijomis. Romane nėra, o filme atsiranda toks epizodas: Monikai pasisiūlius Kristiną nuvežti į filmavimo vietą (kad pasižiūrėtų, ar jai ko bloga ten neatsitiks), ši šelmiškai sako: „Ai, teta, jūs pati norite filmuotis." Monika, žinoma, ginčijasi, ir žiūrovas tuo patiki. Tačiau kitoje scenoje – per dykumą vedami surišti belaisviai, kuriuos išvaduoja romėnai, – minioje atpažįsta vaidinančias ne tik Kristę, bet ir Moniką...

Kita režisieriaus Puipos pratęsta „kino kine" linija – netikėtas Kristinos „kūrybinis įsikišimas" į filmavimo epizodą. Puipa Kristiną paverčia dar ir režisiere bei scenarijaus bendraautore. Ją turi sušaudyti, pasipila kraujas, tačiau prieš krisdama dar spėja sušukti: „Viva Italija!" (mat filmuojasi italų filme). Filmo režisieriai jos nebenori daugiau matyti, ir tampa neaišku, kas laukia mergaitės, kuri savo ateities be kino neįsivaizduoja. Kitas epizodas – mergina važiuoja pakeleivinga mašina su dviem įtartinais vyriškiais (akt. Arūnas Storpirštis ir Adolfas Večerskis), tarsi nužengusiais iš „Dviračio šou", todėl žiūrovas juos pasitinka su šypsena. Neišgąsdina net pervažiuota katė. Tačiau Puipai svarbu žaisti: režisierius turi neblogą humoro jausmą – filmas juk linksmas. Suvažinėta katė, matyt, turėtų tapti ženklu, kad šie vyrai vis dėlto yra pavojingi. Tačiau kai toliau montuojama Kristinos laidotuvių scena, žiūrovui, neskaičiusiam romano, lieka neaišku, nuo ko mirė mergaitė. Atrodytų, galėjo ir nusižudyti, netekusi svarbiausios gyvenimo svajonės.

Monikos ir Kristinos motinos barbenimas į karstą „ieškant Kristutės", kurios karste nėra, – vienas įtaigiausių filmo epizodų, – taip pat Puipos kūryba. Tačiau į laidotuves bažnyčioje susirinkę mergaitės giminės atrodo taip, kaip ir romane aprašyti – visiškai abejingi pasauliui, patys sau ir vienas kitam. Romane Monika nėra sužavėta tokios kompanijos: „Dabar jų plokšti veidai man pasirodo subjauroti dvasinės negalios, nors gal dėl to kaltas dulsvas, visai kitoks nei bažnyčioj, kapinių apšvietimas. Klaikiai išsigąstu, kad šie debilai atvoš karstą. Bijau ne pamatyt sumaitotą ir turbūt jau papuvusį lavonėlį. Mane apima siaubas, kad iš Pandoros skrynios bus paleistos negandos. Tai paskutinė mintis, kuri it raudonas šokančios gim-

nastės kaspinas praskrieja mano galvoj, ir aš netenku sąmonės."[977] Puipa panaudojo šį raudoną šokančios gimnastės motyvą, bet filme Monika nenualpo. Ji nelinkusi alpti.

Kino režisierės Janinos Lapinskaitės vaidinama „Miegančių drugelių" Mona nėra Ivanauskaitės romano Monika. Skiriasi šių dviejų moterų emociniai diapazonai ir gyvenimo stilius. Santūri, šiaurietiškai atšiauri, introvertiška, valdanti situaciją filmo Mona ir emociškai vibruojanti, nesaugi, nepatenkinta savimi romano Monika susitikusios viena kitos nepažintų.

Romane Monika serga sunkia depresija, todėl nebegali dirbti. Ją išlaiko vyras, kuris yra plastikos chirurgas (filme – advokatas). Ji seka pasaulines katastrofas ir jaučia, kaip kasdien trumpėja ne tik jai, bet ir pasauliui atseikėtas gyvenimo laikas. Kaip jau minėta, romano Monika kasdien galvoja apie Žemės link artėjančią Žvaigždę Žudikę. Kai palieka vyras, o kaimynai nunuodija jos kates ir kačiukus, keršydami už tai, kad kaimynystėje apgyvendino laisvo elgesio merginas, ji apatiška per dienų dienas guli verkdama. Anksčiau ji yra dirbusi literatūros mokytoja, rašo dienoraštį. Filmo Monika kažkodėl tampa madinga savo profesija (genealogė) nelabai besidominčia moterimi. Neatrodo, kad filme Mona būtų linkusi elgtis spontaniškai ir netikėtai, nelabai aišku, kodėl ji pradėjo globoti tas mergaites. Kamera ilgai fiksuoja mąslų Monos veidą, bet žiūrovas negali suprasti, ką šią akimirką herojė galvoja. Puipa tarsi vengia literatūriškumo ir nepateikia jokių užkadrinių veikėjų monologų. Filmo Mona nedega jokia aistra (juo labiau – erotine). Matyt, dėl komerciškumo įterptos erotinės scenos atrodo keistokai, nes yra neįtikinamos. Romanas iš tiesų pasibaigia intymia scena: kai visi išsivaikšto, Monika suartėja su nauju žmogumi (kurį mintyse vadina muitininku Zachiejumi). Šią savo patirtį ji apmąsto taip, kaip gali apmąstyti tik brandi moteris: „Tuomet laikas sustoja. <...> Laikas šauna ne į priekį, bet aukštyn ir išplėšia man sekundėlę amžinybės."[978] Ji tarsi viską pradeda iš naujo, nustumdama į šalį visas mintis apie cunamius, mirtį, pasaulio pabaigą ir kitas pasaulį ir ją pačią ištinkančias katastrofas.

---

977 Ten pat, p. 400.

978 Ten pat, p. 437.

Miegančių drugelių tvirtovę rašytoja baigia naujos pradžios viltimi, bet Puipa nutaria pasipriešinti tokiai pabaigai ir išsiunčia Moną anapusybėn, kuri primena tolimą kelią pamėgtu automobiliu, tik jau ne prie vairo. Ši scena įtaigi: matome, kad Mona sėdi su praplyšusia kojine (gana vykusi detalė – įvyko tai, ko bijota). Ir štai tada, jau po mirties, filmo Monika ima rodyti gyvybės ženklus: ji šilta ir guvi, kalbasi telefonu su buvusiu vyru Linu, džiaugsmingai sutinka žinią apie jam gimusį kūdikį. Romano Monika demonstruoja daug realesnį moters psichologijos supratimą: „Linas pasakojo, jog medžioklės taisyklės reikalauja nudėti pašautą žvėrį. Manęs jis nepribaigė, bet labai sunkiai sužeidė, kas iš to, kad žino medžiotojo garbės kodeksą. Menkysta!“[979] – taip mintimis atsisveikina su buvusiu vyru, išbraukdama jį iš gyvenimo, nelaukdama jo sugrįžimo ir neieškodama ryšio.

Ką turėtų liudyti taip pakeista filmo pabaiga? Gal ši psichologiškai menkai motyvuota scena ir yra tai, ką Puipa įvardijo kaip vyrišką romano versiją? Gal tai pasąmoninga kiekvieno vyro svajonė: paliktos žmonos ir toliau juos adoruoja, amžinybėje be pretenzijų kantriai laukia susitikimo, laimindamos naująsias santuokas ir jiems gimusius kūdikius... O galbūt režisierius norėjo parodyti, kad mirtis išlaisvina iš gyvenimo erzelynės ir smulkmenų. Lieka tik tai, kas tikra ir gryna, todėl po mirties pasibaigia vyrų ir moterų kovos, gal tada žmonės iš tiesų gali pradėti mylėti vienas kitą, pamiršdami patys save. Galbūt ir Ivanauskaitė būtų sutikusi su tokia pabaiga, vėl ištardama: „Labai džiaugiuosi, kad šiame filme Tu daug labiau priartėjai prie mano kūrinių idėjos, bet vėl išvengei klono ir sukūrei dar vieną savarankišką meno kūrinį.“[980]

Puipos filmai, kaip ir Jurgos romanai, Lietuvoje sulaukė audringos reakcijos, bet filmai rado savo žiūrovą, kaip Jurgos knygos – skaitytoją. 2012-aisiais, teikiant *Sidabrinės gervės* apdovanojimus, geriausiu ilgametražiu metų vaidybiniu filmu buvo paskelbtas „Miegančių drugelių tvirtovė“, Algimantas Puipa – geriausiu metų režisieriumi, o geriausia metų aktore išrinkta Janina Lapinskaitė už Monos vaidmenį.

---

979 Ten pat, p. 366.

980 Žr. Audicka A., „Vyro filmai ir moters romanai“, *Literatūra ir menas*, 2012 03 08, p. 19–22.

Be to, šis filmas pelnė pagrindinį Tarptautinio televizijos filmų festivalio „Korona Karpat" apdovanojimą. Janina Lapinskaitė už Monos vaidmenį apdovanota geriausios aktorės prizu atvirame NVS ir Baltijos šalių kino festivalyje „Kino šokas". Be Monos vaidmens, režisierė Lapinskaitė yra sukūrusi ir daugiau vaidmenų[981]. Paklausta, kokį įspūdį jai paliko Ivanauskaitės kūryba ir ar sunku buvo įkūnyti jos sukurtus personažus, Lapinskaitė atsakė: „Negaliu pasakyti, kad aš esu viena didžiausių jos kūrybos gerbėjų. J. Ivanauskaitė man labai įdomi kaip asmenybė, o kūryba įdomi buvo tiek, kiek reikalinga ekranizacijai. Kalbant apie „Miegančių drugelių tvirtovę", jame nėra pažodinio pasakojimo to, kas buvo J. Ivanauskaitės romane. Tai būdinga visoms A. Puipos ekranizacijoms. Tačiau jos darbai buvo geras įkvėpimas kurti filmą, vaidmenis."[982]

Rusų kritikė Katerina Tarchanova pastebi, kad filmas tapo „festivalio atmosferos kamertonu ir geriausiu nesibaigiančių ginčų laiptinėse apie tai, kaip gyventi, ką daryti ir kas kaltas, įrodymu". Kritikei, neskaičiusiai Jurgos kūrinių, keistai atrodė, jos nuomone, niekam nereikalingas budisto pasirodymas filmo pradžioje. Tačiau ji pastebi ir įvertina režisieriaus pastangas „tapti moterimi". Kritikė pastebi: „Visų filmo moterų elgesys beprotiškai stebino vyrus, jie nesuprato, kaip tai galima <...>. Vyriškoji žiūrovų dalis piktinosi: „Iš ko juokiatės? Į ką kėsinatės? Kas davė teisę atsisakyti įstatymo ir tvarkos?" Tačiau pačios kritikės niekas nestebina. Ji solidarizuojasi su Puipa (o kartu neakivaizdžiai ir su idėjos autore Jurga), kuris vietoj „vyriškos civilizacijos" pasiūlė nenaudingumą, neįstatymiškumą ir anarchiją kaip tvarkos motiną.[983] Akivaizdu, kad šiuo filmu Jurga būtų džiaugusis dar labiau nei „Nuodėmės užkalbėjimu".

---

[981] Kine kaip aktorė režisierė Lapinskaitė pasirodė filmuose „Elzė iš Gilijos", „Moteris ir keturi jos vyrai", „Rungtynės nuo 9 iki 9". Labiausiai ji pagarsėjo savo dokumentiniais filmais apie visuomenės paribiuose atsidūrusius žmones, keistuolius. Garsiausi iš jų: „Iš skruzdėlių gyvenimo", „Iš elfų gyvenimo", „Venecijaus gyvenimas ir Cezario mirtis", „Šokanti ant stogų", vaidybinis filmas „Stiklo šalis".

[982] Prieiga internete: http://www.15min.lt/naujiena/kultura/asmenybe/janina-lapinskaite-su-algimantu-puipa-nesame-kaip-du-sulipe-vysniukai-viens-nuo-kito-turime-ir-paslapciu-285-186012#ixzz2zsDyM8M0

[983] Žr. Tarchanova K., „Ten, kur susitiko Vakarai ir Rytai", *7 meno dienos*, 2013 01 04, p. 4.

7. SKAUSMO SKALĖ TARP TRIJŲ TAŠKŲ: *ODĖ DŽIAUGSMUI* (2007)

2007 sausio 26 dieną leidyklai „Tyto alba“ Jurgos šeima jos pačios pageidavimu įteikia eilėraščių rankraštį. Tai bus paskutinė Jurgos knyga. Jurga palieka šį pasaulį vasario 17 dieną. Savo kūrybinį kelią pradėjusi nuo eilėraščių, spausdintų „Moksleivyje“, ir užbaigia eilėraščiais – knyga *Odė džiaugsmui*. Kaip sako Kęstutis Navakas, ratas užsidaro, gyvatė praryja savo uodegą. Kaip pratęstų Jungas – tai mandala, archetipas. Galbūt todėl Jurga, kaip ištikima jungistė, taip norėjo dar išleisti šią knygą.

Knyga išleidžiama labai greitai. Redaguoja Jurgos bičiulė Dovilė Zelčiūtė. Darbas su autore trunka vieną dieną. Jurga daugiau tyli. Zelčiūtė jai garsiai skaito tekstą, pateikia pasiūlymų. Jurga reaguoja. Perskaito dešimties eilėraščių pavadinimus, iš kurių Jurga turėtų atsirinkti pavadinimą knygai. Jurga pasirenka „Odę džiaugsmui“. Zelčiūtė apie šią knygą sako: „Jurgos poezija be galo tapybiška. Tas tapymas žodžiais labai ekspresyvus, potėpiai atviri, ryškūs. Viename eilėraštyje, kurį J. Ivanauskaitė rašė įkvėpta vieno dailės šedevro, sakoma: „Pasaulis griežtas, nes jis apvestas plonyčiu aukso kontūru.“ Mes net svarstėme, ar nepavadinti knygos „Aukso kontūras“.“[984]

„Odė džiaugsmui“ – Ludwigo von Beethoveno kūrinys. Jurgos kūryboje jis turi savas konotacijas. Kaip buvo minėta, 1987 metais parašytos novelės „Kas atsitiko Monikai“ (*Kaip užsiauginti baimę*) pabaigoje veikėjai su visu automobiliu krinta nuo skardžio. Krinta ilgai ilgai, tarsi sulėtintame filme, efektingai dūžta stiklai, plastiškai vartaliojasi mergaičių kūnai, tarsi jos būtų meninės gimnastikos čempionės. Ir tada lyg tyčia pasigirsta įrašyta Beethoveno „Odė džiaugsmui“.

---

[984] Zelčiūtė D., „Poetinis Jurgos skrydis: [in memoriam]“, *Respublika*, priedas *Brigita*, 2007 02 24, p. 7.

„Esu nusilpusi. Man trūksta jėgų aiškinti, kodėl, artėdama prie išėjimo anapus, labai trokštu išvysti būtent šią savo knygą. Jos pavadinime yra ir knygos, ir mano vidinio nusiteikimo esmė. Aš jos kiekvieną akimirką laukiu pasirodant“[985], – telefonu sako Jurga žurnalistei Audronei Urbonaitei vasario 1 dieną. Leidykla „Tyto alba“ suspėja išleisti knygą jai dar gyvai esant. Lolita Varanavičienė atneša pirmąjį egzempliorių Jurgai. Rodo, sako: „Knyga išėjo.“ Jurga atsimerkia, pažiūri ir užsimerkia. Lieka neaišku – ar ji suprato, ar bent girdėjo.

Knygos išleidimas sutampa su Jurgos mirtimi. Kyla ažiotažas. Ne visai sveikas. Leidykla kaltinama makabrišku pelno troškimu. Pasipiktinimas primena Vienuolio aprašytą Veronikos istoriją „Paskenduolėje“ – piktinamasi, nes pažeisti kaimo papročiai. Čia visi žino, kaip reikia gyventi, kada mylėtis ir kaip reikia mirti – tyliai ir nepastebimai. Jurga tarsi pažeidė šį tabu, perrašė scenarijų. Nepriėmė oficialiai patvirtinto, o sukūrė savąjį. Ne tik gyvenimu, bet ir mirtimi. Jurgos situacija skiriasi nuo Veronikos tuo, kad ji turi ištikimų gerbėjų būrį. Jie knygą pasitinka atvira širdimi. Skaito ir gedi.

„Tokio ažiotažo nebuvo sukėlusi jokia poezijos knyga nuo B. Brazdžionio *Poezijos pilnaties* laikų“[986], – prisimena Navakas. Pripažindamas, kad nelabai aišku, pagal kokius kriterijus reikėtų knygą vertinti, nes gyvenimas tokius vertinimus dažnai koreguoja, ir kad didžiąją knygos dalį sudaro dekoratyvūs pasakojamieji tekstai, labiau būdingi dailininkei ir prozininkei nei poetei, Navakas vis dėlto solidarizuojasi su Jurga ir pateikia subtilias savo šios knygos pagavas: „Skaitant krinta į akis Jurgos (lyrinės herojės?) siekis delokalizuotis, depersonalizuotis, ištrinti tapatybę (*ergo* ir konkrečią lemtį). Ji niekad nėra ji, ji – nuolatinė reinkarnacija, nesibaigiantis tapsmas. <...> siekis formuluoti daugelį savo galimybių, nė su viena nesusitapatinant, nebūti *čia ir dabar* yra viena dramatiškiausių knygos dominančių. Man buvo labai neramu skaityti šiuos tekstus.“[987]

---

[985] Urbonaitė A., „Kankinė iš knygos viršelio žvelgia į anapus“, *Lietuvos rytas*, 2007 02 01, p. 1.

[986] Navakas K., „Odė vijokliui“ in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 368.

[987] Ten pat, p. 369.

Knygą sudaro trys dalys, nurodančios tris galimus erdvės taškus: „Čia", „Ten" ir „Niekur". Kalbėdama su Urbonaite telefonu, Jurga sakė, kad eilėraščių per gyvenimą ji rašiusi labai mažai, kad per 2006-uosius, ligos metus, ji parašė septynis naujus eilėraščius (vėl skaičiaus 7 simbolika). Kuriuos? – klausiu redaktorės Dovilės Zelčiūtės. Ji sako nežinanti, nes gavo visą rankraštį iš karto.

Labiausiai prie mirties priartėjama skyriuje „Niekur", tačiau čia mąstoma ne tiek apie mirtį, kiek apie meilę, o jei ir apie mirtį – tai tik mirtį iš meilės: „Naktį, tyliai grodama fleita – / *All you need is love* – išvesiu / savo gyvasties toteminius žvėris, / baltas švelnių jausmų papūgėles / iš apkrėsto ir apsėsto miesto. / Paryčiais, kai skausmų karalius / su išsipuščiusia kančios karaliene / pastebės mano dingimą, / jau skrajosiu anapus, / negiljotinuota, nesušaudyta, / nepakarta, nesudeginta ant laužo, / o tik ramiai ir romiai / mirus iš meilės" (eil. „Mirti iš meilės")[988]. Net penki paskutinio skyriaus eilėraščiai skirti meilei, pokalbiui su mylimuoju. Kada jie rašyti? Kodėl nebūčiai artėjant toks stiprus meilės geismas?

Tarkovskis apie savo ligą sužino kurdamas filmą „Aukojimas". Prie jį slegiančios nostalgijos prisideda neviltis. Yra likę dokumentiniai kadrai, kuriuose režisierius užfiksuotas filmavimo aikštelėje. Tarkovskis linksmas, juokiasi, kvailioja, šokinėja per šokdynę. Tuo metu jis įsimylėjęs. Jau po jo mirties gimsta sūnus Aleksandras.[989]

Vėl retorinis klausimas: kodėl artėjant nebūčiai toks stiprus meilės geismas? Bet koks atsakymas skambėtų neįmanomai banaliai. Nederėtų nei Jurgos, nei Tarkovskio pasauliams.

Skyrius „Ten" akivaizdžiai parašytas anksčiau. Jame dar negirdėti skausmo gaidos. Rašytoja ramiai ir autoironiškai apmąsto savąjį kelionių troškimą: „Ten gerai, kur mūsų nėra, / Ten žuvys turi liežuvius, / todėl bučiuojas prancūziškai, / Ten paukščiai ne tik skraido, / bet ir groja fortepijonais – / Šopeną, Bethoveną arba *Yesterday*"[990] (eil. „Ten"). Kituose teks-

---

[988] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 116.

[989] Волкова П. Д., „Статъ самим собой", in: Тарковский А., *Андрей Тарковский: архивы, документы, воспоминания*, Москва: Подкова, Эксмо-пресс, 2002, c. 92–93.

[990] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 47.

tuose kalbama apie tarpmiestinį autobusą, katiną automobilyje, lėktuvą. Eilėraščiuose ne Lietuva – svetimų miestų skverai ir gatvės, knygų mugės, viešbučiai. Rašytojos žvilgsnis nėra lyriškas – jis ironiškas, demaskuojantis kasdienės socialinės situacijos banalumo dviprasmybę, parodantis, kad tarp tikrosios tragikos ir jos recepcijos patogioje kasdienybėje žioji neperžengiamas plyšys. Iš esmės šie eilėraščiai – socialinis šaržas, kartais – negailestingas: „Atrodo, kad keliauja / tik seniai ir kūdikiai, / kartais ir tie, ir tie / nenulaiko galvų / arba sėdi ratukuose, dar / trūksta embrionų ir skeletų“ (eil. „Intercity Cargo Hotel“).[991]

Kažkur Švedijoje naktį ji sakosi sutikusi Mirties angelą: „Jo akys žalios / su melsvais taškeliais.“ Mirties angelas artėja link jos ieties metiko žingsniu. „Mirties Angelas manęs nė nepastebi. / Gal turėčiau persižegnoti arba / tris kartus nusispjauti per kairįjį petį?“[992] – valiūkiškai žaidžia rašytoja (eil. „Naktinis nuotykis“).

Skyriuje „Čia“ lyrinė herojė ramiai, nelyg Donelaitis, apmąsto savo santykį su keturiais metų laikais, su gimtadieniu, su kitų žmonių džiaugsmu. Jai pačiai džiaugsmas tartum užgintas: „Tai – tik akimirka, / ja nemoku pasinaudoti, / užplūsta sąžinės priekaištai, / kaltė ir tūkstantis baimių“[993] (eil. „Odė džiaugsmui“). Tačiau ypač stiprų įspūdį palieka eilėraščiai skausmo tema. Fizinio, kūniško. Meiliamirystės skausmą rašytoja aprašė prozos kūriniuose ir ankstesniame eilėraščių rinkinyje *Šokis dykumoje*. Dabar atėjo eilė fiziniam skausmui. Tarsi jai būtų buvę lemta išbandyti savimi, apmąstyti ir aprašyti visas įmanomas skausmo rūšis. Lenkų rašytoja Wisława Szymborska eilėraštyje „Tortūros“ rašė: „Niekas nepasikeitė / Kūnas yra jautrus skausmui, / vis dar privalo valgyti ir kvėpuoti, miegoti, / jis – plona oda, o po ja kraujas. <...> Niekas nepasikeitė. / Kūnas dreba, kaip drebėjo / prieš įkuriant Romą ir po jos įkūrimo.“[994] Fizinis skausmas, kaip ir mirtingumas, vienija visą žmoniją. Jurgos eilėraštyje „Skausmas“ fizinis

---

[991] Ten pat, p. 69–70.

[992] Ten pat, p. 67–68.

[993] Ten pat, p. 11.

[994] Szymborska W., *Poezje wybrane / Poezijos rinktinė*, sudarė A. Kalėda, iš lenkų k. vertė S. Geda, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 167.

skausmas yra lyg gerbėjas, kasnakt apsilankantis su vilkdalgių puokšte. „Kodėl – vilkdalgių? / Nežinau, bet jie – / tamsiai violetiniai, / taip ir skauda." Jurgos susikurtame pasaulyje viskas turi ryškias spalvas – mėlynoji dievybė Jama, visų spalvų angelai, net ir skausmas labai vizualus – jis violetinis. Panašus į žmogų: „Skausmo pirštai – / laibi ir mėlyni, / kai įžnybia, / lieka žalsvos dėmės, / guzai ir kraujosruvos. / Skausmas suima, suspaudžia / ir nebepaleidžia, / šypsosi oranžinėmis lūpomis, / tamsoje žybčioja geltonais / pelėdos veizolais."[995]

Lilija Kudirkienė skaito *Odę džiaugsmui* ir, savo nuostabai, knygoje rašytojos, kurią išaugino miesto kultūra ir kuri savo kūryba plaukė prieš tradicinę srovę, atranda lietuviškų patarlių bei priežodžių, liaudišką frazeologiją. Cituoja: „Ten gerai, kur mūsų nėra. Prisigeria iki žemės graibymo. Sustingsta kaip įbesti. Mano širdyje pjaunasi katės." Kelia hipotezę: „Gal tai – savo šaknų, savo kultūrinės priklausomybės liudijimas?" Čia pat atsako Jurgos žodžiais: „Nekvieskit / neatsiliepsiu."[996]

Kartą mama paklaususi Jurgos, kodėl ji pradėjo rašyti romanus, jei taip sekėsi rašyti noveles. Jurga atsakė, kad ji nebegalinti išsitekti mažoje formoje. Jos užmojui reikėjo erdvės. Tačiau ji ypač jautė trapią eilėraščio formą, stengėsi jos nepažeisti. Eilėraščiai neilgi, neperkrauti metaforomis, nepretenzingi. Jeigu Ivanauskaitė nebūtų ėmusis prozos, o toliau kūrusi poeziją, ko gero, būtų įsitvirtinusi mūsų literatūros kontekste kaip lietuviškoji Wisława Szymborska – tokia pat santūri, ironiška, intelektuali, taupiomis formomis nusakanti pamatines temas (kurianti egzistencinius ženklus). Tiesiog Jurgos poezijos per mažai. Dviejų knygų tikrai neužtenka, kad Lietuvos poezija įsileistų, juo labiau tą, kuri jau turi nišą – visą gyvenimą rašė prozą.

Kai kas pasakys: intelektualumas naikina autentiškąjį poezijos audinį. Nesiginčysime. Bet sąvoka „intelektualioji poezija" vis dėlto nėra nonsensas *par excellence.* Sigitas Geda 2007 metų vasario 19 dieną (pirmadienį) dienoraštyje įrašo: „Rytoj laidos J. I. Šiandien išėjo jos eilių knyga. Re-

[995] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 31–32.

[996] Kudirkienė L., [Jurga Ivanauskaitė, „Odė džiaugsmui"], in: *Tautosakos darbai*, 2007, t. 34, p. 373.

dagavo Dovilė Z. Girdėjau kalbant ją apie knygos struktūrą, kuri ir man patiktų. Trys skyriai: Čia, Ten ir – Niekur. Pasak jos, Jurga buvusi „vasaros žmogus". Eilutės: „Vasarą net iš po žemių pažinčiau... / Žinočiau, kada prasiskleidė lelijos, / Kada bijūnai..." Vien dėl šių eilučių ji tikrai liko poetė."[997]

Jurgos poetinėje visatoje veiksmas vyksta šiapus, o ne anapus. Skyriuje „Čia" neatsitiktinai atsiduria net labiausiai mirties gausmu aidintis Jurgos eilėraštis „Rytas. Kitas įsikūnijimas": „Prisikėlusi iš mirusiųjų / slampinėčiau pajūriu, / prisirinkčiau / pilnas kišenes kriauklių, / klausyčiaus ir klausyčiaus / bangų ošimo, / kol pagaliau pamirščiau, / kaip barbeno žemės grumstai / į karsto dangtį."[998] Tai knyga apie gyvenimą, o ne apie mirtį.

Kokią žinią norėjo palikti Jurga, skubėdama išleisti šią knygą? Manyčiau, labai tiksliai ją išreikštų Nietzsche's žodžiai: „Man smagu matyti, kad žmonės visai nenori galvoti apie mirtį. Mielai ką nors padaryčiau, kad jie suprastų, jog gyvenimas dar šimtą kartų *vertesnis apmąstymų*."[999]

---

[997] Geda S., „Prirašioti vieversiai (11)", *Šiaurės Atėnai*, 2009 04 17, p. 5.

[998] Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 7.

[999] Nietzsche F., *Linksmasis mokslas*, iš vokiečių k. vertė A. Tekorius, Vilnius: Pradai, 1995, p. 198.

V.

POST MORTEM

Jurga Ivanauskaitė. „Tyrų bokštas" (Eduardo Mieželaičio poezijos motyvais) / 1979, diplominis darbas

Jurga Ivanauskaitė. „Plaštakių lietus" (Eduardo Mieželaičio poezijos motyvais) / 1979, diplominis darbas

1.
JURGOS IVANAUSKAITĖS *VIRŠVALANDŽIAI* IR FRIDOS KAHLO DIENORAŠTIS

Jau po Jurgos mirties jos mama Ingrida Korsakaitė parengia ir „Tyto alba" išleidžia jos dienoraštį, pavadinimu *Viršvalandžiai* (2007). Jauna literatūros kritikė Jūratė Čerškutė, nagrinėjusi Jurgos kūrybą savo bakalauriniame darbe, sugeba tiksliai ir jautriai įvertinti paskutinį rašytojos liudijimą. Šį Jurgos tekstą ji kvalifikuoja kaip autobiografiją, išskirdama visus tokio žanro kūriniui būtinus bruožus. Ji pastebi ir žaismingą, grakščią literatūrinę formą: „Ši knyga, bent jau pirmoji, sklandžiai parašytoji jos dalis, skaitosi kaip įdomiausias romanas. Net ir pasakodama apie skaudžiausius dalykus, J. Ivanauskaitė išlaiko jai būdingą kalbėjimą, šmaikščią, (auto)ironišką stilistiką. Šioje knygoje greta šmaikštumo iškyla ir juodasis humoras: „Ribinėse situacijose mudviejų (jos ir į Švediją lydinčios sesers Radvilės – *J. Č.*) ginklas būdavo juodasis humoras" (p. 56)." Netgi aprašydama skaudžiausius ir sunkiausius momentus, ji neatsisakiusi ironizavimo ir literatūrinės vaizduotės: „Kaltintojai unisonu kartoja – *padėtis labai rimta, pernelyg rimta,* o aš girdžiu: *raganą – ant laužo, ant laužo, ant laužo!!!* Darnų vyrų chorą nustelbia moters falcetas: *padėtis labai rimta, raganą – ant laužo!!!* Pažvelgiu gydytojai į akis ir neišvystu nė krislelio užuojautos. Ji sėdi ant krėslo ranktūrio ir monotoniškai sūpuoja koją. Pamenu, senelis drausdavo man taip daryti, sakydamas, kad ant judinamos blauzdos supasi kipšiukas. Dabar tik jį ir tematau, nes kabinetas su visais jame esančiaisiais susilieja į pilką miglą" (p. 22)."[1000] *Viršvalandžiai*, kaip ir Gavelio *Vilniaus pokeris*, patenka į labiausiai skaitomų knygų sąrašą.[1001]

[1000] Čerškutė J., „Nebaigta asmenybės ir ligos autobiografija", *Metai*, 2009, Nr. 3, p. 134–138.

[1001] Gailiūtė G., „Skonio politika: kas ir iš ko moka atskirti geras knygas?", *Knygų aidai*, 2014, Nr. 1, p. 3.

Jurgos namuose – ne knygų spintose, o labai išskirtinoje vietoje, ant kampinio staliuko – guli meksikiečių dailininkės Fridos Kahlo (1907–1954) dienoraštis. Ispanų kalba, su gausiais autorės piešiniais. Sakau Jurgos mamai, kad kažkas bendra tarp Jurgos ir Fridos, norėtųsi jas lyginti. Ir Jurgos *Viršvalandžiai* savaip siejasi su Fridos Kahlo dienoraščiu. „Tai tikrai sudėtingas, gal net rizikingas uždavinys, – ji man atsako. – Man atrodo, kad geriausia būtų ieškoti bendrumo bruožų tarp Jurgos literatūros ir Fridos dailės kūrinių, siurrealistiniuose egzistencinės problematikos jų pasakojimuose. Jurgai Frida ypač artima tapo, kai ji pati susirgo sunkia liga. Negaliu tiksliai pasakyti, kada ir kaip pas Jurgą atsirado iliustruoto Fridos dienoraščio leidinys. Spėju, kad kažkas iš draugų parūpino. Atsirado ir ispanų kalbos žodynas, nes norėjo bent šiek tiek prasiskverbti į to dienoraščio turinį. Tačiau laiko tam jau buvo likę nedaug..."[1002]

2006-aisiais, likus pusantro mėnesio iki mirties, duodama interviu laikraščiui „Dialogas" Jurga sako: „Dar norėčiau mokytis ispanų kalbos, kad galėčiau perskaityti Fridos Kahlo dienoraščius, bet neturiu mokytojo." Ten pat tęsia: „Taip pat norėčiau išmokti skirti gerų ir labai gerų vynų rūšis, tapti tikra eksperte, iš pirmo kvapsnio ar gurkšnio atskiriančia ne tik „Merlot" nuo „Kabernet", bet ir „Carmenera" nuo „Shiraz", „Grenache" nuo „Nero d'avola". Tikiuosi, kad degustacijai dar turėsiu laiko ir man tai pavyks."[1003]

Apie šį dienoraštį užsimena ir buvusi leidyklos „Tyto alba" lietuvių literatūros skyriaus vadovė Aušra Karsokienė, daug bendravusi su Jurga paskutiniu jos gyvenimo tarpsniu. Jurgos santykį su Frida ji vadina „transcendentaline draugyste", kuri teikusi jai paguodos: „Frida Kahlo, kuri to paties amžiaus kaip Jurga turėjo atsisveikinti su aistringai mylėtu ir iškentėtu gyvenimu."[1004]

Gali būti, kad Jurga, sekdama Frida, ištikta panašaus kaip ir ji likimo, pradėjo tapatintis su Meksikos dailininke. Pirmą sykį Fridos Kahlo

---

[1002] Iš asmeninės Ingridos Korsakaitės ir Jūratės Baranovos korespondencijos.

[1003] Ivanauskaitė J., „O sau palinkėčiau tiesiog laiko", *Dialogas*, 2006 12 22, p. 13.

[1004] Karsokienė A., „Kaip prisijaukinti baimę", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 279.

vardas Jurgos tekste šmėsteli romane *Miegančių drugelių tvirtovė*. Viena iš Monikos globotinių Eglė pradeda tapyti ir Monika svajoja, kad Eglė vieną dieną taps lietuviškąja Frida Kahlo. Skatina ją tapyti moterų rojų, nors Eglei ir nelabai sekasi. Rašytoja akivaizdžiai juokauja, aprašydama, kaip Eglė seka Meksikos dailininkės pėdomis: „Paveikslo centre kerojantis Medis žydėjo raudonomis Džordžijos O'Kyf aguonomis, o po juo susirinkusios moterys Fridos Kahlo antakiais ir rauktomis meksikietiškomis sukniomis buvo negailestingai sužalotos: vienai stigo abiejų rankų, kita sėdėjo žolėje sijonus pasikaišiusi taip, kad matytųsi kruvinos kojų bigės, trečioji apsinuogino iki pusės, demonstruodama nupjautas krūtis, ketvirtajai akių vietoje žiojėjo kraupios purpurinės įdubos, penktoji virkštele buvo sujungta su pamėlusiu nebegyvu kūdikiu, šeštoji kankinosi šakumu pamauta ant baslio <...>."[1005] Monika nėra labai kritiška savo globotinės kūrinio atžvilgiu. Ji mąsto, kad, nors baisaus turinio, ryškiaspalvis paveikslas atrodo šventiškai, kaip ir jos gyvenimas. Ivanauskaitė švelniai ironizuoja kurdama tiesmukų Fridos Kahlo sekėjų literatūrinę parodiją.

Tačiau *Viršvalandžiuose* su Frida Kahlo ji tapatinasi kaip su asmeniu.

Frida – kaip vyresnioji Jurgos sesuo

Jurgos ir Fridos gyvenimo linijų ir kūrybinės paralelės peršasi lyginamos keliais aspektais. Visų pirma, Jurgai galėjo imponuoti Fridos Kahlo moteriškas žavesys, jos rengimosi stilius, susikurtas įvaizdis. Irena Veisaitė taip pat pastebėjo šį Jurgos bruožą: „Jurga meldėsi Gyvenimui, visa, kas žmogiška, nebuvo jai svetima, ji iki paskutinių akimirkų rūpinosi savo grožiu, pirkosi naujus drabužius, nešiojo papuošalus, tapatino save su Frida Kahlo ir paliko mums nuostabią Švedijoje darytų nuotraukų seriją."[1006] 2006 metų vasarį atvykusi į Švediją Jurga rašo: „Vakar pirmąkart pati už-

[1005] Ivanauskaitė J., *Miegančių drugelių tvirtovė*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 212–213.

[1006] Veisaitė I., „Jeruzalės akmenukas", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 153.

lipau ir nulipau laiptais, o sesuo man nupirko du rauktus, gėlėtus sijonus *à la* Frida Kahlo, kad ne taip matytųsi, kaip šlubuoju. Su Frida kalbuosi nuolat. Šalia slaugytojos amatą įvaldžiusios jaunėlės ji man yra lyg vyresnioji sesuo."[1007]

Tačiau Jurgos aprangos stilius *à la* Frida Kahlo nebuvo padiktuotas vien tik ligos. Fridos (kaip, beje, ir Jurgos) aprangos stilius, kaip pastebi jos biografai, keitėsi kelis kartus. Paauglystėje, dar gyvendama su šeima, ji nevengdavo vyriško kostiumo, vėliau buvo pamėgusi raudoną spalvą, o ištekėjusi už garsaus komunistinių pažiūrų Meksikos dailininko Diego Riveros pradėjo rengtis ir iki pat mirties rengėsi Tehuanos indėnų aprangos stiliumi – gražiai krintantys ryškūs sijonai ir daugybė ypatingų, akį traukiančių papuošalų. Kahlo mėgo sidabrą ir žalsvą nefritą. Fridos apranga patraukdavo dėmesį ne tik Meksiko, bet ir Niujorko, Paryžiaus gatvėse. Praeiviai sustodavo į ją pažiūrėti. „Ji buvo pavertusi save meno kūriniu"[1008], – pastebi meno kritikai. Paryžiuje garsi italų dizainerė Elsa Schiaparelli sukūrė suknelės modelį *La robe Madame Rivera*, imituojantį Fridos stilių[1009]. Vargu ar tai turėjo įtakos Jurgai, greičiausiai ji tiesiog intuityviai susikūrė stilių, panašų į indėnišką. Vilniaus gatvėse Jurgos buvo neįmanoma nepastebėti – puošnūs sijonai, skaros, įspūdingi papuošalai.

Jurga, kaip ir Frida, mėgo būti pastebima. Ji savo išvaizdą taip pat traktavo kaip meno kūrinį, neatsiejamą nuo vidinės jausenos ir gyvenimo stiliaus. Algirdas Kaušpėdas, prisimindamas Jurgą, sako: „Kas tuo metu buvo Jurga? Visuomet – paslaptis... Apsirengusi tamsiais drabužiais, niekad nemūvėjo kelnių, visada moteriška, raganiška... Įdomiai susišukavusi, pasidažiusi, iškart patraukdavo visų dėmesį. Tikrai buvo labai graži moteris."[1010]

Jurgos bendramokslis dailininkas Olegas Ablažiejus prisimena, kad stu-

---

[1007] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 93.

[1008] Morrison J., Kahlo F., *Frida Kahlo*, Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2003, p. 47.

[1009] Ten pat, p. 72.

[1010] Kaušpėdas A., „Visuomet – paslaptis", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 268.

dijų metais Jurga rengdavosi juodai, siedama tai tarsi su Johno Lennono mirtimi, po kurios niekas, atseit, jos nebedžiugino. Tiesa, kartą pastebėjęs, kad atėjusi į susitikimą su Švėgžda Jurga, nors ir vilkėjo juodai, buvo pasidabinusi puošniu blizgančiu sijonu. Gal atidus ir neabejingas bendramokslis sugebėjo pastebėti, kaip ji pamažu gedulingą stilių pakeitė *à la* Frida Kahlo stiliumi. Ablažiejus tapydavo Jurgą tai raudona, tai balta, tai juoda suknelėmis. „Ji neturėjo jokio narcisizmo", – sako bendramokslis. Atsiminimuose rašo: „Grįžęs namo, ėmiau tapyti Jurgos portretą prie juodo stalo, iš kurio išauga pakalnutė. Bet visa mano esybė protestavo prieš juodą spalvą. Ir kai perskaičiau apsakymą „Raudona suknelė", nutapiau dar vieną paveikslą – Jurga raudonais drabužiais raudoname fone. Bet ir vėl man nepavyko atkurti iš atminties šitų įstabių, net kiek afrikietiškų bruožų. Radau išeitį – visus tuos „portretus" vadinti „Aktorėmis Jurgos vaidmeny"."[1011]

Viename iš paveikslų „Aktorė Jurgos vaidmenyje" sėdi juoda suknele mėlyname fone. „Ji buvo tokia liūdna?" – klausiu Ablažiejaus. „Taip, ji visada buvo labai liūdna", – sako Olegas. Trečiame paveiksle – dvi Jurgos – viena juoda, kita balta suknele. Juodoji perverta strėlėmis. Atrodo, kad kūnas pranyko, liko tiktai suknelė, o šalia stovi kita Jurga – balta suknele.[1012] „Jurga juodais drabužiais užstoja nuo strėlių kitą Jurgą, balta suknele, – sako Ablažiejus. – Bet aš jos niekad nemačiau baltai apsirengusios." Šis Ablažiejaus Jurgos portretas, studijų metais tapytas ne iš natūros, o namuose, kaip jau buvo minėta, iš atminties, – publikuojamas ant ketvirto šios knygos viršelio.

Baltą rūbą – angelo rūbą – Jurga pasiuvo ir išmargino užrašais. Jį padovanojo savo draugei Jurgai Užkurnytei, ji užrašus iššifravo, jie išleisti atskira knyga – *Angelo rūbas*. „Apskritai laikas nenaikino Jurgos grožio, jis ją lyg taurino. Jos grožio neįstengė įveikti net liga..."[1013] – pastebi Ablažiejus.

[1011] Ablažiejus O., „Nuo juodos iki rožinės", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 112.

[1012] Šiuos O. Ablažiejaus tapytus Jurgos portretus galima pamatyti tinklalapyje *picasaweb.google.com/aablazej*

[1013] Ablažiejus O., „Nuo juodos iki rožinės", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 112.

Jurgos grožio neįveikė net mirtis. Pašarvota Bernardinų bažnyčios koplyčioje ji buvo šviesia, pilkšva suknele (dizainerė Mariana Bruni). Gyvenime ji taip nesirengdavo: šviesi atrodė kitokia, neatpažįstama, bet vėlgi – kažkaip tauriai graži.

Raudono rūbo metamorfozės

Šio teksto autorė kadaise žaisdama esė „Raudona liūdesio spalva" yra rašiusi: „Ir man jaunystėje raudonas rūbas atrodė skandalingai nesaikingas ir banalus. Drovėjausi savo raudonų skruostų. Matyt, kiekviena moteris pasirenka tinkamą laiką, kada jai pasirodyti vilkint raudona suknele. Arba nepasirenka. Sugalvojau naują moterų luomo klasifikaciją: moterys, ko gero, skirstomos į tas, kurios gali apsivilkti raudoną suknelę, ir tas, kurios niekada šito nepadarys. Niekada nenusileis iki raudonos spalvos."[1014] Frida vienu metu rengėsi raudonai siedama raudoną spalvą su revoliucija. Ar Jurga būtų galėjusi pasipuošti raudona suknele?

Jurga parašė siurrealistinį apsakymą „Raudona suknelė", kuriame raudona suknelė įgauna dar vieną paradoksalią ir netikėtą dimensiją. Veiksmas vyksta išskirtinai vizualioje plotmėje, aprašytas iš „kas būtų, jeigu būtų" perspektyvos. Veikėjos yra trys: buvusioji (Elegija), dabar veikiančioji (Nora) ir būsimoji (Greta). Visos trys – aktorės, visos turi vaidinti spektaklyje „Salomėja". Elegija paslaptingai dingo, liko tik jos raudona suknelė, kurią ji nusipirko antikvarinėje parduotuvėje atsisakiusi scenografo siūlomo drabužio. „Aktorės įnoriui niekas neprieštaravo, nes jos surastoji suknia išties buvo nežmoniškai graži ir keista. Apsitempusi tuo ekstravagantišku drabužiu, Elegija visą dieną slankiojo teatro koridoriais, kartkartėmis užsukdama į bufetą išgerti puodelio kavos."[1015] Kai Elegija dingo, Salomėjos vaidmuo atiteko Norai. Radusi Elegijos paliktą raudoną suknelę, ji neatsispiria pagundai apsivilkti šį ugniaspalvį drabužį. Nora pajunta, kad suknelė jai ankštoka,

---

[1014] Baranova J., *Baimė nuskęsti*, Vilnius: Apostrofa, 2009, p. 120.

[1015] Ivanauskaitė J., „Raudona suknelė", in: *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009, p. 161.

veržia, spaudžia, o galiausiai supranta, kad nebegali iš jos išsinerti. Nors nei apsakymo pasakotoja, nei pati Nora to nepabrėžia, skaitytojui, stebinčiam jos panišką blaškymąsi ieškant pagalbos, pamažu pradeda aiškėti, kur dingo Elegija. Supranta ir Nora: „Ir staiga, jau visai skęsdama raudonoje lipnioje mirties migloje, Nora suprato, kur dingo Elegija. Sukaupusi paskutines jėgas Nora prišliaužė prie veidrodžio. Bejėge ranka pačiupo lūpų dažą ir pakeverzojo ant stiklo: „Gerda, nesivilk šitos suknelės..."[1016] Gerda, žinoma, apsivilko. Ar galėjo moteris, juo labiau aktorė, atsispirti tokiai pagundai ir pastebėti kažkokį neįskaitomą užrašą ant veidrodžio? Kas nutiko Gerdai, nepasakojama, bet skaitytojui jos likimas aiškus.

Ar tik Jurga čia neparodijuoja amžino moters troškimo puoštis? Gal net įžvelgia dar vieną negatyvią moteriškumo dimensiją – plėšrų norą įlįsti į kitos moters rūbą, išstumti ją iš vaidmens, užimti jos vietą? Bet Nora kilniai bando įspėti Gerdą. Kita vertus, gali būti, kad rašytojai labiau rūpi įvairūs netikėti realybės apvertimai, o raudona suknelė čia – kaip vienas iš grėsmingos, nepatikimos realybės fragmentų. Koks būtų pasaulis, jei mieli ir gražūs mūsų daiktai taptų spąstais? Imtų mus žudyti? Rašytoja per siurrealistinį, fantastiškai sumąstytą siužetą atveria išvirkščią realybės galimybę. Šis neįtikimos realybės pjūvis leidžia sieti apsakymą su egzistencine absurdo literatūra. Siurrealistiniuose Jurgos apsakymuose pasaulis intensyvėja ir atskleidžia visą savo slaptą monstriškumą. Nutikti čia gali bet kas. Raudona suknelė Jurgos kūrybinėje visatoje yra grėsmės ir iššūkių ženklas. Panašiai Wildeʼo pjesėje „Salomėja" tokiu nelaimės ir išnykimo ženklu tampa raudonas mėnulis.

Romane *Ragana ir lietus* raudonas drabužis vienaip ar kitaip yra visų nelemtai pamilusių ir pražuvusių moterų simbolis. Romanas prasideda intriga: „Staiga troleibuse stojo pavojinga tyla. Visi, tartum išgirdę slaptą, nebylią komandą, sužiuro į raudonu drabužiu vilkinčią moterį."[1017] Šios moters viena akis buvo violetinė, kita mėlyna, o raudona spalva – tarsi iššūkis. Nuskamba senės prakeiksmas: „Ragana." Tai buvo Vika. Ir kita

---

[1016] Ten pat, p. 181.

[1017] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 5.

romano veikėja – M. V., eidama į bažnyčią, į lemtingą susitikimą, „sverdėdama atsikėlė, išsitraukė iš skrynios raudono šilko skraistę ir užsimetė ant galvos“[1018]. Kai ją nuvedė pas inkvizitorių, kuris ją kankins, erdvioje, menkai apšviestoje salėje su žemomis skliautuotomis lubomis židinyje kūrenosi ugnis: „Ir kaip ugnis raudonas buvo prie židinio sėdinčiojo drabužis.“[1019] Inkvizitorius buvo jaunas, priminė veikiau porcelianinė lėlę ar kaukę, nė trupučio nepanėšėjo į jos įsivaizduojamą Angelą Baudėją.

Dar viena šio teksto autorę ir Jurgą siejanti (gal atsitiktinė, o gal ir likiminė) paralelė: esė „Raudona liūdesio spalva“ baigiasi tokiu epizodu: „Nuėjau vieną vakarą paklausyti į Katedros knygyną, kaip skaito savo poeziją du poetai – Marčėnas ir Jakimavičius. Klausausi, kaip ir dera, sutelkusi žvilgsnį kažkur virš poetų galvų. Matau – virš jų kabo šventųjų paveikslai, tiksliau, raižiniai. Viename jų Jėzus su raudonu rūbu. Žiūriu ir netikiu savo akim. Priimu kaip ženklą. Galvoju: ką galėtų visa tai reikšti. Kodėl būtent čia? Ir kodėl vėl raudona spalva? „Parduokite man šitą paveikslą“, – neklausdama kainos prašau po vakaro knygyno darbuotojų. „Jūs labai gerai pasirinkote“, – sako man jos. Tai Lino Giedrimo „Kristus Nazarietis“. Labai įdomus dailininkas. Ir momentas svarbus. Kristus pas Poncijų Pilotą prieš nukryžiavimą. Kai jis sako *ecce homo* (*lot.* štai žmogus). „Suvyniokite“, – sakau ryžtingai. Pasirodo, raudonu rūbu gali vilkėti ne vien gyvybingumu provokuojanti moteris. Raudonu rūbu, tariant *ecce homo*, galima išeiti pasitikti savo kančios ir nukryžiavimo.“[1020]

Praėjus penkeriems metams po Jurgos mirties, apsilankiau jos namuose, miegamajame pamačiau kitą Lino Giedrimo raižinį – mėlyname fone ryški akis. Dievo akis. Kitas netikėtumas – svetainėje ant spintos staiga pamačiau paveikslą: tas pats Kristus Nazarietis, taip pat raudonu rūbu, tik ant asilo – joja ryškiai raudonai violetiniame fone. Šio paveikslo autorius – Šarūnas Sauka. „Čia ankstyvasis Saukos paveikslas. Jurga labai žavėjosi Sauka“, – sako Jurgos mama.

Toks netipiškas Sauka: dar nėra kūno kulto, sarkazmo, parodijos, dar

[1018] Ten pat, p. 29.

[1019] Ten pat, p. 216.

[1020] Baranova J., *Baimė nuskęsti*, Vilnius: Apostrofa, 2009, p. 120.

nėra atvirų mėsų. Yra tik Kristus – aprengtas raudonai, vienas su asilu, vienas raudonai degančio pasaulio fone, lyg sapne. Ir paveikslo pavadinimas keistas – „Tamsus krūmas pakeliui į Egiptą". O juk turėtų keliauti priešinga – Jeruzalės – kryptimi. Jėzus, bėgantis iš Jeruzalės į Egiptą – pasislėpti nuo aiškios ateities, erzelynės, minios.

Jurga taip pat piešia angelą raudonais drabužiais, apglėbusį vienaragį, – taip dekoruoja stiklinį butelį. Piešia ir Kristų raudonais drabužiais ant skėčio (Jurga mėgo dekoruoti įprastus kasdienybės daiktus). Skėtį dovanoja draugui. Ji mėgo dovanomis apdalinti artimus žmones, draugus. Draugas skaito jos romaną *Agnijos magija*, rašo: „Agnija, antrą kartą atvykusi į Amsterdamą, vaikštinėja ir pasukusi galvą pamato ant elektros laidų besisupančią mirtį: lygiai tokią, kokią piešdavo viduramžiais, su raudonu Nugalėtojos drabužiu." Skaitant šias eilutes, baimė suėmė širdį – aukštai ant sienos kabojo J. Ivanauskaitės tapytas skėtis – Kristus akinamai raudonu drabužiu ant asilaičio – Nugalėtojas – blykstelėjo mintis: nejau jis virto mirtimi? Pakėliau akis: Kristus, vienaragis, debesys... Mirtino apsivalymo įspindys?"[1021] Rašyta 1995-aisiais. Iki fatalinės diagnozės buvo likę tik dešimt metų.

Daug vėliau Jurga *Viršvalandžiuose* mįslingai rašys: „Prieš pradėdama kryžiaus žygį, kaip ir dera, aplankau Lundo katedrą. Mano kariuomenės branduolys nepasikeitęs, tik Frida Kahlo pakeitė suknelę, o Kristus atsisėdo į didingą sostą asketiškos šventovės kupole."[1022] Ką tai galėtų reikšti? Gal paaiškintų Jungas, gerai išmanęs alchemijos traktatus. Jungas skaito vieno XIV amžiaus poeto papasakotą istoriją. Poetas sapnavęs, kad jį veda angelas. Jis prisipažįsta angelui, kad nesuprantąs Švenčiausiosios Trejybės esmės. Angelas jam atsako, kad yra trys pagrindinės spalvos: žalia, raudona ir geltona. Šios spalvos dera dieviškame vandens šilko audinyje ir daugumos paukščių plunksnose. Liepia poetui pažiūrėti į povą. „Geltona yra auksas – karališkoji spalva, priskiriama Dievui Tėvui, raudona – Sūnui, nes ji simbolizuoja jo kraują, o Šventajai Dvasiai – atgaivinanti ir nu-

---

[1021] Rubavičius V., „Kaip sugrįžti į kūną?", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI, 2007, p. 96.

[1022] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 60.

raminanti žalia." Tada angelas įspėjęs poetą, kad daugiau nebeklausinėtų, išnyko.[1023] Raudona spalva alchemikų vadinama pagrindine. Kai visos spalvos išnyksta, o paskui rega palaipsniui sugrįžta, pirmoji pasirodo būtent raudona.

Galima ir filosofinė raudonos spalvos traktuotė. Raudoną spalvą kaip pasaulio sunaikinimo ženklą Deleuze'as apmąsto, rašydamas apie kiną. Jis sugrįžta prie Goethe's spalvų teorijos. Goethe įrodinėjo, kad dviejų pagrindinių spalvų – geltonos ir mėlynos – palaipsnis intensyvėjimas veda prie kulminacijos – į visa persmelkiančią raudoną spalvą. Ši trečioji spalva pamažu tampa nepriklausoma, „tai grynasis karštis arba siaubingos spalvos ugnis, pajėgi sudeginti pasaulį ir jo kūrinius" (*pure incandescence ou flamboiement d'une lumière terrible qui brulait le monde et ses creatures*).[1024]

Klausiu Ingridos Korsakaitės, ar Jurga turėjo raudoną suknelę. „Vieną, – atsako, – jau po chemoterapijos. Kažkur ruošėsi eiti, grįžo gyvybinės jėgos, norėjo puoštis. Gal pasisiuvo, gal susimažino nusipirkusi. Raudoną, su juodais apvadais." Ar Jurga siūdavosi sukneles? „Ne, tik tą vieną kartą. Būtent raudoną suknelę", – sako mama.

Žiūriu Agnės Marcinkevičiūtės filmą „Šokis dykumoje" ir matau – Jurga Frankfurto knygų mugėje su raudona suknele juodais apvadais. Gal ta pati, gal kita. Mama sako, negali būti ta pati, nes Frankfurto mugė vyko daug anksčiau, o aną pasisiūdino jau grįžus po gydymo Švedijoje. Gal tada tiesiog savo jau turėtą persiuvo. Audronė Urbonaitė prisimena, kad susipažino su Jurga per „Tyto albos" Kalėdų vakarėlį, 2005-aisiais, Jurga tada jau žinojo savo diagnozę. Priėjusi tiesiai pasakė, kad skaito jos knygą *Posūkyje – neišlėk*. Tos knygos esmė – vėžiu serganti pasakotoja desperatiškai stengiasi grįžti į normalų gyvenimą. Ant knygos viršelio puikuojasi autorės su provokuojančia erotiška raudona suknele nuotrauka. „Tik susirgusi supratau, kodėl nusifotografavai su ta idiotiška raudona suknele ant savo knygos viršelio. Raudona spalva – kraujas ir viltis. Taip pat iššūkis

[1023] Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997, с. 160.

[1024] Deleuze G., *Cinéma*, vol. 1: *L'Image-mouvement*, (*Critique*), Paris: Les éditions de Minuit, 1983, p. 78.

ligai ir visiems, kurie nori matyti mane palaužtą ir sugniuždytą, – sakai man liūdnai"[1025], – rašo Urbonaitė, kreipdamasi į Jurgą. Jurga iš Švedijos po visų operacijų jai dar atsiuntusi žinutę: „Burbėjau dėl tos tavo raudonos suknios, o pati, vos išėjus į laisvę, nusipirkau du sijonus *à la* Frida Kahlo."

Likiminiu dramatišku aspektu dar vienas, jau trečias (pirmas – Ablažiejaus vaizduotėje, antras – pačios pasisiūtas) raudonas rūbas išnyra *Tibeto mandaloje. Kelionėje į Šambalą* Jurga aprašo ją ištikusį nuovargį ir nusivylimą tibetietiška odisėja: „Tūžtu, kai kempo lama pašaukia mane tibetiškuoju vardu, kuriuo dar tik vakar taip išdidžiai jam prisistačiau. Tūžtu, kai mėlynakis Hemiso šokėjas, atnešęs į laukus, prie akmens, ant kurio pūpsau, puodelį arbatos, maloniai sako: „Čia tau, geculma." Tūžtu, kai pro šalį einančios kaimo moterys pagarbiai nusilenkia: „Džiulė, anili." Tūžtu, tūžtu, tūžtu, atrodo, kad man pro kaukolę jau kalasi plieniniai Jamos ragai ir akys pasrūva krauju. Nusprendžiu visiems laikams atsikratyti savo mįslingos tibetiškos-ladakiškos-vienuoliškos praeities. Nusivelku raudonojo vyno spalvos suknelę, taip maloniai primindavusią apie kadaise gal ir tikrai buvusią vienuolystę Himalajuose. Spausdama ją glėbyje lekiu į paupį ir jaučiuosi taip, lyg ruoščiausi nuskandinti kažką gyvą. Pasirenku nuošaliausią vietelę ir gerai apsidairau, ar kas nemato mano nusikaltimo. Sraunūs, putoti, net balti vandenys bematant praryja mano raudoną drabužį. Baigta!"[1026]

Gal iš tiesų, kaip sakė Goethe ir Deleuze'as, raudona spalva yra baisi, nes sudegina? Bet ji ir kilni – nes joje telpa visos kitos spalvos.

Jurga ir Frida: kančios patirtis

2002 metais garsi JAV režisierė Julie Taymor (g. 1952 12 15) sukuria filmą „Frida" pagal Hayden Herreros knygą *Frida: A Biography of Frida Kahlo* (2014 m. ji išleista lietuviškai[1027]). Fridą vaidina Salma Hayek, o jos vyrą

[1025] Urbonaitė A., „Vieneri Jurgos Ivanauskaitės metai", *MM*, 2006, gruodis, p. 28.

[1026] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 383.

[1027] Herrera H., *Frida: Fridos Kahlo biografija*, iš anglų k. vertė G. Sodeikaitė, Vilnius: Kitos knygos, 2013.

Diego Riverą – Alfredas Molina. Elena Tervidytė Jurgai įrašo šį filmą prieš vykstant į Švediją. Jurga jį pasižiūri jau Švedijoje ir 2006 metų vasario 25 dieną dienoraštyje rašo: „Vakar žiūrėjau filmą „Frida". Žliumbiau ir juokiausi, norėdama jai garsiai šaukt „venceremos". (Nežinau, ką šis revoliucinis šūkis reiškia, gal „vienykimės". O gal – „mes nugalėsim"?) Koks baisus kryžius buvo Fridos Kahlo gyvenimas"[1028], – visiškas susitapatinimas. Salmos Hayek vaidinamoje Fridoje Jurga atpažįsta save, savo vyresniąją seserį. Pirmiausia per skausmo patirtį.

Ar kančia turi prasmę? Amžinas klausimas, siekiantis krikščioniškosios teodicėjos tradiciją. Kenčianti Jurga reflektuoja sunkaus ligonio kančią – reziumuoja trim žodžiais: tylėjimas, vienatvė, gėda. Gėda, nes ligonis jaučiasi įspraustas į groteskišką rutiną, jaučiasi apgailėtinas. Jurga tarsi Jobas bando surasti kančios prasmę, prisimena krikščionių mistiką Thomą Mertoną, sakiusį: „Kankinys – žmogus, kuris ganėtinai tvirtai pasiryžo būti išmėgintas mirtimi."[1029] Prisimena ir dekadentą rašytoją Oscarą Wilde'ą, kuris pastebėjo: „Tačiau nors ir būdavo tokių akimirkų, kai mėgaudavausi mintimi, jog mano kentėjimas beribis, aš negalėjau susitaikyti su tuo, kad jis beprasmis."[1030] Todėl ir pati sau sugalvoja užduotį: privalanti transformuoti šią kančią į dvasios patirtį: „Nėra tokio kūno pažeminimo, kurio neįstengčiau paversti sielą taurinančia patirtimi..."[1031] Pareiškimas labai stiprus, reikalaujantis maksimalios dvasinių jėgų įtampos. Kaip jį įgyvendinti? Ar tai pakeliama ligos išsekintai moteriai? Juo labiau kad teorinis tyrimas niekur nenuveda, tenka pripažinti: „Vis dėlto kaip sunku nusakyti ir suvokti kančios prasmę."[1032] Ir tada kaip paguoda mintyse šmėkšteli Frida: „Frida apie kančią. Fuentesas „Fridoje" apie skausmą. Apie neįmanomybę žodžiais išreikšti kančią ir apie tai, kaip Frida Kahlo sugebėjo perkelti asmeninį skausmą į meno kūrinius."[1033]

[1028] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 104.

[1029] Ten pat, p. 101.

[1030] Ten pat.

[1031] Ten pat, p. 102.

[1032] Ten pat.

[1033] Ten pat.

Kito žmogaus laikysena sunkumų akivaizdoje tampa atramos tašku, terapine paguodos atgaiva tam, kuris krenta į panašią nevilties bedugnę. Alphonso Lingis rašė apie tokią fenomenologinę patirtį – iš kitų perimame ir kitiems perduodame percepcijos bei veiksmo modelius. Tai – patirties, o ne pasakojimo jungtis. Naratyvistas galėtų suabejoti: kaip be pasakojimo galima perduoti patirtį? Lingis atsakytų: „Pavyzdžiui, tarkime, orus mirštančiojo elgesys mus gali įkvėpti kaip sektinas, nes jo nelemia joks ateities numatymas.“[1034] Lingis pabrėžė meditatyviosios, introspektyviosios, vidinės „aš“ tapatybės paieškos svarbą. Tikėtina, kad ir Jurgos laikysena artėjančios mirties akivaizdoje sustiprins ne vieną jos skaitytoją, kuriam teks eiti panašiu skausmo tuneliu.

„Kokia čia Jurga liūdna“, – sako Jurgos mama, žvelgdama į Klaudijaus Driskiaus nuotrauką, spausdintą „Jaunimo gretose“ 1987 metų liepą. Jurgai 25-eri. Ką reiškia šis jaunos moters liūdesys? Pamatinės vienatvės nuojautą? Gilesnį žinojimą? Ateities slėgį, sunkios kančios nuojautą? Susikaupimą prieš gyvenimą kaip dvasinę piligrimystę? Nuojautą, kad gyvenimas netilps į įprasto moters gyvenimo rėmus – neteks tapti nuotaka, pajusti motinystės netikėtumo – kaip skausmo ir išsipildymo džiaugsmo, kad visa moteriškumo misterija su kasdienių buitinių rūpesčių banalumu ir šios rutinos ištvėrimo šventumu praslinks kažkur pro šalį, kažkur anapus? O gal šis Jurgos liūdesys tiesiog liudija talentą – matyti, jausti, girdėti skausmingiausius esaties taškus ir gebėjimą šį patyrimą įprasminti žodžiu ir vaizdu? Talentas nesirenkamas, jis dovanojamas. Galbūt ir liūdesys yra dovana – būtent metafiziniu, kūrybos prasmės požiūriu, žvelgiant iš amžinybės perspektyvos. Tačiau kasdienybėje jį reikia ištverti. Jeigu prieš gimstant mums būtų leista rinktis (kaip Platono *Valstybės* paskutiniame skyriuje) iš laimingo netalentingumo ir talentingo nelaimingumo, kas žino, ką pasirinktume. Ir ar pasirinkę nesigailėtume prarastos galimybės. „Laimingas gyvenimas – tai ne tikslas, o galas“, – rašė Nietzsche. Kodėl? Todėl, kad laimingai gyvendamas žmogus tampa juokinga, paniekos verta būtybe. Žmogus, sako Nietzsche, yra ir kūri-

[1034] Lingis A., „Asmens tapatumas“, iš anglų k. vertė V. Aleksandravičius, in: *Problemos: mokslo darbai*, Vilnius: VU leidykla, 2002, Nr. 61, p. 13.

nys, ir kūrėjas. Kad pajėgtų kurti, jis turi sulaužyti, suplėšyti, iškaitinti, išdeginti, išgryninti tai, kas jame yra „medžiaga, atplaiša, atmatos, molis, purvas, nesąmonė, chaosas"[1035]. Kančia – tarsi žaizdras, kuris išlydo medžiagą kūrybiniam tapsmui. Gerai, kad neleista rinktis. Norėtume iš karto ir laimės, ir talento. Būtų per sunku – ypač moteriai. Kai nori per daug, paprastai negauni nieko. Talentas – tai daugiau negu daug. Ypač jei jį lydi prigimtinis moteriškumas ir grožis.

„Aš visada nujaučiau, kad manęs dar tik laukia didelė, labai didelė kančia, nors ir taip beveik visą gyvenimą, nuo pat paauglystės (o dar astmos apnuodyta vaikystė) buvau kentėtoja, savanorė kankinė, kentėjimo medžiotoja ir paika kančios apologetė"[1036], – rašo Jurga *Viršvalandžiuose,* skeptiškai vertindama savo pačios aprašytą ir apmąstytą literatūrinį liūdesį.

Toje jaunystės nuotraukoje Jurga ne tik liūdna – ji susikaupusi, nepozuoja, žiūri į pasaulį itin dėmesingu žvilgsniu. Stebi – vėliau daugelis prisimindami kalbės apie jos polinkį tylėti ir stebėti. Liūdesys gali stumti į tamsą, Jurgą, atvirkščiai, liūdesys vedė šviesos link – į dvasinių ieškojimų kelią. Šis kelias, jei pasiseka, liūdesį paverčia vidinės pilnatvės ir išsipildymo jausmu.

Viename interviu Jurga sako: „Mazochistinis periodas, ačiū Dievui, baigėsi kartu su jaunyste. Budizmas išmokė požiūrio, kad gyvenimas ir taip yra kančia, kad dera mokytis jos išvengti, užuot ją dauginus ir draskius žaizdas. Kai mokiausi Dailės institute, kančia, venų pjaustymasis, gulėjimas beprotnamyje „tikram" menininkui buvo absoliučiai privalomi dalykai, lyg ir kokie iniciacijos laipsniai. Iki šiol nuo tų laikų tebeturiu randus ant kairiojo riešo."[1037]

Brandžios Jurgos nuotraukose liūdesys iš akių beveik išnyksta. Atsiranda kažkoks žinojimas, gal net savos vertės įsisąmoninimas. Paskuti-

[1035] Nyčė F., „Anapus gėrio ir blogio. Ateities filosofijos preliudijos", iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas, in: Nyčė F., *Rinktiniai raštai*, sudarė A. Rybelis, iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas [ir kt.], Vilnius: Mintis, 1991, p. 430.

[1036] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 102.

[1037] Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 531.

nėse teatrališkos, gal net fantasmagoriškos fotosesijos (kai po chemoterapijos buvo nuslinkę plaukai) nuotraukose su kažkokiais kosminiais retro stiliaus drabužiais akyse nėra liūdesio – veikiau karališka ramybė. Jurgos pavyzdys moko – galima linkėti vieni kitiems: „Liūdėkime šviesiai."

Moteriškumo misterija ir feminizmas

Viršvalandžiuose Jurga rašo: „Po antros plaučių operacijos panika, kad dūstu. Kvailos mintys – nebesugebėsiu mylėtis, tarsi atsirastų toks keistuolis, kuris manęs, suluošintos ir sunaikintos, geistų. Frida, Rūta. Nuo plaučių vėžio mirę Tarkovskis ir Solonicynas."[1038] „Nebesugebėsiu mylėtis", – gyvenimo aistros padiktuota mirštančios moters mintis. Nekontekstuali, o kartu ir absoliučiai kontekstuali. Dėl ko, jei ne dėl meilės (nesvarbu, kad tik numanomos, bet jau neįmanomos) ir vyksta ši desperatiška kova už gyvenimą?

Kai 1953 metų rugpjūtį, mažiau nei metai prieš mirtį, Fridai rekomendavo nupjauti dešinę koją, ji sutiko vildamasi, kad „tai bus išsilaisvinimas", nes tikėjosi pakilti ir eiti greta Diego[1039]. Nesvarbu, kad Diego garsėjo savo meilės romanais, kad išdavė ją net su jos jaunesne seserimi Kristina, nesvarbu, kad Diego su ja išsiskyrė, o paskui vėl vedė, bet ir toliau gyveno taip pat palaidai. Prieš mirtį, kaip liudija Claudia Schaefer, Frida buvo apsupta tiktai moterų. Diego aplankydavo retai, kartais atsivesdavo dukrą, kartais modelį, kartais savo tuometinę mylimąją, aktorę Maríą Félix. Atsisveikinti atėjo tik jai mirus. Morrison akcentuoja po Fridos mirties Diego Riverą ištikusią neviltį: jis užsidaręs vonioje ir ilgai su niekuo nekalbėjęs.[1040] Schaefer pastebi kitus dalykus: praėjus keliems mėnesiams po Fridos mirties, Diego duktė Ruth Rivera persikraustė su šeima į mėlynąjį Fridos namą. Čia krikštijama Diego anūkė, jos krikštatėviai – Diego ir

[1038] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 112.

[1039] Schaefer C., *Frida Kahlo: A Biography*, Westport (CT), London: Greenwood Press, 2009, p. 82.

[1040] Žr. Morrison J., Kahlo F., *Frida Kahlo*, Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2003, p. 82.

jo mylimoji María Félix[1041]. O juk paskutinį gyvenimo dešimtmetį Fridos paveiksluose nuolatos kartojasi Diego motyvas.

Jurga *Viršvalandžiuose* labai santūri. Čia ji kalbasi su krikščionių mistiku Thomu Mertonu ir filosofu Sørenu Kierkegaard'u, tiksliau, cituoja jo tekstą *Laukų lelija ir padangių paukštis: Trys dieviškos prakalbos*. Apmąsto teoriškai. „Meilės trikampis": aš – Dievas – vyriškis. Ar tai išdavystė? Amžina mano gyvenimo dilema, ką pasirinkti – kūniška, pernelyg kūniška, dvasiška, pernelyg dvasiška. Jei ne „arba – arba", kaip savyje surasti pusiausvyrą?"[1042]

Sigitas Geda skaito *Viršvalandžius* ir pastebi kaip tik šią vietą, pastebi ir tai, kad toliau cituojamas Julius Sasnauskas: „Prie kiekvieno tikro buvimo dviese ar trise prisišlieja, priglunda žmogaus Sūnus." Priduria palyginimą – arabų patarlę: „Ten, kur yra du – vyras ir moteris – trečias būna velnias." Ir baigia savo apmąstymą pastebėdamas: „Matyt, tie dalykai jai išties rūpėjo. Beje, Koranas nepataria melstis tam tikrą laiko tarpą po meilės ryšių... Meilė Alachui ir meilė konkrečiam asmeniui turi „atsiskirti", netrukdyti viena kitai"[1043], – pataria poetas, atsiliepdamas į Jurgos iškeltą klausimą.

Jurga *Viršvalandžiuose* kalbasi veikiau pati su savimi – nėra jokio pašnekesio su artimu vyru. Atrodo, kad ir jai, kaip Fridai, tenka išeiti vienai, moterų apsupty. Nors jos, kaip ir Fridos, gedėti ir palydėti susirinks minios (norėdama atsisveikinti su Jurga šių eilučių autorė prie Bernardinų bažnyčios koplyčios stovėjo ilgoje eilėje). Merdinčią ją lanko artimas draugas. Susikalbėti sunku. Skirtingos patirtys, tolsta gyvenimai, didėja distancija. Pasiekia žinios, kad jos dvasios sustiprinti net kelis kartus atvažiuoja bičiulis tibetietis budistas. Atvažiuoja ir išvažiuoja – Šveicarijoje jo laukia žmona ir du vaikai. Jis labai dėkingas Jurgai, kad padėjo jam ištrūkti iš Kinijos, apsigyventi Šveicarijoje, kurioje įkūrė budizmo išpažinėjų centrą. Trumpas įrašas dienoraštyje: „Draugo laiškas. Viltis vėl įskelta tarsi kibirkštis titnagu"[1044], – neišlepintos moterys moka vertinti kiekvieną paguodos žodį.

[1041] Schaefer C., *Frida Kahlo: A Biography*, Westport (CT), London: Greenwood Press, 2009, p. 90.

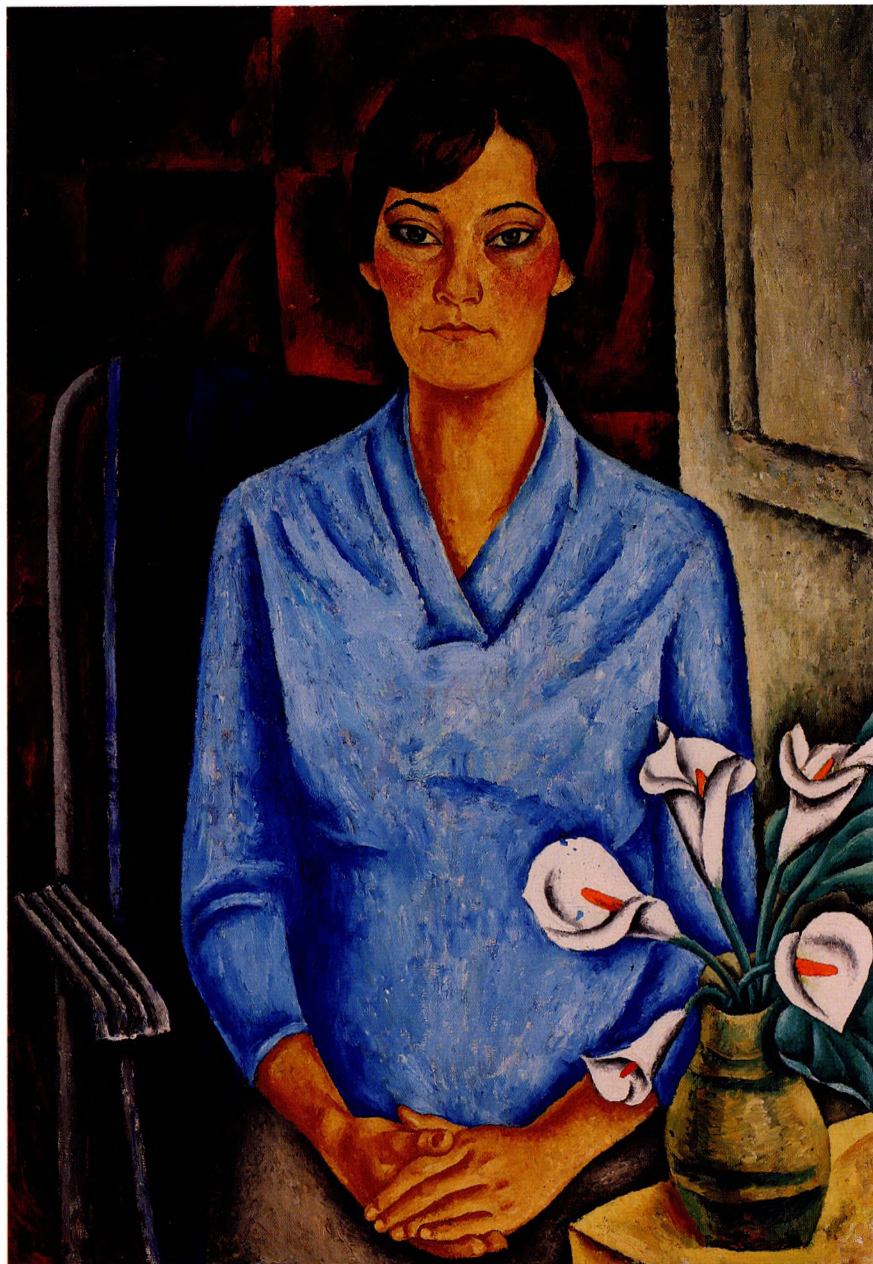
[1042] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 151.

[1043] Geda S., „Dainos, kurių išmokė motina", *Šiaurės Atėnai*, 2010 07 09, p. 5.

[1044] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 119.

14. Jurga Ivanauskaitė. „Mergaitė ir kvepiantys žirneliai" / Apie 1985

15. Igoris Ivanovas. Ingridos Korsakaitės portretas / 1961

16. Jurga Ivanauskaitė. „Moters portretas" / XX a. 9 deš. pradžia

17. Igoris Ivanovas. Halina Korsakienė / 1961

18. Igoris Ivanovas. Kostas Korsakas / 1961

19. Jurga Ivanauskaitė. Bobutės gimtadieniui / 1985

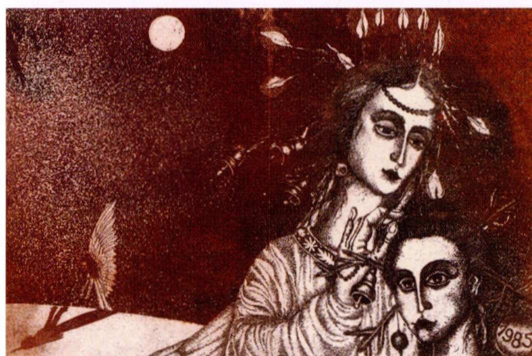
20. Jurga Ivanauskaitė. Bobutės gimtadieniui / 1985

21. Jurga Ivanauskaitė. Johnui Lennonui atminti / 1981

22. Olegas Ablažiejus.
Audrius Puipa ir Jurga Ivanauskaitė / 1984

23. Jurgos Ivanauskaitės atvirukas
Algimantui Švėgždai / 1984 12 17

24. Jurgos Ivanauskaitės atvirukas
Algimantui Švėgždai / 1986

25. Jurga Ivanauskaitė. Tomo Arūno Rudoko
knygos „Žūt būt" iliustracija / 1988

Kodėl Jurga gyvenime liko viena? Šį klausimą filme „Šokis dykumoje" jo režisierė Agnė Marcinkevičiūtė užduoda Jurgą pažinojusioms moterims – rašytojai Vandai Juknaitei, režisierei Daliai Ibelhauptaitei ir žurnalistei Elenai Tervidytei.

Ibelhauptaitė sako, kad Jurga išgyveno daug meilės istorijų, tačiau neatsirado nė vieno vyro, kuris būtų galėjęs ištverti Jurgos energiją. Tervidytė prisimena, kad su Jurga ji svarsčiusi šitą klausimą, tada juokavusios, kad jos nėra palikęs nė vienas vyras, nes iš baimės būti palikta ji visada pirma žengdavo šitą žingsnį. Jurgos romane *Pragaro sodai* veikėjas Domantas apie Agnę sako: „Įtikinėdavo manęs nebemylinti vien iš baimės, kad aš pirmas to nepasakyčiau..."[1045] Juknaitė sako, kad čia ji matanti tėvo, apleidusio ją vaikystėje ir niekada nesirūpinusio, žymę – nepasitikėjimą savimi. Ji visada jautėsi negraži, negera, blogai rašanti, blogai besielgianti.

Jurga mylėjo Vandą, kaip ir Tėvelį Stanislovą ar savo draugę Jurgą, kuriai paliko maldomis išrašytą Angelo rūbą. Vandai ji padovanojo baltą nėriniais padabintą staltiesę, taip pat išrašytą savo maldomis Angelui Sargui. Vanda filme ją parodo kaip brangiausią gautą dovaną. Juknaitė – tikras motiniško nuoširdumo ir žmogiško tikrumo simbolis. Jurgos prisirišimas prie Tėvo Stanislovo ir Juknaitės liudija, kad ji ieškojo švelnumo, paguodos, tikrumo.

Tačiau ar įmanoma erotinį santykį su vyru grįsti absoliučiu tikrumu? Gal vyro ir moters santykis yra amžina kova, kaip savo puikioje išsamioje erotinių santykių analizėje filosofiniame veikale *Būtis ir nebūtis* rašo Jeanas-Paulis Sartre'as? Santykį tarp manęs ir „kito" Sartre'as nusako net ne kaip dialektinę kovą, bet kaip ratą. Ratas yra uždaras. Kodėl? Todėl, kad viskas, kas tinka man, tinka ir kitam asmeniui. „Kai bandau išsivaduoti iš mane užgrobusio kito asmens, kitas asmuo bando išsivaduoti iš manęs; kai stengiuosi pavergti kitą asmenį, kitas asmuo stengiasi pavergti mane."[1046]

Tą liudija ir įtempti bei galutinio susitaikymo ar santarvės neatnešę Fridos ir Diego santykiai. Dviejų lygiaverčių vienas kitą mylinčių žmonių

[1045] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 317.

[1046] Sartre J.-P., „Konkretūs santykiai su kitu asmeniu", iš prancūzų k. vertė R. Malickaitė, A. Sverdiolas, in: *Baltos lankos: tekstai ir interpretacijos*, 2002, Nr. 14, p. 128.

santykiuose tarsi kalavijo ašmenys blyksi kiekvieno iš jų laisvė, kiekvieno jų „orumo dygliai".

„Jurga yra geras žmogus", – kažkada pasakė ją pažinojęs poetas A. M. Labai banalus faktas, tačiau, ko gero, svarbus – jos mylėti ir ją mylėję vyrai paprastai būdavo vedę. Jurga nebuvo plėšrūnė, ji nebandydavo išplėšti vyro iš kitos moters. Ji atsitraukdavo ir išdidžiai, net liūdnai eidavo savo keliu. Frida, kitaip nei Jurga, buvo „mažas velniūkštis", taip ją vadino tėvas. Ji nutarė, kad ištekės už Diego Riveros, dar tada, kai pamatė jį būdama penkiolikos mokykloje tapantį freską, nutarė ir paskelbė tai savo nutrūktgalviams draugams, susibūrusiems į grupę *Los Cachuchas*. Nesvarbu, kad tuo metu Rivera buvo vedęs Lupe Marín. Kai Frida 1929 metais išteka už Diego, jis vis dar tebėra vedęs Lupe Marín. Jie su žmona buvo susituokę bažnyčioje, o po 1910 metų Meksikos revoliucijos bažnytinės santuokos buvo laikomos negaliojančiomis. Frida ir Diego susituokia civiliškai. Lupe Marín atvyksta į ceremoniją, sako Riverai, kad šis, vedęs smulkutę Fridą, dar pasiilgsiąs jos žavesio ir jos kūno. Diego geria iki paryčių, ima šaudyti iš pistoleto, susikivirčija su Frida ir ši parbėga į tėvų namus. Po kelių dienų grįžta, susidraugauja su Lupe Marín. Ši į Fridą žiūri kaip į vaiką, moko ją, jaunutę ir nepatyrusią, kaip gyventi su Diego. Net nuveda ją pas gydytoją, šis mėgina Fridą įtikinti ir nuraminti, kad Diego neištikimybės neišvengiamos, nes išplaukia iš jau susiklosčiusių, todėl nepakeičiamų jo charakterio ypatybių. Diego ir Lupe ryšys niekada nenutrūksta, jie turi bendrų vaikų. Fridai nepavyksta pagimdyti nė vieno vaiko. Iškart po Fridos mirties, 1955 metais, Diego veda jų bendrą draugę meno kritikę Emmą Hurtado, kuri devynerius metus buvo jo agentė.[1047]

Ką laimėjo Frida, atsikovojusi Diegą? O ką prarado? Klausimai, į kuriuos iš esmės neįmanoma atsakyti. Ši kova buvo jos gyvenimo esmė, tai jos mito dalis. Ką laimėjo ir ką prarado Jurga, likusi viena? Vėlgi – neįmanoma to pasverti. Vieniša Jurga – taip pat jos mito dalis. Nesvarbu, ką renkamės, svarbu, kad pasirinkimas yra rimtas ir nuoširdus, – taip rašė Jurgos mėgtas danų filosofas Kierkegaard'as. Patys pasirenkame, kokiems būti, – pridurtų Sartre'as.

[1047] Schaefer C., *Frida Kahlo: A Biography*, Westport (CT), London: Greenwood Press, 2009, p. 85.

„Beveik visos moterys, su kuriomis bendrauju, – sako Jurga viename interviu, – yra įdomios, protingos, talentingos ir galbūt kaip tik todėl yra arba nesukūrusios šeimos, arba išsiskyrusios, nes emancipuota ir asmenybiškai, žmogiškai brandi partnerė vis dar yra nepatogi daugeliui Lietuvos vyrų. Tačiau intensyvus vidinis gyvenimas, ironija, laisvė tokias moteris daro paslaptingas, patrauklias, nors ir nelabai prieinamas, taigi – fatališkas. Man įdomus toks tipažas tiek realiame gyvenime, tiek literatūroje (kine, teatre), o jei kam nors atrodo, kad „tikra lietuvaitė“ turėtų būti kitokia, man tai visai nerūpi.“[1048]

Vedybos ir meilė, kaip pastebi išmintingasis prancūzų eseistas Michelis Montaigne'is, yra skirtingi dalykai. Santuoką Montaigne'is vadino sandoriu, tuokiamasi dažniausiai dėl palikuonių ir dėl šeimos. Patvari santuoka grindžiama draugyste, kuri yra nei per karšta, nei per šalta. Galima nesutikti su Montaigne'io tiesmukumu, kai jis sako, kad vedybos – tai sandoris, tačiau sunku nesutikti su teiginiu, kad santuokos iš meilės ir aistros žlunga greičiausiai. O meilė, kaip rašė Montaigne'is, yra „ugnis, nutrūktgalviška ir skraji, nepastovi ir permaininga; ji – karštligės liepsna, kuri tai gęsta, tai ir vėl įsiliepsnoja, virpanti tik vienoje mūsų sielos kertelėje“[1049].

Moteris, kuri nėra patyrusi to, ką aprašė Montaigne'is, iš tiesų gali jaustis nuskriausta gyvenimo. Bet irgi nebūtinai – gali tai peržaisti savo vaizduotėje. Ypač kūrybinėje. Dauguma Jurgos sukurtų moterų personažų žino, kas yra aistringa meilė ir ypač – naikinanti jos galia. Jos kartais tampa net agresyvios, Vika romane *Ragana ir lietus* savo mylimąjį nužudo. Tikėtina, kad Jurga patyrė, kas yra Montaigne'io aprašyta „karštligės liepsna“. Visa Jurgos aistra atsiveria poetinių meditacijų knygoje *Šokis dykumoje*: „Valandomis mėnesiais metais / prisiminsiu tavo glamonę / nervingą ir karštą / nutrinančią laiką / išsiliejančią per / neaprėpiamą erdvę / sustingstančią amžinybėje.“[1050] Jurgos poetinių meditacijų herojė, kitaip

[1048] Ivanauskaitė J., „Rytai–Vakarai meditacijų tyloje“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 49.

[1049] Montenis M., *Esė*, iš prancūzų k. vertė D. Droblytė, Vilnius: Mintis, 1983, p. 65.

[1050] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 54.

nei Vika, net negalvoja žudyti mylimųjų. Nėra jokios agresijos, veikiau autoironiškas skepsis. Ji vadina save pamišėle: „Pamišėlė – / nakvoju kapinyne / mintu išėdomis / dėviu kas išmesta / liūdnoje širdyje nešioju / Lhasos vienuolio / veidą užgintą.“[1051] Kitoje meditacijoje dar negailestingiau prideda, vadina save senmerge, atstumta visų vyrų: „Senmergė atstumta visų vyrų / geidžiamiausia meilužė / pabaisa iš kapinyno / gražuolė su kaukolių būgneliu / mirties draugė demonų tramdytoja / praradusių viltį pamišus slaugytoja / nekalta mergelė guodžianti ligonį / kekšė svajojanti apie arklišką penį / ištikimiausia Lhasos vienuolio žmona / triakė deivė nuožmia šypsena / tai tik pavidalai juos keičiu / pati kada įsigeidžiu.“[1052]

Gebėjimas keisti pavidalus liudija aukščiausią moters autonomijos laipsnį. Dažniausiai pokyčiai vyksta vaizduotėje, tačiau jos gijos siekia ir gyvenimo situaciją. Vieniša moteris, nesusitapatinusi nė su viena kuria nors meilės istorija, turi daugiau galimybių keisti pavidalus „pati kada įsigeidžia“.

Frida, kaip ir dauguma Ivanauskaitės veikėjų, patyrė, ką reiškia būti apsėstai aistros, prisirišusiai prie vieno, nors ir kankinančio, vyro. Tačiau ji bandė išsiveržti, kurti savo pačios draugų, mylimųjų, meilužių (abiejų lyčių) spalvingą pasaulį. Išvykusi į Niujorką, Frida užmezga artimus santykius su fotografais Nickolas'u Muray, Isamu Noguchi, jo drauge Dorothy Hale. Ryškus, nors ir keistokas trumpas Fridos meilės romanas su rusų revoliucionieriumi Levu Trockiu. Jį su žmona nuo Stalino persekiojimo Frida slėpė savo tėvų namuose. Fridos biografai pastebi, kad Diego nepavydėdavo Fridos moterims, bet skausmingai reaguodavo į jos santykius su kitais vyrais. Savo laisvės teigimo Frida niekada nesiejo su feminizmu. Sartre'o aprašyta moters ir vyro kova, kaip ir dviejų laisvių susidūrimas bei negalimybė, neturi nieko bendra su feminizmu. Dviejų mylinčiųjų kova yra vieno asmens konkretus santykis su kitu asmeniu, tai jų gyvenimo įvykis, iš kurio mylintieji semia gyvenimo jėgą, tai jų privačios istorijos turinys. O feminizmas yra politinis socialinis judėjimas ir kova čia vyksta

[1051] Ten pat, p. 49.

[1052] Ten pat, p. 11.

tarp dviejų lyčių – moteriškosios ir vyriškosios. Jei dviejų mylinčiųjų kovos dialektikoje dalyvauja abi pusės ir ši kova niekada nesibaigia, tai feministinėje kovoje iniciatyvą yra perėmusi moteriškoji pusė. Vyriškoji pusė pamažu traukiasi, pripažindama vis daugiau teisių moterims – politinių, juridinių, socialinių, ekonominių. Maža to, kai kurie feministiškai susipratę postmoderno filosofai, tokie kaip Richardas Rorty, Derrida ir kiti, savo tekstuose, kur apie neapibrėžtą abstraktų asmenį buvo įprasta sakyti „jis", pradėjo vartoti įvardį „ji". Lenkų režisierius Krzysztofas Zanussi kalbėdamas LRT laidoje „Kultūros savaitė" pastebėjo, kad kaip skiriamas gerasis ir blogasis cholesterolis, lygiai taip galima kalbėti apie gerąjį ir blogąjį feminizmą. Kaip juos atskirti? Galimas toks kriterijus – Aristotelio minėtas protingas saikas: gebėjimas emociškai reaguoti į situaciją tada, kai reikia, ir tiek, kiek to reikia, arba, kaip sekdamas Aristoteliu sako filosofas Raja Halwani, reikšti emocijas „tinkamu laiku, tinkamiems dalykams, tinkamiems žmonėms, tinkamais tikslais ir tinkamu būdu"[1053]. Toks principas skatina kartais reikšti emocijas radikaliai, nes to reikalauja susiklosčiusi situacija, bet šiai situacijai pasikeitus kovos įkarštis rimsta. „Gerasis" feminizmas atvėrė šiuolaikinei moteriai vartus į iki tol vyrų privilegija buvusį socialinį, politinį ir edukacinį pasaulį. „Blogasis" feminizmas nejaučia protingo saiko ribos ir painioja kovos tinkamumo sritis: manoma, kad socialinė kova turi persikelti į privačią vyro ir moters gyvenimo sritį, reikalaujama suniveliuoti moters ir vyro prigimties skirtumus ir jų nematyti, kvestionuojama motinystė kaip unikalus, tik moteriai gamtos dovanotas dalykas. O juk, kaip rašė Hermannas Hesse romane *Narcizas ir Auksaburnis*: „Atrodė, jog visa būtis paremta dvilypumu, prieštaravimais: žmogus esi arba moteris, arba vyras, esi arba klajūnas, arba biurgeris, klausai arba proto, arba jausmų – niekada negali vienu metu patirti įkvėpimo ir iškvėpimo. Buvimo vyru ir moterimi, laisvės ir tvarkos, geismo ir proto balso, visuomet reikia viena aukoti kito labui ir visuomet viena yra taip pat svarbu ir geistina, kaip ir antra! Moterims šiuo atžvilgiu galbūt geriau. Jas gamta yra sukūrusi tokias, kad pačios nešioja savo aistros vaisių ir meilės

[1053] Bikauskaitė R., *Rūpesčio etikos normatyvumo problema*: daktaro disertacija, Vilnius: VU leidykla, 2013, p. 95.

džiaugsmas jose virsta vaiku. Vyras vietoj tokio paprasto vaisingumo turi amžiną ilgesį.“[1054]

Fridos neviltis, kad jai nepavyksta išnešioti savo meilės vaisiaus, atsispindi jos paveiksluose. Jurga, prislėgta ligos, dienoraštyje *Viršvalandžiai* rašo: „Nors kartą galiu pasidžiaugti, kad neturiu vaikų. Niekuo dėtam savo ar kurio nors mano mylėto vyro vaikui būčiau perdavus šitą rizikos faktorių, kurį paveldėjau iš niekam tikusio savo tėvo, šitą genetinį mirties nuosprendį.“[1055] Žodžiai „nors kartą“ liudija, kad kitais kartais dėl to nebuvo džiaugtasi. Ir visa meditacija liudija krimtimąsi dėl tų negimusių, bet galėjusių gimti vaikų. Labai dažnai vaikų turėjimas ar neturėjimas nėra laisvas moters apsisprendimas, o to, ką Kantas pavadintų gamtos priežastingumo, t. y. susiklosčiusių gyvenimo aplinkybių, neišvengiamas rezultatas. Tačiau sveikai mąstanti moteris (Nietzsche pasakytų – nepraradusi gyvenimo instinkto) jaučia skriaudą ir adekvatų apgailestavimą. „Blogasis“ feminizmas motinystę laiko gryna biologija ir moters pavergimo garantu, socialinių prietarų įpirštu nesusipratusiai moteriai, todėl, šio teksto autorės nuomone, yra vertas feminizmo kaip socialinės šizofrenijos epiteto.

Nei Frida, nei Jurga niekada nesitapatino su feminizmu. Viename interviu į klausimą, kodėl jos senelės Halinos Korsakienės knygoje, pasakojant apie Sartre'o ir Simone de Beauvoir viešnagę Korsakų vasarnamyje Turniškėse, minimas tiktai Sartre'as, Jurga žaismingai atsako: „1965 m. viešint Sartre'ui, Turniškėse, deja, nebuvau, nors galėčiau sakyti, kad jau tuomet į mane plūstelėjo ir visiems laikams užsiliko egzistencializmas. Beauvoir viešėjo drauge su juo. Tačiau to išskirtinio vizito metu mudvi su bobute buvome Palangoje (todėl ir netapome feministėmis).“[1056] Jurga, žinoma, juokauja, ji yra skaičiusi Beauvoir. Vika romane *Ragana ir lietus* pasakoja psichoterapeutei, kad, kai ją paliko Paulius, bijodama užmigti skaičiusi ne detektyvą, o Beauvoir knygą *Kita lytis.* Psichoterapeutė jos klausia, ar ji žavisi feminizmu. Ši atsako: „Nepasakyčiau. Bet tą naktį de Beauvoir man

[1054] Hesse H., *Narcizas ir Auksaburnis*, iš vokiečių k. vertė T. Četrauskas, Vilnius: Alma littera, 1995, p. 154.

[1055] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 100.

[1056] Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 521.

buvo kaip tikra sesuo. Guodėja. Didžioji Motina. Piktdžiugiškai kvaitau nuo jos ironijos!"[1057] Jurgos knygų lentynoje, beje, yra ir garsusis Solanas Valerie *Vyrų išnaikinimo draugijos manifestas*, kurio idėja: nepaklūstančius vyrus reikia žudyti. Pati Solanas yra šovusi į jos vengiantį Andy Warholą, sužalojo ir kartu su juo buvusį meno kritiką Mario Amayą ir bandė nušauti jo vadybininką Fredą, tik pistoletas užstrigo. Warholas vos išgyveno po šio incidento, bet jau niekada visiškai neatsigavo. Solanas pati pasidavė policijai. Ji teisinosi, neva Warholas per daug ją kontroliavo ir ketino pavogti jos pjesę. Warholas atsisakė duoti parodymus prieš Solanas, ir ji gavo tik trejus metus kalėjimo. Visą likusį gyvenimą menininkas bijojo, kad Solanas vėl kėsinsis į jo gyvybę. Iš tiesų, grįžusi iš kalėjimo, Solanas jam skambinėjo ir vėl buvo suimta. 1996 metais aktorė Lili Taylor suvaidino Solanas vaidmenį filme „Aš nušoviau Andy Warholą" *(I Shot Andy Warhol)*. Režisierė Mary Harron prašė roko dainų kūrėjo Lou Reedo leisti filme panaudoti kai kurias jo grupės „Velvet Underground" dainas, bet Reedas nedavė sutikimo, nujausdamas, kad Solanas filme gali būti išaukštinta. Kartu su Johnu Cale'u sukurtoje dainoje „Aš tikiu" *(I Believe)* Reedas kaltino Solanas dėl Warholo mirties.

Iš esmės Vika Jurgos romane *Ragana ir lietus* elgiasi taip, kaip moteris mokė Solanas, tik daug elegantiškiau – ne tik nužudo Paulių, bet ir žūsta kartu. Be to, Vikos mokytoja veikiau yra Biblijos Salomėja, kurios prašymu buvo nukirsdintas šv. Jonas, – viena iš Ivanauskaitės kūrybinės visatos veikėjų.

Nida Vasiliauskaitė, agresyvoko stiliaus, Zanussi žodžiais tariant, – „blogojo", feminizmo atstovė, nekritiškai kartoja Beauvoir mintį, kad skirtumai tarp lyčių – socialiai įdiegti, o ne įgimti. Savo darbe ji cituoja ir Jurgos mintį: „Kam dar mojuoti feministiniais lozungais, kurie kol kas gal išties nėra svarbiausi. Ir kaip sulyginsi dienos ir nakties, saulės ir mėnulio teises? Jurga Ivanauskaitė."[1058] Klausimas: ne tik kaip lyginsi, bet ir kam jas lyginti? Štai Kantas, apmąstydamas vyro ir moters santykius, sako, kad

---

[1057] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 22.

[1058] Vasiliauskaitė N., „Intelektualė antifeministė: šizoidinės strategijos", in: *Filosofija. Sociologija*, Vilnius: LMA, 2013, t. 24, Nr. 1, p. 11.

iš moterų juokiasi tik kvailiai, nepastebintys ypatingos moters galios – jos galios valdyti vyrą. „Kadangi gamta, – rašo Kantas tekste „Antropologija pragmatiniu požiūriu", – norėjo sužadinti (žmonijai) subtilesnius jausmus, be kurių negalima kultūra, t. y. bendravimo ir padorumo jausmus, ji, apdovanojusi moterį taurumu, gražbylyste ir veido raiškumu, padarė ją nuo jaunumės sumania vyrų valdove, pretenduojančia į švelnų ir mandagų vyrų elgesį su ja; tad pastarieji dėl jiems būdingo vaikiško kilnumo tampa sukaustyti nematomomis grandinėmis, ir tai juos padaro jeigu ne iš tiesų, tai bent išoriškai moralius, t. y. padorius."[1059]

Reikia skirti predikatus: visos, dauguma, kai kurios, nė viena. Šiam vyrų valdymui reikia išugdyto *phronesis* – praktinės išminties. Vyrus galima valdyti ne tik grožiu, bet ir sumanumu, kaip tai darė ST Judito knygos herojė Izraelio dukra Judita, suviliojusi, apgavusi užpuoliką Holoferną ir nukirtusi jam galvą.

Nebūtina vyrų žudyti, nes su jais visai smagu ir susidraugauti. Pagaliau ir vyras yra žmogiškoji būtybė, kaip sakoma, *human being*. Todėl gali atsiliepti į moters atsidavimą, pažinimo siekį, pagaliau – ir gerumą. Jeigu kai kurios moterys nepajėgia jausti savyje šios vyrų valdovių galios, tai jokia kova joms nepadės. Atvira socialinė agresija liudija ne valdymo galią, o desperaciją. Tačiau grimzti į desperaciją nėra dėl ko: gamta apdovanojo moteris ne tik galia gimdyti, galia valdyti vyrus, bet ir vienoda proto struktūra. Kai kurios moterys (tam reikia tik nusiteikimo) yra pajėgios išlavinti ne tik praktinį, bet ir abstraktų mąstymą. Imlus, į abstraktumą linkęs protas buvo būdingas ir Fridai, ir Jurgai. Fridos tėvas Guillermo Kahlo, iš Vokietijos į Meksiką atvykęs žydas, pastebėjo dukters gabumus. Nors Fridos motina prieštaravo (ji buvo tradicinių pažiūrų katalikė), jis išsiuntė dukterį mokytis į prestižinę mokyklą, kurioje mokėsi keli šimtai berniukų ir tik kelios mergaitės. Frida ruošėsi tapti gydytoja, bet nelemta avarija pakeitė jos gyvenimą. Frida mėgo diskutuoti apie filosofus – Hegelį, Kantą, Marxą. Draugui rašo raštelį: „Paskolink man Spenglerį, neturiu ką skaityti." Jurga dar vaikystėje kas savaitgalį svečiuodavosi senelių Korsakų

[1059] Kant I., „Antropologija pragmatiniu požiūriu", in: *Filosofinės etikos chrestomatija XI–XII kl.*, sudarė J. Baranova, Vilnius: Alma littera, 1998, p. 295–296.

namuose, kur jai didelį įspūdį paliko senelio sukaupta asmeninė biblioteka. Ji prisimena: „Visų pirma – du milžiniški Biblijos tomai, iliustruoti spalvotomis litografijomis. Taip pat prisimenu astronomijos albumus su žvaigždėlapiais, man keldavusius aibę „metafizinių klausimų", kurie ir iki šiol tebekyla. Mėgdavau įsitaisyti seneliui ant kelių didžiuliame fotelyje po jo paties portretu ir visai rimtai „pafilosofuoti". Kankindavau ir kankindavau jį klausimais: kur Visatos pabaiga? Kas už tos pabaigos? Jeigu – nieko, tai kaip tas „niekas" atrodo? Kas būtų, jeigu nieko nebūtų? Ir t. t. Senelis galėdavo pusę dienos visa tai kantriai narplioti."[1060]

Ar tokios moterys, kaip Frida ir Jurga, patyrusios būtent vyrų – tėvo ar senelio – intelektinę įtaką (Jurga sako: „Man rodos, jog turiu kur kas daugiau senelio ar tėvo bruožų nei moteriškos linijos."[1061]), kurios jautėsi gyvenime save išreiškusios tik joms būdingu kūrybišku būdu – kūrybos ir gyvensenos stiliumi, galėjo jungtis su kitomis moterimis į socialiai politiškai angažuotą grupę tik tam, kad paskelbtų karą visai vyrų giminei? Net pats klausimas skamba absurdiškai. Frida ir Jurga abi buvo lengvai bendraujančios, o kartu – ir vienišės, suvokusios tokios laikysenos kaip autentiškos gyvensenos būtinumą. Jurga mėgo cituoti dainininko Boriso Grebenščikovo ištarą: „Stydno vsem stadom proryvatsia v Carstvo Otca."[1062]

Tačiau Jurga jautriai reaguoja į nepakankamai pagarbų, jos manymu, kitų moterų unikalios laikysenos vertinimą vyrų pasaulyje: „Kai sakau, kad viena iš didžiausių mano svajonių yra meditacinė ola kur nors Himalajuose, nemeluoju, neapsimetinėju ir nekoketuoju. Kažkodėl vyriškajame kontekste, pranašų, apaštalų, dvasininkų, taip pat ir menininkų gyvenimų aprašymuose vienatvė yra pateikiama kaip pats svarbiausias, neabejotinai teigiamas, esminis jų būties ingredientas. Tuo tarpu moterų, įžengusių (kiek leidžia visuomenės normos) į tas pačias kūrybos, dvasios, tikėjimo ir dievoieškos sritis, sąmoningas vienatvės pasirinkimas vis dar laikomas

[1060] Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 516–517.

[1061] Ten pat, p. 515.

[1062] Jurga atsako Donaldui Kajokui: „Niekieno žemėje", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 553.

akibrokštu, nesusipratimu ar gėdos įdagu. Kada nors norėčiau parašyti knygą apie skirtingų tautų ir epochų moteris mistikes, pavyzdžiui, tibetietę Ješę Cogjal, Hildegard von Bingen ar Simone Weil. Tai būtų knyga ir apie vienatvę."[1063] Kodėl jūs nuolatos tapote savo autoportretus? – klausdavo Fridos. „Todėl, kad aš dažniausiai būnu viena", – atsakydavo. Jurga nespėjo parašyti knygos apie šias moteris vienišes. Tai būtų buvusi knyga ir apie ją pačią – kaip Fridos autoportretai. Tai būtų moters savarankiško kelio teigimas, jos gebėjimo būti savimi, nepaisant vyriško pasaulio slėgio. Keliaudama po Himalajus, Jurga taip pat jautriai reaguoja į moters diskriminaciją. Ne kartą jai tenka patirti, ką reiškia būti moterimi kur kas patriarchališkesnėje nei mūsų visuomenėje. Knygoje *Ištremtas Tibetas* ji rašo: „Vargais negalais įsiropščiu į karščiu tvoskiantį autobusą. Visi vyrai susėda, o aš, vienintelė moteris, lieku stovėti. Jaučiuosi nuskriausta ir pažeminta, kažkas manyje žūtbūt nori pravirkti, bet sakau sau, kad viskas – tvarka, kad tai – dar vienas būdas aplaužyti manąjį *ego*. Vos laikausi ant kojų, o kelias slogioje kaitroje ir dulkėse atrodo ilgesnis, negu tikėjausi. Atsistoju autobuso priekyje ir svilinančiam vėjui plūstant pro pravirus langus bandau įsivaizduoti save kaip kokią ryžtingo veido sireną, išskobtą burlaivio pirmagalyje, ar karingą moteriškąją dievybę iš neaprėpiamo budistinio panteono. Bent taip trokštu būti stipresnė už vyrus, kurie sėdi ir spokso, o gal ir nespokso man į nugarą."[1064]

Ši „karinga dievybė" nubunda joje ne sykį. Knygoje *Prarasta Pažadėtoji žemė* ji aprašo kitą ją papiktinusį epizodą: „Į kitas nuožmių dievybių koplyčias Seroje, kaip ir Drėpunge ir Gandene, moterims draudžiama net koją įkelti. Kartą, nepastebėjusi įspėjamojo užrašo, jau kopiau laipteliais prie grėsmingo daugiarankio pavidalo, sustingusio kosminiame Jab-Jum šokyje su savo įnirtusia dangiškąja žmona, kai staiga pasigirdo išgąstingi šūksniai, tarsi būčiau puolusi į ugnį ar į bedugnę. Atsisukau, susijaudinusios tibetietės piligrimės rodė ženklus kuo greičiau eiti į šalį, o vyrai gūžčiojo pečiais, lyg mano asmenyje regėdami įsikūnijusį akivaizdų absurdą.

[1063] Jurga atsako Sigitui Parulskiui: „Vienatvė man reiškia pilnatvę", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 512.

[1064] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 118.

Kai vėliau, jau Dharamsaloje, pasiteiravau apie tokią moterų diskriminaciją XIV Dalai Lamos, Jo Šventenybę dėl įskaudintos mano veido išraiškos pirmiausia suėmė juokas. Paskui sužinojau, kad, gelugpų įsitikinimu, moterys nėra tokios „švarios" kaip vyrai ir gali „suteršti" metafizinę dharmapalų koplyčių erdvę. Man taip pat buvo paaiškinta, kad Tibete moterys negalėjo nė prisiliesti prie kai kurių stebuklingų vaistų ir amuletų, su kuriais vyrai ėjo į karą, kad neatimtų jų magiškos galios. Dalai Lama tuomet pridūrė esąs „moterų pusėje" ir skatinąs tibetiečius atsisakyti silpnosios lyties atstoves žeminančių prietarų, tačiau ne taip paprasta įveikti kai kuriuos konservatyviai nusiteikusius asmenis... Taigi feministinės ambicijos Tibete išgaruoja labai greitai..."[1065]

Tačiau tos feministinės ambicijos yra, jų negali nebūti, jos adekvačios: „tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje" – neleidžia sutikti su diskriminacija ir pažeminimu. *Tibeto mandaloje* Ivanauskaitė užsimena, kad ne visus savo kelionėje patirtus pažeminimus ji galinti aprašyti ar net draugams apsakyti. Kaip karinga dievybė, jos eilėraščių lyrinė herojė pati siunčia prakeiksmus: „Atsiskyrėlis medituojantis savo alkaną penį / kvailys pliurpiantis apie išmintį / dručkis mintantis moteriena / tesigaili mane įžeidęs."[1066] Toks autonominis savo asmens ir kartu moteriškos vertės teigimas, individualus santykis su savo gyvenimu, su kitos moters gyvenimu, neįspraudžiamas į jokius politinius ar socialinius rėmus, ir būtų intuityvus feminizmas, kaip Zanussi pasakytų – „gerasis".

Jurgos solidarumas su išskirtinėmis moterimis vienišėmis kankinėmis leidžia jai atsiremti į jas sunkią valandą, ištikus nevilčiai. *Viršvalandžiuose* Jurga aprašo, kaip atsibudusi šeštą valandą ryto ji kaupia jėgas lemiamai kovai su savo liga, ieškodama dvasinės atramos ji mintyse pasišaukia moteris: „Man iš dešinės – Jeanne d'Arc, toji, kurią Luco Bessono filme vaidina Milla Jovovich. <...> Man iš dešinės – Frida Kahlo su gyvomis gėlėmis plaukuose, prašmatniais meksikietiškais sijonais, aibe sidabrinių papuošalų, kurie, anot Carloso Fuenteso, skimbčiodavo taip, kad buvo

[1065] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 526–527.

[1066] Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 70.

girdėti visoje apylinkėje. Ji, įkalinta gipso korsete, guli lovoje, kuri atrodo kaip kovos vežimas."[1067] Tačiau galugalyje ji mato stovint tris svarbiausius savo gyvenimo vyrus: Tėvą Stanislovą, monsinjorą Kazimierą Vasiliauską ir Dalai Lamą.

Savižudybės pagunda ir aistra gyventi

Kai dviejų žmonių gyvenimo paralelėse atsiranda pasikartojančių momentų – tai tik atsitiktinumas (pasak Borgeso, jei kas kartojasi du kartus – tai atsitiktinumas, jei tris – jau mistika). Tačiau tą, kuris suvokia pasikartojimus, gali paguosti – leidžia jam pamatyti, išsiveržti iš subjektyvios vienatvės. Kai kurie pasikartojimai Fridos ir Jurgos gyvenimuose labai akivaizdūs. Jos abi neturėjo vaikų. Jos abi vaikystėje sirgo. Nuo aštunto gyvenimo mėnesio iki pat paauglystės Jurga sirgo bronchine astma. Šešerių metų Frida susirgo poliomielitu, kuris pažeidė jos dešinę koją, ji šlubavo ir pradėjusią lankyti mokyklą bendraklasiai pravardžiavo ją „medine koja". Galiausiai, likus metams iki mirties, koja gangrenavo, teko ją amputuoti. Frida rimtai ima galvoti apie savižudybę. Jurgai, likus metams iki mirties, kelis kartus operuojama paralyžiuota kairė koja. Išgyvenimai šokiruojantys. Jurga dienoraštyje užrašo: „Savo pėdą matau, bet man ji nebepriklauso."[1068] *Viršvalandžiuose* ji apmąsto ir savižudybės galimybę: „Savižudybės pagunda. Išeiti laisva valia: liga manęs neįveikė."[1069] Nietzsche rašė: „Mintis apie savižudybę – didelė paguoda: su ja sėkmingai išgyvenama ne viena niūri naktis."[1070] Tačiau sunkiam ligoniui nėra taip paprasta nusižudyti. Jurga rašo: „Tokie naktiniai svarstymai Gocundoj keistai materializavosi, kitą rytą gydytojas man papasakojo apie savižudę, kuri prisigėrė migdomųjų ir išėjus laukan bandė užmigti sniego pusnyje,

[1067] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 50.

[1068] Ten pat, p. 63.

[1069] Ten pat, p. 133.

[1070] Nyčė F., „Anapus gėrio ir blogio. Ateities filosofijos preliudijos", iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas, in: Nyčė F., *Rinktiniai raštai*, sudarė A. Rybelis, iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas [ir kt.], Vilnius: Mintis, 1991, p. 383.

kaip ji tikėjosi, amžinu miegu."[1071] Pasak Arvydo Juozaičio kūrybinės hipotezės, tokiu būdu nusižudė Čiurlionis: „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis *išėjo sušalti* nuaidėjus Verbų sekmadienio varpams, prasidėjus Didžiajai Savaitei."[1072]

Savižudžiai, kaip jau buvo ne sykį minėta, pamėgti Jurgos personažai. Pabėgimas nuo pasaulio, kaip vienas iš galimų savižudybės motyvų, nuskamba Jurgos ankstyvosiose *Pakalnučių metų* novelėse. Jauna autorė čia literatūriškai žaidžia įvairiais realybės ir galimo pasaulio supynimo variantais. Pakliūva į jos akiratį ir du savižudžiai. Novelė apie juos pavadinta pasakomis – „Dvi pasakos apie savižudžius".

Jurgos veikėjai *Pakalnučių metuose* tiesiog išdaigauja, o romane *Mėnulio vaikai* viskas klostosi jau daug rimčiau. Pirmos romano dalies veikėja Anita nusižudo. Skaitytojas sužino tą antroje dalyje, kai merginos mylėtas Gediminas gauna žinią telefonu: „Ar žinai, kad Anita iššoko iš devinto aukšto? Per savo gimtadienį! Tiesiog svečiams ant galvų. Šakės! Ir – sėkmingai. Vakar palaidojom."[1073] Kadangi romanas kaip tik ir prasideda nuo Anitos apsisprendimo nebegyventi, visa pirma dalis palaipsniui atskleidžia motyvacinį jos poelgio mechanizmą. Dar niekuomet pasaulis jai neatrodęs „toks svetimas ir priešiškas". Šiuo konstatavimu prasideda romano veiksmas. Prieš užmigdama ji jaučianti tą palaimingą grimzdimo nebūtin jausmą, o ir pabudusi galvojanti apie mirtį. „Dabar, kai net pati gamta merdėjo, beviltiškas nuovargis, nuobodulys buvo vienodai stiprūs ir rytą, ir dieną, ir vakare, ir pabudus vidurnaktį, o nuojauta, kad dar kas nors gali keistis, nebeapimdavo."[1074] Beprasmybė smigo į Anitą vis giliau ir giliau. Ji kankinosi nuo nemigos, bijojo vėl neužmigti. Nemėgo ir nemokėjo juokauti (o *Pakalnučių metuose* pasakojama tarsi juokinga ir įdomi istorija). Ji dažnai pasijusdavo lyg užvožta kažkokiu milžinišku garso nepraleidžiančiu, vaizdus iškraipančiu stiklainiu. „Tai atsitinka kaip tik tuomet, kai būtinai reikia reaguoti į aplinką: nusijuokt klausantis anekdotų,

[1071] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 133.

[1072] Juozaitis A., „101 metai be M. K. Čiurlionio. Tabu", *Metai*, 2012, Nr. 10, p. 3–11.

[1073] Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 137.

[1074] Ten pat, p. 7.

šyptelėt išgirdus komplimentą, aikčiot dėl pašnekovo ligos, pasisveikint su kadaise mane mylėjusiu žmogum, pamojuot draugės vaikui ir deramai piktintis, kai ji tauškia apie kivirčus su vyru ar anyta. Tuomet jaučiuos lyg iškritus iš laiko tėkmės ir atrodo, kad visas mano gyvenimas eina su periodiškai pasikartojančiom tuštumom..."[1075] Savižudybės kaip vienintelės išeities nuojauta sustiprėdavo klausantis nepabaigiamų tėvų barnių. „Toks pačių artimiausių būtybių nesugebėjimas būti kartu, suprast vienas kitą man tapdavo akivaizdžiu žmogaus vienišumo įrodymu."[1076] Ji bando išsigelbėti meile, suvokdama, kad jos mylimasis bet kokiu neatsargiu judesiu, žvilgsniu, žodžiu, mintimi gali sugriauti jos pastatytą meilės altorių. Tačiau ir meilė negelbsti. Anita blaškosi, keičia vietas, seka savo sukurto egzaltuoto įsimylėjimo pėdsakais, rašo laiškus, tačiau suvokia, kad niekas, tuštuma ir nebūtis jau susikaupė joje ir niekada neišsisklaidys. Laiške mylimajam smulkiai nupasakoja vidinį savo pragariškos jausenos peizažą: „Jaučiausi it pasodinta kameroje su ultragarsu, raudonai dažytom sienom, vienodu ritmu ant galvos varvant vandens lašams ir šmirinėjant žiurkėms. Manyje bangomis kilo nenumaldomi troškimai – kiek galima greičiau grįžti namo ir, įlindus į karštą vonią, čirkštelėti tas prakeiktas venas, prisigėrus šimteriopą migdomųjų dozę, gulti į lovą ir amžiams užmigti rėkiant negailestingiems „Sex Pistols", pulti po pirmu pasitaikiusiu sunkvežimiu, išvažiuoti iš šito beviltiško miesto visiems laikams, susidėti su kokiais pakvaišusiais vaikiščiais, pumpuojančiais save aguonų eleksyrais; ištekėti už buko ir gero patino; išprotėti, išvažiuoti, numirti, numirti, numirti! O tarp šių desperatiškų norų spengė amžinybę trunkančios pauzės – NIEKAS, TUŠTUMA, NEBŪTIS."[1077]

Romane *Pragaro sodai* Domantas susidegina, o romanas *Ragana ir lietus* pasibaigia savižudybe ir žmogžudyste. Rašytoja Vanda Juknaitė filme „Šokis dykumoje" sako: „Labai destruktyvus romanas."

Savižudybės problema šmėkščioja ikitibetinio Ivanauskaitės periodo kūriniuose. Tibetinio ir potibetinio laikotarpio tekstuose ji išnyksta. Ta-

[1075] Ten pat, p. 9.

[1076] Ten pat, p. 59–60.

[1077] Ten pat, p. 115.

čiau gyvenimas sugrąžina savižudybės temą jau ne kaip literatūrinę intrigą, o kaip žiaurų sprendimą. *Viršvalandžiuose* Jurga rašo: „Tiek jėgų, minčių, laiko, himnų ir odžių skyrus savinaikai, pagaliau renkuosi gyvenimą.“[1078] Sakoma, kad Frida paskutiniais gyvenimo metais bandė žudytis kelis kartus, bet galiausiai – taip pat pasirinko gyvenimą. Kaip, beje, ir filosofas Nietzsche, kuris, kankinamas nuolatinių galvos skausmų ir nujausdamas būsimą išprotėjimą, nors mąsto apie savižudybės galimybę, vis dėlto renkasi gyvenimą. Ištverti iki galo, išsilaikyti, pasakyti gyvenimui „taip“ – tai ir yra filosofo Lingio minėtas orus mirštančiojo elgesys. Jis svarbus yra tiems, kurie pasilieka.

Kita vertus, tai dar sykį paliudija, kad literatūra ir gyvenimas yra ir privalo būti matomi kaip paraleliniai, kartais susikertantys, bet vis dėlto skirtingos prigimties dalykai. Jurga po chemoterapijos, be plaukų, pasidabina fantastiškais, beveik kosminiais drabužiais, dalyvauja fotosesijoje. Nuotraukas publikuoja „Moters“ žurnalas. Sulaukia ir nepritariančios kritikos. Sakoma, kad mirtis turi būti tyli ir kukli. Išeiti reikia nepastebimai, nusižeminus. Galbūt, bet tai negalioja aistringai gyvenimą mylinčioms moterims. Filme „Frida“ yra toks epizodas: Fridos paskutiniojo gimtadienio proga atidaroma jos darbų paroda, ji pati, jau be kojos, prikaustyta prie lovos, bet staiga pasišaukia nešikus ir su visa lova atkeliauja į parodą. Būti matomai, aistra gyventi, gyvenimo teigimas – stiprios moters viso gyvenimo laikysena. Frida ir Jurga teigė gyvenimą iki galo, nepaisydamos visų rodomų jo grimasų. Ar tai reiškia, kad suvokusios tirpstantį laiką jos nepatyrė desperacijos ir gilios nevilties? Tikrai patyrė. Vienas iš paskutiniųjų įrašų Fridos dienoraštyje, kurio Jurgai taip ir nepavyko perskaityti ispaniškai: *Espero alegre la salida y espero no volver jamàs* („Aš laiminga laukiu savo išėjimo ir aš tikiuosi niekada nesugrįžti“ – *isp.*).[1079] Šią neviltį Jurga kartais vadino panikos priepuoliais, Jobo būsena. „Depresija. *Dead Man Walking* – frazė, kuria JAV kalėjimuose pranešama apie mirtininko ėjimą į bausmės vietą“[1080], – rašo Jurga *Viršvalandžiuose*.

[1078] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 143.

[1079] Schaefer C., *Frida Kahlo: A Biography*, Westport (CT), London: Greenwood Press, 2009, p. 97.

[1080] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 119.

„Tu nebijai, kad ji nusižudys?“ – klausia Domanto romano *Pragaro sodai* veikėjas Saulius apie jų bendrą draugę Agnę. „Manau, kad ne, – atsako Domantas. – Ji man kažkada kalbėjo apie savižudybę ir sakė, kad nenusižudys, nes tai gėdinga kapituliacija, bejėgiškas ir apgailėtinas prisipažinimas, kad šis pasaulis su savo kvailais dėsniais tave nugalėjo. Ji pašėlusiai išdidi ir nė už ką neprisipažins nugalėta...“[1081] Kaip sakė pati Jurga viename interviu, „dalis manęs yra kiekviename personaže“, todėl ši Domanto ištara yra ir šiek tiek apie ją pačią. Romane *Stepių vilkas* Hesse rašo: „Kažkokiame savo sielos kamputyje kiekvienas puikiausiai žino, kad nors savižudybė ir yra išeitis, bet vis dėlto ji tėra tik šiek tiek menkas ir neteisėtas atsarginis išėjimas, kad iš esmės daug kilniau ir gražiau, kai tave nugali ir patiesia gyvenimas, o ne tavo paties ranka.“[1082]

Taip sutapo, kad Jurgai ir Fridai buvo skirtas net panašus gyvenimo laikas: Frida mirė sulaukusi keturiasdešimt septynerių, Jurga – keturiasdešimt penkerių. Joms abiem neteko pasenti.

Aukojimasis aukštesniam socialiniam idealui

Jurgą ir Fridą jungia dar vienas panašus asmenybės bruožas – negebėjimas gyventi vien buitine realybe ir siekimas aukštesnių, kasdienybę pranokstančių idealų. Jurga jaunystėje adoravo muzikos grupę „Beatles“ ir po Johno Lennono mirties sakė, kad jos jau niekas nebepradžiugins. Jurgos bendrakursis Ablažiejus prisimena, kaip jį pribloškė šis Jurgos pareiškimas: „Man tai atrodė vaikiška ir nerimta.“[1083] Frida, panašiai adoruodama 1910 metų Meksikos revoliuciją, savo gimimo datą dokumentuose iš 1907 pakeičia į 1910-uosius. Savo socialines simpatijas ji sieja ir su aprangos stiliumi – pritardama revoliucijos idealams, rengiasi raudonai. Kažkuris jos biografas fiksuoja vaikiškumą ir Fridos laikyse-

[1081] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 316–317.

[1082] Hesė H., *Stepių vilkas*, iš vokiečių k. vertė Z. Mažeikaitė, Vilnius: Vaga, 1979, p. 50.

[1083] Ablažiejus O., „Nuo juodos iki rožinės“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 110–111.

noje. Vaikiškumas gali vesti į infantilizmą, bet gali vesti ir į kūrybinį proveržį.

Fridos tikėjimas buvo Diego. Dienoraštyje ji rašė: „Diego yra mano tėvas, Diego yra mano kūrėjas, Diego yra mano pradžia ir pabaiga, aš priklausau Diego, Diego yra mano. Bet ne. Ne. Diego nepriklauso Fridai. Diego priklauso sau."[1084] Vyras, žvelgiant iš tokios perspektyvos, yra tarsi Dievas aukštybėse. Pagal sąmonės kryptingumą ši Fridos malda primena pagrindinės Larso von Triero filmo „Prieš bangas" veikėjos vyro adoraciją. Frida tampa išganyta, nes jos adoruojamas mylimasis nedemonstruoja perversiškos sąmonės, kaip nutinka von Triero filme. Diego – stiprus ir globojantis. Kai jie susituokia, jis sumoka Fridos tėvų skolas, rašo siurrealistams į Paryžių laišką, prašydamas paglobоti Fridos kūrybą, galiausiai – laidoja ją ir už savo lėšas jos namuose įsteigia muziejų. Kaip pastebi Fridos biografai, jos politines pažiūras formavo Rivera, o „Rivera buvo anarchistas, mitų maniakas, liguistas melagis ir fantastiškas pasakotojas"[1085]. Beprotybė buvo likus savaitei iki mirties vežti Fridą į demonstraciją. Frida atrodė silpna ir išbalusi, bet vykti neatsisakė. Frida tikėjo stipriu vyru. Frida adoravo Staliną. Prieš mirtį tapė jo portretus.

Jurga ankstyvoje jaunystėje žavėjosi Johnu Lennonu. *Viršvalandžiuose* jį prisimena ir vadina „dangiškuoju meilužiu". Tačiau pagrindinis jos socialinis angažavimasis buvo „laisvas Tibetas". Šiai socialinei veiklai ji ryžosi apsisprendusi. Gal ji tiesiog adoravo Dalai Lamą? Jurga klausosi Dalai Lamos paskaitų, yra pagarbi mokinė, pastebi jo mokymo paprastumą. Mokosi iš jo atjautos.

Ar gali paguosti mus, užkietėjusius vakariečius, tai, kad pasaulyje yra Dalai Lama? Ar atjauta mums dar gali būti svarbiausia vertybė? Maža Dalai Lamos knygutė su Jurgos įvadu, išleista lietuviškai, taip ir pavadinta – *Užuojautos galia: paskaitos ir pokalbiai.* Čia rašoma, kad yra trys užuojautos pakopos: „atjauta, paskatinta gilios tikrovės prigimties įžvalgos; atjauta, paskatinta supratimo apie egzistencijos nepastovumą; atjauta, paskatinta

[1084] Schaefer C., *Frida Kahlo: A Biography*, Westport (CT), London: Greenwood Press, 2009, p. 68.

[1085] Ten pat, p. 79.

žinojimo apie kitų gyvų būtybių kančią.“[1086] Dalai Lamos nuomone, meilė, užuojauta ir atlaidumas yra bet kurios religijos pagrindas, nepriklausomai nuo jos filosofinės doktrinos ar puoselėjamų tradicijų. Kita vertus, jis pastebi, kad šiuolaikiniame pasaulyje, nepaisant didžiulės religijų įvairovės, dauguma žmonių yra joms abejingi, kad iš penkių milijardų Žemės gyventojų tik milijardas nuoširdžiai išpažįsta kurią nors religiją. Likusieji yra netikintys. Ir nebeaišku, kaip šie keturi milijardai išsiverčia be meilės ir atjautos. Ar šio vieno penktadalio meilė ir atjauta yra pajėgi aptirpdyti likusių keturių milijardų racionalųjį egocentrizmą? Ir ar iš tiesų visos religijos svarbiausiu egzistenciniu klausimu laiko meilę ir atjautą?

Tačiau taip paprasta ir taip jauku sekti Dalai Lamos mokymu. Rūpindamasis kito gerove, pasirodo, rūpiniesi pačiu savimi. Dalai Lama siūlo tokią davimo ir ėmimo meditacinę praktiką: vizualizuoti, kad prisiimame visų gyvų būtybių skausmą, kančias ir žalingas emocijas, o mainais atiduodame savo privalumus: gerą dvasios nuostatą, turtą, sveikatą ir kt. Tai tik meditacija, ne realybė. Tokios meditacijos, anot Dalai Lamos, nors iš tikrųjų nesumažina gyvų būtybių kančių, sukelia labai teigiamų mūsų pačių dvasios pokyčių, pažadina atjautos ir meilės galią bei gerai veikia kūną. Žodžiu, egoizmas skatina mus su atjauta atsigręžti į kitą. Vakarų kultūros kontekste panašiai mąstė Spinoza ir Schopenhaueris. „Tas, kuris gyvena vadovaudamasis savo protu, siekia, kiek tai įmanoma, kitam už jo neapykantą, pyktį, panieką ir kt. atsilyginti priešingai – meile ir didžiadvasiškumu“[1087], – teigia Spinoza *Etikoje*. Kodėl? Nes jausdami neapykantą ar pasibjaurėjimą patys netenkame tobulumo. Didžiausias egoistas ir perfekcionistas turėtų labiausiai siekti būti kilniu žmogumi. Kai nukreipiame savo valią nuo savojo egoizmo į kitą žmogų, rašo Schopenhaueris, išvengiame kančios. Kai savo tikrąjį „aš“ atpažįstame ne tik pavieniame savo „aš“, bet ir visur, kas gyva, širdis pasijunta plati, o egoizmas, priešingai – ją susiaurina. Atjauta mažina susirūpinimą dėl savojo

---

[1086] Dalai Lama, *Užuojautos galia: paskaitos ir pokalbiai*, iš anglų k. vertė A. Rondomanskis, Vilnius: Dharma, 2001, p. 54.

[1087] Spinoza B., „Etika“, in: *Būtis ir laikas: filosofijos istorijos baruose*, sudarė A. Rybelis, Vilnius: Mintis, 1983, p. 170.

„aš“, susilpnėja baimė ir nerimas. Egoistas gyvena tarp svetimų ir priešiškų reiškinių, o geras žmogus, Schopenhauerio pastebėjimu, priešingai – draugingų, todėl yra linksmai nusiteikęs. Ar ne tuo galima paaiškinti neblėstančią Dalai Lamos šypseną?

2013 metų rugsėjį, kai Dalai Lama atvyksta į Lietuvą, Tibeto skvere kartu su Jurgos darytomis Tibeto vaizdų nuotraukomis eksponuojama ir jos pačios nuotrauka su besišypsančiu Dalai Lama. Per susitikimą Rotušėje su kultūros darbuotojais Dalai Lama ne tik linksmai šypsosi, bet ir užkrečiamai kvatoja. „Aš nežinau, – sako Jurga Marcinkevičiūtės filme „Šokis dykumoje“, – kodėl įsijungiau į Sąjūdžio veiklą, kodėl į Tibeto gynimo kampaniją. Tai nutinka savaime. Mane išsprogdina kažkokia jėga. Aš to neplanuoju.“

Jurgai imponavo Dalai Lamos atjautos filosofija, anapus jo žodžių ji neieškojo paslėpto teatrinio efekto: „Supratau, kodėl Dalai Lama, kalbėdamas apie atjautą, ima verkti, nutyla viduryje savo pamokslo ir kokias dešimt minučių rauda, vėliau paaiškindamas, kad nesusivaldė galvodamas apie visus kenčiančiuosius.“[1088] Tokia paprasta laikysena ir atjautos filosofija suteikė egzistencinį ramstį pačiai Jurgai, kai jai labiausiai to reikėjo. Interviu 1997 metais ji prisimena: „1991 metais į Vilnių atvažiavo Dalai Lama. Monsinjoro K. Vasiliausko dėka susitikome su Jo Šventenybe prie Arkikatedros. Turbūt kaip tik tuomet įbridau į tuos vandenis, kurių tėkmė vis greitėja. <...> Išeitį mačiau ir maniau, kad ji – ne budizmas, o savižudybė. Todėl apie Dalai Lamą visada sakau, kad jis išgelbėjo man gyvybę. O budizmas tebeatsako į egzistencinius klausimus ir padeda suvokti bent dalį baisių ir siaubingų, čia ir dabar, šiame pasaulyje, vykstančių dalykų.“[1089]

Aktyvią socialinę veiklą Jurga vertina kaip ekspresyviosios savo asmenybės pusės išraišką. Ji mananti, kad kiekviename žmoguje yra ramioji ir ekspresyvioji pusės. Ir Tibeto dievybės keičia pavidalus – yra tai „romios“, tai „nuožmios“. „Niekada sąmoningai nesistengiau būti visuomeniškai ar

[1088] Jurga atsako Vandai Juknaitei: „Kuo rizikuoja religiją keičiantis žmogus“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 548.

[1089] Jurga atsako Arnui Ališauskui: „J. Ivanauskaitė prisimena, kad buvo įspėta Dalai Lamos“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 502–503.

politiškai aktyvi, tiesiog tam tikrose situacijose kažkoks vidinis, turbūt sąžinės (?), mechanizmas mane šaute iššaudavo veikti. „Aktyvistės“ pozicija man nebuvo nei lengva, nei patogi, o ir lietuviškąsias kovas už Tibeto laisvę prisimenu kaip siaubingus stresus, kurie galbūt prisidėjo ir prie mano dabartinės ligos. Nuošalė, tyla, dykuma, o nūnai net ir ligoninių palatos yra tikroji erdvė, kurioje jaučiuosi savimi. <...> Klausiat, kaip pavyksta suderinti ramybę ir ekspresyvumą? Niekada nesugebėjau jų suderinti, visada draskiausi ir draskysiuos tarp priešingų polių“[1090], – apibendrina Jurga.

Nepaisant nieko, būtent Jurgos pastangomis Tibetas yra Lietuvoje, jis jau čia, mūsų sąmonėje, šalia. Jurgos jaunesnioji sesuo Radvilė, kartu su Jurga keliavusi į Tibetą, toliau ištikimai tęsia tai, ką sesuo pradėjo.

Nebendramačiai gyvenimo matmenys

Dar vienas atsitiktinis sutapimas, jungiantis Fridą ir Jurgą, yra „maišytas“ jų genetinės kilmės kodas. Fridos tėvas – Vokietijos žydas iš Baden Badeno, po motinos mirties atvykęs į Meksiką pradėti naujo gyvenimo. Motina – meksikietė, turinti indėnų kraujo.

Jurga *Viršvalandžiuose* aprašo, kaip Jėzaus Kristaus pavidalas jai pasirodo *v belom venčike iz roz* nelyg Aleksandro Bloko poemoje „Dvylika“. „Nežinau, kodėl pasąmonė išsirenka būtent šį pavidalą. Gal todėl, kad buvau pradėta Peterburge.“[1091] Jurgos tėvas – Igoris Ivanovas, scenografas iš Leningrado, kurį laiką dirbęs Vilniuje. Klausiu Jurgos mamos, kas buvo Igorio Ivanovo tėvai. Ji atsako: „Igorio tėvai gyveno Peterburge, aš, aišku, juos pažinojau, bet apie jų profesiją kažkaip nebuvo kalbos, arba aš neteikiau tam reikšmės ir neatsimenu. Buvo paprasti, gana malonūs žmonės. Tačiau po mudviejų skyrybų ryšiai su jais, kaip ir su Igoriu, visai nutrūko.“[1092]

[1090] Ivanauskaitė J., „Rytai-Vakarai meditacijų tyloje“, in: *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 36.

[1091] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 50.

[1092] Iš asmeninės Ingridos Korsakaitės ir Jūratės Baranovos korespondencijos.

Romane *Ragana ir lietus* Vika pasakoja psichoterapeutei, kaip Paulius jai liepęs nusirengti ir žiūrėjęs, o ji stovėdama nuoga ir dangstydamasi rankomis staiga prisiminė visai netinkamą dalyką: viename dokumentiniame filme buvo mačiusi žydaites, išrengtas taip, kaip ir ji, prieš konclagerio gydytojus.

> – O ar jūs pati neturit žydiško kraujo? – netikėtai paklausė Norma.
>
> – Ne... – suvapėjo Vika, ir gausios ašaros plūstelėjo jos akysna. – <...> Ne, neturiu.
>
> – Jūs gan išsamiai kalbėjot apie Kabalą ir rabinus, o dar tokia asociacija lemtingu momentu... Nekreipkit dėmesio, pasakokit toliau.[1093]

Vika apsiverkė, nes suprato, kad psichoterapeutė jos nesiklauso, o žiūrėdama į ją svarsto, žydė ji ar ne žydė. Rašytoja čia atskleidžia pas mus vyraujančio buitinio antisemitizmo lėkštumą. Būdama įspūdinga, egzotiškai atrodanti moteris, ji ne sykį pati galėjo sulaukti iš aplinkinių panašaus klausimo. Vokiečių okupacijos metais mylima Jurgos močiutė Halina Korsakienė vien dėl savo nosies su kuprele iš vienos ponios yra sulaukusi pastebėjimo, kad jos vieta – IX forte.

„Ar neturėjo Jurgos tėvas žydiško kraujo?" – klausiu Jurgos mamos lyg įkyri psichoterapeutė Norma, o iš tiesų atspindėdama mūsų sociume plūduriuojantį beprasmį smalsumą. „Tikrai ne, – paneigia ji. – Jis buvo rusas. Viename interviu Igoris Ivanovas minėjo, kad jo giminės šaknys yra Ermitažo baldininkai ir jūreiviai. Tai visai nebūdinga žydams carinėje Rusijoje. Jurga galbūt pati prisigalvojo. Ji buvo linkusi prisigalvoti." Noras turėti savyje net genetiškai ką nors egzotiška, neįprasta, tai, kas peržengia kasdienybės horizontą, buvo unikalus Jurgos savimonės bruožas. „Nežinau iš kur, – rašo Jurga *Kelionėje į Šambalą*, – bet tikrai turiu čigoniško kraujo. Man tereikia išvysti dulkėtą kelią, įsėsti į kokią nors ratuotą priemonę – vežimą, rikšos būdelę, džipą ar autobusą – ir tas kraujas užverda."[1094]

[1093] Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 49.

[1094] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 345.

Įdomu tai, kad 2014 metų Jurgos Ivanauskaitės premijos laureatės Agnės Žagrakalytės romane *Eigulio duktė: byla F 117* aprašytoje giminės sagoje taip pat minimas čigoniškas kraujas. Kai 1815 metais į Upytės apylinkes atklysta čigonų taboras, Apolinaras Blaževičius pamilsta čigonę Filomeną ir parsiveda į namus. Išmonė tai ar tikrovė? Akivaizdu tik tai, kad maišytas kraujas yra ne genetinė, o mentalinė, t. y. vaizduotę audrinanti, įprastą aplinką pranokstanti, unikalų tapatumą suteikianti, problema.

Dar viena atsitiktinė, tačiau savaip svarbi Fridos ir Jurgos gyvenimo paralelė. Dėl tam tikrų socialinių įtampų tėvai koregavo jų asmens dokumentus: buvo keičiamas Fridos vardas, o Jurgos – pavardė. Fridai gimus, jai buvo duotas vokiškas vardas Frieda. Tačiau prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui dėl antivokiškų visuomenės nuotaikų tėvas jį keičia į Fridą. Jurga pradėjo lankyti mokyklą kaip Ivanovaitė (kai kur žiniasklaidoje netiksliai rašoma, kad ji buvusi Ivanova, bet tai netiesa), tačiau vėliau dėl patriotinių, į tautinę kultūrą orientuotų nuotaikų pavardė buvo pakeista į Ivanauskaitės. „Mūsų šeimoje tikrai nebuvo antirusiškų nuotaikų, bet jau buvau išsiskyrusi, – sako Jurgos mama, – ir norėjosi, kad pavardės šaknis skambėtų lietuviškiau.“[1095]

Tačiau Jurga jautė dviprasmišką situaciją, socialinę įtampą. Švedijos rašytojai Evai Mattson ji išpažino tai, ko nebūtų galėjusi pasakyti nė vienai Lietuvos rašytojai: „Ar žinai, kad mano tėvas – rusas? Apie šitai kažin ar būčiau galėjusi ar norėjusi kam nors pasipasakoti. Tarp vadinamųjų paprastų žmonių, taip pat intelektualų aplinkoj būti rusų kilmės yra gėdinga.“[1096] Situacija trigubai įtempta: nesamas tėvas, tėvas, kurio ilgimasi, tėvas, kurio tarsi reiktų gėdytis, o gėdytis tokių dalykų yra tarsi ir gėda. Jurgos romane *Pragaro sodai* ši problema grįžta. Domanto žmonos Agnės motina rusė, todėl jos situacija paradoksaliai sunki: „Tai, kad jos motina – rusė, Agnę labai traumavo, o dar labiau kankino iš to išplaukiantis jausmas: o, varge, ji gėdijasi savo motinos tautybės?“[1097]

[1095] Iš asmeninės Ingridos Korsakaitės ir Jūratės Baranovos korespondencijos.

[1096] Mattson E., „Kokiomis draugėmis mes galėjome tapti“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 328.

[1097] Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 125.

Jurgos mamos giminė iš motinos pusės kildinama iš vokiškos Cumftų giminės, iš Biržų krašto evangelikų reformatų bendruomenės. Vienas iš protėvių – Martynas Cumftas buvo Nemunėlio Radviliškio parapijos evangelikų reformatų kunigas. Jo sūnus Adomas Cumftas po tėvo mirties perėmė parapiją, kitas sūnus Jonas Gabrielis tapo oftalmologu, Konstantinas – matematikos mokytoju. Elena Cumftaitė (1876–1948) ištekėjo už Petro Nastopkos (1871–1949). Jie užaugino penkis vaikus: Jaroslavą (po karo gyveno Argentinoje), Liudomirą (keistai susiklosčius gyvenimo aplinkybėms, vienu metu jis buvo šio teksto autorės mamos mokytojas Biržų gimnazijoje), Emiliją (abu su Liudomiru liko gyventi Biržuose), Jurgos močiutę – Haliną, vėliau tapusią Korsakiene, ir Valentiną (semiotiko Kęstučio Nastopkos tėvas). Senųjų Nastopkų namai, o kartu ir kapai yra Rinkuškiuose, Biržų pakraštyje, tik įvažiavus į Biržus, sukant į kairę pusę Latvijos link, ant pietinio Širvėnos ežero kranto. Šeimai priklausė ir vietovė, vadinama Gojeliu. Vietą vaizdingai nusako rašytoja Halina Korsakienė[1098], Jurgos močiutė: „Mano tėvų vienkiemis buvo prigludęs plačiai išsiliejusio Širvėnos ežero pakrantėje, anapus kurio išdidžiai kilo senieji, dar Radvilų gadynę atsimenantys Biržai.“[1099] Ir įsimintiniausi meilės vyrui epizodai, išlikę jos atmintyje, susiję su Širvėnos ežeru. Paradoksalus sutapimas: būtent apie šį ežerą ir jo lelijas yra rašiusi šio teksto autorė esė „Moterys ir vanduo“, prisimindama Theodore'o Dreiserio *Amerikoniškąją tragediją*, kaip Klaidas įviliojo Robertą į valtį, žadėdamas priskinti baltųjų lelijų, ketindamas vėliau paskandinti. Roberta susiviliojo: „Ir tos baltos lelijos... Galiu ją suprasti. Man pačiai baltos lelijos atrodė prašmatniausios pasaulio gėlės. Mūsų ežere, toje pakrantėje, kurioje maudėmės, jos neaugo. Tik kitoje pusėje – prie pat Astravo. Kad jų priskintum, reikėjo perplaukti ežerą. Kartais valtimi nuplaukdavome ir prisiskindavome. Tačiau

---

[1098] Autorė knygų: *Gimtajame mieste*: apsakymai (1949), *Dovana*: apsakymai vaikams (1950), *Klasės garbė*: apysaka ir apsakymai vaikams (1952), *Gyveniman išėjus*: apysaka (1955), *Laikinoji sostinė*: romanas (1961), *Neapšviestoji mėnulio pusė*: apsakymai (1969), *Susitikimai: įspūdžiai ir mintys*: atsiminimai (1977), *Išpažintis po penkiasdešimties metų*: apysaka (1979), *Raštai* (T.1: *Laikinoji sostinė*, T. 2: *Gimtosios žemės kvapas*, T. 3: *Veidai ir likimai*) (1980–1982), *Gimtosios žemės kvapas*: apsakymai ir apysakos (1981), *Sugrįžusi praeitis*: autentiški pasakojimai ir portretai (1985), *Namas, kuriame gyvenome*: atsiminimai (1991).

[1099] Korsakienė H., *Namas, kuriame gyvenome*: atsiminimai, Vilnius: Vaga, 1991, p. 54.

namuose jos bjauriai subliukšdavo, prarasdavo visą žavesį. Tai gėlės, kurių negalima liesti. Roberta neatsilaikė."[1100]

Haliną mylimasis Kostas taip pat džiugino baltosiomis lelijomis: „Pavakarys buvo nuostabiai tylus. Rimo ežero bangos ir tingiai pliuškeno į valtelės šonus. Savo gūžtose jau ruošėsi migti aršiosios laukinės antys, nebeklykė ir pempės, tik ežero paviršiumi kur ne kur dar iškildavo ir vėl dingdavo kuoduota naro galvutė. O viršum sidabrinių Gojelio tuopų vakarinį dangaus skliautą jau rausvino žara. Prie vadinamosios „meilės" salos Kostas iš ežero dugno prirovė man daug ilgastiebių balų vandens lelijų."[1101]

Halinos meilės istorija klostosi kitaip nei Robertos. Kostas ją veda, nepaisydamas savo mamos katalikės atkalbinėjimų: juk Halina kilusi iš kitatikių, iš senos evangelikų reformatų šeimos. O juk katalikų ir reformatų (vadinamųjų bambizų) nesantaika Biržų krašte išardė ne vieną galimą santuoką. Šių eilučių autorei teko gimti pasaulyje tik todėl, kad, tėvams uždraudus tekėti už reformato, jos močiutė ištekėjo už jos senelio. Panašiai nutinka ir Mikalinai iš Žagrakalytės romano *Eigulio duktė: byla F 117*: „Bet ji gerai žinojo, kad už Variakojuko motina jos neleis. Ir jai pačiai nelabai norėjosi eiti už reformato: jaunikio tėvai būtų norėję šliūbo reformatų bažnyčioj, jos tėvai – katalikų, iš pat pradžių būtų kilę nesutarimų."[1102]

Halinai taip nenutinka. Nors laisvamanis, Kostas savo meilę paliudija pagal mylimosios šeimos tradicijas: jie susituokia Biržų evangelikų reformatų bažnyčioje.

Jurgos senelis Kostas Korsakas (1909–1986)[1103] – lietuvių literatūros tyrinėtojas ir kritikas, poetas, ilgametis (nuo 1946 iki 1984) Lietuvių kal-

---

1100 Baranova J., *Bąimė nuskęsti*, Vilnius: Apostrofa, 2009, p. 12.

1101 Korsakienė H., *Namas, kuriame gyvenome*: atsiminimai, Vilnius: Vaga, 1991, p. 55.

1102 Žagrakalytė A., *Eigulio duktė: byla F 117*, Vilnius: Tyto alba, 2013, p. 103.

1103 Autorius knygų: *Straipsniai apie literatūrą* (1932), *Kritika* (1936), *Latvių liaudies dainos*: studija (1938), *Rašytojai ir knygos* (1940), *Kovos įstatymas*: eilėraščiai (1943), *Paukščiai grįžta*: eilėraščiai (1945), *Prieš amžinąjį priešą*: publicistika (1945), *Lietuviškos knygos 400 metų kelias* (1948), *Literatūra ir kritika* (1949), *Puškino poveikis lietuvių literatūrai* (1949), *Rinktinė* (1950), *Julius Janonis* (1951), *Literatūrų draugystė* (1962), *Lietuvių literatūros istorija*, t. 1–4 (1957–1968, atsakomasis redaktorius), *Latvių literatūros milžinas: Andrejis Upytis* (1967), *Pjūtis*: eilėraščiai (1969), *Lapkritys*: eilėraščiai (1979), *Literatūriniai kontaktai* (1987).

bos ir literatūros instituto direktorius, kilęs iš Pašvitinio Pakruojo valsčiuje. Iš Pašvitinio buvo atsivežta ir pirmoji Jurgos auklė Genė, kuri padėjo mamai auginti dažnai sergančią dukrą.

Tarpukariu Korsakas mokėsi Šiaulių gimnazijoje, už komunistines pažiūras buvo kalintas, vėliau amnestuotas, tačiau, netekęs pilietinių teisių, VDU lietuvių ir rusų literatūros mokėsi kaip laisvasis klausytojas. Pasirašinėjo Jono Radžvilo slapyvardžiu, buvo vienas iš „Trečio fronto" įkūrėjų.

Jurga viename interviu sakė, kad bobutė Biržams, su kuriais siejo savo šaknis, visada jautė ypatingą nostalgiją.[1104]

Klausiu Jurgos mamos, ar Jurga kada nors buvo Biržuose, ar ilsėjosi prie Širvėnos ežero. „Buvo kartą, – sako. – Bet buvo labai blogas oras. Lijo visą laiką." Jurga į Biržus buvo atvežusi savo nuotraukų iš Tibeto parodą.

Širvėnos ežeras išliko Jurgos atmintyje. Savo močiutei Halinai Korsakienei gimtadienio proga ji dovanoja paveikslą: maža mergytė balta suknele stovi ant liepto ežero fone, rankose laiko didžiulę puokštę oranžinių lelijų, subrendusių aguonų, violetinių raganių. Puokštėje matome du veidus: moters ir vyro – perpiešti iš senų šeimos nuotraukų. Paveikslo apačioje labai smulkiai kaligrafiškai surašyta: „P. S. Mergaitė Halina su mama Elena ir tėvu Petru švenčia savo gimtadienį prie Biržų ežero, kuriame jau nužydėjo lelijos ir irstos valtimi du angelai."

2004 metais interviu Jurga sako, kad nors jaučiasi turinti daugiau vyriškų – senelio ir tėvo – bruožų, bobutę, taigi Haliną Korsakienę, sapnuoja dažniausiai. „Kai gyvenau Himalajuose, itin dažnai sapnuodavau senelį – Kostą Korsaką, gal todėl, kad jis visada buvo savotiškas „ekstremalas", tai ir lankydavo mane ekstremaliose situacijose."[1105]

Jurga – prigimtinė egzistencialistė. Gyvenimo tragiką ji yra suvokusi iš patirties. Iš jos atminties neišdyla sudėtingos ir sunkios senelių lemtys, ji jas traktuoja kaip neatskiriamą savo pačios istorijos dalį. Apie

[1104] Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 526.

[1105] Ten pat, p. 515.

Korsaką sako: „Paskutinius dešimt gyvenimo metų jį kankino klaiki depresija, kuri vis gilėjo ir gilėjo. Jis ir mirė tarsi nuo absoliučios nevilties, nes nebevalgė, nebevaikščiojo, nebemiegojo, nebegyveno, o tik egzistavo. O bobutė, kaip jau minėjau, buvo labai šviesaus būdo ir visą gyvenimą mėgino senelio juodas nuotaikas absorbuoti, bet galų gale ir jai pristigo jėgų kempinės principu jo negatyvioms emocijoms sugerti. O gal tiesiog per daug jų sugėrė ir pati sunkiai susirgo. Jų abiejų gyvenimo pabaigos buvo tikrai tragiškos.“[1106]

Viršvalandžiuose Jurga aprašo naktinius pokalbius su savo mirusiais artimais žmonėmis. Šalia kitų, išnyra ir senelis su senele: „Naktimis labai nesunku prisišaukti mirusiuosius: senelę ir senelį, Monsinjorą Kazimierą Vasiliauską ir Tėvą Stanislovą, Juditą Vaičiūnaitę ir Nijolę Miliauskaitę, Johną Lennoną ir George'ą Harrisoną. Jie byloja nebe žodžiais, bet ramu ir gera, kai yra šalia.“[1107]

Jurgos santykis su savo šeima kartais atrodo dvejopas: patyrusi daug meilės iš artimųjų, ji vis dėlto veržiasi anapus siauro šeimos pasaulio, neigia savo kilmę, ieško savo unikalaus kelio, pradeda viešai deklaruoti, kad jos tikroji gimimo vieta esanti ne čia, o Himalajuose, kažkaip desperatiškai bando išsižadėti savo tėviškės – gimtinės. Tarsi tėvynė būtų ją nuskriaudusi: „Sprunku į Himalajus ir slepiuosi nuo viso pasaulio. O gal sprunku ir slepiuosi tik nuo Lietuvos.“[1108] Todėl grįžus iš Himalajų, kaip savikritiškai ir autoironiškai prisipažįsta pati Jurga, „neretai kildavo ir konfliktų su pačiais artimiausiais žmonėmis. Piktinausi, ko jie lenda prie manęs, tokios dvasingos ir beveik nušvitusios, su savo kasdienėmis problemomis? Konfliktus sekdavo nepakeliami sąžinės priekaištai“[1109]. Kažką Lietuvoje jai darėsi per sunku ištverti: gal susikaupė pernelyg daug ne tik socialinės, bet ir asmeninės įtampos.

Kita vertus, Jurgos sąmonėje niekada neužgęsta šiltas santykis su savo

[1106] Ten pat, p. 520–521.

[1107] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 110.

[1108] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 378.

[1109] Jurga atsako Vandai Juknaitei: „Kuo rizikuoja religiją keičiantis žmogus“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 550.

šeima. Keliaudama po Himalajus, apsistojusi tibetiečių svečių ar nakvynės namuose, ji prisimena Biržus, kaip lankėsi pas tetą Miliutę: „Jie dvelkia šiluma ir jaukumu. Čia iš tikrųjų jautiesi „kaip namie" ar svečiuose pas kokius mielus giminaičius, tik ne Biržuose ar Pužuose, o Kalimponge, Dardžilinge ar Peilinge..."[1110] Tą patį ji pakartoja laiške į namus: „Tokiame viešbutyje viskam vadovauja tibetietiška mama arba *amala* (taip jos čia vadinamos). Dardžilinge gyvenau kaip kur nors Biržuose pas tetą Miliutę."[1111] Biržai yra pasikartojantis taškas Jurgos biografijoje. Beje, Ingrida Morkvėnaitė, laimėjusi trečią vietą esė konkurse, skirtame Jurgos Ivanauskaitės 50-osioms gimimo metinėms, buvo Biržų „Atžalyno" vidurinės mokyklos abiturientė.[1112] Šią mokyklą kadaise lankė ir šio teksto autorė.

Antrą *Tibeto mandalos* knygą „Kelionė į Šambalą" Jurga dedikuoja mamai. Rašo: „Žinau, kad mano nusikaltimai patiems artimiausiems, myliausiems žmonėms niekaip nebenuplaunami. Kaip amžinas priekaištas prieš akis vis iškyla mama, kažkodėl su žemuogių pilnu puodeliu rankose... Verkiu, raudu ją matydama, nerasdama vietos blaškausi <...>."[1113]

Mama – artimiausias Jurgai žmogus. Kai Jurgai buvo ketveri, tėvas paliko šeimą. Šiuo aspektu – Fridos ir Jurgos gyvenimai visiškai skiriasi. Frida iki pat tėvo mirties išsaugojo su juo artimą dvasinį santykį, tėvas – fotografas skatino ją pradėti tapyti. Motina buvo šaltesnė ir tolimesnė. Ji atsisakė dalyvauti Fridos jungtuvėse su Diego, protestuodama prieš, jos manymu, nelygiavertę santuoką. Frida smulkutė, Diego – dramblotas, ji – jaunutė, jis – daug vyresnis. Jurgos gyvenime atvirkščiai – jos ugdymu rūpinosi mama, o tėvą atstojo mamos tėvas – senelis, vėliau – antrasis mamos vyras Rimvydas Racėnas.

Jurgai mirus mama tapo dukters dvasinio palikimo tęsėja ir atminimo puoselėtoja. Penkerius metus aktyviai dalyvavo Jurgos Ivanauskai-

[1110] Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 86.

[1111] Laiškai į namus, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 566.

[1112] Samulionienė A., „Ingrida Morkvėnaitė: Didžiausias troškimas – keliauti", *Šiaurės Rytai*, 2012 01 12.

[1113] Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 379.

tės kūrybos paveldo centro veikloje, Jurgos atminimą įamžinančiuose projektuose. Jai niekada netrūko tam profesinės kompetencijos, Ingrida Korsakaitė – menotyrininkė, daugelio knygų autorė.[1114] Ar mamos polinkis į dailę turėjo įtakos Jurgos studijoms Vilniaus dailės institute? Kai kuriuose Jurgos interviu juntamos tam tikros užuominos apie patirtą spaudimą. Mamos nuomonė jai svarbi. Marcinkevičiūtės filme „Šokis dykumoje" Ingrida Korsakaitė sako, kad gabumus dailei Jurga paveldėjusi iš tėvo – dailininko. Tačiau ji pati santūriai vertina vizualiąją Jurgos kūrybą, mano, kad jos dailės darbai pirmiausia įdomūs kaip atskleidžiantys rašytojos asmenybę. Apgailestaudama sako: „Geriau Jurga būtų studijavusi filologiją, lengviau būtų susiklostęs jos profesinis gyvenimas." Jurga – nuolatos mamos atmintyje. „Aš visą laiką jaučiuosi besisukanti jos orbitoje", – sako.

2005 metais Jurga surašo maldas Angelui Sargui: vieną ant angelo rūbo, kitą – ant baltos staltiesės. Angelo rūbą, kaip jau minėta, padovanoja draugei Jurgai Užkurnytei, staltiesę – rašytojai Vandai Juknaitei. Šios maldos labai asmeniškos, jos neskirtos publikuoti. Jurga prašo Angelo Sargo globos visiems, kurie buvo jai artimi, kuriuos myli. Visų pirma, žinoma, mamai: „Angele Sarge, / globok / mano mamą / ir neleisk man jos skaudinti, / žeminti, / įžeidinėti, / te aš / ir mano darbai / teikia jai / pasitenkinimą, / pasididžiavimą, / ir džiaugsmą."[1115] Tada ji prašo Angelo Sargo, kad šis globotų jos seserį Radvilę: „Angele Sarge, / saugok mano seserį / Radvilę, / tegul ji myli / ir būna mylima, / te jos gyvenime / būna kuo mažiau kliūčių / ir te ji pasiekia / savąjį tikslą!!!"[1116] Jurgai, kaip ir Fridai, buvo nelemta turėti brolio. Jos abi apdovanotos seserimis. Frida jų

[1114] *Jonas Kuzminskis*: monografija (1966), *Gyvybinga grafikos tradicija*: monografija (1970), *Arūnas Tarabilda*: monografija (1971), *Albina Makūnaitė*: monografija (rusų k., 1972), *Antanas Gudaitis. Piešiniai*: monografija (1973), *Mstislavas Dobužinskis. Vilniaus vaizdai*: reprodukcijos (1975), *Aldona Skirutytė*: albumas (1980), *XX a. lietuvių dailės istorija: 1900–1940 m.* (atsakingoji redaktorė ir bendraautorė), t. 1–2 (1982–1983), *Stasys Krasauskas*: monografija (1988), *Stasys Krasauskas*: monografija (rusų k., 1988), *Rimtautas Gibavičius*: monografija (1995), *Viktoras Petravičius: grafika*: monografija (1998), Lietuviški elementoriai (su A. Rabačiauskaite, 2000), *Išeivijos dailė: tarp prisirišimo ir išsilaisvinimo* (su S. Goštautu, V. Liutkumi, L. Laučkaite, E. Lubyte, G. Kazokiene, 2003), J. Ivanauskaitė, *Viršvalandžiai* (sudarytoja, 2007).

[1115] Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 121.

[1116] Ten pat, p. 123.

turėjo penkias. Dvi vyresniosios buvo iš pirmos tėvo santuokos. Pirmoji žmona mirė gimdydama, o Fridos motina, antroji tėvo žmona, atsisakė jas auginti, todėl jos augo globos namuose. Apie vyresniąsias Fridos seseris biografai mažai ir užsimena, artimiausia jai buvo jaunesnė sesuo Kristina. Frida globojo seserį, po skyrybų priėmė į savo namus, galiausiai atleido jai net išdavystę. Fridai mirštant, Kristina buvo šalia.

Likimas tarsi „nuskriaudė" Jurgą, neleisdamas jai tapti mama, bet apdovanojo kita dovana: neįtikėtinos stiprybės ir pasiaukojimo seserimi. Radvilė lydi Jurgą ne tik kelionėje į Tibetą, bet ir jos kančių kelyje į Švediją, slaugo, vežioja, rašo laiškus į Lietuvą, prisiima ant pečių visą sunkią šios situacijos naštą. O juk Radvilei tuo metu – tik dvidešimt aštuoneri. Ji nebuvo patyrusi slaugė, tik ištikimas karžygys, tvirtybės ir susikaupimo išmokusi, matyt, irgi iš Jurgos, sekdama paskui ją kelionėje.

Aprašydama šią kelionę knygoje *Prarasta Pažadėtoji žemė*, Jurga mini seserį. Atvykus į Dievų miestą Potalą, „vienuoliai mus su Radvile apgaubia baltomis šilko khatomis, it būtume kokios iš dangaus nusileidusios dakinės, o paskui lyg didžiausią paslaptį rodo kur nors tarp drabužių prie pat kūno paslėptus Dalai Lamos XIV portretus, už kuriuos tučtuojau gali patekti į kalėjimą"[1117]. Sesers buvimas šalia yra toks savaime akivaizdus. *Viršvalandžiuose* jis dar labiau išryškėja. Jurga aprašo jųdviejų juoką kaip blykstelėjusį išskirtinį bendrumą: „Juokiuosi, juokiuosi, juokiuosi. Gal taip mano išmintingasis organizmas gaminasi endorfiną, laimės hormoną, kuris žudo vėžines ląsteles. Pašėlusi juoko žuvelė nepailsdama spurda ir Radvilėje. Santūriesiems švedams mudvi tikriausiai atrodome kaip ateivės iš kitos – Chichichi – planetos."[1118]

Jurgos maldos Angelui Sargui pildosi: Radvilė iš tiesų myli ir yra mylima, išteka, pagimdo sūnų Mantvydą Būčį. Jurgai nelemta buvo pamatyti savo sūnėno. „Jurga labai džiaugtųsi Mantuku", – sako jos mama. Berniukas vasaras leidžia ten, kur ir Jurga vaikystėje, – su seneliais, Turniškių vasarvietėje. Jurgos malda pildosi ir toliau. Radvilė nesijaučia

[1117] Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė", in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 521.

[1118] Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 57.

gyvenanti Jurgos šešėlyje. Tęsti Jurgos pradėtus Tibeto laisvės gynimo darbus jai atrodo paprasta ir natūralu. Tačiau ji turi pasirinkusi savo pačios kelią. 2005 metais apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją „Žmogaus gyvenimo trukmės ir kokybės samprata lietuvių folklore", nuo 2006-ųjų dirba Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, kuriam (vėl tie likimo sutapimai) kadaise vadovavo jos senelis Korsakas. 2011-aisiais Radvilė išleidžia knygą, labai artimu Jurgos mentalitetui egzistenciniu pavadinimu: *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore.* Dar vienas likiminis sutapimas: Radvilės vyras istorikas Žygintas Būčys gimė ir augo Biržuose. Tiesa, gilesnės jo giminės šaknys ne Biržų krašto žemėje, bet jo tėvai, baigę mokslus, buvo paskirti dirbti į Biržus ir praleido ten nemažą gyvenimo dalį.

Radvilė rašo išskirtinai grakščiu, senelės Halinos tekstus primenančiu stiliumi. „Radvile, – sakau jai, – parašykite knygą apie Jurgą, apie jūsų kelionę." – „Kam? – atsako ji gan mįslingai. – Aš nematau prasmės."

Atsisveikindama su artimaisiais, Jurga nepamiršta ir savo patėvio – Radvilės tėvo Racėno: „Angele Sarge, / saugok ir Rimvydą, / mano patėvį, / tegu ir jį lanko / džiaugsmo / bei pasitenkinimo akimirkos, / te niekad nesijaučia / pažemintas, / nesuprastas, / nereikalingas."[1119]

Jurgos malda ir šiuo atveju išsipildė. Jurgos patėvis Rimvydas Racėnas – buvęs 1941 ir 1951 metų tremtinys, dar Jurgai gyvai esant išleido knygas apie tremtį: *Lietuvą palikom vakaruose* (1992), *Komių žemėje* (1995), *Rešotų aidai* (1997), *Paminklai Lietuvos žmonių tremties ir kalinimo vietose* (2005). Po Jurgos mirties pasirodė dar viena *Į mielą šalį Lietuvą* (2013) – tremtinių bėglių ir našlaičių pergabenimo į Lietuvą istorijos. Racėnas organizavo paminklų statymo lietuvių tremties vietose darbus, projektavo ir asmeniškai dalyvavo juos statant Kraslago lageryje Revučyje ir sunaikintose Ust Lekčimo kapinėse Komijoje.

Pasaulis yra vientisas, sakydavo Jurga, sekdama Jungo sinchroniškumo koncepcija. Iš tiesų vientisas. Likiminis sutapimas. Vis svarstydama, kodėl pradėjau šį Jurgos palikimo apmąstymą, skaičiavau šiame tyrime iš-

[1119] Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 125.

nyrančius mudviejų gyvenimų sutapimus: mus siejo šeši bendrai pažinoti žmonės, kai kurie – artimai (trys iš jų vyrai, trys moterys), siejo Hesse's aprašytas stepių vilko (šiuo atveju vilkių) sindromas, siejo tos pačios skaitytos knygos, meilė šunims, meilė augalams. Siejo Biržai, iš kur kilę mudviejų protėviai. Bet sąrašas, pasirodo, dar nebaigtas. Jau mirusio mano tėvelio Petro žmona Janina[1120] dažnai pasakoja man savo tremties istoriją, kaip ji vienuolikmetė su broliu ir tėvais iš Vainiūnų dvaro Pakruojo rajone 1948-aisiais buvo ištremta į Krasnojarsko kraštą. Pakruojo rajone už dviejų kaimų, už kokių keturių penkių kilometrų, buvo Pašvitinio bažnytkaimis, iš kurio kilęs Jurgos senelis. Janina žinojo Korsakus. 1949-aisiais gegužės pirmąją jos tėvelį Joną Sivicką Sibire prislegia medis, jis žūsta. Palaidojamas Korbiko kaimo kapinėse. Paleidžiamas iš kalėjimo Jonas Maldutis – jis irgi iš Pakruojo rajono. Nupjauna pušį, ilgai vienas meistrauja kažką už barako. Pasirodo, išdrožė Madoną, pastato ją Korbiko kapinėse. Madona po daugelio metų buvo pargabenta į Lietuvą ir restauruota. Sukuriama nauja Madona, nuvežama į senosios vietą. Istoriją žinojau atmintinai, ji įsigėrusi į kraują kaip šeimos legenda. Pradėjusi Jurgos palikimo tyrimą netikėtai sužinau, kad Jurgos patėvis – Racėnas buvo vienas iš tų, kurie gabeno Korbiko Madoną į Lietuvą. Ratas užsidaro. Kaip sakytų Jurga ir Jungas, sekdami alchemikais, gyvatė praryja savo uodegą. Pasaulis vientisas ir vieningas. Sukas ratu. Mandala.

Kai jau buvo parašyta visa knyga ir padaryta išvada, kad Jurga vis dėlto jaunystėje nestudijavo Fridos Kahlo darbų ir kad jos vėlyvas tapatinimasis su Frida yra grynai egzistencinis, nesisiejantis su kūryba, staiga atplaukė paskutinė asociacija – pražiūrėtas palyginimas. Jurga autoportretuose rytietiškais motyvais[1121] dar labai jauna. Autoportretų yra keturi, bet labiausiai pavykę du. Viename jų dailininkė žiūri į stebėtoją tiesiai, kitame pavaizduota nusisukusi. Pirmajame po kaklu kabo ant raudonos virvutės parišta japoniška kaukė, antrajame ji atsiduria virš dailininkės galvos. Ko-

[1120] Kolumbijoje gyvenančios skulptorės Nijolės Sivickaitės, buvusio Bogotos mero Antano Mockaus motinos, pusseserė.

[1121] Žr. *Jurga Ivanauskaitė. 1961–2007. Sankryžos*: retrospektyvinės parodos katalogas, sudarė I. Korsakaitė, Vilnius: Tyto alba, 2011.

dėl autoportretai du ir iš abiejų pusių? Ką demonstruoja dailininkė šiuo sumanymu? Vienas iš galimų paaiškinimų: savo šukuoseną. Paprastai jaunystės nuotraukose ji ilgais palaidais plaukais. Čia plaukai surišti į kasą, apvyniotą raudonu kaspinu. Klausiu mamos, ar Jurga taip rišdavo plaukus. Mama abejoja, sako neprisimenanti. Lyg ir ne. Fridos Kahlo 1940-aisiais metais tapytame „Autoportrete su beždžione" dailininkės galva ir kasa taip pat apvyniotos raudonu kaspinu. Frida kiekviename autoportrete tarsi meno kūrinį iš naujo kurdavo save ir savo šukuoseną. Ar iš tiesų Jurga nematė šio Kahlo autoportreto ir tai – atsitiktiniai sutapimai?

Gali būti, kad tai tik sinchroninis sutapimas, kaip sakytų Jurga ir Jungas. Bet gali būti ir kiek kitaip.

2.
IŠŠIFRUOTAS *ANGELO RŪBAS* (2011)

Viename interviu Jurga sako: „Šiaip jau esu skeptikė ir gana ironiškai žiūriu į visokius tokius mistiškus dalykus kaip angelai sargai ar dievai globėjai. Tačiau būtent savo kelionėse po Rytus patyriau, kad ta paslaptinga aukštesniųjų jėgų globa vis dėlto egzistuoja.“[1122]

Praėjus ketveriems metams po Jurgos mirties pasirodė neapibrėžto žanro knygutė: ji pristatyta kaip esė, bet iš tiesų tai pokalbių su angelais – maldų knygelė. Šie tekstai tarsi buvo sumanyti kaip vizualiosios kultūros dalis – jie sudarė eksponuojamo „Angelo rūbo“ ornamentą. Bet svarbiausias buvo jų turinys. Rūbą Jurga prieš mirtį padovanojo draugei Jurgai Užkurnytei. Ji sakosi net abejojusi, ar reiktų juos šifruoti, bet vis dėlto iššifravo, tarsi objektyvu padidinusi rakursą, o Sigutė Chlebinskaitė įsiklausė į vidinį skambesį, surado ritmą ir suteikė jiems vidinį kvėpavimą – suskirstė eilutėmis ir subtiliai perkėlė į knygą *Angelo rūbas*.

Japonai, rašo Jurga vienoje ankstyvojoje novelėje, užrašytas mintis paleisdavo plaukti upe. Ivanauskaitė pasielgė panašiai: vienumoje atklydusias mintis surašė, tik ne ant popieriaus ar klevo lapo, o ant ilgarankovio drabužio – marškinių, kurie skirti tarsi miegui, bet rankovės primena ir tramdomuosius. Galbūt šis rūbas – tai dalmatika, apie kurią rašo Beatričė Kleizaitė-Vasaris: „Dangaus pasiuntiniai, Dievo pasiųsti žmonių pavidalu, vilkėjo dalmatiką – savotišką pončą, uždengiantį rankas, o vėliau virtusį plačiarankoviu drabužiu.“[1123]

[1122] Ivanauskaitė J., „Rytai–Vakarai meditacijų tyloje“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: KFMI leidykla, 2007, p. 19.

[1123] Kleizaitė-Vasaris B., *Angelai*, Anykščiai: A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, 2011, p. 107.

1989 metais interviu „Šiaurės Atėnams“ Jurga ir Kleizaitė-Vasaris pirmą sykį viešai prabilo apie angelus. Ivanauskaitė irgi buvo angelų draugų pusėje – Kleizaitei-Vasaris ji padovanojo dažais dar kvepiantį Jono Daniliausko paveikslą „Angelas, suklupęs prieš moterį“, pati aptapė tuščią butelį linksmais angelais iš abiejų pusių ir taip pat jai padovanojo. Dabar šie du Jurgos darbai eksponuojami 2010 metais atidarytame Angelų muziejuje Anykščiuose. Vienas Jurgos angelas – mėlynas, su trimitu, pasipuošęs baltu vėriniu, kitas – raudonas, apsikabinęs vienaragį, primenantį ėriuką ar ožiuką. Angelai šiaip turėtų būti nematomi, nes sukurti iš šviesos, o jos žmogaus akys negali matyti, kaip ir elektros srovės ar atomo struktūrų. Tačiau kūrėjai, matyt, turi trečiąją akį, skirtą tik angelams. Jie mato angelus ir praneša mums apie angelų darbus. Angelai visada labai užsiėmę, atlieka įvairiausias užduotis. Anykščių muziejuje eksponuojamuose kūriniuose angelų misijos labai įvairios. Leonardo Gutausko paveiksle „Mėlynasis angelas (Velykų rytą)“ angelas lyg pirtininkas patarnauja pildamas vandenį. Aloyzo Stasiulevičiaus Vilniaus angelas – saugo Vilnių, Ramunės Vėliuvienės Vėlinių angelas atsakingas už mirusiųjų ramybę, Leono Striogos Apokalipsės angelas atsakingas už tai, kad niekas nepražiopsotų pasaulio pabaigos. Yra ten ir Gerumo angelas (Nijolės Smilgienės), yra ir Laisvės angelas (Gintaro Černiaus). Yra angelai – vadovai (Laimos Mazurevičienės) ir angelai, sėdintys medžiuose (Filomenos Linčiūtės-Vaitiekūnienės). Kai kurie angelai skaito knygą (Vytauto Liatuko). Šio teksto autorė taip pat turi medinį knygą skaitantį angelą, puikaus angelų meistro Roberto Bertašiaus sukurtą.

Ir kiti angelai – Telesforo Valiaus, Vytauto Igno, Aldonos Ličkutės, Rimo Bičiūno, Simono Gutausko, Juditos Židžiūnienės, Marijaus Piekuro – visi ką nors veikia, nors iš tiesų galėtų tiesiog būti, tyliai praskristi. To užtektų, kad pasaulis naujai nušvistų, kaip nutinka Ričardo Gavelio apsakyme „Tylos angelas“ to paties pavadinimo rinktinėje. Kai jo pagrindinis veikėjas prirūkytame bare duso nuo kalbų, staiga „lėtai įsklendė dailus angelas baltu lygiu rūbu ir tylėdamas paženklino Bobo kaktą“. Bobas nėra tuo visiškai tikras, jis svarsto: „O gal to nė nebuvo, gal tik paveikslo figūros vėl sustingo vildamosi, jog daugiau pajudėti nebereiks. Bet jeigu Bobas

regėjo angelą, net ryškiau nei padūmavusias figūras, kurios vis pajudėdavo, – galbūt šis vis dėlto buvo, be garso atsklendė į vidų, o paskui ištirpo ore kaip cigaretės dūmas."[1124] Galima tikėti, kad Tylos angelas vis dėlto apsilankė, nes bare įsivyravo tyla.

Ivanauskaitė literatūroje ir vizualiojoje kūryboje, kaip ir Gavelis, žaidžia su galimais paraleliniais pasauliais. Kaip erdvių ir laikų virsmą išgyvena angelai? Kokiu pavidalu jie čia pasirodo? Juk galėtų nardyti tarp galimų pasaulių tarsi žuvys vandenyje. Tačiau angelų čia nedaug ir jiems nelabai sekasi. Novelėje „Koncertas Nr. 1" Jurga eksperimentuoja su numanoma situacija „kas būtų, jeigu būtų": kas būtų, jeigu klausantis koncerto lauke staiga sprogtų atominė bomba? Atrodo, šioje novelėje susprogdinama angelų visata. Pasaulio griūties siaubas sutampa su degančio angelo klyksmu. Suklupusi pasakotoja greta pamato išblyškusį putlų veidą – kaip Jano van Eycko angelų. Tai violončelininkė. Ši moteris aprašoma kaip turinti angelo bruožų: „Ūmai plati raudona jos suknia užsiliepsnojo, ugnis lyžtelėjo angeliškai purius plaukus. Įdomu, ar ji išgirdo goslų liepsnos kuždesį sau už nugaros? O gal tai priminė deginantį sparnų šlamesį?"[1125]

Du grėsmingi angelai – Mirties angelas ir puolęs angelas Asmodėjus – atklysta ir į Jurgos poetinę visatą. Paskutiniame eilėraščių rinkinyje *Odė džiaugsmui* angelai nebėra tokie ryškūs kaip „Angelariume". Bet jie nėra ir balti. „Angelariumo" angelai spinduliuoja gyvenimo jėgą ir šilumą, o nevilties akimirką *Odės džiaugsmui* angelų spalvos priblėsta. „Ieškojau juodos spalvos / tinkamo dažo / puolusio angelo / Asmodėjaus fonui / radau tik / purpurą / mėlį / pilkumą / aibę blyškių tonų / išblukusių pustonių / Nevilčiai nudažyti / labiausiai tiko / spragintų / saulėgrąžų / lukštai."[1126] (eil. „Paveikslas") Mirties angelą ji sutinka kažkurio Skandinavijos miesto gatvėje – jos nepastebėjęs praeina pro šalį. Tačiau pasirodo ir trečias – išganingasis Angelas Sargas.

Niekas jau neklausia, kur tuo metu, kai krintame į bedugnę, yra ir ką veikia mūsų angelai sargai. Gal jie palieka, gal trumpam atsitraukia. O gal

1124 Gavelis R., *Tylos angelas*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 148.

1125 Ivanauskaitė J., „Koncertas Nr. 1", in: *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 31.

1126 Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 27.

jie tokie pat bejėgiai kaip mes ir tylomis kartu su mumis kenčia. Gal jie krinta kartu su mumis, praradę savo pavidalą? Angelas sargas, su kuriuo Jurga kalbasi eilėraštyje „Angelui Sargui“ rinkinyje *Odė džiaugsmui*, tarsi nebeturi nei pavidalo, nei spalvos. Poetė sako, kad šaukiasi jo tik tada, „kai labai skauda, tarsi / mažas vaikas, kuris žino, / kad prisivėręs durimis pirštą / gaus saldainį“. Tada negali Angelo Sargo matyti, nes tokiomis akimirkomis Angelas Sargas sutampa su kenčiančiojo savastimi: „Tu niekada neatsiliepi, / neištiesi rankos nei piršto, / tik apreiški, kad tarp mūsų / nėra jokio tarpo, / net menkiausio plyšio.“[1127] (eil. „Angelui Sargui“)

Judaizme angelai klasifikuojami. Kaip minėta, yra amžinieji ir laikinieji. Angelai sargai – laikinieji, jie atsiranda žmogui gimus, jam mirus – išnyksta. Bet lydi jį visą gyvenimą. Bent taip sako Aurelijus Augustinas: „Angelai rūpinasi mumis, vargšais keleiviais.“ O ir Tomas Akvinietis *Teologijos sumoje* priduria: „Kiekvienas žmogus turi angelą sargą. <...> Kaip sargybiniai yra priskiriami žmonėms, einantiems nesaugiu keliu, taip angelas sargas yra priskiriamas kiekvienam žmogui, kol jis keliauja. Pasiekęs gyvenimo tikslą, jis turi angelą, kuris viešpataus su juo, pragare – piktąją dvasią, kuri jį baus.“[1128]

Vienoje iš *Angelo rūbo* maldų Jurga kreipiasi: „Angele Sarge, / sek paskui mane neatsilikdamas, / kuomet leidžiuos į pragarą, / parvesk mane atgal / iš pačių baisiausių vietų, / visada sugrąžink / iš liūdesio / ir beprotybės, / iš slogių sapnų / parsivesk mane atgal, / į savo šviesos ir meilės pasaulį, / nepalik manęs vienos.“[1129] Daugiausia kalbamasi su Angelu Sargu, bet intymaus pokalbio kviečiami ir kiti angelai. Angelas Lailh buvo tas, kuris kalbėtojai gimstant ir nusprendė, kokia ji turėtų būti: „Užprogramavęs visą mano likimą, / neapleiski Tu manęs ir dabar.“[1130] Angelo Čamujelio prašoma sustiprinti santykius su kitais žmonėmis, atnaujinti nutrūkusius ir sustiprinti visus sielos ryšius, surasti mylimąjį. Šie tekstai

---

[1127] Ten pat, p. 107.

[1128] Kleizaitė-Vasaris B., *Angelai*, Anykščiai: A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, 2011, p. 183.

[1129] Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 177.

[1130] Ten pat, p. 89.

tokie intymūs, kad jau nebeaišku, ar galima juos viešai cituoti ir juolab – analizuoti. Gali kilti pagunda traktuoti šį Ivanauskaitės pokalbį su angelais kaip neišsipildžiusio gyvenimo apraišką, slegiančių baimių ar artėjančios mirties ženklą. Taip interpretuoti galima, bet nebūtina. Maldose atsiranda metafizinis matmuo, jo horizontali analizė neapčiuopia. Gali būti, kad jautriai kai kurių menininkų klausai atsiveria tai, ko negirdi kiti mirtingieji, o regai – tai, kas neįžiūrima kasdienybėje.

Panašiai Aido Marčėno lyrinis herojus ne tik girdi, ką kalba angelai, bet ir geba atpažinti jų siunčiamus ženklus bei susitapatinti su jais: „Klausaus ką šneka angelas balse / aš nieko negirdžiu galbūt tik vėją / bet viskas tą sekundę nuskaidrėja / ir tampa man gyvenimo prasme."[1131]

2008-aisiais ant Jurgos kapo Vilniuje, Antakalnio kapinėse, Menininkų kalnelyje Jurgos mamos pageidavimu iškilo šviesaus atminimo skulptoriaus Stanislovo Kuzmos sukurtas angelas.

[1131] Marčėnas A., *Eilinė*: rinktiniai eilėraščiai, Vilnius: LRS leidykla, 2006, p. 78.

REZIUMĖ

„Rašytojas nėra rašytojas žmogus, – rašo Deleuze'as ir Guattari knygoje *Kafka: mažosios literatūros link*, – jis yra mašina žmogus ir žmogus kaip eksperimentas."[1132] Rašytojas kuria ženklus – tiek kūryba, tiek ir gyvenimu. Šio tyrimo tikslas buvo iššifruoti Jurgos Ivanauskaitės sukurtus ženklus ir interpretuoti jų prasmes. Aptikti ir suklasifikuoti siurrealūs ir egzistenciniai ženklai.

Pirmoje dalyje **„Įtakos ir kontekstai"** atliktas vertikalusis tyrimas: buvo ieškoma tiesioginių įtakų, remiantis pačios rašytojos tekstais, kita vertus, siekta pamatyti Ivanauskaitės fenomeną bendrame XX amžiaus antrosios pusės ir XX–XXI amžių sandūros kultūros kontekste.

1. Ivanauskaitė – viena iš labiausiai interdiscipliniškai orientuotų lietuvių rašytojų. Jos literatūrinei kūrybai ir pasaulėvokai turėjo įtakos ne tik literatūriniai kontekstai (S. T. Kondrotas, R. Gavelis, J. Kerouacas), bet ir siurrealioji dailė (Š. Sauka, H. Boschas, P. Bruegelis, S. Dalí, P. Delvaux, G. Chirico), ypač R. Magritte'o ir klasikinė dailė (M. K. Čiurlionis, El Greco, senoji sakralinė tapyba ir kt.), kinas (L. Buñuelis, I. Bergmanas, A. Tarkovskis), teatras, muzika (J. Lennonas, J. Morrisonas), filosofija (A. Maceina, A. Šliogeris, K. Jaspersas, A. Camus, J.-P. Sartre'as) ir kita teorinė literatūra. Rašytojos interpretacinį modelį teoriškai apmąstant Rytų ir Vakarų santykį formavo M. Eliade's ir C. G. Jungo darbai. Iš Jungo Ivanauskaitė perėmė ir kai kuriuos egzistencinės autoterapijos principus – praktiškai pritaikė jo sumanymą – mandalų piešimą dvasinei harmonijai susigrąžinti. Rašytoja domėjosi ir moterų mistikių (Hildegard von

[1132] Deleuze G., Guattari F., *Kafka: Toward a Minor Literature*, translated by D. Polan, Mineapolis, London: University of Minnesota Press, 1986, p. 7.

Bingen, Simone Weil) gyvenimu ir kūryba. Ivanauskaitė – viena intelektualiausių XX ir XX–XXI amžių sandūros lietuvių rašytojų.

2. Ivanauskaitės fenomenas atskleidžia naują gyvensenos stilių: atvirumą visam pasauliui, ne kuriai nors konkrečiai kultūrai, gebėjimą įsiklausyti į bet kurios kultūros simbolius, nesvarbu, ar jie ateitų iš Vakarų (siurrealioji dailė, roko muzika, modernioji literatūra – R. M. Rilke, F. Kafka, T. Mannas, H. Hesse ir t. t.), ar iš „artimųjų" Rytų – Rusijos (F. Dostojevskis, A. Blokas, J. Brodskis, A. Achmatova, M. Cvetajeva ir t. t.), ar iš Tolimųjų Rytų (japonų graviūros, Tibeto budizmas ir t. t.), ar iš vadinamojo trečiojo pasaulio šalių (Egipto, Peru). Ivanauskaitės literatūrinis proveržis – kosmopolitinės literatūros kūrimas ir suaugusiesiems (trilogija *Tibeto mandala, Sapnų nublokšti, Kelionių alchemija*), ir vaikams (*Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo*).

3. Rašytojos literatūrinė kūryba turi socialinę ir istorinę prasmę: rekonstruoja XX a. devintojo dešimtmečio tam tikrų Lietuvos jaunimo subkultūrinių grupių (hipsterių, pankų) savimonės ir gyvensenos stilių. Jos pasirinktas erudiciją plečiantis įvairių kultūros sričių įtraukimas į literatūrą liudija, kad XX a. antrojoje pusėje tam tikruose jaunimo sluoksniuose formavosi neoficiali alternatyvi edukacinė savišvietos sistema, neišplaukianti iš oficialių institucijų programų turinio.

4. Tyrimas atskleidžia ir tam tikras kūrybines paraleles tarp bytnikų judėjimo įkvėpėjo rašytojo Kerouaco ir Ivanauskaitės kūrybos. Ryškiausios jų – kelionės kaip dievoieškos fenomenas ir atsigręžimas į Rytų budizmą (Keroaucas *Dharmos valkatos*). Kitaip nei Kerouacas, kuris budizmą studijavo tik bibliotekoje, Ivanauskaitė šį pasirinkimą perkelia į egzistencinį lygmenį.

Antra dalis **„Ikitibetinė kūryba: susvetimėjimo anatomija"** aprėpia Ivanauskaitės vizualiąją ir literatūrinę kūrybą nuo 1980 iki 1995 metų.

1. Pastebima, kad vizualiojoje kūryboje juntama japonų minimalizmo įtaka, gausu ir siurrealių ženklų. Literatūrinėje kūryboje vyrauja žaismingas, išmonės kupinas Magritte'o stiliaus siurrealizmas, tekstą konstruojant iš belgų dailininko iškelto „kas būtų, jeigu būtų" klausimo perspektyvos (*Pakalnučių metai*, 1985).

2. Antrame novelių rinkinyje (*Kaip užsiauginti baimę*, 1989) įsivyrauja egzistencinė apokaliptinės baimės jausena. Rašytoja šifruoja įvairiausius baimės ženklus. Apokaliptinės nuotaikos susiejamos su įvairiausiais netikėtais realybės apvertimais (skystis iš jūros padega organines būtybes, raudona suknelė prilimpa prie

kūno ir jį ištirpdo), primenančiais Sartre'o romane *Šleikštulys* jaučiamas pasaulio (būties savyje – *en-soi*) savaiminės kaitos grėsmes („Pasaulis nepasikeičia per vieną dieną tik todėl, kad yra tingus", – rašo Sartre'as knygoje *Šleikštulys*).

3. Romane *Mėnulio vaikai* (1988) siurrealūs ženklai netenka apokaliptinės galios. Rašytoja atsigręžia į realybę, atskleidžia miesto jaunimo susvetimėjimo anatomiją per hipsterių ir pankų kartos gyvensenos stilių. Vyrauja monologinė bendravimo forma, ekstatinės patirties paieška, balansavimas ties beprotybės riba, savinaika, muzikinė savišvieta, nomadinė gyvensena.

4. Romanas *Pragaro sodai* (1992) buvo rašomas sovietmečio griūties laiku, 1989–1990 metais, ir išleistas žurnalo „Nemunas" jau po nepriklausomybės atgavimo – 1992-aisiais. Tai dviejų epochų sandūros romanas. Šis romanas žymi alternatyvių subkultūrų atstovų susvetimėjimą istorinės realybės atžvilgiu, jų negebėjimą rasti dvasinės atramos naujoje realybėje. Ryškėja naujas rašytojos kūrybos aspektas: į literatūrinę erdvę įvedama metafizinių jėgų – gėrio ir blogio – sandūra. Pagrindinis romano veikėjas Domantas susidegina, nes jaučiasi atstovaująs tamsiosioms – Antikristo, pragaro – jėgoms. Akivaizdus išskirtinis rašytojos dėmesys ugniai kaip susinaikinimo simboliui.

4. Romanas *Ragana ir lietus* (1993) atneša rašytojai tarptautinį pripažinimą. Originaliai susietos per šimtmečius nutolusios laiko plotmės, kartojančios tuos pačius metafizinio moters ilgesio aspektus, susieja romaną su Jungo išskirta archetipų simbolika. Romanas liudija, kad šiuolaikinė moteris negali suvokti savęs atsiribodama nuo tos praeities, kuri archetipiškai įsispaudė į moters ir vyro santykių istoriją. Romaną vienija Jungo išskirta *unus mundus* (*lot.* vieningas pasaulis) prielaida. Visos romano istorijos vyksta vertikaliajame laike, jos sutampa pamatiniais archetipiniais taškais ir pabrėžia metafizinį moters ilgesį.

5. Romane *Agnijos magija* (1995) pasikeičia pagrindinės herojės moters (Agnijos) savivokos trajektorija. Nuo mirštančių iš meilės *Raganos ir lietaus* moterų (rašytojos žodžiais tariant, *meiliamirių*) ji skiriasi „vyriška" laikysena: aktyviu laisvu erotinio gyvenimo stiliaus pasirinkimu. Kita vertus, romane išryškėja rašytojos susidomėjimas mistinėmis pasaulio galiomis. Nuo pirmų trijų ikitibetinio laikotarpio romanų šis skiriasi tuo, kad tai *išsigelbėjimo* romanas. Jame nėra apokaliptinio susinaikinimo finalo – niekas nemiršta ir nesižudo. *Agnijos magija* į literatūrinę erdvę jau įtraukia pirmuosius rašytojos kelionių patirties ženklus.

Net jeigu Ivanauskaitė būtų daugiau nieko nebesukūrusi, kaip ketino, du jos

novelių rinkiniai (*Pakalnučių metai, Kaip užsiauginti baimę*) ir keturi romanai (*Mėnulio vaikai, Pragaro sodai, Ragana ir lietus, Agnijos magija*) jau būtų įtraukti į lietuvių literatūros istoriją kaip moderniosios miesto literatūros klasika.

Trečia dalis **„Tibetinė kūryba: kelionė savęs link"** apima Ivanauskaitės kūrybą nuo 1996 iki 2000 metų.

1. Galimi keli rašytojos kelionės fenomeno konceptualūs paaiškinimai: situacinis socialinis, psichologinis, likiminis, ekumeninis, antropologinis genetinis. Tiksliausias būtų kultūrinis dvasinis paaiškinimas, kuris akcentuoja kelionę kaip tam tikrą unikalios dvasinės patirties paiešką ir kaip savo asmeninio tapatumo kūrimo galimybę, susidūrus su kitybe. Svetimybė pakeri rašytojos vaizduotę visokeriopo (dvasinio, egzistencinio, net kūniško) atsinaujinimo galimybe.

2. Pirma *Tibeto mandalos* knyga *Ištremtas Tibetas* (1996) liudija rašytojos norą konceptualiai suvokti svetimos kultūros ženklus ir ištrinti kūrybinio rašymo įgūdžius. Didžia dalimi ji primena budizmo pradžiamokslį, informuoja apie įvairius Tibeto kultūros, religijos, istorijos aspektus. Kita vertus, slopinamas stiprus rašytojos kūrybinis dvasinis intensyvumas vis dėlto prasiveržia patirtine eseistine proza.

3. Brandžiausią formą ši patirtinė eseistinė proza įgauna Ivanauskaitės knygoje *Kelionė į Šambalą* (1997). Šioje knygoje pasakotojos patirtis atskleidžiama keliais rakursais: viena vertus, ji veikėja – keliauja iš vietos į vietą, priima netikėtus sprendimus. Kita vertus, ji ieškotoja – tebeieško slaptųjų šios kultūros kodų, net rizikuodama stengiasi įsiskverbti į jos gelmes. Ir praktiškai, ir teoriškai – studijuodama gausius šią tradiciją aiškinančius ar interpretuojančius šaltinius. Rašytoja eruditė siekia tapti savo kelio eksperte. Trečia vertus – ji yra tas, kas yra – asmuo, žmogus su savo psichologija. Jos pasąmonė veikia tarsi mašinos variklis ir siunčia jai netikėtus įspūdžius bei signalus. Kartais – traumuojančius. Be to, ji – rašytoja, pasakojanti ne tik apie atrastas kultūros ypatybes, bet ir apie tai, kas nutinka pačiai ieškotojai. Ji nuolatos atsitraukia ir žvelgia į tai, kas vyksta, iš šalies – lyg paveiksle, o tiksliau – filme. Tada galima ir situaciją, ir save pamatyti netikėtu rakursu, suvokti giliau, o tai būtų neįmanoma buitinėje kasdienybėje. Visi šie susipinantys aspektai ir iš to kylančios įtampos pateikti intriguojančiame ir nuolat iššūkius keliančiame naratyve, jį rašo tarsi pati Ivanauskaitė, tarsi – pati kelionė, kaip unikalus gyvenimo fragmentas. O iš tiesų – objektyvumo siekianti

pasakotoja, norinti pasaulį pamatyti be iliuzijų šydo, suvokti viską taip, kaip yra iš tiesų, tad įžvelgia ir visas kitas galimas *ego* sklaidas ir variacijas. Tam tikra prasme *Kelionė į Šambalą* – įtaigiausias rašytojos kūrinys.

5. Po dešimties metų Ivanauskaitė grįžta prie vizualiosios kūrybos – nupiešia 110 paveikslų ciklą „Mandalos". Prie „Mandalų" ji artėja panašiai kaip Kerouaco herojus Džefis – per konceptualųjį jų prasmės įsisąmoninimą. Ji seka Jungo pasiūlytu mandalos, kaip harmonizuojančios autoterapijos, prielaida. Ciklas „Mandalos" – tai jungiškasis siurrealizmas, kuriame susipina dailininkės ir rašytojos patiriamos egzistencinės (mirties) baimės, svetimos kultūros ir jos dievybių keliama įtampa, vakarietiškojo siurrealizmo atšvaitai ir pačios Ivanauskaitės kūrybinė išmonė.

6. Knygoje *Šokis dykumoje* (2004) rašytoja trumpų poetinių meditacijų forma atskleidžia įvairias galimo metafizinio ilgesio trajektorijas. Šios miniatiūros įkomponuotos į knygą *Prarasta Pažadėtoji žemė* (1999) kaip neva kažkur aptikti Pemos Dečen rankraščiai. Toks sumanymas primena Borgesą. Kita vertus, autorė žaidžia kritikę ir interpretatorę – pasakoja skaitytojui, ką ji mananti apie šią poeziją.

7. Devynių paveikslų ciklas „Tibeto mirusiųjų knyga" (2002), nors nutapytas Ivanauskaitei grįžus į Lietuvą, mentaliniame lygmenyje dar rodo Tibeto įvaizdžių veikimą jos kūrybiniame lauke. Šiame cikle atskleidžiami skirtingi egzistencijos lygmenys, kurie buvo vienas iš Ivanauskaitės pasaulėvokos atraminių taškų.

8. Rašytoja niekada nekeitė krikščionybės į budizmą ir atvirkščiai. Ji nebuvo uoli praktikuojanti tikinčioji, nors po nepriklausomybės atgavimo monsinjoro Kazimiero Vasiliausko buvo pakrikštyta. Ji, kaip ir Borgesas, skaitė Bibliją, Koraną, kabalistikos pradmenis, gilinosi į budizmo tradiciją. Visose religijose ieškojo slaptų ženklų mistinės intrigos ir *numinosum*. Viena vertus, rašytoją domino raganavimai, burtai, kita vertus, jos paieškas skatino stiprus šventybės ilgesys. Kai kuriuos šventumo ženklus ji gebėjo įskaityti ir pagoniškoje kultūroje. (Dvejopą įtampą tarp tikėjimo ir netikėjimo liudija ir dienoraštis *Viršvalandžiai* (2007).) Mistines Dievo priartėjimo patirtis ir regėjimus keičia abejonės ir proto skepsis. Rašytojos Ivanauskaitės fenomeno pamatinė intriga – iki galo su niekuo nesusitapatinti ir iš to išplaukiantis nuolatinis metafizinis meilės, šventybės, absoliutaus švelnumo – vieningumo ir tobulybės ilgesys.

Ketvirta knygos dalis **„Potibetinė kūryba: socialumo motyvai“** apima rašytojos kūrybą nuo 2002 iki 2007 metų.

1. Ivanauskaitė išleidžia esė knygą *Kelionių alchemija* (2003), kurioje dar sykį patvirtina eseistinio rašymo įgūdžius: ironiją, autoironiją, šmaikštumą, lakoniškumą, gebėjimą giliai apčiuopti problemą ir neva nerūpestingai, žaismingai, tačiau iš esmės ją aptarti. Šį savo rašymo metodą ji, sekdama Jungu, vadina sinchroniškumu, tačiau, kita vertus, tai yra ir tam tikra patirtinė fenomenologija.

2. Pirmas potibetinis rašytojos romanas *Placebas* (2003) yra literatūrinė vartotojiškumo parodija. Pasakotojos tonas – ironiškas. Romane supinami net keturi lygmenys: pirmas – būrėjos Julijos pomirtinis, anapusinis lygmuo, antras – reali kasdienybė, kuri išsiskaido į dvi dalis: introspektyvūs veikėjų apmąstymai – tai įprasta Ivanauskaitės prozai, ir socialinė erdvė – tai jau visiškai nauja. Dar yra kosminė katės Bastetės išgyvenama realybė, atkeliavusi iš romano *Sapnų nublokšti*. Yra ir ketvirtoji – Centro, arba Placebo kūrėjų, dimensija. Šiame romane placebas – tikrovės pakaitalas. Pamatinė romano intelektualioji intriga: mes gyvename ne realybėje, o jos pakaitale, jį kuria, keičia ir kitaip kontroliuoja kažkokia galingesnė jėga – vadinamasis Centras. Čia Ivanauskaitė vėl labai priartėja prie Gavelio *Vilniaus džiaze* sumanytos pasaulio pertvarkytojo koncepcijos.

3. Antras potibetinis romanas *Miegančių drugelių tvirtovė* (2005) skyla į du pasakojimo lygmenis: vidinį ir išorinį. Vidinį lygmenį moderuoja veikėjos Monikos introspektyvūs apmąstymai, išorinį – jos socialinis projektas, buvusių prostitučių resocializacija. Sekdamas išoriniu naratyvu, Algimantas Puipa pastato filmą tuo pačiu pavadinimu – „Miegančių drugelių tvirtovė“. Vidinis lygmuo apokaliptinėmis jausenomis suartina šį romaną su Larso von Triero filmo „Melancholija“ archetipiniais simboliais. Šis Ivanauskaitės romanas, kitaip nei ankstesni potibetiniai *Sapnų nublokšti* ir *Placebas*, yra konstruojamas be kosminės ir anapusinės dimensijos. Pirminė realybė klostosi Monikos sąmonėje.

4. Potibetiniu laikotarpiu rašytoja sukuria savitų vizijų ciklą „Angelariumas“, kuriuo ji dar sykį paliudija ekumeninį šventumo ilgesį, aprėpiantį įvairius tikėjimus. Kai kurie jos sukurti angelai atklydę iš Korano, kai kurie – iš Kabalos, kai kurie – iš Biblijos. Jie spalvingi, žaismingi (kartais atrodo, kad kurdama juos rašytoja tiesiog juokauja), nepaprastai, beveik kosmiškai išdidinti, palyginti su apačioje regimomis žmonių ir gyvūnų figūromis. Kita vertus, jie savaip pranašiški. Sukūrimo technika primena Vilniaus krašto verbų tradiciją – jie yra tapomi ir

klijuojami iš įvairių sudžiovintų Jurgai gerai pažįstamų gėlių, lapų, žolelių. Tam tikromis pasaulėvokinėmis jausenomis (artumu gamtai, gyvūnams, autoportretiniams eksperimentams) Ivanauskaitės vizualioji kūryba gali būti lygintina su Meksikos dailininkės Fridos Kahlo kūryba, nors tiesioginių nuorodų į įtakas ir neteko aptikti.

5. Paskutinė poezijos knyga *Odė džiaugsmui* (2007) – jau kurį laiką rašytų eilėraščių rinkinys, nauji – tik septyni knygos eilėraščiai. Tai savotiškas sugrįžimo taškas, nes Ivanauskaitė kūrybą pradėjo nuo eilėraščių, publikuotų „Moksleivyje". Jurga jaučia trapią eilėraščio formą, stengiasi jos nepažeisti. Eilėraščių apimtis nedidelė, jie neperkrauti metaforų, nepretenzingi. Jeigu Ivanauskaitė nebūtų pasitraukusi iš poezijos lauko ir perėjusi į prozą, ko gero, galėjo įsitvirtinti mūsų kultūros kontekste kaip lietuviškoji Wisława Szymborska. Ir Szymborskos, ir jos poezija santūri, ironiška, intelektuali, taupiomis formomis nusakanti pamatines temas (kurianti egzistencinius ženklus). Jurgos poezijos tiesiog per mažai.

6. Ivanauskaitė negalėjo išsitekti eilėraščio formate. Ji negalėjo išsitekti ir novelėje. Jos gyvenimo aistrai mažasis žanras galėjo būti tik laikinas. Jis pernelyg trapus. Todėl išleido tik dvi eilėraščių knygas, dvi novelių, vieną interviu (*Švelnūs tardymai,* 2005), dvi vaikams, o romanus – septynis, ir tik pirmieji (*Mėnulio vaikai* ir *Ragana ir lietus*) buvo mažesni. Kitos knygos – storos, įspūdingos apimties. Kaip pastebėjo Vytautas Kubilius, Ivanauskaitė – intensyvios dvasinės įtampos rašytoja.

Penktoje knygos dalyje **„Post mortem"** aptariamas dienoraštis *Viršvalandžiai* (2007). Jis savotiškai primena Fridos Kahlo dienoraštį, jį Jurga turėjo išleistą ispanų kalba. Dalis paremta nebendramačių dalykų, dviejų žmonių – Fridos Kahlo ir Jurgos Ivanauskaitės – gyvenimų tekstiniu lyginimu, turint galvoje, kad anapus teksto šie palyginimai netenka galios. Sumanymas kilo sekant pačia rašytoja, kuri paskutiniu gyvenimo tarpsniu egzistenciškai tapatinosi su Meksikos dailininke. Jurga tokį sumanymą galbūt vadintų sinchroniškumu. Bet galima jį pavadinti ir tiesiog biografine eseistika.

The Phenomenon of Jurga Ivanauskaitė: Between Surrealism and Existentialism

Summary

'A writer is not a human writer, he is a human machine and a human experiment'[1133], wrote Deleuze and Guattari in the book *Kafka: Pour une littérature mineure* (*Kafka: Toward a Minor Literature*). In both literature and life a writer produces signs. This study aims to decipher and interpret the signs created by Jurga Ivanauskaitė. The signs that were found are classified as surreal or existential.

The first chapter, **'Influences and Contexts'**, is a vertical analysis, which seeks direct influences in the writer's texts. It also attempts to evaluate the phenomenon of Ivanauskaitė in the general cultural context of the late twentieth century, as well as the culture of the turn of the twenty-first century. A number of observations are made in this monograph.

1. Ivanauskaitė was one of the most interdisciplinary Lithuanian writers. Her creativity and world perception were influenced not only by literary contexts (Saulius Tomas Kondrotas, Ričardas Gavelis, Jack Kerouac) but also by surreal art (Šarūnas Sauka, Hieronymus Bosch, Pieter Bruegel, Salvador Dalí, Paul Delvaux, Giorgio de Chirico), classical art (Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, El Greco, old sacral painting and others), cinema (Luis Buñuel, Ingmar Bergman, Andrei Tarkovsky), theatre and music (John Lennon, Jim Morrison), philosophy (Antanas Maceina, Arvydas Šliogeris, Karl Jaspers, Albert Camus, Jean-Paul Sartre) and other theoretical literature. The works of Mircea Eliade and Carl Jung formed Ivanauskaitė's interpretation of the relationship between the East and the West. Ivanauskaitė also adopted some of Jung's principles of existential autothe-

[1133] Deleuze G., Guattari F., *Kafka: Toward a Minor Literature*, Mineapolis, London: University of Minnesota Press, 1986, p. 7.

rapy – she actually reiterated Jung's idea of drawing mandalas to restore spiritual harmony. She was also interested in the life and works of exceptional female mystics such as Hildegard of Bingen and Simone Weil. Jurga Ivanauskaitė was one of the most intellectual Lithuanian writers of the twentieth century and of the turn of the twenty-first centuries.

2. On the other hand, the phenomenon of Ivanauskaitė reveals a new lifestyle characterized by an openness to the world, but not to any specific culture, and the ability to respond to symbols of any culture, be they from the West (surreal art, rock music, modern literature by Rainer Maria Rilke, Franz Kafka, Thomas Mann, Hermann Hesse and others), from the 'Near' East, or Russia (Fiodor Dostoyevsky, Aleksandr Blok, Joseph Brodsky, Anna Akhmatova, Marina Tsvetayeva and others), from the Far East (Japanese engravings, Tibetan Buddhism, etc.), or from the 'third world' countries (Egypt, Peru). Ivanauskaitė's literary breakthrough was writing cosmopolitan literature for both adults (*Tibeto mandala* (*The Mandala of Tibet*) trilogy, *Sapnų nublokšti* (*Gone with the Dreams*) and *Kelionių alchemija* (*The Alchemy of Travels*) and for children (*Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo* (*How Marsis Searched for Happiness on Earth*)).

3. Ivanauskaitė's literary work also has a social-historical meaning as it reconstructs the consciousness and lifestyle of certain subcultures (punks, hipsters) of the Lithuanian youth in the 1990s. The writer's choice to include diverse areas of culture into her erudition-enhancing works bears witness to the formation of an unofficial alternative system of self-education among a certain group of young people in the second half of the twentieth century which was not drawn from the contents of official institutional programmes.

4. The study reveals certain creative parallels between the works of Jack Kerouac, the inspiration behind the beatnik movement, and Ivanauskaitė. The most prominent of these are the interpretation of the phenomenon of travel as a search for God, and turning towards Eastern Buddhism (see *The Dharma Bums* by Kerouac). Unlike Kerouac, who only studied Buddhism in the library, Ivanauskaitė raised this interest to an existential level.

The second chapter, **'The Pre-Tibetan Works: an Anatomy of Alienation'**, covers the literary and visual works that Ivanauskaitė created between 1980 and 1995.

1. An observation is made that Ivanauskaitė's visual works are significantly influenced by Japanese minimalism interwoven with surreal symbolism. The literary works are stylistically dominated by a playful witty surrealism reminiscent of Magritte, while the literary text is constructed with the question 'what if?' in mind (*Pakalnučių metai* (*The Year of the Lilies of the Valley*), 1985).

2. In the second collection of short stories *Kaip užsiauginti baimę* (*How to Grow Your Fear*, 1989) a sense of existential apocalyptic fear becomes prominent. Ivanauskaitė decrypts a wide array of possible signs of fear. The apocalyptic atmosphere is connected to the various unexpected possibilities of an overturned reality: a liquid from the sea sets organic creatures on fire, a red dress sticks to the body and melts it... Like in Sartre's novel *La Nausée* (*Nausea*), the dread of a spontaneous change in the world (being in itself, *en-soi*) can be felt (as Sartre wrote, 'it is out of laziness that the world is the same day after day').

3. In the novel *Mėnulio vaikai* (*Children of the Moon*, 1988), the surreal symbols lose their apocalyptic power. The author returns to reality and examines the alienation of urban youth through the lifestyle of the punk and hipster generation. Communication is dominated by monologues; the characters are defined by a search for ecstatic experiences, balancing on the edge of madness, self-destruction, educating oneself in music, and a nomadic lifestyle.

4. The novel *Pragaro sodai* (*The Gardens of Hell*, 1992) was written between 1989 and 1990, at the time of the collapse of the Soviet system, and was published by the magazine *Nemunas* after the re-establishment of independence. It is a novel of the junction of two eras. Conversely, the novel points to the alienation of members of subcultures as an aspect of historic reality and their inability to find their spiritual bearings in the new reality. Furthermore, a new creative element is introduced as Ivanauskaitė brings the metaphysical collision of good and evil into the literate space. Domantas, the main character, immolates himself believing that he represents the dark forces of the Antichrist and hell. The writer's preference for fire as a means of self-destruction becomes more pronounced.

5. The novel *Ragana ir lietus* (*The Witch and the Rain*, 1993) brought the author international acclaim. An innovative linkage of time dimensions, removed from each other by centuries but united by the aspect of female metaphysical longing, connects the novel with the symbolism of archetypes as defined by Carl Jung. The novel reveals that the modern woman is unable to perceive herself

as dissociated from the past that archetypically inserts itself into the history of man–woman relations. Jung's assumption of *Unus mundus* (Latin for 'one world') holds the novel together. All three stories of *Ragana ir lietus* take place in a vertical timeline and stand out as fundamental, archetypical points that define female metaphysical longing.

6. The novel *Agnijos magija* (*The Magic of Agnija*, 1995) sees a different trajectory of self-consciousness in the main female character Agnija. Unlike the women of *Ragana ir lietus* who die for love, Agnija has a more 'masculine' attitude that manifests itself in her choice of leading an active and erotically unrestrained lifestyle. This novel also reveals the author's interest in the mystical forces of the world. Finally, *Agnijos magija* differs from the other three pre-Tibetan novels due to its *self-liberating* nature. It has no apocalyptic finale of self-destruction; no-one dies or commits suicides. In this novel Ivanauskaitė begins drawing the symbols of her travels into her literary space.

Even if Ivanauskaitė had stopped writing, as she said she would to fully embrace Buddhism, her two collections of short stories (*Pakalnučių metai*, *Kaip užsiauginti baimę*) and her four novels (*Mėnulio vaikai, Pragaro sodai, Ragana ir lietus, Agnijos magija*) would have already made their mark on Lithuanian literature as modern classics of urban literature that range from the surreal to the existential.

The third chapter, **'The Tibetan Works: a Journey Towards Oneself'** covers Ivanauskaitė's works between 1996 and 2000.

1. There are several conceptual explanations for the writer's phenomenon of travel: situational-social, psychological, fate-related, ecumenical, and anthropological-genetic. We think that the most accurate is the cultural-spiritual explanation which emphasizes the journey as a certain quest for spiritual experience and the opportunity to construct oneself in the face of otherness. The otherness enchants the writer's imagination with the opportunity for manifold – spiritual, existential and even physical – renewal.

2. *Ištremtas Tibetas* (*The Exiled Tibet*, 1996), the first book of *Tibeto mandala*, reflects the author's desire to understand the concept symbolism of a foreign culture and to erase the habit of creative writing. To a large extent it reminds the reader of a beginner's guide to Buddhism and provides information on the

various aspects of Tibetan culture, religion and history. However, the suppressed creative spiritual intensity of the writer breaks through as reflective essayist prose.

3. In the book *Kelionė į Šambalą* (*The Journey to Shambhala*, 1997) this reflective essayist prose reaches its top form. In this book the experiences of the narrator can be viewed from several different angles. On the one hand, she is a proactive person who travels, changes her location, and makes unexpected decisions. On the other hand, she is a seeker who is still searching for the secret codes of this culture and attempts to penetrate its depth both in theory and in practice, even if it puts her at risk. An erudite, the writer wants to become an expert of her chosen path, she studies the plentiful sources that explain and interpret the tradition in question. Third, she is who she is – an individual, a psychological human being. Her subconscious works like an engine and sends her unexpected, at times traumatizing, impressions and signals. Fourth, she is a writer, who not only describes the characteristics of this culture, but also how it affects the seeker herself. Fifth, she constantly withdraws and sees reality from the sidelines, as she would take in a painting or, more accurately, a film. In this way she activates her thoughts and perceives the situation and herself in a greater depth and from a different angle than it would be possible from the confines of everyday domestic life. All these interwoven aspects and the tensions that arise from their connections are presented in an intriguing and challenging narrative which seems to be written by the author herself, or by the journey as a unique fragment of life. In reality, the narrator wants to be objective, to see the world without the veil of illusion and understand everything the way it is; she is aware of all other possible variations and dispersions of the *ego*. In a way, *Kelionė į Šambalą* is the most convincing of the author's works.

4. Ten years later Ivanauskaitė returns to visual art: she draws *Mandalos*, a cycle of 110 mandalas. She approaches this cycle by way of realizing their conceptual meaning, similarly to Kerouac's character Japhy. Her actions follow Carl Jung's assumption of the mandala as a harmonizing autotherapy. The cycle *Mandalos* is an example of Jung-esque surrealism in which the existential (Death) fears experienced by the artist-writer are entwined with the pressure of a foreign culture and its deities, the reflections of Western surrealism, and her own creative wit.

5. In the book *Šokis dykumoje* (*The Dance in the Desert*, 2004) the author reveals the various possible trajectories of metaphysical longing by way of short poetic meditations. These miniatures are included in the book *Prarasta Pažadėtoji žemė* (*The Lost Promised Land*, 1999) as ostensible manuscripts of Pema Dečen, a literary choice reminiscent of Jorge Luis Borges. The author also plays the role of a literary critic and interpreter telling the reader what she herself thinks of her own poetry.

6. Although *Tibeto mirusiųjų knyga* (*The Tibetan Book of the Dead*, 2002), a cycle of nine paintings, was created upon the painter-writer's return to Lithuania, on the mental level it still symbolizes the running of Tibetan imagery in her creative periphery. This cycle reveals the different planes of existence that were among the pillars of support to Ivanauskaitė's worldview.

7. The writer never exchanged Christianity for Buddhism and the other way round. Though after the re-establishment of independence she was christened by Monsignor Kazimieras Vasiliauskas, Ivanauskaitė was not a zealous church-goer. Like Jorge Luis Borges, she read the Bible, the Quran, and the basics of the Kabbalah and explored the tradition of Buddhism. In all religions she sought out the mystic intrigue of the secret signs and *numinosum*. On the one hand, the writer was intrigued by 'witchery' and magic, while on the other, her search was fuelled by a strong longing for the sacred. She could discern some signs of sanctity in pagan culture (the culture of stones, for example). The two-fold tension between believing and not believing is also reflected in the diary *Viršvalandžiai* (*Overtime*, 2007). Visions and a mystic experience of closeness with God are replaced with doubts and scepticism. The fundamental intrigue of the phenomenon of Ivanauskaitė is the fact that she never fully identified with anything and, because of this, felt a constant metaphysical longing for love, sanctity, absolute gentleness, unity, and perfection.

The fourth chapter, **'The Post-Tibetan Works: Interactive Motifs'**, covers the writer's works from 2002 to 2007.

1. Ivanauskaitė publishes the collection of essays *Kelionių alchemija* (*The Alchemy of Travels*, 2003), in which she proves her essay-writing skills yet again. She uses irony, self-irony, wit and laconic speech; she discusses issues in a seemingly care-free, playful way, but manages to reach their roots. Following Jung's

example, she calls this writing method 'synchronicity', but it can also be seen as a certain experiential phenomenology.

2. The first post-Tibetan novel *Placebas* (*Placebo*, 2003) is a literary parody of consumerism. The tone of the narrative is ironic. Four different planes are interwoven in the novel. The first is the afterlife plane of the fortune-teller Julija. The second plane of realistic everyday life is split into two parts: the introspective musings of the characters, which, although characteristic of Ivanauskaitė, is less apparent in this novel than in her pre-Tibetan works, and the social space, which is an entirely new element. There is also the cosmic reality of reincarnations, thoughts and experiences of the cat Bastetė, it came from the novel *Sapnų nublokšti*. Finally, the fourth plane is the dimension of the Centre or that of the creators of the Placebo. In this novel placebo is a substitute for reality. The underlying intellectual intrigue of the novel is that we exist not in reality but in its substitute the qualities of which are created, changed or otherwise controlled by some more powerful force, the so-called Centre. Here Ivanauskaitė once again approaches the concept of the world-reformer, conceived by Ričardas Gavelis in his novel *Vilniaus džiazas* (*Jazz of Vilnius*).

3. Ivanauskaitė's second post-Tibetan novel *Miegančių drugelių tvirtovė* (*The Fortress of Sleeping Butterflies*, 2005) breaks down into two narrative planes, the internal and the external. The internal plane is moderated by the introspective thoughts of the main character Monika. The external narrative – her social project of resocialization of former prostitutes – was used by Algimantas Puipa, who directed a film of the same name in which the internal plane was suspended. Meanwhile, the apocalyptic atmosphere of this internal plane brings it close to the archetypical symbols in the film *Melancholia* by Lars von Trier. Unlike *Sapnų nublokšti* and *Placebas*, this novel is devoid of the afterlife and cosmic dimensions. The primary reality unrolls in Monika's consciousness.

4. During the post-Tibetan period Ivanauskaitė creates a cycle of unique visions, *Angelariumas* (*The Angelarium*, 2005), in which she reaffirms the idea of an ecumenical longing for sanctity that covers different faiths. Some of her angels have stepped from the pages of the Quran, others from the Kabbalah, still others were inspired by Biblical symbolism. They are colourful and playful, and at times it seems they were created in a light-hearted mood. They are unusually, almost cosmically, magnified in comparison to the figures of people and

animals below. Conversely, they are, in their own way, prophetic. The technique used in making them brings to mind the tradition of Easter palms, or *verbos*, of the Vilnius region. The angels are painted or glued together from dried flowers, leaves and blades of grass familiar to Ivanauskaitė. In some aspects of her world perception (her love for nature and animals, or her experiments in self-portraits) the writer's visual works can be compared to those of the Mexican painter Frida Kahlo, even though no evidence of a direct influence has been found.

5. The last book *Odė džiaugsmui* (*Ode to Joy*, 2007) coincided with the author's death. It is a collection of poems written over a significant period of time, and only seven of those poems are new. In a way, it closes a cycle, as Ivanauskaitė began her creative path with poems published in the magazine *Moksleivis*. Having returned to poetry, the writer felt the fragile nature of a poem and made an effort not to violate it: she did not overdo it or push it too far. Her poems are of moderate length; they are neither overburdened with metaphors nor pretentious. Had she not exchanged poetry for prose, and continued writing poems as she did at school, Ivanauskaitė might have made her mark in our cultural context as a Lithuanian Wisława Szymborska: the poetry of both is moderate, ironic, intellectual, and capable of describing fundamental issues (or creating existential symbols) in a concise form. Ivanauskaitė simply did not write enough poetry.

6. However, the format of a poem was too constricting for her, as was that of the novella. Considering the scale of her passion for life, the small genres could only be temporary endeavours. They were too delicate. Thus Ivanauskaitė published only two books of poetry, two of short stories, one collection of interviews (*Švelnūs tardymai* (*Gentle Interrogations*)), and two books for children. Yet she left seven novels, only the first two of which (*Mėnulio vaikai* and *Ragana ir lietus*) were a little shorter. The other five are books of impressive length. Vytautas Kubilius was right when he said that Ivanauskaitė was a writer of fervent spiritual tension.

The fifth chapter, **'Post Mortem'**, is based on Ivanauskaitė's diary *Viršvalandžiai* (*Overtime,* 2007), which can be seen as her response to the diary of Frida Kahlo. The chapter focuses on a textual comparison of two human lives of different parameters, those of Frida Kahlo and Jurga Ivanauskaitė, keeping in mind that all such comparisons become powerless outside the text. The inspiration for this

comparison came from the writer herself, who in the final stage of her life felt an existential affinity with the Mexican painter. Ivanauskaitė might have called the idea 'synchronicity', yet it can also be seen as a biographical essay.

Translated by Gabija Barnard

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

TYRIMO ŠALTINIAI

Jurgos Ivanauskaitės proza, poezija, pjesės

Ivanauskaitė J., „Tą ramią valandą“, *Moksleivis*, 1979, Nr. 8, p. 29.
Ivanauskaitė J., *Pakalnučių metai*, Vilnius: Vaga, 1985.
Ivanauskaitė J., *Pakalnučių metai*, Vilnius: Tyto alba, 2003.
Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Vaga, 1988.
Ivanauskaitė J., *Mėnulio vaikai*, Vilnius: Tyto alba, 2004.
Ivanauskaitė J., *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Vaga, 1989.
Ivanauskaitė J., *Kaip užsiauginti baimę*, Vilnius: Tyto alba, 2009.
Ivanauskaitė J., *Stebuklinga spanguolė*, Vilnius: Vyturys, 1991.
Ivanauskaitė J., *Stebuklinga Spanguolė*, Vilnius: Tyto alba, 2014.
Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Kaunas: Nemunas, 1992.
Ivanauskaitė J., *Pragaro sodai*, Vilnius: Tyto alba, 2010.
Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Vaga, 1993.
Ivanauskaitė J., *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto alba, 2002.
Ivanauskaitė J., *Ragana un lietus*, į latvių k. vertė T. Rullis, Rīga: Preses nams, 1994.
Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Vaga, 1995.
Ivanauskaitė J., *Agnijos magija: tik ne intelektualams*, Vilnius: Tyto alba, 2006.
Ivanauskaitė J., *Ištremtas Tibetas*, Vilnius: Tyto alba, 1996.
Ivanauskaitė J., *Kelionė į Šambalą*, Vilnius: Tyto alba, 1997.
Ivanauskaitė J., *Prarasta Pažadėtoji žemė*, Vilnius: Tyto alba, 1999.
Ivanauskaitė J., *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004.
Ivanauskaitė J., „Ištremtas Tibetas“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 5–271.
Ivanauskaitė J., „Kelionė į Šambalą“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 273–481.
Ivanauskaitė J., „Prarasta Pažadėtoji žemė“, in: *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 483–688.
Ivanauskaitė J., *Kelionių alchemija*, Vilnius: Tyto alba, 2003.
Ivanauskaitė J., *Sapnų nublokšti*, Vilnius: Tyto alba, 2000.
Ivanauskaitė J., *Sapnų nublokšti*, Vilnius: Tyto alba, 2007.
Ivanauskaitė J., *Placebas*, Vilnius: Tyto alba, 2003.
Ivanauskaitė J., *Placebas*, Vilnius: Tyto alba, 2007.

Ivanauskaitė J., *Kaip Marsis Žemėje laimės ieškojo*, Vilnius: Tyto alba, 2004.
Ivanauskaitė J., *Šokis dykumoje*, Vilnius: Tyto alba, 2004.
Ivanauskaitė J., *Švelnūs tardymai*, Vilnius: Tyto alba, 2005.
Ivanauskaitė J., *Angelariumas*, Vilnius: Tyto alba, 2005.
Ivanauskaitė J., *Miegančių drugelių tvirtovė*, Vilnius: Tyto alba, 2005.
Ivanauskaitė J., *Odė džiaugsmui*, Vilnius: Tyto alba, 2007.
Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2007.
Ivanauskaitė J., *Viršvalandžiai*, Vilnius: Tyto alba, 2008.
Ivanauskaitė J., *Nežaiskite su mėnuliu!*, Vilnius: Tyto alba, 2008.
Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011.

Straipsniai, knygų dalys

Ivanauskaitė J., „Moters individualizmas Lietuvoje“, *Metmenys*, Chicago: AM & M Publications, 1990, Nr. 58, p. 166–173.

Ivanauskaitė J., „Postmodernistinė alchemija“, in: *Miestelėnai*, kn. 2: *Miestas ir postmodernioji kultūra*: kultūrologinis almanachas, sudarė E. Ališanka, Vilnius: Taura, 1995, p. 173–181.

Ivanauskaitė J., „Trolis Mumis ir mirtis“, *Šiaurės Atėnai*, 2005 10 29, p. 9.

Ivanauskaitė J., „Lietuvos Bodhisatva“, in: *Širdies neatskiriamasis: monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas mūsų atsiminimuose*, sudarė O. Baliukonė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, p. 383–394.

Ivanauskaitė J., „Jerichono rožė Nijolei“, in: *Moteris su lauko gėlėmis*: *knyga apie Nijolę Miliauskaitę*: atsiminimai, pokalbiai laiškai, sudarė G. Ramoškaitė-Gedienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 108–114.

Ivanauskaitė J., „Raportas apie šmėklą, kuri save vadino Ričardėliu“, in: *Bliuzas Ričardui Gaveliui*, sudarė N. Gavelienė, A. A. Jonynas, A. Samalavičius, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 101–107.

Ivanauskaitė J., „Rytai–Vakarai meditacijų tyloje“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 14–58.

Interviu

Jurga atsako Dovilei Zelčiūtei: „Du krantai – kūnas ir siela“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 532–537.

Jurga atsako Sigitui Parulskiui: „Vienatvė man reiškia pilnatvę“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 507–514.

Jurga atsako Solveigai Daugirdaitei: „Dalis manęs yra kiekviename personaže“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 515–531.

Jurga atsako Donaldui Kajokui: „Niekieno žemėje“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 551–557.

Jurga atsako Arnui Ališauskui: „J. Ivanauskaitė prisimena, kad buvo įspėta Dalai Lamos", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 502–503.

Jurga atsako Vandai Juknaitei: „Kuo rizikuoja religiją keičiantis žmogus", in *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 538–550.

Ivanauskaitė J., „Duetas XIII", kalbina T. Sakalauskas, in: Sakalauskas T., *Duetai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 147–170.

Ivanauskaitė J., „Kolegos rašytojai man atvirai demonstruoja priešiškumą", kalbina M. Peleckis, in: *Varpai*, Šiauliai, 1998, Nr. 12, p. 170–177.

Ivanauskaitė J., „Dar kartą 10 klausimų rašytojams", *Nemunas*, 1999, Nr. 9, p. 4–5.

Ivanauskaitė J., „Mano herojai klonuoti iš manęs pačios", kalbina L. Žemulienė, *Lietuvos rytas*, priedas *Savaitgalis*, 2000 06 23, p. 13.

Ivanauskaitė J., „Jurga Ivanauskaitė, rašytoja", in: *Einu: menininkai apie Dievą, maldą, klaidą, stebuklą, kryžių, pašaukimą, šventes, Bibliją, šventumą*, sudarė žurnalo „Sandora" redakcija, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001, p. 96–109.

Ivanauskaitė J., „Pradėti keistis nuo savęs", in: *Tikėti ir rašyti: 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save*, sudarė G. Mikelaitis, Vilnius: Aidai, 2002, p. 120–137.

Ivanauskaitė J., „Tikrasis angelo rūbas – sudžiovinti gėlių žiedlapiai: Vilniuje tapydama paveikslus žinoma rašytoja pailsi ne blogiau nei Maljorkoje", kalbina R. Mikšionienė, *Lietuvos rytas*, priedas *Mūzų malūnas*, 2005 04 29, p. 1–2.

Ivanauskaitė J., „Pasijuntu grįžtanti į Pradžių Pradžią", *Baltijos miškai ir mediena*, 2005, Nr. 5, p. 66–69.

Ivanauskaitė J., „Kaina už nuostabųjį gyvenimą", kalbina R. Pakalkienė, *Lietuvos žinios*, 2006 05 10, p. 1, 5.

Ivanauskaitė J., „Dar niekada mano gyvenime nebuvo tiek daug ramybės ir šviesos", *Moters savaitė*, 2006 09 12, p. 8–11.

Ivanauskaitė J., „O sau palinkėčiau tiesiog laiko", *Dialogas*, 2006 12 22, p. 13.

Ivanauskaitė J., „Kankinė iš knygos viršelio žvelgia į anapus: su liga besigrumianti rašytoja išleidžia poezijos rinkinį „Odė džiaugsmui", kalbina A. Urbonaitė, *Lietuvos rytas*, 2007 02 01, p. 1, 3.

Ivanauskaitė J., „Tarp paveikslų jautėsi saugi", kalbina R. Mikšionienė, *Lietuvos rytas*, priedas *Mūzų malūnas*, 2011 11 14, p. 15.

Dienoraščiai, laiškai

Jurgos Ivanauskaitės užrašai, 1993 metų kalendorius su R. Magritte'o reprodukcijomis. Šeimos nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės dienoraščiai, 2005 06 29. Šeimos nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės dienoraščiai, 2006 06 01–02. Šeimos nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės sąsiuvinis su piešiniais „Mano norai, kurie tikrai išsipildys". Šeimos nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės atvirlaiškis Olegui Ablažiejui ir Kristinai, Dharamsala. O. Ablažiejaus nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės laiškas Olegui Ablažiejui, 1995 02 03, Dharamsala. O. Ablažiejaus nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės laiškas Olegui Ablažiejui, 1996 04 15. O. Ablažiejaus nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės atvirlaiškis Olegui Ablažiejui ir Kristinai, 1996 12 20, Katmandu. O. Ablažiejaus nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės atvirlaiškis Olegui Ablažiejui ir Kristinai, be datos. O. Ablažiejaus nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės laiškas Danutei Čiurlionytei-Zubovienei, 1985 09 30, Vilnius. M. K. Čiurlionio muziejaus archyvas.

Jurgos Ivanauskaitės laiškas Stasiui Eidrigevičiui, 1993, Vilnius. Šeimos nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės atvirlaiškis Jūratei Stauskaitei, 1998 06 23, Lhasa. J. Stauskaitės nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės laiškas Jūratei Stauskaitei, 1998 08 24, Katmandu. J. Stauskaitės nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės laiškas Jūratei Stauskaitei, 1998 10 01, Dharamsala. J. Stauskaitės nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės laiškas Jūratei Stauskaitei, 1998 11 19, Dharamsala. J. Stauskaitės nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės laiškas Jūratei Stauskaitei, 2006 03 02, Upsala. J. Stauskaitės nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės atvirukas Algimantui Švėgždai, 1984 12 17, Vilnius. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

Jurgos Ivanauskaitės atvirukas Algimantui Švėgždai, 1985 09 02, Vilnius. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

Jurgos Ivanauskaitės laiškas Algimantui Švėgždai, 1987 09 07, Vilnius. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

Jurgos Ivanauskaitės atvirukas Algimantui Švėgždai, 1987 12 16, Vilnius. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

Jurgos Ivanauskaitės atvirukas Algimantui Švėgždai, 1993 10 05, Dharamsala. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

Jurgos Ivanauskaitės atvirukas Algimantui Švėgždai, 1993 12 15, Vilnius. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

Jurgos Ivanauskaitės atvirukas Algimantui Švėgždai, 1994, Varanasis. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

Jurgos Ivanauskaitės atvirukas Algimantui Švėgždai, 1994, Dharamsala. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

Kosto Korsako laiškas Jurgai Ivanauskaitei, 1974 07 08, Vilnius. Šeimos nuosavybė.

Kosto Korsako laiškas Jurgai Ivanauskaitei, metai nenustatyti, 07 12, Vilnius. Šeimos nuosavybė.

Kosto Korsako laiškas Jurgai Ivanauskaitei, metai nenustatyti, 07 14. Vilnius. Šeimos nuosavybė.

Kosto Korsako laiškas Jurgai Ivanauskaitei, metai nenustatyti, 07 20, Vilnius. Šeimos nuosavybė.

Kosto Korsako laiškas Jurgai Ivanauskaitei, 1974 08 29, Palanga. Šeimos nuosavybė.

Kosto Korsako laiškas Jurgai Ivanauskaitei, metai nenustatyti, 09 03, Vilnius. Šeimos nuosavybė.

Jurgos Ivanauskaitės ir Tomo Venclovos laiškai, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 605–612.

Laiškai Vytautui Rubavičiui, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 586–600.

Laiškai Dovilei Zelčiūtei, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 613–665.

Atsiminimai

Ablažiejus O., „Nuo juodos iki rožinės“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 109–116.

Antanaitienė J., „Ugnies laukas, arba Jurga ir Tėvelis“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 143–149.

Balsys V., „Spindinčioji, arba Talento kaina“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 458–461.

Beinorius A., „Dvasinės piligrimystės keliais“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 124–142.

Driežis R., „Mokyklos laikai“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 77–86.

Galkus J., „Raudonas kaspinas“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 98–104.

Janonytė R., „Veidrodis“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 87–97.

Kajokas D., „Prie artimiausių durelių“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 446–452.

Karsokienė A., „Kaip prisijaukinti baimę“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 271–282.

Kaušpėdas A., „Visuomet – paslaptis“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 267–270.

Korsakaitė I., „Jos kelias buvo vientisas“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 26–48.

Koršunovas O., „Mūsų savijauta meno pasaulyje panaši“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 498–500.

Mattson E., „Kokiomis draugėmis mes galėjome tapti“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 324–328.

Mikelinskas J., „Drąsa kurti save“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 306–312.

Navakas K., „Odė vijokliui“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 365–371.

Padegimas G., „Pati sau laboratorija“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 462–468.

Puipa A., „Nesijaučiu svetimas“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 485–489.

Rullis T., „Du pasimatymai ir dvidešimt metų kartu“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 331–337.

Samuolytė R., „Tarp sapnų ir realybės“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 479–484.

Užkurnytė J., „Man patiko būti Mažąja“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 242–248.

Varnas G., „Ruzvelto aikštę“ dedikavau jai“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 472–475.

Veisaitė I., „Jeruzalės akmenukas“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 151–154.

Venclovas P., „Misija“, in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 313–316.

Keleras J., „Mano Jurga“, *Šiaurės Atėnai*, 2014 08 12, p. 3.

Kino filmai

Marcinkevičiūtė A., Landsbergis V. V., rež., „Šokis dykumoje“: dokumentinis filmas apie Jurgą Ivanauskaitę, 2008. Scenarijaus aut.: A. Marcinkevičiūtė. Pasakotojai: B. Mar, I. Korsakaitė, R. Racėnaitė [ir kt.].

Puipa A., rež., „Nuodėmės užkalbėjimas“, 2007. Scenarijaus aut.: A. Puipa, pagal J. Ivanauskaitės romaną „Ragana ir lietus“. Vaidina: R. Samuolytė, A. Kazanavičius, N. Savičenko [ir kt.].

Puipa A., rež., „Miegančių drugelių tvirtovė“, 2012. Scenarijaus aut.: A. Puipa, pagal J. Ivanauskaitės romaną „Miegančių drugelių tvirtovė“. Vaidina: J. Lapinskaitė, V. Balsys, G. Giedraitytė [ir kt.].

LITERATŪRA

APIE JURGĄ IVANAUSKAITĘ

Spaudos publikacijose

Jurga Ivanauskaitė (1961–2007). Sankryžos: retrospektyvinės parodos katalogas, sudarė I. Korsakaitė, įvado autorė R. Rachlevičiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2011; taip pat *lnb.lt*, prieiga internete: http://menas.lnb.lt/4p_Ivanauskaite_SANKRYZOS_katalogas.pdf

„2005 m. Lietuvos nacionalinių premijų laureatai", *Metai*, 2006, Nr. 1, p. 155–156.

Akinskas G., „Jurga Ivanauskaitė – vėl apie Tibetą", *7 meno dienos*, 1999 09 10, p. 4.

Andrijauskas A., „Jurgos Ivanauskaitės klajonės Rytų pasaulio platybėse", *Metai*, 2010, Nr. 4, p. 76–93.

Andrijauskas A., „Žvilgsnis į Jurgos poezijos pasaulį", *Naujoji Romuva*, 2007, Nr. 2, p. 3–5.

Audicka A., „Vyro filmai ir moters romanai", *Literatūra ir menas*, 2012 03 02, p. 19–22.

Bacevičius M., „Asmens tapatumo problema Kieslowskio filme *Dvigubas Veronikos gyvenimas*, *Aplinkkeliai.lt*, 2012 10 11, prieiga internete: http://aplinkkeliai.lt/recenzijos/filmu/asmens-tapatumo-problema-kieslowskio-filme-dvigubas-veronikos-gyvenimas

Bacevičius M., „Alaino Robbe-Grillet žaidimai labirinte", *Aplinkkeliai.lt*, 2014 07 20, prieiga internete: http://aplinkkeliai.lt/recenzijos/filmu/alaino-robbe-grillet-zaidimai-labirinte

Balbierius A., „Gjatsangės kumburo akys: įspūdžiai iš rašytojos ir keliautojos Jurgos Ivanauskaitės fotografijų parodos Baltijos šalių knygų mugėje", *Literatūra ir menas*, 1999 02 27, p. 9.

Balbierius A., „Prisilietimai prie Indijos: Dharamsala, Himalajai, Tibeto tremtis ir pėdos bičiulių...", *Literatūra ir menas*, 2013 03 08, p. 20–23.

Baliukonytė O., „Į dykumą?", *Literatūra ir menas*, 1993 10 02, p. 3.

Baliutytė E., „Dviguba kolumbė", *Klėja*, 2003, Nr. 2 (6), *lsc.vu.lt*, prieiga internete: http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/indexf209-2.html?show_content_id=563

Baločkaitė R., „Utopija, nuo kurios norisi bėgti: kultūros krizės teorijos ir jų refleksijos J. Ivanauskaitės romane „Placebas", in: *Darbai ir dienos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, t. 48, p. 213–231.

Baltrušaitytė R., „Kodėl būtent keturis užmušei?", *Literatūra ir menas*, 1992 12 12, p. 4–5.

Baltrušaitytė R., „Filmas – paminklas Jurgai", *Veidas*, 2007 03 01, p. 56–57.

Baranova J., „Mirties ir meilės sąsaja Jurgos Ivanauskaitės kūryboje", *Literatūra ir menas*, 2006 01 27, p. 4–5.

Baranova J., „Jurgos Ivanauskaitės fenomenas: kai kurios moteriško liūdesio trajektorijos", *www.lrt.lt*, 2013 11 14.

Baranova J., „C. G. Jungo pėdsakai J. Ivanauskaitės kūryboje", *Metai*, 2014, Nr. 11, p. 107–114.

Barsch F., „Dvi mini recenzijos: [„Ragana ir lietus"]", vertė L. Giraitis, *Literatūra ir menas*, 2002 10 25, p. 4.

Beresnevičius G., „Tibetas kaip gyvenimo būdas“, *Šiaurės Atėnai*, 1999 09 18, p. 4.

Beresnevičius G., „Pagreitis dievop“, *Šiaurės Atėnai*, 2000 06 24, p. 4.

Beresnevičius G., „Erzacinės civilizacijos aušra“, *Literatūra ir menas*, 2003 10 03, p. 2.

Bučienė L., Kuncaitė Ž., „Kabliataškio ir brūkšnio vartosena I. Simonaitytės ir J. Ivanauskaitės tekstuose“, in: *Žmogus ir žodis*: mokslo darbai, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2007, t. 9, Nr. 1: *Didaktinė lingvistika*, p. 24–30.

Budvytienė G., „Jurga Ivanauskaitė: kovoju su slibinu, kuriam vis atauga galvos“, *Kauno diena*, priedas *Aukštyn žemyn*, 2006 10 14, p. 3, 7.

Čerškutė J., „Nebaigta asmenybės ir ligos autobiografija“, *Metai*, 2009, Nr. 3, p. 134–138.

Danielius A., „Budos pėdomis“, *Šiaurės Atėnai*, 1996 06 15, p. 10.

Daugirdaitė S., „Raganos, vyrai ir kiti“, *Metai*, 1993, Nr. 10, p. 140–143.

Daugirdaitė S., „Nublokšti – iš kur ir kur?“, *Šiaurės Atėnai*, 2000 06 03, p. 9.

Daugirdaitė S., „Moterų literatūra ir požiūris į ją Lietuvoje po 1990 metų“, in: *Feminizmas, visuomenė, kultūra*: straipsnių rinktinė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002, t. 4, p. 106–115.

Daugirdaitė S., „Woman's Body in the Lithuanian Women's Prose Fiction (the End of the 20th Century)“, in: *Lyčių studijos ir tyrimai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006, Nr. 2, p. 19–23.

Daujotytė V., „Salomėja ir Jurga: likimo kūryba“, *Metai*, 2009, Nr. 4, p. 102–111.

Daujotytė V., „Baudelaire'as apie Jurgą Ivanauskaitę“, *Šiaurės Atėnai*, 2011 11 25, p. 3.

Dautartienė M., „Meilė ir mirtis“, *Metai*, 1993, Nr. 4, p. 144–146.

Fomina A., „[Ivanauskaitė, Jurga. *Viršvalandžiai*]“, *Literatūra ir menas*, rubrika *(Pa)skaitiniai*, 2007 11 09, p. 15.

Gailiūtė G., „Skonio politika: kas ir iš ko moka atskirti geras knygas?“, *Knygų aidai*, 2014, Nr. 1, p. 1–9.

Geda S., „Pririšioti vieversiai (11)“, *Šiaurės Atėnai*, 2009 04 17, p. 5.

Geda S., „Skruzdėlė ir vertikalė (13)“, *Šiaurės Atėnai*, 2009 07 31, p. 5.

Geda S., „Dainos, kurių išmokė motina“, *Šiaurės Atėnai*, 2010 07 09, p. 5.

Goštautaitė D., „Prisilietus prie Jurgos talento“, *Anykšta*, 2012 04 26, p. 1, 3.

Goštautas S., „Užrašai iš Vilniaus. Jurga Ivanauskaitė“, *XXI amžiaus* priedas: *Visuomenės gyvenimo analizė ir komentarai*, 2007 04 13, Nr. 3 (39).

Grigaitis M., „J. Ivanauskaitės romanas: turinys ar forma?“, *Nemunas*, 2006 04 20–26, p. 13.

Grigaitis M., „Klaidūs vaikščiojimai painiais psichės labirintais“, in: *Inter-studia humanitatis*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2010, Nr. 10: *Saulė pasaulio kultūrose*, p. 151–159.

Gudėnaitė-Špokauskienė R., „Z. Čepaitės ir J. Ivanauskaitės vardai kaip prekių ženklai“, *Gimtasis žodis*, 2012, Nr. 11, p. 2–8.

Iešmantas G., „Kelionė į geismo viešpatystę. Keli žodžiai apie filmą „Nuodėmės užkalbėjimas“, *Lietuvos aidas*, 2007 05 12, p. 5.

„Ilgai laukta Užupio teatro premjera Ivanauskaitės gimimo 50-mečiui“, *alfa.lt*, prieiga

internete: http://www.alfa.lt/straipsnis/12862691/ilgai-laukta-uzupio-teatro-premjera-ivanauskaites-gimimo-50-meciui

Jakučiūnas A., „Apie angelus, tylą ir užmarštį", *Nemunas*, 2011 11 24–30, p. 10.

Jankutė N., „Kas užauga mėnulio šviesoje", *Laiškai lietuviams*, 1993, Nr. 9, p. 277–279.

Jaras A., „Moteris ir vanduo", *Naujasis židinys-Aidai*, 1993, Nr. 10, p. 82–85.

Jasevičienė A., „Bandymas prijaukinti mirtį", *Šiaurės Atėnai*, 2009 06 26, p. 9.

Jasevičienė A., „Grožis Jurgos Ivanauskaitės romanuose: privilegija ar pasmerkimas?", *Šiaurės Atėnai*, 2009 07 17, p. 9.

Jasevičienė A., „Santuoka VS neištikimybė Jurgos Ivanauskaitės romanuose", *Nemunas*, 2009 11 12–18, p. 8–9.

Jasevičienė A., „Destrukcijos mechanizmai Jurgos Ivanauskaitės romanuose", *Naujoji Romuva*, 2010, Nr. 1, p. 30–32.

Jasevičienė A., „Nauja tikrovės forma Jurgos Ivanauskaitės romane „Placebas", *Gimtasis žodis*, 2010, Nr. 11, p. 28–33, 39.

Jauniškis V., „Žaidimai Mažojoje scenoje", *Komjaunimo tiesa*, 1987 07 17, p. 3.

Jauniškis V., „Po premjeros: sklandus šokis be pauzių ir partnerio", *lfc.lt*, 2009 02 26, prieiga internete: http://www.lfc.lt/lt/Page=ArticleList&ID=6285&Y=0

Jočytė A., „Laužant tabu", *Krantai*, 2013, Nr. 3, p. 67–70.

Jonušys L., „Prozos proveržiai", *Literatūra ir menas*, 2013 01 11, p. 9–10.

Juknaitė V., „Apie pastarojo dešimtmečio prozą", in: *Žmogus ir žodis*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2001, t. 2, Nr. 3: *Literatūrologija*, p. 29–34.

Juknaitė V., „Išskrido Jurga", *Literatūra ir menas*, 2007 02 23, p. 23.

Juknaitė V., „Susitikim dar kartą", *Literatūra ir menas*, 2008 11 07, p. 20.

Jurčiukonytė A., „Alcheminis santykis: globalinė kultūra ir lietuvių kelionių literatūra", *Knygų aidai*, 2003, Nr. 3, p. 14–16.

Jurčiukonytė A., „Romanas ir kiti placebai", *Knygų aidai*, 2003, Nr. 5, p. 12–15.

Kačanauskas Ž., „Variacijos vienatvės tema", *Komjaunimo tiesa*, 1985 07 12, p. 3.

Kazlauskaitė G., „Puslapių drugeliai", *Šiaurės Atėnai*, 2006 01 07, p. 9.

Kazlauskaitė G., „Šventusi gyvenimą: [in memoriam]", *Šiaurės Atėnai*, 2007 02 24, p. 2.

Kiauka T., „Ilgesys plius nuodėmė lygu gyvenimas: dukters palaidūnės kelionė Dievop", *Kultūros barai*, 2010, Nr. 9, p. 52–60.

Klimantavičienė N., „Keturi Jurgos Ivanauskaitės eilėraščiai apie metų laikus: kaip skleidžiasi kūrėjos savitumas?", *Gimtasis žodis*, 2010, Nr. 10, p. 20–24.

Korsakaitė I., „Laukiu sugrįžtančios nors sapne", kalbina V. Majorovienė, *Moteris*, 2007, Nr. 11, p. 80–85.

Korsakaitė I., „Už atvirumą pasauliui", kalbina I. Zagrebajev, *Tiesa UK*, 2010 11 11–17, p. 8–9.

Kreivytė L., „Užkalbėję nuodėmę: A. Puipos „Nuodėmės užkalbėjimas", *7 meno dienos*, 2007 03 09, p. 6.

Kubilius V., „Rekomendacija Jurgai Ivanauskaitei: nominacija Baltijos šalių premijai". Lietuvos rašytojų sąjungos archyvas, J. Ivanauskaitės asmens byla Nr. 268, 1999 09.

Kudirkienė L., [Jurga Ivanauskaitė. „Odė džiaugsmui“], in: *Tautosakos darbai*, 2007, t. 34, p. 373–374.

Lavaste L., „Rašytoją iš mirties gniaužtų išplėšė meilė“, *Lietuvos rytas*, priedas *Gyvenimo būdas*, 2006 10 21, p. 1, 2, 4.

Lietuvos rašytojų sąjunga, „Jurga Ivanauskaitė: (1961 11 14–2007 02 17): [in memoriam]“, *Nemunas*, 2007 02 22–28, p. 9.

Lietuvos rašytojų sąjungos valdyba, „Jurga Ivanauskaitė 1961 11 14–2007 02 17: [in memoriam]“, *Literatūra ir menas*, 2007 02 23, p. 23.

Lisauskienė V., „Du požiūriai į kelionę kitabūtėn: J. Ivanauskaitės esė „Menas mirti“, *Gimtasis žodis*, 2005, Nr. 2, p. 33–36.

Lučiūnienė G., „J. Ivanauskaitės ilgesio miniatiūros“, *Literatūra ir menas*, 2005 03 18, p. 5.

Lukšytė J., „Postmodernizmo ir feminizmo diskursai Jurgos Ivanauskaitės romanuose“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*: mokslo darbai, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006, t. 1, p. 263–275.

Lukšytė J., „Representation of Motherhood in Modern Women's Prose“, in: *Literatūra un kultūra: Process, mijiedarbība, problēmas*, Daugavpils: Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule“, 2006, t. 8, p. 110–122.

Mačaitytė L., „Tautos (ne)būties link: Apokalipsė Gintaro Beresnevičiaus „Paruzijoje“, in: *Laikas ir žodis*: studentų mokslo darbai, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, t. 1, p. 157–166.

Mataitytė I., „[rec. *Ištremtas Tibetas*]“, *Gimtoji kalba*, 1997, Nr. 11, p. 11–15.

Mažeikis G., „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, in: *Inter-studia humanitatis*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2012, Nr. 13: *Literatūros laukuose ir anapus jų*, p. 45–66.

Michelevičiūtė D., „Jurga Ivanauskaitė (1961–2007)“: [In memoriam], *Naujasis židinys-Aidai*, 2007, Nr. 3, p. 139–141.

Mikelinskas J., „Keli žodžiai apie autorę“, *Nemunas*, 1982, Nr. 7, p. 16.

Mikšionienė R., „Katinas“ išvijo girtuoklius“, *Lietuvos rytas*, 2009 09 26, p. 23.

Milkevičiūtė G., „Žodžiai, kylantys iš spengiančios tylos“, *Respublika*, priedas *Brigita*, 2007 02 24, p. 6.

Miškinytė J., „Jurga taifūno akyje“, 2005 04 17, prieiga internete: http://www.straipsniai.lt/zmones/informacija/Jurga_Ivanauskaite/puslapis/11878

Nazaraitė E., „Jurgos Ivanauskaitės „Kaip užsiauginti baimę“, *Draugas*, priedas *Mokslas, menas, literatūra*, 1990 09 22, p. 3–4.

Parnell Ch., „Трансформация и идентичность. „Собственный голос“ Литвы“, in: *Acta litteraria comparativa*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, t. 2, p. 56–62.

Peleckis M., „Baimės sudedamosios dalys“, *Literatūra ir menas*, 2009 09 11, p. 15.

Peleckis M., „Amžinasis Tibetas“, *Literatūra ir menas*, 2010 10 08, p. 16.

Peluritytė A., „Jurgos Ivanauskaitės prozos prieštaringumai“, *Gimtasis žodis*, 2001, Nr. 6, p. 8–14, 46.
Peluritytė A., „Penkios tezės vietoj recenzijos apie naująją Jurgos Ivanauskaitės knygą“, *Šiaurės Atėnai*, 2003 10 11, p. 9.
Peluritytė A., „Pasaulis ir jo pabaiga be pabaigos pagal Jurgą Ivanauskaitę“, *Nemunas*, 2006 01 12, p. 8.
Pipinytė Ž., „Banalybė sunkesnė už akmenį“, *7 meno dienos*, 2009 02 27, p. 6.
Rimkutė A., „Virtualaus bendravimo pinklės realybėje ir Jurgos Ivanauskaitės romanuose „Ragana ir lietus“ ir „Placebas“, *Literatūra ir menas*, 2009 06 26, p. 20.
Ryžovaitė V., „Angelariumas: Jurgos Ivanauskaitės paroda galerijoje „Meno niša“, *7 meno dienos*, 2005 06 03, p. 1, 8.
Rubavičius V., „Poetinės kasdienybės pėdomis“, *Literatūra ir menas*, 1979 11 03, p. 4–5, 16.
Rudaitytė R., „In Search of The Self: Jurga Ivanauskaite's Journey to Shambala“, in: *Literatūra*: mokslo darbai, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, Nr. 51 (4), p. 114–120.
Ruseckaitė A., „Atsiprašau autorės – tai ir mano karma“, *Nemunas*, 2005 02 10–16, p. 8.
Samalavičius A., „Veidas ar kaukė?“, *Literatūra ir menas*, 1988 10 22, p. 4.
Samalavičius A., „Odė Tibetui“, *Literatūra ir menas*, 1996 06 15, p. 4.
Samulionienė A., „Ingrida Morkvėnaitė: didžiausias troškimas – keliauti“, *Šiaurės Rytai*, 2011 11 19, p. 7, 12.
Sereikaitė J., „Dovana Jurgai“, *Literatūra ir menas*, 2011 12 09, p. 9.
Stančienė K., „Dvasingumo paieškos: parodai „Jurga Ivanauskaitė (1961–2007). Sankryžos“ pasibaigus“, *7 meno dienos*, 2011 12 16, p. 6–7.
Šaltenis S., „Viltys ir nusivylimai: apie 1985 m. prozos debiutus“, *Pergalė*, 1986, Nr. 1, p. 138–142.
Šerelytė R., „Obuolio graužtukas“, *Metai*, 1995, Nr. 7, p. 140–142.
Šerelytė R., „Nekintantys dydžiai“, *Literatūra ir menas*, 2001 02 16, p. 6.
Šerelytė R., „Ar ironija yra visagalė“, *Metai*, 2004, Nr. 2, p. 143–145.
Šerelytė R., „Amžiaus krizės romanai“, *Metai*, 2006, Nr. 3, p. 146–148.
Šerelytė R., „Paskutinė Jurgos kelionė: [in memoriam]“, *7 meno dienos*, 2007 02 23, p. 2.
Šiušys V., „Apie Tibetą ir savo kelią“, *Literatūra ir menas*, 1996 05 04, p. 14.
Švilpienė D., „Jurgos Ivanauskaitės „Placebas“ ir „Miegančių drugelių tvirtovė“ – feministinės analizės bandymas“, *Gimtasis žodis*, 2008, Nr. 3, p. 30–39.
Švilpienė D., „Ezoterizmo transformacijos šiuolaikinėje kultūroje“, in: *Literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, t. 52 (1), p. 112–114.
Tarchanova K., „Ten, kur susitiko Vakarai ir Rytai“, *7 meno dienos*, 2013 01 04, p. 4.
Tebelškienė A., „Priartėjęs Tibetas“, *Tarp knygų*, 1996, Nr. 10, p. 20–21.
Tervidytė E., „Ragana šventoji“, *Dialogas*, 2006 11 10, p. 5.
Tirvaitė L., „Intelektualūs žaidimai miesto centre“, *Komjaunimo tiesa*, 1985 08 09, p. 3.
Tirvaitė L., „Teatras – mano realybė“, *Komjaunimo tiesa*, 1987 03 27, p. 3.

Tirvaitė L., „Lietuvos jaunimas: dvasinio gyvenimo problemos", *Gimtasis kraštas*, 1987 09 10–16, p. 4–5.

Urbonaitė A., „Vieneri Jurgos Ivanauskaitės metai", *MM*, 2006, gruodis, p. 27–34.

Urbonaitė A., „Dienų tėkmė – su neblėstančia viltimi ir be gailesčio sau", *Lietuvos rytas*, 2007 02 14, p. 3, 7–8.

Uždavinys A., „Pagunda vakarietišką šizofreniją išsigydyti rytietiška paranoja", *Kultūros barai*, 2002, Nr. 6, p. 49–50.

Vabuolas J., „Suicidinės tendencijos džinsuotoj prozoj", *Pergalė*, 1989, Nr. 5, p. 129–134.

Valiukėnaitė D., „Fantazija ir filosofija Ivanauskaitės prozoje", in: *Metmenys*, Chicago: AM & M Publications, 1996, Nr. 71, p. 152–166.

Valiulis S., „Filmo magija", *Literatūra ir menas*, 2007 03 09, p. 9.

Valiušaitis V., „In memoriam Jurgai Ivanauskaitei", *Baltijos miškai ir mediena*, 2007, Nr. 3, p. 56–59.

Valiušaitis V., „Po civilizacijos griūtimi", *Baltijos miškai ir mediena*, 2007, Nr. 3, p. 58–63.

Vanagas D., „Literatūros kūrinys kaip papiktinimas: skandalo logika", *Literatūra ir menas*, 2014 09 19, p. 12–15.

Vaskelienė J., „Jurgos Ivanauskaitės naujadarai ir jų vaidmuo tekste (*Miegančių drugelių tvirtovė*)", in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*: mokslo darbai, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, t. 3, p. 169–179.

Vaskelienė J., „Tikriniai žodžiai – kontekstų ženklai (Jurgos Ivanauskaitės „Odė džiaugsmui")", in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*: mokslo darbai, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009, t. 8, p. 300–310.

Vedrickaitė I., „Prisijaukink kauką: gimties ir mirties dichotomija Lauros Sintijos Černiauskaitės kūryboje", in: *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, Nr. 16, p. 98–120.

Vedrickaitė I., „Vakarietės patirtys Jurgos Ivanauskaitės kelionių knygose", in: *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, Nr. 25, p. 95–116.

Visvydas P., „Ją palydėjo ir Persefonė", *Literatūra ir menas*, 2007 06 08, p. 5, 8.

Zaikauskas V., „Vėjas žino, kur yra Dievas", *Lietuvos žinios*, 1997 05 16–22, p. 18.

Zelčiūtė D., „Jurga Ivanauskaitė 1961 XI 14–2007 II 17: [in memoriam]", *Metai*, 2007, Nr. 3, p. 154.

Zelčiūtė D., „Poetinis Jurgos skrydis: [in memoriam]", *Respublika*, priedas *Brigita*, 2007 02 24, p. 7.

Knygose

Andrijauskas A., „J. Ivanauskaitės tibetietiškas orientalizmas", in: Andrijauskas A., *Kultūros, filosofijos ir meno profiliai*, (*Bibliotheca orientalia*), Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 578–586.

Andrijauskas A., „Orientalistinis Jurgos Ivanauskaitės nomadizmas", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 59–81.

Antanaitienė J., „Empatijos, kaip socialinės komunikacijos gebėjimo, ugdymas panaudojant meninį kūrinį", in: *Kelyje į žinių visuomenę: komunikacinių gebėjimų tobulinimas aukštojoje mokykloje*: respublikinės mokslinės praktinės konferencijos pranešimų medžiaga, sudarė R. Pagirienė, B. Ragalytė, Panevėžys, 2007, p. 16–22.

Auksutytė L., „Griūvančio pasaulio akivaizdoje: Jurgos Ivanauskaitės romanas ir Vytauto Kubiliaus straipsnis", in: *Laikas ir žodis*: studentų mokslo darbai, t. 1, sudarė V. Višomirskytė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, p. 167–174.

Baranova J., „*Leben zum Tode*: eksperimentai su mirtimi postmodernaus rašymo prieigose: Gavelis, Ivanauskaitė", in: Baranova J., *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 319–336.

Baranova J., „Neįminta Jurgos mįslė", in: *Jurga: atsiminimai, pokalbiai, laiškai*, sudarė D. Zelčiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 416–439.

Brazauskas N., *XX a. lietuvių modernistinis romanas: raidos ir poetikos linkmės*, (*Ars critica*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.

Bručkienė L., „Dangiškosios ir žemiškosios plotmių sankirta J. Ivanauskaitės romane „Ragana ir lietus", in: *Studentų mokslo darbai*, redakcinė komisija: A. Žalys [ir kt.], Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1999, p. 128–131.

Butvilaitė V., „Tėvo vaidmuo Jurgos Ivanauskaitės romanuose „Placebas" ir „Miegančių drugelių tvirtovė", in: *Studentų darbai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2008, p. 45–46.

Cucėnas V., „Jurgos Ivanauskaitės metamorfozė (nuo „Mėnulio vaikų" iki „Prarastos Pažadėtosios žemės")", in: *Lietuvos studentų lituanistų 4-oji mokslinė konferencija*: programa ir pranešimų tezės, sudarė R. Karmalavičius [ir kt.], Kaunas: Naujasis lankas, 2000, p. 50–53.

Čerškutė J., *Kūniškumo parametrai šiuolaikinėje lietuvių prozoje (S. T. Kondrotas, J. Skablauskaitė, R. Gavelis, J. Ivanauskaitė)*: diplominis darbas, nepublikuotas rankraštis, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007.

Daugirdaitė S., „Motinystės reprezentacija naujausiuose lietuvių moterų tekstuose", in: *Feminizmas, visuomenė, kultūra*: straipsnių rinktinė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, t. 1, p. 120–128.

Daujotytė V., „Jurga Ivanauskaitė: provokuojanti", in: Daujotytė V., *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 735–746.

Daujotytė V., „Kitas atskaitos taškas", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 110–112.

Erlickas J., „Niekas nenorėjo mirti?", in: Erlickas J., *Viršūnės ir kelnės, arba Tūkstantis ir viena naktis su Ezopu*, Vilnius: Vaga, 1995, p. 195–203.

Gražytė-Maziliauskienė I., *Idėjų inventorius: literatūros kritika*, sudarė S. Daugirdaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

Juknaitė V., „Lūžio proza", in: *Lietuvių raštijos istorijos studijos*: mokslinių straipsnių rinkinys, t. 2: *Vertybių raiška literatūroje*, sudarė S. Skrodenis, V. Martinkus, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005, p. 211–220.

Kalėda A., *Romano struktūros matmenys: literatūrinės komunikacijos lygmuo*, (*Naujosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.

Kelertas V., „Foot-loose and Fancy-free: the Postcolonial Lithuanian Encounters Europe“, in: *Baltic Postcolonialism: On the Boundary of Two Worlds: Identity, Freedom and Moral Imagination in the Baltics*, edited by V. Kelertas, Amsterdam and New York: Rodopi, 2006, p. 451–459.

Kelertienė V., „Laisvi ir neįsipareigoję: lietuvių „postkolonialų“ nuotykiai Europoje“, in: *Lituanistika šiuolaikiniame pasaulyje*, atsakingasis redaktorius J. Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 214–217.

Kelertienė V., *Kita vertus...: straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 230–238.

Kiauka T., „Išmokti pasaulio be savęs: Jurgos Ivanauskaitės transreliginė dievoieška“, in: *Kultūrų dialogas ir asmenybė*: mokslinių straipsnių rinkinys, sudarė D. M. Stančienė, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010, p. 272–282.

Korsakaitė I., „Trumpa „Angelo rūbo“ istorija“, in: Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 297–299.

Kubilius V., *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996.

Kubilius V., *Literatur in Freiheit und Unfreiheit: Die Geschichte der litauischen Literatur von der Staatsgründung bis zur Gegenwart*, aus dem Litauishen von Cornelius Hell und Lina Pestal, Vilnius, Oberhausen: Alma littera, Athena, 2002.

Kvietkauskas M., „Jaunesniųjų rašytojų pasaulėžiūros orientyrai“, in: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988-2002)*, sudarė G. Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 156–180.

Lukšytė J., „Dailiosios lyties mito transformacijos Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, in: *Kūnas lietuvių kultūroje*: straipsnių rinkinys, sudarė V. Butkus, Šiauliai: Šiaulių universitetas, UAB „Litera“, 2000, p. 129–141.

Lukšytė J., „Stereotipiniai lyčių socialiniai vaidmenys šiuolaikiniuose lietuvių literatūros tekstuose“, in: *Lyčių skirtumai švietimo sistemoje*: teminis rinkinys, sudarė G. Purvaneckienė, Vilnius: Moterų informacijos centras, 2000, p. 120–134.

Normantas P., „Keturis dešimtmečius trukusi Jurgos kelionė“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 82–87.

Parnell Ch., „Savage Women: Female Deviants in Contemporary Russian, German and Lithuanian Literature“, in: *Komparatyvistika ir kultūros savivoka*: tarptautinės mokslinės konferencijos, įvykusios 2003 m. lapkričio 14–15 dienomis, straipsnių rinkinys, sudarė N. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, Ž. Kolevinskienė, Vilnius: Baltijos kopija, 2004, p. 196–199.

Peluritytė A., „Egzotinė vaizduotė: Jurga Ivanauskaitė“, in: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarė G. Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 210–213.

Peluritytė-Tikuišienė A., „Jauniausieji lietuvių prozininkai“, in: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarė G. Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 202–224.

Peluritytė A., „Ivanauskaitė Jurga", in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 8, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005, p. 410.

Pociūtė R., *Modernizmas lietaus šaly*, Vilnius: Homo liber, 2006.

Pociūtė R., *Psichės istorijos: šiuolaikiniai lietuvių rašytojai psichoanalizės kontekste*, Vilnius: Homo liber, 2009.

Rachlevičiūtė R., „Mėnulio šalies piligrimė", in: *Jurga Ivanauskaitė 1961–2007. Sankryžos*: retrospektyvinės parodos katalogas, sudarė I. Korsakaitė, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 5–16.

Rachlevičiūtė R., *Siurrealumas XX a. II pusės Lietuvos dailėje*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2012.

Rubavičius V., *Neįvardijamos laisvės ženklas*: straipsniai, esė, recenzijos, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 295–300.

Rubavičius V., „Kelionė į Neten ir atgal", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 88–96.

Sasnauskas J., „Kai tampama viena su angelu", in: Ivanauskaitė J., *Angelo rūbas*, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 7–10.

Skeivys R., „Meldai tamsoje", in: Skeivys R., *Kodėl neklausi*, Vilnius: Homo liber, 2007, p. 109–113.

Sprindytė J., *Prozos būsenos, 1988–2005*: monografija, (*Naujosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

Špokienė D., „Searching Elsewhere for the True Self: Jurga Ivanauskaitė's Novel „Gone With Dreams", in: *Lituanus*, Chicago: Lituanus Foundation, 2004, t. 50, Nr. 3, p. 40–52.

Šumauskaitė J., „Literatūrinės erdvės plėtra J. Ivanauskaitės ir V. Rožuko kūryboje", in: *Paradigmatika, sintagmatika ir kalbos funkcijos*: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga, Kaunas: Naujasis lankas, 2000, p. 249–253.

Tirvaitė L., „Vienatvės nerimas", in: *Rokenrolas rytoj*: apybraižos, straipsniai, sudarė G. Vainauskas, Vilnius: Vyturys, 1989, p. 30–35.

Urba K., „Literatūra vaikams ir paaugliams", in: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarė G. Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 259–288.

Vaičekauskaitė-Stepukonienė I., „Orientalistinės postmoderniosios prozos orientacijos", in: Vaičekauskaitė I., *Naujasis lietuvių ir latvių romanas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2006, p. 452–476.

Vaskelienė J., „J. Ivanauskaitės, V. Jasukaitytės, S. Parulskio ir J. Vaičiūnaitės individualūs dariniai", in: *Valoda-2005: Valoda dažādu kultūru kontekstā: Zinātnisko rakstu krājums*, Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule", 2005, t. 15, p. 205–210.

Vedrickaitė I., *Kelionė. Keliautojas. Literatūra*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.

Vidūnas V., „Jurgos Himalajai", in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 97–105.

KITA LITERATŪRA

132Ališanka E., „Lietuvos kultūros postmodernėjimo linkmės“, in: Ališanka E., *Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas, postmodernizmas, tyla*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001, p. 99–161.

Ališanka E., *Gatvė tarp dviejų bažnyčių*, Vilnius: Tyto alba, 2012.

Artaud A., *Teatras ir jo antrininkas: laiškai apie kalbą*, iš prancūzų k. vertė D. Linčiuvienė, Vilnius: Scena, 1999.

Audicka A., „Ričardas Gavelis ir Jorge Luisas Borgesas“, *Metai*, 2012, Nr. 10, p. 102–107.

Balakian A. E., *Surrealism: The Road to the Absolute*, Chicago: University of Chicago Press, 1986.

Baranova J., „Ričardo Gavelio sukurtoji galios metafizika“, in: Baranova J., *Meditacijos: tekstai ir vaizdai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 66–76.

Baranova J., *Baimė nuskęsti*, Vilnius: Apostrofa, 2009.

Baranova J., „Koks tas lietuviškasis siurrealizmas?“, in: *Dailė*, Vilnius: UAB „Kiti langai“, 2013, Nr. 1 (61), p. 24–29.

Baronaitė E., „Poetas jautėsi tikrovės įkaitu“, *Lietuvos rytas*, priedas *Mūzų malūnas*, 2008 12 15, p. 15.

Bataille G., *Guilty*, translated by B. Boone, Venice (CA): The Lapis Press, 1988.

Battilotti D., *Bosch*, iš italų k. vertė I. Tuliševskaitė, Kaunas: Šviesa, 1998.

Bergman I., *Laterna magica*, iš švedų k. vertė Z. Mažeikaitė, Vilnius: Alma littera, 1994.

Bikauskaitė R., *Rūpesčio etikos normatyvumo problema*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.

Borges J. L., *Fikcijos*, sudarė ir parengė S. Goštautas, iš ispanų ir anglų k. vertė V. Petrauskas, T. Venclova, S. Goštautas [ir kt.], (*„Baltų lankų“ rinktinė proza*), Vilnius: Baltos lankos, 2000.

Borges J., *Smėlio knyga*: smulkioji proza, iš ispanų k. vertė L. Rybelis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.

Breton A., *Nadža*, iš prancūzų k. vertė A. Melkūnaitė, (*XX amžius.„Baltų lankų“ klasika*), Vilnius: Baltos lankos, 1998.

[Brodskij J.], *Vandens ženklai / Segni dell'acqua*, sudarė A. Bertoldi, O. Remi, iš italų k. vertė G. Forti, V. Tauragienė, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2003.

Burgin R., *Conversations With Jorge Luis Borges*, New York: Avon Books, 1969.

Buzaitė S., „Kolektyvinė pasąmonė ir individualus likimas: C. G. Jungo mokymas apie archetipus“, *Šiaurės Atėnai*, 1992 01 24, p. 6.

Dalai Lama, *Užuojautos galia: paskaitos ir pokalbiai*, iš anglų k. vertė A. Rondomanskis, Vilnius: Dharma, 2001.

Dalí S., *Slaptas Salvadoro Dalí gyvenimas, aprašytas Salvadoro Dalí*, iš prancūzų k. vertė L. Spurgienė, Vilnius: Tyto alba, 2013.

Dawson T., „Literary Criticism and Analytical Psychology“, in: *The Cambridge Compa-

nion to Jung, edited by P. Young-Eisendrath, T. Dawson, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 269–298.

Deleuze G., *Proust et les signes*, (*Quadrige*), Paris: Presses Universitaires de France, 1964.

Deleuze G., *Logique du sens*, (*Critique*), Paris: Les éditions de Minuit, 1969.

Deleuze G., *Cinéma*, vol. 1: *L'Image-mouvement*, (*Critique*), Paris: Les éditions de Minuit, 1983.

Deleuze G., *Cinéma*, vol. 2: *L'Image-temps*, (*Critique*), Paris: Les éditions de Minuit, 1985.

Deleuze G., Guattari F., *Kafka: Toward a Minor Literature*, translated by D. Polan, (*Theory and History of Literature*, vol. 30), Mineapolis, London: University of Minnesota Press, 1986.

Deleuze G., *Derybos: 1972–1990*, iš prancūzų k. vertė L. Perkauskytė, N. Milerius, A. Žukauskaitė, (*Idėjos*), Vilnius: Baltos lankos, 2012.

Derrida J., *Memoirs of the Blind: The Self-Portrait and Other Ruins*, translated by P.-A. Brault, M. Naas, (*Parti-Pris*), Chicago, London: The University of Chicago Press, 1993.

Eltang L., *Akmeniniai klevai*, iš rusų k. vertė V. Braziūnas, Vilnius: Vaga, 2011.

Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika, sudarė B. Genzelis [ir kt.], Vilnius: Mintis, 1977.

Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija, sudarė B. Genzelis, Vilnius: Mintis, 1974.

Frost G., Frost Y., *The Witch's Bible*, Los Angeles: Nash Publishing, 1972.

Fuentes C., *The Diary of Frida Kahlo: An Intimate Self-Portrait*, New York: Harry N. Abrams, 1995.

Gavelis R., *Vilniaus džiazas*, Vilnius: Vaga, 1993.

Gavelis R., *Septyni savižudybės būdai*, Vilnius: Tyto alba, 1999.

Gavelis R., *Tylos angelas*, Vilnius: Tyto alba, 2006.

Godelienė V., „Tai mano laiškai Jums", *Samogitia.mch.mii.lt*, 2001 08 23, prieiga internete: http://samogitia.mch.mii.lt/kultura/Algimantas_Svegzda.htm

Grossman E., „Biographie", *Magazine littéraire*, 2004, Septembre, No. 434, p. 26.

Guðmundsson E. M., *Visatos angelai*, iš islandų k. vertė R. Ruseckienė, (*Garsiausios XX a. pabaigos knygos*), Vilnius: Tyto alba, 1996.

Hammacher A. M., *René Magritte*, z angielskiego przełożył Jerzy Aleksandrowski, Warszawa: Artes, 1994.

Hassan I., „Link postmodernizmo sąvokos", in: *Miestelėnai*, kn. 2: *Miestas ir postmodernioji kultūra*: kultūrologinis almanachas, sudarė E. Ališanka, Vilnius: Taura, 1995, p. 40–41.

Herrera, H., *Frida: Fridos Kahlo biografija*, iš anglų k. vertė G. Sodeikaitė, Vilnius: Kitos knygos, 2013.

Hesė H., *Stepių vilkas*, iš vokiečių k. vertė Z. Mažeikaitė, Vilnius: Vaga, 1979.

Hesse H., *Narcizas ir Auksaburnis*, iš vokiečių k. vertė T. Četrauskas, (*Dvidešimto amžiaus aukso fondas*), Vilnius: Alma littera, 1995.

Hildegard von Bingen, *Mystical Visions*, introduced by M. Fox, translated by B. Hozeski, Santa Fe (NM): Bear & Company Publishing, 1986.

Hopkins J., Sugerman D., *No One Here Gets Out Alive*, New York: Warner Books, 1980.

Ionesco E., *Vienišius*, iš prancūzų k. vertė V. Gylikienė, Vilnius: Tyto alba, 1998.

Jonykaitė R., „L. Gutauskas: dabartinėje literatūroje – daug laikraštinio mąstymo“, *lrt.lt*, 2013 11 16, prieiga internete: http://www.lrt.lt/naujienos/kultura/26/29517/

Jung C. G., *Man and His Symbols*, New York: A Laurel Edition, 1964.

Jung C. G., *The Psychology of Kundalini Yoga: Notes of the Seminar given in 1932*, edited by S. Shamdasani, (*Bollingen Series*, Book 99), Princeton (NJ): Princeton University Press, 1996.

Jungas K. G., *Žvelgiant į pasąmonę*, iš anglų k. vertė J. Musteikytė, Vilnius: Taura, 1994.

Juozaitis A., *Tėvas Stanislovas: pasakojimų knyga*, Vilnius: Džiugas, 1995.

Juozaitis A., „101 metai be M. K. Čiurlionio. Tabu“, *Metai*, 2012, Nr. 10, p. 3–11.

Kant I., „Antropologija pragmatiniu požiūriu“, in: *Filosofinės etikos chrestomatija XI–XII kl.*, sudarė J. Baranova, Vilnius: Alma littera, 1998, p. 295–296.

Karvelytė K., *Posūkis nuo kalbos link vaizdo postmoderniojoje filosofijoje*: daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011.

Kerouac J., *Dharmos valkatos*, iš anglų k. vertė S. Repečka, (*Savaitgalio knyga*), Vilnius: Baltos lankos, 2007.

Keruakas Dž., *Kelyje*, iš anglų k. vertė I. Balčiūnienė, Vilnius: Vaga, 1972.

Kettenmann A., *Frida Kahlo, 1907–1954: Pain and Passion*, Köln, London, Los Angeles, Madrid, Paris, Tokyo: Taschen, 2002.

Kieślowski K., „In Memoriam Ingmar Bergman, Michelangelo Antonioni, prieiga internete: http://newsblog.aol.in/2007/08/04/in-memoriam-ingmar-bergman-michelangelo-antonioni

Kleizaitė-Vasaris B., *Angelai*, Anykščiai: A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, 2011.

Kondrotas S. T., *Pasaulis be ribų*, Vilnius: Vaga, 1977.

Korsakienė H., *Namas, kuriame gyvenome*: atsiminimai, Vilnius: Vaga, 1991.

Lévinas E., *Etika ir begalybė: pokalbiai su Philippe'u Nemo*, iš prancūzų k. vertė A. Sverdiolas, (*Atviros Lietuvos knyga*), Vilnius: Baltos lankos, 1994.

Lingis A., „Asmens tapatumas“, iš anglų k. vertė V. Aleksandravičius, in: *Problemos*: mokslo darbai, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002, Nr. 61, p. 9–17.

Liutkus V., „A. Švėgždos kūrybos paroda“, in: *Dailė*, Vilnius: Vaga, 1992, kn. 29, p. 74.

Marčėnas A., *Eilinė*: rinktiniai eilėraščiai, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.

Marčėnas A., *Šokiai*: poezija ir eilėraščiai, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008.

Marčėnas A., *Sakiniai: menkoji eseistika, 2010–2012*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.

Martinkus V., *Literatūra ir paraliteratūra*: straipsniai ir esė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003.

Mažeikaitė K., „Parodoje – pažintis su kontrastinga Algimanto Švėgždos kūryba“, *15min.lt*, 2011 02 04, prieiga internete: http://www.15min.lt/naujiena/kultura/renginiai/parodoje-pazintis-su-kontrastinga-algimanto-svegzdos-kuryba-29-136094#ixzz2okYdCftu

Meuris J., *René Magritte 1898–1967*, Köln: Benedikt Taschen, 1994.

Mickūnas A., *Summa erotica*, Vilnius: Apostrofa, 2010.

Milerius N., *Apokalipsė kine: filosofinės prielaidos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

Montaigne M., *Essais*, Bruges: Éditions de la Nouvelle Revue Française, 1937.

Montenis M., *Esė*, iš prancūzų k. vertė D. Droblytė, Vilnius: Mintis, 1983.

Morrison, J., Kahlo F, *Frida Kahlo*, (*Great Hispanic Heritage*), Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2003.

Morrison J., *The American Night: The Writings of Jim Morrison*, vol. 2, New York: Vintage Books, 1990.

Narušytė A., „Du Švėgždos. Paroda „Algimantas Švėgžda (1941–1996). Tapyba, grafika, piešiniai“ Nacionalinėje dailės galerijoje“, *Artnews.lt*, 2011 03 18, prieiga internete: http://www.artnews.lt/du-svegzdos-paroda-%E2%80%9Ealgimantas-svegzda-1941-1996-tapyba-grafika-piesiniai%E2%80%9C-nacionalineje-dailes-galerijoje-9958

Navakas K., „Sapnai“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 08 23, p. 1, 6.

Néret G., *Salvadoras Dalí, 1904–1989*, iš vokiečių k. vertė D. Navikaitė, Kaunas, Köln: UAB „Humanitas“, Taschen, 2001.

Nyčė F., „Anapus gėrio ir blogio. Ateities filosofijos preliudija“, iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas, in: Nyčė F. *Rinktiniai raštai*, sudarė A. Rybelis, iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas [ir kt.], (*Iš filosofijos palikimo*), Vilnius: Mintis, 1991, p. 315–495.

Nyčė F., „Stabų saulėlydis“, iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris, in: Nyčė F., *Rinktiniai raštai*, sudarė A. Rybelis, iš vokiečių k. vertė E. Nekrašas [ir kt.], (*Iš filosofijos palikimo*), Vilnius: Mintis, 1991, p. 497–585.

Nietzsche F., *Linksmasis mokslas („La gaya scienza“)*, iš vokiečių k. vertė A. Tekorius, (*Atviros Lietuvos knyga*), Vilnius: Pradai, 1995.

Nietzsche F., *Štai taip Zaratustra kalbėjo*, iš vokiečių k. vertė A. Tekorius, (*Skaitymai*), Vilnius: Alma littera, 2002.

Nietzsche F., *Žmogiška, pernelyg žmogiška: knyga laisviesiems protams*, iš vokiečių k. vertė A. Tekorius, Vilnius: Alma littera, 2008.

Nietzsche F., *Antikristas: prakeiksmas krikščionybei*, iš vokiečių k. vertė L. Rybelis, (*Academia*), Vilnius: Apostrofa, 2009.

Nin A., *Paukšteliai: erotika*, iš anglų k. vertė U. Katinaitė, Vilnius: Charibdė, 1996.

Pascal B., *Mintys*, iš prancūzų k. vertė A. Tamošaitis, Vilnius: Aidai, 1997.

Pierre J., *Le Surréalisme*, Paris: Fernand Hazan, 1978.

Plath S., *Stiklo gaubtas*, iš anglų k. vertė R. Akstinienė, Vilnius: Tyto alba, 2004.

Radvilavičiūtė G., *Šiaurės vasara. Literatūra – tarp fakto ir išmonės: tarptautinis šiuolaikinės literatūros forumas*: programa, 2007 08 24–26, Vilnius, Jurbarkas.

Radvilavičiūtė G., *Šiaurės vasara. Rašytojas ir maištas: tarptautinis šiuolaikinės literatūros forumas*: programa, 2008 06 12–15, Vilnius, Jurbarkas.

Ragauskaitė A., *Režisierės užrašai*, Vilnius: Scena, 2000.

Rakauskas R., *Įkvėpimo žemė*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

Rilke R. M., *Valandų knyga*, iš vokiečių k. vertė A. M. Dobrovolskis, nepublikuotas rankraštis.

Rilkė R. M., *Duino elegijos*, iš vokiečių k. vertė S. Geda [ir kt.], in: Rilkė R. M., *Poezija*, sudarė L. Petravičius, iš vokiečių k. vertė V. P. Bložė [ir kt.], Vilnius: Vaga, 1975, p. 74–114.

Rudokas T. A., *Žūt būt*: eilėraščiai, Vilnius: Vaga, 1988.

Sabolius K., *Įsivaizduojamybė*: monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

Salman S., „The Creative Psyche: Jung's Major Contributions", in: *The Cambridge Companion to Jung*, edited by P. Young-Eisendrath, T. Dawson, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Sartre J.-P., „Konkretūs santykiai su kitu asmeniu", iš prancūzų k. vertė R. Malickaitė, A. Sverdiolas, in: *Baltos lankos*: tekstai ir interpretacijos, Vilnius: Baltos lankos, S. Žukas, 2002, Nr. 14, p. 124–150.

Sartre J.-P., *Šleikštulys*, iš prancūzų k. vertė A. Kiliesaitė, (*Pasaulinės literatūros biblioteka*, t. 117a: *Prancūzų egzistencializmo proza*), Vilnius: Vaga, 2002.

Schaefer C., *Frida Kahlo: A Biography*, Westport (CT), London: Greenwood Press, 2009.

Schipperges H., *Hildegard of Bingen: Healing and the Nature of the Cosmos*, Princeton: Markus Wiener Publishers, 1997.

Scott A. O., „Melancholia (2011): Bride's Mind Is on Another Planet", *nytimes.lt*, 2011 11 10, prieiga internete: http://www.nytimes.com/2011/11/11/movies/lars-von-triers-melancholia-review.html?pagewanted=all&_r=0

Sodeika T., Baranova J., *Filosofija: vadovėlis XI–XII klasėms*, Vilnius: Tyto alba, 2002.

Sodeika T., „Šventybė sekuliarizacijos procese", In: *Sekuliarizacija ir dabarties kultūra*, sudarė R. Šerpytytė, Vilnius: VU leidykla, 2013, p. 221–316.

Solanas V., *Vyrų išnaikinimo draugijos manifestas*, iš anglų k. vertė E. Klivis, Vilnius: Meno parkas, Kitos knygos, 2005.

Sontag S., *A Susan Sontag Reader*, New York: Vintage Books, 1982.

Spinoza B. „Etika", in *Būtis ir laikas: filosofijos istorijos baruose*, sudarė A. Rybelis, Vilnius: Mintis, 1983.

Strindbergas A., *Pamišėlio išpažintis. Vienišas*, iš švedų k. vertė E. Stravinskienė, Vilnius: Vaga, 1992.

Swinglehurst E., *The Art of the Surrealists*, New York: Shooting Star Press, 1995.

Szymborska W., *Poezje wybrane / Poezijos rinktinė*, sudarė A. Kalėda, iš lenkų k. vertė S. Geda, Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Šarūnas Sauka, sudarė R. Dichavičius, Vilnius: Galerija „Maldis", 2001.

Šliogeris A., *Daiktas ir menas: du meno kūrinio ontologijos etiudai*, Vilnius: Mintis, 1988.

Šliogeris A., „Himnas Rožei", in: Rilke R. M., *Rožės / Les roses*, iš prancūzų k. vertė V. Braziūnas, Vilnius: Apostrofa, 2009.

Švėgžda A., *Algimantas Švėgžda: Grafik, Pastele*: parodos katalogas, Detmold: Fritz Bartelt, Institut für Lippische Landeskunde, 1992.

Švėgžda A., „Kad matytumėt grožę Jūsų", in: *Čiurlionio obelys: pastelė*: parodos katalogas, sudarė A. Nedzelskis, Druskininkai: Vija, 1996, p. 4.

Tadié J.-Y., *Marcel Proust: A Life*, translated by E. Cameron, London: Penquin Books, 2001.

Thurman R., „Pasiruošimas didžiajai kelionei", in: *Tibeto mirusiųjų knyga*, iš tibetiečių k. vertė A. Kugevičius, Kaunas: R. Anankos leidykla, Dharma, 2002, p. 54.

Urbonaitė A., *Posūkyje – neišlėk*, Vilnius: Tyto alba, 2005.

Urbonaitė A., *Žydiškų daiktų kambarys*, Vilnius: Alma littera, 2014.

Vasiliauskaitė N., „Intelektualė antifeministė: šizoidinės strategijos", in: *Filosofija. Sociologija*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2013, t. 24, Nr. 1, p. 11–21.

Vira R., Chandra L., *Tibetan Mandalas*, New Delhi: International Academy of Indian Culture, 1995.

Weil S., *Simone Weil: Writings Selected*, compiled by E. O. Springsted, (*Modern Spiritual Masters Series*), Maryknoll, New York: Orbis Books, 1998.

Wilde O., *Salomé. Drame en une acte,* prieiga internete: http://www.ebooksgratuits.com

Woodall J., *John Lennon, Yoko Ono: dvi maištingos sielos – viena poplegenda*, iš vokiečių k. vertė R. Augys, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

Žagrakalytė A., *Eigulio duktė: byla F 117*, Vilnius: Tyto alba, 2013.

Žukauskaitė A., „Banalybės užkalbėjimas", *Šiaurės Atėnai*, 2007 04 28, p. 4.

Борхес Х. Л., „Бессмертие", in: *Собрание сочинений,* Санкт-Петербург: Амфора, 2005, т. 3, с. 514–515.

Бродский И. А., *Большая книга интервью*, составление В. Полухиной, Москва: Захаров, 2000.

Волкова П. Д., „Статъ самим собой", in: Тарковский А., *Андрей Тарковский: архивы, документы, воспоминания*, составила П. Волкова, Москва: Подкова, Эксмо-пресс, 2002, с. 9–64.

Тарковский А., *Андрей Тарковский: архивы, документы, воспоминания*, составила П. Волкова, Москва: Подкова, Эксмо-пресс, 2002.

Фуко М., *Это не трубка*, перевод Ирины Кулик, Москва: Художественный журнал, 1999.

Юнг К. Г., *Алхимия снов: четыре архетипа*, перевод Семиры, Санкт-Петербург: Тимоти, 1997.

Юнг К. Г., *Архетип и символ*, перевод: В. В. Зеленского, А. М. Руткевича, В. М. Бакусева, В. В. Бибихина, Москва: Ренессанс, 1991.

Юнг К. Г., *Синхронистичностъ: акаузальный, связующий принцип*, перевод О. О. Чистякова, Г. А. Бутузова, С. Л. Удовика, Москва: Рефл-бук, Киев: Ваклер, 1997.

MINIMI KINO FILMAI

Annaud J.-J., rež., „Septyneri metai Tibete“ (*Seven Years in Tibet*), 1997. Scenarijaus aut.: B. Johnston, pagal H. Harrerio knygą „Septyneri metai Tibete“. Vaidina: B. Pitt, D. Thewlis, I. Dapkūnaitė ir [kt.].

Bergman I., rež., „Šnabždesiai ir riksmas“ (*Viskningar och rop*), 1972. Scenarijaus aut.: I. Bergman. Vaidina: H. Andersson, K. Sylwan, I. Thulin [ir kt.].

Bergman I., rež., „Persona“ (*Persona*), 1966. Scenarijaus aut.: I. Bergman. Vaidina: B. Andersson, L. Ullmann, M. Krook [ir kt.].

Bertolucci B., rež., „Mažasis Buda“ (*Little Buddha*), 1993. Scenarijaus aut.: R. Wurlitzer, M. Peploe. Vaidina: K. Reeves, B. Fonda, C. Isaak [ir kt.].

Buñuel L., rež., „Dienos gražuolė“ (*Belle de jour*), 1967. Scenarijaus aut.: L. Buñuel, J.-C. Carrière, pagal J. Kesselio romaną „Dienos gražuolė“. Vaidina: C. Deneuve, J. Sorel, M. Piccoli [ir kt.].

Buñuel L., rež., „Kuklus buržuazijos žavesys“ (*Le Charme discret de la bourgeoisie*), 1972. Scenarijaus aut.: L. Buñuel, J.-C. Carrière. Vaidina: F. Rey, P. Frankeur, D. Seyrig [ir kt.].

Buñuel L., rež., „Tas niūrus geismo objektas“ (*Cet obscur objet du désir*), 1977. Scenarijaus aut.: L. Buñuel, J.-C. Carrière, pagal P. Louÿs romaną „Moteris ir žaisliukas“. Vaidina: F. Rey, C. Bouquet, Á. Molina [ir kt.].

Coppola F. F., rež., „Šių dienų apokalipsė“ (*Apocalypse Now*), 1979. Scenarijaus aut.: J. Milius, F. F. Coppola, M. Herr, pagal J. Conrado apysaką „Tamsos širdis“. Vaidina: M. Brando, R. Duvall, M. Sheen [ir kt.].

Kurosawa A., rež., „Raudonbarzdis“ (*Akahige*), 1965. Scenarijaus aut.: M. Ide, R. Kikushima, A. Kurosawa, H. Oguni. Vaidina: T. Mifune, Y. Kayama [ir kt.].

Lerner R., McAdams L., rež., „Kas nutiko Kerouacui?: Jacko Kerouaco istorija“ (*What Happened to Kerouac?: The Jack Kerouac Story*), 1986. Pasakotojai: G. Corso, J. Kerouac, H. Huncke [ir kt.].

Rossellini R., rež., „Stromboli“ (*Stromboli*), 1950. Scenarijaus aut.: R. Rossellini, S. Amidei, A. Cohn ir kt. Vaidina: I. Bergman, M. Vitale [ir kt.].

Scorsese M., rež., „Kundun“ (*Kundun*), 1997. Scenarijaus aut.: M. Mathison. Vaidina: T. T. Tsarongas, T. Gyalpo [ir kt.].

Scorsese M., rež., „Paskutinis Kristaus gundymas“ (*The Last Temptation of Christ*), 1988. Scenarijaus aut.: P. Schrader, M. Scorsese, pagal N. Kazandzakio romaną „Paskutinis gundymas“. Vaidina: W. Dafoe, H. Keitel, B. Hershey [ir kt.].

Stone O., rež., „The Doors“ (*The Doors*), 1991. Scenarijaus aut.: R. Jahnson, O. Stone. Vaidina: V. Kilmer, M. Ryan, K. MacLachlan [ir kt.].

Tarkovskij A., rež., „Andrejus Rubliovas“ (*Андрей Рублёв*), 1966. Scenarijaus aut.: A. Končialovskij, A. Tarkovskij. Vaidina A. Solonicyn, I. Lapikov, N. Grinko [ir kt.].
Tarkovskij A., rež., „Veidrodis“ (*Зеркало*), 1975. Scenarijaus aut.: A. Mišarin, A. Tarkovskij, Vaidina: M. Terechova, I. Danilcev, A. Solonicyn [ir kt.]. Balsai už kadro: I. Smoktunovskij, A. Tarkovskij.
Tarkovskij A., rež., „Stalkeris“ (*Сталкер*), 1979. Scenarijaus aut.: A. Strugackij, B. Strugackij, A. Tarkovskij, pagal A. ir B. Strugackių apysaką „Piknikas šalikelėje“. Vaidina: A. Kaidanovskij, A. Solonicyn, N. Grinko [ir kt.].
Tarkovskij A., rež., „Nostalgija“ (*Nostalghia*), 1983. Scenarijaus aut.: T. Guerra, A. Tarkovskij. Vaidina: O. Jankovskij, E. Josephson, D. Giordano [ir kt.].
Tarkovskij A., rež., „Aukojimas“ (*Offret*), 1986. Scenarijaus aut.: A. Tarkovskij. Vaidina: E. Josephson, S. Fleetwood, A. Edwall ir [kt.].
Taymor J., rež., „Frida“ (*Frida*), 2002. Scenarijaus aut.: C. Sigal, D. Lake, G. Nava, A. Thomas, pagal H. Herreros knygą „Frida: Fridos Kahlo biografija“. Vaidina: S. Hayek, Á. Molina, G. Rush ir [kt.].
Trier L. von, rež., „Prieš bangas“ (*Breaking the Waves*), 1996. Scenarijaus aut.: L. von Trier, P. Asmussen. Vaidina: E. Watson, S. Skarsgård, K. Cartlidge [ir kt].
Trier L. von, rež., „Melancholija“ (*Melancholia*), 2011. Scenarijaus aut.: L. von Trier. Vaidina: K. Dunst, C. Gainsbourg, J. Hurt [ir kt.].
Trotta M. von, rež., „Vizija. Iš Hildegard von Bingen gyvenimo“ (*Vision – Aus dem Leben der Hildegard von Bingen*), 2009. Scenarijaus aut.: M. von Trotta. Vaidina: B. Sukowa, H. Ferch, H. Herzsprung [ir kt.].
Visconti L., rež., „Mirtis Venecijoje“ (*Morte a Venezia*), 1971. Scenarijaus aut.: L. Visconti, N. Badalucco, pagal T. Manno novelę „Mirtis Venecijoje“. Vaidina: D. Bogarde, S. Mangano, R. Valli [ir kt.].

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

I įklija

1. Igoris Ivanovas. Autoportretas / 1961. Drobė, aliejus, 101 x 70. Aurelijos Ragauskaitės nuosavybė.
2. Igoris Ivanovas. Spektaklio pagal Carlo Goldoni pjesę „Trufaldinas“ plakatas / Leningrado muzikinės komedijos teatras. 1982. Popierius, spalvota spauda, in: *Советский зрелищный плакат: театр, кино, балет, цирк*: 1917–1987, Москва: Советский художник, 1990, с. 100.
3. Igoris Ivanovas. Autoportretas / 1961. Drobė, aliejus, 79 x 59. Aurelijos Ragauskaitės nuosavybė.
4. Jurga Ivanauskaitė. Spektaklio pagal Vydūno pjesę „Pasveikimas“ plakatas / Vilniaus „Lėlės“ teatras, rež. R. Driežis. 1986. Popierius, spalvota spauda, 82 x 56,5.
5. Jurga Ivanauskaitė. Roko grupės „Antis“ koncertų plakatas / 1988. Popierius, spalvota spauda, 82 x 55.
6. Jurga Ivanauskaitė. Dekoruoti objektai. Butelis ir lentelė / XX a. pabaiga. Stiklas, h 35, medis, h 33 (Jurgos Užkurnytės nuotrauka).
7. Jurga Ivanauskaitė. Iš ciklo „Mandalos“. „Lytėjimas“ / 1996. Popierius, pieštukas, guašas, koliažas, 27 x 25. Šeimos nuosavybė.
8. Jurga Ivanauskaitė. Giacomo Puccini operos „Madam Baterflai“ plakato projektas / Iki 1985. Popierius, guašas, 92 x 60. Šeimos nuosavybė.
9. Jurga Ivanauskaitė. Be pavadinimo (arba „Arbatos gėrimo ceremonija“) / XX a. 9 deš. pirma pusė. Popierius, mišri technika, 36 x 36. Šeimos nuosavybė.
10. Jurga Ivanauskaitė. Iš ciklo „Mandalos“. „Skonis“ / 1996. Popierius, pieštukas, guašas, koliažas, 27 x 24. Šeimos nuosavybė.
11. Jurga Ivanauskaitė. Iš ciklo „Mandalos“. „Ego sunaikinimas IV. Jama, Mirties viešpats“ / 1996. Popierius, pieštukas, guašas, koliažas, 27 x 25. Šeimos nuosavybė.
12. Jurga Ivanauskaitė. Iš ciklo „Tibeto mirusiųjų knyga“. „Kilimas į laimės viršūnę“ / 2000–2002. Drobė, aliejus, 120 x 34. Šeimos nuosavybė.
13. Jurga Ivanauskaitė. Iš ciklo „Tibeto mirusiųjų knyga“. „Kritimas į skausmo gelmes“ / 2000–2002. Drobė, aliejus, 120 x 34. Šeimos nuosavybė.

II įklija

14. Jurga Ivanauskaitė. „Mergaitė ir kvepiantys žirneliai“ / Apie 1985. Popierius, pieštukas, tušas, guašas, 73 x 44. Šeimos nuosavybė.

15. Igoris Ivanovas. Ingridos Korsakaitės portretas / 1961. Drobė, aliejus, 100 x 70. Šeimos nuosavybė.

16. Jurga Ivanauskaitė. „Moters portretas“ / XX a. 9 deš. pradžia. Popierius, šilkografija, 49,5 x 34. Šeimos nuosavybė.

17. Igoris Ivanovas. Halina Korsakienė / 1961. Popierius, pieštukas. Šeimos nuosavybė.

18. Igoris Ivanovas. Kostas Korsakas / 1961. Popierius, pieštukas. Šeimos nuosavybė.

19. Jurga Ivanauskaitė. Bobutės gimtadieniui / 1985 (dovanota 1987). Popierius, pieštukas, akvarelė, guašas, 55 x 35. Šeimos nuosavybė.

20. Jurga Ivanauskaitė. Bobutės gimtadieniui / 1985. Popierius, pieštukas, guašas, 43 x 31. Šeimos nuosavybė.

21. Jurga Ivanauskaitė. Johnui Lennonui atminti / 1981. Popierius, pieštukas, guašas, 48 x 36. Šeimos nuosavybė.

22. Olegas Ablažiejus. Audrius Puipa ir Jurga Ivanauskaitė / 1984. Popierius, pieštukas, 37 x 48. Olego Ablažiejaus nuosavybė.

23. Jurgos Ivanauskaitės atvirukas Algimantui Švėgždai / 1984 12 17. Ofortas, 22,6 x 15. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

24. Jurgos Ivanauskaitės atvirukas Algimantui Švėgždai / 1986. Ofortas, 7,8 x 11,7. VDA bibliotekos Rankraščių skyrius.

25. Jurga Ivanauskaitė. Tomo Arūno Rudoko knygos „Žūt būt“ iliustracija / 1988. Popierius, spalvota spauda.

Knygos viršeliuose

Šarūnas Sauka. „Tamsus krūmas pakeliui į Egiptą“ / 1979. Kartonas, aliejus, 80 x 120. Šeimos nuosavybė.

Olegas Ablažiejus. „Aktorė Jurgos vaidmenyje“ / 1992. Drobė, aliejus, 112 x 112. Olego Ablažiejaus nuosavybė.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Baranova, Jūratė

Ba407 Jurgos Ivanauskaitės fenomenas: tarp siurrealizmo ir egzistencializmo / Jūratė Baranova. – Vilnius : Tyto alba, 2014. – 539, [1] p., [8] iliustr. lap.

Santr. angl. – Bibliogr.: p. 502–524. – Asmenvardžių r-klė: p. 528–539.

ISBN 978-609-466-073-3

Jūratė Baranova – filosofijos profesorė, eseistė, literatūros kritikė, daugelio knygų autorė. Ypač domisi tarpdisciplininiais tyrimais – tiria idėjas, kylančias iš filosofijos ir literatūros, filosofijos ir vizualiojo meno sandūros. J. Ivanauskaitės fenomeną autorė analizuoja per kūrybos ženklus. Pasitelkiama visa jos kūryba: ir literatūrinė, ir vizualioji. Remiamasi ir pokalbiais su Jurgos mama Ingrida Korsakaite, iki šiol neskelbtais Jurgos laiškais bičiuliams. Autorė į kūrėją žvelgia plačiai – ne tik kaip į rašytoją ir dailininkę, bet ir kaip į kultūros reiškinį, neabejotinai palikusį ryškų pėdsaką lietuvių kultūros istorijoje.

UDK 821.172(092)+821.172.09

Jūratė Baranova

JURGOS IVANAUSKAITĖS FENOMENAS:
tarp siurrealizmo ir egzistencializmo

Viršelio dailininkė ir meninė redaktorė *Asta Puikienė*

Tiražas 2 000 egz.
SL 1686. 2014 12 03. 27,93 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba“, Kęstučio g. 4, LT-08117 Vilnius,
tel. 249 75 98, info@tytoalba.lt
Spausdino UAB BALTO print, Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

Jurgos noras toliau gyventi su mumis pildosi. Jūratė Baranova savo įkvėptoj studijoj pažvelgia į jos gyvenimą ir kūrybą per labai platų kultūrinį ir filosofinį kontekstą. Tai netikėtai atveria Jurgos Ivanauskaitės egzistencinių, meninių ieškojimų sudėtingumą ir gelmę. Knygoje sėkmingai įgyvendintas vienas aktualiausių šiandienos uždavinių – suvokti savąją kultūrą tarp kitų kultūrų.

Vanda Juknaitė

ISBN 978-609-466-073-3

